

Νέζημπερ
17.5.1985

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΥΠΟ
Ν. ΚΟΤΖΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

«Nihil in literis parvum.»

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ «ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ»
(Κατὰ τὴν ὁδὸν Θεσφίας, ἀριθ. 4).

1877.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΥΠΟ

Ν. ΚΟΤΖΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

«Nihil in literis parvum.»

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ «ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ»

(Ὅδος Θεσσαρῶν ἀριθ. 4.)

1876.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ.

Γ. Ἐκλεκτικὴ φιλοσοφία.

Πόθεν ἤρξατο κυρίως ἡ ἐκλεξίς καὶ ὑπὸ τίνος ;

Ἡ ἐκλεξίς οὕσα σημεῖον παρακμῆς ἤρξατο κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ γεννήσεως· διότι ὁ νοῦς ἀπέκαμεν καὶ ἐζήτει τὰ ὑπάρχοντα συστήματα νὰ ἀναπληρώσῃ δι' ἀρχαίων.

Καίτοι δ' ἡ ἐκλεξίς ἀρχεται ἀπὸ τῆς τοῦ Καρνεάδου σχολῆς, ἀρχεται ὅμως ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, διότι ἐκτοτε διεχύθη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὴν ἀνατολὴν (Πλούτ. περὶ ἀρετ. Ἀλεξ.), καὶ ἤρξατο ἐπιμιξία, μεθ' ἧς παρήχθη καὶ σύμμικτον εἶδος παιδείσεως. Ἐκ δὲ τῆς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν καὶ Ῥωμαίων ἐπιμιξίας τῶν Ἑλλήνων ἠγέρθη τοῖς Ἕλλησιν ἐκ μὲν τῶν ἀνατολικῶν αἶσθημα ὀρθοσκευτικόν, ἐκ δὲ τῶν Ῥωμαίων πολιτικόν. Ἀλλ' ἡ τῶν στοιχείων τούτων μίξις μεθ' ἑλληνικῶν ἐπετάχυνε τὴν διάλυσιν τοῦ ἀτομικοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν χαρακτῆρος, τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐθνοτήτων καὶ τὴν πτώσιν τῆς πολιτικῆς τῶν ἐθνῶν ὑπάρξεως. Ἡ δὲ συγχώνεσις αὕτη τῶν διαφόρων στοιχείων τῶν ἐθνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη, ἐφ' ὅσον ἤκμαζεν ὁ ἀτομικὸς αὐτῶν χαρακτήρ· ὥστε φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἐξασθένησις τοῦ βίου αὐτῶν συνετέλεσεν εἰς παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξ οὗ ἀνέτειλαν νέα ἔθνη, τὰ νῦν εὐρωπαϊκὰ καλούμενα, νέα παιδεύσεις, νέος

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου θεωρηθήσεται κλοπιμαῖον καὶ καταδιωχθήσεται κατὰ τὸν νόμον.
1720/187

βίος και νέα πολιτεύματα τῶν νέων χρόνων. Καίτοι δὲ πρότερον ἀνεφάνη ὁ χριστιανισμὸς, δὲν διέλυσεν ὁμῶς διὰ μιᾶς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, διότι αὕτη ἐπέζησεν ἐξ αἰῶνας μετὰ Χριστοῦ γέννησιν τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων καταστροφὴν. Τὰ αὐτὰ αἴτια τὰ διαλύσαντα τὴν ἐπιστήμην, ἐπενήργησαν βλαβερῶς καὶ εἰς τὸν φιλοσοφικὸν νοῦν.

Τὰ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συστήματα ἐγκατέλιπον τὴν ἐπιστήμην περιορισθέντα εἰς τὸν βίον καὶ τὰ τέλη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κατάστασις αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἀμβλύνη τὸν νοῦν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν καταστήσῃ ἀμφίβολον.

Ἡ σκέψις ἀπεδοκίμαζε τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ἢ ἐν τῷ δογματισμῷ ἀμφιβολία ἐνήργησε τοσοῦτον, ὥστε οὐδὲν σύστημα ἀνεγνωρίζετο ὡς ἀληθές, ἀλλὰ τὸ ἀληθές ἔπρεπε νὰ χωρισθῇ κατὰ τὴν χρεῖαν καὶ κρίσιν τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ πάντων τῶν συστημάτων.

Οἱ σκεπτικοὶ ἀναπτύσσοντες τὴν ἀμφιβολίαν αὐτῶν ἐν ταῖς συστήμασι ζητοῦσιν ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ πιθανόν· οὕτως ἐποίησατο ὁ Καρνεάδης ἀπέχων εἰς τὸ μετέπειτα τῆς τῶν ἀλλοτρίων δοξῶν ἀναιρέσεως· ἐπίσης καὶ ὁ Κλειτόμαχος καὶ ὁ Λίσχίνης παρὰ τὴν ἀναίρεσιν τῶν δογματικῶν ἐζήτουν ἐνταύτῃ καὶ θετικὴν σχέσιν πρὸς αὐτάς· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρείων μεταβαίνει ἡ σκέψις εἰς ἐκλεξὶν προκληθεῖσαν ἐκ τῆς τότε καταστάσεως τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαφωνίας τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, αἵτινες τὸ μὲν πρῶτον προὐκάλεσαν τὴν σκέψιν, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα τὴν ἐκλεξίν.

Ἐπειδὴ ἡ δημιουργικὴ τοῦ νοῦ τῶν Ἑλλήνων δύναμις ἐξέλιπε καὶ ἀντικείμενον τῆς μαθήσεως δὲν ἦτο πλεονὸν τὰ νέα, ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα, διότι ταῦτα εἶχον ὑπόληψιν, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ ἐκλεξίς (θεωρία ἀπολαύουσα ἀπόνως τῶν πόνων τῶν προτέρων) ἦτο τότε ἀφευκτος. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε τὰ μέγιστα καὶ ἡ ἀναφορὰ, εἰς ἣν παρεστάθη ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία τοῖς Ῥωμαίοις.

Τὴν δ' ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν κατὰ πρῶτον οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. Τὸ ὄνομα τοῦ Πυθαγόρου ἀνεφέ-

ρετο ἐν Ῥώμῃ. Μετὰ τὸν Καρχηδονικὸν πόλεμον ἔστρεψαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ ὄπλα πρὸς ἀνατολάς· οἱ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Συρίας ἔφερνον ἐξ ἑνὸς μὲν πολλοὺς εὐπατρίδας Ῥωμαίους εἰς Ἑλλάδα, ἐξ ἑτέρου δ' Ἕλληνες πρέσβεις καὶ αἰχμάλωτοι ἦλθον εἰς Ῥώμην· Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς, Τ. Κοϊκτίος Φλαμίνιος καὶ Αἴλιος Παῦλος ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ὁ Ἐννιος εἰς τὸ μετέπειτα, ὁ Πακούβιος, ὁ Στάτιος, καὶ ὁ Πλαῦτος μετήνεγκον εἰς Ῥώμην τὴν ποίησιν, ὁ Φάβιος Πίκτωρ καὶ ἄλλοι χρονογράφοι διηγοῦντο ἑλληνιστὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐγένετο γνωστὴ τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα π. Χρ. Ἴν ἔτει 155 ἢ 173 ἀπεβλήθη ἡ Ἐπικουρείου φιλοσοφία ἐκ Ῥώμης, καὶ ἐν ἔτει 161 π. Χρ. ἀπηγορεύθη τοῖς φιλοσόφοις ἡ διδασκαλία διὰ ἀπόφάσεως τῆς Γερουσίας. Gell. N. A. XV, 14). Ἕλληνες φιλόσοφοι εἰς Ῥώμην ἀφικόμενοι παρελαμβάνοντο ὑπ' εὐπατρίδων Ῥωμαίων εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος παρέλαβε τὸν Μητροδωρον πρὸς παιδευσιν τῶν υἱῶν αὐτοῦ (Πλουτ. Αἰμ. Παυλ. 6). Οἱ νέοι ἐσπούδαζον τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ἵνα διαπρέψωσιν.

Οἱ Ῥωμαῖοι ὁμῶς τὰ μὲν πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ τέλος νομίζοντες, τὰς δ' ἐπιστήμας καὶ τέχνας μέσον, δὲν ἠδυνήθησαν νέον τι νὰ προσθέσωσι τῇ φιλοσοφίᾳ· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἠδύνατο ἢ παρὰ Ῥωμαίοις ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὅπως νὰ παραλειφθῇ· παραλαμβάνεται ὁμῶς, ὡς εἶκος, χάριν συμπληρώσεως τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.

Οἱ δ' Ἀνατολικοὶ τέλος δὲν ὑπέλαβον τὴν θρησκείαν. Καὶ οὐ μόνον ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν ἀνατολικῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἀνατολικῶν θρησκευτικὰ δόγματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν· ἐνὶ λόγῳ τὴν συγχώνευσιν ἀπῆτει ἡ ἐποχὴ. Καὶ ἂν ζητῆται, ὥστε ἕκαστος νὰ ἐκλέγῃ ἐκ τῶν συστημάτων τὸ ἀληθές πρὸς χρῆσιν αὐτοῦ, ὑποτίθεται ὁμῶς, ὅτι ἕκαστος ἔχει τὸ μέτρον ἐν ἑαυτῷ πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀληθοῦς ἀπὸ τοῦ ἡμικρημένου, ὅτι ἡ ἀλήθεια δέδοται ἀμέσως ἐν τῷ συνεπιγνωστικῷ· καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει κεῖται, ὡς

φαίνεται, τὸ ἴδιον καὶ ἡ σημασία τῆς ἐκλεκτικῆς φιλοσοφίας.

Ἐὰν ἡ ἀλήθεια δὲν εὐρίσκεται ἐν ἐνὶ συστήματι, ἀλλ' ἐν ἀπασι, φανερόν εἶναι ὅτι δόγματα διαφόρων συστημάτων νὰ ἐνωθῶσι δὲν δύνανται.

Καίτοι δ' ὁ ἐκλεκτικὸς σύνδεσμος εἶναι ἀνεπαρκῆς, ἐπενηργήσεν ὁμῶς, ὥστε ὁ νοῦς νὰ ζητῇ τὴν πηγὴν τῆς γνώσεως ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ τῶν προτέρων συστημάτων ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἀποκαλύψει τοῦ Θεοῦ ἐξ ἐνός καὶ ἐν τῇ θρησκευτικῇ παραδόσει ἐξ ἑτέρου. Καὶ τὴν ὁδὸν ταύτην ἐβάδισεν ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία.

Καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἐστία τῆς φιλοσοφίας διέμειναν αἱ Ἀθήναι, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα οἱ ἐπισημότεροι φιλόσοφοι κατέφυγον εἰς Ρώμην, Ἀλεξάνδρειαν καὶ Ρόδον. Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐπὶ Κικέρωνος ἤκμαζεν ἡ Ἐπικουρείος σχολὴ σχολαρχοῦντος Φαίδρου καὶ Πάτρωνος, ἡ νέα Ἀκαδημαῖα ἐπὶ Ἀντιόχου, μετ' οὗ πολὺ δὲ καὶ ἡ Περιπατητικὴ (Cic. de fin. V, 1. ad Att. V, 10. Tusc. V, 8. de off. I, 1). Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ αἱ Ἀθήναι ἐκτῆσαντο καὶ βιβλιοθήκην (Παυσ. I, 18), καὶ ἐπὶ Ἀντωνίνου Πίου καὶ Μάρκου Ἀυρηλίου καὶ τῶν ἔπειτα ἐλάμβανον μισθὸν οἱ τῆς ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας διδάσκαλοι (Δίων Κάσσ. XXI, 31. Φιλόστρ. β. σοφ. II, 2), μάλιστα δὲ δύο ἐξ ἐκάστης, τῆς Πλατωνικῆς, τῆς Ἀριστοτελικῆς, τῆς Στωϊκῆς καὶ Ἐπικουρείου φιλοσοφίας δέκα χιλιάδας δραχμῶν ἐκτὸς τῶν διδάκτρων (Eunap. I, 1). Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ εἰσήχθη πάλιν ἡ φιλοσοφία εἰς Ρώμην τὸ πρότερον ἀποβληθεῖσα.

Ἐπίσης ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐξουσίας κατέστη ἐστία τῶν φώτων καὶ τῆς φιλοσοφίας: ἐκεῖ ἐδιδάσκετο ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία, ἡ Περιπατητικὴ, ἡ Πυθαγόρειος, ἡ Πλατωνικὴ, ἡ Πρακλείτειος καὶ ἡ Σκεπτικὴ· ἀλλ' οὐσιωδέστερα ἀπασῶν ἦτο ἡ συγκέρασις τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ δογμάτων ἀνατολικῶν.

Ἡ δὲ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπεκταθεῖσα κατέστρεψε τὴν Ἀλεξανδρινὴν σχολὴν καὶ τοὺς ναοὺς εἰς ἐκκλησίας καὶ μοναστή-

ρια μετέβαλεν. (Jules Simon hist. d' école d' Alex. I, 146).

Καίτοι δὲ μέχρι τοῦ ἔκτου αἰῶνος μετὰ Χριστὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διέμειναν, ἡ πρόοδος ὁμῶς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπεδίωξε τὴν ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς Μούσας ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Ἀθήνας, ὅπου διέμειναν μέχρις Ἰουστινιανοῦ καὶ Θεοδοσίου (περὶ τὸ 529 μ. Χρ.), οἵτινες ἐκλείσαν τὰ σχολεῖα τῶν φιλοσόφων (Ritter Gesch. der Phil. IV, 79).

Κατὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην σχέσιν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς τε τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς Ἀνατολικοὺς προέρχονται καὶ δύο εἶδη φιλοσοφίας, ἡ ἐλληνορωμαϊκὴ καὶ ἡ ἐλληνοανατολική.

A. Ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ Ῥωμαίους ἢτοι ἡ ἐλληνορωμαϊκὴ.

Περὶ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας παρὰ Ῥωμαίους ἀναφύονται δύο τινὰ ζητήματα, πρῶτον μὲν πῶς ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία μετέβη εἰς τοὺς Ῥωμαίους, δεύτερον δὲ ποίας ἔλαβε παρ' αὐτοῖς μεταβολάς. Ἡ πρεσβεία τῶν τριῶν ἐλλήνων φιλοσόφων, Διογένης τοῦ Στωϊκοῦ, Καρνεάδου τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Κριτολάου τοῦ περιπατητικοῦ, ἡ εἰς Ρώμην ἐν ἔτει 156 π. Χρ. σταλεῖσα (Cic. Tusc. IV, 3. de senect. I. Πλούτ. β. Κατ. 2. 22) ἐνεπνεύσεν ἔρωτα πολλοῖς τῶν εὐπατριδῶν Ῥωμαίων τῶν ἀκροαμένων αὐτῶν.

Ἀλλ' εἰς εἰσαγωγὴν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας πλεῖον συνετέλεσεν ὁ Παναίτιος καὶ μετ' αὐτὸν Βλώσσιος μαθητῆς Ἀντιπάτρου καὶ φίλος τοῦ Τ. Γράκχου (Πλουτ. Τιβ. Γράκχ. 8. 17. 20). Καὶ ὁ Σκιπίων Ἀφρικανὸς, Λαίλιος ὁ σοφός, Λ. Φούριος Φίλος, Τιβ. Γράκχος ὑπεστήριζον τὴν φιλοσοφίαν· παρὰ δὲ τούτου ἀναφέρονται καὶ Κ. Λαίλιος Τούβέρων καὶ Μ. Σκαιθόλας, Ρουτίλιος Ροῦφος καὶ ἄλλοι (Cic. Brut. 56. Acad. I, 2) μαθηταὶ τοῦ Παναιτίου. Μεγαλειτέραν δ' ἐπέκτασιν τῆς Στωϊκῆς ἔλαβε συγχρόνως ἡ Ἐπικουρείος (Cic. Tusc. IV, 3) μεταγενεστέρα δὲ κατὰ τι φαίνεται ἡ Ἀκαδημαϊκὴ καὶ Περιπατητικὴ (Cic. Acad. II, 32).

μελιούτο ἐπὶ τοῦ ἀμέσου συνειδότητος, ὃ ἦτο τὸ κέντρον, ἐξ οὗ ἐπήγαγεν ἢ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ἐξέτασις αὐτοῦ (Cic. ad. Alt. XII, 52), καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἦτο ἀντιγραφή ἐκ τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, (ἀπόγραφα sunt, minore labore fiunt. verba tantum affero, quibus abundo)· καὶ ἀληθῶς τὸ ἀμεσον τοῦτο ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀντιόχου. Τὰς δ' ἰδέας αὐτοῦ δὲν ἐκθέτει ἀμέσως, ἀλλὰ παριστᾷ πρόσωπα τῶν αἱρέσεων διαλεγόμενα, ὡς ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ δείκνυται (in Academicis, de finibus, de natura Deorum, de divinatione κτλ.)· καὶ φαίνεται, ὅτι χωριστὰ ταῦτα ἐπεξεργάζετο, συνέθετε καὶ τὸ περιεχόμενον ἠρμήνευε· καὶ ὅπου ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ὀμιλεῖ ἔπεται συγγράμμασιν ἀρχαίοις· ὥστε τὰ ἴδια αὐτοῦ πονήματά εἰσιν ἐπεξεργασίαι ἄλλων, ὡς λ. χ. τὸ περὶ καθηκόντων αὐτοῦ εἶναι ἐπεξεργασία τοῦ περὶ καθήκοντος τοῦ Παναιτίου, ἢ παραμυθία εἶναι ἐπεξεργασία τοῦ Κράντορος περὶ πένθους· ἐκθέτων δὲ τὰ ἀλλότρια δεικνύει ποίαν τῶν θεωριῶν παραδέχεται. Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἐκλεκτικὴ ἐπὶ σκέψεως στηριζομένη. Τὸν δὲ Καρνεάδην ἀπομιμούμενος μετεχειρίζετο τοὺς ὑπὲρ καὶ κατὰ λόγους (Tusc. I, 4. V, 4. N. Δ. I, 5). Ὁ Κικέρων ὁμολογῶν ἑαυτὸν Ἀκαδημαϊκὸν (Acad. II, 20. off. III, 4) παραδέχεται τοὺς λόγους τοὺς ἀναιροῦντας τὸ δυνατόν τῆς γνώσεως. Ὁ δὲ κύριος λόγος τῆς ἀμφιβολίας εἶναι αὐτῷ ἡ διαφωνία τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τῶν κυριωτέρων ζητημάτων. (N. Δ. I, 1, Acad. II, 48). Ἀλλ' ἡ ἀμφιβολία τοῦ Κικέρωνος δὲν ἔχει τὴν σημασίαν, ἣν εἶχεν ἐν τῇ νέᾳ Ἀκαδημίᾳ· διότι ἐξ ἐνός ἀποδίδει τῇ πιθανότητι ἀξίαν μεγαλειτέραν τῆς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἐξ ἑτέρου δ' ἐν τισὶ μέρεσι τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας δὲν μεταχειρίζεται τὰ σκεπτικὰ ἀξιώματα. Μετὰ Καρνεάδου λέγει, ὅτι ἡ πράξις δὲν ἔχει χρῆσαν βεβαιότητος, ἀλλὰ πιθανότητος (Acad. II, 31. N. Δ. I, 5). Ὁ Κικέρων ὁμοίως διέφερε τοῦ Καρνεάδου, διότι ἡ ἀμφιβολία, ἢ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης κρίσεως ἦτο τῷ Καρνεάδῃ τὸ κύριον τέλος τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης, ἢ δὲ περὶ πιθανότητος θεωρία ἐξήχθη ἐκ τῆς σταθμίσεως τούτου, ὅπερ ἡ ἀμφιβολία κατέλιπε. Παρὰ δὲ τῷ Κικέρωνι ἢ τοῦ πιθανοῦ ἀνεύρεσις δείκνυται ὡς τὰ

πρῶτον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας, ἢ δ' ἀμφιβολία ὡς μέσον καὶ ὄρος πρὸς λύσιν τούτου τοῦ προβλήματος· διὰ τοῦτο ἀποφαίνεται ὁ Κικέρων, ὅτι ἡ σκέψις αὐτοῦ ἰσοδυναμεῖ τῷ αἰτήματι τῶν Στωϊκῶν περὶ ἀπολύτου γνώσεως, τοῖς δὲ Περιπατητικοῖς τοῖς αἰτούσιν ἥττονα γνώσιν εἶναι σύμφωνος (Fin. V, 26), καὶ συμβαδίζει αὐτοῖς ὡς πρὸς τὰς θεωρητικὰς ἐρεῦνας, δὲν θέτει ὁμοίως τὰ πρακτικὰ ἀξιώματα καὶ τὰς μετ' αὐτῶν συνεχόμενας φιλοσοφικὰς καὶ ὀρησκευτικὰς πεποιθήσεις ὑπὸ συζήτησιν.

Τὴν διαλεκτικὴν ὡς μὴ παρέχουσαν γνώσιν πραγματικὴν, ἀλλὰ κανόνας μόνον κατ' εἶδος περὶ σχηματισμοῦ προτάσεων καὶ συλλογισμῶν, δὲν κατακρίνει (Acad. II, 28). Περὶ δὲ τῶν φυσικῶν καὶ θεολογικῶν ἰσχυρίζεται, ὅτι εὐκολώτερον εἶναι νὰ εἴπῃ τις τί οὐκ ἔστιν ἢ τί ἔστιν. (N. Δ. I, 21). Ἐν δὲ τοῖς οὐσιωδεστάτοις ζητήμασιν, ἐν οἷς μέγιστη τῶν φιλοσόφων ὑπάρχει διαφωνία, εἶναι ὁ Κικέρων δογματικὸς. (Acad. II, 42, Leg. I, 13). Καίτοι δὲ παρεδέχετο τὴν πιθανότητα, δὲν ἦτο ὁμοίως ἀκόλουθος τοῦ Καρνεάδου ὁπαδός. Ὁ Κικέρων δυσπιστῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γνώσιν θεωρεῖ τὴν πιθανότητα ὡς τὸ μέγιστον, ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ ζητεῖ βεβαιότητα. Ὁ Κικέρων τὸ πρακτικὸν ὑπέθετεν ἀνώτερον τοῦ θεωρητικοῦ (Acad. II, 41. off. I, 43)· ἢ περὶ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ συζήτησις ἦτο ἡ σπουδαιότατη· βελτίστη δὲ φιλοσοφία εἶναι ἢ περὶ τὰ τῆς φύσεως ἀμέριμνος καὶ τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως γινώσκουσα τρέπεται εἰς τὰ ἠθικὰ προβλήματα. (Acad. I, 4).

Ἐπειδὴ αὐτῷ αἱ θεωρητικαὶ συζητήσεις δὲν εἶχον ἀξίαν, παρεδέχετο τὴν περὶ τοῦ ἀδυνάτου αὐτῶν ἀπόδειξιν· ἀμα ὁμοίως τὰ πρακτικὰ ἀμφίβολα καθίσταντο, ἐτρέπετο ἀπὸ τῆς σκεπτικῆς θεωρίας εἰς τὴν ἐκλεκτικὴν. Ὁ Κικέρων εἰς τὸ ζήτημα· πόθεν ἀρνούμεθα τὰς θετικὰς ἡμῶν πεποιθήσεις· ἀποκρίνεται λέγων, ὅτι τὸ πιθανὸν εὐρίσκεται διὰ συγκρίσεως καὶ ἐξετάσεως τῶν διαφόρων θεωριῶν· τὸ δὲ θετικὸν τῶν τοῦ Κικέρωνος θεωριῶν εἶναι τὸ ἐκλεκτικὸν (off. III, 4)· ἵνα ὁμοίως τὰς ἀντιθέτους θεωρίας κρίνωμεν, πρέπει νὰ ἔχωμεν τὸ μέτρον τῆς κρίσεως· καὶ ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφικὴ συζήτησις ὑφίσταται ἐν τῇ ἐξετάσει

τῶν διαφόρων θεωριῶν, πρέπει τὸ μέτρον νὰ ἴηται δεδομένον πρὸ πάσης ἐπιστημονικῆς συζητήσεως· ὡς ἀμέσως δὲ δεδομένον παρίσταται διττὸν, δηλαδή ἡ τῶν αἰσθήσεων μαρτυρία καὶ ἡ τοῦ συνειδότης.

Ὁ Κικέρων ἀποδείκνυται τῆς νέας Ἀκαδημίας ὁπαδὸς καὶ ἐκ τῆς τριμεροῦς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας εἰς λογικόν, φυσικὸν καὶ ἠθικόν. (Cic. Acad. II, 36. N. Δ. I, 6).

α) Λογικόν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Κικέρων ἐνόμιζεν, ὅτι αἱ αἰσθήσεις παρέχουσι βεβαιότητα, ὑπέθετεν αὐτὰς κριτήριον τῆς γνώσεως· ἀλλὰ τὰς αἰσθήσεις ὑπέθετεν ἀρχὴν μόνον οὐχὶ δὲ καὶ ὡς μόνην πηγὴν (leg. I, 10)· διότι, εἰ τὰύτας ὡς μόνην πηγὴν ὑπέθετεν, δὲν θὰ συνεφώνει τοῖς ἰδεολόγοις, ὅτι αἱ αἰσθήσεις δὲν γινώσκουσι τι ἀνώτερον καὶ θεῖον, ἀλλὰ μόνος ὁ νοῦς γινώσκει τὰ καθόλου καὶ κρίνει (Acad. I, 8. II, 7). Ὅθεν ὁ Κικέρων παρεδέχετο καὶ τὴν αἰσθητὴν βεβαιότητα μεταχειριζόμενος ὡς παράδειγμα τῆς μεγίστης βεβαιότητος τὴν ἐνάργειαν, τὴν πείραν καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα· ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν ἀπέδιδε τῷ ἐσωτερικῷ ἡμῶν, διότι ὁ ἠθικὸς κόσμος ἐνδιαφέρει αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἔπεται τοῖς φιλοσόφοις τοῖς παραδεχομένοις ὡς δόγμα τὴν ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ κυριαρχίαν· διὰ τοῦτο κατὰ Κικέρωνα ἡ πεποίθησις ἡμῶν στηρίζεται ἐπὶ ἀμέσῳ ἐσωτερικῆς βεβαιότητος, ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ περὶ ἀληθείας αἰσθήματος ἢ τοῦ ἐμφύτου τῆς γνώσεως.

Ὁ Κικέρων ὑποθέτει γνῶσιν ἔμφυτον τουτέστι πρὸ πάσης πείρας καὶ ἐπιστήμης· τὰ σπέρματα τῆς ἠθικῆς εἰσιν ἔμφυτα· ἐὰν ἀνεπτύσσοντο ἀκωλύτως, ἡ ἐπιστήμη θὰ ἦτο περιττὴ· ἀλλ' ἐπειδὴ διαστρέφονται, εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἀναγκαία· (Tusc. III, 1)· ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου εἶναι ἔμφυτος· ἡ φύσις ἔδωκεν ἡμῖν οὐ μόνον ἠθικὴν ἐπιδεκτικότητα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἠθικὰς ἐννοίας πρὸ πάσης παιδεύσεως· μόνον ἡ τῶν ἐμφύτων ἐννοιῶν ἀνάπτυξις εἶναι ἡμετέρα (fin. V, 21).

Ἐπειδὴ δ' ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ νόησις ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἀρχεται, κατέκρινε τὸν Ἀντίοχον καὶ τοὺς Στωϊκοὺς δεχομένους ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων γνῶσιν πραγματικὴν. Ἡ δὲ διαφωνία αὐτοῦ πρὸς τοὺς περιπατητικοὺς ἦτο ἀσήμαντος. (Acad. II, 35. fin. V, 26). Τοῖς δ' Ἀκαδημαϊκοῖς ἐπόμενος ὑπέθετε τινὰ μὲν ἀληθῆ, τινὰ δὲ ψευδῆ, οὐδὲν ὅμως σημεῖον ἀσφαλὲς τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ψεύδους παρεδέχετο (Acad. II, 34. N. Δ. I, 5)· διὰ δὲ τοῦτο τινὰ μὲν ἐθεώρει πιθανὰ, τινὰ δ' ἀπίθανα (leg. I, 13)· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Κικέρων τὴν πιθανότητα ὑπέθετεν ἱκανὴν καὶ ἐπαρκῆ τοῖς τεχνικοῖς καὶ πρακτικοῖς τοῦ ἀνθρώπου τέλεσι (N. Δ. I, 5).

β) Φυσικόν.

Τὸ δὲ φυσικὸν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ ὁ Κικέρων ὑπέθετεν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν· διότι τίς δύναται, ἔλεγε, νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ τὴν γῆν; οἱ φιλόσοφοι κάμνουσι λόγον περὶ κατοικῶν σελήνης· τίς ὅμως γνωρίζει ἀν ἡ γῆ ἴσταται ἢ κινεῖται; τίς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος ἢ θνητὴ; τίς περὶ τῆς φύσεως αὐτῆς, περὶ ὑπάρξεως θεῶν, προνοίας, μέλλοντος καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων; ταῦτά εἰσιν ἀμφίβολα, ἡ δ' ἐννοία τοῦ Θεοῦ ἀκατάληπτος· πῶς δ' ὁ εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ ἐλπίζων δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ τόσα ἐν τῷ κόσμῳ κακά; (Cic. Acad. 38. fin. V, 12. Tusc. I, 11. N. Δ. I, 1. III, 15). Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Κικέρων εὕρισκετο ἐν τῷ μέσῳ ἀντιθέτων θεωριῶν. (Acad. II, 37).

Καίτοι δὲ τὴν περὶ φύσεως θεωρίαν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν ὑπέθετεν, ὑπέθετεν ὅμως αὐτὴν ὡς ἐξυφούσαν τὸν νοῦν (Acad. II, 41) καὶ τὸν ἀνθρώπον εἰς τὴν ἀξίαν αὐτοῦ· ἀλλὰ παραλαβὼν τὸν θεόν, τὴν πρόνοιαν, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς παρὰ τῶν Στωϊκῶν ἐδόξαζε τὸ λογικὸν αὐτῆς ἐκ Θεοῦ καταγόμενον καὶ ἀθάνατον, (leg. I, 8); καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ λαμβάνει ὁ ἀνθρώπος συνείδησιν τοῦ Θεοῦ (leg. I, 8. Tusc. I, 13).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ λογικὸν εἶναι τῷ Θεῷ ὅμοιος, εἶναι καὶ πᾶς ἄνθρωπος θεὸς κινῶν τὸ αὐτοῦ σῶμα, ὡς ὁ Θεὸς τὸν κόσμον (de republ. VI, 24). Μετὰ δὲ τοῦ λόγου εἰσὶ καὶ αἱ ὁρμαὶ δεδομέναι ἀγούσαι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἠθικὴν κοινωνίαν (fin. II, 14). διὰ τοῦτο ἐδόξαζεν ὅτι ἡ οὐσία τῆς ἀρετῆς λαμβάνεται οὐ μόνον ἐξ ἐξάρχων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ κοινοῦ συνειδήτου.

Ἡ πίστις ὁμοίως ζητεῖται πρὸς τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν συμφέρον· μετὰ τῆς θρησκείας πίπτει ἡ πίστις, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ κοινωνία. Ὁ Κικέρων παραδέχεται καὶ τὴν τελεολογικὴν ἀπόδειξιν καὶ τὰς ἄλλας. Περὶ δ' οὐσίας τοῦ Θεοῦ ἔπεται τοῖς Ἀκαδημαϊκοῖς· αὐτὸν δ' ἀέρα ἢ πῦρ λέγων συμφιλονεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, ὡς ἂν δ' αἰθέριον τοῖς περιπατητικοῖς (Tusc. I, 26).

Αἱ θεωρίαι ὁμοίως αὐτὰς δὲν συμφωνοῦσιν ἐκείναις, ἃς ἐκθέτει ἐν τῷ περὶ φύσεως Θεῶν· διότι ἐν αὐτῷ ἀντιτάσσει ταῖς τῶν Στωϊκῶν καὶ Ἐπικουρείων θεωρίαις τὰς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, καὶ τὰς τῶν Στωϊκῶν κατακρίνων ἀνεπαρκεῖς, τὰς δὲ τῶν Ἐπικουρείων ἀθέτους, τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ὑπαρξίς καὶ μὴ τῶν Θεῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ φρονήματος ἐκάστου· καὶ τοὶ δὲ τὰς τῶν Στωϊκῶν παραδέχεται, ὑποθέτει ὁμοίως αὐτὰς μᾶλλον πιθανάς. (N. Δ. III, 40. de divin. I, 5. II, 72). Ἡ δὲ γνώμη αὐτοῦ κυρίως εἶναι, ὅτι ὁ λαὸς πρέπει νὰ πιστεύῃ τοὺς Θεοὺς τῶν πατέρων, οἱ δὲ φιλόσοφοι νὰ φέρωσι τὰς περὶ ὑπάρξεως τῶν Θεῶν ἀποδείξεις (N. Δ. III, 2). ἱκανὴν δ' ἀπόδειξιν ἐνόμιζε τὴν κοινὴν τῶν ἔθνων ὁμολογίαν (Tusc. I, 13. leg. I, 8)· ἀλλὰ πάλιν αὐτὴν ἀναιρεῖ, (N. Δ. III, 4. I, 23), πλὴν νομίζει ὅτι τὸ μέγα προέρχεται ἐκ τῆς μετὰ τῶν Θεῶν συνεχείας (N. Δ. II, II, 66. Tusc. I, 26).

Ὁ Κικέρων θεωρεῖ τὸν Θεὸν δημιουργὸν καὶ προνοοῦντα περὶ τοῦ παντός, ἀλλὰ τῆς φύσεως χωριστὸν, κινουῦντα πάντα καὶ γινώσκοντα (Tusc. I, 27 καὶ ἐφ. leg. I, 7)· ἀλλ' αὐτὸν ἐκλαμβάνει ὡς ψυχὴν τοῦ παντός (Acad. I, 7), ὡς σφαῖραν κινουῦσαν τὰς ἄλλας. de republ. VI, 17). Τοιαύτην δὲ ἔχων ἰδέαν περὶ Θεοῦ ἠπόρει ἂν ὁ Θεὸς ὑπόκειται τῇ ἀνάγκῃ (Tusc. I, 22.

N. Δ. III, 15). Συνιστῶν δὲ τὴν περὶ τοὺς Θεοὺς τῶν πατέρων πίστιν κατακρίνει τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ καὶ παριστᾷ τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν περὶ Θεῶν καὶ θεῶν ὄντων γελοίους. (Cicer. de divin. leg. II, 13. N. Δ. III, 15).

Ἡ δὲ τοῦ παντός τάξις, λέγει, ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὑπάρχει ὃν ἀίδιον καὶ τέλειον. (de divin. II, 72). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὴν θρησκείαν ὁ Κικέρων ἔτεινεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ μέσον τῆς πολιτείας. Τὴν δ' ἀθανασίαν ὑπέθετεν ἔμφυτον ἀλήθειαν, περὶ ἧς ἐκ τῆς κοινῆς ὁμολογίας βεβαιούμεθα. καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἐκλαμβάνει ὡς τι ἐσωτερικὴν (de fato c. 14). Τὴν δὲ ψυχὴν θεωρεῖ ἀπόβροϊαν τῆς θεότητος καὶ οὐχὶ ὅλως ἀσώματον, (leg. I, 7. republ. VI, 17. Tusc. I, 27), ὡς μόριον ὁμοίως τοῦ Θεοῦ ἀθάνατον. Περὶ δ' ἀθανασίας ἔφερεν ἥλας τὰς τοῦ Πλάτωνος ἀποδείξεις (Tusc. I, 12)· πρὸς δὲ ὡς κύριον λόγον ἀνέφερε καὶ τὴν κοινὴν τῶν ἔθνων ὁμολογίαν. Ἦλθον δ' ἐν Ἀθῆναις ὑπελάμβανε μύθους, τὸν δὲ μετὰ θάνατον βίον εὐδαίμονα (Tusc. I, 21). Περὶ δὲ θανάτου φόβον παρέχει, ὡς ἐνόμιζεν, ἡ δεισιδαιμονία (de senect. 21).

γ) Ἡθικόν.

Ὁ Κικέρων ἐκθέτει τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ ἀξιώματα ἐπικρίνων τὰς θεωρίας τῶν Ἐπικουρείων, τῶν Στωϊκῶν, τῶν Ἀκαδημαϊκῶν καὶ Περιπατητικῶν, καὶ τὴν Ἐπικουρείων πολέμων ἀμφιταλαντεύεται περὶ τῶν ἄλλων (fin. I, 7. II, 14. Acad. I, 6)· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀμφιταλαντεύεται μετὰ τῶν διαφόρων δοξασιῶν. Τὰς μὲν τῶν Ἐπικουρείων ἀνασκευάζει ὡς ἀναιρούσας τὴν ἠθικὴν (Acad. II, 42), τὰς δὲ τῶν Σωκρατικῶν πιθανὰς θεωρῶν συμφωνεῖ ταῖς τῶν Στωϊκῶν (Acad. I, 6). Ἡ παράδοξα ὁμοίως τῆς Στωϊκῆς θεωρίας ἀπομακρύνουσιν αὐτὸν (fin. III, 3. IV, 20), καὶ διότι ἡ ἠθικὴ αὐτῶν οὐτ' εἰς τὸν βίον ἀρμόζει οὐτ' εἰς τὸ δικαστήριον (fin. V, 9). Θαυμάζει δὲ τὸ ὕψος, τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς ἠθικῆς· μέγα τι φαίνεται αὐτῷ τὸ νὰ ἐκλαμβάνηται αὐτάρκης ἢ ἀρετῆ· (Tusc.

ν, 1)· ἔπειτα δ' ἀπορεῖ ἂν ὄντως ὑπάρχει ἀρετὴ· ἐπὶ τέλους δ' αὐτῷ φαίνεται ἀληθῆς ὅτι μὲν ἡ περιπατητικὴ ἠθικὴ, ὅτι δὲ ἡ στωϊκὴ. (off. III, 7). Τοὺς Στωϊκοὺς κατακρίνει ὅτι οὗτοι διδάσκοντες τὸ ἀκολουθεῖν τῇ φύσει κωλύουσι πάντα νὰ ἀποβλέπῃ καὶ εἰς τὸ σῶμα (fin. IV, 11)· περὶ τούτου συμφωνεῖ μετὰ τῶν Περιπατητικῶν, διότι οὗτοι ἀναγνωρίζοντες τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ θεωροῦσιν ὡς βᾶσιν τῆς ἀρετῆς (fin. IV, 15). Κατὰ δὲ τῆς τῶν Ἐπικουρείων ἠθικῆς καταφερόμενος ὑπερασπίζει τὴν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διότι ἡ φύσις ἐποίησεν ἡμᾶς πρὸς τι ἀνώτερον τέλος καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς ἡδονῆς (fin. V, 11)· ἡ φύσις ἐπιτάττει ἡμῖν καθήκοντα, καὶ ὡς δεῖγμα τῆς θείας ἡμῶν καταγωγῆς ἐνέφυσεν ἡμῖν ἀγάπην πρὸς τοὺς φίλους, τὴν οἰκογένειαν, τὴν πατρίδα, τὴν κοινωνίαν (fin. I, 7. leg. I, 7).

Κατὰ δὲ τῆς ἠθικῆς τῶν Στωϊκῶν λέγει, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀνευ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται (fin. IV, 5. V, 23), ἐπομένως οὐδ' ὁ σοφὸς δύναται νὰ ᾔναι εὐδαίμων ἀνευ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν (Tusc. IV, 25)· ὁ Κικέρων ὁμοίως δὲν ἀποβάλλει τὴν μετρίαν ἡδονὴν οὐδὲ τὸν μέτριον πόνον (Tusc. II, 18)· ἀλλὰ τὸν πόνον θεωρεῖ κακὸν ὡς κωλύοντα τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς· ἐπίσης δὲ κακὰ θεωρεῖ καὶ τὰ πάθη, καὶ τὴν ἀρετὴν τέλος καὶ οὐχὶ μέσον (Tusc. IV, 17). Ἐν δὲ τούτοις ἅπασιν καταδείκνυται ὁ ἐκλεκτικὸς τρόπος τοῦ Κικέρωνος, διότι καὶ τὸ τίμιον (honestum) ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἔχει ἐπιβρόχον εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἠθικῆς, ἐνοῶν τίμιον τὴν ἀρετὴν. (fin. II, 14. off. I, 4)· ἀντίθετον δὲ τῷ τιμίῳ ἐστὶ τὸ ἀτιμον, τὸ κακόν. (off. III, 8. fin. V, 22). Τὴν βούλησιν θεωρεῖ ἐλευθέρην, ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ (de Fato) τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἔλυσε· ἐνὶ λόγῳ ζητῶν νὰ συνδέσῃ τὴν περιπατητικὴν ἠθικὴν μετὰ τῆς στωϊκῆς δὲν ἠδυνήθη κωλυόμενος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος.

Περὶ δὲ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ὀλίγα τινὰ ἀποσπάσματα διεσώθησαν, ἐξ ὧν φαίνεται, ὅτι ἡ πολιτεία αὐτοῦ ἦτο ἀπομίμησις τῆς Πλατωνικῆς.

Τὰς δὲ τῶν πολιτειῶν μεταβολὰς, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Πολυβίου (Πολύβ. VI, 5), παραδεχόμενος παριστᾷ τὴν Ῥωμαϊκὴν ὡς παράδειγμα, ὃ μιμούμενός τις δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν βελτίστην πολιτείαν· κατακρίνει ὁμοίως καὶ τινὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ὡς καὶ τὴν δημοκρατίαν ἡττον ἀναγνωρίζων ἀσπάζεται τὴν βασιλείαν (republ. I, 38. 46. leg. I, β. II, 10). Ἐπειδὴ δ' ἐκάστη τῶν τριῶν ἀκράτων πολιτειῶν εἶναι ἐλλιπὴς (republ. I, 27), εἶναι βελτίστη ἡ ἐκ τῶν τριῶν συγκειμένη (de republ. I, 29). Τὰς δὲ τρεῖς ταύτας εὕρισκε ὁ Κικέρων συνδεδεμένας ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ· διότι τὴν μὲν βασιλείαν εὕρισκε ἐν τοῖς ὑπάτοις, τὴν δ' ἀριστοκρατίαν ἐν τῇ γερουσίᾳ, τὴν δὲ δημοκρατίαν ἐν τοῖς δημάρχοις (tribunis) καὶ τῷ λαῷ (republ. II, 23). Τὴν δὲ δουλείαν ὑπερασπίζει διὰ τῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐπιχειρημάτων (republ. II, 30. III, 24). Τὸ δὲ περὶ καθηκόντων σύγγραμμα αὐτοῦ, ὃ συνέγραψε κατὰ μίμησιν τοῦ συγγράμματος τοῦ Παναιτίου, περιέχει ἀξιώματα στηρίζοντα φρόνησιν μᾶλλον ἢ καθήκοντα. Τὸ δ' ἠθικὸν συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ὄντως ὠφελίμου (off. III, 7). Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὅλαι αἱ τοῦ Κικέρωνος θεωρίαι εἰσὶν ἐπαναλήψεις προτέρων θεωριῶν, ὡς ἐζήτει νὰ συνδέσῃ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Κικέρων ἠσπάσατο τὴν ἐκλεξίν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἀντιόχου. Καίτοι δὲ ὁ Κικέρων οὔτε ἰδίαν εἶχε ἀρχὴν, οὔτε εἰς τὰς τῶν προτέρων ἐνεβόλυνεν, ὡς ἡ ἔννοια τῆς ἐντελεχείας καὶ πολλὰ ἄλλα ἀποδεικνύουσιν, αἱ θεωρίαι ὁμοίως αὐτοῦ κατέστησαν βᾶσις τῆς ἔπειτα φιλοσοφίας τῶν λατίνων πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων (Herbart Abhandlung über die Phil. κτλ. Jahrg. 1811. 1 Stck).

Τὸν δ' ἐκλεκτισμὸν ταῦτον τοῦ Κικέρωνος παρέλαβε καὶ ὁ ἐπισημότατος καὶ πολυμαθέστατος φίλος αὐτοῦ Μάρκος Τερέντιος Οὐάρρων. Οὗτος δ' ὡς φιλόσοφος ἦτο τοῦ Κικέρωνος κατώτερος· καὶ οὗτος ἤκουσε τοῦ Ἀντιόχου ἐν Ἀθήναις καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ ἐζήτησε νὰ συνδέσῃ τὴν περιπατητικὴν θεωρίαν μετὰ τῆς στωϊκῆς.

Τὸ κύριον πρόβλημα εἶναι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου· μόνον ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ ἐξάγεται τί ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶναι συγκείμενος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, πρέπει καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν νὰ σύγκηται ἐκ τῶν ἀγαθῶν τοῦ σώματος καὶ τῶν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ζητηθῆται καὶ τὸ πρῶτον κατὰ φύσιν καὶ ἡ ἀρετή. Τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀρετή. Ἐν τῇ κτήσει αὐτῆς καὶ τῇ τῶν ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν ὑφίσταται ἡ εὐδαιμονία.

Ὁ Οὐάρρων τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ παρέλαβεν ἐξ Ἀντιόχου. Καὶ ἡ τοῦ Σεξτίου σχολὴ δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Σεξτίος Ῥωμαῖος εὐπατρίδης καταλιπὼν τὰς ἐν τῇ πόλει τιμὰς καὶ ἀρχὰς διὰ φιλοσοφίαν ἔζη ἐν τῷ πρώτῳ αἰῶνι π. Χρ. (Πλουτ. prof. in virt. Sen. ep. 98).

Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διεδέχθη ἴσως ὁ υἱὸς αὐτοῦ· ἐπόμενοι δ' αὐτῷ φέρονται Σωτίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Σενέκας ἑτι νέος ὢν (Sen. ep. 108), Κορνήλιος Κέλσος, Λ. Κρασίτιος Ταραντῖνος, Φαβιανὸς Παπίριος, μεθ' ὧν καὶ αὕτη ἡ σχολὴ συναπέθανε (Sen. qu. nat. VII, 32). Zeller. Phil. d. Gr. III, 594).

Ἀπὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς σχολὰς, ἃς οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον.

β) Σχολὴ Ἐπικούρειος.

Ἡ σχολὴ αὕτη παμπλείστους ἀριθμῶν ὀπαδοὺς παρὰ Ῥωμαῖοις, οἷον Τίτον Πομπώνιον, Γάϊον Κάσσιον, Κόϊντον Τορκουάτον, Κ. Βελλήϊον καὶ Λουκρήτιον, ὃν ὁ Κικέρων ἐπαινεῖ (Cicero. ad quirt. II, 11), διότι τὸ περὶ φύσεως ποίημα τοῦ Λουκρητίου ἐπεσκίασεν ὅλα τὰ πρότερα τῶν Ῥωμαίων Ἐπικουρείων δοκίμια. Τὸ ποίημα τοῦτο προὔτιθετο ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς τότε δεισιδαιμονίας, ὡς καὶ ἕτεροι τὸν αὐτὸν εἶχον σκοπὸν, ὁ Λουκιανὸς, ὁ Κέλσος, Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ ἄλλοι.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιήματος εἶναι ὠραία· ἡ θεωρία ὅμως αὐτοῦ εἶναι ἔκτυπον τῆς τοῦ Ἐπικούρου, μόνον δὲ ἡ ἠθικὴ εἶναι ἠπιωτέρα τῆς τοῦ Ἐπικούρου.

Ὅθεν ἡ θεωρία τῶν Ἐπικουρείων τὰ μέγιστα εἰς ἀνατροπὴν τῆς ἐθνικῆς ὀρησκείας συντελέσασα καὶ πρὸς τὸν Ῥωμαϊκὸν βίον συμβιβασομένη ἔλαβε παρὰ Ῥωμαῖοις ὑποδοχὴν μεγίστην.

γ) Σχολὴ Στωϊκῆ.

Ἡ σχολὴ αὕτη ἡ πηγάσασα ἐκ τῆς Κυνικῆς παρήγαγεν εἰς τὸ μετέπειτα τὴν Κυνικὴν θεωροῦσαν τὴν ἐπιστήμην ἀπλῆν διασκεδάσιν (Sen. hen VII, 8)· διὰ τοῦτο οἱ ἔπειτα Κυνικοὶ ἐπίσημοι φαίνονται διὰ τοῦ βίου αὐτῶν μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἐπιστήμης, ὡς ὁ Δημόναξ ἀποβλέψας εἰς τὴν αὐτάρκειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τοῦ σοφοῦ ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν (Λουκ. Δημ. Β), Οἰνόμαχος ἐπὶ Ἀδριανοῦ συγγράφας καὶ κατὰ τῶν μαντείων ὡς ἀναιρούντων τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν. (Εὐσεβ. Εὐαγ. πρ. V, 18. Σουῖδ. λ.). Ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος ὁ διατηρηθεὶς χωρισμὸς τῶν τεσσάρων σχολῶν κατέστησεν ἀκριβεστέραν τὴν τῶν διαφόρων συστημάτων γνῶσιν· (Δίων Κασσ. LXXI, 31). Ἡ δ' ἐκλεξις ἐξηκολούθη· μόνη δ' ἡ Ἐπικούρειος σχολὴ δὲν μετεβλήθη· ἡ Περιπατητικὴ περιορίζετο ἐν τῇ κριτικῇ καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων· ἡ Στωϊκὴ ἀπεμακρύνετο τῆς ἠθικῆς ἀυστηρότητος· ἡ δὲ Ἀκαδημαϊκὴ ἐμίγνυτο στωϊκοῖς καὶ περιπατητικοῖς στοιχείοις καὶ ἔτεινεν εἰς τὸν μυστικισμόν.

Παρὰ πάσας δὲ τὰς ἄλλας σχολὰς μεγαλειτέραν ὑπόληψιν ἔλαβε παρὰ Ῥωμαῖοις ἡ στωϊκὴ ὡς μᾶλλον εἰς τὸν πρακτικὸν χαρακτήρα αὐτῶν ἀνταποκρινομένη.

Τῶν δὲ φιλοσόφων οἱ μὲν συνέγραφον ἐλληνιστὶ, οἱ δὲ λατινιστὶ, οἱ μὲν ἦσαν τὸ γένος Ἕλληνες, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι· τότε ἤρξαντο καὶ τὰ ἔθνη νὰ μιγνύονται καὶ τὸν ἐθνικὸν ιδιωτισμὸν αὐτῶν νὰ ἀπολλύωσιν. (Senec. qu. nat. VII, 32).

Ἡ Στωϊκὴ σχολὴ ἀπαριθμῶν πολλοὺς ἐπισήμους ἀνδρας, ἰδίως δὲ τὸν Σενέκαν, τὸν Μουσσώνιον, τὸν Ἐπίκτητον καὶ τὸν Μάρκον Λυρήλιον, διότι ὁ Κορνοῦτος φαίνεται μᾶλλον γραμματικὸς.

1) Λ. Αἰναῖος Σενέκας ἐν Κορδούβῃ τῆς Ἰσπανίας γεννηθεὶς

ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ῥήτωρ· ἀλλ' ἐναντίον τῆς βουλήσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἤψατο τῆς φιλοσοφίας (Sen. ep. 108.) Ἐπὶ Κλαυδίου ἐξορισθεὶς ἀνεκλήθη ὑπὸ τῆς Ἀγριππίνης, ἵνα διδάξῃ τὸν Νέρωνα, ὑφ' οὗ, ὡς λέγεται, ἐθανατώθη.

Τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ συνέγραψεν ἀναρμόστως καὶ ὕφος ῥητορικόν.

Ὁ Σενέκας τὰς τῶν Στωϊκῶν θεωρίας ἀσπασάμενος ἔλεγεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι τέχνη τοῦ βίου καὶ ἀποβλέπει εἰς θεραπείαν τῶν δεινῶν, καὶ μόνον εἰς τὸ ἠθικὸν περιορίζεται (ep. 113. 117. de constit. I, 4.)· διὰ τοῦτο καὶ τὸ λογικὸν δὲν ἐθεώρει πολλοῦ λόγου ἄξιον, τὸ δὲ φυσικὸν ἀνώτερον τοῦ λογικοῦ ὑπελάμβανε, τὸ δὲ ἠθικὸν ὡς τὸ οὐσιωδέστατον· διότι τὸ φυσικὸν αὐτῷ ἦτο μέσον τοῦ ἠθικοῦ (nat. qu. I. VI, 4. ep. 63. nat. qu. III, 10. III, 18.). Ὁ Σενέκας τὰς λογικὰς συζητήσεις παραλείπει ὅλως, παραλαμβάνει δὲ τὰς φυσικὰς τὰς εἰς τὸ ἠθικὸν ἀναφερομένας (ep. 88.), τὰς δὲ περὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς ὑπελάμβανε ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν (ep. 65). Καὶ οὐ μόνον τὰς φυσικὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς μεταφυσικὰς καὶ θεολογικὰς θεωρίας παρέλαβεν ἐκ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, διότι τὴν ὕλην καὶ τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει ὡς οἱ Στωϊκοί. (ep. 106.)

Ὁ θεὸς αὐτῷ εἶναι ὁ λόγος, τὸ τέλειον πνεῦμα, πάνσοφος, ἅγιος, ἀγαθοεργός, πατὴρ ἡμῶν. Ὁ κόσμος εἶναι τέλειος καὶ κάλλιστος (Ben. II, 29. IV, 19.)· ἀλλ' ἐξ ἑνὸς μὲν συγγέων τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον, ἐξ ἑτέρου δὲ αὐτοὺς διακρίνων φαίνεται ἀνακόλουθος· ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι Πλατωνικὴ.

Καὶ ὁ Σενέκας ἐπόμενος τοῖς Στωϊκοῖς λέγει τὸν θεὸν σωματικὸν (ep. 117. 102.), τὰ μέρη τοῦ κόσμου ὡς μέρη τοῦ θεοῦ, θεὸν καὶ κόσμον (ep. 92), φύσιν, εἰμαρμένην καὶ θεὸν ταῦτά (Ben. IV, 8.)· τὴν βούλησιν τοῦ θεοῦ ἀνάγει εἰς τὸν νόμον τοῦ παντός, τὴν πρόνοιαν εἰς τὴν ἀμετάβλητον συνέχειαν τῶν φυσικῶν αἰτίων. (Ben. VI, 23). Καὶ ἂν φαίνεται διαφορά τις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Στωϊκῶν ὡς πρὸς τὴν θεολογίαν, ἡ διαφορά ὅμως αὕτη προσεγγίζει μᾶλλον τῷ Σωκράτει καὶ Πλά-

τωνι· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἀπομακρύνεται τῆς Στωϊκῆς θεωρίας, διότι καὶ οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ περὶ κοσμοποιίας καὶ ἐκπύρωσεως, περὶ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων, τῶν στοιχείων, συνάδουσι τῇ τῶν Στωϊκῶν θεωρίᾳ (ep. 90. nat. qu. III, 10. I, 3. Ben. IV, 3. VI, 30. qu. nat. VI, 16. VII, 1). Ἐκκλίνει δὲ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας περὶ φύσεως ἀνθρωπίνης.

Ἡ ψυχὴ κατὰ Σενέκαν εἶναι σῶμα, διότι δὲν ἠδύνατο εἰς τὸ σῶμα νὰ ἐνεργῇ (ep. 106)· εἶναι ὅμως ὕλη λεπτοτάτη καὶ τοῦ πυρὸς καὶ ἀέρος λεπτοτέρα (ep. 57) καὶ συνίσταται ἐκ θερμοῦ πνεύματος (ep. 50). Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπόρροια τοῦ θεοῦ καὶ μῦριον τῷ σώματι ἐμφυτευθέν· καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ συγγενείας θεμελιοῖ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀξίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ (nat. qu. I, 12. ep. 41). Ἡ ἰδέα αὕτη φέρει τὸν Σενέκαν ἀπὸ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας εἰς τὴν Πλατωνικὴν. Τῷ λόγῳ, ὃς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ θεῖον ἐστίν, ἀντίκεινται αἱ ἄλογοι ὄρμαι, τὰ πάθη, καὶ ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν παθῶν ὑφίσταται κατὰ Σενέκαν τὸ ἠθικὸν πρόβλημα. Τὴν ἰδέαν ταύτην παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ποσειδωνίου (Ben. VII, 27. ep. 94. nat. qu. III, 30). Μετὰ δὲ τοῦ λογικοῦ ὑπάρχει καὶ τι ἄλογον τῷ λόγῳ ἐναντίον ὑπάρχον ἐν τῷ σώματι, κάλυμμα ὃν τῆς ψυχῆς, δεσποτικόν, ἀφ' οὗ πρέπει νὰ ζητῆ ν' ἀπαλλαγῇ (ep. 92)· ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνωτέρα τοῦ σώματος, ὡς ὁ θεὸς τῆς ὕλης ἀνώτερος (ep. 35). Ὅθεν ὁ ἀληθὴς βίος ἀρχεται ἀπὸ τῆς φυγῆς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· παρὰ δὲ ταύτην τὴν ἰδέαν παρέλαβεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος τὴν περὶ ἀναμνήσεως τῆς θείας καταγωγῆς τῆς ψυχῆς (ep. 57. 94) καὶ τὴν περὶ διακρίσεως τοῦ λογικοῦ καὶ ἀλόγου αὐτῆς (ep. 71).

Καίτοι δὲ ἀνάγει μετὰ τῶν Στωϊκῶν τὰς δυνάμεις εἰς μίαν, τουτέστι τὸ ἡγεμονικόν, ἀναγνωρίζει ὅμως πολλάς. Καὶ τὸν Σενέκαν ἐπηρεάζει οὐ μόνον ἡ ἐκλεξις, ἀλλὰ καὶ ἡ σκέψις (ep. 65). Περὶ δὲ ψυχῆς ποῦ καὶ τί ἐστίν οὐδεις, λέγει, νὰ ἀνεύρη δύναται (nat. qu. VII, 25)· καὶ περὶ ἀθανασίας δὲ ἀποφαίνεται σκεπτικῶς (ep. 102).

Ἐν τῇ ἠθικῇ εἶναι ὁ Σενέκας Στωϊκός μετὰ τῶν Στωϊκῶν πα-

ραδεχόμενος, ὅτι τὸ μόνον ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀρετὴ, διότι μόνη κατὰ φύσιν ἐστίν· ὁ ἐνάρετος εἶναι ἰσόθεος ἢ τοῦ θεοῦ ἀνώτερος (ep. 53)· ὁ σοφὸς εἶναι αὐτάρκης καὶ ζῆ ὡς ὁ Ζεὺς· μᾶλλον δ' ἀνώτερος, διότι οἱ θεοὶ εἰσι φύσει σοφοί, ὁ δ' ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ οἱ μὲν εἰσιν ἀπαθεῖς, μόνος δὲ ὑπὲρ τὰ πάθη (ep. 53). Ὁ Σενέκας ζητῶν ἐκρίζωσιν τῶν παθῶν παραδέχεται τὰς τῶν Στωϊκῶν θεωρίας περὶ ἀρετῆς, τὸ ἀναμάρτητον τοῦ σοφοῦ (Ben. IV, 25. VII, 8)· εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν ἀποβλέπων λέγει, ὅτι ἀρετὴ καὶ σοφία δὲν ὑπάρχει. Ἐκ τούτου προῆλθεν ἡ τοῦ Σενέκα μετριότης καὶ ἡ ἀπὸ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας αὐτοῦ παρέκκλισις.

Περὶ δὲ τῆς τῶν ἀγαθῶν θεωρίας συμφωνεῖ τοῖς περιπατητικαῖς (ep. 74. 87. Ben. V, 13. ep. 62). Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι παρεξέτραπεν τῆς Στωϊκῆς θεωρίας (ep. 72. 75. Ben. I, 1. ep. 41). Ἐπίσης δ' αὐτῆς ἀπεμακρύνθη ὡς θεωρήσας τὸν ὅλον βίον βάσανον, καὶ ἐν ταῖς τρικυμίαις τὸν θάνατον ὡς τὸ μόνον καταφύγιον· ἀποτραπείς δὲ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας ἐκλινεν εἰς ἐκλεξίν, διότι αὐτὴν καὶ τὸ ἔθνος ἀπῆται καὶ ἡ τότε ἐποχὴ.

Ὁ Σενέκας ὅμως καὶ οἱ νεώτεροι Στωϊκοὶ διαφέρουσι τῶν ἀρχαίων ἀποβλέποντες εἰς τὰς χρεῖας τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. Ἐν χρόνῳ ἠθικῆς διαφθορᾶς, βαρέως ζυγοῦ, ἐξουσίας τυραννικῆς εἶναι χρεῖα βάσεως, ἐφ' ἧς ἕκαστος ἠδύνατο ἰστάμενος νὰ ἀντιταχθῆ ἑσωτερικῶς κατ' αὐτῶν· ἐν τοιοῦτῳ χρόνῳ ὅλαι αἱ τῆς κοινωνίας διαφοραὶ αἴρονται, ἐν ᾧ οἱ φαῦλοι εὐδαιμονοῦσιν, οἱ ἐνάρετοὶ οὐσιάζονται.

Καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἕκαστος εἰς τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων παρεδίδετο, τόσῳ μᾶλλον ἔπρεπεν νὰ ἀποτρέπηται ἀπὸ τοῦ δημοσίου βίου εἰς τὸν ἰδιωτικόν.

Ὁ Σενέκας ταῦτα πάντα παρατηρῶν ἐξυμνεῖ τὴν ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνεξαρτησίαν, νοθετεῖ νὰ ζητῶμεν τὴν εὐδαιμονίαν ἐν ἡμῖν (ep. 53. 59. 64).

Πάντας θεωρεῖ ἀσθενεῖς· τὴν καταστολὴν τῶν κακῶν θεωρεῖ κύριον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς πρῶτον

ὄρον ἀναρρώσεως (ep. 50)· ἐπ' ἐσχάτων δὲ γνωρίσας τοῦ τὸ κακὸν κείται συνιστᾷ τὴν εξέτασιν ἡμῶν αὐτῶν καθ' ἑκάστην (ep. 50. da ira III, 36)· παραπέμπει εἰς τὴν συνείδησιν, εἰς τοὺς θεοὺς ὡς μάρτυρας τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων ἡμῶν, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου (ep. 28. vit. beat. 20. ep. 83), ἐνὶ λόγῳ τὴν τοῦ σοφοῦ εὐδαιμονίαν θεωρεῖ ὡς βραβεῖον τῆς ἀρετῆς (ep. 94).

Ὁ Σενέκας ἀποδεχόμενος τὴν συγγένειαν πάντων τῶν ἀνθρώπων (ep. 14), τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας καὶ πολιτείας ἀπελπιστικὴν εὐρίσκων ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ διδασκάλου θέσιν ἀνωτέραν τῆς τοῦ πολιτικοῦ. Τῷ γάμῳ καὶ τῇ φιλίᾳ ἀποδίδει ἀξίαν μεγάλην· πρὸ πάντων δὲ τὴν φιλανθρωπίαν ἐκλαμβάνει ὡς κορωνίδα τῆς ἠθικῆς (Ben. I, 13. nat. qu. VI, 23). Οὐ μόνον δ' ἐν τούτοις συμφωνεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ (Ben. IV, 25), καὶ ἡ βούλησις τοῦ θεοῦ εἶναι καὶ κατ' αὐτὸν ὁ μέγιστος νόμος.

Ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῇ συνειδήσει εἶναι τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον. Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἴσοι (ep. 31. nat. qu. VI, 32)· ὥστε ἐν ἅπασιν ἔπεται τοῖς Στωϊκοῖς καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἣν ἐκ Παναιτίου παρέλαθεν (Cic. N. D. II).

Ὁ Σενέκας εἰς τὸν θεῖον νόμον ἀποβλέπων προέτρεπεν εἰς ἀρετὴν καὶ λατρείαν τοῦ θεοῦ ἀπαγορεύων τὰς προσευχὰς καὶ τὴν τῶν χειρῶν ὑψωσιν πρὸς τὸν οὐρανόν. (ep. 41). Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἡ τῶν πατέρων λατρεία ἐσθέσθη.

2) Νεώτερος δὲ τοῦ Σενέκα ἦτο Μουσώνιος Ρούφος γεννηθεὶς ἐν Οὐολπινίῳ τῆς Ἑτρούρίας τῷ 20 ἢ 30 μ. Χρ. ἐδίδασκεν ἐν Ρώμῃ τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ Νέρωνος, ὑφ' οὗ ἐξωρίσθη καὶ ἐπανῆλθεν ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου (Tacit. au. XIV, 59). Καὶ οὗτος τὰς τῶν Στωϊκῶν θεωρίας ἀσπασάμενος ἐζήτει τὴν θεραπείαν τῆς διαφθορᾶς διὰ τῆς φιλοσοφίας (Tacit. hist. III, 81. IV, 10). Τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐγύμναζεν ἐν τῇ λογικῇ, καὶ ἐν τῇ φυσικῇ ἠκολούθει τοῖς Στωϊκοῖς. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μόνη ἡ φέρουσα εἰς ἀρετὴν· διὸ αὐτὴ εἶναι ἀναγκαῖα· ἡ φι-

λοσοφία ὅμως καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι ταῦτόν· ἡ δ' ἀρετὴ δὲν ἔχει χρεῖαν πολλῶν λόγων (Στοβ. ἐκλ. II, 426)· ὥστε κατὰ Μουσώνιον πᾶσα θεωρία πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς βελτίωσιν, εἰς τὸ πρακτικὸν τέλος (Ἐπικτ. διατρ. III, 23). Τὸ πλεῖστον τῶν θεωριῶν αὐτοῦ εἶναι ἐφαρμογὴ τῶν Στωϊκῶν ἀξιωματίων.

Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι ἡ χρῆσις τῶν φαντασιῶν ἡμῶν καὶ ἐπ' αὐτῆς θεμελιούται ἡ ἀρετὴ καὶ εὐδαιμονία· ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶν ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Στοβ. ἐκλ. II, 356). Ὁ Μουσώνιος λέγει μετὰ τῶν Κυνικῶν, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ μόνον ἀγαθόν, ἡ δὲ κακία τὸ μόνον κακόν, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα, οἷον πλοῦτος, πένια, ἡδονή, πόνος, ζωὴ, θάνατος, εἰσὶν ἀδιάφορα. Πρὸς δ' ἐνίσχυσιν τοῦ φρονήματος ὁ ἀνθρώπος δεῖται ἠθικῆς ἀσκήσεως, σωματικῆς σκληραγωγίας· νοουθετεῖ ἀποχὴν ἡδονῆς, τροφῆς, μάλιστα κρέατος, διότι δὲν εἶναι κατὰ φύσιν καὶ σκοτίζει τὴν ψυχὴν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ ἐξασθενεῖ· συνιστᾷ τὸν γάμον ὡς ἠθικόν, κατὰ φύσιν, κατακρίνει τὰ ἐκ τῆς ἀγαμίας κακὰ.

3) Ἐπίκτητος μαθητὴς Μουσωνίου ἐγεννήθη ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας, τὸ μὲν πρῶτον ἦτο δούλος, ἔπειτα δ' ἐλεύθερος (Ἀρρίαν. περὶ Ἐπικτ. I, 19)· ἤκουσεν ἐκτὸς τοῦ Μουσωνίου Ἰσως καὶ Εὐφράτου τοῦ Στωϊκοῦ (Ἀρρ. IV, 5)· ὅτε δ' ὁ Δομιτιανὸς ἀπέβαλε τοὺς φιλοσόφους ἐκ Ρώμης, ἀπῆλθε καὶ ὁ Ἐπίκτητος εἰς Νικόπολιν τῆς Ἱπείρου καὶ ἐκεῖ ἐδίδασκε τὴν φιλοσοφίαν. Ἐτελεύτησε δ' ἐπὶ Τραϊανοῦ (Σουῖδ. λεξ. Ἐπικτ.).

Ὁ Ἐπίκτητος ἦτο χωλὸς καὶ πέννης, τὴν τύχην ὅμως αὐτοῦ ὑπέμενε μετὰ Στωϊκῆς καρτερίας (Ἰριγ. κατὰ Κέλσου VII, 7; Ἀρρίαν. I, 12).

Ὁ Ἐπίκτητος δὲν συνέγραψεν, ἀλλ' Ἀρρίανὸς ὁ μαθητὴς αὐτοῦ διέσωσε τὸ ἐγχειρίδιον καὶ τὰς διατριβὰς τοῦ Ἐπικτητοῦ. Ταῦτα δὲ φαίνονται ἀτελῆ καὶ ἀτάκτως διατεταγμένα (Ritter. Gesh. d. Phil. IV, 214).

Ὁ Ἐπίκτητος φαίνεται ἐκλεκτικὸς μᾶλλον ἢ Στωϊκός· διὰ τοῦτο καὶ τὸν Σωκράτην τιμᾷ καὶ τὸν Διογένην καὶ τὸν Ζή-

νωνα καὶ τὸν Πλάτωνα (Ἀρρίαν. III, 21)· διὰ τοῦτο καὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἀρχὴ εἶναι τὸ γνῶθι σαυτὸν, ἡ δὲ πρώτη διδασκαλία πρέπει νὰ γίνηται περὶ Θεοῦ, οὗ οὐσία ἐστὶ τὸ ἀγαθόν. (Ἀρρίαν. II, 8).

Ἐν δὲ τοῖς τοῦ Ἐπικτητοῦ συγγράμμασι τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας περιορίζεται εἰς τὸ πρακτικόν. (Διατρ. II, 11. ἀρχὴ φιλοσοφίας ἐστὶ συναίσθησις τῆς αὐτοῦ ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας περὶ τὰ ἀναγκαῖα). Ὁ μέλλων νὰ γείνη ἀγαθὸς πρέπει νὰ γνωρίσῃ ὅτι κακὸς ἐστίν· ὁ φιλόσοφος εἶναι ἰατρὸς, εἰς ὃν προσέρχονται πάσχοντες (Διατρ. III, 23)· τοὺς μαθητὰς του πρέπει οὐ μόνον νὰ διδάξῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ θεραπεύσῃ· ὁ φιλόσοφος πρέπει εἰς τὴν συνείδησιν τῶν μαθητῶν του νὰ διαλέγηται, νὰ δείξῃ αὐτοῖς τὰς νόσους καὶ οὕτω νὰ φέρῃ τὴν θεραπείαν, (Διατρ. III, 23), νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἐπιδεκτικοὺς θεραπείας καὶ νὰ κινήσῃ εἰς βελτίωσιν (Διατρ. προοιμ. 5). Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τῆς φιλοσοφίας μερῶν τὸ μὲν λογικὸν δὲν θεωρεῖ ἄχρηστον ὅλως, ἀλλὰ μόνον μέσον τοῦ ἠθικοῦ (Ἀρρίαν. I, 7)· καὶ ἂν τὴν διαλεκτικὴν ἐκλαμβάνει δῶρον θεῖον, δὲν ἐκλαμβάνει αὐτὴν ὁμοίως καὶ τέλος, ἀλλὰ μέσον τοῦ βίου (Ἀρρίαν. II, 23).

Τῆς δὲ φιλοσοφίας τὸ μὲν πρῶτον μέρος ἀναφέρει εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θεωριῶν, οἷον νὰ μὴ ψεύδηται τις, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὰς ἀποδείξεις, οἷον διὰ τί δὲν πρέπει τις νὰ ψεύδηται, καὶ τὸ τρίτον ἐπιβεβαιοῖ τὰς ἀποδείξεις, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ λογικόν (1)· ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἐπιστημονικὴ· Ἡ λογικὴ καίτοι προφυλάττει ἐκ τῆς ἀπάτης (Διατρ. I, 7. II, 25) δὲν εἶναι ὅμως τέλος, ἀλλὰ μέσον, ὄργανον τῆς ἀρετῆς ὡς μόνου καὶ ἀπολύτου τέλους (ἐγχειρ. 32)· διὰ τοῦτο δὲν ἤσχολεῖτο καὶ περὶ λογικὰ ζητήματα (Διατρ. I, 5). Καὶ περὶ τὰ φυ-

(1) Ἐγχειρ. 32. Ὁ πρῶτος καὶ ἀναγκαιότατος τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ ὁ τῆς χρήσεως τῶν θεωρημάτων, οἷον τὸ μὴ ψεύδεσθαι· ὁ δεύτερος ὁ τῶν ἀποδείξεων, οἷον πῶθεν ὅτι οὐ δεῖ ψεύδεσθαι; τρίτος ὁ αὐτῶν τούτων βεβαιωτικὸς καὶ διαρθρωτικὸς· οἷον πῶθεν ὅτι τοῦτο ἀπόδειξις; τί γὰρ ἐστὶν ἀπόδειξις; τί ἀκολουθία; τί μάχη; τί ἀληθές; τί ψεῦδος; οὐκοῦν ὁ μὲν τρίτος τόπος ἀναγκαῖος διὰ τὸν δεύτερον, ὁ δὲ δεύτερος διὰ τὸν πρῶτον.

φυσικά δὲ δὲν ἡσχολεῖτο, διότι ταῦτα ὑπελάμβανεν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν καὶ ὡς μὴ ἔχοντα ἀξίαν πρακτικὴν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ φιλοσοφία εἶναι τρόπος βίου, πᾶν δ' ἄλλο εἶναι μέσον, εἶναι καὶ τὸ φυσικὸν μέσον τοῦ ἠθικοῦ.

Ὁ Ἐπίκτητος τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἐνό- τητος, τῆς τάξεως καὶ τῆς συνεχείας τοῦ παντός (Διατρ. I, 14. ἐγγ. 31), ὃ θεωρεῖ ἔργον τοῦ Θεοῦ τέλειον (Διατρ. IV, 7. I, 16. III, 24).

Περὶ δὲ προναίας, ἐκπυρώσεως, Θεῶν καὶ δαιμόνων ἀσπά- ζεται τὴν τῶν Στωϊκῶν θεωρίαν. (Διατρ. III, 13. IV, 12. ἐγγ. 31. 32). Πρέπει δ' ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίσῃ ὅτι εἶναι υἷος Θεοῦ, μόνιον καὶ ἀπόρροια τοῦ Θεοῦ· ἐκ δὲ τῆς γνώσεως ταύτης γι- νώσκει τὴν ἀξίαν του· (Διατρ. I, 14) καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἐπίκτη- τος δαίμονα ἐννοεῖ τὸ ἐν ἡμῖν θεῖον (I, 3).

Τὸ δ' ἠθικὸν ἀρχεται ὁ Ἐπίκτητος ἀπὸ τῆς διακρίσεως τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (1). Ἡ δὲ πλάνη φέρει τὸν ἀν- θρωπον εἰς ταραχὴν, δουλείαν καὶ κακοδαιμονίαν τῆς ψυχῆς. Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἐπίκτητος τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ἀναγνωρίζων περιορίζει, διότι ἐλευθερίαν ἔχει ὁ ἄν- θρωπος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ (2). Ἡ δ' ἰδέα τοῦ Ἐπικτητοῦ εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι θεατῆς καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον θεατῆς, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνευτῆς αὐτῶν (Διατρ. I, 6). Οὐδ' ἐν τῇ ἠθικῇ ἀνέπτυξεν ὁ Ἐπίκτητος συζητήσεις βα- θείας, ἀλλὰ θεωρεῖ τὰς κοινὰς ἠθικὰς ἐννοίας ἐμφύτους, καὶ ταύτας ὅτι ἔχει νὰ ἀναπτύξῃ ἡ φιλοσοφία (Διατρ. I, 22).

Ἐπειδὴ ὁ Ἐπίκτητος περιορίζων τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ἠθι- κὸν προέθετο νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐλεύθερον καὶ εὐδαίμονα, προέταξε διττὸν ζήτημα, τὸ νὰ ὑπομένῃ ὅλα τὰ δεινὰ, καὶ τὸ

νὰ ἀπαγορευθῶσιν ὅλα αἱ εἰς τὰ ἐκτὸς ἀναφερόμεναι ἐπιθυ- μίαι. Ἡ δ' ὅλη σοφία κατ' Ἐπίκτητον εἶναι ἡ διάκρισις τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀπὸ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Διατρ. I, 1. ἐγγ. I, 1).

Ἐκ δὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι μόνη ἡ βούλησις ἡμῶν ἢ ὅπερ ἐστὶ τὸ αὐτὸ μόνη ἡ χρῆσις τῶν φαντασιῶν ἡμῶν, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἶσιν ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Διατρ. I, 25. II, 5. III, 3). Ἐὰν λ. χ. ἀπολέσῃς τὸν σὸν οἶκον, οὐδὲν ἀπώλεσας, διότι ταῦτα ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ θρηνεῖν, ἡ δυστυχία κτλ. εἰσὶ φαν- τασίαι· ὁ ἀποβάλλων τὰς φαντασίας καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν τῇ βουλήσει ζητῶν ἔξει ἐν παντὶ καιρῷ ἡσυχίαν ψυχῆς (ἐγγ. 6. Διατρ. III, 3). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ τοῦ Ἐπικτη- τοῦ ἠθικὴ εἰς περιορισμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν μὴ ἀποβλέπουσα ζη- τεῖ τελείαν αὐτῶν νέκρωσιν. Τὸ δ' ἐξαγόμενον τοῦτο προέρ- χεται ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἀγαθὸν εἶναι μόνον τὸ λογικόν, κακὸν δὲ μόνον τὸ ἄλογον (Διατρ. I, 2. III, 3. ὅλη τοῦ κα- κοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ ἴδιον ἡγεμονικόν. ἐγγ. 29). Ἐκαστος πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ἐκτὸς ὅλως καὶ νὰ ἐπιμελῆται μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν (ἐγγ. 13. Διατρ. II, 8)· ἵνα τις ἡμῶς γείνη ἀγαθός, πρέπει νὰ γνωρίσῃ πρότερον ὅτι κακός ἐστι (Στοβ. Serm. I, 48)· διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ἡ φιλοσοφία νὰ καθα- ρίσῃ τὴν ψυχὴν ἀπαλλάττουσα αὐτὴν τῆς οἰήσεως καὶ τῆς ἀπι- στίας περὶ τῆς αὐτῆς δυνάμεως, διότι ἡ ἰδέα τῆς ἀδυναμίας γεννᾷ ἀνησυχίαν ἐν τῇ ψυχῇ (1). Ἡ δὲ διαφωνία τῶν φαντα- σιῶν προέρχεται, ὅταν πρόκηται περὶ ἐφαρμογῆς τῶν κοινῶν ἐννοιῶν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα· ὁ φιλόσοφος πρέπει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἰσὶ φαντασίαι πολλαὶ καὶ διάφοροι καὶ ἀντίθετοι περὶ τὸ ἀγαθὸν, καὶ ν' ἀναιρέσῃ τὴν τῶν ἀμαθῶν φαντασίαν ὡς ψευδῆ· καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀναιρετικὴ τέχνη τοῦ Σωκράτους, διότι αὕτη φέρει εἰς ὁμολογίαν τῆς ἀμαθίας καὶ εἰς γνώσιν, ὅτι μόνη ἡ βούλησις καὶ τὰ ἔργα αὐτῆς εἰσιν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δ' ἐκ- τὸς ἡμῶν ἐκ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν (Διατρ. I, 22. III, 14. Σωκρά-

(1) Ἐγγ. I, 1. Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν μὲν ὑπόληψις, ὄρμη, ὄρεξις, ἐκκλισίς καὶ ἐνὶ λόγῳ ὅσα ἡμέτερα ἔργα, οὐκ ἐφ' ἡμῖν δὲ τὸ σῶμα, ἡ κτῆσις, ὁδὸς, ἀρχαὶ καὶ ἐνὶ λόγῳ ὅσα οὐχ' ἡμέ- τερα ἔργα. Διατρ. I, 1.

(2) Διατρ. I, 1. III, 3. I, 17. Εἰ γὰρ τὸ ἴδιον μέρος, ὃ ἡμῖν ἔδωκεν ἀπο- σπάσας ὁ Θεός, ὑπ' αὐτοῦ ἢ ἄλλου τινὸς κωλυτὸν ἢ ἀναγκαστὸν κατεσκευάσει, οὐκ ἔτι ἂν ἦν Θεός, οὐτ' ἐπεμελεῖτο ἡμῶν, ὃν δεῖ τρόπον,

(1) Διατρ. III, 14. Οἴησις μὲν γάρ ἐστι τὸ δοκεῖν μηδενὸς προσδεῖσθαι, ἀπιστία δὲ τὸ ὑπολαμβάνειν μὴ δυνατὸν εἶναι εὑρεῖν σε τοσαύτων περιεστη- κῶτων.

τει συνεβούλευεν (ὁ Θεός) τὴν ἐλεγκτικὴν χώραν ἔχειν). Πρὸς δ' ἀπόδειξιν τούτων ἀποβλέπουσιν ὅλα τὰ ῥητὰ τοῦ Ἐπικτήτου, οἷον ἡ αὐτοχειρία μετὰ λόγου ἐστὶν ἐλευθέρα, καὶ οὐδένα αἰνιάται ὁ σοφός, οὐδ' ἐγκαταλείπει τὴν θέσιν, ἧτις δέδοται αὐτῷ ἐν τῷ κόσμῳ (Διατρ. I, 29. III, 24)· καὶ ὅσα ἐδόθησαν αὐτῷ πρέπει νὰ μεταχειρίζηται ὡς δεδομένα, καὶ ἀφαιρεθέντα νὰ θεωρῆ ὡς ξένα καὶ αὐτοῦ ἀφῆρησαν ἐγχείρ. 11. 13)· πρέπει δὲ καὶ ἑαυτὸν νὰ θεωρῆ ὡς ξένον ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὐχὶ μόνον νὰ βλάπτῃ τὸν ἐχθρόν του, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν εὐεργετῆ (Στοβ. Serm. XX, 61, καὶ τὸν πταίσαντα νὰ συγχωρῆ, διότι τὸ ἀμάρτημα προέρχεται ἐξ ἀγνοίας (Διατρ. I, 18. 28).

Ὅταν δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς δυστυχεῖς αἰσθανθῶμεν, πρέπει αἰτίους τῆς δυστυχίας ἡμῶν νὰ νομίζωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, διότι δυστυχεῖς ἡμᾶς ποιοῦσιν αἱ φαντασίαι ἡμῶν· μόνος ὁ ἀμαθὴς κατηγορεῖ ἑτέρους ὡς αἰτίους τῆς δυστυχίας αὐτοῦ· ὁ δὲ σπουδαῖος οὐτ' ἄλλους οὐθ' ἑαυτόν. (ἐγχείρ. 5). Τὴν δ' ἐπιθυμίαν τὴν ἀτιμάζουσαν καὶ δουλοῦσαν ἡμᾶς ποιοῦμεν διὰ τῆς μαθησεως ὑποχείριον (Διατρ. IV, 4). Οὐδέποτε δὲ πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ φθαρτὰ καὶ ξένα εἰσίν· ἔταν σοὶ ἡδονὴ τις παρασταθῆ μὴ ὀρμῆσης, ἀλλὰ συλλογίσου τὰς συνεπειάς, μέμνησο τῶν ἐκ τῆς ἐγκρατείας ἀγαθῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀκρασίας κακῶν· οὕτω δὲν θέλει σὲ σύρει ἡ φαντασία τῆς ἡδονῆς (ἐγχείρ. 34)· πρὸ πάντων δὲ γίνωσκε ὅτι ζῆς ἐλευθέρως, πρέπει δὲ νὰ ζῆς ὅπως θέλεις· τοῦτο δὲ κατορθοῦσι μόνον οἱ ἀγαθοί, οἵτινες εἰσι κύριοι τῆς αὐτῶν βουλήσεως· οἱ δὲ κακοὶ δὲν ζῶσιν ὅπως βούλονται, διότι ἠναγκασμένοι νὰ ζῶσι κατὰ τὰς κλίσεις καὶ φαντασίας αὐτῶν ἐμπίπτουσιν εἰς φόβον, ἀγωνίαν, ἀνησυχίαν ψυχῆς (Διατρ. IV, 1), ἀς δὲν θέλουσιν· κινήσεις δὲ τῆς ψυχῆς ἐνδοεὶ ὁ Ἐπικτήτος καὶ τὴν πρὸς ἄλλους ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς τὴν κοινωνίαν· λέγων δ' ἐκτὸς ἀγαθὰ ἐνδοεὶ καὶ τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰ τέκνα καὶ τὴν πατρίδα (Διατρ. I, 15. III, 3). Ἀναιρέσας ὅμως πᾶσαν πρὸς ταῦτα σχέσιν ἀνῆρσε καὶ πᾶσαν συμπάθειαν καὶ πάντα τὰ καθήκοντα (ἐγχείρ. 12. 14—16. Διατρ. III, 3). Ζητῶν δ' ἐξ ἑτέρου εὐσέβειαν πρὸς

τοὺς Θεοὺς, ἐκπλήρωσιν τῶν καθόντων ἡμῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν, τὴν πατρίδα, τοὺς γονεῖς, τοὺς φίλους, δείκνυται ἀνακόλουθος (Διατρ. III, 2. II, 7. III, 21. ἐγγ. 32. Στοβ. Serm. I, 57). Ἡ δὲ ἰδέα, ὅτι υἱοὶ Θεοῦ ἐσμέν, εἶναι ἀληθῶς μεγάλη· ὁ Θεὸς ἔδωκεν ἡμῖν πάντα τὰγαθὰ καὶ τὸν ἐν ἡμῖν δαίμονα, Θεόν· ὁ κλείων τὰς θύρας τῶν ἐκτὸς εὐρίσκει ἐντὸς ἑαυτοῦ τὸν Θεόν καὶ τὸ φῶς τὸ φωτίζον τὰ ἔργα αὐτοῦ (Διατρ. I, 14). Πάντα τῷ Θεῷ χάριν ἔχομεν, πάντα αὐτοῦ δῶρά εἰσι· ταῦτα δὲ πρέπει νὰ μεταχειρίζομεθα κατὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ τὸ λογικόν (Διατρ. II, 23), διότι δι' αὐτοῦ ἐσμέν τῷ Θεῷ ὅμοιοι· διὰ τοῦτο πρέπει αὐτὸ νὰ ἀναπτύσσωμεν, καὶ ἐν αὐτῷ νὰ ζῶμεν τὸ ἡμέτερον ἀγαθόν (Διατρ. II, 18. τοῦ Θεοῦ μέμνησο· ἐκεῖνον ἐπικαλοῦ βοηθόν καὶ παραστάτην)· ἐὰν οὐδὲν ἄλλο διώκωμεν ἢ ὅπερ ὁ Θεὸς βούλεται, ἐσόμεθα ἐλεύθεροι καὶ πάντα ἡμῖν κατὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἔσονται.

Διὰ ταύτης τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας συνδέει αὐθις ὁ Ἐπικτήτος πᾶν μετὰ τοῦ παντός. Τὸ δὲ πᾶν εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ· τοιοῦτου δ' ὄντος πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑποτάσσῃται τῇ νομίμῳ τοῦ κόσμου τάξει (ἐγγ. 33. 42. Διατρ. IV, 8). Τὸ ὅλον εἶναι τοῦ μέρους βέλτιον, ἢ πόλις τοῦ πολίτου· ὁ ἄνθρωπος ὢν μέρος τοῦ ὅλου, πολίτης τῆς κοινῆς πόλεως, πρέπει νὰ ὑποτάσσῃται τῷ ὅλῳ καὶ νὰ μὴ βούληται τὸ ἴδιον αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς πόλεως βέλτιστον· ἔχων δὲ μίαν ἐν τῷ ὅλῳ θέσιν πρέπει νὰ ζῆ κατ' αὐτήν· καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἰδέᾳ ὑφίστανται τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς, φίλους, πατρίδα, καθήκοντα. Ταῦτα πρέπει νὰ γνωρίζῃ καὶ κατ' αὐτὰ πράττων νὰ ἦναι τῷ ὅλῳ σύμφωνος (Διατρ. I, 12. II, 9). Πόθεν δὲ δύναται νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν δοθέντα αὐτῷ ἐν τῷ κόσμῳ σκοπόν; λέγει ὁ Ἐπικτήτος, ὅτι ἐν ἑαυτῷ (Διατρ. I, 2). Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη ἔλαβε χαρακτηριστικὸν ἀσκητικόν.

Τὴν τοῦ Ἐπικτήτου ἠθικὴν ἀντιπαρέθεσαν τινὲς πρὸς τὴν χριστιανικὴν καὶ εὖρον ὁμοιά τινα, διότι καὶ ἡ τοῦ Ἐπικτήτου ἠθικὴ ἀποβλέπει εἰς ταπεινοφροσύνην, εἰς ἀποβολὴν τῆς οἰήσεως καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀνάγει εἰς τὸν Θεόν. (ἐγγ. 22).

Αἱ θεωρίαι αὗται τοῦ Ἐπικτήτου εἶχον ἐπιρροὴν μεγίστην εἰς τὸ φρόνημα τῶν συγχρόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἔπειτα· καὶ δι' αὐτοῦ διεδόθη ἡ Στωϊκὴ θεωρία. Ὅλοι ὅμως αἱ θεωρίαι αὗται αὐτοῦ εἶναι μὲν στωϊκαί, οὐχὶ ὅμως ἀρχαῖαι.

Ὁ Ἐπικτήτος κλίνει εἰς τὸν Κυνισμόν ὡς μὴ δίδων τῇ θεωρίᾳ ἀξίαν (Διατρ. II, 5. ἐγγ. 15)· ἀλλὰ τῷ Κυνισμῷ κλίνων δεικνύει μαλακωτέραν διάθεσιν τῆς τῶν ἀρχαίων Στωϊκῶν (Διατρ. I, 18. III, 2. 22).

Ταῖς δὲ θεωρίαις τοῦ Ἐπικτήτου συμφωνοῦσι καὶ αἱ θεωρίαι τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου, διότι καὶ οὗτος ὑποθέτει τὴν στωϊκὴν θεωρίαν· διαφέρουσι δ' αὗται μόνον ὡς ἀναφερόμεναι εἰς τὸν ἠθικὸν καὶ ὀρησκευτικὸν βίον.

Ὁ Μ. Αὐρηλιος οὔτε φυσικὸς ἦτο οὔτε διαλεκτικὸς, εἰ καὶ τὴν ἀξίαν ἀμφοτέρων ἀνεγνώριζεν (Μ. Αὐρηλ. VII, 67. VIII, 13. I, 17)· ἐνόμιζε δὲ ὅτι καὶ ἄνευ πολλῶν γνώσεων δύναται τις ν' ἀφίχθῃ εἰς τὸν προορισμὸν του (1).

Ἡ φιλοσοφία παρέχει βᾶσιν στερεὰν καὶ ὁδηγεῖ ἡμᾶς πρὸς τήρησιν τοῦ ἐν ἡμῖν δαίμονος ἀγνοῦ, εἰς τὸ νὰ θεωρῶμεν τὰ συμβαίνοντα θεῖα μοῖρα καὶ νὰ περιμένωμεν τὸ τέλος μετ' εὐθυμίας ὡς λύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ἧν ἕκαστον ζῶον συγκρίνεται (II, 17)· ὥστε τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ τοῦ χαρακτῆρος μόρφωσις καὶ τῆς ψυχῆς ἡρεμία.

Ὁ Μ. Αὐρηλιος κατακρίνων τὰς μακρὰς συζητήσεις ὡς ἀποπλανώσας τοῦ δαίμονος (II, 13) ζητεῖ νὰ κλείσωσι τὰς θύρας τῶν αἰσθήσεων, ἵνα θεωρῶσι τὸ φῶς τοῦ δαίμονος, ὃ οἱ ἄνθρωποι εὐρίσκουσιν ἐν ἑαυτοῖς, ὡς καὶ ὁ Ἐπικτήτος ἔλεγε· διότι ἐν αὐτοῖς, εὐρίσκουσιν οἱ ἄνθρωποι τὴν ἡσυχίαν καὶ ἐλευθερίαν. (XII, 3).

Ὅσο μᾶλλον τὴν τῶν ὄντων μεταβολὴν γινώσκωμεν, τόσο μᾶλλον λαμβάνει ἡ πεποιθήσις ἡμῶν σημασίαν, ὅτι ἡ μεταβολὴ ὑπ' ἀνωτέρου νόμου ἄρχεται καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ

ὑπερτάτου λόγου συντελεῖ. Ἐπίσης καὶ ἡ περὶ τοὺς θεοὺς πίστις εἶναι ἀναπόφευκτος (II, 17. VIII, 18), καὶ δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι ἡ πρόνοια πάντα διέταξε καὶ περιλαμβάνει (II, 3. XII, 5). Μία λογικὴ καὶ ἐνεργὸς δύναμις διήκει διὰ πάντων καὶ τοὺς σπερματικούς λόγους ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ παράγει κατὰ σειράν πάντα (1)· διὰ τοῦτο ὁ κόσμος ἀποτελεῖ ἐν ὅλον (IV, 40. II, 11). Τὰ ἔχνη τῆς θείας προνοίας φαίνονται πανταχοῦ, πρὸ πάντων δ' ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, ὃ ἐστὶ μόριον καὶ ἀπόρροια τῆς θεότητος, ὡς δαίμων ἐν ἡμῖν, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται ἡ εὐδαιμονία καὶ κακοδαιμονία ἡμῶν (IV, 21).

Ἡ βᾶσις τῆς τοῦ Μ. Αὐρηλίου φιλοσοφίας εἶναι τὸ ἠθικὸν ὡς παρὰ τῷ Ἐπικτήτῳ· καὶ αὐτος ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ τῇ θεῖα βουλήσει νὰ παραδίδηται· μόνον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπάρχει ἡρεμία καὶ εὐδαιμονία· ἀπόβαλε τὰ ἐκτὸς, τήρησον τὸν ἐν σοὶ δαίμονα ἀγνοῦ, μόνον ἐν σοὶ ὑπάρχει ἀέναιος εὐδαιμονίας πηγή· ὁ ἀπαθὴς λόγος εἶναι τὸ μόνον φρούριον, εἰς ὃ πρέπει νὰ καταφύγῃ ὁ ἄνθρωπος, (II, 13. III, 4. IV, 3. V, 19. VII, 28. XII, 3), ἵνα ἐν αὐτῷ εὕρῃ τὴν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν· ὅσα δὲν συνέχονται τῇ ἠθικῇ τοῦ ἀνθρώπου οὔτ' ἀγαθὰ εἰσὶν οὔτε κακά. (VIII, 10. IV, 39). Ἡ ἐπιθυμία τοῦ εἰς ἑαυτὸν περιοριζομένου καὶ τῶν ἐκτὸς ἀπαλλαττομένου σβέννυται· ὁ πιστεύων, ὅτι οὐδὲν παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ βούλησιν γίνεται, παραδίδεται τῇ φορᾷ τῶν πραγμάτων, ἔπεται τῷ κοινῷ νόμῳ (X, 1. III, 12. II, 3. IX, 3. XI, 3).

Ὁ Μ. Αὐρηλιος οὐδὲ τοὺς φαύλους ἀποκλείει τῆς ἀγάπης, διότι πάντες εἰσὶ συγγενεῖς ἡμῶν, ὅτι ἐν ἅπασιν τὸ θεῖον ἐνοικεῖ. (VII, 22. ἴδιον ἀνθρώπου τὸ φιλεῖν καὶ τοὺς πταίοντας).

Ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν λόγων αὐτοῦ δεικνύται ἡ εὐγένεια τῆς ψυχῆς, ἡ ἀγνότης τοῦ φρονήματος, ἡ εὐσυνειδησία, ἡ πιστὴ τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσις, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ. (IV, 37. V, 5. X, 8).

(1) V, 32. Τὸν διὰ τῆς οὐσίας διήκοντα λόγον καὶ διὰ παντὸς τοῦ αἵματος κατὰ περιόδους τεταγμένους οἰκονομοῦντα τὸ πᾶν.

(1) II, 13. II, 2. Οὐδὲν συμβῆσται μοι, ὃ οὐχὶ κατὰ τὴν τῶν ὄλων φύσιν ἐστίν· ἔτιμω, ὅτι ἔξαστί μοι μηδὲν πρόσσειν πρὸς τὸν ἐμὸν θεὸν καὶ δαίμονα· οὐδαί γὰρ ὁ ἀνγκάζων τοῦτον παραθῆναι.

Ἰεντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ θεωρία τῶν νεωτέρων Στωϊκῶν εἶναι ἀνωτέρα τῆς τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰς ὀρησκευτικὰς ἰδέας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς μέριον τοῦ παντός ἔπρεπε πάντα τὰ συμβαίνοντα νὰ θεωρῇ ἀποφάσεις τοῦ σοφοῦ τοῦ Παντός κυβερνήτου, οὐ ἔσμεν υἱοί.

Διὰ τούτου τοῦ ὀρησκευτικοῦ φρονήματος οἱ νεώτεροι Στωϊκοὶ παρεσκεύασαν τὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν ὁδόν.

Ἡ τῶν Στωϊκῶν θεωρία ἐμόρφωσε τοιοῦτους ἄνδρας ἐν καιροῖς διαφθορᾶς· ἐξ αὐτῶν ὅμως οὐδεμία ἐπιστημονικὴ πρόοδος ἐγένετο.

δ) Κυνικὴ σχολή.

Ἡ τῶν Στωϊκῶν σχολὴ ἐπήγασεν ἐκ τῆς Κυνικῆς δοῦσα τῇ Κυνισμῷ βάσιν ἐπιστημονικὴν. Ἄμα ὅμως ἡ βάσις αὕτη ἀφῆθη, ἐπανῆλθεν αὖθις ἡ Στωϊκὴ εἰς τὴν Κυνικὴν.

Παρὰ τῷ Μουσωνίῳ καὶ Ἐπικτήτῳ παρετηρήθη τοιαύτη τάσις· κατὰ τὸν πρῶτον ὅμως αἰῶνα τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως προέρχονται οἱ Κυνικοί, οἵτινες διὰ τῆς ἀπρεποῦς διαγωγῆς τῶν ἐνέπνευσαν περιφρόνησιν τῆς φιλοσοφίας, ὡς ὁ Λουκιανὸς ἀποδεικνύει (νεκρ. διάλογ. κτλ.)· ὁ δ' ἐπισημότερος τῶν Κυνικῶν Δημήτριος φίλος τοῦ Σενέκα (Cic. off. I, 41. Πλουτ. Βρυῦτ. 34), ὑπ' οὗ ἐγκωμιάζεται, ἐνουθέτει τοῖς μαθηταῖς νὰ μὴ ζητῶσι πολλὴν μάθησιν, ἀλλὰ μόνον μάθησιν κανόνων τινῶν πρὸς πρακτικὴν χρῆσιν (Sen. Ben. VII, 1). Περὶ δὲ τῶν ἔπειτα Κυνικῶν, τοῦ Οἰνομάου ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς (Toξ. 27. Δημῶν. 3 καὶ ὁ Εὐσέβιος (εὐκγ. πρ. γ, 18. VI, 6), ὅτι συνέγραψε κατὰ τῶν μαντείων καὶ τῆς τῶν Στωϊκῶν εἰμαρμένης. Καὶ ὁ Δημόναξ Κύπριος ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ (Δημῶν. 3) καὶ δὲν διακρίνεται καθὼς ἐκλεκτικὸς ποίαν θεωρίαν ἠσπάζετο (Λουκ. 5. 11). Οἱ Κυνικοὶ καίτοι ἐπιστημονικὴν μὴ ἔχοντες σημασίαν ἔχουσι σημασίαν ὡς ἐκφράζοντες τὴν ἀποστροφὴν τῆς ἐποχῆς πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τάσιν αὐτῶν εἰς ἐκλεξίν.

Ἐπειδὴ ὁ Κυνισμὸς ἦτο τρόπος βίου καὶ οὐχὶ ἐπιστήμης, διατηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Ἄμα ὁ ἐθνισμὸς ἔπεσε, κατεστράφη καὶ ἡ Κυνικὴ σχολή. Τὸν κυνικὸν ὅμως τοῦ βίου τρόπον παρέλαβον οἱ μοναχοὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας (Ἰουλιαν. λογ. VI, 224).

ε) Περιπατητικὴ σχολή.

Ἡ σχολὴ αὕτη ἀνορθωθείσα κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα π. Χρ. οὔτε ὑπόληψιν μεγάλην παρὰ Ῥωμαίους ἔλαβεν οὔτε ἔκτασιν διὰ τὴν σπανιότητα καὶ δεινότητα τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων. Καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Περιπατητικῶν ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἀντιγραφὴν καὶ ἐρμηνείαν τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἃ ὁ Σύλλας εἰς Ῥώμην ἔφερεν.

Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος προΐστατο τῆς Περιπατητικῆς σχολῆς ἐν Ἀθήναις (Στραβ. XIV, 2. Πλούτ. Συλλ. 25), καὶ πρῶτος διήρесе τὰ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλία καὶ ἐξέδωκε. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ἀνδρονίκου συνετέλεσεν εἰς βᾶσιμον σπουδὴν τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξηκολούθησεν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Βόηθος (Στραβ. XVI, 2) ἐρμηνεύσας τὰς κατηγορίας, τὴν φυσικὴν καὶ τὰ ἀναλυτικὰ πρότερα (Θεμιστ. φυσ. 21. Συμπλ. περὶ ψυχ. 69)· τοῦτον δ' ἐμιμήθησαν καὶ Σωσιγένης καὶ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνὸς, καὶ ὁ Ξεναρχος, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Αἰγαῖος ὁ καθηγητὴς τοῦ Νέρωνος. Ἡ περιπατητικὴ σχολὴ τὴν πρῶτην αὐτῆς πορείαν ἐτήρησε καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ἀσχοληθεῖσα περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων.

Ἐκ δὲ τῶν ἐρμηνευτῶν ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἀσπάσιος ἠρμήνευσε τὰς κατηγορίας, τὸ περὶ ἐρμηνείας, τὴν μεταφυσικὴν (Συμπλ. φυσ. 28. περὶ οὐραν. 194), ὁ Ἄδραστος συνέγραψε περὶ τῆς τάξεως τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, τῆς γνησιότητος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῶν (Συμπλ. φυσ. 1. κατηγ. 4)· ὁ Ἐρμίγος ἠρμήνευσε τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ ὅμως ἦσαν ἀσήμαντοι.

Ὁ Ἀχαῖκὸς ἠρμήνευσε τὰς κατηγορίας καὶ ὁ Σωσιγένης. Ὁ Ἀριστοκλῆς ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως ὡσαύ-

τως ταῦτα ἠρμήνευσεν. Ἐκ δὲ τῶν ἐρμηνειῶν ἐν μόνον ἀπό-
σπασμα αὐτοῦ διεσώθη (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XI, 3. XIV, 17.
XV, 2). Πάντων δὲ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐρμηνευτῶν τὰ πονή-
ματα ἐπεσκίασεν Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεὺς ὁ ἐπίκλην ἐρμη-
νευτῆς· οὗτος ἐζήτησε νὰ ὑψώσῃ τὴν Περιπατητικὴν ὑπὲρ πά-
σας τὰς ἄλλας· διὰ τοῦτο πρὸς πάσας διεφέρετο (Ζητήμ. φυσ.
καὶ ἠθ. III, 12). Πρὸς τὴν Στωϊκὴν διεφέρετο ζητῶν νὰ ἀπο-
δείξῃ, ὅτι ἡ εἰμαρμένη ἢ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν
ἀναιροῦσα εἶναι κατ' Ἀριστοτέλην αὐτὴ ἡ φύσις· ἡ φύσις ἀπο-
τυγχάνει πολλάκις τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο τὸ φύσει
γιγνόμενον δὲν γίνεται καθ' εἰμαρμένην (Ἀλεξ. περὶ εἰμ. 166).
ὁ Ἀλέξανδρος ὁμοίως εἶναι ἀνακόλουθος, διότι ἀναγνωρίζων ὑπερ-
τάτην αἰτίαν ἀρνεῖται τὴν συνέχειαν αἰτίου καὶ ἀποτελέ-
σματος.

Τοῦτο δ' ἐποιήσατο, ὡς φαίνεται, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἐλευ-
θερία καταστρέφεται, ὅταν ὑπάρχῃ συνέχεια· διότι τὸ ἐπόμενον
ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ προτέρου, διότι, ἐὰν ὑπάρχῃ τοιαύτη συνέ-
χεια, οὔτ' ἀπόφασις ὑπάρχει οὔτ' ἐνοχλῆ, οὔτ' ἀμοιβῆ, οὔτε τι-
μιωρία, οὔτ' ἀρετῆ, οὔτε κακία, ἀλλ' ἀναιρεῖται ἡ τοῦ ἀνθρώ-
που φύσις. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁμοίως ὑποθεῖς ὑπερτάτην αἰτίαν καὶ
μὴ ὀρίσας τὴν ἐλευθερίαν ὀρθῶς ἤλθεν εἰς τὰς αὐτὰς τῶν Στωϊ-
κῶν δοξασίας, ἃς ἐζήτησε ν' ἀναιρέσῃ. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ
εἶναι οὐ μόνον ὑπερασπίσεις, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεῖαι τῆς Ἀριστο-
τελικῆς θεωρίας· ἠρμήνευσε δὲ τὰ πρότερα ἀναλυτικᾶ, τὰ το-
πικᾶ, τὰ μετεωρολογικᾶ, τὸ περὶ αἰσθήσεως, μεταφυσικῆς· αἱ
ἐρμηνεῖαι ὁμοίως τῶν κατηγοριῶν, τοῦ περὶ ἐρμηνείας, τοῦ δευ-
τέρου βιβλίου τῶν ἀναλυτικῶν προτέρων, τῶν ὑστέρων, τῆς φυ-
σικῆς, περὶ οὐρανοῦ, περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς καὶ περὶ ψυχῆς
ἀπώλοντο.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀποσύρεται εἰς τὸ ἄμεσον συνειδήσας, ὡς ὁ
Κικέρων· περὶ δὲ τοῦ νοῦ οὐδὲν διεσάφησεν, ἀλλὰ καὶ στοιχεῖα
μυστικισμοῦ ἀνέμιξεν· ἀπομικρύνεται δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς
ἰσχυρίζομενος ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον εἶναι τὸ πρότερον οὐ μόνον
πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ καθ' αὐτό. (Συμπλ. κατηγ. 21). Ἐπομέ-

τως ὁ Θεὸς αὐτῷ εἶναι τι ἴδιον. Αἱ κοινὰ ἐννοιαὶ εἰσιν ἐν τῷ
νόῳ, ὁ νοῦς ἀφαιρεῖ αὐτὰς ἀπὸ τῶν ἰδίων, χωρίζει τὰ μετὰ τῆς
ὑλης ἠνωμένα εἶδη· ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ ὀργανικοῦ σώ-
ματος (ψυχ. 123). Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τῶν ἄλλων τῆς
ψυχῆς δυνάμεων· ὁ δ' Ἀλέξανδρος δὲν διακρίνει, τὸν δὲ ποιη-
τικὸν νοῦν ὁ Ἀλέξανδρος συνταυτίζει μετὰ τοῦ Θεοῦ (ψυχ. 139).

Ὁ Ἀλέξανδρος ζητεῖ ν' ἀναγάγῃ τὰ φαινόμενα εἰς φυσικὰς
αἰτίας καὶ οὕτω τὴν πρόνοιαν ἀπομακρύνων νὰ σώσῃ τὴν ἐλευ-
θερίαν τοῦ ἀνθρώπου (ψυχ. 141. 159. ἀπαρ. φυσ. I, 25. περὶ
εἰμ. 6. 30. φυσ. ἀπορ. II, 21). Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων
αὐτοῦ γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὰς τοῦ Ἀριστοτέ-
λους ἀρχὰς ἀρκούντως δὲν ἐνεβάθουσε, διότι ἄλλως οὐ ἀνεκά-
λυπτε τὰς ἀρχὰς, ἐξ ὧν αἱ τῶν Στωϊκῶν θεωρίαι ἐπήγασαν.

Οἱ δὲ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Περιπατητικοὶ ἦσαν ἀσήμαντοι
(Πορφ. 6. Πλωτ. 20).

Ἡ Περιπατητικὴ σχολὴ ἀπόλλυται ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλο-
σοφίᾳ, ὑφ' ἧς ἐπιμελῶς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία ἐσπουδά-
ζοντο.

ς) Σχολὴ Πλατωνικὴ.

Ἡ σχολὴ αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μετὰ Χριστὸν οὐ-
δένα διδάσκαλον τῆς φιλοσοφίας νὰ ἐπιδείξῃ δύναται· περὶ τὸ
τέλος τοῦ πρώτου αἰῶνος ἀρξαμένη τελευτᾷ ἐν τῇ νέᾳ Πλα-
τωνικῇ φιλοσοφίᾳ.

Κατὰ πρῶτον φαίνεται ὁ Ἀρμῶνιος ὁ τοῦ Πλουτάρχου δι-
δάσκαλος Πλατωνικὸς, ὁ Ἀριστόδημος, ὁ Ἀπολλώνιος, ὁ Γάιος,
ὁ Καλθίσιος Ταῦρος, ὁ Αὔλος Γέλλιος, ὁ Νιγρῆνος, Σέξτος ὁ
Χαιρωνεὺς, ὁ Ἀλβῆνος, ὁ Δημήτριος, ὁ Ἄρειος Δίδυμος, ὁ Μά-
ξιμος Τύριος, ὁ Ἀλκίνοος, ὁ Σεβῆρος, ὁ Ἀπουλήσιος, Θέων ὁ
Σμυρναῖος, ὁ Ἀττικὸς, ὁ Ἀρποκρατίων, ὁ Νουμήνιος, ὁ Κρό-
νιος, ὁ Κέλσος, ὁ Κενσωρίνος, ὁ Θεόδοτος, ὁ Εὐβουλος, ὁ Εὐ-
κλείδης, ὁ Φαβωρίνος, ὁ Δημόκριτος, ὁ Προκλῆνος, καὶ ἄλλοι.
(Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XI, 23. Geil. XII, 5. Εὐσεβ. XV, 4). Ἡ
σχολὴ αὕτη ἀπὸ Φίλωνος καὶ Ἀντιόχου διέμεινεν ἐκλεκτικῇ.

εἰς αὐτὴν ὁμῶς εἰσεχώρησε καὶ ὀρθοσκευτικὴ μυστικὴ καὶ τοιαύτη κατασταθεῖσα μετέστη εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Ὡς δ' οἱ Περιπατητικοί, οὕτως ἐτράπησαν καὶ οἱ Πλατωνικοί εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Πλατωνικῶν συγγραμμάτων· ὡς τοιοῦτοι δ' ἐρμηνεύονται ἀναφέρονται Γάϊος, Ἀλβίνος, Πρισκιανός, Ταῦρος, Δερκυλλίδης, Θράσυλλος, Εὐδῶρος, Πρόκλος καὶ ἄλλοι.

Τοῦ Ἀλβίνου διεσώθη εἰσαγωγή τις εἰς τοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους καὶ ἐρμηνεῖται εἰς τὸν Τιμαίον καὶ Φαῖδωνα μικροῦ λόγου ἄξια (Πρόκλ. εἰς Τιμ. 67). Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Σεβήρου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πρόκλου γνωστὴ (εἰς Τιμ. 63). Ὁ Ἀττικὸς ἠρμήνευσε τὸν Τιμαίον καὶ Φαῖδρον, ὁ Νουμήσιος καὶ Λογγίνος τὸν Τιμαίον (Πορφύρ. 6. Πλωτ. 14. Gell. XIX, 6. XX, 4). Ὁ Ταῦρος συνέγραψε περὶ διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, καὶ κατὰ τῶν Στωϊκῶν (Gell. N. A. XII, 5) καὶ ὁ Πλούταρχος συνέγραψε περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας.

Καὶ ὁ Ἀττικὸς δὲν ἐβάδισεν, ὡς φαίνεται, ἐπιστημονικῶς, διότι αἱ κατ' Ἀριστοτέλους κατηγορίαι ἀφορῶσιν εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ ὀρθοσκευτικόν. (Εὐσεβ. XV, 6. Προκλ. Τιμ. 304). Τὸ ἐκλεκτικὸν σύστημα τοῦ Ἀντιόχου ἐτηρήθη παρὰ τοῖς πλείστοις Ἀκαδημαϊκοῖς, οἷον τῷ Πλουτάρχῳ, Μαξιμῳ, Ἀπουλητῳ, Νουμηνίῳ.

Θέων δ' ὁ Σμυρναῖος Πλατωνικὸς ἔπεται τοῖς νέοις Πυθαγορείοις. Ὁ Σεβήρος καὶ Ἀλκίνοος εἰσι Πλατωνικοί, πλὴν ὁ μὲν Σεβήρος ἀσπάζεται ἰδέας Στωϊκᾶς, ὁ δὲ Ἀλκίνοος φαίνεται ὅτι καὶ ἐκ τῆς Στωϊκῆς καὶ Πλατωνικῆς καὶ Περιπατητικῆς φιλοσοφίας παρέλαβε· τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Ἀλκίνοος συνέμιξε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν μετ' ἄλλων θεωριῶν, ἐπομένως ἀκριβῶς τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν δὲν ἐγίνωσκεν. Ἐκλεκτικοὶ δὲ φαίνονται καὶ ὁ Δίων καὶ ὁ Λουκιανὸς καὶ ὁ Γαληνὸς καὶ ὁ Ποτάμων.

Ὁ Δίων περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου αἰῶνος, ὁ Λουκιανὸς περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου μετέστησαν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ὑφίσταντο πολλαὶ ῥη-

τορικῆς σχολαί, οἱ δὲ ῥήτορες ἐπιπολαίως ἠσχολοῦντο περὶ τὴν φιλοσοφίαν (Φιλόστρ. βίοι σοφιστῶν (δηλ. ῥητόρων) Gell. N. A. I, 9. XVII, 20. X, 19).

Ὁ Δίων ἐπὶ Δομιτιανοῦ ῥητορικὴν διδάσκων ἐν Ῥώμῃ ἐξωρίσθη· ἐπανελθὼν δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ δὲν ἤθελε νὰ ἦναι πλέον ῥήτωρ, ἀλλὰ φιλόσοφος ἐν κυνικῇ ἐνδυμασίᾳ· ἡ δὲ φιλοσοφία του περιορίζετο εἰς ἠθικὰς θεωρίας (Συνέσ. 14) καὶ προτίθετο νὰ θεραπεύσῃ ἠθικὰ νοσήματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ καταστήσῃ ἠθικούς. Κατὰ δὲ τὰ πλείστα συνεφώνει τοῖς Στωϊκοῖς περὶ τῆς συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς συγγενείας ὅλων τῶν ἀνθρώπων, περὶ κοσμοποιίας, ἐκπυρώσεως, περὶ κόσμου, δαίμονος κτλ. ἐνὶ λόγῳ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἦτο δημῶδης.

Ὁμοίαν θέσιν κατέχει καὶ ὁ Λουκιανὸς, ὃς ἀληθῆ φιλοσοφίαν θεωρεῖ τὴν πρακτικὴν τοῦ βίου σοφίαν (Νιγρ. καὶ Δημων. καὶ ἄλλα αὐτοῦ συγγράμματα, οἷον νεκρικοὶ διάλογοι, ἄλιεὺς, εὐνοῦχος κτλ.). Τοῦς φιλοσόφους πάντας καθιστᾷ γελοίους, ἰδίως δὲ τοὺς Κυνικούς.

Ὁ Λουκιανὸς ἐπαινεῖ τὸ φρόνημα, τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν ὀλιγάρκειαν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Ἐπικούρου καὶ αὐτὸν τὸν Ἐπικούρον ὡς καταφερόμενον κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας· τὴν φιλοσοφίαν ὡς τέχνην τοῦ βίου τιμᾶ, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν δὲν εὕρισκει ἐν ταῖς σχολαῖς.

Οὐδεὶς ὁμῶς τῶν ἀπὸ τῆς ῥητορικῆς (σοφιστικῆς) εἰς τὴν φιλοσοφίαν μεταστάντων νέον τι προήγαγεν· οὗτοι δὲ μόνον δεικνύουσι τὴν κλίσιν τῆς τότε ἐποχῆς εἰς τὸ ὠφέλιμον καὶ δημῶδες. Οἱ τότε Πλατωνικοὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XV, 4).

Τοῖς δὲ ἐπὶ τῶν Καισάρων Πλατωνίσασι προσαριθμαῦσι καὶ Κλαύδιον τὸν Γαληνόν, ὃς ἐζήτησε θεωρίας Ἱπποκράτους καὶ Πλάτωνος συνδέσας νὰ σχηματίσῃ σύστημα ἰατρικῆς. Οὗτος ἐγεννήθη 131 μ. Χρ. ἐν Περγάμῳ· τῷ 17 ἔτει ἤρξατο τῆς ἰατρικῆς καὶ πρότερον τῆς φιλοσοφίας· ἐν ἔτει 158 μετέβη εἰς Πέργαμον καὶ ἐν ἔτει 164 εἰς Ῥώμην· τῷ δὲ 168 ἐπανῆλθε,

εις την πατρίδα του· ἐπὶ δὲ Μάρκου Λύρηλίου προσεκλήθη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ '78 ἢ '70 ἔτους, ὥστε ἀπέθανεν 200 ἔτη μ. Χρ. Τὴν φιλοσοφίαν ἐσπούδασεν ὑπὸ μαθητῶν τοῦ Στωϊκοῦ Φιλοπάτορος, τοῦ Πλατωνικοῦ Γαΐου καὶ τοῦ Περιπατητικοῦ Ἀσπασίου· ἔπειτα δ' ἐν Σμύρνῃ ἤκουσε τοῦ Ἀλβίνου.

Τὸ πλεῖστον τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Γαληνοῦ ἀπώλετο.

Ὁ Γαληνὸς εἶναι ἐκλεκτικὸς· μόνον δὲ τὴν Ἐπικουρείου καὶ τὴν σκεπτικὴν θεωρίαν πολεμεῖ.

Ὁ Γαληνὸς κριτήριον τῆς ἀληθείας θεωρεῖ τὴν ἀμεσον βεβαιότητα, τὴν τῶν αἰσθήσεων καὶ τὴν τοῦ νοῦ· καὶ κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ τῷ Κικέρωνι.

Ἐκ δὲ τῶν τριῶν μερῶν τῆς φιλοσοφίας τὴν μὲν λογικὴν ἐκλαμβάνει μέσον βοηθητικὸν ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης· λογικὰ συγγράμματα συνέγραψε πολλά· ἐκ δὲ τῶν διασωθέντων φαίνεται, ὅτι δὲν εἶχον ἀξίαν.

Ἐν δὲ τῇ φυσικῇ καὶ μεταφυσικῇ ἠκολούθησε τῷ Ἀριστοτέλει κυρίως καὶ ὑπεράσπισε κατὰ τῶν Στωϊκῶν τὴν τοῦ Ἱπποκράτους καὶ Ἀριστοτέλους περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων θεωρίαν.

Αἱ δ' ἐνστάσεις αὐτοῦ κατ' Ἀριστοτέλους περὶ τόπου, χρόνου καὶ κινήσεως εἰσιν ἀνυπόστατοι (Σιμπλ. φυσ. 133)· τὴν δὲ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαν περὶ τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν παραδεχόμενος συνέδεε μετὰ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ δὲ παρεδέχετο ἰδέας Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους.

Ἡ ἐκλεξις ὁμῶς τοῦ Γαληνοῦ ἔφερε τοὺς ἰατροὺς εἰς ἀκριβέστεραν ἐρευναν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν.

Ποτάμων δ' ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐξελέξατο τὰ ἀρέσκοντα ἐξ ἐκάστης τῶν αἰρέσεων, οἷον Στωϊκῶν, Πλατωνικῶν καὶ περιπατητικῶν στοιχείων ἀνευ συστηματικῆς διατάξεως. Περὶ Ποτάμωνος δ' οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ γνωστόν.

Διελθόντες τὴν παρά Ῥωμαίους Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν εἶναι εὐλογον νὰ διερευνήσωμεν καὶ τὴν παρά τοῖς Ἀνατολικοῖς, παρ' οἷς ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία μεγάλην ἔλαβεν ἐπιρροήν.

B) Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς ἤτοι ἡ Ἑλληνοανατολική.

Ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς δὲν φέρει εἰς γνῶσιν καὶ εὐδαιμονίαν, ἐζητήσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς αὐτὰς διὰ θείας ἀποκαλύψεως.

Ἐὰν δὲ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ γνῶσις τῶν θείων ὄντων δὲν δύναται νὰ ἀποκτηθῇ διὰ τοῦ νοῦ, ἀλλὰ δι' εὐσεβείας, ἡ θεότης χωρίζεται τοῦ συνειδότος καὶ τοῦ κόσμου καὶ καθίσταται ἀκατάληπτος. Ἐὰν ἡ θεότης δι' ἀποκαλύψεως γινώσκηται, πρέπει νὰ εὑρεθῇ τὸ μέτρον, δι' οὗ αὕτη γινώσκειται ὑπὸ τοῦ νοῦ. Τοῦτο δὲ τὸ μέτρον ἀντικειμενικῶς μὲν εἶναι τὰ μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου ὄντα, δαίμονες, δυνάμεις, ὑποκειμενικῶς δ' οἱ καθαρμοί.

Ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὗται ἀντίκεινται ταῖς τοῦ ἑλληνικοῦ νοῦ, ἐπομένως δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλ' ἐξ ἐπιρροῶν ἐξωτερικῶν· διὰ τοῦτο ὑπέθεσαν, ὅτι αἱ τῶν Ἀνατολικῶν ἰδέαι ἐξηπλώθησαν καὶ τοῖς Ἑλλησι μετεδόθησαν.

Ἡ ὑπόθεσις ὁμῶς, ὅτι δι' ἐπιμιξίας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀνατολικῶν προήλθε τάσις εἰς συγχώνευσιν τῶν ἰδεῶν, οὔτε ὀρθῶς ἀποδείκνυται (Ritter Gesch. d. Phil. IV, 522), οὔτε ἐξαρκεῖ ἡ ἔννοια παγκοσμίου φιλοσοφίας ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ καὶ ὅλα τὰ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην συστήματα, διότι ὅλα ὑποθέτουσι τὴν συγχώνευσιν, τὸν κοσμοπολιτισμὸν· περὶ ἐπιρροῆς ὁμῶς ἀνατολικῶν ἰδεῶν οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἢ ἐλάχιστον ἀναφέρεται.

Καὶ ἂν ὡς ἴδιον χαρακτηριστικὸν τὴν ἀμεσον τοῦ Θεοῦ παρουσίαν ἐν τῷ κόσμῳ παραδεχθῇ τις, πάλιν ἡ ἰδέα αὕτη ὑπάρχει ἐν τῇ Στωϊκῇ θεωρίᾳ, ἡ ἰδέα τοῦ ἐμμόνου τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι καὶ νέοι Πυθαγόρειοι παραδέχονται τὸ ἔμμονον δυναμικῶς, οἱ δὲ Στωϊκοὶ οὐσιωδῶς. Μόνη δ' ἡ ὑπόθεσις ὑπερφυσικῶν ἀποκαλύψεων καὶ συναφείας τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὸ νοεῖν ἦτο μέχρι τῆς τῶν νέων Πυθαγορείων ἐποχῆς ξένη.

Οἱ Ἑλληνες καὶ Ἀνατολικοὶ διαφέρουσι καὶ κατὰ τὴν ὀρθοσκευτικὴν καὶ φιλοσοφικὴν θεωρίαν· ἀλλ' ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων Ἀλεξανδρινῶν ἐλήφθη ἐκ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέ-

λους. Ἡ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ τὸν κόσμον παράστασις εἶναι καὶ τῆ ὀρησκείᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῆ τῶν Ἀνατολικῶν Ἰδίου τὴν ἰδέαν ταύτην ὁ Φίλων καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἀνέπτυξαν ἐπιστημονικῶς. Ἡ νέα ὁμῶς Πλατωνικὴ φιλοσοφία παρσκευάσθη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους· ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ ἀπόρροῆς θεωρία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀνατολική· διότι οἱ Στωϊκοὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὑπέλαβον ὡς ἀπόρροϊαν τῆς θεότητος, καὶ ἐξ αὐτῶν καὶ αὐτοὶ καὶ ὁ Πλωτῖνος παρέλαβον.

Ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ τῶν ὄντων τελειότης κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος ἀπομάκρυνσιν ἐλαττοῦται, ὑπάρχει ἐν τῆ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ ἡ περὶ κόσμου θεωρία δείκνυται ὅτι τὸ ἔμμονον τῶν Στωϊκῶν, τὸ ὑπερβατικὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀπόρροῆς δὲν ἴστανται ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ὑποθέσῃ συνεχεῖαν ἐπιστημονικὴν τῶν ἀνατολικῶν καὶ ἐλληνικῶν μὴ ὑπαρχουσῶν περὶ τούτου μαρτυριῶν.

Ἐὰν ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνατολῆς, δὲν δύναται καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐπιρροὴ νὰ ὀρισθῆ· διότι οὔτε ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς ὀρησκείας αὕτη ἐπήγαγεν οὔτ' ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἱερέων ὄντων ἀγνώστων· παρὰ δὲ τῶν Χαλδαίων ἠδύνατο ἡ ἀστρολογικὴ δεισιδαιμονία νὰ ληφθῆ, ἣν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ἀορίστως ἀναφέρουσι καὶ πολεμοῦσιν. Ὁ δὲ τῶν Περσῶν δυαδισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὸ φῶς καὶ σκότος, ἦτοι εἰς φυσικὰς δυνάμεις, ὁ δὲ τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν νέων Πυθαγορείων εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἰσθήσεως, τοῦ λόγου καὶ τῆς ὕλης.

Τὸ Ἰνδικὸν σύστημα εἶναι πανθεϊστικὸν διάφορον τοῦ δυαδικοῦ τοῦ Φίλωνος· ἀλλ' ἐπίσης διάφορον εἶναι καὶ τοῦ συστήματος τῶν νέων Πυθαγορείων.

Εἰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν οὐδὲν ἔστι γνωστὸν περὶ Ἰνδικῶν θεωριῶν, δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῆ καὶ συνάφεια ἀμφοτέρων.

Ἐὰν δ' ὑποτεθῆ, ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός, ὡς εἰς τὴν Ἀλεξαν-

δρινὴν Ἰουδαϊκὴν φιλοσοφίαν, ἐπενήργησε καὶ εἰς τὴν νέαν Πυθαγόρειον, διότι ὁ Ἰουδαϊσμός εἶχε συνάφειαν μετὰ τοῦ Ἕλληνισμοῦ, δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Ἰουδαϊσμός παρέλαβε μᾶλλον ἐκ τοῦ Ἕλληνισμοῦ ἢ οὗτος ἐξ ἐκείνου. Ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπάρχει τὸ ὑπερκόσμιον τοῦ θεοῦ, ἡ πίστις ἀμέσων ἀποκαλύψεων, τὸ προφητικὸν καὶ ἐκστατικὸν τῶν ἀποκαλύψεων. Παρὰ τοῖς θεραπευταῖς καὶ Ἐσσαίοις ἀπαντῶνται ἔχνη τινὰ τῆς νέας Πυθαγορείου αἰρέσεως, ἃ τάχιον ἀνεπτύχθησαν ἐν τῆ Ἰουδαϊκῇ τοῦ Φίλωνος θεωρίᾳ. Ἰουδαϊσμός καὶ Ἕλληνισμός ἀνελίχθησαν ἴσως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ἀλλὰ τὴν μεγαλειτέραν ἐπενέργειαν παρέσχεν ὁ Ἕλληνισμός, ὡς ἀποδεικνύει ὁ Φίλων, παρ' ᾧ οὐ μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ μορφή καὶ μέθοδος τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος αὐτοῦ εἶναι ἐλληνικὴ, αἱ ἔννοιαι καὶ τὰ δόγματα εἰσιν ἐκ Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Στωϊκῶν καὶ Πυθαγορείων, ἀλλὰ καὶ ἡ τάσις τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἕλληνικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ νέοι Πλατωνικοὶ παραμελήσαντες τῶν λογικῶν καὶ φυσικῶν ἐτρέπησαν εἰς τὰ θεολογικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα, διότι τὸ πρακτικὸν ἦτο τότε ἐπικρατέστερον τοῦ θεωρητικοῦ· οὕτω καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ· καίτοι δ' οὗτοι τὰς ὀρησκευτικὰς ἀληθείας ἐκλαμβάνουσι φιλοσοφικὰς, τὴν φιλοσοφίαν ἀποκάλυψιν καὶ θεϊαν λατρείαν, τοὺς φιλοσόφους ὄργανα τῆς θεότητος, ταῦτα πάντα ὁμῶς ἔλαβον ἐκ τῆς προτέρας φιλοσοφίας, διότι ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία εἶχε τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὴν ὀρησκείαν, καὶ διὰ τῆς μαντικῆς ἐξέφρασε τὴν χρεῖαν ἀνωτέρας ἀποκαλύψεως.

Ἐὰν τὸ νοεῖν δὲν ἐλπίζῃ νὰ εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν ἐν ἑαυτῷ, πρέπει αὐτὴν νὰ ζητῆ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐν τῇ θεῷ ἀποκαλύψει.

Ἀλλ' ἡ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία κατὰ τὸ περιεχόμενον ἀνήκει τῷ Ἕλληνισμῷ, καὶ ἂν ἐν αὐτῇ εἶναι ἀνατολικά στοιχεία μεμιγμένα μεθ' ἐλληνικῶν, εἶναι ὁμῶς τὰ ἐλληνικὰ ἰσχυρότερα καὶ ἐπικρατέστερα. Αὕτη δ' ἡ φιλοσοφία ἀναπτυσσομένη διαχωρίζεται εἰς ἐλληνικὴν καὶ ἐλληνικοῦ-Ἰουδαϊκὴν.

I. Ἡ Ἑλληνική.

Εἰς αὐτὴν ἀνάγονται οἱ νέοι Πυθαγόρειοι, οἱ Πυθαγορίζοντες Πλατωνικοὶ καὶ οἱ ὕστερον Στωϊκοί.

α) Ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία.

Πότε καὶ ποῦ ἀνεφάνη ἡ φιλοσοφία αὕτη;

Κατὰ τὸν Ἀριστόξενον ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ ἀπώλετο κατὰ τὰ 320 π. Χρ., ἴσως δ' ἐν τῇ μεγάλῃ Ἑλλάδι διετηρήθη πλεονα χρόνον (Δ. Δ. VIII, 37. Διόδωρ. XV, 76). Ἡ Πυθαγόρειος σχολὴ ὡς αἴρεσις φιλοσοφικὴ ἀπώλετο ἐκ τῆς ἱστορίας· κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἶχον ἐκταθῆ τὰ Ὀρφικὰ καὶ Πυθαγόρεια μυστήρια (Ἀθῆν. IV, 161). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ Ὀρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἐπήγασαν, ὡς φαίνεται, καὶ τὰ μυθικὰ συγγράμματα, ἃ ἐκυκλοφόρουν κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα π. Χρ., οἷον τὰ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων. Τὰ δὲ Πυθαγόρεια μυστήρια συνδεθέντα μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ παρήγαγον, ὡς ὁ Ζέλλερος νὰ ἀποδείξῃ ζητεῖ, τὸν Ἑσσαϊσμόν κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα π. Χρ. (Zeller Phil., d. Gr. III Bd. II Rbth. 65).

Ὁ Ζέλλερος (ἐν τῷ αὐτῷ) θεωρεῖ πιθανόν, ὅτι καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν ὁ Πυθαγορισμὸς ἐτηρήθη ὡς Ὀρησκεία.

Εἶναι ὅμως ἀμφίβολον, ἂν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μετεδόθη καὶ ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία καὶ σχολὴ ἐπιστημονικὴ.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ τρίτου αἰῶνος λέγεται, ὅτι ὁ Κάτων ἠκρόασατο τοῦ Νεάρχου (Cicor. Cato 12)· ἡ μαρτυρία ὅμως αὕτη δὲν φαίνεται ἀξιόπιστος, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ συμπεράνη τις, ὅτι τότε σχολὴ Πυθαγόρειος ὑπῆρχεν, εἰ καὶ ἡ τοῦ Πυθαγόρου μνήμη ἔζη ἐν Ἰταλίᾳ (Zeller. s. 69).

Ἡ δὲ νέα Πυθαγόρειος θεωρία ἀναφαίνεται κατὰ τὴν πρῶτον αἰῶνα, καὶ ἐξ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς πηγάζει αὕτη, ἣν Ἀλέξανδρος ὁ Πολύστωρ ἐν δῆθεν λεγομένοις συγγράμμασιν εὔρεν, καὶ ἥς τὰ οὐκωδέστερα ἀναφέρει Διογένης ὁ Λαέρτιος ἐξ αὐτοῦ (VIII, 24 καὶ ἐφ.).

Ἡ θεωρία αὐτοῦ ἐκλαμβάνει ἀρχὴν πάντων τὴν μονάδα καὶ ἐξ αὐτῆς παράγει τὴν ἀόριστον δυάδα, ἣν ὡς ὕλην θεωρεῖ· ἐκ δ' ἀμφοτέρων παράγει τοὺς ἀριθμοὺς, ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν τὰς στιγμὰς, ἐκ δὲ τῶν στιγμῶν τὰς γραμμὰς, ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπίπεδα, καὶ ἐξ αὐτῶν τὰ σωματικὰ σχήματα, καὶ ἐξ αὐτῶν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἃ μεταβαίνουν εἰς ἀλλήλα. Ἐκάστῳ δὲ τῶν στοιχείων ὑπάρχει ἴδιον τὸ ψυχρὸν, τὸ ὑγρὸν, τὸ ξηρὸν καὶ τὸ θερμὸν· διὰ δὲ τῆς τούτων ὑπεροχῆς διακρίνονται αἱ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥραι.

Ὁ κόσμος ἐστὶν αὐτῷ ἔμφυχον καὶ λογικόν καὶ σφαιροειδές, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ εἶναι ἡ γῆ· τὸ δὲ θερμὸν εἶναι τὸ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς οὐρανοῖς. Ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς τὸ θερμὸν ἐπικρατεῖ, εἰσὶν ἥλιος, σελήνη καὶ ἀστρα θεοί· ἕνεκα τοῦ θερμοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος συγγενὴς τοῦ θεοῦ καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ ἀντικείμενον· ἡ εἰμαρμένη εἶναι αἰτία τῶν ὄλων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους· ἡ ψυχὴ ἐκτυπον οὐσα τοῦ θεοῦ ὄντος εἶναι ἀθάνατος· ἡ δὲ ψυχὴ εἶναι κρᾶμα ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος· ὁμοίως δ' αἱ αἰσθήσεις ἀνάγονται εἰς ἀτμούς, αἱ διάφοροι ἐνέργειαι τῆς ζωῆς ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχουσαι ἀναπτύσσονται κατὰ τοὺς ἀρμονικοὺς ἀριθμοὺς· ἡ δὲ ψυχὴ συνίσταται ἐκ τοῦ νοῦ, τοῦ θυμοῦ καὶ τῶν φρενῶν.

Ἡ θεωρία αὕτη παραληφθεῖσα ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀπέχει τῆς ἀρχαίας τῶν Πυθαγορείων θεωρίας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν συστημάτων, ἰδίως δὲ τοῦ Στωϊκοῦ, παρέλαβεν, ἀνήκει εἰς τὴν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἐποχὴν, καθ' ἣν ἤρξατο ὁ συγκερασμὸς τῶν συστημάτων. Ἡ θεωρία αὕτη παρέλαβεν ἐκ τῶν Πυθαγορείων μυστηρίων τὴν μετεμψύχωσιν, τὴν περὶ τοὺς δαίμονας πίστιν καὶ τὴν ἀσκητικὴν.

Ταῦτα δὲ πάντα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι τὸ σύγγραμμα, ἐξ οὗ ὁ Ἀλέξανδρος ἤντησεν, ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν νέων Πυθαγορείων θεωρίας· καίτοι ὁ χρόνος τῆς συντάξεως δὲν δύναται ἀκριβῶς νὰ ὁρισθῆ, ἐπειδὴ ὅμως ὁ μνημονεύων αὐτοῦ ἔζη ἐν Ῥώμῃ περὶ τὰ 80 καὶ 50 π. Χρ., δὲν δύναται νὰ τεθῆ ἡ σύνταξις αὐτοῦ πέρα τοῦ πρώτου π. Χρ. αἰῶνος, ὡς καὶ ὁ ἐκ-

λεκτικός αὐτοῦ τρόπος ἀποδεικνύει. Ποῦ ἄρως συνεγράφη, καὶ τοῦτο δὲν ἐξακριβοῦται· ἐν Ῥώμῃ δὲ δὲν συνεγράφη, ἀλλ' ἐν τῇ Ἀνατολῇ. (Zeller Phil. d. Gr. III Bd. II Abth. 78).

Ὁ Κικέρων ὡς πρῶτον ἀνακαινιστὴν τῆς Πυθαγορείου σχολῆς καὶ φιλοσοφίας ὀνομάζει τὸν Π. Νιγίδιον Φίγουλον καὶ ἄλλους εἰς αὐτὴν εἰσαγαγόντα (Cic. ad Famil. IV, 13. I, 9).

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ πρώτου αἰῶνος π. Χρ. ἀναφαίνεται ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνεφάνησαν ὑποβολιμαῖα συγγράμματα (Δ. Λ. VIII, 80 καὶ ἐφ. III, 61)· λέγεται δ' ὅτι ὁ τῆς Λιβύης βασιλεὺς Ἰοθάτης συνέλεξε τὰ συγγράμματα τοῦ Πυθαγόρου. Ἐκ τοῦ συγγράμματος Ἀρείου τοῦ Διδύμου περὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας καὶ ἔκ τινος ἀποσπάσματος τοῦ Εὐδώρου φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα π. Χρ. ἐγένετο μίξις Πλατωνικῶν καὶ Πυθαγορείων φιλοσοφημάτων, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μίξει ὑφίσταται ἡ νέα Πυθαγόρειος θεωρία. Ποῦ ἄρως ἡ νέα αὕτη Πυθαγόρειος φιλοσοφία ἀνεφάνη, περὶ τούτου παραδόσεις δὲν ὑπάρχουσιν.

Ἐπειδὴ δ' ἐν Ῥώμῃ αὕτη δὲν ἀνεφάνη, ὡς ὁ Σενέκας ἐπιβεβαιοῖ (nat. qu. VII, 32), ἐν δ' Ἀλεξανδρείᾳ ἔζων καὶ ὁ Εὐδωρος καὶ ὁ Σωτίων καὶ ὁ Ἄρειος, καὶ φίλων ὁ Ἰουδαῖος τὸ αὐτοῦ σύστημα ἀνέπτυξεν, καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πολυίστωρ ἐκ πηγῶν Ἀλεξανδρινῶν ἤντησε, φαίνεται πιθανώτερον, ὅτι ἡ νέα Πυθαγόρειος σχολὴ προήλθεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι χάριν τῆς τοῦ Πυθαγόρου ὑπολήψεως ἀπεσιώπων τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ἀπλῶς Πυθαγόρειοι ὀνομάζοντο, ὅ ἐστιν, ἤθελον νὰ ἀναστήσωσι τὴν ἀρχαίαν Πυθαγόρειον θεωρίαν· διὰ τοῦτο τὰς ἰδέας αὐτῶν ἔθετον εἰς τὸ στόμα τοῦ Πυθαγόρου καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν ἐπέγραφον ἐν ὀνόματι τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα συγγράμματα ἀνεφάνησαν ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος, καὶ μόνον τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσιν 70 καὶ ἐπέκεινα συγγράμματα καὶ 13 ἐπιστολάς. (Zeller ἐν τῷ αὐτῷ 83 καὶ ἐφ.). Πολλὰ δὲ τούτων φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρχύτου (Στοβ. ἐκλ. I, 420), καὶ ἐκεῖνο, ἐξ οὗ τὰ πλεῖστα ἀποσπάσματα τοῦ Φιλολάου ἐλήφθη-

σαν. Ὅλα δὲ τὰ ἄλλα πλὴν ὀλίγων τινῶν φαίνονται ὑπόβολιμαῖα καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συντεταγμένα, μάλιστα δ' ὑπὸ Ἑλλήνων κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα π. Χρ. καὶ τὸν πρῶτον μ. Χρ. Τῶν δ' ἔπειτα Πυθαγορείων τὰ ὀνόματα εἰσι γνωστά, οἷον Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, τὸ τοῦ Μοδεράτου ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος, τὸ τοῦ Νικομάχου ἀπὸ τοῦ δευτέρου, καὶ τὸ τοῦ Φιλοστράτου ἀπὸ τοῦ τρίτου (Στοβ. ἐκλ. I, 96. Πορφ. 6. Πλωτ. 48. Εὐσέβ. εὐαγ. πρ. VI, 19).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πλατωνικοὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων τῶν Καισάρων εἰσὶ συγγενεῖς μετὰ τῶν νέων Πυθαγορείων, ὀνομάζοντό τινες μὲν τούτων Πυθαγόρειοι, τινὲς δὲ Πλατωνικοὶ.

Ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία βάσιν ἔχει τὴν ἐπικρατήσαν ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνος π. Χρ. ἔκλεξιν καὶ τὰς θεωρίας αὐτῆς παρέλαβε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Πλατωνικῆς, Περιπατητικῆς καὶ Στωϊκῆς σχολῆς. Ἐκ δὲ τῆς ἀρχαίας Πυθαγορείου παρέλαβε τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ὀργανικὴν ἀσκητικὴν· τὴν δὲ περὶ κόσμου θεωρίαν μᾶλλον ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἢ ἐκ τῶν Πυθαγορείων.

Αὕτη δὲ ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία δὲν διακρίνεται ἄλλων ἐκλεκτικῶν σχολῶν ὡς ἐκ τῆς ἀρχαίας Πυθαγορείου φιλοσοφίας παραλαβοῦσα, ἀλλ' ὅτι παρέλαβε τὴν περὶ τὴν ἀποκάλυψιν πίστιν καὶ τὴν ὀργανικὴν μυστικὴν, δι' ἧς ὑψοῦται ὑπεράνω τῶν ἄλλων φιλοσοφῶν.

Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι θέλοντες νὰ φαίνωνται γνήσιοι τοῦ Πυθαγόρου μαθηταὶ ἐξέδωκαν πολλὰ συγγράμματα τῷ Ἀρχύτῃ καὶ Πυθαγόρᾳ ἀποδόντες.

Ὁ Πορφύριος καὶ Ἰάμβλιχος (Πορφ. 6. Πλωτ. 57. Ἰαμβλ. 6. Πορφ. 252) λέγουσιν, ὅτι ἡ Πυθαγόρειος θεωρία κατεστράφη μετὰ τῶν Πυθαγορείων, τὰ δὲ διασωθέντα συνέγραψαν ἀπὸ μνήμης καὶ ἐγκατέλειψαν ταῖς ἀπογόνοις καὶ προσέταξαν νὰ μὴ μεταδώσωσιν ἄλλοτρίοις, καὶ τὰ μέχρι τοῦδε ἀγνωστα ἐκυκλοφόρησαν. Τὰ αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Μοδεράτος (Πορφ. 6. Πλωτ. 48). Ἐπειδὴ, λέγει, οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι τὰς μεγίστας ἐννοίας δὲν ἐγίνωσκον νὰ ἐκθέσωσι καὶ τὰ πρῶτα αἴτια διὰ λόγων,

ἐξέλεξαν τοὺς ἀριθμοὺς ὡς σημεῖα τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐξέφερον τὴν αἰτίαν τῆς ἁρμονίας, τὴν ἐννοιαν τῆς μονάδος, τῆς ὁμοιότητος, μονιμότητος καὶ κανονικότητος τῶν ὄντων διὰ τοῦ ἀριθμοῦ ἑνός, τὴν δ' ἐννοιαν τοῦ ἑτέρου, τῆς ἀνομοιότητος, τῆς διαιρέσεως καὶ μεταβολῆς διὰ τοῦ ἀριθμοῦ δύο, τὴν δ' ἐννοιαν τοῦ τελείου ὡς ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος ἔχοντος διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τρία, φανερόν εἶναι ὅτι ἡ ἀρχαία τῶν Πυθαγορείων θεωρία ἦτο ἄλλη τις ἢ ἡ νέα, δηλαδὴ ἡ ἀφηρημένη μεταφυσικὴ, ἢ οἱ νέοι εἰς τόπον τῆς ἀριθμολογίας ἔθεσαν· διὰ τοῦτο οἱ νέοι Πυθαγόρειοι μὴ παραλαβόντες τὴν ἀρχαίαν τῶν Πυθαγορείων θεωρίαν κατακρίνουσιν οὐκ ὀρθῶς τοὺς ἔπειτα φιλοσόφους ὡς παραλαβόντας ἐκ τοῦ Πυθαγορείου συστήματος ἰδέας καὶ ὡς ἰδίας ἐκθέσαντας (Πορφ. β. Πλωτ. 53)· διότι τοιοῦτοι ἰσχυρισμοὶ μὴ εὐρισκόμενοι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πυθαγορείοις εἰσὶν ἀνυπόστατοι. Τοῦτο δ' ἀποδείκνυται ἐν τῷ περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν ζητήματι. Οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ἀριθμῶν ἦσαν τοῖς ἀρχαίοις Πυθαγορείοις ἰκανά. Οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι ἀνάγουσιν εἰς ἀνωτέρας ἀρχάς, θέτουσι τὴν μονάδα καὶ ἀόριστον δυάδα ὡς γενικὰς ἀρχάς, ἅς μεταφυσικὰς κατηγορίας καθιστῶντες προβαίνουνσιν ὑπὲρ τὴν ἀρχαίαν τῶν Πυθαγορείων θεωρίαν.

Ἡ μονὰς ἐσήμαινε τὴν ἀρχὴν παντός ἀγαθοῦ, πάσης τελειότητος καὶ τάξεως, παντός μονίμου καὶ ἀμεταβλήτου· ἡ δὲ δυὰς ἐσήμαινε τὴν ἀρχὴν πάσης ἀτελείας, κακίας, ἀταξίας καὶ μεταβολῆς· ἡ μονὰς ταυτίζεται μετὰ τῆς θεότητος, τοῦ εἶδους, ἡ δὲ δυὰς μετὰ τῆς ὕλης ὡς πηγῆς τοῦ κακοῦ· αἱ ιδιότητες τῆς μονάδος ἐπαναλαμβάνονται ἐν τοῖς περιττοῖς ἀριθμοῖς, αἱ δὲ τῆς δυάδος ἐν τοῖς ἀρτίοις· ἐκ δὲ τούτων τῶν ἐναντίων ἀρχῶν μεταβαίνουνσιν εἰς τὴν θεότητα ὡς ἐνωτικὴν πάντων αἰτίαν. Τὴν δὲ σχέσιν αὐτῶν πρὸς αὐτὴν ἐκλαμβάνουσι διαφόρως· τισὶν ἡ μονὰς ἐστὶ τὸ πρῶτον ὃν τὴν δυάδα παράγον καὶ τῆς παραχθείσης μονάδος διακρινόμενον· ἄλλοις δὲ ἡ θεότης εἶναι αἰτία κινητικὴ φέρουσα ὁμοῦ εἶδος καὶ ὕλην, ὡς συνδέει ὁ δημιουργὸς τὴν ἰδέαν καὶ τὸ φαινόμενον (Τιμ. Λοκρ. περὶ ψυχ.)· ἢ διακρίνουσι τοῖς Στωϊκοῖς ἐπόμενοι τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην ὡς

τὸ ἐνεργοῦν καὶ τὸ πάσχον (Δ. Α. VIII, 24. Σεξτ. Μαθ. X, 277)· καίτοι δ' ἓνα Θεὸν παρεδέχοντο, ἕκαμνον ὁμῶς λόγον καὶ περὶ πολλῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 340. I, 94)· ὁ Θεὸς εἶναι ὃν πνευματικόν, ἀγαθόν καὶ μακάριον, εἶναι νοῦς, ψυχὴ, ἡγεμῶν τοῦ σύμπαντος κόσμου (Στ. ἐκλ. II, 66). Εἰς δὲ τὴν σχέσιν τοῦ πρώτου ὄντος πρὸς τὸ πεπερασμένον ἀφορῶντες παραδέχονται ἀμφοτέρας τὰς ἀρχάς, τὴν τοῦ ὑπερβατικοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τὴν τοῦ ἐμμόνου τῶν Στωϊκῶν, ἀντιθέτους· καὶ κατὰ μὲν τὴν ἐννοιαν τοῦ ὑπερβατικοῦ παρίσταται ὁ Θεὸς χωριστὸς τοῦ κόσμου, καλεῖται αἰτία αἰτιῶν, θεωρεῖται ὑπὲρ τὸν νοῦν, κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἐμμόνου ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ θερμὸν τὸ ῥέον ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ κόσμου, ὡς τὸ πνεῦμα, ὡς δύναμις διήκουσα διὰ πάντων καὶ πάντα ζωογονοῦσα (1). Καὶ ὁ Νικόμαχος λέγων ὅτι σπερματικῶς ὑπάρχουσι τὰ ἐν τῇ φύσει ὄντα (Θεολογ. ἀριθ. β) ἀναφέρει εἰς Στωϊκὰς θεωρίας (Συριαν. εἰς μεταφ. XIII, 6)· οἱ δὲ τὸν Θεὸν χωριστὸν τοῦ κόσμου ἐκλαμβάνοντες ὑπέθετον τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ὡς μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὄντων (Στοβ. ἐκλ. I, 862) Πλούτ. ἀρεσκ. φιλ. IV, 7). Καὶ ὁ Φιλόλαος περιγράφει τὴν θεότητα ὡς τὴν ψυχὴν τὴν διήκουσαν διὰ πάντων καὶ περιέχουσαν καὶ περιέχουσαν πάντα (Στοβ. ἐκλ. I, 420). Καὶ αὕτη ἡ παράστασις ἀναφέρεται εἰς τὴν Πλατωνικὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν καὶ τὸ πρῶτον τοῦ Ἀριστοτέλους κινῶν καὶ εἰς τὴν ἐννοιαν περὶ Θεοῦ τῶν Στωϊκῶν. Τινὲς δὲ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ἐκλαμβάνουσι ὡς τὸ κεντρικὸν πῦρ, εἰς οὗ τὴν χώραν τίθεται ὁ ἥλιος (Στοβ. ἐκλ. I, 94. I, 453. Συμπλ. περὶ οὐραν. 505. Ἰππόλυτ. (Ref: Παερ. VI, 28).

Τὴν δὲ περὶ ἰδεῶν καὶ ἀριθμῶν θεωρίαν αὐτῶν παρέλαβον ἐκ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἀρχαίων Πυθαγορείων, καὶ διακρίνουσι τὸ αἰσθητὸν καὶ ὑπεραίσθητὸν τῷ Πλάτωνι ἐπόμενοι (Νικομ. ἀριθ. I, 1. Στοβ. ἐκλ. I, 722, I,

(1) Σεξτ. Μαθ. IX, 127. Ἰουστίνος Cohort. 19. οὐκ ἐκτὸς τῆς διακοσμῆσεως, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ ὅλος ἐν ὅλῳ τῇ κόκλῳ ἐπισκοπῶν πάσας τὰς γενέσεις.

336). Τους δ' ἀριθμούς, οὓς ὁ Πλάτων ἐπ' ἐσχάτων συνετά-
τισε μετὰ τῶν ἰδεῶν, ὑπέλαβον οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ἀνωτέρους
τῶν ἰδεῶν καὶ αὐτοὺς καὶ τὰς ἀναλογίας συνδετικὰ τῶν ἐν τῇ
κόσμῳ ἀντιθέσεων, τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης καὶ τακτοποιοῦς
καὶ μορφωτικοῦς αὐτῆς. Ὁ ἀριθμὸς αὐτοῖς εἶναι τὸ πρωτότυ-
πον τοῦ κόσμου, ἡ πρώτη ἰδέα τῆς θεότητος, ἀρχὸν τῶν εἰ-
δῶν, ὄργανον τῆς διακοσμήσεως καὶ ἀρχὴ πάντων τῶν ὄντων
(Συμπλ. φυσ. 104). Οἱ ἀριθμοὶ ὁμοίως κατὰ τοὺς νέους Πυθα-
γορείους δὲν προηγούνται τῆς θεότητος, ὡς αἱ ἰδέαι τοῦ Πλά-
τωνος καὶ τὰ εἶδη τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ παράγονται ἐκ τῆς
θεότητος καὶ εἰσὶ νοήματα αὐτῆς (Συμπλ. φυσ. 39). Πάντα
ἐτακτοποιήθησαν κατ' ἀριθμοὺς ὑπὸ τῆς προνοίας καὶ τοῦ δη-
μιουργικοῦ νοῦ· διότι αὐτοῖς ὁ ἀριθμὸς εἶναι τὸ ἀρχέτυπον πα-
ράδειγμα ἐν τῷ νοῦ τοῦ δημιουργοῦ προηγούμενος (ἀριθ. εἰσαγ.
I, 6. Συριαν. μετ. XIII, 6)· ἐὰν οἱ ἀριθμοὶ ᾖναι νοήματα τοῦ
θεοῦ, δὲν εἶναι ἐν ταύτῳ ἡ οὐσία τῶν αἰσθητῶν ὄντων. Τὴν
ιδέαν ταύτην παρέλαβεν εἰς τὸ μετέπειτα ὁ Πλωτῖνος ὑποθέ-
σας τὸν νοητὸν κόσμον ἐν τῷ νοῦ τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ Πλάτων αὐ-
τὸν παρέστησεν ὡς ἀντικείμενον τῆς αὐτοῦ ἐποπτείας (Πορφ.
6. Πλωτ. 18). Τοὺς ἀριθμοὺς ἐκλαβόντες μέσον τοῦ θεοῦ καὶ
τοῦ κόσμου, ὄργανον καὶ πρωτότυπον τῆς δημιουργίας ἐπόμενον
ἦτο νὰ ἀποδώσωσιν αὐτοῖς τὴν μεγίστην ἀξίαν· αὐτοὺς ὁμοίως
δὲν ἐνδιέφερον ἡ μαθηματικὴ σημασία αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ θεολο-
γικὴ, ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ φυσικὴ. (Φωτ. κώδ. 187). Ὁ Νικό-
μαχος ἀποδεικνύει (Θεολογ. ἀριθμητ.), ὅτι οἱ ἀριθμοὶ παρι-
στῶσι θεοὺς, οἷον τὸ ἓν, ἡ μονάς, σημαίνει τὸν θεόν, τὸν νοῦν,
τὸ εἶδος τῶν εἰδῶν, τὸ ἀγαθόν, τὸν σπερματικὸν λόγον, τὸ μέ-
τρον, τὴν ἀρμονίαν, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ λοιπὰ, καὶ ὀνομάζεται
Ἀπόλλων (Πλούτ. περὶ Ἴσιδ. 75), ἥλιος, Ἄτλας, κλπ. ἐπειδὴ
ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἑνὸς πάντα, δύναται καὶ ὕλη καὶ σκότος καὶ
χάος καὶ τάρταρος καὶ Στύξ νὰ θεωρηθῇ, καὶ διὰ τὴν διττὴν
ἐννοίαν δύναται νὰ κληθῇ ἀρτιοπέρισσος καὶ ἀρσενόθηλος (Φωτ.
κώδ. 143. Θεολογ. ἀριθ. 1. Θεων. μαθ. II, 40. Στοβ. ἐκλ.
I, 20). Ἡ δυάς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνομοιότητος, τῆς ἀντιθέ-

σεως; τῆς μεταβολῆς, ἡ ὕλη, ἡ φύσις, ἡ ἀρχὴ τῶν πολλῶν καὶ
τῆς διαιρέσεως, καὶ καλεῖται Ἴσις, Ἀρτερις, Δήμητρα, Ἄφρο-
δίτη, εἶναι πηγὴ τῆς ἀρμονίας καὶ ἡ Μοῦσα Ἰερατώ· καλεῖται
δὲ καὶ ἀνδρία καὶ τόλμη καὶ ἐρμη καὶ δόξα· διότι ἐν αὐτῇ ἀν-
τίκειται τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ (Φωτ. κώδ. 143. Θεολ. ἀριθ.
2. Θεων. 41).

Ἡ δὲ τριάς εἶναι ὁ πρῶτος ἀριθμὸς ὁ ἔχων ἀρχὴν μέσον καὶ
τέλος, ὁ ἀριθμὸς τοῦ τελείου· ἡ δὲ τετράς εἶναι πάνθεος ὡς ἡ
δεκάς, οὔσα θεὸς θεῶν (Φωτ. 144)· ἀριθμὸν δ' ὑπελάμβανον
καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου. Καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς ὕλης παρέλα-
βον ἐκ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Στωϊκῶν
(Νικομ. ἀριθ. 1. Τιμ. Λοκρ. 93. Πλουτ. ἀρεσκ. φιλ. I, 9. Στοβ.
ἐκλ. I, 318). Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι οἱ νέοι Πυ-
θαγόρειοι τέσσαρας ἀρχὰς παρεδέχοντο, τὸν θεόν, τὰς ἰδέας
ἦτοι τοὺς ἀριθμοὺς, τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν καὶ τὴν ὕλην· οἱ
δὲ πλεῖστοι εἰς δύο ἀνήγαγον παράγοντες τὴν δυάδα ἐκ τῆς
μονάδος, ἄλλοι δ' εἰς μίαν ἀρχὴν πάντων (Συμπλ. φυσ. 50).
Ἐν δὲ τοῖς λογικοῖς, φυσικοῖς καὶ ἀνθρωπολογικοῖς ζητήμασιν
φαίνεται ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιρροὴ μεγαλειτέρα τῆς τοῦ
Πλάτωνος. Τῷ δὲ Πλάτωνι ἐπόμενοι διακρίνουσι τέσσαρα εἶδη
γνώσεως, τὸν νοῦν ἀπτόμενον ἀμέσως τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τὴν
διάνοιαν, τὴν ἐπιστήμην, τὸν ἐμμέσως τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀπτό-
μενον νοῦν, τὴν αἴσθησιν τὴν ἀπτομένην ἀμέσως τῶν αἰσθη-
τῶν, καὶ τὴν δόξαν τὴν ἀπτομένην ἐμμέσως αὐτῶν (Στοβ.
ἐκλ. I, 722. I, 784).

Ἐν δὲ τῇ φυσικῇ ἔπονται τῷ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει ἐκ-
λαμβάνοντες τὸν κόσμον καὶ πάντα ἔκτυπα τῶν αἰδίων μορ-
φῶν, τῶν ἰδεῶν ἦτοι τῶν ἀριθμῶν (Τιμ. Λοκρ. 97). Τὸν κόσμον
ἐκλαμβάνουσιν γενόμενον καὶ δρατὸν θεόν (1).

Ἐπόμενοι δὲ τοῖς Στωϊκοῖς ὑποθέτουσι τὸ κακὸν κατὰ πρό-
νοίαν γιγνόμενον (Νικομ. Θεολ. ἀριθ. 33)· ἐπόμενοι δὲ τῷ Ἀρι-

(1) Πλουτ. ἀρεσκ. II, 4. Πυθαγόρας καὶ Πλάτων καὶ Στωϊκοὶ γεννητὸν
ὑπὸ θεοῦ τὸν κόσμον. Στοβ. ἐκλ. I, 450. Πυθαγόρας φησι γεννητὸν κατ' ἐπί-
νοίαν τὸν κόσμον οὐ κατὰ χρόνον.

εποτέλει ἐκλαμβάνουσι τὸν κόσμον ἄιδιον (Νικόμ. ἀριθ. 1, 3, Στοβ. ἐκλ. 1, 420)· καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἄιδιον παραδέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον.

Καὶ οὗτοι δὲ ἐκ τῶν ἀριθμῶν παρήγαγον τὰ μεγέθη, ἀνάγοντες τὴν στιγμὴν εἰς τὴν μονάδα, τὴν γραμμὴν εἰς τὴν δυάδα, τὴν ἐπιφάνειαν εἰς τὴν τριάδα, τὸ σῶμα εἰς τὴν τετράδα (Σεξτ. Μαθ. X, 278. Πυρρ. ὑπ. III, 153)· ἢ ἐκ τῶν ἀριθμῶν παρήγαγον τὰς στιγμὰς, ἐκ τῶν στιγμῶν τὰς γραμμὰς, ἐξ αὐτῶν τὰ ἐπίπεδα, καὶ ἐκ τῶν ἐπιπέδων τὰ σώματα (Δ. Λ. VIII, 25).

Τὴν δὲ περὶ τῶν στοιχείων θεωρίαν παρέλαβον ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος προστιθέντες καὶ τὸν αἰθέρα πέμπτον, διακρίνοντες τὸ μὲν τοῦ κόσμου ἀμετάβλητον, τὸ δὲ μεταβλητὸν, καὶ ἀναγαγόντες τὸ μὲν εἰς τὸ ποιεῖν τὸ δ' εἰς τὸ πάσχειν (Τιμ. Λοκρ. 96. Στοβ. 1, 356. 1, 420)· περὶ δὲ τὰ φυσικὰ αἱ νέοι Πυθαγόρειοι δὲν ἤσυχολήθησαν (Πλουτ. ἀρεσκ. 1, 15. Στοβ. ἐκλ. 1, 362), ἀλλὰ ἀπέδιδον τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς καὶ ἠθικοῖς ζητήμασι μείζονα σημασίαν· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς ἔπονται τῷ Πλάτῳ, τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς Πυθαγορείοις μυστηρίοις· ὁ ἄνθρωπος ἐκλαμβάνεται μικρόκοσμος, διότι ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς τοῦ κόσμου δυνάμεις (Φωτ. κωδ. 249)· ἡ ψυχὴ ὀρίζεται ἀριθμῶς ἑαυτὸν κινῶν (Πλουτ. ἀρεσκ. IV, 2. Στοβ. ἐκλ. 1, 794), τὰς ἁρμονικὰς περιέχων ἀναλογίας (Σεξτ. Μαθ. IV, 6), ὡν κατὰ μὲν τὸν Πυθαγόραν τετράγωνος, κατὰ δὲ τὸν Ἀρχύταν σφαιροειδῆς, θεῖος, ἀσώματος (Στοβ. ἐκλ. 1, 848. Πλουτ. ἀρεσκ. IV, 4).

Τὴν δὲ τῆς ψυχῆς προὑπαρξίν καὶ τὴν μετεμψύχωσιν ἀνήγαγον εἰς τὸν Πυθαγόραν, τὴν δὲ περὶ τοὺς δαίμονας πλῆσιν συνεχίζει ὁ Νικόμαχος μετὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων περὶ τῶν ἀγγέλων θεωρίας (Θεολ. ἀριθμ. 43).

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν Πυθαγορείων παράδυσιν ἐκλαμβάνουσι τοὺς δαίμονας ψυχὰς μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὄντας· αὐτοῖς παρέδωκεν ὁ θεὸς τὴν τοῦ κόσμου διοίκησιν καὶ τὴν τῶν ἀδικιῶν τιμωρίαν. Οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι παραδέχονται καὶ κακοὺς δαίμονας ὄθουντας εἰς ἀδικίας (Στοβ. ἐκλ. 1, 100).

Τὰς δ' ἠθικὰς ἰδέας αὐτῶν ἤρανίσθησαν ἐκ τῶν Στωϊκῶν, Ἀκαδημαϊκῶν καὶ Περιπατητικῶν (Στοβ. ἐκλ. 1, 856). Περὶ δ' ἀρετῆς ἔπονται τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει· ἐκ μὲν τῆς διαίρεσεως τῆς ψυχῆς εἰς τρία ἐξάγουσι τέσσαρας ἀρετὰς, ἐκ δὲ τῆς διαίρεσεως τῶν ἀρετῶν εἰς ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς παρέχονται τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους προσθέτοντες καὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ πολιτικὰ παρέλαβον ἐκ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, ὡς καὶ περὶ τῶν πολιτευμάτων καὶ τῶν τριῶν ἐν πόλει τάξεων.

Τὸ δ' ἴδιον αὐτῶν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ὀρησκείᾳ. Τὸ θεολογικὸν αὐτῶν ὑποθέτον τὸν μονοθεϊσμόν συνδυάζει μετὰ τοῦ πολυθεϊσμοῦ (Στοβ. ἐν τῷ αὐτῷ). Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ὄν πνευματικόν, ζητεῖται ἡ λατρεία αὐτοῦ ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ τοῦ ἀνθρώπου διαγωγῇ· διὰ τοῦτο τῷ θεῷ δὲν ἀρμόζουσι θυσίαι ὑλικαί, διότι οὐδενὸς δεῖται, ἀλλ' ὁ θεὸς πρέπει ἐν πνεύματι νὰ λατρεύηται· πᾶς τις πρέπει τὸν θεὸν νὰ ἐπικαλῆται οὐχὶ ἔχοντα χρεῖαν, ἀλλ' ἵνα ἐξευγενίζῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ συγγενῆ οὔσαν μετὰ τοῦ θεοῦ (Στοβ. Floril. 43 καὶ ἐφ.).

Ἐπειδὴ καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑπερτάτου καὶ τῶν ἀνθρώπων εἶσιν, πρέπει νὰ λατρεύωνται· διότι ὅσῳ ὁ θεὸς ὑπὲρ τὸν κόσμον εἶναι, τόσῳ μεγαλειότερα ἢ χρεῖα ἀποκαλύψεως τῆς τοῦ θεοῦ βουλήσεως. Τὸ δὲ μέσον τῆς ἀποκαλύψεως αὐτῆς εἶναι ἡ μαντικὴ (1)· ἐντεῦθεν προήλθε καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι δι' ἀγνόητος τοῦ βίου καὶ ἀποφυγῆς τῶν ἐκτὸς καθιστῶσιν ἑαυτοὺς ἀξίους τῆς μετὰ τοῦ θεοῦ κοινωνίας. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον μετέβησαν αἱ ἀποχαί καὶ καθάρσεις ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μυστηρίων εἰς τοὺς νέους Πυθαγορείους. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναφέρει καθάρσεις καὶ ἀποχὴν ἀπὸ τινῶν φαγητῶν, δὲν ἀπαγορεύει ὅμως τὸ κρέας καὶ τὸν οἶνον, ὡς οἱ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα Πυθαγόρειοι (Πορφύρ. περὶ ἀποχ. IV, 18)· οὐδ' ὁ γάμος ἀπηγορεύετο, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ μὴ ἀποβλέπῃ εἰς ἡδονὴν, ἀλλ' εἰς μετάδοσιν

(1) Πλουτ. ἀρεσκ. V, 1. Ταῦτα δ' οὐ βέβαιον εἶδέναι, ἀν μὴ τις ἡ θεοῦ ἀνηκούτος ἢ θεοῦ ἀκούση, ἢ διὰ τέχνης θεῖος πορίζηται· διότι καὶ περὶ τὴν μαντικὴν σπουδάζουσι· μόνη γὰρ αὕτη ἐρμηνεῖα τῆς περὶ τῶν θεῶν διανοίας ἐστίν.

τοῦ γένους (Δ. Λ. VIII, 19)· καὶ τὸν ὄρκον ἀπηγόρευεν ὁ Πυθαγόρας, διότι τῷ ἀγαθῷ καὶ ἀνευ ὄρκου πρέπει πίστις· νὰ διδῆται (Δ. Λ. VIII, 22. μηδ' ὀμνύναι θεούς· ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιοπίστον παρέχειν).

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Πυθαγόρειοι τὸν Πυθαγόραν ἐζωγράφησαν ὡς ἔκτακτον ὄν, ὡς ἠθικὸν καὶ ὀρησκευτικὸν μεταρρυθμιστὴν, ὡς ἀγαπητὸν καὶ ἀπόγονον τῶν θεῶν καὶ ὡς δαίμονα ἢ θεὸν ἐν ἀνθρώποις (Φιλόστρ. β. Ἀπολλων. I, 1. I, 32. VI, 11. Ἰαμβ. β. Πυθαγ. 91), ὡς αὐτὸν τὸν Ἀπολλῶνα, ὡς μάντιν, προφήτην. Οὕτως ἀνέδειξαν καὶ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι Ἀπολλώνιον τὸν Τυανέα ἄνδρα θαυμάσιον, ὑπὲρ ἀνθρώπον καὶ παράλληλον τοῦ ἴδρυτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἀπολλώνιος ἐγεννήθη ἐπὶ Λυγούστου ὀλίγα ἔτη πρὸ Χριστοῦ. Ὅσα ὅμως ὁ Φιλόστρατος περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει, φαίνονται ὑποπτα.

Ὁ Ἀπολλώνιος μιμούμενος τὸν Πυθαγόραν περιεφρόνει τῆς τοῦ κρέατος τροφῆς, τοῦ οἴνου καὶ λοιπῶν· ἐπίσης δὲ τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν μουσικὴν, τὴν ἀστρονομίαν θεωρῶν μικροῦ λόγου ἀξίας ὑπελάμβανεν ὡς μέγιστον καὶ κύριον τὰς ὀρησκευτικὰς χρήσεις καὶ τὴν προσευχὴν ὡς τῷ ὑψίστῳ θεῷ ἀρμόζουσαν (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. IV, 13. III, 3)· ἐνόμιζε δ' ὅτι ἡ τοῦ Πυθαγόρου θεωρία ἦλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξ Ἰνδιῶν (Φιλόστρ. β. Ἀπολλ. III, 19). Κατὰ τὴν 58 ἐπιστολὴν αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἔν μόνον ὄν ἐστίν, ὑποκείμενον πάντων τῶν ὄντων, ὅτι ὄν ἀμετάβλητον παρέχει κατὰ συστολὴν καὶ διαστολὴν τὰς ἐν τῷ κόσμῳ μεταβολὰς· ὁ δὲ κόσμος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ.

Τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας κατ' Ἀπολλώνιον ἦτο ἡ περὶ θεοῦ γνῶσις καὶ λατρεία αὐτοῦ.

Τὰ ἀναφερόμενα περὶ αὐτοῦ, ὅτι συγγρόνως πανταχοῦ, καὶ ἐν Ἰνδίας καὶ Ῥώμῃ κλπ., παρευρίσκατο, ἔχουσιν ἀναφορὰν εἰς τὴν ιδέαν τῶν Στωϊκῶν, ὅτι τὸ θεῖον πληροῖ πάντα καὶ πανταχοῦ ἀποκαλύπτεται (Φιλόστρ. β. Ἀπολλ. IV, 40. V, 14. III, 34). Περὶ δὲ τὰ φυσικὰ μὴ ἀσχολούμενος ὁ Ἀπολλώνιος, ἀλλὰ περὶ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν θεόν,

παραδέχεται, ὅτι ὁ ἀνθρώπος τὴν θεῖαν οὐσίαν ἔχων γίνεται διὰ σοφίας καὶ ἀρετῆς θεός· ἔτι δ' ἀσπάζεται τὴν αἰδιότητα τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀθανασίαν καὶ τὴν μετεμψύχωσιν, καὶ τὸ σῶμα θεωρεῖ δεσμωτήριον τῆς ψυχῆς, τὴν δὲ φιλοσοφίαν μέσον ἀπαλλαγῆς (Φιλόστρ. β. Ἀπολλ.). ἡ φιλοσοφία ὅμως δὲν εἶναι γνῶσις ἐπιστημονικὴ, ἀλλὰ ὀρησκευτικὴ ὑφισταμένη ἐν τῇ τοῦ βίου ἀγιότητι καὶ τῇ ὀρθῇ τοῦ θεοῦ λατρείᾳ· ἐνὶ λόγῳ ὁ Ἀπολλώνιος περιγράφεται ὡς ἀρχέτυπον ὄν τὸν ὅλον βίον τῇ λατρείᾳ τοῦ θεοῦ ἀφιερῶσας καὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ κτῆσις τῆς σοφίας ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Πυθαγορείου βίου, ἐκ τῆς ἀποχῆς κρέατος καὶ οἴνου, τῆς ἀγαμίας, τῆς ἀποχῆς θυσιῶν ζώων καὶ ἐκ πολυχρονίου σιγῆς τοῦ μαθητοῦ (Φιλόστρ. β. Ἀπολλ.). ὁ παραδιδούς ἑαυτὸν τῇ σοφίᾳ ὑπερπιδᾷ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, λαμβάνει τὴν θεῖαν δύναμιν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ μέλλοντος καὶ ἄλλα, ἃ ὁ Φιλόστρατος ἀναφέρει.

Ἡ περιγραφή αὕτη τοῦ Φιλοστράτου ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ αἶσθημα τῆς τότε ἐποχῆς, ὡς τις βλέπει ἐκ τῆς ἀποθεώσεως τοῦ Ἀπολλωνίου, ἀποδοθείσης τῷ Ἀπολλωνίῳ παρὰ τῶν φίλων τῆς ἑλληνικῆς ὀρησκείας καὶ φιλοσοφίας.

Καὶ ὁ Μοδεράτος ἐπὶ Νέρωνος Πυθαγόρειος ἀσχολούμενος περὶ τὸ θεωρητικὸν ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους στηρίζονται ἐπὶ τοῦ συστήματος τοῦ Πυθαγόρου (Πλουτ. συμποσ. VIII, 7. Πορφυρ. β. Πυθ. 32. 53)· ἐδόξαζε δ' ὅτι πάντα τριττῶς νοεῦνται, κατὰ διαφορὰν, κατ' ἐναντίωσιν καὶ πρὸς τι (Σεξτ. Μαθ. X, 263). Τὰ γένη, εἰς ἃ πάντα ἀνάγονται, εἰσὶν ἡ ἑνὰς καὶ ἡ ἀόριστος δυάς· καὶ ἐκ μὲν τῆς μονάδος πηγάζει ὁ ἀριθμὸς εἰς, ἐκ δὲ τῆς δυάδος ὁ δύο καὶ λοιποὶ, ἐκ δὲ τῶν ἀριθμῶν τὰ ὄντα (Σεξτ. 427). Ἐκ τῶν ἀριθμῶν παράγονται γραμμαὶ, ἐπίπεδα καὶ σώματα (Σεξτ. 278, 284)· πῶς ὅμως ἐκ σχημάτων δύνανται σώματα ὕλικά νὰ παραχθῶσι, τοῦτο εἶναι ἀκατανόητον.

Καὶ ὁ Νικόμαχος ἐκλαμβάνεται Πυθαγόρειος πρὸ τῶν Ἀντωνίνων καὶ ἄλλοι (Ritter Gesch. d. Phil. IV, 530), οἵτινες εἰς τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας ἐτρέπησαν.

6) Ἡ Πυθαγορίζουσα Πλατωνικὴ φιλοσοφία.

Ἐγγύς δὲ τῆς νέας Πυθαγορείου σχολῆς εἶναι ἡ Πλατωνικὴ, ἥτις ἐκ τῆς ἀρχαίας Πυθαγορείου παρέλαβεν, ὡς ἡ νέα Πυθαγορείος ἐκ τῆς Πλατωνικῆς.

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀκαδημίᾳ ἦσαν Πλατωνικαὶ καὶ Πυθαγόρειοι ἰδέαι μεμιγμέναι, καὶ ἐν αὐτῇ ἀνεπτύχθη ἡ ἀριθμητικὴ συμβολικὴ καὶ ἡ θρησκευτικὴ μυστικὴ. Καὶ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι ζητοῦντες νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὴν τοῦ Πυθαγόρου θεωρίαν συνεμίγνυον Περικατητικὰς καὶ Στωϊκὰς ἰδέας μετὰ Πλατωνικῶν.

Ὁ Ἀντίοχος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἔμφυτον τῶν ἰδεῶν ὡς ἄμεσον τῆς φύσεως καὶ τῆς θεότητος ἀποκάλυψιν ὑποθέσαντες παρέλαβον ἡμιτελῶς τὴν περὶ ἀποκάλυψιν πίστιν. Καὶ ὁ Εὐδωρος ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Πλατωνικὴ θεωρία συνεφιλιώθη εὐκόλως μετὰ τῆς νέας Πυθαγορείου. Τὴν συγχώνευσιν τῶν Πλατωνικῶν θεωριῶν μετὰ τῶν νέων Πυθαγορείων κυρίως ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Πλούταρχῳ, ὃς γεννηθεὶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ πρώτου μ. Χρ. αἰῶνος ἔζησεν μέχρις Ἀδριανοῦ.

Ὁ Πλούταρχος τάττει ἑαυτὸν εἰς τοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς, ἀναφέρει ὅμως καὶ ἰδίᾳς ἰδέας πρὸς ἐξήγησιν χωρίων Πλατωνικῶν. Κατὰ τῶν Ἐπικουρείων συνέγραψεν «ὅτι οὐδὲ ζῆν ἠδέως κατ' Ἐπίκουρον, κατὰ Κολώτου καὶ εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας». Κατὰ τῶν Στωϊκῶν «περὶ Στωϊκῶν ἐναντιωμάτων, περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ ὅτι παραδοξότερα οἱ Στωϊκοὶ τῶν ποιητῶν λέγουσιν». Ἐν δὲ τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἡ Πλατωνικὴ θεωρία δὲν εἶναι καθαρὰ, ἀλλὰ μεμιγμένη μετὰ θεωριῶν Ἀριστοτέλους, νέων Πυθαγορείων, ὡς τὰ ἠθικὰ καὶ ψυχολογικὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἰδίως δὲ τὸ περὶ Ἰσιδος καὶ Ἰσιρίδος, ἀποδεικνύουσιν. Πρὸς δὲ τούτοις συμφωνεῖ καὶ τοῖς ὕστερον Στωϊκοῖς, ὅτι τὸ πρακτικὸν εἶναι τὸ κύριον τῆς φιλοσοφίας πρᾶγμα (de prof. in virt. 7. περὶ παιδῶν ἀγωγῆς 10, κατὰ Κολώτου 3, 6).

Καίτοι δ' ἀναγνωρίζει τὴν ἀξίαν τῆς θεωρίας, ἔλκεται ὅμως ὑπὸ ζητημάτων εἰς τὸν ἠθικὸν βίον ἀναφερομένων καὶ δεικνύει

τὴν πρακτικὴν ἀφέλειαν τῆς ἱστορίας (Νικ. 1. Αἴμ. Παῦλ. 1).

Περὶ δὲ τὰ διαλεκτικὰ καὶ φυσικὰ ἠσχολήθη ἐν παρόδῳ, τὴν δὲ προσοχὴν του κυρίως ἐπέστησεν εἰς τὰ ἠθικὰ καὶ θρησκευτικά· διὰ δὲ τὴν τοῦ πρακτικοῦ ὑπεροχὴν ὑπὲρ τὸ θεωρητικὸν δὲν ἠδύνατο ἡ σκεπτικὴ αὐτοῦ διάθεσις νὰ ἀναπτυχθῇ (μαντ. ἐκλελ. 2. κατὰ Κολώτ. 27. ζητημ. συμποσ. IX, 14. de prim. frig. 23). Διὰ δὲ τὸ πρακτικὸν ἐνδιαφέρον ἐνισχύθη ἡ τοῦ θρησκευτικοῦ ἐπιρροή, καὶ διὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ διακρίνεται ὁ Πλούταρχος τῶν προτέρων Πλατωνικῶν.

Ὁ ἠθικὸς βίος, ἢ ὑπηρετεῖ ἡ φιλοσοφία, τελειοποιεῖται δι' εὐσεβείας καὶ θεογνωσίας. Ἐπειδὴ δ' ἀληθῆς τοῦ θεοῦ ἱερεὺς εἶναι ὁ γινώσκων τὴν οὐσίαν αὐτοῦ (περὶ Ἰσιδ. 3), κατὰ ἡ φιλοσοφία τὸ μέγιστον αὐτῆς τέλος ἐν τῇ θεολογίᾳ (μαντ. ἐκλ. 2. ἡ φιλοσοφία τέλος ἔχει τὴν θεολογίαν). Ἡ φιλοσοφία ἡ εἰς ἀδιαφορίαν φέρουσα, ὡς ἡ Ἐπικουρείος, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὴν πηγὴν τῆς μεγίστης ἡρεμίας καὶ εὐδαιμονίας (οὐδὲ ζῆν ἠδέως κατ' Ἐπίκουρον 20 καὶ ἐφ.). διὰ τοῦτο σπουδαιότατα ζητήματα κατὰ τὸν Πλούταρχον εἰσι τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν θεὸν καὶ τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτόν. Ἐν δὲ τοῖς ζητήμασι τούτοις ἔπεται τῷ Πλάτῳ καὶ τοῖς νέοις Πυθαγορείοις.

Καὶ περὶ θεοῦ ἔπεται τῷ Πλάτῳ· διότι κατὰ Πλούταρχον οὐδεὶς τῶν φιλοσόφων ἔχει τόσοῦτον ὑγιεῖς ἀρχάς, ὅσον ὁ Πλάτων, ὃν ὅμως ἐννοεῖ, ὡς οἱ νέοι Πυθαγόρειοι (μαντ. ἐκλελ. 47 καὶ ἐφ.).

Ὁ θεὸς κατὰ Πλούταρχον εἶναι τὸ ὄντως ὄν καὶ διὰ τοῦτο ἀίδιον, ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον (περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ει. 19), καθαρὸν, νοητὸν, ἀγαθόν, ἀδαιμονίας ἀρετῆς ἐνδεδεσ, πρᾶνοια ἐπὶ πάντα ἐκτεινομένη (περὶ Ἰσιδ. 67. μαντ. ἐκλ. 24, περὶ εἰμαρμ. 9). Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι νοῦς, εἶναι ἀμετάβλητος καὶ ἀφθαρτος (περὶ Ἰσιδ. 34).

Τῇ ἐννοίᾳ τοῦ θεοῦ ἀντιφατικὴ εἶναι ἡ σύγχυσις τοῦ θεοῦ μετ' αἰσθητῶν εἰδώλων, ἡ δόξα, ὅτι ἄψυχά εἰσι θεοί· (περὶ Ἰσιδ. 71. μαντ. ἐκλ. 13. βίος Περικλ. 39)· καὶ ἡ φυσικὴ τῶν

μύθων ἐξηγήσεις, ἣν οἱ Στωϊκοὶ παρέλαβον, δὲν ἀπείχε κατά Πλούταρχον. πολὺ τῆς ἀθείας (Στωϊκ. ἐναντιωμ. 38. περὶ Ἰσιδ. 66. μαντ. ἐκλ. 19. περὶ τοῦ εἰ. 21).

Ὁ θεὸς δὲν δύναται τῆ ὕλῃ νὰ μιχθῆ καὶ σώμασι γινόμενοις καὶ φθειρομένοις, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχη αἰεὶ ὑπεράνω τῶν τοῦ κόσμου μεταβολῶν, ἐν βάθοις ἀγίοις (τῆ αὐτοῦ οὐσίᾳ) (μαντ. ἐκλ. 29).

Τὸν θεὸν περιγράφει ὁ Πλούταρχος ὡς προσωπικόν (μαντ. ἐκλ. 8. 19. περὶ εἰμαρμ. 9. οὐδὲ κατ' Ἐπίκ. ἡδ. ζῆν 20. Στωϊκ. ἐναντιωμ. 28)· ἀπ' αὐτοῦ ἀφαιρεῖ τὸ φθαρτόν, τὸν περιορισμὸν καὶ τὰ πολλὰ, διότι εἶναι τὸ τέλειον ἠθικῶς καὶ νοερῶς (Στωϊκ. ἐναντ. 40. περὶ Ἰσιδ. 1. 20. μαντ. ἐκλ. 29. περὶ τοῦ εἰ. 18).

Ἐκ τούτου τοῦ ὄντως ὄντος ζητεῖ ὁ Πλούταρχος νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα. Ὁ Πλούταρχος νομίζει ὅτι τὸ πεπερασμένον εἶναι μεταξὺ ὄντος καὶ μὴ ὄντος καὶ δὲν ἔχει σύστασιν ἐν τῆ ῥοῇ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς· μόνον τὸ ὄν εἶναι αὐτῷ αἰδίον, ἀνώτερον τοῦ χρόνου καὶ τῆς μεταβολῆς· τὸ δὲ μὴ ὄν δὲν δύναται νὰ ἐπήγασεν ἐκ τοῦ ὄντως ὄντος, διότι αἱ ἀτέλειαι καὶ ἐλλείψεις δὲν δύνανται νὰ πηγάζουσιν ἐκ τοῦ τελείου· διότι τὸ νὰ ὑποθέσῃ τις τὸν θεὸν τοῦ κακοῦ αἴτιον εἶναι τὸ αὐτὸ τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν θεότητα (Ἰσιδ. 45. Στ. ἐναν. 33)· διὰ τοῦτο ὑποθέτει δύο ἀρχὰς ἀντιθέτους, μίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ μίαν τοῦ κακοῦ, διότι ἐκ τῆς ὑποθέσεως δύο ἀρχῶν ἐξηγεῖ τὰς ἀτελείας, τὰς ἀνομοιοτήτας καὶ ἀντιθέσεις· διὰ τοῦτο τοῖς Πυθαγορείοις ἐπόμενος παραδέχεται δύο ἀρχὰς πρώτας, μίαν παντὸς ἀγαθοῦ αἰτίαν καὶ μίαν παντὸς κακοῦ (μαντ. ἐκλ. 35)· ἡ δὲ τοῦ κακοῦ αἰτία δὲν δύναται νὰ ἦναι ἡ ἀποιος ὕλη, διότι ἐκ τοῦ ἀποίου δὲν δύναται νὰ παραχθῆ θετικόν, οἷον τὸ κακόν, καὶ διότι οὐδέποτε δύναται ἡ ὕλη νὰ ὑποτεθῆ ἀποιος, διότι πᾶσα ὕλη ὑποθέτει τι· οὕτω πρέπει νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι κατὰ τὴν δημιουργίαν ἡ τοῦ θεοῦ ἐνέργεια εἶπεν ὕλην δεκτικὴν ἐνεργείας (περὶ Ἰσιδ. 58). Ὁ θεὸς οὔτε ἀπὸ τοῦ ἀσωμάτου σωματικόν ἐποίησεν, οὔτ' ἐκ τοῦ ἀψύχου ψυχὴν, ἀλλὰ τὴν πληρμελῶς καὶ ἀτάκτως κινουμένην ὕλην ἐτακτοποίησεν (ζητημ. Πλατ. 2, 2,

περὶ Ἰσιδ. 48. μαντ. ἐκλ. 37). Ἐὰν τῆ ὕλῃ ἀποδοθῶσιν ἰδιότητές τινες καὶ τὰ πέντε σώματα, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν αἰτίαν τοῦ κακοῦ ἀρχὴν τῆς ὕλης διάφορον καὶ τοῦ θεοῦ· ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ κακοῦ καλεῖται διαφόρως, οἷον Ἀριμάνης, Τύφων, Ἄρης, νεῖκος, δυάς, καὶ παρὰ Πλουτάρχου ἡ κακὴ τοῦ κόσμου ψυχὴ (περὶ Ἰσιδ. 46. 54. Πλατ. Τιμ. 52)· ἐκ ταύτης τῆς τοῦ κακοῦ ἀρχῆς πηγάζουσιν ὅλα τὰ ἐν τῆ φύσει κακὰ (περὶ Ἰσιδ. 49)· ἡ ὕλη εἶναι μὲν ὁ τόπος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δὲν εἶναι ὅμως τὸ κακόν· αὕτη εἶναι τὸ θῆλυ ἐν τῆ φύσει (περὶ Ἰσιδ. 53)· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ δευτέρα ἀρχὴ διηρέθη εἰς δύο, ἐπομένως κατὰ Πλούταρχον εἰσὶ τρεῖς ἀρχαὶ τῶν ὄντων, ἡ θεότης ἥτοι τὸ ἀγαθόν, ἡ ἀτακτοῦ τοῦ κόσμου ψυχῆς, ἐξ ἧς τὸ κακόν, καὶ ἡ ὕλη αὐτῆ καθ' αὐτὴν ἀποιος. Ἄρα ὁ Πλούταρχος τῷ Πλάτωνι κατὰ πάντα δὲν συμφωνεῖ, οὐδ' ἐν τῆ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίᾳ· ὁ Πλούταρχος λέγει μὲν, ὅτι ἡ ἰδέα εἶναι αἴθερος καὶ ἀκίνητος (περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς εἰ. 18), καὶ τὸ παράδειγμα, καθ' ὃ ἐσχημάτισεν ὁ θεὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον (Ἰσιδ. 54. ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἐστὶν εἰκὼν τοῦ νοητοῦ), αἱ ἰδέαι ὅμως ἔχουσιν ὑποδεστέραν σημασίαν, καὶ κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς σχηματίζονται ἐν τῆ ὕλῃ καὶ παρίστανται ὑπὸ τῆς ὕλης δι' ἀπορροῆς τῆς θεότητος γονοποιοῦμεναι (περὶ Ἰσιδ. 53). Τοῖς δὲ νέοις Πυθαγορείοις ἐπόμενος παραδέχεται, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἰσὶ τὸ πρῶτον γέννημα τῶν πρώτων ἀρχῶν ὡς περαινομένου τοῦ ἀπείρου ὑπὸ τοῦ ἐνός (μαντ. ἐκλ. 35).

Ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ἀγαγὼν εἰς τάξιν τὴν ἄλογον ψυχὴν καὶ λόγου καὶ ἀρμονίας πληρώσας καὶ ἀντικαταστήσας τὴν ἀτακτον κίνησιν διὰ τακτικῆς, τὴν εὐμετάβλητον αἰσθητὴν γνῶσιν διὰ τῆς λογικῆς (1)· διὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἐσχηματίσθη ὁ οὐρανός· ἡ τακτικὴ κίνησις αὐτῆς εἶναι ὁ

(1) Anim. prog. 6, 14. Πέγονε δὲ φρονιμωτάτη καὶ δικαιοτάτη τοῖς καθ' ἀρμονίαν λόγοις· παραλαβὼν γὰρ ὁ δημιουργὸς ἀταξίαν καὶ πληρμελίαν ἐν ταῖς κινήσει τῆς ἀναρμόστου καὶ ἀνοήτου ψυχῆς διαφερομένης πρὸς ἑαυτὴν, τὰ μὲν διώρισε καὶ διέστησε, τὰ δὲ συνήγαγε πρὸς ἀλληλα καὶ συνέταξεν, ἀρμονίας καὶ ἀριθμοῖς χρησάμενος.

χρόνος, πρὸ τῆς τακτικῆς κινήσεως χρόνος δὲν ὑπῆρχεν, οὐδὲ κόσμος· ὅθεν ὁ κόσμος ἔχει ὀρισμένην ἀρχὴν, τὰ δὲ συστατικὰ αὐτοῦ, τὴν ἀποιοὺν ὕλην καὶ τὴν ἄλογον ψυχὴν, εὔρεν ὁ δημιουργὸς πρὸ αὐτοῦ (ζητήμ. Πλατ. 8, 4).

Ὁ Πλούταρχος ἀντιφέρεται πρὸς τὴν τοῦ κόσμου αἰδιότητα, ἣν καὶ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι παρεδέχοντο, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι βλάπτεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς ψυχῆς ὑπὲρ τὸ σῶμα καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὸν κόσμον· διὰ τῆς ψυχῆς μεταδίδει ἡ Θεότης ἑαυτὴν τῷ κόσμῳ· ὁ Θεὸς νοῦς μεταβαίνει εἰς γένεσιν καὶ φανεροῦται ἐν τῇ τακτικῇ τοῦ κόσμου κινήσει (περὶ Ἰσιδ. 62. anim. procr. 4)· ὁ Θεὸς ὢν τοῦ κόσμου δημιουργὸς ἐνέφυσε τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν (ζητήμ. Πλατ. 2, 1)· ἐνταῦθα ὁμοίως δεικνύνται ἰδέαι Στωϊκαί· ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου σύγκειται ἐκ τοῦ Θεοῦ νοῦ τοῦ ρεύσαντος εἰς τὴν ὕλην καὶ ἐκ τῆς ἀτάκτου δυνάμεως, τῆς καλουμένης κακῆς ψυχῆς ὑπ' αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐτερότητος (περὶ Ἰσιδ. 49)· διὰ δὲ τοῦτο εἶναι μεμιγμένον τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ τάξις καὶ ἡ ἀταξία, καὶ ὁ οὐρανὸς διαιρεῖται εἰς τὴν τῆς ὁμοιότητος καὶ τὴν τοῦ θατέρου σφαῖραν, δηλαδὴ τῶν ἀπλανῶν καὶ πλανήτων (1). Ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ βελτίονος τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς ἔχει τὸν νοῦν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, ἐκ τοῦ χείρονος τὰς ἀλόγους ὁρμὰς καὶ τὴν αἰσθητικότητα (anim. procr. 24. ψυχὴ γὰρ αἰτία κινήσεως καὶ ἀρχὴ, νοῦς δὲ τάξεως καὶ συμφωνίας περὶ κινήσειν).

Περὶ δὲ προνοίας κάμνει λόγον νοῶν πρόνοιαν πρῶτον μὲν τὴν βούλησιν καὶ τὸν νοῦν τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ, ὑφ' ὧν τὸ πᾶν κρατεῖται, δεύτερον δὲ τὴν πρόνοιαν τῶν οὐρανίων Θεῶν (ἄστρον) περὶ τῶν φθαρτῶν ὄντων καὶ τῆς τῶν γενῶν διατηρήσεως, καὶ τρίτον τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ὑπὸ τῶν δαι-

(1) Περὶ Ἰσιδ. 49. Μεμιγμένη γὰρ ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις καὶ σύστασις ἐξ ἐναντίων, οὐ μὴν ἰσοσθενῶν δυνάμεων, ἀλλὰ τῆς βελτίονος τὸ κράτος ἐστίν· ἀπολέσθαι δὲ τὴν φαύλην παντάπασιν ἀδύνατον, πολλὴν μὲν ἐμπεφυκυῖαν τῷ σώματι, πολλὴν δὲ τῇ ψυχῇ τοῦ παντός καὶ πρὸς τὴν βελτίονα αἰεὶ διαμαχοσάν.

μόνων (περὶ εἰμαρμ. 9. περὶ τοῦ δαιμ. Σωκρ. 22. περὶ τοῦ ἐν Δελφ. ει. 21. μαντ. ἐκλ. 7)· παραδέχεται δὲ καὶ κακοὺς δαίμονας (μαντ. ἐκλ. 10. Ἰσιδ. 25)· τόπον δ' αὐτῶν μεταξὺ τοῦ εὐμεταβλήτου καὶ ἀμεταβλήτου, ἄνω καὶ κάτω σελήνης (do fac. lun. 28). Ἐκ δὲ τῶν δαιμόνων παράγει τὴν μαντικὴν· οἱ δαίμονες ἐπιτηροῦσι τὰς λατρείας, τιμωροῦσι τὰ ἀνοσιουργήματα, προστατεύουσι τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἐναρέτους (μαντ. ἐκλ. 10. 43. 16). Ὁ δὲ τοῦ ἀνθρώπου δαίμων, λέγει, εἶναι ὁ νοῦς αὐτοῦ. (Διον. 2. 54. Προῦτ. 36. Καίσι. 69. Ἀλεξ. 50. περὶ δαιμ. Σωκρ. 22).

Ἡ δὲ πρόνοια εἶναι ἡ βούλησις καὶ ἡ ἰδέα τοῦ μεγίστου Θεοῦ· ἡ βούλησις ἐκτελεῖται τριττῶς· ἡ διακόσμησις καὶ οἱ κοινοὶ νόμοι πηγάζουσιν ἀμέσως ἐκ τοῦ δημιουργοῦ· ἡ γένεσις καὶ τήρησις τῶν θνητῶν ὄντων ἐκ τῶν ὀρατῶν Θεῶν (ἄστρον)· αἱ πράξεις καὶ τύχαι τῶν ἀνθρώπων ἴστανται ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ ὀδηγίαν τῶν δαιμόνων (περὶ εἰμ. 9)· ἡ εἰμαρμένη ἀπορρέει ἐκ τῆς προνοίας καὶ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδομένος νόμος (περὶ εἰμ. 10). Ὁ νόμος οὗτος εἶναι ἀπαράβατος, δὲν εἶναι ὅμοιος τοῖς λογικοῖς οὖσιν ἀπόλυτος· ἡ εἰμαρμένη ὀρίζει τὰς συνεπείας, τὰς πράξεις ὅμως δὲν διατάσσει· διότι πάντα κατὰ πρόνοιαν γίνονται καὶ οὐχὶ καθ' εἰμαρμένην καὶ κατὰ φύσιν (περὶ εἰμ. 5. 9. 6. μαντ. ἐκλ. 47). Ὁ κόσμος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἔργον τῆς προνοίας νικώσεως καὶ συνδεούσεως τὰς δυνάμεις εἰς ἓν. (do fac. lun. 12). Διὰ δὲ τὴν θεολογικὴν ταύτην θεωρίαν παρημέλησεν ὁ Πλούταρχος τῶν φυσικῶν, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Πλάτωνος παραδέχεται τὴν περὶ τῶν στοιχείων θεωρίαν, ἐκ δὲ τῶν Στωϊκῶν τὸν αἰθέρα ὑπέλαβε πῦρ, καὶ τὴν τοῦ κόσμου ἐκπύρωσιν παρέλαβεν (μαντ. ἐκλ. 31. περὶ τοῦ ει. 11. Στ. ἐν. 38).

Καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς ζητήμασι παρέλαβεν ἐκ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ὡς διακρίνας λογικὸν καὶ ἄλογον μέρος ψυχῆς, τὸ δ' ἄλογον εἰς θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν διαιρέσας· τὰς δὲ τοῦ Πλάτωνος μετὰ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συνδέσας ἐξήγαγε πέντε μέρη ψυχῆς, τὸ θρεπτικόν, τὸ αἰσθητικόν, τὸ ὄρε-

κτικόν, τὸν θυμὸν καὶ τὸν νοῦν (μαντ. ἐκλ. 10. 36. δαιμ. Σωκρ. 22. περὶ τοῦ εἰ. 13).

Τὴν δ' ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἐξήγαγεν ὡς αἴτημα πρακτικόν καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικῶς, ὡς φαίνεται (περὶ Ἰσιδ. 78. μαντ. ἐκλ. 38).

Καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ ἐπεταὶ τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει (περὶ παιδ. ἀγωγ. 4). Καὶ περὶ ἠθικῶν σχέσεων, οἰκιακοῦ βίου, φιλίας, φιλανθρωπίας ὁμιλῶν ἐπεταὶ τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει (tranqu. anim. 3. 17. κλεσμ. 31. λίμ. Παῦλ. 34). Ἐπίσης δὲ τὸν κοσμοπολιτισμὸν ἀσπαζόμενος ἀνῆρει τὴν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων διαφορὰν, ἣν μόνον ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ ἀνεγνώριζε.

Καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς κατὰ τὸ πλεῖστον ἠκολούθει τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει, ἀλλὰ προέκρινε τὴν μοναρχίαν, τὸν δ' ἄρχοντα ὑπέθετεν ὑπερέτην καὶ εἰκόνα τῆς Θεότητος πρὸς ἀνθρώπων σωτηρίαν καὶ ἐπιμέλειαν. (Πρὸς ἡγεμ. ἀπαιδ. 3, 3. οὐδὲ ζῆν ἡδ. κατ' Ἐπίκτ. 21. Κολωτ. 31. Ἰσιδ. 71).

Τὴν δὲ θρησκείαν ἐθεώρει πηγὴν ἀένναον τῆς ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ βάσιν τῆς κοινωνίας ἀναγκαίαν. Ἡ ἀθεότης ἀναιρεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ἡ εὐσέβεια εἶναι τὸ μέσον τῆς ἀναιρέσεως τῆς ἀθεότητος καὶ τῆς δεισιδαιμονίας (περὶ Ἰσιδ. 11. 71. οὐδὲ ζῆν. . . 21). τὴν δὲ δεισιδαιμονίαν ὑποθέτων χείρωνα τῆς ἀθεότητος ἐξελέγχει τοὺς ποιητὰς διὰ τοὺς μύθους αὐτῶν (Ἰσιδ. 11).

Τὴν δ' ἀποκάλυψιν παραδεχόμενος θεωρεῖ τὸ ἀνώτερον αὐτῆς εἶδος πάθος ψυχῆς καθιστῶν τὸν ἄνθρωπον ὄργανον τοῦ ὑψίστου (de Pyth. orac. 21. μαντ. ἐκλ. 48). Μεταξὺ Θεοῦ καὶ ψυχῆς εἰσὶ δαίμονες· ὁ ἄνθρωπος γίνεται δεκτικὸς ἀποκαλύψεως διὰ ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ ὕλικου· ἡ δ' ἐσωτερικὴ ἀποκάλυψις διαλάμπει τῇ ψυχῇ καὶ παρέχει τὴν καθαρὰν ἀληθείαν (περὶ Ἰσιδ. 77). καὶ ἐνταῦθα παρίστανται ἰδέαι Στωϊκαὶ καὶ νέαι Πλατωνικαὶ περὶ ἐκστάσεως. Περὶ δὲ μαντείων καὶ τῆς τούτων δυνάμεως εἶχε μεγάλην ἰδέαν καὶ τοὺς χρησμοὺς ὑπελάμβανεν ἀληθεῖς (μαντ. ἐκλ. 9. 39. de

Pyth. orac. 7, 20. 11, 29. Ἀλκιβ. 39. Τιμ. 12, λίμ. Παῦλ. 24. Ἀλεξ. 14).

Ὡς πρὸς δὲ τὴν τῶν πολλῶν θρησκείαν ἔλεγεν, ὅτι αὕτη περιέχει πολλὰ ἡμαρτημένα καὶ τῆς Θεότητος ἀνάξια, ταῦτα δ' εἰσὶν ἀναγκαῖα. Οἱ δὲ θεοὶ εἰσὶν ὀνόματα ἑνὸς Θεοῦ, ὅτι μόνον εἷς θεὸς ἐστίν, ὡς εἷς ἥλιος, μία πρόνοια, ἥτις κυβερνᾷ (Ἰσιδ. 67).

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Πλούταρχος παραδέχεται τὰς θρησκείας ἀπάσας καὶ δικαιολογεῖ, ἀλλὰ παραδέχεται μόνον τὴν λατρείαν τῆς τοῦ ἔθνους τοῦ θρησκείας (ζητημ. συμποσιακ. IV, 6. Στ. ἐν. 38. Ἰσιδ. 20. 66). Τὸν δὲ μῦθον ὑπελάμβανεν ἀντανάκλασιν τῆς ἀληθείας καὶ παρεδέχετο τὴν ἀλληγορικὴν τῶν Στωϊκῶν ἐξήγησιν τῶν μύθων, καὶ συνεμίγνυσεν ὅλας τὰς θρησκείας μετ' ἀλλήλων. Εἷς δὲ τὴν τῶν νέων Πυθαγορείων ἀσκητικὴν μικρὰν δεικνυσι κλίσιν, θέλει ὁμοίως τὴν ἠθικὴν ἐξάσκησιν, διότι ἀνεῦ αὐτῆς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀρετὴ. (Ἰσιδ. 2. 60. δαιμ. Σωκρ. 15). Εἷς δὲ τὴν ἀποχὴν πολλὴν σημασίαν δὲν δίδει· συνιστᾷ χωνευτικὴν τροφήν εἰς ὑγίειαν συντελοῦσαν καὶ εἰς πνευματικὴν ἐνέργειαν, καὶ περιορίζει τὴν ἐκ τῶν ζώων τροφήν (de Sanit. praece. 18). δὲν ἀπαιτεῖ ὅμως παντοτεινὴν ἀποχὴν (de solert. anim. 7, 5). (τὰ ὑγιεινὰ παραγγέλματα δὲν φαίνονται τοῦ Πλουτάρχου γνήσια).

Τοῦ αὐτοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι ἦσαν καὶ ὁ Βιάξιμος καὶ ὁ Ἀπουλήϊος καὶ ὁ Νουμήνιος καὶ ἄλλοι.

Βιάξιμος ὁ Τύριος ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ζῶν ἦτο θαυμαστὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ φιλόσοφος Πλατωνικὸς. Ἡ ἐπιστήμη ἦτο αὐτῷ τὸ μέγιστον. Παραδεχόμενος τὴν περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν θεωρίαν τῶν Περιπατητικῶν καὶ Ἀκαδημαϊκῶν προκρίνει τὸν κυνικὸν βίον (Dissert. VII, 6. VII, 5. XI, 5), καὶ ἐν ἄλλοις συμφωνεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, ὅτι τὸ μόνον ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀρετὴ (XVIII, 3), τὰ δὲ κακὰ εἰσὶ μέσα, ὁ κόσμος ἀρμονία ἐκ τοῦ Θεοῦ (XI, 7. XVI, 3).

Καὶ ἐν τῇ περὶ ψυχῆς θεωρίᾳ καὶ τῇ θεολογίᾳ μίγνυσι στοιχεῖα Πλατωνικὰ καὶ Ἀριστοτελικὰ (XVII, 8).

Ὁ Μάξιμος ὁμοίως παραδέχεται καὶ τὸν δυαδισμόν τῶν νέων Πυθαγορείων (XVI, 2, XI, 6. XXIII, 5). Ὁ Θεὸς ὡς νοῦς ὑπέρτατος καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι εἰς ἐπέκεινα χρόνου καὶ φύσεως, ἀόρατος, ἄρρητος, μόνον τῷ καθαρῷ νῷ γνωριστὸς (VIII, 10. XVII, 8), δημιουργὸς τοῦ κόσμου καὶ ἀρχῶν, οὗ ἡ πρόνοια ἀεὶ ἐνεργεῖ, περιέχει καὶ συντηρεῖ (X, 8. XXI, 6) ἢ ὕλη καθὼ ὕλη τῆς δημιουργίας εἶναι αἰτία τῶν κακῶν (XLI, 4). Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσὶν οἱ Θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες συνδέοντες τὸ ὑπεραίσθητόν μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ (XV, 7. XVII, 12). Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θεία, τὸ δὲ σῶμα εἶναι τὸ δεσμωτήριον αὐτῆς (XIII, 5)· ἀπαλλακτομένη δὲ τοῦ βίου τούτου ἀποκτᾷ καθαρὰν γνῶσιν καὶ ἐποπτεῖαν τοῦ Θεοῦ (XVI, 9). Ἀπόδειξιν δὲ τῆς ὑπάρξεως τῆς Θείας προνοίας ἐκ λαμβάνει φήμας, οἰωνοὺς, ὄνειρα, φωνὰς, οὐσίας (XIV, 7)· ὑπερασπίζων τὰς αἰσθητὰς τῆς Θεότητος παραστάσεις δι' εἰκόνας καὶ μύθων ὡς μέσον ἐξυμνεῖ τοὺς ποιητὰς ὡς τοὺς ἀρχαιοτάτους φιλοσόφους (X, 3. XXIII, 3).

Σύγχρονος δὲ τοῦ Μαξίμου ἦτο ὁ Ἀπουλήσιος, καὶ οὗτος ἦτο Πλατωνικὸς· καίτοι καὶ ἄλλων μιγνύει ιδέας, ἡ βᾶσις ὅμως τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ εἶναι Πλατωνικὴ τε καὶ νέα Πυθαγορείος.

Ἀρχὰς ἐκλαμβάνει τὸν Θεόν, τὴν ὕλην καὶ τὰς ιδέας. Τὸν Θεόν λέγει ἄρρητον καὶ ἀπερίμετρον καὶ ἀνώτερον τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν (de deo Socr. 3). Αἱ ιδέαι εἰσὶν ἀπλῶς μορφαί, ἀσώματα καὶ τῶν ὄντων παραδείγματα· καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν ἐκλαμβάνει φύσεως ἀνωτέρας (δογμ. Πλατ. I, 6)· μετὰ τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου θέτει τοὺς Θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας (δογμ. Πλατ. I, 11)· αἱ οὐσίαι ἀναφέρονται εἰς τοὺς δαίμονας, τὰ εἰδωλα, οἱ νοοὶ· οἱ χρησμοί, αἱ ἀποκαλήψεις ἐξ αὐτῶν προέρχονται (de deo Socr. 14). Ἡ ψυχὴ ἢ ἀνθρωπίνη εἶναι ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν δαιμόνων ἢ καὶ τῶν Θεῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐσκέπτετο καὶ Θεῶν ὁ Σμυρναῖος, οὐ μόνον τοῖς Πυθαγορείαις ἐπόμενος, ἀλλὰ καὶ τῷ Πλάτῳ (Θεων. Μαθ. II, 38. I, 4). Οὕτως ἐσκέπτετο καὶ ὁ Ἀλκίνοος πραγματευθεὶς περὶ τῶν ἰδεῶν, τῆς ὕλης, τῆς Θεότητος, τῆς

τοῦ κόσμου αἰδιότητος, τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ τῆς δαιμονολογίας ἰδίως.

Καὶ ὁ Ἀττικὸς προσεγγίζει τῷ Πλουτάρχῳ ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ ἀγαθῆς καὶ κακῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς.

Καὶ ὁ Κέλσος, καθ' οὗ ὁ Ὀριγένης συνέγραψεν, ὑπεστήριξε τὸν ἔθνισμόν Θεωρίαις Πλάτωνος καὶ ἰδίαις (Ὀριγ. κατὰ Κέλσου IV, 36. I, 68. V, 14. VI, 1. 63. VII, 42). Ὁ Κέλσος ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ὁρμώμενος λέγει ὅτι ὁ Θεὸς οὐδὲν ὀνητὸν ἐδημιούργησεν, καὶ ἡ ψυχὴ ἔργον οὐσα αὐτοῦ εἶναι φύσεως ἀνωτέρας καὶ ἀθάνατος (VIII, 49). VII, 53). Τὸ ὀνητὸν καὶ κακὸν παγάζει ἀναγκαιῶς ἐκ τῆς ὕλης (IV, 65)· ἐπειδὴ ἡ φύσις τῆς ὕλης εἶναι ἀμετάβλητος, ἀρχεται ὑπὸ φυσικῆς ἀνάγκης· ἐὰν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον δὲν ἐνεργῇ, πρέπει ἐν τῷ μέσῳ νὰ ὑπάρχωσι Θεοὶ καὶ δαίμονες· ὅθεν εὐλόγως πρέπει τὰ ἄστρα νὰ λατρεύωμεν, τοὺς Θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας, καὶ λατρεύοντες ταῦτα δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν ὅτι τὸν ὑψιστὸν λατρεύομεν, καίτοι ἕκαστον ἔθνος τηρεῖ τὴν ἰδίαν λατρείαν καὶ ἀποδίδει τοῖς Θεοῖς τιμὰς, οἷς ἐνεπιστεύθη τὴν τοῦ κόσμου τήρησιν (V, 26. VII, 68. VIII, 2).

Καὶ παρὰ τῷ Νουμηνίῳ ἐπικρατεῖ τὸ Πλατωνικὸν ὑπὲρ τὸ Πυθαγορείον. Καίτοι δ' οὐδὲν νέον προήγαγε, φαίνεται ὅμως ὡς ἄμεσος πρόδρομος τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας (Ἰϋσεβ. εὐαγ. πρ. IX, 7. XIV, 5). Περὶ τὰ δόγματα, ὡς φαίνεται, τῶν Ἀνατολικῶν ἀσχοληθεὶς ἐνόμιζεν ὅτι παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς ὑπῆρχε μείζων σοφία ἢ παρ' Ἑλλήσι· διὰ τοῦτο τὸν Πλάτωνα ἀπεκάλεσε Μωσῆν Ἀττικίζοντα, διότι ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ σοφία ἐλήφθη παρὰ τῶν Ἀνατολικῶν. (Κλημ. Ἀλεξ. Στρωμ. I, 342).

Τῷ Πλάτῳ ἐπόμενος διέκρινε τὸ ἀσώματον τοῦ σωματικοῦ θεωρῶν τὸ μὲν ἀμετάβλητον, τὸ δὲ μεταβλητόν· τὸ δ' ἀμετάβλητον δὲν δύναται νὰ ἦναι σῶμα, οὐδὲ ὕλη, διότι τὸ μὲν μεταβάλλεται, ἡ δὲ ἀεὶ ῥεεῖ· τὸ σῶμα ἐστὶ διαίρετόν ἐπ' ἀπειρον καὶ δύναται νὰ διασκεδασθῇ· τὸ σῶμα δὲν δύναται νὰ συγκρατήσῃ τὸ σῶμα· ἀρα πρέπει νὰ ὑπάρχη τι ἀσώματον, ψυχὴ

τις ἄυλος, ἵνα τὴν διασκέδασιν καὶ διάλυσιν κωλύῃ· ἐντεῦθεν δεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἄσωμάτου ἀναγκαίαν (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθρ. 2. Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XV, 7).

Τὸ δὲ σωματικὸν ἦτοι τὴν ὕλην ἐθεώρει αἰτίαν τοῦ κακοῦ, ὡς τὸ ἀπειρον, ἀτακτον, ἀψυχον, μὴ ὂν. Τὸ δ' ἄσώματον ἦτοι τὴν θεὸν ὡς τὸ ὂν, τὸ ἔν, τὸ ἀγαθόν, τὸν πρῶτον θεὸν ἀργὸν ἔργων συμπάντων, τουτέστι μὴ δημιουργοῦντα (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XI, 18). Ὁ πρῶτος θεὸς ἐστὶν ἀπλοῦς, ἀκίνητος, τὸ καθ' αὐτὸ ἀγαθόν, χωριστὸς τῆς ὕλης, θεωρητικὸν βίον διάγων.

Ὁ δεῦτερος θεὸς εἶναι κατὰ παραγωγὴν ἀγαθὸς καὶ οὐχὶ ὡς ὁ πρῶτος καθαρὸς· ὁ δεῦτερος βλέπει πρὸς τὸν πρῶτον καὶ πρὸς τὴν ὕλην, καὶ διὰ τοῦτο διπλοῦς τὴν φύσιν καὶ κατ' οὐσίαν ὑπεραισθητὸς, κατ' ἐνέργειαν αἰσθητὸς κόσμος, οὗ ψυχὴ οὗτός ἐστιν (1).

Ὁθεν ὁ Νουμηνίος διακρίνει τρεῖς θεοὺς, τὸν πατέρα, τὸν δημιουργὸν καὶ τὸ ποίημα τὸ τρίτον· ὁ γὰρ κόσμος κατ' αὐτὸν ὁ τρίτος ἐστὶ θεός· ὥστε ὁ Νουμηνίος νομίσας, ὅτι ὁ Πλάτων τὸν δημιουργὸν κατώτερον θεὸν τοῦ πρώτου ὑπέλαβε, παρέλαβεν ὡς διάφορον τοῦ πρώτου.

Ὁ πρῶτος θεὸς ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ κόσμου αὐτὸς καθ' αὐτόν· εἰ δ' εἶναι ἀργός, πῶς ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ; πῶς νὰ γεννήσῃ τὸν δεῦτερον;

Ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐκ τοῦ δευτέρου θεοῦ καὶ τῆς ὕλης ἐδημιουργήθη, ἔχει ὁ ἄνθρωπος δύο ψυχὰς, μίαν λογικὴν καὶ μίαν ἀλόγον (Στοβ. ἐκλ. I, 886)· καὶ ἐκ μὲν τῆς λογικῆς πηγάζει τὸ ἀγαθόν, ἐκ δὲ τῆς ἀλόγου τὸ κακόν· καὶ τῶ μὲν λόγῳ κοινωνοῦμεν τοῦ θεοῦ (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. XI, 22), καὶ ἐν ταύτῃ τῇ κοινωνίᾳ ἀναιρεῖται πᾶσα ἀντίθεσις (Στοβ. ἐκλ. I, 1066).

Τὴν δ' ἐνσωμάτωσιν ὑπέλαβε πτώσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ θεοῦ (Στοβ. I, 910), τὴν δὲ καθαρισθεῖσαν ψυχὴν ἐνόμιζεν ὡς δυναμένην νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ θεοῦ· ἡ δὲ μετεμψύχωσις ἐστὶ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀκαθάρτων ψυχῶν (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθρ.

31). Τὴν δ' οὐσίαν τῆς ψυχῆς ὡς Πυθαγόρειος ἔθεσεν εἰς τὸν ἀριθμὸν (Πρόκλ. εἰς Τιμ. 187)· τὴν δὲ γνῶσιν, δι' ἧς μετέχομεν τοῦ θεοῦ, ὑπέθετε μέγιστον ἀγαθὸν καὶ δῶρον θεῖον· ταύτην δὲ κτῶμεν τῶν ἐκτὸς ἀπέχοντες· τὴν δὲ τῶν ἀριθμῶν θεωρίαν συνιστᾷ ὡς ὁδὸν ἀγούσαν εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ γνῶσιν (Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XI, 22).

Τὰς αὐτὰς δ' ἰδέας ἠσπάσατο καὶ ὁ Κρόνιος τοῦ Νουμηνίου σύγχρονος (Στοβ. ἐκλ. I, 896), καὶ ὁ Ἀρποκρατίων μαθητῆς τοῦ Ἀττικοῦ (Πρόκλ. εἰς Τιμ. 93). Καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ὕστερον Στωϊκοὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τὴν εἰς τὸν νέον Πλατωνισμὸν ἀγούσαν ἔλαβον, διότι μὴ εὐρίσκοντες ἐπιστημονικὴν βεβαιότητα εἰς τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως ἐζήτησαν ὀρησκειτικὴν βεβαιότητα, ὡς ὁ Ποσειδώνιος, ὁ Σενέκας, ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μ. Λυρήλιος ἐπιβεβαίουσι τραπέντες ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν Στωϊκῶν θεωρίας εἰς τὸ ὀρησκειτικόν, ὅπερ πλεῖστον παρὰ τοῖς νέοις Πυθαγορείοις καὶ Πλατωνικοῖς ἀναπτύχθην παρεσκεύασε τὴν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν ὁδόν.

II. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἦτοι ἡ Ἑλληνοϊουδαϊκὴ.

Ἐνεκα δὲ τῶν τότε σχέσεων καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως ὑποτίθεται καὶ τις ἐπενέργεια τῆς ἀνατολικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου μετενόησαν Ἰουδαῖοι εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἠῤῥισαν ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων κατὰ τὸν ἀριθμὸν.

Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐπενήργησεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ συνεμίχθη μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς· ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ οὐσα ὑπέροχος ἐπενήργησεν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ παρήγαγε τὴν Ἑλληνοϊουδαϊκὴν φιλοσοφίαν, ἧς βᾶσιν κυρίως ἀπετέλει ἡ Ἰουδαϊκὴ ὀρησκεία, διότι ἡ φιλοσοφία ἔπρεπε νὰ ἦναι μέσον ἀπλῶς βοηθητικὸν πρὸς κατάληψιν τῆς Ἰουδαϊκῆς ὀρησκείας. Οἱ Ἰουδαῖοι ἤθελον νὰ δεικνύωσι τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν βιβλίων των· καὶ ἐὰν ἡ ἔννοια αὐτῶν συνεφώνει τοῖς συστήμασι τῶν φιλοσόφων,

(1) Εὐσεβ. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος περὶ τὰ νοητὰ, ὁ δὲ δεῦτερος περὶ τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ. (Εὐσεβ. XI, 18. Ὁ δεῦτερος καὶ τρίτος θεὸς εἰς.

δὲν ἐζήτουν τὸν λόγον ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ αὐτῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς βιβλίοις, ἃ διὰ τὴν ἀρχαιοτέραν καταγωγὴν των ἔπρεπε νὰ περιέχωσι πᾶσαν ἀλήθειαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν· καὶ διὰ τοῦτο τὰ δόγματα τὰ μετενεχθέντα εἰς τὴν γραφὴν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετήνεγκον ἀντιστρόφως ἐκ τῆς γραφῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν· διὰ δὲ τοῦτο, ἀγνοοῦντες, ὅτι διὰ τῆς ἐρμηνείας των ταύτης μετεβάλλετο ἡ ἀρχαία τῶν ἱερῶν γραφῶν ἔννοια, δὲν ἠδύναντο τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν τῶν βιβλίων των νὰ νοήσωσιν· ἐπειδὴ δ' ὡς Ἰουδαῖοι ἠβούλοντο νὰ στερεώσωσι τὰς παραστάσεις των τὰς ἀπομακρυνθείσας τῶν ἀρχαίων Ἰουδαϊκῶν διὰ τῶν συγγραφῶν των, ἐπόμενον ἦτο ἡ ἔννοια αὐτῶν νὰ διαστραφῇ, τὰ δόγματα καὶ αἱ διηγήσεις αὐτῶν νὰ λάθωσιν ἄλλην σημασίαν ἢ ἐκείνην, ἣν κατὰ γράμμα ἐκφράζουσιν, ἢ δ' ὅλη Παλαιὰ διαθήκη ἀλληγορικῶς νὰ καταληφθῇ.

Οἱ δ' Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι μὴ ἔχοντες βάσιν καὶ τέλος τὸ φιλοσοφικόν, ἀλλὰ τὸ θρησκευτικόν, δὲν ἠσχολοῦντο περὶ τὸ ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνο, ὃ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἦτο αὐτοῖς χρήσιμον· οὗτοι δὲ δὲν ἦσαν ἐκλεκτικοὶ ἀνευ ἀρχῶν, ἀλλ' εἶχον τὸ αὐτὸ σύστημα τοῖς νέοις Πυθαγορείοις καὶ Πλατωνικοῖς, δηλ. σύστημα δυαδικόν, ἀντίθεσιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιγείου ὑποθέτον· ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια αὐτῶν ἦτο ἀφρημένη, δὲν ἠσπάζοντο τὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ παρεδέχοντο τὴν κατάθεσιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα, μέσα ὄντα, πῆσιν θείας ἀποκαλύψεως, ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι τὸν Θεὸν τῶν φιλοσόφων τὸν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου συνεταύτισαν μετὰ τοῦ Ἰεχοβά, ἐνὶ λόγῳ ἡ φιλοσοφία ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ τῆς Θετικῆς βάσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία ἐν πολλοῖς συνεφώνει τῇ τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλοσοφίᾳ περὶ τοῦ ἐπέκεινα τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ, περὶ μέσων ὄντων, ἃ οἱ Ἰουδαῖοι ἀγγέλους προσηγόρευον, περὶ τοῦ Θεοῦ πνεύματος, ὃ σοφία μετωνομάσθη, περὶ τῆς ἀποκαλύψεως κλπ. Λόγον δὲ ἠδύνατο νὰ ἐγερθῇ ἀμφιβολία περὶ τούτου, ἀν ἡ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία παρήχθη ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἢ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας· Ἐπειδὴ κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα

π. Χρ. φαίνεται σύνδεσμος τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς θεολογίας, ἡ δὲ τοῦ Φίλωνος θεωρία φαίνεται ἡ αὐτὴ τῇ τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Ἀλεξανδρινὴ θρησκευτικὴ φιλοσοφία εἶναι μεταγενεστέρα.

Πρῶτος ὁ Ἀριστόβουλος ὥρισε τὴν σχέσιν τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, καὶ συνειδῶς ὅτι ἡ Μωσαϊκὴ θεωρία συνεφώνει τοῖς δοκιμωτέροις τῶν Ἑλλήνων συστήμασι συνέδεσε τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν μετὰ συστημάτων Ἑλληνικῶν.

Τοῦ Φίλωνος φαίνονται καὶ ἄλλοι προηγούμενοι, τοῦλάχιστον αὐτὸς ἀναφέρει ἐρμηνευτὰς (Zeller Phil. d. Gr. III Bd. II Abth. 225) ἐρμηνεύοντας ἀλληγορικῶς· ἐκ δὲ τῶν ἀναφερομένων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐγίνωσκον τὸν νοῦν τοῦ Πλάτωνος, ἐπομένως καὶ πρὸ τοῦ Φίλωνος ὑπῆρχον ἐρμηνευταί.

Καὶ ὁ Ἀριστέας δεικνύει, ὅτι τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐγίνωσκεν, καὶ τὸ βιβλίον τῶν Μακκαβαίων ἀναπτύσσει τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν παθῶν, καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ ἀποσπάσματα τῶν Σιβυλλείων δεικνύουσι Στωϊκὴν θεωρίαν, καὶ ἡ σοφία ἡ περιγραφομένη ὡς ἔλλαμψις τοῦ Θεοῦ φωτὸς, ὡς κάτοπτρον, ὡς ἀπόρροια τῆς Θεότητος, δεικνύει τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ τοῦ παγκοσμίου πνεύματος· ἡ δὲ σοφία διακρίνεται τοῦ Θεοῦ καὶ δεικνύεται ὡς Θεῖος λόγος παρὰ τῷ Φίλωνι. Ἐν τῇ σοφίᾳ φαίνεται καὶ ὁ τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν δυαδισμὸς (φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον κλπ.), ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ ἐπίσης· διότι ἡ μὲν ψυχὴ παρίσταται τοῦ σώματος ἀνωτέρα, τὸ δὲ σῶμα ὡς φυλακὴ καὶ δεσμοτήριον αὐτῆς. Ἐκ δὲ τούτων τεκμαίρεται ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Gr. 232 καὶ ἐφ.), ὅτι ἡ σοφία Σολομῶντος πηγάζει ἐκ τῶν Ἰεσσαίων καὶ Θεραπευτῶν.

Οἱ Ἰεσσαῖοι κατὰ Φίλωνα ἢ Ἰεσηνοὶ κατὰ Ἰώσηπον ἀναφέρονται ὡς μία τῶν τριῶν αἱρέσεων τῶν Ἰουδαίων (Josph. Ἰαντ. qu. XIII, 5) (δηλ. τῶν Φαρισσαίων, Σαδδουκαίων καὶ Ἰεσσαίων). Τὸ ἰδιόζον τῆς αἱρέσεως ταύτης εἶναι ὁ τρόπος τοῦ βίου καὶ

τῆς διοικήσεως αὐτῶν. Οἱ Ἑσσαῖοι ἀπετέλουν ἑταιρίαν ὀρησκευτικὴν καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα μ. Χρ. ἀνέβαινε εἰς τέσσαρας χιλιάδων ἀνδρῶν· οὗτοι εἶχον ἰδίους ἱερεῖς, ἐπιμελητὰς, ἀποδέκτας προσόδων, ταμίαις, ἐδίκαζον δὲ οὐκ ἐλάττους τῶν ἑκατὸν συνελθόντες· διήρηνται δὲ κατὰ χρόνον τῆς ἀσκήσεως εἰς μαίρας τέσσαρας· ὤμνουν τὸ πιστὸν ἀεὶ παρέξειν πᾶσι, μάλιστα δὲ τοῖς κρατοῦσι, μηδενὶ μεταδοῦναι τῶν δογμάτων ἑτέρως, ἢ ὡς αὐτὸς μετέλαβε· μήτε κρύψειν τι τοὺς ἀρετιστάς, μήτε ἑτέροις αὐτῶν τι μὴνύσειν, εἰ μὴ μέχρι θανάτου τις βιάζεται· ἐν ταύτῃ δ' ὄκουν κατὰ θιάσους ἑταιρίας καὶ συσσίτια ποιούμενοι· ἦσαν ἁμοδίκοι καὶ ἁμοτράπεζοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· οὐδενὸς οἴκλια τις ἦν ἰδία· οἱ μὲν γεωπονοῦντες οἱ δὲ τέχναις μετιόντες ὅσαι συνεργάτιδες εἰρήνης ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς πλησιάζοντας ὠφελοῦσιν· οἴκουσι δὲ πολλὰς μὲν πόλεις τῆς Ἰουδαίας, πολλὰς δὲ κώμας καὶ μεγάλους καὶ πολυαριθμούς ἑμίλους, παρὰ τὸ νεκρὸν ὕδωρ ἐν τῇ μεσογείᾳ τῆς Παλαιστίνης πόλιν ὄλην εὐδαίμονα κειμένην. Οἱ Ἑσσαῖοι διεκρίνοντο κατὰ τὸν βίον καὶ τὰ ἀξιώματα αὐτῶν ζῶντες λιτῶς καὶ τὴν ἡδονὴν ὡς ἁμαρτίαν φεύγοντες, ὄντες εὖσυνεῖδητοι, δίκαιοι, φιλαλήθεις, τῆς ἀδικίας ἐχθροὶ ἀσπονδοί· οὔτε γαμετὰς εἰσάγονται, οὔτε δούλων ἐπιτηδεύουσι κτήσιν, δοῦλος παρ' αὐτοῖς οὐδὲ εἷς ἐστίν, ἀλλὰ πάντες ἐλεύθεροὶ ἀνθυπουργοῦντες ἀλλήλοις· καταγινώσκουσι τῶν δεσποτῶν οὐ μόνον ὡς ἀδίκων ὀσιότητα λυμαινομένων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσεβῶν Θεσμῶν φύσεως ἀναιρούντων, ἢ πάντας ὁμοίως ὡς ἀδελφοὺς γνησίους ἀπειργάσατο· σέβονται δὲ τὰ μέγιστα μετὰ τὸν Θεὸν τὸ ὄνομα τοῦ νομοθέτου· καὶ βλασφημία τις εἰς τοῦτον, κολάζεται θανάτῳ.

Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἦτο ἡ βᾶσις τῆς πίστεως καὶ τοῦ βίου αὐτῶν· τὸν νόμον τοῦτον ἀνὰ πᾶν σάββατον ἐν τοῖς ἑμίλοις ἀνεγίνωσκον καὶ ἠρμάνευον· ἠξέκλινον δὲ καὶ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἔθους τῶν Ἰουδαίων· δὲν μετέσχον τῶν ὀυσιῶν, διότι ἐνόμιζον, ὅτι εἶναι ἀσυγχώρητον νὰ φωνεύωσι τὰ ζῶα καὶ νὰ τρέφονται ἐξ αὐτῶν· ἐπίσης δ' ἀπειχον καὶ οἴνου καὶ βρωμάτων

παρ' ἄλλων παρασκευαζομένων, καὶ γάμου καὶ ἡδονῆς, εἰ καὶ τέκνα ἄλλων παρελάβανον καὶ ἀνέτροφον· καίτοι δὲ μέρος τούτων τὸν γάμον ἠσπάζετο, αὐτὸν ὁμῶς ἐνόμιζε μέσον συντηρητικὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· κύριον δ' εἶχον τὴν ἀγνότητα· διὰ τοῦτο ἔφερον καὶ λιναὶ σκεπάσματα κατὰ τὰς θείας λειτουργίας αὐτῶν, ἐκαθαρίζοντο δι' ὕδατος καὶ ἐτέλουν ἅγια συμπόσια καὶ ὀυσίας ἐκτὸς τοῦ ναοῦ.

Οἱ Ἑσσαῖοι κατὰ φίλωνα δὲν ἠσχολοῦντο περὶ θεωρητικὰ, ἀλλὰ περὶ τὴν ἠθικὴν (1)· διότι δὲν ὠρμῶντο ὑπὸ θεωρητικοῦ, ἀλλὰ πρακτικοῦ ἐνδιαφέροντος, μάλιστα δὲ ὀρησκευτικοῦ. Ὁ ὀρησκευτικὸς ὁμῶς βίος ὑποθέτει θεωρίαν τινὰ περὶ κόσμου, ὡς ὁ φίλων ἐπιβεβαιοῖ λέγων, ὅτι αἱ θεολογικαὶ ἐξηγήσεις δὲν ἦσαν αὐτοῖς ξέναι. Ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν ἦτο ἡ Ἰουδαϊκὴ θεολογία, ἐξ ἧς τὰ δόγματα αὐτῶν ἠρῶντο, οὐχὶ ὁμῶς ἀποκλειστικῶς, ὡς τὰ μυστικὰ αὐτῶν συγγράμματα ἀποδεικνύουσιν (Iosep. II, 8· Φιλ. γμ. ο. γρ. 877), ἀ ἠρμάνευον ἀλληγορικῶς, καὶ τὸ ἀλληγορικὸν δείκνυσι τὴν παρέκκλισιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν παραδόσεων. Οὗτοι παρεδέχοντο τὴν εἰμαρμένην κυρίαν πάντων, ὅ ἐστίν ἀνῆγον πάντα εἰς τὴν θεϊαν βούλησιν καὶ προδιάταξιν (Iosep. Ant. XIII, 5, 9· XVIII, 1, 5)· καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν παρῆγον ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ κακὸν ἐξ ἄλλου ἀντιθέου ὄντος (Φιλ. γμ. ο. γρ. 877· πάντων μὲν ἀγαθῶν αἴτιον, κακοῦ δὲ μηδενὸς νομίζειν εἶναι τὸ θεῖον)· παρεδέχοντο δὲ τὸν δυαδισμόν καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ καὶ τῇ ἠθικῇ αὐτῶν (2). Τὴν ψυχὴν ὑπελάμβανον φύσεως ἀνωτέρας, τὸ δὲ σῶμα εἰρηκτὴν τῆς ψυχῆς (Iosep. B. I. II, 8, 11)· καὶ ἡ ἀνάστασις τότε κοινὸν οὖσα δόγμα ἀντικατέστη διὰ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς (Hippolyt. Ref. IX, 17).

Μετὰ δὲ τοῦ δυαδισμοῦ τῶν ἐθνικῶν συνεβάδιζε καὶ ἡ τῶν

(1) Qu, smu. γρ. 158. Τὸ μὲν λογικὸν ὡς οὐκ ἀνγκαστικὸν εἰς κτήσιν ἀρετῆς, τὸ δὲ φυσικὸν ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, τὸ δ' ἠθικὸν εὐ μάλα διαπονοῦσιν, ἀλείπταις χρόμασι τοῖς πατρίοις νόμοις.

(2) Ἐδσεβ. εὐαγ. γρ. VIII, 11, 14. Clementin. Homil. II, 15. Ὁ Θεὸς εἷς ὢν διχῶς καὶ ἐνκντίως διεῖλε πάντα τὰ τῶν ἄκρων ποιήσας οὐρανὸν καὶ γῆν, ἡμέραν καὶ νύκτα, ζωὴν καὶ θάνατον.

Ἑσσαιῶν περὶ ἀγγέλων ἰδέα καὶ περὶ θείων ἀποκαλύψεων, καὶ ἐν τῷ ἡλίῳ καὶ τῷ ὕδατι ἀνωτέραν τινὰ δύναμιν ὑπέθετον. (Element. Homil XI, 24. Ἐπιφαν. Haer. 19. Δ. Δ. VIII, 6.) καὶ προφήτης ἦν ὁ ἐμφύτῳ καὶ ἀεννάῳ πνεύματι πάντοτε ἐπιστάμενος· τοιοῦτος δ' ἐγένετο διὰ τῆς τελετῆς τῶν ἀρχαίων προφητῶν καὶ δι' ἱερῶν καὶ διαφόρων ἀγνείων. (Jos. B. J. II, 8, 12. Element. Homil. III, 11.)

Οἱ δὲ Θεραπευταὶ μετὰ τῶν Ἑσσαιῶν συνεχόμενοι ᾤκουν πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας ἀσχολούμενοι περὶ τε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἱερῶν βιβλίων, (Φιλ. περὶ ἐποπτικοῦ βίου)· καθ' ὅλα σχεδὸν συνεφώνουν τοῖς Ἑσσαιῶσι· ἡ θεωρία ὅμως αὐτῶν φαίνεται μᾶλλον ἀνεπτυγμένη ἢ ἡ τῶν Ἑσσαιῶν καὶ προηγείται τῆς τοῦ Φίλωνος.

Καὶ οὗτοι ἠσπάζοντο, ὡς οἱ Ἑσσαιῶι, τὸν διαδισμόν. Ὁ δ' Ἑσσαιῆσμός κατα Ζέλλερρον δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ, εἰάν ὑποθεθῆ ὅτι ἐπήγαγεν ἐκ μόνου τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, διότι ἐν πλείστοις καὶ σύσιωδισταῖς ἀντίκειται αὐτῷ. Ἐπειδὴ τὰ τὸν Ἰουδαϊσμόν ἀπαρτίζοντα στοιχεῖα παρὰ τοῖς Ἑσσαιῶσι δὲν ὑπάρχουσιν, ἀναφέρεται τὸ ζήτημα πόθεν οἱ Ἑσσαιῶι τὰ αὐτῶν παρέλαβον; Ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν, ἰδίως ἐκ τῶν Περσῶν καὶ Πάρθων, λέγει, ἐξ ἅπαντος δὲν παρέλαβον, διότι οὗτοι ὑπετάγησαν τῇ ἐλληνικῇ παιδείᾳ καὶ ταῖς τέχναις καὶ πολλὰ τῶν Ἑσσαιῶν αὐτοῖς ἐναντία ἐπιδείκνυνται καὶ εἰς Ἑλληνικὰς πηγὰς ἀναφέρονται. Καὶ ἂν ὁ Βουδδισμός ὅμοια ἔχει τῷ Ἑσσαιῆσμῷ, ἔχει ὅμως ὁ Ἑσσαιῆσμός πολλὰ ὅμοια τοῖς Πυθαγορείοις καὶ Ὀρφικοῖς· ὥστε αἱ τῶν Ἑσσαιῶν διαφοραὶ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων φέρουσιν εἰς πηγὰς Ἑλληνικὰς. Διὰ τοῦτο φαίνεται τῷ Ζέλλερῳ, ὅτι ὁ Ἑσσαιῆσμός κατα τὸ πλεῖστον ἐπήγαγεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ φιλοσοφίας. Τοῦτο δ' ἐπιβεβαιῶν, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ Ἰώσηπος (Ἄκτ. XV, 10, 4.), διότι αἱ Ἑσσαιῶι ἀκολουθοῦσι τῷ βίῳ, ὃν ὁ Πυθαγόρας τοῖς Ἑλλησιν εἰσήγαγεν. Ἐπειδὴ ὁ κύριος τοῦ Ἑσσαιῆσμοῦ χαρακτήρ φαίνεται ὁ δυαδισμός περὶ κόσμου καὶ βίου, περὶ ἀποχῶν καὶ καθάρσεων, περὶ ἀνθρωπολογίας καὶ ἠθικῆς, δείκνυται ἡ ἀμφοτέρων τῶν αἰ-

ρέσεων συγγένεια οὐ μόνον ἐν τοῖς γενικοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς μερικοῖς, ὥστε ἡ συγγένεια αὕτη δὲν δύναται τυχαία νὰ θεωρηθῆ.

Ἐξ ὧν δὲ τῶν ὁμοιοτήτων τεκμαίρεται ὁ Ζέλλερρος, ὅτι οἱ Ἑσσαιῶι καὶ Θεραπευταὶ εἶχον τοὺς νέους Πυθαγορείους παράδειγμα, καὶ μᾶλλον τῇ ἐλληνικῇ παιδείᾳ ἀνήκουσιν. Ἐπειδὴ δ' ὁ νέος Πυθαγορισμός δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πηγάζῃ ἐκ τοῦ Ἑσσαιῆσμοῦ, οὐδ' ἀμφοτέροι ἐκ τινος κοινῆς πηγῆς, οἱ δὲ νέοι Πυθαγόρειοι οὐδὲν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν ἀναφέρουσιν, ἐξάγεται, ὅτι οἱ Ἑσσαιῶι καὶ Θεραπευταὶ εἰσιν αἱρέσεις, εἰς ἃς οἱ νέοι Πυθαγόρειοι προηγηθέντες μεγίστην ἐπιρροὴν ἐξήσκησαν. Πῶς ὅμως, ποῦ, πότε ὁ νέος Πυθαγορισμός ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, μαρτυραὶ περὶ τούτου δὲν ὑπάρχουσιν. Διὸ συμπεραίνει ὁ Ζέλλερρος ὅτι ἡ ἔνωσις αὕτη ἐτελέσθη ἐν Αἰγύπτῳ, διότι ἐκεῖ ἠνώθη ἡ Ἰουδαϊκὴ θεολογία μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῶν Θεραπευτῶν μετεκομίσθη εἰς Παλαιστίνην. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἑσσαιῶι εἰσιν τῶν Θεραπευτῶν ἀρχαιότεροι, εἶναι πιθανόν, ὅτι οἱ Θεραπευταὶ προῆλθον ἐκ τῶν Ἑσσαιῶν· διότι ὁ Ἑσσαιῆσμός ὡς αἵρεσις ἀνεπτύχθη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Μακκαβαίων.

Πῶς ὅμως δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἡ ἐπιρροὴ τῶν νέων Πυθαγορείων εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν; Ἐπειδὴ ὁ Ἰώσηπος μνημονεύει τῶν τριῶν τῶν Ἰουδαίων αἱρέσεων (Φαρισαίων, Σαδουκαίων καὶ Ἑσσαιῶν,) ἀναφανειῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, δηλαδὴ κατὰ τὸ μέσον τοῦ δευτέρου αἰῶνος, δυνάμεθα, λέγει, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι αἱ αἱρέσεις αὗται δὲν ὑπῆρχον πρότερον. Ἡ Παλαιστίνη ὅμως πλεον τοῦ ἐνός καὶ ἡμίσεως αἰῶνος ἴστατο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων, καὶ ἔπειτα τῶν ἐν Συρίᾳ, ὅτι πανταχόθεν περιεκυκλοῦτο ὑπὸ Ἑλληνικῶν καὶ Μακεδονικῶν ἀποικιῶν, ὅτι εἶχον συγκοινωνίαν καὶ ἐμπόριον, ὅτι κατ' ἔτος μετέβαινον εἰς Ἱερουσαλήμ. ἀπειράριθμοι Ἰουδαῖοι ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία εἶχεν ἐπιρροὴν, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ μεγάλη μερὶς Ἑλληνικὴ εἶχε σχηματισθῆ. (1. Μακκ. 1, 11, 2. Μακκ. 4, 7.)

Ὅθεν οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εὑ-

ρον υποδοχὴν οἱ Ὀρφικοὶ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὅτι μεταξὺ τῶν τὰ πάτρια τηρούντων καὶ τῶν τὰ ἀλλότρια εὐκόλως δεχομένων ἦσαν καὶ ἄνδρες, οἵτινες τὰ πάτρια τηροῦντες ἀνεγύριζον καὶ τὴν σοφίαν καὶ εὐσέβειαν καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν ἀπέρριπτον, ἀλλ' ἐδέχοντο, ὃ αὐτοῖς ἀνταπεκρίνετο· τοιοῦτοι ἄνδρες ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν Πυθαγόρειον ἀσκητικὴν, πρὸς τὰ θρησκευτικὰ καὶ κοινωνικὰ ἰδανικὰ τῆς τοῦ Πυθαγόρου φιλοσοφίας καὶ τῆς θεωρίας περὶ τῆς οὐρανίου τῆς ψυχῆς καταγωγῆς καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Δι' ὅλα ταῦτα ἡ φήμη αὕτη τοῦ Πυθαγόρου ἠδύνετο κατὰ τὸν Ἰώσηπον νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροὴν εἰς τοὺς Ἰουδαίους.

Ὁ δ' Ὑβερβέγιος (Grundr. d. Gesch. der Phil. der schol. Zeit s. 68.) πρὸς τὸν Ζέλλερν ἀντιφερόμενος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δὲν ἐπηρέασθη ὁ Ἰουδαϊσμός ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ὁ Ἑλληνισμός ἐκ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἐπομένως τὸ στοιχεῖον τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ καὶ Θεραπευτικῇ ἠθικῇ εἶναι στοιχεῖον ἀνατολικὸν καὶ οὐχὶ ἑλληνικόν.

Εἰ καὶ δὲν ἔχομεν τὰ μέσα, ἵνα ἐξακριβώσωμεν τὸ ἀληθές, παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι τοῦ Ὑβερβέγιου στηρίζονται ἐπὶ ὑποθέσεων μᾶλλον ἢ ἀποδείξεων, ἐν ᾗ οἱ τοῦ Ζέλλερου ἐπὶ γεγονότων, ὡς ἀποδείκνυται ἐκ Φίλωνος καὶ ἄλλων, ὅτι ὁ Ἑλληνισμός τὰ μέγιστα καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν ἐπηρέασεν. Ἐὰν ἡ ἐπιρροὴ Ἑλληνικῶν θεωριῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἤρξατο πρὸ πολλοῦ καὶ ἕνα καὶ ἡμισυ αἰῶνα ἐξηκολούθησεν, εἶναι καταληπτόν, ὅτι ἡ συγχώνευσις ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν τῇ Ἀλεξανδρινῇ σχολῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἐποχῆς καὶ νὰ παραγάγῃ θεωρίαν τοσοῦτον ἀνεπτυγμένην καὶ περιεκτικὴν, οἴαν ἀπαντῶμεν ἐν τοῖς τοῦ Φίλωνος συγγράμμασι (Zeller Phil. d. Griech., Bd III. II, Abth. 208—292.).

Φίλων ὁ Ἰουδαῖος (1) ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 30 ἔτη ἢ

(1) Gfrörer Philo und die alexandrinische Religionsphilosophie I. 1834. Ritter Gesch. d. Phil. IV, 444 καὶ ἐφ. Brandis Geschichte der Entwicklung d. gr. Phil. II, 282. καὶ ἐφ. Vacherot école d'Alexan-

20 π. Χρ. καταγόμενος ἐξ ἐπισήμου Ἰουδαϊκῆς οἰκίας κατὰ τὸ γένος καὶ τὸν πλοῦτον· (Ἰώσεβ. ἐκκλ. ἰστ. II, 4. Joseph. antiqu. XVIII, 8. Φίλων de legat. ad Caj. 22). ἐστάλη δὲ εἰς Ῥώμην 40 μ. Χρ. γέρον ἤδη· πότε δ' ἀπέθανεν, τοῦτο εἶναι ἀγνωστον.

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἃ ἀνόθευτα ὅλως δὲν ἔμειναν, περιέχουσι θεωρίας Ἑλληνικὰς μινθείσας μετὰ δογματῶν ἀνατολικῶν. Ἐκ δὲ τούτων καταφαίνεται ὅτι ὁ Φίλων ἐγίνωσκε τὴν Πλατωνικὴν, τὴν Πυθαγόρειον, τὴν Περιπατητικὴν καὶ τὴν Στωικὴν φιλοσοφίαν, καὶ κατ' ἀρέσκειαν μετεχειρίζετο· (quod omnis prob. lib. 22. de vit. contempl. I, 472. de mundi creat. 13. 9. 40. 28.).

Ὁ Φίλων διακρίνεται τῶν πρὸ αὐτοῦ ὅτι τὰς θεωρίας αὐτῶν ἀκολουθῶς εἰς ἓν σύστημα ἀνέπτυξεν, συνδυάσας τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἰουδαϊσμός παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσοφημάτων τὸ νέον Πυθαγόρειον καὶ Πλατωνικόν· ὡς μέσον δὲ συγχωνεύσεως τῆς περὶ τὴν ἀποκάλυψιν Ἰουδαϊκῆς πίστεως καὶ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ὑπῆρχεν ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἡ ἀλληγορικὴ τῆς Γραφῆς ἐρμηνεία. Πρῶτος ὁ Φίλων συνεδύασε τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀλεξανδρινῆς θεωρίας ἐπιστημονικῶς καὶ ἰδρύσατο τὴν ἰδιάζουσαν τῆς σχολῆς αὐτοῦ φιλοσοφίαν μεταφυσικῶς καὶ ἀνέπτυξεν ὀλοσχερῶς. Πρῶτος ὁ Φίλων ἀπεφάνετο ὅτι ἡ ἀληθὴς θεολογία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν ὑπελάμβανεν ἀνώτεραν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐζήτει νὰ καταστήσῃ τὴν φιλοσοφίαν μέσον τῆς θεολο-

gic I, 142 καὶ ἐφ. Dörner Entwicklungsgesch. d. Lehre von d. Person Christi I, 21 καὶ ἐφ. Keferstein Philos. Lehre v. d. göttlichen Mittelwesen 1846. Bucher Philon. Studien 1848. Wolff die Philon. Phil. 1858. Zeller Phil. d. Gr. III Bd. II Abtheil.

Ἡ περὶ Θεοῦ θεωρία κατὰ Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖον ὑπὸ Π. Πουλίδου 1878 ἀκολουθεῖται εὐμεθόδως περὶ τὴν λύσιν τριῶν τοῦ Φίλωνος ζητημάτων, 1) πῶς ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ Θεοῦ, 2) τίς ὁ Θεὸς καθ' ἑαυτόν, καὶ 3) τίς ἡ σχέση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λόγον καὶ τῆς δυνάμεις αὐτοῦ.

γίας, και έπομένως κατωτέρας άξίας, και τό τής 'Ιουδαϊκής θρησκείας περιεχόμενον τηρήσας να προσθέση αύτῇ τήν μορφήν τής 'Ελληνικῆς φιλοσοφίας.

Καίτοι ἡ 'Ιουδαϊκή Θεολογία δέν δύναται νά αποκλείση τήν έπιρρόην τής 'Ελληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ έπιρρόή ὅμως αύτη δέν ἠδύνατο νά κραταιωθῆ έν αντιφάσει πρὸς τήν θετικὴν θρησκείαν και διά τής φιλοσοφικῆς ἀρχῆς τής έλευθέρας έρεύνης νά αποβάλλη τήν θεολογικὴν ἀρχήν τής παραδόσεως, και κατέχων οίσιν μεταξύ τής 'Ιουδαϊκῆς αποκαλύψεως και τής 'Ελληνικῆς φιλοσοφίας ἀπεφῆνατο ὅτι τὰ ιερά τῶν 'Ιουδαίων βιβλία περιέχουσι τήν ὅλην φιλοσοφίαν (1), και προῆλθον διά θείας έμπνεύσεως αποκλειούσης πᾶσαν πλάνην και ἀτέλειαν (v. Mos. 681). διά δέ τοῦτο έν τοῖς ιεροῖς βιβλίοις οὐδέ λέξις ὑπάρχει άνευ σκοποῦ και σημασίας (de agric. 187. de Cherub. 117), πᾶς αὐτῶν έμπαιγμός συνεπάγεται τὰς βαρυτάτας ποινάς (Mil. nom. 1053), και ἡ έμπνευσις αὐτῶν επέκτείνεται και εἰς τήν 'Ελληνικὴν μετάφρασιν (v. Mos. 657). διά τοῦτο ὁ Φίλων δέν ζῆτει ἄλλην τής σοφίας πηγὴν. Τὴν δέ εξήγησιν τῶν ιερῶν βιβλίων θεωρεῖ πάτριον φιλοσοφίαν (v. contempl. 894), και ἐκ τής εξηγήσεως τῶν Μωσαϊκῶν βιβλίων ἀναπτύσσει τὰς ιδέας αὐτοῦ αποκλειστικῶς, διότι ταῦτά εἰσι τὰ οὐσιωδέστατα περὶ ἀποκαλύψεως. ὁ ταῦτα συγγράφας φαίνεται αὐτῷ ὁ μέγιστος τῶν προφητῶν, μάλιστα δ' ὁ μέγιστος τῶν ανθρώπων. Καίτοι δέν έξυμνεῖ τὰ πάτρια βιβλία, δέν δύναται ὅμως νά μὴ ἀναγνωρίση και ἐκτὸς τής πατρίδος αὐτοῦ και τής θρησκείας αὐτῆς σοφίαν ἀληθῆ. μάλιστα δ' επικαλεῖται τοὺς 'Ελληνας φιλοσόφους, τοὺς Μάγους, τοὺς Γυμνοσοφιστὰς, τοὺς 'Εσσαίους, τοὺς Θεραπευτὰς πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ σοφοῦ (qu. omn. pr. lib. 876. de pron. II, 12). Τὸν Πλάτωνα καλεῖ μέγαν, ιερώτατον (de pron. II, 42. qu. omn. probl. libr. 867). κάμνει λόγον περὶ τής ιερᾶς τῶν Πυθαγορείων κοινότητος, περὶ τής ιερᾶς εταιρίας τῶν ἀνδρῶν, Παρμενίδου, Ξεμπεδοκλέους, Ζήνωνος και

ἄλλων (de pron. II, 48). τὴν 'Ελλάδα έξυμνεῖ ὡς κοιτίδα τής ἐπιστήμης, και τὴν 'Ελληνικὴν φιλοσοφίαν ὡς πηγὴν, ἐξ ἧς τὰς αὐτοῦ θεωρίας ἔλαβεν (pron. II, 109. Eύσεβ. εὐαγ. προπ. VIII, 14). 'Η Θεολογία, ἰδίως δ' ἡ 'Ιουδαϊκή, εἶναι αὐτῷ ἡ βᾶσις τής ὅλης σοφίας. ἡ δέ φιλοσοφία και αἱ ἐγκύκλιοι ἐπιστήμαι εἰσι μέσον βοηθητικὸν τής Θεολογίας ἀναπόφευκτον. ἐπειδὴ αἱ ἐπιστήμαι αὗται ἦσαν μόνον παρ' 'Ελλησιν, εἶχε και περὶ τής 'Ελληνικῆς παιδείας ιδέαν εὐνοϊκωτέραν ἢ οἱ ἄλλοι 'Ιουδαῖοι. Καίτοι τὸν νομοθέτην τοῦ 'Ιουδαϊκοῦ ἔθνους θεωρεῖ ἀνώτερον τῶν 'Ελλήνων φιλοσόφων, τὸ περιεχόμενον ὅμως τής 'Ιουδαϊκῆς θρησκείας και τής 'Ελληνικῆς φιλοσοφίας ἀποδεικνύει τὸ αὐτὸ, μόνον δέ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία περιέχει μὲν τὴν αὐτὴν σοφίαν, ἦττον δ' ἀγνήν και τελείαν. και τοὺς ποιητὰς δικαιολογεῖ λέγων, ὅτι ἡ ἀληθῆς έννοια τῶν μύθων πρέπει νά εὑρεθῆ, ὅπως έν αὐτοῖς ἡ ἀλήθεια ἀποκαλυφθῆ (de pron. II, 40). μάλιστα δέ και έν τῇ τῶν ἔθνικῶν θρησκείᾳ ἔβλεπεν ἀλήθειαν, εἰ και οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ 'Ιουδαῖοι τοὺς θεοὺς τῶν ἔθνικῶν ἐθεώρουν ὡς κακοὺς δαίμονας (Decal. 752. vit. contempl. 890).

Ἐπειδὴ ὁ Φίλων τὴν 'Ελληνικὴν σοφίαν ὡς μέσον βοηθητικὸν ἀνεγνώριζεν, ἤψατο αὐτῆς. ἐπειδὴ ὅμως τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἐκ τής 'Ιουδαϊκῆς ἀποκαλύψεως ὑπέθετεν, ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος τὴν περὶ ἀντιθέσεως τῶν ὄντων θεωρίαν παρέλαβεν ἐκ τής Γενέσεως (qu. cor. div. haer. 540), και ὁ Πλάτων, ὁ Πισίδος τὴν κοσμογονίαν, και ὁ Ζήνων τὴν ἀπάθειαν ἐκ τοῦ Μωσέως, και οἱ 'Ελληνες νομοθέται τοὺς νόμους ἐκ τής Πεντατεύχου (qu. omn. pr. libr. 873. de jud. 719).

Τὴν δ' ἄλληγορικὴν εξήγησιν ὑπέθετεν ὡς τὴν οὐσιωδέστατην πρὸς κατάληψιν τής Γραφῆς (vit. contempl. 893. de Jos. 530. de spec. leg. 804). Ἡ μὲν κατὰ γράμμα εξήγησις τής Γραφῆς παριστᾷ τὸ σῶμα, ἡ δέ κατ' έννοιαν, δηλαδὴ ἡ ἄλληγορικὴ, τὴν ψυχὴν αὐτῆς (Migr. Abr. 402). Ὁ Φίλων μετεχειρίζετο, ὅσα μέσα και οἱ Στωϊκοὶ και οἱ Ἀλεξανδρινοὶ 'Ιουδαῖοι, ἀποδίδων τῷ αὐτῷ πολυεῖδῃ ἄλληγορικὴν σημασίαν και

(1) De mundi orif. 2. Μωσῆς δέ και φιλοσοφίας ἐπ' αὐτὴν φθάσας ἀκρότητα και χρησιμοῖς τὰ πολλὰ και συνεκτικώτατα τῶν τής φύσεως ἀναδιδαχθεῖς.

ἐξηγῶν Ἑβραϊκὰ ὀνόματα καθ' Ἑλληνικὴν ἑτυμολογίαν (de prof. 476. de Somn. 577. leg. alleg. 95).

Ὁ Φίλων ἐν τῷ θεοσοφικῷ συστήματι αὐτοῦ δὲν ἤρξατο ἀπὸ τῆς συζητήσεως περὶ τῶν ὄρων καὶ ὀρίων τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς θεωρίας περὶ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου.

Τὸ σύστημα τοῦ Φίλωνος εἶναι οὐ μόνον ὀρησκειτικόν, ἀλλὰ στηρίζεται καὶ ἐπὶ τοῦ δυαδισμού τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, τοῦ ἀπειρου καὶ τοῦ πεπερασμένου, ὡς καὶ τὸ τῶν νέων Πυθαγορείων· αὐτῷ μόνος ὁ θεὸς εἶναι τὸ ἀγαθόν, τὸ τέλειον, τὸ ἀληθές, τὸ δὲ πεπερασμένον τὸ ἀτελές, τὸ μὴ ὄν, ἢ δ' ὕλη τὸ ὑποκείμενον τῶν πεπερασμένων ὄντων, τὸ μὴ ὄν καὶ τὸ κακόν.

Ἐπειδὴ ὁ Φίλων ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὰ πεπερασμένα προσόντα ἀφαιρεῖ, οὐδὲν δὲ θετικὸν περὶ αὐτοῦ νὰ εἴπῃ δύναται, εἶναι ἡ θεολογία αὐτοῦ ἀποθετική.

Ἐπειδὴ δὲ τὸν θεὸν ὑποθέτει ὡς τὸ μόνον ἀληθές ὄν, πίπτει εἰς ἀντίφασιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀμφιταλαντεύεται ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ περὶ τῆς θεότητος, ὡς ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς ὅτε μὲν πάντα τὰ προσόντα, ὅτε δὲ αὐτῇ ἀπάσας τὰς τελειότητας ἀποδίδων.

Ὁ Φίλων ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου ἀντιτάττων τὸ ἀγέννητον τῷ γεννητῷ, τὸ ἀφθαρτον τῷ φθαρτῷ, τὸ ἀμετάβλητον τῷ μεταβλητῷ, τὸ ἀπλοῦν τῷ συνθέτῳ (de Somn. 576. migr. Abra. 418. de Decal. 751. conf. lingu. 339. de Cher. III, leg. alleg. 53).

Ὁ Φίλων ὅμως δὲν θεωρεῖ ἱκανόν, ὅτι ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀφῆρσε τὰς ἀτελείας τῶν πεπερασμένων ὄντων, ἀλλ' αὐτὸν ἐκλαμβάνει καὶ τῶν τελειότητων ἀνώτερον, κρείττονα ἀρετῆς, ἐπιστήμης, αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦ ἐνὸς εἰλικρινέστερον καὶ τῆς μονάδος ἀρχεγονώτερον (munti orif. 2. vit. contempl. 890)· ἐπειδὴ δὲ τὸν θεὸν ὑπέθετεν ἀνώτερον παντός προσόντος, ὠνόμασεν αὐτὸν ἄποιον, διότι τὸ ποιὸν δέχεται γένεσιν καὶ φθορὰν (de Cher. 116). Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει ποιὸν, οὐδὲ τὸ ὄνομα δύναται νὰ ἀποδοθῇ τῷ θεῷ (de Somn. 599. leg. alleg. 99). Τὸ δὲ μήτε ὄνομα μήτε ποιὸν ἔχον εἶναι ἀκατάληπτον· διὰ τοῦτο ὁ Φίλων εἶναι ἀκό-

λουθος ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ θεὸς κατ' οὐσίαν εἶναι ἀκατάληπτος (conf. lingu. 340).

Μόνον ὅτι ἔστιν οὐχὶ δὲ καὶ τί ἔστιν ὁ θεὸς δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν (qu. De. s. immu. 302)· διὰ τοῦτο τὸ ὄν εἶναι τὸ μόνον κατηγορούμενον, ὃ δύναται τῷ θεῷ νὰ ἀποδοθῇ, τὸ ὄνομα τοῦ ὄντος, δηλαδὴ τὸ τοῦ Ἰεχοβά, ὅπερ σημαίνει τὴν τοῦ θεοῦ οὐσίαν (de Abra. 367. v. Mos. 614).

Ἐκ τῶν προσόντων τοῦ θεοῦ ἀφαιρεθέντων ἔμειναν μόνον τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὄντος. Ἐν τούτῳ ὅμως τῷ ἀποθετικῷ ὁ Φίλων νὰ μείνῃ δὲν ἠδύνατο· ἐπειδὴ ἡ ἀποθετικὴ θεολογία ἐπήγασεν μὴ ὄντων συμφώνων τῶν κατηγορουμένων τοῦ θεοῦ τῇ τελειότητι αὐτοῦ, τὰ δ' ἀποθετικὰ προσόντα ὑποθέτουσι θετικά, ἔπρεπεν ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ βοηθὸν νὰ προσλάβῃ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διότι ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀνθρωποειδοῦς, ἡ προσωπικότης τοῦ θεοῦ, ἐθεμελιοῦτα ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ μονοθεϊσμῷ· ἐνταύτῳ δ' ἔπρεπεν ἀξίαν νὰ ἔχωσιν αἱ ιδιότητες τοῦ θεοῦ αἱ ἐκφράζουσαι τὴν ιδέαν, ὅτι ὅλαι αἱ τελειότητές εἰσιν ἐν τῷ θεῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύονται· διὰ τοῦτο περιγράφει τὸν θεὸν οὐ μόνον ἐπέκεινα πάντων, ἀλλὰ καὶ ὡς περιέχοντα ἐν αὐτῷ πάντα, ὡς τὸ ἀρχέτυπον τοῦ κάλλους, ὡς τὸ ἀπολύτως μακάριον καὶ τέλειον ὄν (Cher. 122), ὡς τὸν νοῦν τοῦ παντός (migr. Abra. 418)· λέγει δ' οὐ μόνον ὅτι οὐδαμοῦ ἔστιν, ἀλλὰ ὅτι πανταχοῦ, πάντα πληροῖ καὶ περιέχει (leg. alleg. 48. conf. lingu. 339)· οὐ μόνον ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐποπτευθῇ, ἀλλ' ὅτι καὶ πάντα ἐποπτεύει (qu. De. s. immu. 295. conf. lingu. 340)· μάλιστα δ' ὅτι ὁ θεὸς ἐστὶ πάντα, διότι μόνον ὑπάρχει ἀληθές ὄν (1).

Ὅσοι λόγοι οὗτοι περὶ τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας ἀντιφάσκουσι τῇ ὑπερβατικότητι τῆς περὶ θεοῦ ιδέας αὐτοῦ, τόσῳ μᾶλλον περιγράφει τὴν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν. Μόνον τῷ θεῷ ὑπάρχει ἀληθές ὄν καὶ πρώτη ἐνέργεια· ἡ ἐνέργειά ἐστὶν αὐτῷ φύσει ὡς τῷ

(1) leg. alleg. 48. ἅτε εἰς καὶ τὸ πᾶν αὐτὸς ὄν· qu. det. pot. insid. 118. ὁ θεὸς μόνος ἐν τῷ εἶναι ὑφέστηκεν· ὡς τῶν μετ' αὐτὸν οὐκ ὄντων κατὰ τὸ εἶναι, ὁ δὲ μόνον ὑφίσταται νομιζομένων.

πυρὶ τὸ καίειν (leg. alleg. 41)· ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία, ἡ δὲ οὐσία τοῦ δημιουργήματος τὸ πάθος, τὸ πάσχειν (Cher. 121)· διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ ἀπαύστως καὶ εἶναι τῆς ἐνεργείας τῶν ἄλλων αἷτιος (leg. alleg. 48. Sacr. Abel. 140).

Ὁ Φίλων διακρίνει ἀμεσον καὶ ἔμμεσον τῶν ὄντων ἐκ τοῦ Θεοῦ παραγωγῆν, πάντα ὁμῶς ἀναφέρει εἰς τὸν Θεὸν ὡς μόνον αἷτιον (1).

Ἡ ταυτότης ὁμῶς τῆς Θεότητος μετὰ τῆς ἐνεργείας ἀποδεικνύει τὴν ἐπιρροὴν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὸν Φίλωνα, ὡς καὶ αἱ φράσεις δραστήριον αἷτιον καὶ ἡ ταυτότης αὐτοῦ μετὰ τοῦ τῶν ὄλων νοῦ ἀποδεικνύουσιν (mund. orif. 2).

Ὁ Θεὸς εἶναι τῷ Φίλωνι τὸ ἐπέκεινα αἷτιον πάντων καὶ δύναται νὰ γνωρισθῇ μόνον ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ. Ἰδιότητας δὲ τοῦ Θεοῦ θεωρεῖ καὶ τὴν δύναμιν καὶ ἀγαθότητα, ἀλλὰ τὴν ἀγαθότητα θεωρεῖ ἀρχαιότεραν καὶ ἀνωτέραν, δι' ἣν ὁ Θεὸς ὀνομάζεται τὸ τέλειον ἀγαθὸν (conf. lingu. 346)· ἡ δημιουργία καὶ ἡ διοίκησις τοῦ κόσμου παράγονται κατὰ τρόπον Πλατωνικὸν ἐκ τῆς ἀνεπιφθόρου ἀγαθότητος (De mut. nom. 1051. Mos. γ. 673. mund. orif. 4).

Ὁ Φίλων ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐκ Θεοῦ μόνον ἀγαθὸν, οὐδὲν δὲ κακὸν γίνεται (conf. lingu. 339. De. Abr. 370)· καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀγαθοποιὸὶ ἐνέργειαι ἀναφέρονται ἀμέσως εἰς τὸν Θεὸν, αἱ δὲ φθορτικαὶ ἔμμέσως (De. prof. 460. mut. nom. 1049)· τὴν δὲ Θεϊαν χάριν ἐξυμνεῖ ὡς ἐκπέλουσαν ἀεὶ τὴν χεῖρα τὴν σωτήριον τοῖς ἀμαρτωλοῖς (2).

Ἐνταῦθα δείκνυται, ὅτι τὰς ἰδέας ταύτας παρέλαβεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος (mundi orif. 4). Αἱ ἰδέαι ὁμῶς αὗται συναβιάζοντο τῷ τοῦ Φιλωνος συστήματι, διότι τὴν βάσιν αὐτοῦ ἀποτελεῖ ὁ πόθος πρὸς Θεϊαν βοήθειαν καὶ ἀποκάλυψιν· διὰ τοῦτο αἱ ἰδιότητες αὗται, δηλαδή ἡ ἀγαθότης καὶ παντοδυναμία,

(1) leg. alleg. 62. ὁ μὲν Θεὸν καὶ γένεσιν ἀγαθῶν εἰς ταῦτ' ὡς αἷτια, ἐνδὲς ὄντος αἷτιου τοῦ δρώοντος.

(2) qu. D. s. imman. 304. οὐ μόνον δικάσας ἔλεσε, ἀλλ' ἐλεήσας δικάζει· πρεσβύτερος γὰρ δίκης ὁ ἔλεος παρ' αὐτῷ ἐστίν.

ἦσαν ἀναγκαῖαι, διότι αὗται ἀποτελοῦσι καὶ τὴν βάσιν τῆς θεολογίας αὐτοῦ.

Ὁ Φίλων ὑπέθετε τὸν Θεὸν κεχωρισμένον ὄλως τοῦ κόσμου, τὰ δ' ὄντα ἐξηρητημένα ἐξ αὐτοῦ· διὸ ἐζήτει τὸ μέσον, δι' οὗ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐπενέργεια τοῦ παρὰ τὸν κόσμον Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον· διότι ὁ Θεὸς δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸν κόσμον φύσει, ἀλλὰ πάρεστιν ἐν αὐτῷ μόνον διὰ τῆς ἐνεργείας του (De post. Cain. 229. migr. Abra. 416)· ἀμέσως δ' ἐν τῷ κόσμῳ δὲν ἐπενεργεῖ, διότι ὁ τέλειος δὲν ἐφάπτεται (οὐ γὰρ ἦν θέμις ἀπειροῦ καὶ πεφυρμένης ὕλης φαύειν τὸν εἶδμονα καὶ μακάριον (Conf. lingu. 345)· διὰ τοῦτο ἐχρήσατο ὁ Θεὸς ὑπηρετικαῖς δυνάμεσι, μέσοις οὖσι, μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ὄρατοῦ κόσμου, δι' ὧν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον ἐπενεργεῖ.

Πρὸς δὲ παράστασιν τῶν μέσων τούτων ὄντων παρέλαβε τὴν Πλατωνικὴν θεωρίαν περὶ τῶν ἰδεῶν, τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ τῶν ἐνεργῶν δυνάμεων, τὴν τῶν Περσῶν καὶ Ἰουδαίων περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων περὶ τῶν δαιμόνων, καὶ ταύτας συνέμιξεν. Ἐπειδὴ ὁ Φίλων ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ἐνέργειαν, παρέλαβε τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τοῦ διήκοντος δι' ὅλης τῆς φύσεως, περὶ τοῦ σπερματικοῦ λόγου, τῶν δυνάμεων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος, ὅπως αὗται διὰ τοῦ ὄλου κόσμου διήκωσι τὸ πᾶν ἐμψυχοῦσαι καὶ μορφοῦσαι. Ἰαλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πανθεισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ τῶν Στωϊκῶν συνεταύτισε τὰς ἐνεργητικὰς δυνάμεις μετὰ τῶν τοῦ Πλάτωνος ἰδεῶν καὶ ἀνήγαγεν εἰς τὴν Θεότητα ὡς ἂν ὑπερκόσμιον, καὶ ἀντὶ τῶν τοῦ πυρὸς καὶ ἀέρος ἀπορροῶν, εἰς ἃς διεμερίσθη τὸ τεχνικὸν πῦρ, ἔθεσεν οὐσίας πνευματικὰς ἀπορρέουσας εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρὶς αὐτὸς νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐνότητος αὐτοῦ ἢ νὰ καταβῇ εἰς τὰ πεπερασμένα ὄντα.

Τὴν Στωϊκὴν θεωρίαν περὶ Θεοῦ συνάψας μετὰ τε τῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξήγαγε τὴν ἐξῆς περὶ κόσμου θεωρίαν.

Ἄμα ἠβουλήθη ὁ Θεὸς νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον, ἐγνώρι-

σαν, ὅτι ἕκαστον ἔργον ὑποθέτει ἰδανικὸν παράδειγμα, καὶ πρῶτον ἐδημιούργησε τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν (mundi orif. 3 καὶ ἐφ.).

Αἱ ἰδέαι ὅμως εἰσὶν οὐ μόνον τὰ παραδείγματα, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ αἱ ἐνεργοὶ δυνάμεις, αἱ εἰς τάξιν τὰς ἀτάκτους ὕλας ἀγαγοῦσαι καὶ ἐντυποῦσαι (de monarch. 817). Ὁ Θεὸς εἰς ὃν ἔχει ἀπείρους περὶ αὐτὸν δυνάμεις, δι' ὧν ὁ νοητὸς καὶ ἀσώματος κόσμος συνεστήθη ἰδέαις ἀοράτοις· αἱ ἀόρατοι αὗται δυνάμεις δορυφοροῦσιν αὐτὸν (Conf. lingu. 345. de sacr. Abel. 139). Διὰ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἐνεργεῖ καὶ διαπράττει ὁ Θεὸς ἐν τῷ κόσμῳ, δηλ. ἐν μέσῳ καὶ οὐχὶ ἄμέσῳ (mundi orif. 15)· αἱ δυνάμεις αὗται εἰσὶν ὑπηρέτιδες, ἐπίτροποι τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ, πρεσβεύουσαι, δι' ὧν τὴν αὐτοῦ βούλησιν διακοινωνῶναι τοῖς ἀνθρώποις, μεσῆται μεταξὺ Θεοῦ καὶ ὄντων, δυνάμεις ἐνωτικαί, λειτουργικὰ πνεύματα καὶ ὄργανα τῆς Θείας βουλήσεως, καθαρὰ ψυχαί, ἡ δαίμονας οἱ Ἕλληνας ἐκάλουν καὶ ὁ Μωϋσῆς Ἀγγέλους (Somn. Abr. 366. qu. D. S. immut. 310). Αἱ δὲ δυνάμεις παρίστανται ὅτε μὲν ὡς πρόσωπα, ὅτε δ' ὡς ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, (de prof. 458. leg. alleg. 1101), καὶ ἔννοιαί γενικαὶ καὶ εἰδικαὶ (de Cher. 113), καὶ ὡς νοήματα ἐν τῷ νῶ τοῦ Θεοῦ (mundi orif. 4. qu. D. S. immut. 304. sacr. Abel. 139). Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν ἐστίν ὅτι ὁ Φίλων δὲν ὑπέθετεν ὑποστάσεις, ἐπομένως οὐδὲ οὗτος ἀντελήφθη ὀρθῶς τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος καὶ ἐξέθηκεν ἀκολούθως. Ἐν δὲ τῇ περὶ τῶν δυνάμεων θεωρίᾳ συγχέονται ἡ ὀρησκειτικὴ περὶ προσωπικῶν ὄντων παράστασις καὶ ἡ φιλοσοφικὴ περὶ ἀπροσώπων μέσων ὄντων· συνάπτων δ' ἀμφοτέρως πίπτει εἰς ἀντίφασιν, διότι ἐξ ἑνὸς μὲν αἱ δυνάμεις παρίστανται μετὰ τοῦ Θεοῦ αἱ αὗται, ἐξ ἑτέρου δὲ διάφοροι αὐτοῦ.

Μὴ ἀποδείξας δὲ τὴν τῶν δυνάμεων παραγωγὴν λέγει, ὅτι τὸ θεῖον ἐκτείνει τὴν δύναμιν αὐτοῦ διὰ τοῦ μέσου πνεύματος μέχρι τοῦ ὑποκειμένου (leg. alleg. 47)· τὸ θεῖον λέγει δὲν τέμνεται, ἀλλ' ἐκτείνεται, τὰς ἰδίαις ὅμως δυνάμεις ἕτερον ἀπὸ τῶν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιστέλευσιν εἰς τὸν κόσμον παραβάλλει

πρὸς τὴν βροχὴν (de prof. 479. τὸν γὰρ ξύμπαντα τοῦτον κόσμον ὤμβρησεν). Ἡ ἰδέα αὕτη ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς ἀπορροητικὴν θεωρίαν περὶ τῆς τῶν δυνάμεων γενέσεως, καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα ἠδύνατο τὸν Θεὸν νὰ παραβάλλῃ πρὸς φῶς (de Somn. 576)· τὴν ἰδέαν ὅμως ταύτην δὲν μεταχειρίζεται, ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν τῶν δυνάμεων γένεσιν· κάρνει μὲν λόγον περὶ ἀκτινοβολήσεως τῆς Θεότητος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν (Somn. 582) καὶ τῆς τῶν δυνάμεων (qu. D. S. immut. 304), δὲν λέγει δὲ, ὅτι ὑπάρχει τῇ φύσει τοῦ Θεοῦ φωτὸς τὸ αἴτιον τῆς τῶν δυνάμεων ἀπορροῆς, καὶ ὡς ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν ἰδέαν εὐκρινῆ περὶ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως· ἐπίσης μὲν ὑποτίθεται, ὅτι τὸ δημιουργηθὲν εἶναι ἀτελέστερον τοῦ δημιουργήσαντος, ἢ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι γνώρισμα τῆς ἀπορροητικῆς θεωρίας, διότι αὕτη ὑποτίθεται καὶ ἐκ συστημάτων ἀντιθέτων, ὡς τοῦ ἀριστοτελικοῦ, ἀλλὰ τὸ γνώρισμα τῆς ἀπορροητικῆς θεωρίας εἶναι ἡ θεμελίωσις τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης διὰ τῆς φυσικῆς ἐξασθενήσεως τῶν ἀπορροῶν· τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν ἀπαντᾶται παρὰ Φίλωνι. Οὐδὲ ἡ τῆς ἀπορροῆς θεωρία δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν συστημάτων, διότι ταῦτα τότε ἦσαν ἄγνωστα· ἡ παραβολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ φῶς εἶναι κοινὴ πᾶσι τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσι καὶ ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ ἐν τῇ τοῦ Πλάτωνος Πολιτεία περὶ τὰγαθοῦ, εἰς ἃ ὁ Φίλων ἀπεῖδεν καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν δυνάμεων ἀπέβλεψεν εἰς τοὺς Στωϊκοὺς μεταχειρισθέντας πρῶτου· καὶ τὴν λέξιν ἀπόρροϊαν, ὅπως δείξωσι τὴν σχέσιν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν πρὸς τὸ θεῖον πνεῦμα· ἔπειτα δὲ καὶ ἡ τῆς ἀπορροῆς ἔννοια δὲν δύναται ἀνευ τοῦ ὕλισμοῦ νὰ ἐξαχθῇ.

Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν ὅτι ἡ περὶ τῶν δυνάμεων τοῦ Φίλωνος θεωρία καὶ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν δὲν δύναται ἀλλαχοῦ νὰ ζητηθῇ εἰ μὴ ἐν ταῖς Ἑλληνικοῖς συστήμασι καὶ ἰδίως ἐν τῷ συστήματι τῶν Στωϊκῶν (Zeller ἐν τῷ περὶ Φίλωνος).

Ἐπειδὴ δ' αἱ δυνάμεις εἰσὶ πολλαί, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν ἔχει ἄξιαν· ἀναφέρονται δὲ ἐξ συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ λόγου (de prof. 464)· ἄξιαν δ' ἔχουσιν αἱ δύο μέγιστα, ἡ ἀγα-

θότης και ἡ ἰσχύς ἐν τῷ ὑπερτάτῳ Θεῷ ἐνοικοῦσαι (de Cher. 112. qu. in. gen. I, 57. Exod. II, 62). διὰ τῆς ἀγαθότητος ἐδημιούργησε πάντα, διὰ τῆς ἰσχύος κρατεῖ πάντων. Τὸ δὲ τρίτον τὸ συνδετικὸν ἀμφοτέρων και μεσιτεῦον εἶναι ὁ λόγος, διότι διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου ὁ Θεὸς εἶναι ἀρχὸν και ἀγαθός· ἡ ἀγαθότης ὀνομάζεται Θεός, ἡ ἰσχύς κύριος· ἡ ἀγαθότης ὀνομάζεται και δημιουργικὴ και εὐεργετικὴ και εὐμενὴς και εὐσπλαγχνικὴ, ἡ δ' ἰσχύς βασιλικὴ και νομοθετικὴ και τιμωρὸς δυνάμεις.

Περὶ δὲ τῆς σχέσεως ἀμφοτέρων ὁ Φίλων δὲν ἀποφαίνεται ἀλλὰ κατὰ τὴν συνήθη παράστασιν ὁ Θεὸς ἴσταται ἐν τῷ μέσῳ ἀμφοτέρων (qu. in gen. IV, 2). κατ' αὐτὴν ὁ λόγος θὰ ἦτο προῖδὸν ἀμφοτέρων (de Cher. 112. ὁ λόγος φαίνεται ὡς μέσος συναγωγὸς τῆς ἀγαθότητος και ἰσχύος)· ἐν ἄλλοις δὲ (qu. in Exod. II, 68) πάλιν φαίνεται ὁ λόγος ἀνώτερος ἀμφοτέρων τῶν δυνάμεων· ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι ὁ Φίλων δὲν εἶχεν ἰδέαν εὐκρινῆ περὶ τῆς σειρᾶς τῶν δυνάμεων.

Ὁ λόγος, εἴτε προῖδὸν τῆς ἀγαθότητος και τῆς ἰσχύος θεωρηθῆ εἴτε ἡ πηγὴ αὐτῶν, εἶναι ἡ οὐσιωδέστατὴ δύναμις, διότι οὗτος συγκεντρώνει ἀπάσας τὰς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας και εἶναι ὁ μεσίτης μεταξὺ τοῦ Θεοῦ και τοῦ κόσμου. Τὸν λόγον ἐκλαμβάνει ὁ Φίλων ὡς τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἢτοι τὸν ἐνεργητικὸν τοῦ Θεοῦ νοῦν, ὡς τὴν ἰδέαν τὴν περιλαμβάνουσαν ὅλας τὰς ἄλλας, ὡς τὴν δύναμιν τὴν περιλαμβάνουσαν ἀπάσας, ὡς τὸ ὅλον τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου ἢτοι τῶν θείων δυνάμεων, (mundi orif. 5), ὡς τὸν αὐτὸν τῷ νοητῷ κόσμῳ, τῷ ἀρχετύπῳ παραδείγματι, τῇ ἰδέᾳ τῶν ἰδεῶν· ὥστε ὅλοι οἱ διορισμοὶ τῶν δυνάμεων ἀνάγονται εἰς αὐτόν (1)· οὗτος εἶναι ὑπαρχος, πρεσβευτὴς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ὑπήκοον, διερμηνεὺς, ὁ ἀρχάγγελος κομίζων τὰς ἀποκαλύψεις και ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, τὸ ὑποκείμενον τῶν καλουμένων θεοφανείων, τὸ ὄργανον, δι' οὗ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ κόσμου κατ' ἀνα-

φορὰν πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ἀρχιερεὺς ὁ ὑπὲρ ἡμῶν δεόμενος, ὁ ἱκέτης, ὁ παράκλητος (leg. alleg. 93. 79. in Exod. II, 13. migr. Abra. 404. qu. rer. div. 509).

Ὁ λόγος ἐξ ἐνὸς μὲν φαίνεται ὡς ἰδιότης τοῦ Θεοῦ και ὁ αὐτὸς μετὰ τῆς θείας σοφίας, ἐξ ἑτέρου δ' ὡς ἴδιον ὄν καθ' ἑαυτὸ και διάφορον τοῦ Θεοῦ και ὡς διάφορον τῆς σοφίας ὡς μητὸς τοῦ λόγου (de profug. 466. leg. alleg. 52. qu. rer. div. 512. migr. Abra. 389. de Somn. 575. leg. alleg. 93).

Ἐπειδὴ δ' ὁ λόγος εἶναι τὸ πρῶτον και μέγιστον τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, ὀνομάζεται πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Θεοῦ, και Θεὸς δευτερός, κατώτερος τοῦ ὑπερτάτου (conf. lingn. 341. de Somn. 599. Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. VII, 13, 1).

Κατ' ἀναφορὰν δὲ πρὸς τὸν κόσμον παριστᾷ ὁ Φίλων τὸν λόγον ὡς τὸ ἀρχέτυπον, τὸν δὲ κόσμον ὡς εἰκόνα αὐτοῦ (qu. in gen. I, 4. leg. alleg. 79. de profug. 452). τὸν λόγον παριστᾷ οὐ μόνον τῶν ἄλλων ὄντων παράδειγμα, ἀλλὰ και τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἐπειδὴ μετ' αὐτοῦ συγγενεῦσαι, καλεῖται ὁ κατ' εἰκόνα ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος ὁ ἀνθρώπος (conf. lingn. 341). Τοῦτο δὲ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ κόσμου εἶναι ἐνταύτῳ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐσωθεν κινουσα αὐτόν. Ὁ λόγος ἐνδύεται τὸν κόσμον και συνδέει αὐτόν, και εἶναι ὁ ἀίδιος νόμος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀόρατος, σπερματικὸς, τεχνικὸς θεῖος λόγος, ὁ τομεὺς τῶν σωματικῶν και πνευματικῶν ὄντων, τοῦ λογικοῦ και ἀλόγου, τοῦ ἀληθοῦς και ψευδοῦς (qu. rer. div. 497).

Καθ' ὅσον δὲ ὑπάρχει ταῖς δυνάμεις προσωπικότης, ὑπάρχει και τῷ λόγῳ. Περὶ τούτου ὅμως ὁ Φίλων ἀντιφατικῶς ἐδόξαζε, διότι τὸν λόγον οὔτε παρὰ τὸν Θεόν ὑπέθετεν ἀνεξάρτητον πρόσωπον, οὔτε σχέσιν τοῦ Θεοῦ δείκνυσι. Κατὰ Φίλιωνα ὁ λόγος και προσωπικὸν παρίσταται και ἀπρόσωπον, τουτέστιν ἀποκλειστικῶς οὔτε σχέσιν οὔτε πρόσωπον. Πῶς ὅμως ἐνόει τοῦτο; Ὁ Φίλων τὸν λόγον περιγράφει ὡς ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ, ὡς τὴν θείαν σοφίαν, ἐπίσης δὲ και ὡς ἴδιον πρόσωπον, ὡς ὀνομάζων ἀρχάγγελον, ἀρχιερεῖα, δευτερον Θεόν. (leg. alleg. 1103).

Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δὲν ἐφάπτεται τῶν πεπερασμένων ὄντων ἀμέ-

(1) Qu. rer. div. haer. 509. Ἰνα μεθόριστος σὺν τὸ γινόμενον διακρίνη τοῦ πεποιητάτος, οὔτ' ἀγέννητος ὡς ὁ Θεὸς ὢν, οὔτε γεννητὸς ὡς ἡμεῖς, ἀλλὰ μέσος τῶν ἄκρων, ἀμφοτέραις ἀμηνεῶν κλπ.

σως, πρέπει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου νὰ ὑπάρχη τι ὄν, ὃ δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἀπλῆ τοῦ Θεοῦ ιδιότης, ἀλλὰ διάφορον ἀμφοτέρων (τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ιδιότητος). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Φίλων ἀμφιταλαντεύετο μεταξὺ τῆς τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἀπροσώπου ἐννοίας τοῦ λόγου, καὶ διὰ τοῦτο ἡ περὶ τῶν θείων δυνάμεων θεωρία αὐτοῦ εἶναι πλήρης ἀντιφάσεων.

Ὁ Φίλων δὲν λέγει πόθεν τὴν περὶ τοῦ λόγου θεωρίαν αὐτοῦ ἔλαβεν, ἀλλὰ παράγει ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν τὴν περὶ ἀποκαλύψεως θεωρίαν του. Ἡ σοφία τοῦ Σολομῶντος φέρει εἰς τὴν περὶ τοῦ λόγου θεωρίαν, ἀλλὰ δὲν ἀποσπᾶται τοῦ Θεοῦ.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ χρεῖα μεσίτου μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου ὑπάρχει ἀμεσος ἀφορμή, διότι ὑπετέθη ἀντίθεσις μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου· ἐπειδὴ ἐκ τῆς αὐτῆς χρεῖας προῆλθε καὶ παρ' Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήσιν ἡ περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων θεωρία, φαίνεται ὅτι ὁ Φίλων συνδέσας τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν περὶ τούτων θεωρίαν ἐξήγαγε τὴν περὶ τῶν δυνάμεων θεωρίαν αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ ἄνευ μέσων ὄντων δὲν ὑφίσταται μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου συνέχεια, καὶ ἐπομένως ἡ συνέχεια εἶναι ἀκατάληπτος, ἡ δ' ἀμεσος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον ἐπενέργεια δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπερβατικότητα, ἣν ὁ Φίλων ὑπέθετε, δὲν ἔμενε τῷ Φίλωνι ἄλλο ἢ ἡ παραδοχὴ, ὅτι ὅλαι αἱ δυνάμεις ἔχουσι κέντρον μίαν, ὃ ἐστὶν ὄν διάφορον τοῦ Θεοῦ ὅλαι τὰς ἐνεργείας εἰς τὸν κόσμον διαβιβάζον. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη παρεσκευάσθη ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ Θεολογίᾳ, ἐν ἣ ὁ Φίλων εὔρε τὴν περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ παράστασιν, τὴν τοῦ Θεοῦ πνεύματος καὶ τῆς θείας σοφίας, ἐν δὲ τῇ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ εὔρε τὴν Πλατωνικὴν περὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς θεωρίαν, καὶ τὴν Στωϊκὴν περὶ τῆς θεότητος ὡς τοῦ λόγου τοῦ κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων τῶν παραστάσεων αἱ περὶ τῆς σοφίας εἶχον τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν τοῦ λόγου θεωρίαν. Ὁ Φίλων τὴν σοφίαν ὑπέλαβεν ιδιότητα τοῦ Θεοῦ μόνιμον καὶ διάφορον ὄν αὐτοῦ καὶ ταῦτόν μετα τῷ ἐν τῷ κόσμῳ λόγῳ. Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖται μόνον ἐκ τῆς ἐπιρροῆς Ἑλληνικῶν θεωριῶν εἰς τὸν Φίλωνα, ὃς τὰς θείας δυνάμεις συνεδύασε μετὰ τῶν Πλατωνικῶν

ἰδεῶν καὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς. Ἐὰν αἱ ἰδέαι μετὰ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς συνταυτισθῶσιν, ἐξάγεται ἀρχὴ, ἥτις ὡς τοῦ κόσμου νοῦς εἶναι ἐν ταύτῃ τὸ ἀρχέτυπον, ἡ πρώτη τῶν ὄντων μορφή καὶ ἡ κινητηρία δύναμις. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἐπεχείρησε τὸν σύνδεσμον τοῦτον ἀποφηναιμένη τὸν Θεὸν ὡς τὸν λόγον, ὡς τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νόμον τοῦ κόσμου, ὡς τὸν κοινὸν λόγον, ὡς τὸν σπερματικὸν λόγον, ὡς τὴν τεχνικῶς μορφωτικὴν φύσιν, ὡς τὴν κοινὴν ἐνεργητικὴν δύναμιν, ἥς αἱ ἀπόρροιαὶ ἔπρεπε νὰ ἦναι αἱ ἰδῆαι φυσικαὶ δυνάμεις καὶ πρὸ πάντων αἱ τῶν λογικῶν ὄντων ψυχαί. Ἐὰν ἀπὸ τῆς τῶν Στωϊκῶν περὶ τοῦ λόγου θεωρίας ἀφαιρεθῇ τὸ πανθειστικόν, διακρινομένης τῆς θεότητος καὶ τῆς γεγονυίας ὕλης ἀπὸ τοῦ λόγου, προέρχεται ὁ λόγος τοῦ Φίλωνος. Εἰ καὶ ἡ ὑπερβατικότης τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας ἐπήγαγεν, κατὰ ἥττονα δὲ λόγον ἐκ τῆς Πλατωνικῆς καὶ νέας Πυθαγορείου, οὐχ' ἥττον ὅμως ἡ Στωϊκὴ θεωρία περὶ τοῦ λόγου ἦτο ἡ ἀμεσος πηγὴ τῆς τοῦ Φίλωνος περὶ τοῦ λόγου θεωρίας, διότι ἡ τοῦ λόγου τοῦ κόσμου ἰδέα εἶναι οὐσιωδῶς Στωϊκὴ, ἡ περιγραφὴ τοῦ λόγου τοῦ Φίλωνος συμφωνεῖ ταῖς τῶν Στωϊκῶν περιγραφαῖς, καὶ ἡ ὕλικὴ τοῦ λόγου κατὰληψις ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπάρχει παρὰ τῷ Φίλωνι (de Chrib. 112. ὀξυκίνητότατον γὰρ καὶ θερμὸν λόγος τὸν ἐνθερμον καὶ πυρώδη λόγον)· ὥστε ἡ Στωϊκὴ θεωρία συνετέλεσεν εἰς τὴν τοῦ Φίλωνος περὶ τοῦ λόγου θεωρίαν περισσότερον ἢ ἡ Πλατωνικὴ θεωρία καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ Θεολογία.

Ὁ Φίλων διὰ τῆς περὶ τῶν θείων δυνάμεων θεωρίας αὐτοῦ καὶ μάλιστα διὰ τῆς περὶ τοῦ λόγου ἀνήρσεν τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπερβατικότητα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια θεωρεῖται ἐν ἀπασιν. Ὁ δυαδισμὸς ὅμως ὁ ἀποτελῶν τὴν βᾶσιν τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἀπαγορεύει τὴν τοῦ πεπερασμένου παραγωγὴν ἐκ τῆς θείας αἰτιότητος· ὁ Θεὸς δύναται νὰ παραγάγῃ μόνον ἀγαθὸν καὶ τέλειον, μόνον τάξιν καὶ ζωὴν· τὸ ἀτέλές ἢ ἔρις, τὸ νεκρὸν, τὸ κακὸν, δύναται νὰ παραχθῇ ἐξ αἰτίου διαφόρου τοῦ Θεοῦ (de prof. 479. de Somn. 1142). Πῶς ὅμως τὸ διάφορον τοῦτο αἴτιον πρέπει νὰ νοηθῇ; Ἐὰν αἱ ἐνέργειαι

παρηγάγοντο ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡ δευτέρα αὐτῆ ἀρχὴ θὰ καθίστατο παθητικὴ ὅλως· ἐὰν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸ ζῆν, τὸ πραγματικόν, ἡ τάξις, ἡ μορφή, ἡ δευτέρα ἀρχὴ θὰ ἦτο τὸ νεκρὸν, τὸ ἄτακτον, τὸ ἀμορφον, τὸ μὴ ὄν· τὰῦτα δὲ τὰ γνώρισμα ἀποτελοῦσι τῆς ὕλης τὴν ἔννοιαν, ὡς αὐτὴν τὸ Πλατωνικὸν σύστημα καὶ τὸ Στωϊκὸν ὑπέλαβον, ἃ ὁ Φίλων εἶχεν ἐδηγόν. Τὴν δὲ τοῦ Ζήνωνος θεωρίαν τῷ Μωϋσῆ ἀποδιδούς λέγει, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχωσι δύο αἷτια, ἐνεργοῦν καὶ πάσχον, ὁ ἀπειρος νοῦς καὶ ἡ ἄψυχος ὕλη (1). Τὴν δ' ὕλην, ἣν ὀνομάζει κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ οὐσίαν, ἐκλαμβάνει κατὰ Πλάτωνα καὶ τοὺς Στωϊκοὺς ἀποιον καὶ ἀμορφον (mundi opis. 4. de prof. 451) καὶ ἄψυχον καὶ ἀκίνητον καὶ ἄτακτον καὶ ἀνόμοιον, ὡς οὐσίαν καὸ' αὐτὴν ἀτελεῖ καὶ διὰ τοῦτο δεκτικὴν τοῦ νὰ γείνη πάντα, ὡς τὸ κενόν, ἐνδεές, ὡς τὸ μὴ ὄν, τὸ σκότος (mundi opis. 18)· ὅτι δ' ὁ Φίλων τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης τοῦ Πλάτωνος μιγνύει μετὰ τῆς τῶν Στωϊκῶν, ἀποδεικνύει ἡ λέξις οὐσία ἐκλαμβάνομένη ἢ αὐτὴ τῷ σωματοειδεῖ (Cher. 129. de pron. I, 8. II, 48).

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύται, ὅτι ὁ Φίλων δὲν ἠδύνατο νὰ παραδεχθῆ δημιουργίαν, ἀλλὰ ποιήσιν μόνον, χωρισμὸν καὶ τάξιν τῶν στοιχείων μεμιγμένων ὄντων (qu. rer. div. haer. 499). Ἡ περὶ δημιουργίας θεωρία αὐτοῦ οὐδὲν ἔχει ἴδιον, ἀλλὰ τὴν αἰδιότητα τοῦ κόσμου ἀναιρῶν ὑποθέτει αὐτὸν μετὰ Πλάτωνος ἀφθαρτον (qu. rer. div. haer. 502. ἀναλογία δὲ καὶ ὁ πᾶς κόσμος κραθεῖς συνέστη τε καὶ συσταθεῖς εἰς ἅπαν διαμένει). Καὶ ὁ χρόνος ἅμα τῷ κόσμῳ ἐγένετο· ὁ κόσμος συντηρεῖται διὰ τῆς αἰδίου ἐνεργείας τῆς θεότητος· ὁ Θεὸς ὡς δημιουργὸς καλεῖται τοῦ κόσμου πατὴρ καὶ προνοεῖ περὶ αὐτοῦ (leg. alleg. 41. mundi opis. 5. 16. 39)· ἀντὶ δὲ τῆς θείας ἐνεργείας θέτει ὁ Φίλων μετὰ τῶν Στωϊκῶν τὴν φύσιν (de monarch. 824. mundi

(1) De mundi opis. 2. Μωσῆς δ' ἔγνω ὅτι ἀναγκαιότατόν ἐστιν ἐν τοῖς οὔσι τὸ μὲν εἶναι ἀρχατῆριον αἷτιον, τὸ δὲ παθητικόν· καὶ ὅτι τὸ μὲν ἀρχατῆριον ὁ τῶν ὕλων νοῦς ἐστίν, τὸ δὲ παθητικὸν ἄψυχον καὶ ἀκίνητον ἐξ ἑαυτοῦ, κινηθὲν δὲ καὶ σχηματισθὲν καὶ ψυχωθὲν ὑπὸ τοῦ νοῦ de prof. 479. ἡ μὲν γὰρ ὕλη νεκρὸν, ἡ δὲ θεὸς πλέον τι ἢ ζωή.

opis. 27). Πῶς ὁμοίως συμβιβάζεται ἡ τοῦ κόσμου αἰδιότης πρὸς τὴν τοῦ δημιουργοῦ τελειότητα; πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου πορίζεται ὅλας τὰς ιδέας ἐκ τῶν Στωϊκῶν (leg. alleg. 74. de pron. II, 12. I, 47. Euseb. eucy. προπ. VIII, 14), ἐξ ὧν πορίζεται καὶ τὴν συνάφειαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆνους, τὴν συμπάθειαν τῶν τοῦ κόσμου μερῶν πρὸς ἀλλήλα, συμπαραλαβῶν καὶ τοὺς τῶν Πυθαγορείων ἀριθμητικὸς λόγους πρὸς ἐξήγησιν ταύτης τῆς συναφείας (1).

Τὰς δὲ φυσικὰς θεωρίας λαμβάνει ἐκ τῶν Στωϊκῶν καὶ ἐξ ἄλλων· καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων θεωρεῖ τὰ ἄστρα ἔμφυχα καὶ ὀνομάζει Θεοὺς γεννητοὺς (mundi opis. 5. 16. de pron. I, 81). Περὶ δὲ ἀνθρωπολογίας παραδέχεται τὰς τοῦ Πλάτωνος ιδέας μιγνύων καὶ στωϊκὰς μετ' αὐτῶν καὶ περιπατητικὰς.

Τὸ σύμπαν ὑποθέτει ἔμφυχον καὶ ψυχὰς ἐν τῷ ἀέρι (de Gigant. 285), αἱ καθαριότεραι ψυχαὶ οἰκοῦσι μακρὰν τῆς γῆς καὶ εἰσὶ λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ, ἄγγελοι καὶ μεσίται παρὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων δαίμονες καὶ ἥρωες, παρὰ δὲ τοῦ Μωσέως ἄγγελοι καλούμενοι· αἱ δὲ ἐγγύς τῆς γῆς ἰστάμενοι καταβαίνουσιν εἰς σώματα θνητά. Ἡ ψυχὴ εἶναι δύναμις καθαρὰ, θεία, ἄγγελος, ἀπόρροια (de Somn. 305. qu. del. pot. ins. 172. mundi opis. 33)· καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶναι ἀπόρροια τοῦ Θεοῦ νοῦ, αὐτοῦ ἐκτυπον· ἡ ὀρεπτικὴ καὶ αἰσθητικὴ ψυχὴ γίνεται ἐκ τῶν σπερματικῶν λόγων· ἐπειδὴ ὁ νοῦς εἶναι ἐκ τῆς οὐσίας, ἐξ ἧς καὶ τὰ θεῖα ὄντα, εἶναι ἀθάνατος (mundi opis. qu. De. immut. 300)· ὑπὸ δὲ θεολογικὴν ἔποψιν ἐκφράζεται, ὅτι ὁ Θεὸς ἐνέφυσεν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ πνεῦμα· πνεῦμα δ' ἐκλαμβάνει εἰς τὸ νόημα τοῦ νοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους (qu. del. pot. ins. 170. mundi opis. 31). Ὁ Φίλων ὁμοίως μιγνύς καὶ ιδέας Στωϊκὰς ἔχει καὶ παραστάσεις περὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς ὕλικὰς

(1) De monarch. 824. Migr. Abra. 416. λ. γ, τὰ ἄστρα ἐδημιουργήθησαν τὴν τετάρτην ἡμέραν· διότι ἡ τετρακτὺς εἶναι ἀριθμὸς τέλειος· τὰ ζῶα τὴν πέμπτην· διότι πέντε αἱ αἰσθήσεις· ἐν ἑπτὰ ἐτελέσθη ἡ δημιουργία· αἱ ἐγγυαὶ εἰσὶ δέκα· διὰ ἔχει ἡ δεκάς ἀξίαν κτλ.

(qu. det. pot. 159. de Somn. 570. mundi orif. 18). Ὁ ἐν σώματι ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἴσος τοῖς ἄλλοις πνεύμασιν, ἀλλ' αὐτοῦ ἀπαλλαγείς· μόνος ὁ νοῦς κέκτηται τὴν εὐδαιμονίαν (1).

Ὁ Φίλων διακρίνει θνητὸν καὶ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς, αἰσθητὸν καὶ νοητὸν, καὶ μετὰ τῶν Στωϊκῶν παραδέχεται τὴν φαντασίαν ἐνέργειαν τῆς αἰσθήσεως εἰς τὸν νοῦν, τὴν δ' ὁρμὴν τοῦ νοῦ εἰς τὴν αἰσθησιν (leg. alleg. 45. Cher. 117).

Ὁ Φίλων συγγέει πολλὰς Στωϊκὰς ἰδέας μιγνύων μετ' Ἀριστοτελικῶν (mundi orif. 27. leg. alleg. 42. τὸ λογικὸν ὅτε μὲν καλεῖ νοῦν, ὅτε δὲ λόγον). Ἡ ψυχὴ ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τὸ σῶμα εἶναι καθαρὰ, ἐν δὲ σώματι εἶναι ἡ πηγὴ τῶν κακῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ σῶμα ὀνομάζει εἰρηκτὴν, δεσμοτήριον, τύμβον, μνήμα· ἐφ' ὅσον ἐν σώματι ζῶμεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ κοινωνήσωμεν τοῦ θεοῦ (leg. alleg. 68). διὰ τοῦτο ἡ σοφία εἶναι τῆς ἡδονῆς ἐναντία. Τὴν ἡδονὴν ὀνομάζει κακὸν, ὅφιν πλανῶντα ἡμᾶς ὁ δ' ὄφιος, ἡ ἡδονὴ ἐξ ἑαυτῆς μοχθηρὰ (leg. alleg. 20. 100). ὅταν ἡ ψυχὴ ἀποστραφῆ τὰ θνητὰ, ἐπιστρέφει πρὸς τὸν ἀφθαρτον (qu. de S. immut. 311). ὅταν τὸ πνεῦμα ἔλθῃ εἰς ἀληθῆ γνῶσιν, ἀποβάλλει πᾶσαν εἰς τὸ ὑλικὸν κλίσιν. Ὁ Φίλων τὴν αἰσθησιν ἐκλαμβάνει μέσον, τὴν ἡδονὴν κακὸν, ζητῶν ἐξόντωσιν αὐτῆς καὶ τῶν παθῶν (migr. Abra. 390. Gigant. 285. qu. rer. div. haer. 518). Τοιαύτην δὲ τὴν αἰσθησιν ὑποθέσας καὶ τοιοῦτον τὸ σῶμα ἐπόμενον ἦτο πάντας τοὺς ἄνθρωπους νὰ θεωρήσῃ ἁμαρτωλοῦς. Ἐδ' αἴτιον τῆς ἁμαρτίας ἀναφέρει εἰς τὴν κάθοδον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ εἰς τὸ αἰσθητὸν, εἰς τὴν ἔνωσιν τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος (mundi orif. 31. leg. alleg. 48. qu. in Gen. I, 32). λέγει δ' ὅτι τὴν εἰς τὸ κακὸν ἔφρσιν παράγει τὸ σῶμα. Αὕτη δ' ἡ ἀνθρωπολογία παρεσκευάσα τὴν εἰς τὴν ἠθικὴν ὁδόν. ἐπειδὴ ἐπρέ-

θευε παντελῆ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀπαλλαγὴν, ἔπρεπε ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ νὰ φέρῃ χαρακτῆρα ἀποθετικόν, ἔπρεπε νὰ ἀποβλέπῃ εἰς καταστροφὴν παντελῆ τῆς ἡδονῆς καὶ τῶν παθῶν· διὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἐλήφθη ἐκ τῆς Στωϊκῆς (leg. alleg. 51. Somn. 1109. post. Cain. 251). διότι ὁ Φίλων δὲν ἐζήτει μετριοπάθειαν, ἀλλ' ἀπάθειαν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν σοφὸν τοῦ παριστᾶ ὡς τὸν μοναδικὸν βασιλέα (quod omnis probus libere 867). Ὁ Φίλων ἠσπάζετο καὶ τὸν κοσμοπολιτισμὸν τῶν Στωϊκῶν (v. Mos. 626. in Exod. II, 42).

Ἐκ δὲ τῶν πολιτευμάτων βέλτιστον ἐφαίνετο αὐτῷ τὸ δημοκρατικόν (de roenis 717). Ἡ δ' ἠθικὴ, ὡς φαίνεται, ἀνάγει εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄνθρώπους δικαιοσύνην (Decal. 751).

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀπαλλαγῆ τῶν αἰσθητῶν, ὡς αἰσθητικὸν δὲ ἂν δὲν δύναται, πρέπει νὰ στρουφῆ πρὸς τινὰ δύναμιν ἀνώτεραν, ὅπως παρ' αὐτῆς λάβῃ τὴν δύναμιν, ἧς στερεῖται· διὰ τοῦτο κατὰ Φίλωνα πᾶσα ἀρετὴ πηγάζει ἐκ τῆς θείας σοφίας (leg. alleg. 48). μόνος ἄρα ὁ Θεὸς ὑψοῖ ἡμᾶς ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ, μόνος ἐμφυτεύει τῇ ψυχῇ τὰς ἀρετάς. Ἡ ψυχὴ ἡμῶν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὕλης λαμβάνει παρὰ μὲν τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν, παρὰ δὲ τῆς ὕλης τὰ κακά· μάλιστα δ' ὁ Φίλων ὑποθέτει, ὡς φαίνεται, ὅτι οἱ μὲν φαῦλοι θυμῷ Θεοῦ γεγόνασιν, οἱ δ' ἀγαθοὶ χάριτι (quod de immut. 283). Ἡ χάρις αὐτοῦ προηγείται ἡμῶν ἐκλέγουσα τὰ ὄργανα αὐτῆς πρὸ πάσης πράξεως, μάλιστα δὲ πρὸ τῆς γεννήσεως (leg. alleg. 75). ἐντεῦθεν δεικνύται, ὅτι τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ νὰ θέσῃ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν εἰς σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐκ ταύτης τῆς σχέσεως νὰ λάβῃ τὴν ἀφορμὴν τῶν πράξεων αὐτοῦ· ἡ δὲ ἀληθὴς ἀρετὴ πηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ (leg. alleg. 84). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Φίλων συμφώνως τοῖς Ἑλλησι φιλοσόφοις Θεμελιοῦ τὴν ἀρετὴν ἐπὶ τῆς σοφίας· σοφίαν ὅμως λέγων ἐνοεῖ τὴν πίστιν (de nobil. 908. De Abr. 387).

Ὁ Φίλων παραδέχεται τὴν ἀρετὴν θεωρητικὴν τε καὶ πρακτικὴν, καὶ εἰ καὶ θεωρεῖ τὸν πρακτικὸν βίον ἀναγκαῖον, προκρίνει

(1) Mundi orif. 15, de Abr. 385. Somn. 586. Τῶν ψυχῶν αἱ μὲν τὰ συνήθη τοῦ θνητοῦ βίου ποθοῦσαι καλινδρομοῦσιν αὖθις, αἱ δὲ πολλὴν φλυαρίαν αὐτοῦ καταγνοῦσαι δεσμοτήριον μὲν καὶ τύμβον ἐκάλεσαν τὸ σῶμα, φυγαῖσαι δ' ὡσπερ· ἐξ εἰρηκτῆς ἢ μνήματος, ἀνω κούφοις πτεροῖς πρὸς αἰθέρα ἐξαφθεῖσαι, μεταμορφοῦσαι τὸν αἰῶνα.

ὁμοίως τὸν θεωρητικὸν (de Somn. 1110. migr. Abr. 395), καὶ ἀποδίδει ἀξίαν τῇ θεωρίᾳ, διότι αὐτὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν· ἐπειδὴ δ' αἱ ἐγκύκλιαι ἐπιστήμαι καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ τὴν σοφίαν (πίστιν) κατασκευάζουσιν, ἔχουσιν αὐτῆς κατωτέραν ἀξίαν (de congressu quaerendae eruditionis gratia). Ὁ Φίλων ἀναγνωρίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως· ἐὰν ὁμοίως ἐνεργητικὸν εἶναι μόνος ὁ θεός, τὰ δ' ἄλλα παθητικά, τοῦ ἢ ἐλευθερία αὐτῆς ὑφίσταται; Ὁ Φίλων τὴν ὕλην ὑποθέτει πρώτην αἰτίαν τῆς πτώσεως ἐκ θεοῦ, καὶ θεωρητικῶς τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἀναιρέσας καθίσταται ἀνακόλουθος· παραδεχόμενος αὐτὴν πρακτικῶς, ὅπως ἐνθαρρύνῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀρετὴν, διότι, εἰ δὲν ἤμεθα ἐλεύθεροι, δὲν ἠθέλομεν ἀμείβεσθαι καὶ τιμωρεῖσθαι (log. alleg. 50).

Ἡ φιλοσοφία εἶναι τὸ μέγιστον παρὰ θεοῦ δῶρον (mundi orif. 11). Ὁ φιλόσοφος εἶναι ἰατρός τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ προωρισμένος εἰς θεραπείαν τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Ἡ λογικὴ καὶ φυσικὴ εἰσι μέσα τῆς ἠθικῆς οὐσῆς τέλους· τὸ δὲ τέλος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἠθικὴ θεραπεία, τὸ κύριον αὐτῆς πρόβλημα εἶναι τὸ γινῶθι σαυτόν. (de Somn. 573. migr. Abr. 416)· γινώσκωμεν, ὅτι μόνος ὁ θεός εἶναι σοφός, τὸ δ' ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀσθενὲς εἰς τὸ νὰ νοήσῃ τὴν τῶν ὄντων φύσιν· αἱ αἰσθήσεις ἀπατῶσιν ἡμᾶς, αἱ κρίσεις ἀλλοιοῦνται κατὰ τὰς περιστάσεις, αἱ φιλόσοφοι διαφωνοῦσιν ἐν τοῖς οὐσιώδεσι ζητήμασιν (log. alleg. 57). Ὁ βουλόμενος νὰ γνωρίσῃ τὸν θεὸν πρέπει νὰ στραφῇ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, καὶ γινώσκῃ τὸν ἄπειρον τὸν ἀποκαλύπτοντα ἡμῖν ἑαυτὸν ὁ ἀρνούμενος ἑαυτὸν (de Somn. 574. post. Cain. 229).

Διὰ δὲ τούτων τῶν δογμάτων χωρίζεται ἡ τοῦ Φίλωνος θρησκευτικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἡ σοφία καὶ ἡ ἀρετὴ φαίνονται ἐπέκεινα τοῦ νοῦ ὡς παράδοσις τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ τῇ ὑπερκοσμικῇ θεότητι.

Καὶ ἡ θρησκευτικὴ δὲ τελειότης ἔχει βαθμίδας· καὶ ὁ Φίλων σύμφωνος τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις διακρίνει τριπλοῦν εἶδος ἀρε-

τῆς· ἡ ἀρετὴ κτᾶται ἢ ἀσκήσει ἢ μαθήσει ἢ φύσει (de praem. et poen. 421)· ἡ ἀσκήσει κτωμένη ἀρετὴ φέρει εἰς ἀπάθειαν, (διὰ καταστροφῆς τοῦ σώματος), ἡ μαθήσει εἶναι ἀμετάβλητος, ἡ δὲ φύσει (θείᾳ) εἶναι ἀνωτέρα ἀμφοτέρων, διότι δίδεται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ (post. Cain. 229)· διὰ τοῦτο ἡ εὐσεβὴς θεωρία εἶναι ἀνωτέρα τῆς ἀρετῆς, αὐτὴ ἡ σοφία· τίς δ' αὐτή; Ὁ Φίλων παραδέχεται, ὅτι οὐδὲν δημιουργήμα δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν θεότητα ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ μέσων δυνάμεων· αὐτοῖς δὲ παραδέχεται, ὅτι γινώσκει αὐτὴν ἀμέσως, ὅπερ ἐστὶν ἀντίφασις· διὸ ζητεῖ, ἵνα ὁ ἄνθρωπος προβῇ ὑπὲρ τὰ θεία ὄντα εἰς τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ θεοῦ· βάλων δ' ὑπὲρ τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τὰς ἰδέας καὶ τὸν λόγον υἱὸς λόγου ὃν γίνεται υἱὸς θεοῦ καὶ ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ λόγου (mundi orif. 15. log. alleg. 79. Somn. 587). Τοῦτο ὁμοίως κατὰ Φίλωνα ἀνευ φωτισμοῦ ἀνωτέρου δὲν κατορθοῦται· ἡ δὲ κατάστασις αὐτοῦ εἶναι ἡ τῆς ἐκστάσεως κατάστασις· ὅπως δ' ὁ ἄνθρωπος λάβῃ τὸν θεὸν εἰς ἑαυτὸν πρέπει νὰ παραδώσῃ ἑαυτὸν τῇ θείᾳ ἐνεργείᾳ καὶ ἀρνούμενος ἑαυτὸν καταστήσῃ ἑαυτὸν δεκτικὸν τοῦ νὰ γείνη θεός. Ὁ Φίλων λέγει ὅτι ὁ θέλων νὰ κοινωνήσῃ τοῦ θεοῦ πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν αἰσθησιν, τὸ σῶμα, τὸν λόγον, καὶ νὰ ἐξέλθῃ ἑαυτοῦ ἐν εἴδει ἐνθουσιασμοῦ προφητικοῦ, πρέπει νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ὁμοῖον ἀλόγῳ καὶ ἀλόγῳ παιδίῳ (qu. rer. div. h. 490. log. alleg. 69). Ἐὰν ἡ θεία μανία προφητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καταλάβῃ τὸν ἄνθρωπον, πρέπει ὁ νοῦς νὰ καταστραφῇ, ἐν τῷ θείῳ νῷ (φωτὶ) νὰ σθεσθῇ· ὥστε ἡ ἐκστασις εἶναι ἡ οὐσιώδης τῆς προφητείας μορφή. (qu. rer. div. h. 515). Ὅταν τοῦτο γένηται, τὸ ἴδιον νοεῖν ὑπεῖκει τῷ θείῳ, τὸ θείον πνεῦμα ἐνοικεῖ αὐτῷ καὶ κινεῖ ἄβουλον ὡς τὰς χορδὰς μουσικοῦ ὄργάνου (de spec. leg. III, 343). Αὕτη δ' ἡ σοφία ἢ εἰς τὸ ὕψος ὀρμῶσα ἔπρεπε νὰ φαίνεται ὡς τι μυστηριώδες, ὡς τι τοῖς πολλοῖς ἀπρόσβατον μυστήριον, ὡς τις θησαυρὸς τοῖς μεμνημένοις ἀφρόνως διανεμόμενος (de Cher. 116. Gigant. 291).

Ἡ κοσμοποιία πορεύεται ἀπὸ τοῦ τελείου ἐπὶ τὸ ἀτελές· ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ τέλειον· διὸ καὶ τοῦς εἰς

ύλικά ἀφωσιωμένους ὀνομάζει ἐπιγείους, τοὺς δ' εἰς κοσμικά μαθήματα οὐρανίους καὶ τοὺς εἰς τὸν Θεὸν ἀληθεῖς ἱερεῖς καὶ προφήτας καὶ ἀληθεῖς τοῦ νοητοῦ κόσμου πολίτας (Gigant. 271). Ἡ θεωρία περὶ τῆς ἐποπτείας εἶναι τὸ ἄκρον τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ὃ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν, ἣτις κτάνεται διὰ τῆς ἐκστατικῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Φίλων ὑποθέτων τὸ αἶσθημα τῆς μηδαμινότητος τῶν πεπερασμένων ὄντων, τὴν χρείαν τῆς βοήθειας τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως, ἐζήτησεν ὑποθέτων τὴν ἀντίθεσιν τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ Θεοῦ νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς ἀνθρωποειδεῖς διορισμοὺς ἀπὸ τῆς Θεότητος καὶ νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν Θεὸν τὸ τέλειον καὶ πραγματικόν, τὴν δ' αἴσθησιν ὡς ἀλλότριον νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ ὡς πηγὴν ὄλων τῶν κακῶν, καὶ νὰ ζητήσῃ τὸ μέσον τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου, δι' οὗ τῷ ἀνθρώπῳ ἀνοίγεται ὁδὸς πρὸς κοινωνίαν μετὰ τῆς Θεότητος. Ἐκ τῆς διπλῆς ταύτης τάσεως ἐξήρτητο ἡ σχέσις, ἐν ἣ ὁ Φίλων παρέλαβεν οὐχὶ ἄνευ ἀντιφάσεων τὰς θεωρίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ τὰς παραστάσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Αἱ δ' ἀντιφάσεις αὗται ἦσαν συνέπειαι τῆς τοῦ συνειδότου ἀναπτύξεως, ὃ διερρήγμενον μεθ' ἑαυτοῦ ἠγωνίζετο ἔχον τὴν Θεότητα ἐν τῷ νῷ νὰ ἔλθῃ εἰς ἔνωσιν μεθ' ἑαυτοῦ. Καίτοι δ' ἡ θεωρία αὕτη συνέχεται μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἀποτελεῖ ὅμως μέρος οὐσιώδες ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ἰδίως ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποδεικνύει, εἰς ἣν ὁ Φίλων ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ Πλατωνικῶν (Zeller Phil. d. Griech. III, Bd. II, Abth. s. 293—367).

Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμοίως φιλοσοφία φαίνεται, ὅτι εἶχεν ἐπιρροὴν μεγίστην καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μυστικῆς τῶν Ἰουδαίων τῆς καλουμένης Καθβάλας, καὶ εἰς τὰ Θεοσοφήματα τῶν Ἰνδῶν, ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἡμῶν Τόμ. Α'. σελ. 34 καὶ ἐφ. ἀπεδείχθη, διότι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος Θεοσοφήματα ἐπήγαγον μετὰ τὴν ἐποχὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἐνταῦθα γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Δ'. Νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία.

Εἰσαγωγή (1)

Μέχρι τοῦ τρίτου μ. Χρ. αἰῶνος φαίνονται διαφοραὶ τινες δηλοῦσαι τὴν διαφορὰν τῶν προγενεστέρων σχολῶν· δὲν φαίνονται ὁμοίως καὶ ἐπεξεργασίαι ὅλου τινος συστήματος. Ἐν δὲ τούτῳ ὁ Πλωτῖνος ὑπερέβη πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος μ. Χρ. διότι πάντας ὑπερέβη καὶ κατὰ τὴν συστηματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκολουθίαν.

Ὁ Νουρήνιος ἔχει μὲν ἰδέας τινὰς, αἵτινες τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν παρεσκευάσαν, τὰ κύρια δὲ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς δὲν δύνανται εἰς αὐτὸν νὰ ἀναχθῶσιν.

Ὁ Φίλων διὰ τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ θεωρίας αὐτοῦ παρεσκευάσε τὴν νέαν Πλατωνικὴν Θεολογίαν· κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ περὶ τῶν θείων δυνάμεων καὶ τοῦ λόγου καθίστανται μετὰ τὸ Θεοῦ καὶ κόσμου μέσα ὄντα, ἅπερ ὄντα ἐνέργειαι καὶ ἐνταῦτῳ ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ συνδέονται ἐν τῷ λόγῳ· καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐνεργούντων αἰτίων τηρεῖ ὁ Φίλων πλέον ἢ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Πυθαγόρειοι καὶ Πλατωνικοί.

Πρῶτος ὁ Φίλων ὡς μέγιστον τέλος ὑπολαβὼν τὴν ἐποπτείαν τῆς Θεότητος, ἣτις προβαίνει ὑπὲρ τὰ μέσα ὄντα, τὰς ἐννοίας καὶ τὸν νοῦν, ἀπεφήνατο βέλτιον τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ τὴν σχέσιν τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὴν ἐποπτείαν· ἀλλὰ τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶναι φιλοσοφικῶς ὑποδεέστερον τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτίνου· διότι μόνον τὸ τοῦ Πλωτίνου ὄλον ὄν συνδέει διάφορα συστήματα εἰς ἓν.

Ἐπειδὴ ὁ Φίλων δὲν ἀπέβλεψεν εἰς φιλοσοφικὴν γνῶσιν, ἀλλ'

(1) Περὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς σχολῆς Cousin hist. génér. de la Philosophie. 187. Vacherot hist. de l'école d'Alex. 1846. 1851. Jules Simon hist. de l'école d'Alex. 1845. Hegel Gesch. d. Phil. III, 3. καὶ ἐφ. Ritter IV, 571. Preller hist. phil. 587. Schwegler Gesch. d. gr. Phil. 261. Zeller Phil. d. Griechen III Bd. II Abth. 368 καὶ ἐφ.

εἰς ἐξήγησιν τῶν Ἰουδαϊκῶν δογμάτων, δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ ἀκρίβειαν τῶν ἐπιστημονικῶν ὄρων, τελειότητα καὶ μεθοδικὴν ἀκολουθίαν· καὶ ἐπειδὴ τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἤντησεν ἐκ δύο πηγῶν καὶ κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ περιεχόμενον διαφόρων, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναπτύξῃ ἐν ὅλον τι σύστημα ὁμογενές.

Ὁ ἄποιος τῶν νέων Πλατωνικῶν θεός εἶναι ὁ αὐτός μετὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ Φίλωνος, ἐνταῦθα δὲ καὶ ὁ προσωπικὸς τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Ὁ Φίλων διὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ τηρεῖ τὴν ἐνότητα τῶν αἰτίων, δὲν ζητεῖ ὅμως νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν δυαδισμόν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὕλης παράγων, ὡς ὁ Πλωτῖνος, τὴν ὕλην ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεωρία τοῦ Φίλωνος περὶ τῶν θείων δυνάμεων, δι' ἧν γίνεται ἡ εἰς τὸ πεπερασμένον μετάβασις, καταντᾷ ἀμφίβολος· αἱ Πλατωνικαὶ ἰδέαι οὔτε μετὰ τοῦ λόγου τῶν Στωϊκῶν συνδέονται οὔτε μετὰ τῆς Περσικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς περὶ ἀγγέλων παραστάσεως. Ὁ λόγος τοῦ Φίλωνος, ὡς εἴρηται, ἴσταται μεταξὺ προσωπικοῦ ὄντος καὶ ἀπροσώπου δυνάμεως· οὐδὲ τὰς μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου βαθμίδας νὰ προσδιορίσῃ ἐζήτησεν, οὐδ' ἡ ἀνθρωπολογία αὐτοῦ δύναται πρὸς τὴν τῶν νέων Πλατωνικῶν κατὰ τε τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἀκολουθίαν νὰ παραβληθῇ.

Ἐν τῇ ἠθικῇ ἐπεταὶ ὁ Φίλων τοῖς Στωϊκοῖς, ἐν τῇ ἐκστάσει συμφωνεῖ τῷ Πλωτίνῳ, ἡ ἠθικὴ ὅμως αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ ἐπιστημονικῶς πρὸς τὴν τοῦ Πλωτίνου· ὥστε ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐξέχει τῶν πρὸ αὐτῆς συγγενῶν συστημάτων κατὰ τε τὴν συστηματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰ κοσμολογικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ προβλήματα. Τινὲς μὲν ὑπερύψωσαν τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν θεωρήσαντες ἀνωτέραν τῆς προτέρας (1), τινὲς δ' αὐτὴν κατεβίβασαν (Ritter Gesch. d. Phil. IV. Prantl Lesch. d. Gog. I. 613)· ἄλλοι δὲ πάλιν ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ περιλαμβάνει

(1) Hegel Gesch. d. Phil. I, 182. III, 11. 81. Cousin Proleg. Proclus. I. Tom. p. X. Vacherot hist. de l' école d' Alex. III, 221. Steinhart in Paulys Realencycl. V, 1708.

τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, τὰς ἀρχὰς ὅμως τῶν προτέρων ἐν ἀνωτέρᾳ ἀρχῇ δὲν ἀνῆρσεν, ἀλλ' ἐχρήσατο πᾶσι κατὰ τὰς χρεῖας καὶ τὰς ἰδέας τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀνωτέρα οὔτε τῶν προτέρων, οὔτε τῶν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη συστημάτων, εὐλογον εἶναι οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον νὰ ἀνυψωθῇ, (Iules Simon hist. de l' école d' Alex. III, 221. 459), οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον νὰ καταβιβασθῇ (Ritter Gesch. d. Phil. eodem.), ἀλλὰ νὰ θεωρηθῇ ὡς τελευταῖον μέλος τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ὁ Ζέλλερὸς διατείνεται (Zeller Phil. d. Griech. III, Bd. II, Abth. s. 368 καὶ ἐφ.). Οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἐζήτησαν μὲν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ὁ Πυθαγόρας, ὁ Παρμενίδης, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι συμφωνοῦσι τῷ Πλάτῳ· δὲν ἀπέδειξαν ὅμως, ὅτι τούτων ἕκαστος εἶχεν ἀρχὴν μονομερῆ συμπληρώσεως θεομένην καὶ ἀναπτύξεως ὑπ' ἄλλης, ἀλλ' ὅτι εἶχε τὴν ἀληθῆ· ὥστε πάντες μόνον κατὰ τὰς λέξεις διαφέρουσιν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἐξαρκεῖ, εἶναι τὸ Πλατωνικὸν σύστημα τὸ μέτρον, ἐν ᾧ ἡ ἀλήθεια τῶν ἄλλων μετρεῖται· διὰ τοῦτο ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι σύστημα νέον συνδετικόν τῶν ἀτελῶν ἀρχῶν τῶν προτέρων, ἀλλὰ παλινόρθωσις τῆς γνησίας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας· διὰ τοῦτο θέλουσιν οἱ νέοι Πλατωνικοὶ νὰ ἦναι καὶ νὰ ὀνομάζωνται Πλατωνικοὶ πεποιθότες, ὅτι ἐν τῇ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ περιέχεται ἡ ὅλη ἀλήθεια. Ἀλλ' οὗτοι πράγματι μακρύνονται τῆς γνησίας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διότι μὴ ἀναπληρώσαντες τὰς μονομερείας τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰς τῶν προτέρων καὶ μὴ συνενώσαντες μετ' ἀλλήλων ἐπιστημονικῶς πορεύονται κατ' ἀναφορὰν πρὸς τε τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη μονομερῶς. Οὐδὲ τοῖς φυσικοῖς οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἀποδίδουσιν ἀξίαν, οὐδὲ τοῖς πολιτικοῖς καὶ κοινωνικοῖς μεγάλην, ἀλλὰ τῷ θρησκευτικῷ μόνον, καὶ τὴν παλινόρθωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὸ σπυδαϊότατον τῶν προβλημάτων· διὰ τοῦτο ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία περιορίζουσα τὴν ἐπιστήμην ἐν τῷ αὐτῷ κύκλῳ, ἐν ᾧ ἐκινεῖτο καὶ ἡ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφία,

τουτέστι τῷ πρακτικῷ, συνδέεται μᾶλλον μετ' αὐτῆς ἢ μετὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ Πλατωνικοί εἰς τὴν μεταφυσικὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐπανελθόντες κατεπολέμουν τὴν τῶν Ἐπικουρείων περὶ ἡδονῆς θεωρίαν, καὶ τὸν ὕλισμὸν αὐτῶν τε καὶ τῶν Στωϊκῶν· ἀλλ' οὐκ ἦττον παρέλαβον τὴν μεταφυσικὴν αὐτῶν ἐκ τῶν Στωϊκῶν μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, διότι ἐκ τῶν Στωϊκῶν παρέλαβον τὸν θεὸν ὡς δυνάμιν ἐνεργόν, καὶ ὁ δυναμικὸς τῶν νέων Πλατωνικῶν πανθεϊσμὸς κυρίως εἶναι μεταμόρφωσις τῆς Στωϊκῆς θεωρίας περὶ τῆς σχέσεως τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὡς οἱ Στωϊκοὶ πρῶτοι, οὕτως ὑπέλαβον καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοί τὴν ὕλην πρᾶξιν τῶν ἐνεργῶν δυνάμεων, καὶ τὴν ὑπερβατικότητα κυρίως, τὸν δυαδισμόν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης παρέλαβον ἐκ τῆς Στωϊκῆς θεωρίας· διότι τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ὁ νοῦς δὲν εἶναι τὸ μέγιστον, ὡς τῷ Πλάτῳ καὶ Ἀριστοτέλει, ἀλλὰ τι ὑπὲρ τὸν νοῦν· διότι ἡ ὕψις τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὸν νοῦν ὑποθέτει τὴν ἐπάνοδον τοῦ συνειδότητος εἰς ἑαυτὸ ἀπὸ τῶν ἐκτὸς, ὡς παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς ἀποδεικνύεται καὶ τοῖς Σκεπτικοῖς· διὰ τοῦτο ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἢ τοσοῦτον τῆς Στωϊκῆς σύμφωνος δὲν ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐξ οὗ προήλθεν ἡ Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελική, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ὀρησκευτικοῦ, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ καταληφθῇ μόνον ἐν συνεχείᾳ μετὰ τῆς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἐξ ὑποκειμένου φιλοσοφίας καὶ ὡς μέλος αὐτῆς. Ὡς ὁ Ἰάμβλικος πρῶτος τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν Ὀρησκεΐαν ἀνήγαγε, καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις σχολὴ ἐγκαταλιποῦσα πᾶσαν ἀξίωσιν γενέσεως νέων ἰδεῶν ἐτρέπη εἰς ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, οὕτως ἐτρέπη καὶ ὁ Πλωτῖνος πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ οἱ Στωϊκοὶ πρὸς τὸν Ἡράκλειτον καὶ οἱ Ἐπικούρειοι πρὸς τὸν Δημόκριτον (Πλωτ. ἐνν. III, 9, 1. IV, 3, 1. I, 2, 1. VI, 6, 17). Καὶ οὐ μόνον οἱ Στωϊκοὶ καὶ Ἐπικούρειοι ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς Ὀρησκεΐας, ἀλλὰ καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοί, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ δύναμις εἶχε καὶ παρ' αὐτοῖς ἐλαττωθῆ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τῶν νέων Πλατωνικῶν δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς γνῶ-

σεως, ὡς τὰ ἀρχαῖα. Αὕτη δὲ ἡ ὑποκειμενικὴ τοῦ συστήματος τῶν νέων Πλατωνικῶν ἀρχὴ δηλοῦται ἐκ πολλῶν ἰσχυρισμῶν αὐτῶν, οἷον ὅτι ἡ εἴσοδος τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτὴν θεωρεῖται ὡς ἡ μόνη πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐποπτεῖαν ὁδὸς (1). Ἡ ἐποπτεία τοῦ πρώτου φωτὸς φαίνεται, ὅταν κλείσῃ ἔξω ἑαυτοῦ τὰ ἐκτὸς καὶ ἐπανελθῇ εἰς ἑαυτόν (2). Καὶ ὁ Πρόκλος (εἰς Πλατ. θεολ. I, 3) λέγει, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔξω βλέπει σκιάς καὶ εἰδῶλα, ἐντὸς δ' ἐποπτεύει θεῶν γένος καὶ τὰς ἐνάδας. Τὸ γινῶθι σαυτὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας (εἰς Πλάτ. Ἀλκιβ. II, 13). Ἡ ψυχὴ μεταξὺ τοῦ ἀνωτάτου καὶ κατωτάτου γινώσκει διὰ τῆς αὐτῆς ἐποπτείας ἀμφότερα (περὶ προν. 12. Πορφυρ. 15). Ἐφ' ὅσον μένει ὁ ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ περιορισμένος, τοσοῦτον ζῆ ἐν τῷ πεπερασμένῳ· ἵνα δ' εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔλθῃ, πρέπει νὰ προβῇ ὑπὲρ ἑαυτὸν εἰς τὴν πρώτην πηγὴν. Ἡ βάσις τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι ἡ βεβαιότης ὑπάρχοντος ἐν ἑαυτῷ αὐτοσυνειδήτος, ἀλλ' ὁ πόθος πρὸς ἀνωτέραν ἀλήθειαν, ἣν ὁ ἄνθρωπος δὲν εὕρσκει ἐν ἑαυτῷ· διὰ τοῦτο ἡ ἐποπτεία ἑαυτοῦ φέρει ἀμέσως εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐποπτεῖαν· καὶ αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ ἐποπτεία ἀποτελεῖ τὴν οὐσιώδη βάσιν τοῦ συστήματος αὐτῶν. Ἐνταῦθα τρέπεται ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τῆς ἐξ ὑποκειμένου ὁδοῦ εἰς τὴν ἐξ ἀντικειμένου. Ἡ φιλοσοφία αὕτη εἶναι σύστημα Ὀρησκευτικὸν ἐξεικονίζον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν Ὀρησκευτικὴν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς κατάστασιν καὶ τὴν χρείαν τοῦ νὰ φέρῃ εἰς προσωπικὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνότητα.

Ἡ θεότης ὑποτίθεται ὑπεράνω τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν ὄντων. Ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει εἰς αὐτὴν ὡς μὴ εὕρσκει τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς οὔσι καὶ ἐν ἑαυτῷ· ἡ θεότης ἐποπτεύεται ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία πάντων καὶ ἡ ἴδια οὐσία ἡμῶν

(1) Ἐνν. IV, 8, 1. Πολλάκις ἐγειρόμενος εἰς ἑμαυτὸν ἐκ τοῦ σώματος καὶ γιγνώμενος τῶν μὲν ἄλλων ἔξω, ἑμαυτοῦ δ' εἴσω, θαυμαστόν ἤλικον ὄρων κάλλος· ζῶν τε ἀρίστην ἐνεργήσας καὶ τῷ θεῷ εἰς ταῦτόν γεγεννημένος.

(2) Ἐνν. V, 5, 7. Νοῦς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων καλύψας καὶ συναγαγὼν εἰς τὸ εἶσω μηδὲν ὄρων θεάσεται οὐκ ἄλλο ἐν ἄλλῳ φῶς, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὐτὸ μόνον καθαρὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐξαίφνης φανέν.

γινώσκει, ὅτι ὁ Θεὸς μεταδίδει αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν. Ἡ παραγωγή πάντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ τήρησις ἐκτὸς καὶ ἐπέκεινα πάντων, ταῦτα τὰ δύο ἀποτελοῦσι τὸ πρόβλημα τῆς νέας Πλατωνικῆς μεταφυσικῆς.

Καίτοι δὲ αὕτη παρέλαβε μέσα ὄντα, πρὸς λύσιν ὅμως τοῦ προβλήματος τούτου διέρχεται ἐδὼν συστηματικώτεραν. ἀπὸ τοῦ μᾶλλον ἀφηρημένου ἀρχομένη προχωρεῖ εἰς τὸ μᾶλλον συγκεκριμένον, ἦτοι εἰς τὸ ἔσχατον, τὴν ὕλην· καίτοι δ' αὕτη ἀσχολεῖται περὶ τὰ μεταφυσικὰ ζητήματα, μέτρον ὅμως καὶ τέλος αὐτῶν ἔχει πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ὃς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ ζητεῖ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν δι' ἰδίαν πράξεως καὶ διὰ τῶν αὐτῶν βαθμίδων, δι' ὧν τὰ ὄντα ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος παρήχθησαν, καὶ τὸ τέλος τοῦτο κτᾶ, ὅταν τὸ πνεῦμα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πᾶσα διαφορὰ αὐτῶν ἀναιρεθῇ· ὁ πόθος πρὸς ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ προερχόμενος ἐκ τοῦ αἰσθήματος τοῦ χωρισμοῦ τοῦ πνεύματος ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀπαλλοτριώσεως ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἦτο ἡ τοῦ συστήματος ἀρχή· ἐπειδὴ ἡ ἡμετέρα δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἀναίρεσεως τοῦ χωρισμοῦ, αὕτη ὅμως ἐν τῷ δε τῷ βίῳ ὅλως δὲν ἐπιτυγχάνεται, διότι ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ δὲν ἀπαλλάττεται τοῦ ἀγῶνος, εἶναι ἡ τῆς θρησκείας ὑποστήριξις ἀναγκαία· καὶ ἐκ τούτου προέρχεται ὁ σύνδεσμος τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς θρησκείας, ἥτις εἰς τὸ μετέπειτα ὅλως ἐκράτησεν.

Οἱ εἰς τοῦτο δὲ τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς τὴν ἀφορμὴν δόντες ἦσαν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι καὶ Πλατωνικοί. (Πορφ. Ἔ. Πλωτίν. 14. ὡς τοιοῦτοι δ' ἀναφέρονται ὁ Κρόνιος, ὁ Νουμηνίος, ὁ Σευῆρος, ὁ Ἀττικὸς κλπ.). Πρῶτος ὅμως ὁ Πλωτίνος ἔταξε τὸν Θεὸν ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὰς βαθμίδας τοῦ παραγομένου ἐκ τοῦ παράγοντος. Ἡ ἐποπτεία τοῦ Νουμηνίου, ἰδίως δ' ἡ τοῦ Φίλωνος συμφωνεῖ τῇ τοῦ Πλωτίνου, καὶ ἴσως τὰ τοῦ Φίλωνος συγγράμματα ἐπενήργησαν εἰς τὴν τοῦ Πλωτίνου θεωρίαν.

Ἡ δὲ δοξασία, ὅτι ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία φέρει χαρα-

κτῆρα ἀνατολικόν, δὲν φαίνεται ὀρθή, διότι δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἱστορικῶν ἀποδείξεων, ἀλλ' ἐπὶ ἐσωτερικῆς ὁμοιότητος, ἣν εὗρισκουσιν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀπορροῆς (Vacherot hist. de l' école d' ΑΙσξ. III, 250).

Ἄλλ' ἡ νέα Πλατωνικὴ θεωρία δὲν εἶναι σύστημα ἀπορροητικόν· διότι ἰσχυρίζομένη ἀπλῶς δυναμικὴν μετάδοσιν τῆς θεότητος τοῖς πεπερασμένοις οὐσίαις ἀποκλείει τὴν οὐσιώδη· ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ θεωρίαι τῶν ἀνατολικῶν οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν τῇ τοῦ Πλωτίνου· τὰ δ' ἀνατολικά τὰ φέροντα χαρακτῆρα ἐπιστημονικὸν δὲν φαίνονται ἀρχαιότερα τοῦ συστήματος τῶν νέων Πλατωνικῶν· ἡ γενικότης δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ ἀμεσον ἱστορικὴν συνέχειαν, ἦττον δ' ὅταν ἦναι γνωστὰ τὰ αἷτια τὰ παραγαγόντα τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν καὶ οἱ ἐπενεργήσαντες εἰς αὐτήν· οὐδὲ μετὰξὺ Πλωτίνου καὶ Ἰνδικῶν συστημάτων συνάφεια δεικνύται, οὐδὲ μετὰξὺ τῆς θεωρίας τῆς τοῦ Πλωτίνου καὶ τῶν Γνωστικῶν· μάλιστα δ' ὁ Πλωτίνος ἔγραψε κατ' αὐτῶν, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦ Οὐαλεντίνου (ἐνν. II, 9)· ἐπειδὴ εἰς τὸν Οὐαλεντίνον ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὴν πλείστην ἐπιρροὴν ἐξήσκησε, λέγεται μαθητῆς καὶ τῆς Πλατωνικῆς καὶ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας (Ἐρην. II, 6. Πλωτ. ἐνν. II, 9, 6. Ἰππόλ. VI, 29).

Οὐδ' ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶχεν εἰς τὸν Πλωτίνον καὶ τοὺς νέους Πλατωνικοὺς ἐπιρροὴν, διότι ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἦλθον εἰς τὸ μετέπειτα εἰς συνάφειαν· ταῦτα δ' εἰσι συγγενῆ, διότι ἀμφοτέρω ὑποθέτοντα τὴν ἀντίθεσιν ἀποβλέπουσιν εἰς ἐξιλέωσιν αὐτῆς, ἣν ζητοῦσιν ἐν τῇ ἀποκαλύψει, ἐν τῇ θείᾳ βοήθειᾳ, ἀλλὰ διαφέρουσι, διότι ὁ μὲν Χριστιανισμὸς διδάσκει κατὰβασιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ δὲ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀνάβασιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν Θεόν. Ἡ ἀντίθεσις ὅμως αὕτη δὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν· ἀπόδειξιν δ' ἠδύνατό τις νὰ φέρῃ τὸν ἰδρυτὴν τῆς σχολῆς ταύτης, δηλ. Ἀρμῶνιον τὸν Σακκᾶν, περὶ οὗ λέγεται ὅτι ἀνατραφεὶς ἐν τῇ Χριστιανικῇ θρησκείᾳ μετέστη εἰς τὴν ἐθνικὴν.

Τὸ δὲ σύστημα τοῦ Πλωτίνου οὐδὲν ἔχον Χριστιανικῆς δεικνύει ἐπιρροῆς, διότι ἡ τριάς τῶν νέων Πλατωνικῶν οὐδὲν ἔχουσα τῆ Χριστιανικῇ κοινὸν ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους (Cousin hist. gén. d. phil. 191. Jul. Simon hist. de l' école d' Alex. I, 308).

Οἱ δ' ἀληθεῖς τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας γεννήτορες εἰσὶν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, ἀμέσως μὲν οἱ νέοι Πυθαγόρειοι, Πλατωνικοὶ, Στωϊκοὶ, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (Πορφύρ. β. Πλωτ. 14), ἐμμέσως δ' οἱ Σκεπτικοί. Ταῦτα δὲ πάντα ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία παραλαβοῦσα ἐμόρφωσε κατ' ἰδίαν ἀρχὴν, καὶ τὴν μέθοδον ἐξ Ἀριστοτέλους ἐρανισαμένη ὡς βέλουν δ' ἔθεσε τὴν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ διάκρισιν, τὴν περὶ τῶν ἰδεῶν, τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ τῆς ὕλης θεωρίαν τάξασα ὅμως τὸ πρῶτον ἢν ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ ταυτίσασα τὸ κακὸν μετὰ τῆς ὕλης ὑπερεπήδησε τὸν Πλατωνικὸν δυαδισμόν· ἰδέας δὲ παραλαβοῦσα Στωϊκῶς καὶ Ἀριστοτελικῶς μετέβαλε τὸν ἰδανικὸν κόσμον εἰς νοῦν, τὰς ἰδέας εἰς ἐνεργοὺς δυνάμεις, καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν ὡς ἔνωσιν τῶν σπερματικῶν λόγων ἀπεφάνετο· ἡ ἀριθμητικὴ τῶν νέων Πυθαγορείων παρὰ τοῖς ἔπειτα νέοις Πλατωνικοῖς ἔλαβε σημασίαν μεγάλην, ἐν τῇ φυσικῇ ἔλαβεν ἰδέας Στωϊκῶς καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ, ἐν δὲ τῇ ἀνθρωπολογίᾳ Πλατωνικῶς· ἡ δὲ περὶ ἐκστάσεως θεωρία πλὴν τοῦ Πλάτωνος πρὸς οὐδὲν τῶν συστημάτων ἔχει ἀναλογίαν· ὅθεν πανταχοῦ Ἕλληνικά στοιχεῖα φαίνονται· καὶ ἂν ἔλαβε καὶ μὴ Ἕλληνικά, ταῦτα ἢ συνεχώνευσεν ἢ ἰδιαζόντως μετεποίησεν.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ὑπὸ Ἀμμωνίου τοῦ Σακκά ἰδρυθεῖσα ἀναπτύσσεται ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου καὶ Πορφυρίου, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ μὲν τοῦ Ἰαμβλίχου εἰς τὸ ὀρησκειτικόν, ὑπὸ δὲ τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς καὶ ἰδίως τοῦ Πρόκλου εἰς σύστημα· διὰ τοῦτο τῆς σχολῆς ταύτης, διακρίνονται τρεῖς ἐποχαί, ἡ ἀνάπτυξις, ἡ ἀναγωγὴ εἰς τὸ ὀρησκειτικόν καὶ ἡ ἀνύψωσις εἰς σύστημα.

Α') Ἀρχὴ τῆς σχολῆς ταύτης. (Πρώτη ἐποχή).

Ἡ σχολὴ αὕτη ἐξετάθη παραλαβοῦσα τὰς θεωρίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων· ἰδίως ὅμως ἀρχῆς στερουμένη δὲν ἠδυνήθη νὰ συναρμολογήσῃ τὰς θεωρίας ταύτας εἰς ἓν ὅλον ὀργανικόν· διὰ δὲ τοῦτο μαρανθεῖσα κατέπεσεν ἐνώπιον τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀπώλετο.

1. Τὴν σχολὴν ταύτην ἰδρύσατο Ἀμμώνιος ὁ Σακκάς αὐτὸ κληθεὶς, ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διὰ πτωχείαν Σακκαφόρος ἐγένετο· λέγεται δ' ὅτι εἶχε γονεῖς Χριστιανούς καὶ χριστιανικῶς ἀνατραφεὶς μετέστη εἰς τὸν ἐθνισμόν (Φωτ. κώδ. 214. Ritter Gesch. d. Phil. IV, 573).

Ὅτε δ' αὐτοῦ κατὰ πρῶτον ὁ Πλωτῖνος ἠκροάσατο ἀνέκραξεν, ὡς λέγεται, ὅτι τοῦτον ἐζήτουν· ἐδεσμεύθη δὲ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἔνδεκα ἔτη παρ' αὐτῷ διέμεινε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ (Πορφύρ. β. Πλωτ. 3). Οἱ δὲ τοῦ Ἀμμωνίου μαθηταὶ θεωροῦντες τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ὡς ἀποκάλυψιν ἀνωτέραν ἐθεώρουν ἀσυγχώρητον νὰ μεταδίδῃται τοῖς ἀμυήτοις· μὴ συγγράψαντος δὲ τοῦ Ἀμμωνίου δὲν γνωρίζομεν τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόνον τὴν τοῦ Πλωτίνου μὴ ἐξεληθοῦσαν ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἀμφισβόλια, ὅτι πολλαὶ ἀκτῖνες τοῦ Χριστιανισμοῦ πίπτουσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν. Λέγεται δ' ὅτι ὁ Ἐρέννιος, ὁ Ἰριγένης (ὁ φιλόσοφος), καὶ ὁ Πλωτῖνος συνεφώνησαν νὰ τηρήσωσι τὴν τοῦ Ἀμμωνίου διδασκαλίαν μυστικὴν, ὅτι τὴν συμφωνίαν ταύτην πρῶτος ἠθέτησεν ὁ Ἐρέννιος, μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Ἰριγένης καὶ τελευταῖον ὁ Πλωτῖνος (Πορφύρ. β. Πλωτ. 14). Αὕτη ὅμως ἡ διήγησις περὶ συνθηκῶν δὲν φαίνεται πιθανή, διότι καὶ ὁ Λογγῖνος καὶ ὁ Πλωτῖνος ἀνεγνώριζον τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν τοῦ Ἀμμωνίου (Πορφ. β. Πλωτ. 20). Ποῦ ὅμως ἡ ἀξία αὕτη ἐθεμελιόυτο, κατὰ πόσον ὁ Πλωτῖνος τὰς ἰδέας τοῦ Ἀμμωνίου ἐξέθηκεν ἀκριβῶς, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὁ Ἰεροκλῆς μαθητῆς τοῦ Ἀθηναίου Πλουτάρχου περὶ τὸ μέσον τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐπραγματεύθη περὶ τῆς τοῦ Ἀμμωνίου σχολῆς (Φωτ.

κώδ. 214) λέγων, ὅτι ὁ Θεοδίδακτος Ἀμμώνιος ἀντικατέστησε τὴν γνησίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους θεωρίαν διέξας τὴν συμφωνίαν αὐτῶν (Φωτ. κώδ. 251). Ἐπειδὴ οὐδεὶς τῶν τοῦ Ἀμμωνίου μαθητῶν ἐξέθηκε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ἐκ παλαιᾶς πηγῆς ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ταῦτα ὁ Ἱεροκλῆς ὢν δύο αἰῶνας μεταγενέστερος; Ὁ Φώτιος λέγει, ὅτι ὁ Ἱεροκλῆς τὴν ὅλην σχολὴν ὑπέθετε τὴν αὐτὴν μετὰ τῆς τοῦ Ἀμμωνίου, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἀναφερόμενα ὑπ' αὐτοῦ δὲν δύνανται, ὡς μὴ ἱστορικά, νὰ ἦναι ἀξιόπιστα· οὐδὲ τὰ ὑπὸ Νεμεσίου (περὶ φύσ. ἀνθρ. 2) εἰς τὸν Ἀμμώνιον καὶ Νουμηνίον ἀναφερόμενά εἰσιν ἀξιόπιστα, διότι δὲν ἀναφέρονται ποῖά εἰσι τοῦ Ἀμμωνίου καὶ ποῖα τοῦ Νουμηνίου. Καίτοι δὲ δὲν λέγει πόθεν ἔλαβεν, ἐπειδὴ ὅμως ὑποθέτει τὰ τοῦ Πλωτίνου δόγματα, δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι παρὰ τοῦ Πλωτίνου ἔλαβεν, ὡς καὶ ὁ Βαχεράτος (I, 350) καὶ ὁ Ζέλλερος (III, II, Abth. 400) ἀποδεικνύουσιν.

Ἐπειδὴ μαθηταὶ τοῦ Ἀμμωνίου ἦσαν ὁ Ἐρέννιος, οἱ δύο Ὠριγένεις, ὅτε χριστιανὸς καὶ ὁ ἔθνικὸς, ὁ Λογγίνος καὶ ὁ Πλωτίνος, περὶ δὲ Ἐρεννίου οὐδὲν γνωρίζομεν, τοῦ δὲ Ὠριγένους τὰ περὶ δαιμόνων δὲν εἶναι λόγου ἀξία, ὁ δὲ Λογγίνος ἦτο μᾶλλον φιλόλογος ἢ φιλόσοφος, δυνάμεθα νὰ λάβωμεν γνῶσιν περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀμμωνίου μόνον ἐκ τῶν τοῦ Πλωτίνου συγγραμμάτων, ἃ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὁ θεμέλιος λίθος τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. (Πορφ. Ἔ. Πλωτ. 3. Προκλ. Τιμ. 27).

2. Πλωτίνος.

Ὁ Πλωτίνος ἐν Λυκοπόλει γεννηθεὶς (Πορφ. Ἔ. Πλωτ. 2. Εὐνάπ. 6. Σοφιστ. 6.) τῷ 205 ἢ 204 μ. Χρ. ἐπαιδεύθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· εἰκοσιοκταέτης ἐπεσκέφθη τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς σχολὰς καὶ τὴν τοῦ Ἀμμωνίου, παρ' ἧς διέμεινεν ἕνδεκα ἔτη μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ θελήσας νὰ ἴδῃ τοὺς τόπους τῆς ἀνατολῆς καὶ γνωρίσῃ τὴν σοφίαν αὐτῶν, ἰδίως δὲ τὴν τῶν Περσῶν καὶ Ἰνδῶν, ἐξεστράτευσεν ὑπὸ τὸν Καίσαρα Κορδιανὸν κατὰ τῶν Περσῶν. Περσόντος δὲ τοῦ Κορδιανοῦ ἐν

τῇ μάχῃ καὶ τοῦ στρατοῦ νικηθέντος διέφυγεν ὁ Πλωτίνος εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐκεῖθεν μετ' οὐ πολὺ μετέβη (243. μ. Χρ.) εἰς Ῥώμην, ὅπου καὶ ἐδίδασκεν τὰς τοῦ Ἀμμωνίου θεωρίας, ἃς ἤρξατο νὰ συγγράφῃ τῷ δεκάτῳ ἔτει μετὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ διαμονὴν αὐτοῦ (Πορφ. Ἔ. Πλωτ. 2).

Ἐν δὲ Ῥώμῃ εἶχεν ἀκροατὰς πολλοὺς, τῶν αὐτοκράτορα Γαλιανόν, τὴν σύζυγον αὐτοῦ Σαλωνίνα καὶ ἄλλας γυναῖκας· εἰλκε δὲ ἔνεκα τῶν γνώσεών του, τῆς πρωτοτυπίας τῶν ἰδεῶν του, (Πορφ. Ἔ. Πλωτ. 7. 12), τῆς ἐμψύχου παραδόσεως, τοῦ ἠθικοῦ καὶ ὀρησκευτικοῦ χαρακτῆρός του, τοῦ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ, τῆς δξυνοίας καὶ τῆς αὐστηρᾶς διαγωγῆς του (Πορφ. Ἔ. Πλ. 8. 15. 16). Ὁ Πλωτίνος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐγύμναζεν ἐν λογογράφοις καὶ ποιηταῖς, ἀναγινώσκων καὶ ἄλλων φιλοσόφων συγγράμματα, ἰδίως δὲ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους (Πορφ. Ἔ. Πλωτ. 8). Τὴν δὲ μαντείαν ἀπέφριπτεν, ὡς φαίνεται (Πορφ. Ἔ.)· ὁμοίως δὲ περιεφρόνει καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ὡς ἀναξίων φιλοσόφου· καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐνόμιζε σκιὰν καὶ βάρος (Πορφ. 4. 8. 15), καὶ διὰ τοῦτο ἤσχυνετο νὰ εἴπῃ τοὺς γονεῖς καὶ τὴν αὐτοῦ πατρίδα, εἰ καὶ ἐώρταζε τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος γεννήσεως· (Πορφ. Ἔ. Πλ. 1)· διὰ τοῦτο καὶ τὸν Πατρίκιον Ῥογατιανὸν παραμελήσαντα τῶν ἐκτὸς περιγράφει ὡς παράδειγμα φιλοσόφου. Καθιστάμενος δὲ τῶν ἀνηλικίων κηδεμῶν ἐφρόντιζε περὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἕως οὗ οὗτοι ἤρχοντο εἰς φιλοσοφίαν.

Πολλάκις δὲ προέλεγε τοῖς μαθηταῖς τὴν διάνοιαν καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῶν, κλοπὰς ἀνεκάλυπτε καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· ἐνὶ λόγῳ ὁ Πορφύριος αὐτὸν περιγράφει ὡς ὄν ἀνωτέρας φύσεως βεβαιῶν ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς παρ' αὐτῷ διαμονῆς του εἶδε τὸν Θεὸν τετράκις, αὐτὸς δὲ ἀπαξ μόνον διὰ βίου· (τέλος γὰρ αὐτῷ καὶ σκοπὸς ἦν τὸ ἐνωθῆναι καὶ πελάσαι τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ).

Λέγεται δ' ὅτι ἐζήτησε νὰ συστήσῃ καὶ μίαν πόλιν, Πλατωνούπολιν, κατὰ μίμησιν τῆς τοῦ Πλάτωνος πολιτείας, ἀπέτυχεν ὅμως μὴ ἐπιτρεψάντων τῶν περὶ τὸν Καίσαρα Γαλιανὸν λειτουργῶν.

Ἔνεκα δὲ τῶν κόπων ἀσθενήσας ἀπεσύρθη εἰς Καμπανίαν, ὅπου ἐτελεύτησεν ἐξήκοντα καὶ ἐξ ἑτῶν, τῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ ἔτει μετὰ τὴν εἰς Ῥώμην ἀφίξιν αὐτοῦ.

Λέγεται δ' ὅτι ὁ Πλωτῖνος πάσχων τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲν ἠδύνατο τὸ ἀπαξ γεγραμμένον νὰ ἐπιδιορθώσῃ· ἐν δὲ τῷ γράφειν ἦτο σύντομος, πολύνους· ἡ δὲ συγγραφή αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀνάπτυξις μεθοδική. Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλωτίνου συνιστάμενα ἐκ πεντήκοντα καὶ τεσσάρων πραγματειῶν διέταξεν ὁ Πορφύριος εἰς ἕξ ἐννεάδας κατὰ τὸ περιεχόμενον (1).

Ὅθεν ὁ Πορφύριος ἐπιδιορθώσας τὴν ἐξωτερικὴν τῶν βιβλίων μορφήν προσέθηκε καὶ τινα καὶ ἐξέδωκε ταῦτα, ἃ ἴσως ἔχομεν.

Ἐκτὸς δὲ τῆς τοῦ Πορφυρίου ἀναφέρεται καὶ ἑτέρα ἔκδοσις τῶν τοῦ Πλωτίνου βιβλίων ὑπ' Εὐστοχίου μαθητοῦ καὶ τούτου τοῦ Πλωτίνου ἄλλην ἔχουσα διαίρεσιν τῆς τοῦ Πορφυρίου διάφορον (Ἐνν. IV, 4, 29.). Πρὸς δὲ τούτοις τὰ συγγράμματα τοῦ Πλωτίνου ἐγνωστοποίησε καὶ ὁ Ἀμέλιος (Πορφ. Ἔ. Πλ. 13.). Τὸ λεκτικὸν τοῦ Πλωτίνου εἶναι ἀνόμοιον, τὸ ὕφος σκοτεινόν, καὶ ὁ συλλεκτικὸς τρόπος καθιστᾷ αὐτὸ ἔτι σκοτεινότερον. (Πορφ. Ἔ. Πλωτ. 8.). Πρὸς δὲ τούτοις τὰ συγγράμματα τοῦ Πλωτίνου εἰσὶ πλήρη ἐπαναλήψεων, αἵτινες οὖσαι παρεκβολαὶ καὶ μικρὰν συνέχειαν ἔχουσαι μετὰ τῆς θεωρίας του δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὴν πολυλογία γεροντικῆ ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ σχολῇ.

Ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος ἀπέβλεπε πρὸς τελείαν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸν, εἶναι ἡ βᾶσις τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ὑποκειμενική.

(1) Πορφ. τὰ μὲν οὖν βιβλία εἰς ἕξ ἐννεάδας τοῦτον τὸν τρόπον κατετάξαμεν, τέσσαρα καὶ πεντήκοντα ὄντα· καταβεβλήμεθα δὲ καὶ εἰς τινα αὐτῶν ὑπομνήματα ἀτάκτως διὰ τοὺς ἐπιξέοντάς ἡμᾶς ἑταίρους γράψαι, εἰς ἅπερ αὐτοὶ τὴν σαφήνειαν αὐτοῖς γενέσθαι ἠξίου· ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ κεφάλαια αὐτῶν πάντων, πλὴν τοῦ περὶ τοῦ καλοῦ, διὰ τὸ λείπειν ἡμῖν, πεπονθήμεθα κατὰ τὴν γρονικὴν ἔκδοσιν τῶν βιβλίων· ἀλλ' ἐν τούτῳ οὐ τὰ κεφάλαια μόνον καθ' ἕκαστον ἔκκεται τῶν βιβλίων, ἀλλὰ καὶ ἐπιχειρήματα, ἃ ὡς κεφάλαια συναριθμεῖται· νυνὶ δὲ πειρατόμεθα ἕκαστον τῶν βιβλίων διερχόμενοι τὰς τε στιγμὰς αὐτῶν προσθεῖναι καὶ εἴ τι ἡμαρτημένον εἴη κατὰ λέξιν διορθοῦν καὶ ὅ,τι ἂν ἡμᾶς ἄλλο κινήσῃ, αὐτὸ σημαίνει τὸ ἔργον. Πορφ. 18.

Ἡ δ' ἀντικειμενικὴ εἶναι ἡ διάκρισις τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Τὸ πνεῦμα ἔρχεται εἰς ἑαυτὸ ὑψούμενον εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν· ἡ ἐκ τῶν ἐκτὸς εἰς ἑαυτὸ ἐπάνοδος αὐτοῦ εἶναι ἀμεσος ἐπαφή μετὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ ὑπεραισθητὸν δὲν ἔχει χρεῖαν ἀποδείξεως· διότι δίδεται ἐν τῷ αὐτοσυνειδῶτι.

Διὰ ἣν θεωρίαν αὕτη ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ· ἡ περὶ γνώσεως θεωρία διορίζεται ἐκ τῆς μεταφυσικῆς, ἡ μέθοδος τῆς γνώσεως ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καταλήψεως τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος ὂν τῷ ὑπεραισθητῷ ἀντικείμενος παράγεται ἐν ταύτῳ ἐξ αὐτοῦ· διότι τὸ πρῶτον μέρος τοῦ συστήματος ἀποτελεῖ ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος.

Μετὰ δὲ τοῦ πρώτου μέρους συνέχεται ἡ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου θεωρία.

Ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὃς ἔνεκα τῆς ἀνωτέρας αὐτοῦ φύσεως ζητεῖ, ἔχει ὄρμην εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ νὰ ἐδηγήσῃ τὴν ὄρμην ταύτην διὰ τῶν μέσων βαθυμίδων εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον.

Περὶ δὲ τῆς ἀνυψώσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον πραγματεύεται τὸ τρίτον τοῦ συστήματος μέρος.

Α'. Ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος.

Οὗτος περιλαμβάνει τὰ θεῖα, ἦτοι τὸ πρῶτον ἔν, τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν.

1) Τὸ πρῶτον ἔν (τὸ ἔν).

Ὁ Πλωτῖνος ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ τὰς ιδέας ἔθεσε τὸ πρῶτον ἔν καὶ ἐξ αὐτοῦ παρήγαγε πάντα καὶ τὴν ὕλην. Ὁ Πλωτῖνος διακρίνων τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ τὸ αἰσθητὸν, οὗ ἡ ὕλη ἐστὶν ὑποκείμενον, ἀναιρεῖ τὸν δυαδισμόν τῶν ἀρχῶν· εἰς δὲ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον ἀνάγει πρῶτον μὲν τὸ πρῶτον ἔν τὸ ἐπέκεινα τοῦ νοῦ καὶ τῶν ὄντων καὶ οὐσία τοῦ νοῦ διάφορον, δεύτερον δὲ τὸν νοῦν μετὰ τοῦ νοητοῦ κόσμου καὶ τρίτον τὴν ψυχὴν. Αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ περιέχουσι τὰς ἐπέκεινα τοῦ αἰσθητοῦ δυνάμεις· ὁ Πλωτῖνος ἀποδεικνύει κατὰ τῶν Γνωστικῶν, ὅτι οὔτε πλείω τούτων δύνανται ἐν τῷ νοητῷ νὰ τεθῶσιν οὔτε ἐλάττω. (Ἐνν. II, 9, 1.)

Ὁ Πλάτων ὑπὲρ τὰς ἰδέας ἔθεσε τὸ ἀγαθόν, πρῶτον καὶ δυνάμει ὑπερέχον· ὁμοίως καὶ ὁ νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς τέλος τοῦ κόσμου εἶναι ἐ αὐτός τῷ ἀγαθῷ. Πρῶτος ὁ Πλωτῖνος διέκρινε τὸν θεὸν ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ ἔθεσεν ὑπὲρ τὸν νοῦν, διότι ὁ νοῦς εἶναι δύο, τουτέστι πολλά, νοῶν καὶ νοητῶν, τὸ δ' ἀγαθόν, ἦτοι ὁ θεός, ἓν. Τὸ πρῶτον ὃν δὲν δύναται νὰ ᾖναι πολλά, ἀλλὰ τὸ ἓν μόνον· διότι πᾶν πλῆθος ὑποθέτει τὸ ἓν (1). Ἡ θεωρία τοῦ Πλωτῖνου περὶ τοῦ πρώτου ὄντος ἦτοι τοῦ Θεοῦ ὑποθέτει τὴν διάκρισιν τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ πλῆθους, τὴν τοῦ νοητοῦ καὶ νοοῦντος· ὅσα εἰσὶ πρώτως ὄντα καὶ ὅσα λέγονται ἐν τοῖς οὔσι, πάντα εἰσὶ τῷ ἐνὶ ὄντι (VI, 9, 1. VI, 6, 13)· ἐν δὲ τῷ νῷ εἰσὶν αἰεὶ πολλά. τοῦλάχιστον δύο, τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοητὸν, ἢ οὐσία καὶ ἐνέργεια (2). Ἴνα δ' ὁ νοῦς θεωρῇ ἑαυτὸν, πρέπει νὰ ᾖναι πολλά καὶ πρὸς ἕτερον νὰ ἀναφέρηται, ὡς θεωρεῖ (V, 3, 10). Ὁ ἀπολύτως ἓν ἐστίν, οὐδὲν ἔχει, εἰς δ' ἢ ἐνέργεια αὐτοῦ ἢ δύνατο ν' ἀναφέρηται· διότι ἢ ἐνέργεια εἶναι ἢ πρόοδος εἰς τι· διὰ τοῦτο πρέπει τὸ ἐνεργοῦν ἢ περὶ ἄλλο νὰ ἐνεργῇ ἢ τὸ νὰ ᾖναι πολὺ τι, εἰ μέλλει νὰ ἐνεργῇ ἐν αὐτῷ. Τὸ δὲ νοεῖν εἶναι ἐνέργεια· πρέπει ἄρα τὸ νοοῦν ὅταν νοῇ νὰ ᾖναι ἐν δυοῖ καὶ ἢ ἔξω θάτερον ἢ τῷ αὐτῷ ἄμφω (VI, 7, 39). Ὁ Πλωτῖνος ἀναφέρει, ὅτι τὸ πρῶτον ὃν δὲν δύναται νὰ νοῇ, διότι πᾶν νοεῖν

(1) Ἐνν. V, 3, 12. δεῖ γὰρ πρὸ τοῦ πολλοῦ τὸ ἓν εἶναι, ἀφ' οὗ καὶ τὸ πολὺ· ἐπ' ἀριθμοῦ γὰρ παντὸς τὸ ἓν πρῶτον· V, 6, 3. οὐ δύναται γὰρ πολλά μὴ ἑνὸς ὄντος, ἀφ' οὗ ἢ ἐν τῷ τὰ πολλά ἐστίν, ἢ ὅλως ἑνὸς, καὶ τούτου πρώτου τῶν ἄλλων ἠριθμημένου δ' αὐτὸ ἐφ' αὐτὸς δεῖ λαθεῖν μόνον· VI, 6, 13. εἰ πολλά ἀνάγκη προὔπάρχαι ἐν, ἐπεὶ καὶ ὅταν πλῆθος λέγῃ πλείω ἑνὸς λέγει.

(2) Ἐνν. III, 8, 7. κατὰ τί δ' ὁ νοῦς εἶναι πολλά, ὅτι οὐχ ἓν θεωρεῖ· ἐπεὶ καὶ ὅταν τὸ ἓν θεωρῇ οὐχ ὡς ἓν· εἰ δὲ μὴ οὐ γίνεται νοῦς· ὁ νοῦς οὐ πρῶτος, ἀλλὰ δεῖ εἶναι τὸ ἐπέκεινα αὐτοῦ· πρῶτον μὲν ὅτι πλῆθος ἑνὸς ὑστερον· καὶ ἀριθμὸς δ' οὗτος, ἀριθμοῦ δ' ἀρχὴ καὶ τοῦ τοιούτου τὸ ὄντως ἓν· καὶ οὗτος νοῦς καὶ νοητὸς ἄμω, ὡστε δύο ἄμω· εἰ δὲ δύο, δεῖ τὸ πρὸ τοῦ δύο λαθεῖν Ἐνν. VI, 9, 5· τούτο δὲ (νοῦς) κυριώτερον ψυχῆς, οὐ μὲν ται πρῶτον, ὅτι μὴ ἐν μηδὲ ἀπλοῦν, ἀπλοῦν δὲ τὸ ἓν καὶ ἢ ἀπάντων ἀρχή· δεῖ τι πρὸ νοῦ εἶναι ἐν ἐν μὲν εἶναι βουλομένου, οὐκ ὄντος δὲ ἐν, ἐνοειδοῦς δὲ, ὅτι αὐτῷ μὴ διεσκέδασται ὁ νοῦς, ἀλλὰ σύνεστιν ἑαυτῷ ὄντως οὐ διαρτήσας ἑαυτὸν τῷ πλῆθυσίον μετὰ τὸ ἓν εἶναι, ἀποστήναι δὲ πως τοῦ ἑνὸς τολμήσας.

ὑποθέτει ἑτερότητα, τὴν τοῦ νοοῦντος καὶ νοουμένου διάκρισιν· καὶ ἂν ὁ νοῦς ἑαυτὸν νοῇ, γίνεται πολὺς, νοητὸς, νοῶν, κινούμενος καὶ ὅσα ἄλλα τῷ νῷ προσήκει· καὶ ἐναντίον τοῦ Ἀριστοτέλους λέγει, εἰ μὲν οὐσία ἐστίν αἰεὶ νοοῦσα, δύο ὁμοῦς λέγουσι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν νόησιν καὶ οὐχ ἀπλοῦν λέγουσιν (1).

Ἐκ τῶν ἀναφερομένων ἀποδεικνύει ὁ Πλωτῖνος, ὅτι ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ᾖναι τὸ πρῶτον, ἀλλὰ τὸ ἐπέκεινα αὐτοῦ (2). Ἐκ δὲ τὸ πρῶτον ὃν προσδιορισθῇ ὡς τὸ ἀγαθόν, τὸ νοεῖν ἔχει ἀντικείμενον τὸ ἀγαθόν καὶ περιεχόμενον αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ᾖναι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ γίνεται κατὰ μέθεξιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθόν, κατὰ μέθεξιν τοῦ ἑνὸς ἐν, δεῖται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἑνὸς, ἄρα δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγαθόν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν (3). Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὃν καὶ ἢ οὐσία (ἢν μετὰ τοῦ νοεῖν ταυτίζει) δὲν δύναται νὰ μὴ ᾖναι πολλά, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχη ταῦτα καὶ νὰ ᾖναι ἐν πολλά (Ἐνν. VI, 2, 17)· διὸ τὸ ὃν δύναται νὰ ᾖναι ὑπὲρ τὰ πολλά· διὸ πρέπει τοῦ συνθέτου νὰ προηγῆται τὸ ἀπλοῦν, τοῦ παραγομένου τὸ ἀπόλυτον ἐν, τοῦ ὀρισμένου τὸ ἀόριστον, τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ἢ αἰτία αὐτῶν, τοῦ ὅλου μᾶτε μέρος μᾶτε ὅλον (4).

(1) V, 1, 4. ὁ νοῦς ἐστίν ἄρα νοῦς καὶ ὃν καὶ νοοῦν καὶ νοούμενον· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο τὸ νοεῖν ἑτερότης μὴ οὐσίας καὶ ταυτότητος δέ.

(2) Ἐνν. V, 3, 11. εἰ οὖν νοῦς, ὅτι πολὺς ἐστίν, πληθύνει, δεῖ τὸ πάντη ἀπλοῦν καὶ πρῶτον ἀπάντων ἐπέκεινα νοῦ εἶναι· καὶ γὰρ εἰ νοῆσει, οὐκ ἐπέκεινα νοῦ, ἀλλὰ νοῦς ἐστίν· ἀλλ' εἰ νοῦς ἐστίν, καὶ αὐτὸ πλῆθος ἐστίν.

(3) Ἐνν. III, 8, 10. τῇ τοῦ νοῦ ὄψει τὸ ἀγαθὸν τὸ πληροῦν· εἰ γὰρ αὐτὸς τὸ ἀγαθόν, τί ἔδει ἠρᾶν ἢ ἐνεργεῖν ὅλως; Ἴνα μὲν γὰρ ἄλλα περὶ τὸ ἀγαθόν καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, τὸ δ' ἀγαθὸν οὐδενὸς δεῖται· διὸ οὐδὲν ἐστίν αὐτῷ ἢ αὐτό· ὁ μὲν γὰρ νοῦς τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δ' ἀγαθὸν οὐ δεῖται ἐκείνου.

(4) Ἐνν. V, 4, 1. δεῖ μὲν γὰρ τι πρὸ πάντων εἶναι ἀπλοῦν τοῦτο καὶ πάντων ἕτερον τῶν μετ' αὐτό V, 5, 4. V, 3, 12. III, 8, 8. εἰ ὁ νοῦς ζωὴ καὶ ἐνέργεια ἐν διεξόδῳ τῶν πάντων ἐστίν, ἐκ τίνος ἄλλου αὐτὸν εἶναι ἀνάγκη, ὃ οὐκ ἔτι ἐν διεξόδῳ, ἀλλ' ἀρχὴ διεξόδου καὶ ἀρχὴ ζωῆς καὶ ἀρχὴ νοῦ καὶ τῶν πάντων οὐ γὰρ ἀρχὴ τὰ πάντα, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς τὰ πάντα· αὐτὴ δὲ οὐκ ἔτι τὰ πάντα οὐδέ τι τῶν πάντων, ἵνα γεννηθῇ τὰ πάντα καὶ ἵνα μὴ πλῆθος ᾖ, ἀλλὰ τοῦ πλῆθους ἀρχή· τοῦ γὰρ γεννηθέντος πανταχοῦ τὸ γεννῶν ἀπλοῦστερον· εἰ οὖν τοῦτο νοῦν ἐγέννησεν, ἀπλοῦστερον νοῦ δεῖ αὐτὸ εἶναι· ὡς δὲ ὁ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ τῶν ἀστρῶν φέγγος ἰδὼν τὴν ποιήσαντα

Ἐάν ὑποτεθῆ, ὅτι τὸ ἓν ἐστὶ πάντα, ἔπρεπε νὰ ὑποτεθῆ ἢ συγκεῖμενον ἐκ πάντων, τότε ὁμῶς δὲν θὰ ἦτο τὸ πρότερον, ἀλλὰ τὸ ὕστερον, ἢ ἐάν ὑποτεθῆ σύγχρονον τοῖς οὖσιν αὐθις, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν· ἢ ἐάν ὑποτεθῆ ταύτῳ μετὰ τῶν ὄντων, ταῦτα αὐθις ὡς ἴδια δὲν θὰ διεκρίνοντο. Τὸ ἓν ὑποθέτει ἀκίνητον, τὸν νοῦν νοοῦντα ἑαυτὸν, τὴν ψυχὴν τὸ ἑαυτοκινοῦν καὶ τοῦ κόσμου δημιουργόν. Ταῦτα δὲ ὅτι παρέλαβεν ἐκ τῶν Ἑλεατῶν, τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, λέγει ὁ αὐτὸς, ὅτι αἱ δόξαι αὗται εἰσι παλαιαὶ ἐπιβεβαιούμεναι τοῖς αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος γράμμασιν (Ἐνν. V, 1, 8).

Ἄλλ' ὁ Πλωτῖνος τὸ νοητὸν ἐκλαμβάνει τοῦ νοῦ ἀνώτερον. Ἐπειδὴ τὸν νοῦν δεικνύει δυάδα, ἀναγκάζεται νὰ προβῆ εἰς ἀρχὴν τοῦ νοῦ ἀνωτέραν, οὖσαν μονάδα, ἐν ἀπλοῦν. Τούτων δ' ὑπόθεσις φαίνεται ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι τὸ πρῶτον ὃν πρέπει νὰ ἦναι ἐκτὸς τοῦ παραγομένου, τὸ αἷτιον ἐκτὸς τοῦ αἰτιατοῦ, τὸ ἓν ἐκτὸς τῶν πολλῶν, τὸ νοητὸν ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος· ὥστε ὑποτίθεται τὸ ἐπέκεινα, ἢ ὑπερβατικότης τοῦ πρώτου ὄντος V, 3, 11)· ὁ νοῦς νοεῖ τότε, ὅταν πληρωθῆ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ· ἡ ἀρχὴ δὲν ἐνυπάρχει· αὕτη καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ἐστὶν ἕτερον· ἢ δ' ἀπόλυτος ἀρχὴ ἕτερον ἀπάντων καὶ πρὸ πάντων, ὥστε καὶ πρὸ τοῦ νοῦ. Ὁ Πλωτῖνος δ' ἠδύνατο ἀντὶ τοῦ ἀφηρημένου ἑνὸς τοῦ ἀποκλείοντος πάντα νὰ θέσῃ ὡς πρῶτον ὃν τὸ ἓν τοῦ Πλάτωνος, ἀντὶ τοῦ νοητοῦ τοῦ ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος τὸν ἑαυτὸν νοοῦντα νοῦν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀντὶ τῆς αἰτίας τῆς ἐκτὸς πάντων τῶν αἰτιατῶν τὴν ἐνυπάρχουσαν τῷ παντὶ ἐνεργὸν δύναμιν τῶν Στωϊκῶν. Πόθεν ὁμῶς πηγάζει αὕτη ἢ ὑπόθεσις; Τὸ ζήτημα τοῦτο διασαφεῖ ὁ Πλωτῖνος ἐν ταῖς ἀναφερομένοις χωρίοις, ἐν οἷς λόγος γίνεται περὶ τῆς ἀναγκαιότη-

τος τοῦ νὰ ζητῆται τὸ πρῶτον ὃν ἐπέκεινα τοῦ νοῦ· καὶ τοῦτο κυρίως εἶναι τὸ διακρίνον τὸν Πλωτῖον ἀπὸ τῶν προκατόχων του. Τὸ νοεῖν φαίνεται ἀσθενές, τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δὲν ἔχει αὐτὸ, ἀλλὰ λαμβάνει ἐξ ἀνωτέρου ὄντος· ἐπειδὴ ἀντικείμενον ἔχει τὸ ἀγαθόν, δὲν εἶναι τὸ ἀγαθόν· τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον τοῦ νοῦ, ἢ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος καὶ τοῦ πλήθους ἐν τῇ παραστάσει χωρίζονται εἰς διάφορα ὑποκείμενα· ἐπειδὴ ὁ νοῦς νοῦν ἑαυτὸν δὲν ὑπάρχει ἀνευ ἀντιθέσεως, πρέπει ἡ ἐνότης νὰ κῆται ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐπέκεινα τοῦ νοῦ. Ὁ Πλωτῖνος δηλαδὴ ὑποθέτει ὅτι ἐπέκεινα τοῦ νοοῦντος δὲν ὑπάρχει νοοῦν, διότι ὁ νοῦς ὑποθέτει νοοῦν καὶ νοητὸν, τουτέστι δυάδα, ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀπολύτως ἀπλοῦν· ἐὰν δέ τις, ὡς λέγει ὁ Πλωτῖνος, τὸ ὄρων ποιήσῃ ἴσον τῷ ὄρωμένῳ ἐν τὰ δύο θῆσει, οὕτω νοῦν καὶ νοητὸν εὐρήσει. Ὁ Πλωτῖνος ὁμῶς τὴν διαφορὰν ταύτην ἔλαβεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοῦ αὐτοσυνειδότος καὶ ἔθεσε τὸ νοητὸν ὑπὲρ τὸ νοοῦν· οὕτως ὑποθέτει ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον, τὸ ἐνεργοῦν καὶ ἐνεργούμενον.

Ὁ Πλωτῖνος ἀποδεικνύει, ὅτι τοῦ νοῦ προηγείται τὸ ἀπλοῦν ἓν, ὅτι τῷ πρώτῳ ὄντι νοῦς δὲν προσήκει, διότι ὁ νοῦς ὑποθέτει δυάδα, ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀπλοῦς. Ἐπειδὴ τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοητὸν ὑποτίθενται κεχωρισμένα, ὑποτίθεται καὶ τὸ νοητὸν ἐπέκεινα τοῦ νοοῦντος ὡς τι ὑπερνοητόν. Αἱ ὑποθέσεις αὗται τοῦ Πλωτῖνου δεικνύουσιν, ὅτι ὁ Πλωτῖνος ἐν τῷ νῷ εὐρίσκει τι διηρημένον, πεπερασμένον καὶ ἐξηρητημένον, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἀνώτερον αὐτοῦ περιεχόμενον, τὴν γνῶσιν τοῦ ἀπολύτου, λαμβάνει ἐξ ἀνωτέρου, τουτέστι τοῦ πρώτου ὄντος, ὅπερ ἐστὶν ἐπέκεινα τοῦ νοῦ καὶ πάντων τῶν ὄντων.

Ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου ὄντος ἐπήγαγεν ἐξ ἀφαιρέσεως ἀπὸ πάντων τῶν ὄντων καὶ τοῦ νοῦ, παρίσταται τὸ ὃν τοῦτο ἐπέκεινα καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ζωῆς, ὡς τὸ ἀόριστον, τὸ ἀγνώριστον, τὸ ἀπειρον, ὡς ἐκεῖνο, ᾧ οὐδὲν ζῆν, νοεῖν, ἐνεργεῖν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια προσόντα ὑπάρχουσιν. Ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ Πλωτῖνος ἐν τούτοις τοῖς ἀποθετικοῖς διορισμοῖς (πρόσοβσι) νὰ

ἐννομεῖται καὶ ζητεῖ, οὕτω χρὴ καὶ τὸν νοητὸν κόσμον, ὡς ἐθεάσατο τὸν ἐκείνου ποιητὴν ζητεῖν. Πάντως τοῖς οὔτε νοῦς ἐκεῖνος, οὔτε κόσμος, ἀλλὰ καὶ πρὸ νοῦ καὶ κόσμου III, 9, 3· δεῖ πρὸ πάντων ἓν εἶναι. Πληροῦν οὖν δεῖ αὐτὸν (τὸ πρῶτον ὃν, τὴν θεὸν) καὶ ποιεῖν πάντα, οὐκ εἶναι τὰ πάντα, ἀ ποιεῖ· τὸ μὲν πρῶτον δὲν αὐτὸς ἐστὶ κινήσεως καὶ στάσεως, ὥστε ἐπέκεινα τούτων, τὸ δὲ δεύτερον VI, 9, 3· γεννητικὴ γὰρ ἢ τοῦ ἐνός φύσις οὖσα τῶν πάντων οὐδὲν ἐστὶν αὐτῶν.

μείνη δὲν ἠδύνατο, ἔπρεπε νὰ προβῆ ὑπὲρ τὸ πεπερασμένον, τὸ ὀρισμένον, (διότι ταῦτα πλήρη ἀλήθειαν δὲν ἔχουσιν), εἰς τὸ πραγματικώτατον καὶ θετικώτατον, ὅπερ τις πρέπει νὰ ἐκφράσῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Αἱ ἐννοιαὶ ὅμως αὐταὶ εἰσι θετικαὶ καὶ ὀρισμέναι, καθὼς δὲ τοιαῦται δὲν παρέχουσι γνῶσιν πραγματικὴν. Πόθεν ὅμως λαμβάνομεν τοιαύτην γνῶσιν περὶ αὐτοῦ, ὃ πρέπει νὰ ᾔηται ὑπὲρ πάντα ὀρισμόν; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι μόνον ἐξ ἐναντίου συλλογισμοῦ, ἀπὸ τοῦ αἰτιατοῦ εἰς τὸ αἶτιον· διότι ἀναγκαζόμεθα νὰ ζητήσωμεν τὴν τῶν πολλῶν ἀρχὴν ἐν τῷ ἐνί, τὴν τοῦ πεπερασμένου ἐν τῷ ἀπείρῳ· κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον γινώσκομεν τὴν ἀπειρον αὐτοῦ αἰτιότητα, ἥτις μένει ὡς ἡ θετικὴ τοῦ ὄντος ἐννοια. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ τοῦ πρώτου ὄντος περιγραφῇ ὡς τοῦ ἐνός, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου αἰτίου περιέχονται ὅλοι αἱ περὶ αὐτοῦ λόγοι τοῦ Πλωτίνου.

Τὸ πρῶτον ὃν διορίζεται ὡς τὸ ἐπέκεινα πάντων, οὐσίας, ἐνεργείας, νοῦ, νοήσεως, ὡς τὸ ἀπλετον καὶ ἀπειρον, ὃ ἐστὶν ἀποθετικῶς (Ἐνν. VI, 8, 14. ἐν ἀφαιρέσει πάντα τὰ περὶ τούτου λεγόμενα). Τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶν ἐπέκεινα τῶν ἀρίστων, ἐπέκεινα κάλλους, ἐνέργεια ὑπὲρ νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ζωὴν (1). Οὐδεμία ιδιότης δύναται αὐτῷ νὰ ἀποδοθῇ ὑπάρχουσα τῷ πεπερασμένῳ, καὶ οὐδὲ ιδιότης τοῦ νοῦ· διότι αὐτὸ ἐστὶν ἀμόρφον, ἀπειρον, ἀνευ ἀρετῆς, βουλήσεως καὶ ἐνεργείας, ἀνευ ζωῆς, νοήσεως, ἐστὶν ἐπέκεινα αὐτῶν. Ἐπειδὴ πᾶν κάλλος ὑποθέτει μορφήν, οὐδὲ καλὸν νὰ κληθῇ δύναται, ἀλλ' ὡς αἶτιον τοῦ κάλλους, αὐτὸ τὸ κάλλος, δὲν εἶναι ὅμως κάλλος, ἀλλ' ἐπέκεινα αὐτοῦ (2). Τὸ πρῶτον ὄν δὲν ἔχει βούλησιν· διότι ἡ βού-

(1) I, 7, 1. Τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἐπέκεινα οὐσίας, ἐπέκεινα καὶ ἐνεργείας, καὶ ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως. I, 8, 2. Ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπέραλλος καὶ ἐπέκεινα τῶν ἀρίστων VI, 8, 16. Αὐτὸς ἀρχὴ ἐστὶν ἐνέργεια ὑπὲρ νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ζωὴν.

(2) IV, 3, 8. Ὁ θεὸς οὐ πεπερασμένος VI, 7, 17, VI, 9, 6. Αἰσθητὸν δὲ καὶ ἀπειρον αὐτὸν οὐ τῷ διεξιτήτῳ ἢ τοῦ μεγέθους ἢ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ τῷ ἀπεριλήπτῳ τῆς δυνάμεως· ὅταν γὰρ αὐτὸν νοήσῃς οἶον νοῦν ἢ θεὸν πλέον ἐστὶ V, 5, 10. Ὁ θεὸς ἐστὶν ἀπειρος τῇ δυνάμει· ἀπειρος δ' ἐστὶν ὡς μὴ ὄν πολλά. VI, 5, 11. Ὁ θεὸς οὐδ' ἐν τόπῳ, ὡς μὴ ἔχων τόπον. VI, 7, 17. Ὁ

λήσις εἶναι ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ πρῶτον ὄν οὐδενὸς δεῖται ἢ βούλησις, καθὼς τὸ νοεῖν, ὑποθέτει τὴν διαφορὰν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας. Τὸ πρῶτον ἐστὶ καθαρόν ἐν. Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον οὐδενὸς δεῖται, οὐδεμίαν ἔχει χρεῖαν, πᾶσα δὲ χρεῖα ἐστὶν ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ, ἔπεται, ὅτι τῷ ἐνί οὐδὲν ἀγαθὸν ὑπάρχει, οὐδὲ βούλησις οὐδενός. Ὁ Πλωτῖνος ἐρευνᾷ ἂν τὸ πρῶτον ᾔηται κύριον ἑαυτοῦ, τούτέστιν ἂν τὸ ὄν διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἐστὶν, ὅπερ ἐστὶν, ἀποφαινόμενος, ὅτι ἡ ἐνέργεια καὶ αὐτὸς δὲν εἶναι ταῦτόν· διότι, εἰ ταῦτόν ᾔητο, αὐτὸς δὲν οὐκ ᾔητο κύριος αὐτοῦ· διότι τὸ κύριον αὐτοῦ ὑποθέτει διαφορὰν τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας· ὥστε μόνον ἀκυρολεκτικῶς ἠδύνατο λόγος νὰ γείνη περὶ ἐνεργείας, βουλήσεως, αὐτεξουσιότητος τοῦ πρώτου ὄντος (V, 3, 12). Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστὶν ὅτι οὔτε ἐνέργεια οὔτε βούλησις δύναται τῷ πρώτῳ ὄντι νὰ ἀποδοθῇ· διότι ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ βούλησις εἶναι ἀναφορὰ πρὸς ἕτερον, μετὰβάσις ἐξ ἐνός εἰς ἕτερον, ὁρμὴ πρὸς τι, οὐ τὸ ὁρμῶν στερεῖται, πρὸς τι ἀγαθόν, ὅπερ ἐστὶν ἐκτὸς αὐτοῦ (1).

Ὁν οὔτε πολλὰ ἔχον οὔτε πρόοδον πρὸς ἕτερον, ἀλλὰ τέλειον ἀπολύτως δύναται νὰ ἐνεργήσῃ δημιουργικῶς, δημιουργοῦν ὅμως νὰ μὴ κινῆται, ἀλλὰ νὰ μένῃ ἐν τελείᾳ ἡρεμίᾳ ἐν ἑαυτῷ (V, 3, 12). Οὐδ' ἠθικαὶ ιδιότητες δύνανται νὰ ἀποδο-

νοῦς τὴν μορφήν ἔλαβεν ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος ἀμόρφου ὄντος· αὐτὸ ἀνείδειον ἰσθμὸν εἶδος εἰδῶν· ἐπέκεινα πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ μορφῶν παράγει τὰς μορφάς, τὰς δυνάμεις· οὔτε δὲ τὸ πῶσόν, οὔτε τὸ ποιὸν ὑπάρχει αὐτῷ· τοῦτο τὸ ὑπέραλλον, ὃ νοῦς ἐστὶ καλόν.

(1) I, 7, 1. Ἴσθι οὖν ἔφασις καὶ ἐνέργεια πρὸς τὸ ἀριστον ἀγαθόν, δεῖ τὸ ἀγαθὸν μὴ πρὸς ἄλλο βλέπον μὴδ' ἐφείμενον ἄλλου ἐν ἡσυχίᾳ οὔσαν πηγὴν καὶ ἀρχὴν ἐνεργειῶν κατὰ φύσιν οὔσαν καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθοειδῆ ποιοῦσαν οὐ τῇ πρὸς ἑαυτὴν ἐνεργείᾳ· ἑκατὴν γὰρ πρὸς αὐτήν· οὐ τῇ ἐνεργείᾳ οὐδὲ τῇ νοήσει τὰ ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτῇ τῇ μονῇ τὰ ἀγαθὸν εἶναι· καὶ γὰρ ὅτι ἐπέκεινα οὐσίας, ἐπέκεινα καὶ ἐνεργείας καὶ ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως· καὶ γὰρ αὐτὸ τούτο δεῖ τὰ ἀγαθὸν τίθεσθαι, εἰς ἃ πάντα ἀνήρηται, αὐτὸ δὲ εἰς μηδὲν· δεῖ οὖν μένειν αὐτὸ, πρὸς αὐτὸ δὲ πιστρέφειν πάντα VI, 7, 17. Τὸ δίδον ἐστὶ πρότερον τοῦ δίδομένου· ἐτι τοίνυν ἐνεργείας πρότερον, ἐπέκεινα ἐνεργείας, ὥστε καὶ ἐπέκεινα ζωῆς, ἐν VI, 8, 12 δεῖ περιγράφεται τὸ πρῶτον ὄν ὡς κατὰ φύσιν ἐνέργεια.

θῶσι τῷ πρώτῳ (1, 2, 3· ἢ δ' ἀρετὴ ψυχῆς· νοῦ δὲ οὐκ ἔστιν οὐδὲ τοῦ ἐπέκεινα)· καὶ τὸ νοεῖν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη τῷ πρώτῳ· διότι τὸ πρῶτον δὲν εἶναι νοῦς, ἀλλὰ πρὸ τοῦ νοῦ (1). Τὸ πρῶτον ὡς ἀρχὴ δὲν δύναται νὰ ἔχη ἀρχὴν, πρὸς ἣν τρέπεται, ὡς τὸ νοοῦν πρὸς τὸ νοητόν· οὐδὲ συνεπιγνωστικὴν ὑπάρχει αὐτῷ (2).

Ἐὰν τῷ πρώτῳ οὔτε ἐνέργεια ὑπάρχει, οὔτε νοεῖν, οὔτε ὀρισμὸς οὐδὲ ζῶη καὶ ὄν ὑπάρχει αὐτῷ· διότι τὸ ὄν εἶναι ὄλον, ὡς ὄλον πολλά, τὸ δὲ πρῶτον ἀποκλείει τὰ πολλά. Ἐκαστον ὄν ἐστὶν ὀρισμένον· τὸ πρῶτον πρέπει νὰ προηγῆται παντὸς ὀρισμοῦ· διότι, εἰ ἦτο ὀρισμένον, δὲν θὰ ἦτο πρῶτον, ἀρχή. Τὸ ὄν εἶναι αἰτιατόν· τὸ αἰτιον πρέπει νὰ ἦναι διάφορον αὐτοῦ, ὑπὲρ αὐτό (3)· ἄρα τὸ πρῶτον ἐστὶ διάφορον πάντων, ἀμορφον, ἀνευ μεγέθους, ἀνευ ζωῆς, ἀνευ νοῦ, ἀνευ οὐσίας (4). Διὰ τοῦτο

(1) VI, 9, 3. Εἰ νοήσει τὸ πρῶτον, ὑπάρχει τι αὐτῷ, οὐκ ἄρα πρῶτον, ἀλλὰ καὶ δεύτερον, καὶ οὐχ ἓν, ἀλλὰ πολλά, καὶ πάντα ἕσα νοήσει· καὶ γὰρ εἰ μόνον ἑαυτὸ (νοήσει) πολλά ἐστὶν V, 3, 11· εἰ γὰρ νοήσει οὐκ ἐπέκεινα νοῦ, ἀλλὰ νοῦς ἐστὶν, καὶ αὐτὸ πλῆθος ἐστὶν· τὸ δὲ ἐπέκεινα νοῦ καὶ ἐπέκεινα γνώσεως οὐδενὸς δεόμενον οὐδὲ τὸ γινώσκειν· εἰ τὰγαθὸν ἀπλοῦν καὶ ἀνευδές δεῖ εἶναι, οὐδ' ἂν τοῦ νοεῖν δεοίτο· οὐ δὲ μὴ δεῖ οὐ παρέσται αὐτῷ· ἐπαὶ καὶ ὄλος οὐδὲν πάρεστιν αὐτῷ.

(2) VI, 7, 4. Οὐκ αἰσθάνεται οὖν ἑαυτοῦ, αὐ γὰρ δεῖται· τὸ ἀληθὲς νοεῖν ἐστὶ νοεῖν ἑαυτὸ, τὸ δ' ἕτερον νοεῖν ἐνδές· τὸ δὲ πάντη ἀπλοῦν καὶ αὐταρκές ὄντως οὐδὲν δεῖται· ἡ συναίσθησις πολλοῦ τινος συναίσθησις ἐστὶν (καὶ ἡ συναίσθησις) ὁμοίως καὶ τὸ ὄν ἔχει πολλά· ἄρα τὸ πρῶτον οὔτε νοεῖ, οὔτ' ἐστὶ νόησις αὐτοῦ.

(3) III, 6, 6. III, 8, 9. Τὸ ὑπὲρ τὴν ζωὴν αἰτιον ζωῆς· τὸ ἓν δεῖ εἶναι ὑπὲρ πάντα. Τὸ ἓν πάντα καὶ οὐδὲ ἓν, ἀρχὴ γὰρ πάντων οὐ πάντα· ἐπέκεινα λέγεται οὐσίας· ἐκεῖνο δ' ἀνείδεον. ὡς ἀνείδεον δ' οὐκ οὐσία V, 2, 1· ἡ οὐσία δεῖ εἶναι ὀρισμένον, τὸ δὲ πρῶτον οὐκ ἔστιν ὀρισμένον V, 5, 6. VI, 7, 10· καὶ οὐδὲ τούτου (τοῦ ἐστὶν) δεῖται τὸ πρῶτον, ἐπομένως οὐδ' ἀγαθὸν ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν.

(4) VI, 9, 3. Οὐδὲ νοῦς τοῖνον, ἀλλὰ πρὸ νοῦ (τὸ ἓν), οὐδὲ τί, ἀλλὰ πρὸ ἐκάστου, οὐδὲ ὄν· καὶ γὰρ τὸ ὄν οἷον μορφήν τὴν τοῦ ὄντος ἔχει, ἀμορφον δ' ἐκεῖνο καὶ μορφῆς νοητῆς· γεννητικὴ γὰρ ἢ τούτου ἐνός φύσις οὐσα τῶν πάντων οὐδὲν ἐστὶν αὐτῶν· οὔτε τι οὔτε ποιόν οὔτε πασόν οὔτε ψυχὴν οὔτε νοῦν, οὔτε κινούμενον οὐδ' αὐ ἐστώς, οὐκ ἓν τόπων, οὐκ ἓν χρόνων, ἀλλὰ τὸ καθ' αὐτόν μονοειδές, μάλλον δ' ἀνείδεον, πρὸ εἶδους· ὄν παντός, πρὸ κινήσεως πρὸ στά-

εἶναι· τοῦτο τὸ ὄν ἀρρήτῳ καὶ ἀκατανόητον· οὔτ' ὄνομα αὐτοῦ νὰ προφέρωμεν δυνάμεθα οὔτε νὰ νοήσωμεν· δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τί ἐστὶν, ἀλλὰ τί οὐκ ἔστιν· αὐτὸ ἀρχὴν πάντων ὑποθέτοντες μανθάνομεν μόνον ὅτι ἐστὶν, οὐχὶ ὅμως καὶ τί ἐστὶν (1).

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἀποθετικῶν τούτων διορισμῶν δὲν ἠδύνατο νὰ κτηθῆ τοῦ Θεοῦ Θετικὴ τις ἰδέα, ἦτο ἀδύνατον τοῦλάχιστον νὰ μὴ ζητηθῆ. Περὶ τούτου δὲ αὐτῷ ὑπῆρχον δύο ὁδοί. Ἐπειδὴ ἡ ἔννοια τοῦ πρώτου ὄντος παρήχθη δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ πάντων, ἠδύνατο κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν θετικὴν αὐτοῦ ὀνομασίαν νὰ εὑρεθῆ λέξις ἐκφράζουσα θετικῶς τὴν ἀποκλειστικὴν ἀναφορὰν τοῦ ὄντος εἰς ἑαυτὸ, τὴν ἀντίθεσιν εἰς πᾶν πεπερασμένον. Ἐὰν ὅμως ἀντ' αὐτῆς ἔπρεπε νὰ τεθῆ Θετικὸς διορισμὸς, ἠδύνατο μόνον νὰ λεχθῆ, ὅτι τὸ πρῶτον ὄν εἶναι τὸ ἀπόλυτον αἰτιον καὶ τὸ ἀπόλυτον τέλος πάντων τῶν πεπερασμένων ὄντων. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὁδοῦ προῆλθεν ἡ ἔννοια τοῦ ἐνός, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ἡ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον καὶ ὁ Πλάτων τὸν Θεὸν ὡς τὸ ἓν καὶ τὰγαθὸν ὑπέλαβεν· ἀμφοτέρας τὰς ὀνομασίας ταύτας τοῦ πρώτου ὄντος μεταχειρίζεται μὲν ὁ Πλωτῖνος, ὁμολογεῖ δὲ ὅτι οὐδετέρα τούτων ἐκφράζει ἱκανῶς τὴν τοῦ ὑψίστου οὐσίαν. Τὸ πρῶτον ὀνομάζεται ἓν, ὅτι αὐτό ἐστὶν ἀνευ πολλῶν, ἀνευ ὁμοειδοῦς ἐκτός αὐτοῦ, ἀνευ διαφορᾶς ἐν ἑαυτῷ (VI, 8, 7· μοναχόν, ἀπλοῦν). Τὸ ἓν ἀποκλείειν ἀπολύτως πάντα ὑπάρχει τῷ πρώτῳ μόνον (2)· διὰ τοῦτο τὸ ἓν δὲν ἐπάρκει τῷ πρώτῳ ὡς ὀνομασία· ἡ ὀνομασία αὕτη εἶναι ἀποθετικὴ δηλοῦσα ἀπομάκρυνσιν τοῦ πλῆθους ἀπὸ τούτου τοῦ ὄντος, οὐχὶ δὲ Θετικὴ (3).

σεως· ταῦτα γὰρ περὶ τὸ ὄν, ἃ αὐτὸ πολλὰ ποιεῖ VI, 7, 32· οὐδὲν οὖν τοῦτο τῶν ὄντων καὶ πάντα· οὐδὲν μὲν ὅτι ὑπερὰ τὰ ὄντα, πάντα δ' ὅτι ἐξ αὐτοῦ.

(1) V, 5, 6. Οὐδὲν τούτων ἂν ἂν λέγοιτο ἐπέκεινα τούτων· μόνον δ' ἐκεῖνος ἐποπτεῖται, ὃς ἀφήσει πᾶν τὸ νοητόν.

(2) VI, 2, 9. Τὸ μὲν οὖν ἓν, εἰ μὲν τὸ πάντως ἓν, ἓν ἢ μηδὲν ἄλλο πρόσσει, μὴ ψυχῆ, μὴ νοῦς, μὴ ὄντιον, οὐδενὸς ἂν κατηγοροῖτο τοῦτο.

(3) V, 5, 6. Τάχα δὲ καὶ τὸ ἓν ὄνομα τοῦτο ἄρσιν ἔχει πρὸς τὰ πολλά· εἰ δὲ θέσις τις τὸ ἓν, τὸ τε ὄνομα τὸ τε δηλούμενον ἀσαφέστερον ἂν γένοιτο τοῦ εἰ μὴ τις ὄνομα ἔλεγεν αὐτοῦ· τάχα γὰρ τοῦτο ἐλάχιστον· ἔνθα ὁ ζητήσας

Οὕτω λέγει καὶ περὶ τἀγαθοῦ· καὶ αὕτη ἡ λέξις κατὰ Πλω-
τίνον δὲν σημαίνει ἔννοιαν γένους, ὑφ' ἣν τάσσεται τὸ πρῶτον
(VI, 2, 17· τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἔστι γένος)· τὸ ἀγαθὸν δὲν εἶναι
τοῦ πρώτου κατηγορούμενον ἀπλῶς· ὁ θεὸς δὲν εἶναι ἀγαθός,
ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν, ὑπεράγαθος (1). Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, ὅτι τῷ
πρώτῳ τἀγαθὸν δίδεται ὡς κατηγορούμενον ἕνεκα τῆς σχέσεώς
του πρὸς ἐκεῖνο, ὃ ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ, ἔσται καὶ τοῦτο ὡς
διορισμὸς οὐσιώδης ἀχρηστον (2)· καὶ οὐδεμία ὠφέλεια ἔσται,
ἐὰν γνωρίσωμεν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἔστι τὸ αὐτὸ ὡς τὸ ἐν (3)·
διότι οὔτε τοῦτο οὔτ' ἐκεῖνο τὸ ὄνομα ἔπρεπεν εἰς τὴν συνήθη
σημασίαν τῷ πρώτῳ νὰ ἀποδοθῆ· καὶ ἀληθῶς αἱ ἔννοιαι αὐ-
ται εἰς οὐδεμίαν φέρουσι θετικὴν γνῶσιν τοῦ ἀπείρου ὄντος,
ἐὰν τὸ ἐν, ἢ μία ἔννοια, δὲν προβῆ ὑπὲρ τοὺς ὑποθετικοὺς διο-
ρισμοὺς, τὸ δ' ἀγαθὸν, ἢ ἑτέρα, οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ τὴν ἀπό-
λυτον αἰτιότητα. Καὶ μόνη ἡ ἔννοια αὕτη δύναται παρὰ τῷ

ἀρξάμενος ἀπ' αὐτοῦ ὁ μάλιστα πάντων ἀπλότητός ἐστι σημαντικὸν ἀπο-
φήση τελευταίων τοῦτο, ὡς τίθεν μὲν ὅσον οἶόν τε καλῶς τῷ θεμένῳ, οὐκ ἄξιον
οὐδὲ τοῦτο εἰς δήλωσιν τῆς φύσεως ἐκείνης VI, 9, 5· τὸ δὲ πρὸ τούτου (νοῦ)
θαυμα τὸ ἐν, ἢ ὄνομα μὲν κατ' ἀληθείαν οὐδὲν προσήκον, εἴπερ δὲ δεῖ ὀνομά-
σαι κοινῶς ἂν λεχθὲν προσηκόντως ἐν, οὐχ ὡς ἄλλο, εἴτα ἐν, χαλεπὸν μὲν
γνωσθῆναι διὰ τοῦτο, γινωσκόμενον δὲ μᾶλλον τὸ ἀπ' αὐτοῦ γεννήματι, τῆ
οὐσία.

(1) V, 5, 13. VI, 7, 38. VI, 9, 6. Πάν δὲ ὃ ἂν λέγηται ἐνδεές, τοῦ εὖ καὶ
τοῦ σῶζοντός· ἔστιν ἐνδεές· ὥστε τῷ ἐνὶ οὐδὲν ἀγαθὸν ἔστιν, οὐδὲ βούλησις
τοῖνον οὐδενός, ἀλλ' ἔστιν ὑπεράγαθον καὶ αὐτῷ οὐχ ἑαυτῷ, τοῖς δ' ἄλλοις
ἀγαθὸν εἴ τι αὐτοῦ δύναται μεταλαμβάνειν· τὸ δ' αἴτιον οὐ ταῦτόν τῷ αἰτια-
τῷ· τὸ δὲ πάντων αἴτιον οὐδὲν ἔστιν ἐκείνων· οὐ τοῖνον οὐδὲ ἀγαθὸν λεκτέον
τοῦτο, ὃ παρέχει, ἀλλ' ἄλλως τἀγαθὸν ὑπὲρ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ V, 3, 11· οὐδὲ
τἀγαθὸν οὖν, εἰ σημαίνει ἐν τι τῶν πάντων τἀγαθὸν, οὐδὲ τοῦτο (προσερεῖς τὸν
θεόν)· εἰ δὲ τὸ πρὸ πάντων, ἔστω οὕτως ὀνομασμένον.

(2) VI, 7, 41. Οὐ τοῖνον οὐδ' ἀγαθὸν αὐτῷ, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις, ταῦτα
γὰρ καὶ δεῖται αὐτοῦ, αὐτὸ δὲ οὐκ ἂν δεῖτο ἑαυτοῦ V, 5, 9· ταύτη ἀγαθὸν
τῶν πάντων, ὅτι καὶ ἔστι καὶ ἀνήρηται πάντα εἰς αὐτό.

(3) II, 9, 1. Ἐπειδὴ τοῖνον ἐφάνη ἡμῖν ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπλή φύσις καὶ
πρώτη, πᾶν γὰρ τὸ οὐ πρῶτον οὐχ ἀπλοῦν, καὶ οὐδὲν ἔχον ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ'
ἐν τι, καὶ τοῦ αὐτοῦ λεγομένου ἢ φύσις ἢ αὐτῆ· καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ἄλλο εἴτα ἐν,
οὐδὲ τοῦτο ἄλλο εἴτα ἀγαθόν. Ὅταν λέγωμεν τὸ ἐν καὶ ὅταν λέγωμεν τἀ-
γαθόν, τὴν αὐτὴν δεῖ νομίζειν τὴν φύσιν καὶ μίαν λέγειν.

Πλωτίνῳ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ θετικόν· εἰς δὲ τὴν ἔννοιαν ταύτην
ἦλθεν, ὡς ὁ αὐτὸς διαβεβαίωσ, διὰ συλλογισμοῦ ἀπὸ τοῦ αἰτια-
τοῦ εἰς τὸ αἴτιον πρὸς τὸ πρῶτον ὄν. Ἐπειδὴ οὕτω μόνον δύ-
ναται νὰ εὑρεθῆ ἡ ἔννοια τῆς ἐνεργοῦ δυνάμεως, διότι αὕτη
μόνη περιέχεται ἐν τῇ τοῦ αἰτιατοῦ, ὀνομάζεται τὸ ἀγαθὸν ἢ
αἰτία πάντων, ἢ ἀπειρος δύναμις, ἢ πρώτη δύναμις, ἐξ ἧς
πάντα (1).

Ἡ ἰδέα αὕτη περὶ τῆς σχέσεως τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ
ἀπείρον εἶναι παρὰ τῷ Πλωτίνῳ ἐπικρατοῦσα. Ἐὰν τὸ πρῶτον
ὄν εἶναι δύναμις ἐνεργητικῆ, πρέπει ἡ ἐνέργεια νὰ μὴ ἐκληφθῆ
κατηγορούμενον, ἀλλὰ νὰ ὀρισθῆ ὡς ἡ ἀπόλυτος ἐνέργεια, ὅπως
τηρηθῆ ἡ ἐνότης τοῦ πρώτου ὄντος. Μετὰ δὲ τῆς ἐνεργείας ἀναγ-
κάζεται νὰ παραδεχθῆ καὶ τὰ πολλὰ ἐν τῷ ἐνὶ, τοῦλάχιστον
δυνάμει (2).

Ταῦτα δ' ἐλήφθησαν ἐξ Ἀριστοτέλους. Πῶς ὅμως ἠδύναντο
ἐκ τοῦ ἐνός νὰ παραχθῶσι τὰ πολλὰ; δὲν ἔπρεπε τὸ ἐν νὰ ἔχῃ
ἐν ἑαυτῷ ταῦτα; Κίς ταῦτα λέγει, ὅτι, ἐπειδὴ τὸ γεννώμενον
ἀτελέστερόν ἐστι τοῦ γεννῶντος, δὲν ἠδύνατο τὸ ἐκ τοῦ ἐνός

(1) I, 8, 2· νῦν δὲ λεγέσθω τίς ἡ ἀγαθοῦ φύσις· ἔστι δὲ τοῦτο εἰς ὃ πάντα
ἀνήρηται καὶ οὐ πάντα τὰ ὄντα ἐφίεται ἀρχὴν ἔχοντα αὐτό. VI, 9, 6· κα-
λεῖται συνεχῶς ἀρχή· V, 5, 9· κάκεινου δεόμενα· τὸ δ' ἔστιν ἀνευθεές, ἰκα-
νὸν ἑαυτῷ, μηδενός δεόμενον, μέτρον πάντων καὶ πέρας, δοῦς ἐξ αὐτοῦ νοῦν
καὶ οὐσίαν· V, 5, 13· καὶ οὖν καὶ ἡμεῖς μηδὲν τῶν ὑστέριον καὶ τῶν ἐλαττώ-
νων προστιθῶμεν (τῷ θεῷ), ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα ἰὼν ἐκείνος τούτων αἴτιος ἢ,
ἀλλὰ μὴ αὐτός ταῦτα· τὸ ἀγαθὸν ἔστιν ἀμιγές πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ
αἴτιον τῶν πάντων· III, 8, 9· τί δὲ ὄν (τὸ ἐν): δύναμις τῶν πάντων, ἢς μὴ
οὕσης οὐδ' ἂν τὰ πάντα· V, 4, 1· εἰ τέλειον ἔστι τὸ πρῶτον καὶ πάντων
τὸ πρῶτον καὶ δύναμις ἢ πρώτη δεῖ πάντων τῶν ὄντων δυνατώτατον εἶναι
ὀνομάζεται δὲ καὶ δύναμις μεγίστη ἀπαστῶν, ἢ πάντων δύναμις, δύναμις, ἀφ'
οὗ ζωή· V, 3, 16· δύναμις ἔστι τὸ πρῶτον καὶ ἀμήχανος δύναμις καὶ ἀφατος
καὶ ἀπλετος· V, 9, 15· αὐτοῦ ἢ φύσις τοιαύτη ὡς πηγὴν τῶν ἀρίστων εἶναι καὶ
δύναμιν γεννώσαν τὰ (ὄντα) πάντα.

(2) VI, 8, 16· τὸ ἔρα εἶναι, ὅπερ ἔστιν, ἢ ἐνέργεια ἢ πρὸς αὐτόν· τοῦτο
δ' ἐν καὶ αὐτός· αὐτός ἔρα ὑπέστησε συναξενυχθείσης τῆς ἐνεργείας μετ' αὐ-
τοῦ· αὐτός ἔρα ἔστιν ἐνέργεια ὑπὲρ νοῦν καὶ φρόνησιν καὶ ζωὴν· εἰ οὖν τε-
λειώτερον ἢ ἐνέργεια τῆς οὐσίας, τελειώτατον δὲ τὸ πρῶτον, πρῶτον ἂν ἐνέρ-
γεια εἴη.

γεννηθὲν νὰ ἦναι ἀπολύτως ἐν· τέλος δ' ὁμολογεῖ, ὅτι τὸ ἐν ἔπρεπε νὰ ἔχη τὰ πολλὰ (III, 3, 7· τὸ μὲν γὰρ εἰς ὃ πάντα, ἀρχή, ἐν ἧ ὁμοῦ πάντα καὶ ὅλον πάντα). Οὕτω φέρει καὶ αὕτη, ὡς πᾶσα θετικὴ ὀνομασία, εἰς ἀντίφασιν πρὸς τοὺς προτέρους ἀποθετικούς διορισμούς· αὐτὸς προδίδει αἰσθημὰ τι ταύτης τῆς ἀντιφάσεως ἀποδιδούς τὸ ὄνομα ἀρχή τῷ πρώτῳ (1), καὶ ἀναγνωρίζει διὰ τῆς παρατηρήσεως (2) ὅτι τὸ αἷτιον τοῦ θεοῦ δὲν σημαίνει τι, ὃ αὐτῷ ὑπάρχει, ἀλλὰ τι μᾶλλον, ὃ ἡμῖν ὑπάρχει. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου δὲν παρέχει τὰ μέσα πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐλλείψεων τούτων.

Ὁ Πλωτῖνος ὑποθέτων τὸ πρῶτον δύναμιν ἐνεργητικὴν ὑποθέτει ἐξ ἀνάγκης ὅτι τοῦτο γεννᾷ ἕτερον μέχρις ἐσχάτων. Ἡ γέννησις ὁμοίως αὕτη δὲν ἔγεινε κατὰ Πλωτῖνον λογισμῶ καὶ ἐλευθέρᾳ βουλήσει, ἀλλ' ἀνάγκη, φύσει (3). Τὴν δ' αὐτὴν ιδέαν, ὅτι τὸ τελειώτατον καὶ δυνατώτατον γεννᾷ ἕτερον, ἐκφέρει καὶ εἰκονικῶς (4), καὶ ἀποβάλλει οὐ μόνον πᾶσαν ἐν χρόνῳ γέννησιν (V, 1, 6), ἀλλὰ καὶ πᾶσαν παράστασιν ἀπορρόδῆς (V, 1, 3), ὅπου ὁ νοῦς γεννᾷ τὴν ψυχὴν, οἷον λόγος δ' ἐν προφορᾷ λό-

(1) VI, 8, 8· τούτων (πάντων) γὰρ αὐτὸς ἀρχή καίτοι ἄλλον τρόπον οὐκ ἀρχή.

(2) V, 9, 3· ἐπεὶ καὶ τὸ αἷτιον λέγειν οὐ κατηγορεῖν ἐστὶ συμβεβηκός τι αὐτῷ, ἀλλ' ἡμῖν, ὅτι ἔχομέν τι παρ' αὐτοῦ ἐκείνου ἄντος ἐν αὐτῷ.

(3) III, 2, 2· γέγονε δὲ (κόσμος) οὐ λογισμῶ τοῦ θεοῦ γενέσθαι, ἀλλὰ φύσει· δευτέρως ἀνάγκη· οὐ γὰρ ἦν τοιοῦτον ἐκείνο (τὸ νοητὸν), οἷον ἐσχάτων εἶναι τῶν ὄντων· πρῶτον γὰρ ἦν καὶ πολλὴν δύναμιν ἔχον καὶ πᾶσαν· καὶ ταύτην τοίνυν τὴν τοῦ ποιεῖν ἄλλο ἄνευ τοῦ ζητεῖν ποιῆσαι· ἤδη γὰρ ἂν αὐτόθεν οὐκ εἶχεν εἰ ἐξήτει, οὐδ' ἂν ἦν ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας, ἀλλ' ἦν οἷον τεχνίτης ἀφ' αὐτοῦ τὸ ποιεῖν οὐκ ἔχων, ἀλλ' ἐπακτὸν ἐκ τοῦ μαθεῖν λαβὼν τοῦτο V, 4, 1· εἰ τέλειον ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ πάντων τελειώτατον καὶ δύναμις ἢ πρώτη, δεῖ πάτιον τῶν ὄντων δυνατώτατον εἶναι καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις κατ' ὅσον δύναται μιμεῖσθαι ἐκείνο· ὅτι δ' ἂν τῶν ἄλλων εἰς τελείωσιν ἦ ὁρῶμεν γεννῶν· πῶς οὖν τὸ τελειώτατον καὶ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἐν αὐτῷ σταίη, ὡσπερ φθονῆσαν ἑαυτοῦ ἢ ἀδυνατήσαν, ἢ πάντων δυνάμεις; πῶς δ' ἂν ἐπι-ἀρχή εἴη;

(4) V, 2, 1· Πρώτη οἷον γέννησις αὕτη· ὅν γὰρ (τὸ ἐν) τέλειον τῷ μηδὲν ζητεῖν μηδ' ἔχειν μηδὲ δεῖσθαι οἷον ὑπερεβρύη, καὶ τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ πεποίηκεν ἄλλο· τὸ δὲ γεννώμενον εἰς αὐτὸ ἐπιστρέφη καὶ ἐπληρώθη.

γου τοῦ ἐν ψυχῇ οὕτω τοι καὶ αὐτὴ λόγος νοῦ, παρατηρῶν, ὅτι τὸ κατώτερον δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπόρροια τοῦ ἀνωτέρου· τὸ πρῶτον μένει ἀκίνητον ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀμείωτον, ὃ ποταμὸς τῶν ὄντων ἐξ αὐτοῦ ῥεῖ (III, 8, 9)· τὸ πρῶτον ὡς πηγή μένει τὸ αὐτό· τὸ παραγόμενον ἐστὶν ἐν αὐτῷ οὐχὶ δὲ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ· ζητῶν δὲ νὰ καταστήσῃ καταληπτὸν τὸ ἔμμονον (III, 8, 9) παριστᾷ τὸ πρῶτον ὡς ῥίζαν, τὸ δὲ μετ' αὐτὸ ὡς φυτὸν (III, 3, 7)· τὸ δὲ πρῶτον παριστᾷ καὶ ὡς ἥλιον, τὸ δὲ παραγόμενον ὡς περιλαμψιν ἐξ αὐτοῦ μένοντος (V, 1, 6, V, 3, 12).

Τὸ παραγόμενον δὲν εἶναι μέρος τοῦ πρώτου ὡς ὄλου, ἀλλὰ τὸ αἷτιον τοῦ πρώτου ὡς αἰτίου· δὲν ἐλήφθη ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πρώτου, ἀλλ' ἄνευ μειώσεως καὶ μεταβολῆς ταύτης τῆς τοῦ πρώτου οὐσίας ἐτέθη διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἡ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν εἰκόνων χρῆσις δείκνυσιν ἀσάφειαν καὶ ἀριστίαν τῆς ιδέας καὶ τείνει πρὸς κάλυψιν τῆς ἀντιφάσεως, στηριζομένης ἐπὶ τοῦ ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι τοῦ παραγομένου αἷτιον καὶ μένει ἐν ἑαυτῷ οὐδενὸς δεόμενον. Τὸ αἷτιον καὶ τὸ αἷτιατόν, ἢ δύναμις καὶ τὸ φαινόμενον εἰσὶν ἔννοιαι σχετικαί, ἐπομένως ἢ μία ἄνευ τῆς ἑτέρας δὲν δύναται νὰ νοηθῆ. Ὁ Πλωτῖνος ὁμοίως ὑποθέτει αἷτιον ἄνευ αἷτιατοῦ, ἐκτὸς τοῦ αἷτιατοῦ, οὐδενὸς δεόμενον πρὸς τελειότητα· μάλιστα δ' ὑποθέτει ὅτι τὸ αἷτιον δὲν ὑπάρχει τῷ αἷτιατῷ, ἀλλὰ αὐτὸ ὑπάρχει μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἐκείνο. Ἔνεκα δὲ τῆς ἀντιφάσεως ταύτης χρῆται εἰκόσιν.

Οὕτως ὀρίζεται ἡ σχέση τοῦ παραγομένου πρὸς τὸ παράγον· τὸ παραγόμενον ὡς τοιοῦτον εἶναι ἐξηρημαμένον ἐκ τοῦ παραγοντος, ἢ ἀνήρηται εἰς αὐτὸ (τὸ πρῶτον) (1). Ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἐξερχομένη δύναμις ἐπὶ πάντα προχέεται χωρὶς νὰ ἀποτηρηθῆ τῆς δυνάμεως τῆς πρώτης. Ὅθεν τὸ πρῶτον ὑπάρχει παντὶ ὄλον μετὰ τῆς ἀδικιρέτου δυνάμεως αὐτοῦ παρὸν, ἐστὶ

(1) I, 7, 1· Τοῦτο δεῖ τάχαθὸν τίθεσθαι, εἰς ὃ πάντα ἀνήρηται, αὐτὸ δὲ εἰς μηδὲν I, 8, 2· διὸ καὶ ταύτη ἀγαθὸν τῶν πάντων, ὅτι καὶ ἐστὶ καὶ ἀνήρηται πάντα εἰς αὐτὸ ἄλλο ἄλλως I, 6, 7· ἀφ' οὗ πάντα ἐξήρηται καὶ πρὸς αὐτὸ βλέπει καὶ ζῆ καὶ νοεῖ

ζωή, ἥτις ἐξ αὐτοῦ πορευομένη εἰς τὸ πᾶν προχέεται δίδουσα παντὶ τὸ προσήκον· τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον ἐστὶ μὲν παρὸν, χωριστὸν δὲ ἔν (1). ἢ ὅπως ὁ Πλωτῖνος εἰκονικῶς λέγει: ἐκ τῶν ἀκτί-νων τοῦ πρώτου ὄντος φωτίζονται πάντα, αὐτὸ ἐστὶν ὁ ἥλιος ἐκπέμπων τὸ πᾶν ὡς κύκλον φωτὸς (2), τὸ κέντρον, δὲ τὸν ὅλον κύκλον τοῦ ὄντος τῆ ἑαυτοῦ δυνάμει κρατεῖ (3).

Ὅλαι δ' αὖται αἱ παραβολαὶ ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ δηλώ-σωσιν, ὅτι τὰ παραγόμενα πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ἐνεργήματα τοῦ πρώτου ὄντος. Διὰ τοῦτο ἀναφέρονται πάντα εἰς τὸ πρῶ-τον ὡς τὸ τέλος, ὡς τὸ κέντρον, περὶ δὲ στρέφονται (4). Πάντα τοῦ πρώτου ἐφίενται, ἐξ οὗ ἐγένοντο, πάντα πρὸς αὐτὸ στρέ-φονται. (5) Καὶ οὗτος ὁ πόθος δέδεται ἐν τῇ φυσικῇ ὁρμῇ τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Ἐπειδὴ πάντα ἐνικίας εἰσὶν οὐσίας, ἐφίενται τοῦ ἐνός, τούτέστι τοῦ νὰ κοινωνήσωσι τοῦ πρώτου ὄντος, καὶ τοῦτό ἐστι τὰγαθόν. (6)

(1) VI, 4, 3. VI, 5, 12. Πάρεστιν οὖν πως (ἢ πρώτη φύσις τοῖς ἄλλοις) ὡς ζωὴ μία· εἰ δὲ τις ζητεῖ πάλιν πως, ἀναμνησθήτω τῆς δυνάμεως ὅτι μὴ ποσὴ, ἀλλ' εἰς ἄπειρον διαιρῶν τῇ διανοίᾳ δεῖ ἔχει δυνάμιν τὴν αὐτὴν βυσσού-θεν ἄπειρον· ὅθεν ὁ νοῦς καλεῖται V, 1, 6· ἢ ἐνέργεια ἢ ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ πρώτου.

(2) VI, 8, 18. Ἡ σχέσις τοῦ ἐνός πρὸς τὸν νοῦν ἐστὶν ὡσπερ φωτὸς ἐπὶ πολὺ σκεδασθέντος· ἐξ ἐνός τινος ἐν αὐτῷ ὄντως διαρκουῶς· εἰδωλον μὲν τὸ σκεδα-σθὲν, τὸ δ' ἀφ' οὗ τὸ ἀληθές· οὐ μὴν ἀλλοσιδές τὸ σκεδασθὲν εἰδωλον ὁ νοῦς VI, 4, 9· τὴν παραβολὴν ταύτην ἐκ Πλάτωνος ἔλαβεν πολὺν. VI, 500.

(3) I, 7, 1. Δεῖ οὖν μένειν αὐτὸ (τὰγαθόν), πρὸς αὐτὸ δ' ἐπιστρέφειν πάντα ὡσπερ κύκλον πρὸς κέντρον, ἀφ' οὗ πᾶσαι γραμμαί· καὶ παράδειγμα ὁ ἥλιος, ὡσπερ κέντρον ὢν πρὸς τὸ φῶς τὸ παρ' αὐτοῦ ἀνηρτημένον πρὸς αὐτόν· παν-ταχοῦ γοῦν καὶ οὐκ ἀποτέμνεται, κὰν ἀποτεμεῖν ἐθελήσῃ· ἐπὶ θάτερα, πρὸς τὸν ἥλιόν ἐστι τὸ φῶς.

(4) I, 8, 2. Ἐνεργεῖ μὲν τοι (ὁ νοῦς) περὶ ἐκεῖνον (θεόν) οἷον περὶ ἐκεῖνον ζῶν· ἢ δὲ ἔξωθεν περὶ τοῦτο, χορεύουσα ψυχὴ περὶ αὐτὸν βλέπουσα καὶ τὸ εἶσω αὐτοῦ θεωμένη τὸν θεόν δι' αὐτοῦ βλέπει I, 7, 1· εἰ οὖν τι μὴ πρὸς ἄλλο ἐνεργεῖ πρὸς αὐτὸ δὲ τὰ ἄλλα, δῆλον ὡς ταῦτο ἂν εἴη τὸ ἀγαθόν, δι' ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῦ μεταλαμβάνειν ἐστί· τὰ δὲ ἄλλα διχῶς ἂν ἔχοι, ὅσα οὕτω, τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ ὁμοιωσθαι καὶ τῷ πρὸς αὐτὸ τὴν ἐνέργειαν ποιησθαι.

(5) I, 8, 2. VI, 1, 6. Ποθεῖ δὲ πᾶν τὸ γεννησάν V, 5, 12. Πάντα γὰρ ὁρέγεται ἐκεῖνου καὶ ἐφίεται αὐτοῦ φύσεως ἀνάγκη, ὡσπερ ἀπομεμαντευμένα, ὡς ἄνευ αὐτοῦ οὐ δύνανται εἶναι.

(6) VI, 5, 1. Ἡ ἐνότης τοῦ πρώτου αἰτεῖται ὑπὸ κοινῆς ἐννοίας, καὶ ἐστὶ

Κυρίως δ' ἡ ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ πρῶτον, ἐκ δὲ τῆς ὑποκειμενικῆς ταύτης χρείας προήλθεν ἡ περὶ κόσμου θεωρία παριστάσα πάντα τὰ πεπερασμένα ὄντα ὡς ἐνεργήματα ὑπερ-κοσμίου ὄντος. Τὸ πρῶτον ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ παραγομένῳ· διὰ τοῦτο τὸ παραγόμενον ἴσταται ἐν σχέσει ταυτότητος πρὸς ἐκεῖνο, μεταλαμβάνει αὐτοῦ· οὕσης ὁμῶς τῆς ἀποκαλύψεως ταύ-της μόνον ἐμφανίσεως ἐν ἑτέρῳ, εἰσὶν ἀμφότερα ἐν ἀποθετικῇ σχέσει πρὸς ἄλληλα· τὸ πρῶτον δύναται τῷ παραχθέντι νὰ με-ταδώσῃ ἑαυτὸ μόνον ἀτελῶς, καὶ ὅσω τὰ ὄντα μακρύνονται τοῦ πρώτου, τόσω καὶ ἡ τελειότης αὐτῶν ἐλαττοῦται. Τὸ ἐν πάρεστι πᾶσι τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει. (1) Πάντα εἰσὶν εἰδωλον καὶ σκιά τοῦ πρώτου· ἐν δ' ἕκαστόν ἐστιν ὡς τὸ πρῶτον ἐν ἀπομι-μούμενόν· τὸ δὲ πρῶτον ὄν ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν· πάντα δὲ τὰ ἄλλα κατὰ λόγον τῆς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀποστάσεως ἀτε-λέστερα, διότι τὸ γεννώμενον δὲν εἶναι τῷ γεννῶντι ὅμοιον, ἀλλ' αὐτοῦ κατώτερον· διὸ καὶ εἰσὶ βαθμίδες, εἰς δὲ τὰ ὄντα ἀνάγονται. (2) Ἄφ' οὗ τὸ θεῖον ἐτέθη ἐπέκεινα πάντων καὶ ἀφ' οὗ πᾶσα οὐσιώδης ἐνότης αὐτοῦ κατέστη μετὰ τοῦ παρα-γομένου ἀδύνατος, ἐδηλώθη ἔτι μᾶλλον ἢ ἀναφορὰ τοῦ αἰτίου πρὸς τὸ αἰτιατόν· τὸ αἷτιον ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῇ βου-λητικόν ἢ νοητικόν, διότι τὸ πρῶτον ὄν οὐ μόνον θὰ καθίστατο

πάντων βεβαιστάτη ἀρχὴ, ἢν ὡσπερ αἱ ψυχαὶ ἡμῶν φθέγγονται· οὕτω γὰρ ἂν αὕτη ἀληθὴς εἴη, εἰ τὰ πάντα εἰς ἐν σπεύδοι, καὶ ἐν εἴη καὶ τούτου ἢ ὕρεξις εἴη, ἢ δ' ἀρχαία φύσις καὶ ἡ ὕρεξις τοῦ ἀγαθοῦ ὅπερ ἐστὶν αὐτοῦ εἰς ἐν ὄντως ἔχει, καὶ ἐπὶ τούτου σπεύδει πᾶσα φύσις, ἐφ' ἑαυτήν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγα-θόν τῇ μιᾷ ταύτῃ φύσει, τὸ εἶναι αὐτῆς καὶ εἶναι αὐτήν, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ εἶναι μίαν· οὕτω δὲ καὶ τὸ ἀγαθόν ὁρθῶς ἂν λέγοιτο οἰκεῖον.

(1) V, 5, 9. Πᾶν τὸ γενόμενον ὑπ' ἄλλου ἢ ἐν ἐκεῖνῳ ἐστὶ τῷ πεποιηκότι ἢ ἐν ἄλλῳ, εἴπερ εἴη τι μετὰ τὸ ποιῆσαν αὐτό· ἄτε γὰρ γενόμενον ὑπ' ἄλλου καὶ πρὸς τὴν γένεσιν δεηθὲν ὑπ' ἄλλου, ἄλλου δεῖται πανταχοῦ· διόπερ καὶ ἐν ἄλλῳ.

(2) I, 7, 1. VI, 5, 1. Ὁ νοῦς ἀνώτερός ἐστι τῆς ψυχῆς VI, 9, 1· τὰ μὲν ἥττον ὄντα ἥττον ἔχει τὸ ἐν, τὰ δὲ μᾶλλον, μᾶλλον VI, 2, 11· τὸ ἐν οὐ τὸ αὐτὸ ἐν πᾶσιν, ἀλλ' ὅμως πάντα τὸ αὐτὸ μιμεῖται III, 8. Πάντα θεωρίας ἐφίενται, καὶ τὰ μὲν ἄλλογα ἀληθῶς, τὰ δ' ἄλλογα κατὰ μίμησιν τούτου VI, 7, 17. Πρῶτον γὰρ δεῖ τὸ ἐνεργεῖν εἶναι, τὰ δ' ὕστερα εἶναι δυνάμει τὰ πρὸ αὐτῶν V, 1, 7· ψυχὴν γὰρ γεννᾷ νοῦς· τὸ γεννώμενον δεῖ εἶναι εἰδωλον αὐτοῦ.

καθ' αὐτὸ ἐξ ἀορίστου ὀρισμένον, ἀλλὰ θὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν αὐτάρκειαν αὐτοῦ, ὡς ὁ Πλωτῖνος ὀρθῶς παρατηρεῖ· διότι ἅμα ὁ κόσμος ἐθεωρεῖτο ἀντικείμενον τῆς Θείας βουλῆσεως καὶ νοήσεως, θὰ ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας του, ἢ Θεότης θὰ ἐδεῖτο αὐτοῦ, ἢ βούλησις δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη ἄνευ βουλῆ- τοῦ, ὁ νοῦς ἄνευ νοητοῦ· διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὸ πεπερασμένον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ πρώτου ὄντος καὶ εἶναι συμβεβηκὸς καὶ εἶδωλον αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον ὄν τέλειον καὶ αὐτάρκες ἐν ἑαυτῷ ὄν οὔτε ἐξέρχεται ἑαυτοῦ διὰ τῆς τοῦ πεπερασμένου γεννήσεως, οὔτε λαμβάνει αὔξησιν τελειότητος· μόνον τὸ πεπερασμένον ἔχει ὀρμὴν ἐσωτερικὴν πρὸς τὸ πρῶτον, τοῦτο ὅμως οὐδεμίαν πρὸς τὸ δεύτερον. Τὸ δεύτερον ἐγένετο (ὁ νοῦς) ἐκ τοῦ ὑπερπλήρους τοῦ πρώτου, καὶ εἶναι αὐτῷ περιττόν. Ἐν ταύτῃ τῇ σχέσει ἀμφοτέρων ὁ Πλωτῖνος δὲν παραδέχεται, ὅτι τῷ πεπερασμένῳ μετεδόθη οὐσία τις τοῦ πρώτου· καὶ ὁ Πλωτῖνος εἶχε λόγον ἀποχρῶντα, προφυλαχθεὶς ἐκ τιαύτης ὑποθέσεως, ὅτι τὸ γεννώμενον πρέπει νὰ ἦναι ἀτελέστερον τοῦ γεννῶντος· διὰ τοῦτο ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἰουλίου Σίμωνος (hist. de l' écol. d' Alex. I, 297) δὲν εἶναι ὀρθός, ὅτι αἱ τρεῖς τοῦ Πλωτῖνου ἀρχαί, τὸ ἔν, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ, ἀποτελοῦσιν ἓνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, διότι τὸν ἰσχυρισμὸν ταῦτον οὐδὲν χωρίον τοῦ Πλωτῖνου ἐπικυροῖ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πλωτῖνου δὲν δύναται νὰ κληθῇ σύστημα ἀπορρόης· διότι ὁ Πλωτῖνος ἐναντιοῦται εἰς τὴν παράστασιν, ὅτι ἡ ἀπορρόη εἶναι ἐπέκτασις τοῦ ἀπείρου εἰς τὸ πεπερασμένον, δι' ἧς μέρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐκείνῳ μεταδίδεται. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς πρώτας αὐτοῦ ὑποθέσεις, διότι τῷ Πλωτῖνῳ τὸ πρῶτον ὄν εἶναι ἐν ἑαυτῷ οὕτως, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν ἄλλων διάφορον οὕτως, ὥστε δὲν μεταδίδεται· ὥστε εἰς τοῦτο τὸ νόημα τὸ σύστημα τοῦ Πλωτῖνου δὲν εἶναι σύστημα ἀπορρόης· μάλιστα δὲ διττῶς διχογνωμεῖ πρὸς τὰ ἀπορρόητικὰ συστήματα, πρῶτον μὲν ὅτι ἡ πρόοδος ἐκ τοῦ ἀπολύτου εἰς τὸ πεπερασμένον οὔτε λογισμῷ οὔτε βουλήσει οὔτε

λογικῇ ἀνάγκῃ, ἀλλὰ φυσικῇ ἐνεργείᾳ γίνεται, δεύτερον δ' ὅτι ἡ πρόοδος εἶναι πρόοδος εἰς βαθμιαίαν ἀτελειότητα· μόνον τὰ ἐξασθενούμενα δὲν εἶναι οὐσίαι, ἀλλὰ συμβεβηκότα, ἐνεργήματα τοῦ πρώτου ὄντος. Ἐάν τις παραδεχθῇ δύο ἤδη συστημάτων ἀπορρόης, τὸ μὲν τὸ θεωροῦν τὴν ἀπορρόην ὡς μετάδοσιν τῆς οὐσίας, τὸ δὲ τὸ θεωροῦν αὐτὴν ὡς μετάδοσιν τῆς δυνάμεως, δύναται τὸ σύστημα τοῦ Πλωτῖνου νὰ ὑποθέσῃ ὡς σύστημα ἀπορρόης τῆς δυνάμεως· ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο δὲν θὰ ἦτο σύστημα ἀπορρόης, ἀλλὰ δυναμικὸς πανθεϊσμός, διότι ἀληθῶς τὸ σύστημα τοῦ Πλωτῖνου εἶναι πανθεϊστικὸν ὡς ἰσχυριζόμενον τιαύτην τὴν σχέσιν τοῦ πεπερασμένου πρὸς τὸ ἀπείρον, καθ' ἣν τὸ πεπερασμένον πάσης αὐθυπαρξίας στερούμενον καθίσταται συμβεβηκός, ἀπλοῦν φαινόμενον τοῦ ἀπείρου, εἶναι σύστημα πανθεϊστικόν. Αὐτὸς δ' ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι τὸ παραγόμενον ὑπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος προγεομένων δυνάμεων βαστάζεται, καὶ ὅτι αἱ δυνάμεις δὲν εἶναι κεχωρισμέναι τοῦ πρώτου ὄντος, ὅτι μία ἐνέργεια πάντα περιλαμβάνει, διὰ πάντων διήκει καὶ πάντα ὀρίζει. Εἰ ἐν τούτῳ κείται ἡ πανθεϊστικὴ θεωρία, αὐτὸς ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι πάντα ἐν τῷ Θεῷ, ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ πάντα καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ πάρεστι πᾶσι, πάντα αὐτοῦ κοινωνοῦσιν, ἐν αὐτῷ πάντα εἰσὶν (1).

Ἡ παρουσία ὅμως αὕτη τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι οὐσιώδης, ἀλλὰ παρουσία τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Τὸ πρῶτον ὄν μένει ἐν ἑαυτῷ, δὲν εἰσέρχεται εἰς τὰ πολλὰ, ἵνα γείνη πολλά, καὶ τὰ πολλὰ μέρη αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ποιοῦν τηρεῖ ἑαυτὸ

(1) V, 5, 9. Πᾶν τὸ γενόμενον ὑπ' ἄλλου ἢ ἐν ἐκείνῳ ἐστὶ τῷ πεποιηκῶτι ἢ ἐν ἄλλῳ· πέφυκεν οὖν τὰ μὲν ὕστατα ἐν τοῖς πρῶτοις αὐτῶν ὑστάτοις, τὰ δ' ἐν προτέροις, καὶ ἄλλο ἐν ἄλλῳ ἕως εἰς τὸ πρῶτον ἀρχῆς· ἀρχὴ δὲ τὰ ἄλλα περιλήψε πάντα VI, 5, 3· λείπεται τοίνυν λέγειν, αὐτὸ μὲν (τὸ ἔν) ἐν οὐδενὶ εἶναι. τὰ δ' ἄλλα ἐκείνου μεταλαμβάνειν ὅσα δύναται αὐτῷ παρεῖναι καὶ καθότιον ἐστὶ δυνατὸν αὐτῷ παρεῖναι, ὅθεν τὸ ἔν καὶ ταῦτῶν ἀριθμῷ, μὴ μεμερισμένον, ἀλλὰ ὅλον ἔν, τῶν ἄλλων τῶν παρ' αὐτὸ οὐδανὸς ἀποστατεῖν, οὐδὲν τοῦ γείσθαι δεηθῆν, οὐδὲ τῆ μοίρας τινὰς ἀπ' αὐτοῦ ἐλθεῖν, μηδ' αὐ τῷ αὐτὸ μὲν μένει ἐν αὐτῷ ὅλον, ἄλλο δὲ τι ἀπ' αὐτοῦ γεγονὸς καταλειποῦς αὐτὸ ἔχειν εἰς τὰ ἄλλα πολλαχῆ· ἔσται τε γὰρ οὕτως τὸ μὲν (τὸ πρῶτον) ἄλλοθι, τὸ δ' αὐτοῦ ἄλλοθι, καὶ τήπον ἔξει διεστηκὸς ἀπὸ τῶν ἀπ' αὐτοῦ.

οὐσία ἐκτὸς τοῦ παρ' αὐτὸ ἐνεργήματος· τὰ πολλὰ εἰσι ἐν τῷ ἐνὶ ἀπολύτως, οὐχὶ ὅμως τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς (1). τὸ ἔμμενον ἄρα τῶν ὄντων ἐν τῷ θεῷ ἐστὶ ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. τὸ πρῶτον ὄν ἐστὶ πανταχοῦ καὶ οὐδαμοῦ, ἐν παντὶ καὶ ἐν οὐδενί, οὐδὲν καὶ πάντα· πανταχοῦ ἐστὶ, διότι οὐδαμοῦ· εἴ ἦν τὸ πρῶτον ἐν ἐτέρῳ, θὰ περιείχετο ὑπ' αὐτοῦ, ἐπομένως θὰ ἦτο περιορισμένον καὶ καθ' ὑπαρξιν καὶ ἐνέργειαν· διάφορον δ' ὅτι οὐσία πάντων καὶ ἐνεργεῖα ἐπέκεινα πάντων εἶναι ἀπεριόριστον, τὸ πάντα ἐνεργοῦν καὶ ὡς τοιοῦτον πανταχοῦ ὅλον παρὸν· διότι ἡ παρουσία αὐτοῦ δὲν εἶναι μετάδοσις τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἰς τὰ ὄντα, ἀλλ' ἐνέργεια ἀπὸ τινος κέντρου ὡς ἡ παρουσία τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς τοῦ σώματος μέρεσιν (2).

Ἡ παρουσία ὅμως αὕτη τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἔμμεσος, διὰ βαθμίδων, ἐνεργεῖται διὰ τῶν ἀνωτέρων ἐν ταῖς κατωτέραις βαθμίαι· κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μέρος ἐνεργεῖ τὸ μέρος καὶ δι' αὐτοῦ τὸ ὅλον· τὸ σωματικόν ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, αὕτη ἐν τῷ νῷ, οὗτος ἐν τῷ ἐνί· ἢ ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ νοῦς φωτίζεται ὑπὸ τοῦ ἐνός, ἢ ψυχὴ ὑπὸ τοῦ νοῦ, τὸ σωματικόν ὑπὸ τῆς ψυχῆς (VI, 3, 12)· ὅθεν τὸ σωματικόν κινεῖται πρὸς τὴν ψυχὴν, αὕτη πρὸς τὸν νοῦν καὶ οὗτος πρὸς τὸ ἐν (I, 7, 2), τὰ δ' ἄλλα πάντα πρὸς τὸ ἐν, πῶς; ἢ τὰ μὲν ἀψυχα πρὸς ψυχὴν, ψυχὴ δὲ πρὸς αὐτὸ διὰ νοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦτο παριστᾷ τὴν πρόοδον ἐκ τῆς γενικῆς θεωρίας τῆς Θείας ἐνεργείας διερχομένης πάντα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸ πᾶν ὡς ὅλον διατεταγμένον· ἐξ ἐτέρου δὲ παριστᾷ τὸ σύστημα τοῦτο, ὅτι ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνία τῶν ὄντων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν κατωτέρων δυνάμεων· διὰ τῆς ἰδέας ταύτης δικαιολογεῖ τὸν πολυθεϊσμόν καὶ τὴν Θεουργίαν τῶν ἔπειτα νέων Πλατωνικῶν. Ὁ διορισμὸς οὗτος δέδοται ἀμέσως μετὰ τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐλαττουμένης τελειότητος τῶν

(1) V, 5, 9. Ὁ κόσμος ἐν τῇ ψυχῇ, αὕτη ἐν τῷ νῷ, ὁ νοῦς ἐν τῷ πρώτῳ V, 3, 11· αὐτὸ ἔχει πάντα οὐδὲν δ' αὐτὸ VI, 5, 3.

(2) V, 5, 9. Οὐδὲ πᾶσαι αἱ δυνάμεις, αὐτὸ σαφῶς πάρεστι χωριστὸν ὅμοιον VI, 7, 32· οὐδὲν οὖν τοῦτο τῶν ὄντων καὶ πάντα, οὐδὲν μὲν ὅτι ἕστερα τὰ ὄντα, πάντα δ' ὅτι ἐξ αὐτοῦ· διὸ καὶ οὐδὲν ὄν κέκληται (δηλ. ὁρισμένον).

θεῶν ἐνεργειῶν· διότι ἡ ἐλαττουμένη τελειότης τῶν ὄντων θεμελιούται κατὰ ταύτην τὴν θεωρίαν ἐπὶ τῆς κατὰ λόγον ἀποστάσεως ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος. Ἐκ δὲ τῶν βαθμίδων ἡ ἀμέσως μετὰ τὸ πρῶτον ὄν ἐστὶν ὁ νοῦς.

2) Τὸ δεύτερον ὄν, ὁ νοῦς.

Ὁ Πλωτῖνος ἐκλαμβάνων τὸ ἐν ἀφηρημένον, κενόν, ἄνουν, ἐκλαμβάνει αὐτὸ ἀνακολούθως πλήρες, δηλαδὴ τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον ἐν ἑαυτῷ περιέχον. Ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος τὸ ἐν ὑπέλαβε καθ' αὐτὸ, ἐζήτει τὰ ἄλλα νὰ παραγάγῃ ἐξ αὐτοῦ· γεννῶν αὐτὸ δὲν μεταβάλλει, ἀλλὰ μένει πηγὴ ἀέννητος, ὡς γεννῶν εἶναι τοῦ δευτέρου ὡς γεννωμένου ἀπλούστερον. Τὸ ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος γεννώμενον δὲν δύναται νὰ ἦναι τοσοῦτον τέλειον ὡς τὸ πρῶτον, τὸ γεννῶν. Ἐὰν τὸ πρῶτον ἦναι καθ' ἑν τέλειον, τὸ δεύτερον δὲν δύναται πλέον νὰ ἦναι ἀπλοῦν ἐν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ πολλὰ (1). Ἐὰν τὸ γεννώμενον δὲν ἦναι ταῦτ' ἐν τῷ γεννῶντι, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι καὶ βέλτιον· διότι τί θὰ ἦτο βέλτιον τοῦ ἐνός; ἄρα χειρόν ἐστὶ τὸ γεννώμενον τοῦ γεννῶντος καὶ ἐνδεέστερον, ἐνδεέστερον δὲ ὄν ἐστὶ μὴ ἐν, μὴ ἐν δὲ ὄν ἐστὶ πολλὰ· ἄρα πρέπει πρὸ τοῦ νοῦ ὡς μὴ ὄντος ἐνός, ἀλλὰ δυάδος καὶ ἐπομένως πολλῶν, νὰ ὑπάρχη τι ὄν, ἐν ὄν. Τοῦτο τὸ δεύτερον, ὁ νοῦς, πρέπει νὰ ἦναι ὅμοιον τῷ πρώτῳ ὡς τὸ γεννηθὲν τῷ γεννήσαντι, εἰκὼν τοῦ πρώτου ὡς τὸ φῶς εἰκὼν τοῦ ἡλίου· πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐν πρὸ τῶν πολλῶν, ἢ ἡ ἀόριστος δυάς πρέπει νὰ ὁρισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐνός (2).

Ὅταν τὸ πρῶτον δὲν εἶναι νοῦς, πῶς ὁ νοῦς εἶναι αὐτῷ

(1) V, 3, 15· οὐ ταῦτ' ἐμμελλε τὸ ἐξ ἐκείνου ἐκείνη (εἶναι)· εἰ οὖν μὴ ταῦτ' ἐν, οὐδέ γε βέλτιον, τί γὰρ ἐν τοῦ ἐνός βέλτιον, ἢ ἐπέκεινα ὅλων; χειρόν ἄρα τοῦτο δὲ ἐστὶν ἐνδεέστερον· τί οὖν ἐνδεέστερον τοῦ ἐνός; ἢ τὸ μὴ ἐν; πολλὰ ἄρα ἐπιέμενον ὡς ὅμοιος τοῦ ἐνός· ἐν ἄρα πολλὰ· πᾶν γὰρ τὸ μὴ ἐν τῷ ἐν σφίεται καὶ ἐστὶν ὑπερ ἐστὶ τούτῳ.

(2) V, I, 5. Πρὸ δυάδος τὸ ἐν, δεύτερον δὲ δυάς, καὶ πρὸ τοῦ ἐνός· γεννημένη ἐκείνη ὁριστὴν ἔχει, αὕτη δὲ ἀόριστον παρ' αὐτῆς· ὅταν δ' ὁρισθῇ ἀριθμὸς ἤδη.

ὄμοιον; τοῦτο τὸ ζήτημα δὲν λύει ὁ Πλωτίνος· καὶ παράδοξον ὄντως φαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον δὲν εἶναι νοῦς, τὸ δὲ δεύτερον, ὁ νοῦς, νὰ ᾔηται ὄμοιον αὐτῷ.

Ὅτι δ' ὁ νοῦς μόνος δύναται νὰ ᾔηται τὸ δεύτερον ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ πρῶτον ἐστὶν ὑπὲρ τὸν νοῦν· ἐπειδὴ τὸ πρῶτον εἶναι τὸ αἷτιον τοῦ νοῦ, δύναται ὁ νοῦς νὰ ὑποθεθῆ ὡς πρῶτον ἐνέργημα τούτου τοῦ αἰτίου· ζητῶν δ' ὁ Πλωτίνος νὰ ἀποδείξῃ τὴν γένεσιν τοῦ νοῦ λέγει, ὅτι τὸ δεύτερον πρὸς τὸ πρῶτον ὡς τὸ αἷτιον αὐτοῦ τρεπόμενον ὀρίζεται καὶ πληροῦται ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦ πρώτου ἐν τῷ δευτέρῳ ἀπεικονιζομένου γίνεται τὸ δεύτερον νοῦν καὶ τὸ πρῶτον κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ δεύτερον νοητόν (1). Ὁ Πλωτίνος τῷ Πλάτῳ ἐπόμενος θεωρεῖ τὸ νοεῖν καὶ τὸ ὄν κατηγορίας οὐσιώδεις. Ὁ Πλάτων (Πολιτ. VI, 508. Σοφιστ. 254) ἐκλαμβάνει τὸ ἀγαθὸν αἷτιον τῆς γνώσεως καὶ τοῦ εἶναι, καὶ ἐν τῷ Σοφιστῇ τῷ ὄντως ὄντι ἀποδίδει κίνησιν, ἡρεμίαν, ζωὴν καὶ νόησιν καὶ ἐπομένως ταυτότητα καὶ διαφορὰν. Ὁ δὲ Πλωτίνος λέγει, ὅτι τὸ γεγονός πρὸς τὸ πρῶτον τραπὲν ἔγεινε νοεῖν ἅμα καὶ ὄν· νοεῖν ἔγεινεν ὡς φωτισθὲν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐώρα αὐτὸ, ὄν ἔγεινεν ὡς εἰς στάσιν ὑπ' αὐτοῦ (πρώτου) ἀχθέν (2). Ὅθεν ὁ Πλωτίνος ἐπέ-

(1) V, 4, 2. Ἐπεὶ δὲ ἐπέκεινα νοῦ τὰ γεννῶν, νοῦν εἶναι ἀνάγκη (τὸ γεννώμενον)· διὰ τί δὲ οὐ νοῦς, οὐ ἐνέργεια ἐστὶ νόησις; νόησις δὲ τὸ νοητὸν ἕρως καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιστραφεὶς καὶ ἀπ' ἐκείνου ὡσπερ ἀποτελουμένη καὶ τελουμένη ἀόριστος μὲν αὐτὴ ὡσπερ ὄψις, ὀριζομένη δὲ ὑπὸ τοῦ νοητοῦ· διὰ καὶ εἴρηται ἐκ τῆς ἀόριστου οὐκ ἔχει καὶ τὸ ἐνὸς τὰ εἶδη καὶ οἱ ἀριθμοί· τοῦτο γὰρ ὁ νοῦς· διὸ οὐχ ἀπλοῦς, ἀλλὰ πολλὰ· V, 1, 7. εἰκόνα δ' ἐκείνου λέγομεν εἶναι τὸν νοῦν· δεῖ γὰρ σαφέστερον λέγειν· πρῶτον μὲν ὅτι δεῖ πως εἶναι ἐκεῖνο τὸ γεννῶμενον καὶ ἀποσώζειν πολλὰ αὐτοῦ καὶ εἶναι ὄμοιότητα πρὸς αὐτὸ ὡσπερ καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου· ἀλλ' οὐ νοῦς ἐκεῖνο· πῶς οὖν νοῦν γεννᾷ; ἢ ὅτι τῇ ἐπιστροφῇ πρὸς αὐτὸ ἐώρα, ἢ δὲ ὄρασις αὐτῆ νοῦς. V, 6, 2. ὁ νοῦς ὁ τὸ νοητὸν ἔχων οὐκ ἂν συγκατῆ μὴ οὐσίας οὐσίας καθαρῶς νοητοῦ, ὁ πρὸς μὲν τὸν νοῦν νοητὸν ἐστὶ καὶ ἑαυτὸ δὲ οὔτε νοῦν οὔτε νοητὸν κυρίως ἔσται· τότε γὰρ νοητὸν ἐτέρῳ (νοητὸν ἐστὶν), ὅτε νοῦς τὸ ἐπιβάλλειν τῇ νοήσει κενὸν ἔχει ἄνευ τοῦ λαβεῖν καὶ ἐλεῖν τὸ νοητὸν ὃ νοεῖ· οὐ γὰρ ἔχει τὸ νοεῖν ἄνευ τοῦ νοητοῦ.

(2) V, 1, 4. ἕκαστον δὲ αὐτῶν (νοητῶν) νοῦς καὶ ὄν ἐστὶ καὶ τὸ σύμπαν πᾶς νοῦς καὶ πᾶν ὄν· ὁ μὲν νοῦς κατὰ τὸ νοεῖν ὑφιστάς τὸ ὄν, τὸ δὲ ὄν, τῷ

κεῖνα τοῦ νοῦ θέτει τὸ ὄν, ὡς δεύτερον δὲ μετ' αὐτὸ τὸν νοῦν· τὸν νοῦν καὶ τὸ ὄν ὑποθέτει προῖόντα τοῦ πρώτου ὄντος καὶ διαμερίζει εἰς δύο ὄντα, εἰς τε τὸ νοεῖν καὶ τὸ ὄν· ἀλλὰ τὸ νοεῖν ὑποθέτει ἀνώτερον τοῦ ὄντος καὶ πρὸ αὐτοῦ (1). Ὁ Πλωτίνος τὴν θεωρίαν ἑαυτοῦ δεικνύει ὡς τὸ μέσον τῆς τοῦ νοῦ γνώσεως (2).

Οἱ περὶ νοῦ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Πλωτίνου περιέχονται ἐν τοῖς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅτι ὁ νοῦς κατὰ τὴν μορφήν δὲν εἶναι ἀναλυτικός, ἀλλ' ἐποπτικός, καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον εἶναι νοῦς ἑαυτοῦ (νόησις νοήσεως νόησις)· λέγων δ' ὅτι ὁ νοῦς ἐκτὸς ἑαυτοῦ νοεῖ καὶ τὸ πρῶτον, τὸ δὲ πρῶτον εἶναι ὑπεράνω πάσης ἐνεργείας, ἐννοεῖ ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ἡ πρώτη ἐνέργεια· (I, 8, 2)· ἡ ἐνέργεια ὅμοιως αὐτὴ εἶναι τελεία ἢ αὐτὴ μένουσα ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς· ἐν τῷ νῷ ἄρα οὔτε διαφορὰ τοῦ δυνάμει καὶ τοῦ ἐνεργείᾳ νοεῖν, οὔτε μετὰ βίαις ἐκ τοῦ μὴ νοεῖν εἰς τὸ νοεῖν ἐστὶ· διότι εἶναι ἀπόλυτον νοεῖν (3). Ἐν τῷ νῷ οὔτε ἰδέαι ζητοῦνται, οὔτε σκέψεις, οὔτ' ἀπόδειξις, ἀλλὰ τέλειον μόνον νοεῖν, ὃ τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ πάρεστι, καὶ ὃ ἔχει πάντα, καὶ δὲν μίγνυται, ἀλλ' ἐστὶ χωριστός· οὐδὲ μνήμην ἔχει· διότι ἡ μνήμη ἐγίγνοιτο ἂν ἐν χρόνῳ, ἀλλ' ἐν αἰῶνι καὶ ὁ ὄντως

νοεῖσθαι τῷ νῷ διδόν τὸ νοεῖν καὶ τὸ εἶναι· τοῦ δὲ νοεῖν αἷτιον ἄλλο, ὃ καὶ τῷ ὄντι· ἀμφοτέρων οὖν αἷτιον ἄλλο· ἅμα μὲν γὰρ ἐκεῖνα καὶ συνυπάρχει καὶ οὐκ ἀπολείπει ἀλλήλα, ἀλλὰ δύο ὄντα τοῦτο τὸ ἐν ὄμοι, νοῦς καὶ ὄν, καὶ νοῦν καὶ νοούμενον, ὃ μὲν νοῦς κατὰ τὸ νοεῖν, τὸ δὲ ὄν κατὰ τὸ νοούμενον III, 9, 1· τὸ νοούμενον ἐστὶν ὁ νοῦς ἐν στάσει καὶ ἐνάτητι καὶ ἡσυχίᾳ, ὁ νοῦς, δὲ ἔρα τὸν ἐν ἐαυτῷ ὄντα νοῦν, ἐστὶν ἐνέργεια τις ἀπ' ἐκείνου, ἡ ὅρα ἐκεῖνον V, 2, 1· τὸ δὲ γενόμενον εἰς αὐτὸ (πρῶτον) ἐπαστρέθη καὶ ἐπληρώθη καὶ ἐγένετο πρὸς αὐτὸ βλέπον καὶ νοῦς οὕτως· καὶ ἡ μὲν πρὸς ἐκεῖνο στάσις αὐτοῦ τὸ ὄν ἐποίησεν, ἡ δὲ πρὸς ἐαυτὴ θέα τὸν νοῦν· ἐπεὶ οὖν ἔστη πρὸς αὐτὸ, ἔρα ὄρα, ὄμοι νοῦς γίνεται καὶ ὄν.

(1) VI, 7, 13. οὐδὲν πρὸ τοῦ νοῦ, αὐτὸς τὰ πάντα ἐγένετο, μᾶλλον δὲ τὰ πάντα ἦν· οὐκ ἐστὶν ἄρα τὰ ὄντα εἶναι μὴ νοῦ ἐνεργήσαντος.

(2) V, 3, 9. ψυχὴν οὖν ὡς εἴκοι καὶ τὸ ψυχῆς θεϊότατον κατείδειν δεῖ τὸν μείλλοντα νοῦν εἴσεσθαι ὅτι ἐστὶν.

(3) V, 3, 5. οὐδὲ γὰρ ὁ νοῦς οὕτως δυνάμει, οὐδ' ἕτερος μὲν αὐτὸς ἢ δὲ νόησις ἄλλο· V, 1, 4. οὐδὲν ἔχων ἐν αὐτῷ ὃ μὴ νοεῖ· νοεῖ δὲ οὐ ζητῶν, ἀλλ' ἔχων.

αἰῶν, ὃν πάντα μιμεῖται (1)· ἡ γνῶσις τοῦ νοῦ δὲν δύναται γὰρ ἴσθαι γνῶσις δι' ἀποδείξεως, διότι τοιαύτη γνῶσις δὲν εἶναι βεβαία (2)· τὸ τέλειον νοεῖν εἶναι ἀναγκαίως νοεῖν ἑαυτοῦ· διότι νοεῖν τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ ἐκτὸς ἑαυτοῦ ζητοῦν δὲν εἶναι ἐν ἑαυτῷ τέλειον (3)· τὸ πρῶτως νοεῖν ἔσται ἐκεῖνο μόνον, ὃ περ νοεῖ ἑαυτό, ἐπεὶ μόνον τὸ ἀντικείμενον αὐτοῦ ἔχει κατ' ἀρχάς· ἵνα νοήσῃ ἑαυτόν ὁ νοῦς δὲν δύναται γὰρ ἔχει ἀλλότρια ἐν αὐτῷ· ἐὰν ἄλλω μέρει ἑαυτοῦ ἄλλο μέρος αὐτοῦ καθορᾷ, ἔσται τὸ μὲν ὄρων τὸ δὲ δρώμενον, τοῦτο δὲ οὐκ αὐτὸ ἑαυτό· ὥστε τὸ ὄρων πρέπει γὰρ μὴ διαφέρει τοῦ ὄρωμένου. Ἐκ τῆς φυσικῆς ὁμῶς συναφείας τοῦ δευτέρου μετὰ τοῦ πρώτου ἔπεται, ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι ἀν-

(1) I, 8, 2. νοῦ ἐκεῖνου ὄντος οὐ κατὰ νοῦν οἰηθεῖη ἂν τις κατὰ τοὺς παρ' ἡμῶν λεγομένους νόμους εἶναι· λαγίζομένους τε καὶ τοῦ ἀκολουθοῦ θεωρίαν ποιουμένους, ὡς ἐξ ἀκολουθίας τὰ ὄντα θεωρούμεν, ὡς πρότερον οὐκ ἔχοντας ἀλλὰ κενούς πρὶν μαθεῖν ὄντας· ἀλλ' ἔχει πάντα καὶ ἔστι πάντα καὶ σύνεστιν αὐτῷ συνῶν, καὶ ἔχει πάντα οὐκ ἔχων· οὐ γὰρ ἄλλα ὁ δὲ ἄλλος, οὐδὲ χωρὶς ἕκαστον τῶν ἐν αὐτῷ· ὅλον τε γὰρ ἔστιν ἕκαστον καὶ πανταχῆ πᾶν, καὶ οὐ συγκέχυται ἀλλ' αὐ χωρὶς· V, 3, 9. νοῦς δ' αὐτὸς αὐτὸν ὄρα οὐ συλλογίζομενος περὶ αὐτοῦ· πάρεστι γὰρ αἰεὶ αὐτῷ.

(2) V, 9, 7. Ὁ νοῦς ἔστι τὰ πρῶτα ὄντα, συνῶν αὐτῷ αἰεὶ καὶ ἐνέργεια ὑπάρχων καὶ οὐκ ἐπιβάλλων (ταῖς οὖσιν ἢ τοῖς νοητοῖς) ὡς οὐκ ἔχων ἢ ἐπιπλάττωμενος ἢ ἀντιθετικῶν οὐ προκαχειρισμένων· ψυχῆς γὰρ ταῦτα πάθη· ἀλλ' ἐστήκει ἐν ἑαυτῷ ὁμοῦ πάντα ὄν· VI, 2, 21. ἔχει δὲ (ὁ νοῦς) πάντα ὡς ἐννοήσαι· νοήσῃ δὲ οὐ τῇ ἐνδοξασίᾳ· ἀλλ' ἔστιν εἰς οἶον λόγος, μέγας, τέλειος, πάντας περιέχων, ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῷ ἐπεξίτων, μᾶλλον δ' αἰεὶ ἐπεξεληθὼν, ὥστε μηδέποτε τὸ ἐπεξίεναι ἀληθές εἶναι· ὅπως γὰρ πανταχοῦ, ὅσα ἂν τις ἐκ λογισμοῦ λάθοι ἐν τῇ φύσει ὄντα, ταῦτα εὐρήσει ἐν νῷ ἄνευ λογισμοῦ ὄντα· VI, 2, 8. Ἰδε δὲ νοῦν καθαρὸν . . . ὄρα δὲ; νόησιν οὐκ ἐνεργοῦσαν εἰς τὸ μέλλον, ἀλλ' εἰς τὸ ἤδη, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ αἰεὶ ἤδη, καὶ τὸ παρὸν αἰεὶ καὶ ὡς νοῦν ἐν ἑαυτῷ καὶ οὐκ ἔξω. IV, 3, 25. Ἰεὶ δὲ ἔστι τὸ τῆς μνήμης ἐπιπλάττω του πινός ἢ μαθήματος ἢ παθήματος, οὔτε τοῖς ἀπαθείσι τῶν ὄντων οὔτε τοῖς μὴ ἐν χρόνῳ ἐγγίγνωτο ἂν τὸ μνημονεύειν· μνήμην δὲ οὐδὲ περὶ θεῶν οὐδὲ περὶ τὸ ὄν καὶ νοῦν θετέον. V, 5, 1. δεῖ γὰρ αὐτὸν αἰεὶ εἰδέναι μὴδ' ἂν ἐπιπλάττωσθαι ποτέ. V, 1, 4. ὁ νοῦς περιέχει πάντα, ἐστὶς αἰεὶ· τί γὰρ ζητεῖ μεταβάλλειν εἴ ἔχων; ἀλλ' ἐν αἰῶνι πάντα καὶ ὁ ὄντως αἰῶν, ὃν μιμεῖται· χρόνος περιθέων ψυχῆν.

(3) V, 5, 1. ὁ δὲ νοῦς γινώσκων καὶ τὰ νοητὰ γινώσκων, εἰ μὲν ἕτερα ὄντα γινώσκει, πῶς μὲν ἂν συντόχοι αὐτοῖς; ἐνδέχεται γὰρ μὴ· ὥστε ἐνδέχεται μὴ γινώσκειν.

τικείμενον ἐκεῖνου (V, 1, 7)· διὰ τῆς ἐποπτείας αὐτοῦ ἐγένετο ὁ νοῦς· περὶ τὸ πρῶτον καὶ πρὸς αὐτὸ κινεῖται ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ (1)· καὶ ἂν δὲν δύναται γὰρ ἐποπτεύσῃ τὸ ἐν ὡς καθαρὸν ἐν, ἄψεται ὁμοῦ αὐτοῦ (V, 3, 11)· εἰ ὁ νοῦς ζητεῖ γὰρ ἰδεῖν τὸ ἐν, νοεῖ μὲν αὐτὸ οὐχ ὁμοῦ ὡς ἐν, διότι ὁ νοῦς ἔστι πολλὰ, τοῦλάχιστον δυάς (2)· ἀλλὰ τὸν θεὸν θεωρεῖ εἰπομεν ἂν· πλήν καὶ τότε πρέπει γὰρ γινώσκῃ ἑαυτόν· διότι γινώσκων τὸν θεὸν καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ γινώσκει καὶ ἑαυτόν ὡς ἐνέργημα αὐτοῦ (θεοῦ)· εἰ δ' ἀδυνατήσῃ ἰδεῖν σαφῶς ἐκεῖνον, ἐπειδὴ τὸ ἰδεῖν ἴσως αὐτὸ ἔστι τὸ δρώμενον, ταύτη μάλιστα λείποιτ' ἂν αὐτῷ ἰδεῖν ἑαυτόν καὶ εἰδέναι, εἰ τὸ εἰδεῖν τοῦτο ἔστι τὸ αὐτὸ εἶναι τὸ δρώμενον (ταυτότης ὄρωντος καὶ ὄρωμένου). Ἡ οὐσία τοῦ νοῦ ἔστιν καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τὸ νοεῖν (3).

Ἐὰν ὁ νοῦς ἔχει περιεχόμενον τὸ ὄν, δὲν δύναται γὰρ ἴσθαι διάφορον αὐτοῦ (4)· δείκνυται δὲ ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοεῖν δὲν εἶναι διάφορον αὐτοῦ, διότι ἡ ταυτότης παρέχει πλήρη ἀλήθειαν· ὥστε ὁ νοῦς καὶ τὸ ὄν (ἡ οὐσία) ἔστι ταυτόν· νοῦς καὶ ὄν ἔστι τὸ πρῶτον γέννημα τοῦ πρώτου ὄντος. Ὅτι δ' ὁ νοῦς καὶ τὸ ὄν ἔστι ταυτόν, ἀποδεικνύει πολλαχοῦ (5)· ὁ ἐνεργ-

(1) I, 8, 2· καὶ ἔστιν (ὁ νοῦς) πρώτη ἐνέργεια ἐκεῖνου καὶ πρώτη οὐσία, ἐκεῖνου (τοῦ πρώτου) μένοντος ἐν ἑαυτῷ· ἐνεργεῖ μέντοι περὶ ἐκεῖνον οἶον περὶ ἐκεῖνον ζῶν.

(2) Ὅστε ὥρμησε μὲν ἐπ' αὐτὸ οὐχ ὡς νοῦς, ἀλλ' ὡς ὄψις οὐκ ἰδοῦσα, ἐξηλθε δὲ ἔχουσα ὅπερ αὐτὴ ἐπλήθουεν· οὗτος ἔχει μὲν τύπον τοῦ δράματος, οὗτος δὲ πολὺς ἐξ ἐνός ἐγένετο, καὶ οὕτως γνοῦς εἶδεν αὐτὸ καὶ τότε ἐγένετο ἰδοῦσα ὄψις· πρὸ δὲ τούτου ἔφεισι μόνον καὶ ἀτύπωτος ὄψις (ἦν).

(3) V, 3, 6. μὴ οἶόν τε τοῦτον τὴν τοιοῦτον (νοῦν) ἐκτὸς ἑαυτοῦ εἶναι· ὥστε ἐν αὐτῷ οὗτος καὶ οὐκ ἄλλο αὐτοῦ τὸ ἔργον καὶ ἡ οὐσία ἢ τὸ νῷ μόνον εἶναι, οὐ γὰρ δὴ πρακτικός γε οὗτος· ὧ δὲ μὴ πράξις (οὐδὲ γὰρ ὄρεξις τῷ καθαρῷ νῷ ἀπόντος) τούτῳ ἡ ἐπιστροφή πρὸς αὐτὸν οὐσα· ὑποδείκνυσιν ἀναγκαίαν αὐτοῦ τὴν γνῶσιν.

(4) V, 3, 5. δεῖ τὴν θεωρίαν ταυτὴν εἶναι τῷ θεωρητῷ, καὶ τὸν νοῦν ταυτὴν εἶναι τῷ νοητῷ· καὶ γὰρ εἰ μὴ ταυτὸν, οὐκ ἀλήθεια ἔσται, τύπον γὰρ ἔχει ὁ ἔχων τὰ ὄντα ἕτερον τῶν ὄντων, ὃ οὐκ ἔστιν ἀλήθεια· τὴν ἄρα ἀλήθειαν οὐχ ἑτέρου δεῖ εἶναι, ἀλλ' ὃ λέγει τοῦτο καὶ εἶναι· ἐν ἄρα οὕτω νοῦς καὶ τὸ νοητὸν καὶ τὸ ὄν καὶ πρῶτον ὄν τοῦτο.

(5) I, 8, 2. ὁ νοῦς ἔχει πάντα καὶ ἔστι πάντα. III, 6, 6. τὸ ὄντως ὄν οὐ

γεία καὶ αἰεὶ ὄν νοῦς πρέπει ὅσα νοεῖ καὶ ἔχει νὰ ἔχη ἐξ αὐτοῦ· εἰ δὲ παρ' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ νοεῖ, αὐτός ἐστιν ἂ νοεῖ· εἰ ἢ μὲν οὐσία αὐτοῦ ἄλλη, ἢ δὲ νοεῖ ἕτερα αὐτοῦ, ἔσται ἢ οὐσία αὐτοῦ ἀνόητος, καὶ δυνάμει, οὐκ ἐνεργεία αὐ· ὅσα νοεῖ δὲν δύνανται νὰ ἦναι ἐκτός αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ· ὁ νοῦς ἄρα τὰ ὄντα ὄντως, οὐχ οἷά ἐστιν ἄλλοτε νοῶν· οὐ γάρ ἐστιν οὔτε πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτόν· ἀλλ' οἷον νομοθέτης πρῶτος, μᾶλλον δὲ νόμος αὐτός τοῦ εἶναι. Ἐπειδὴ δ' ὁ νοῦς ἐστιν ὁ αὐτός μετὰ τοῦ ὄντος, δὲν ἐγέννησεν αὐτὸ διὰ τοῦ νοῦ· διότι τὸ νοεῖν ὑποθέτει τὸ νοητὸν (τὸ ὄν τοῦ νοῦ προεπινόειν ἀνάγκη). Ὁ Πλωτίνος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἔστηκεν ἐν αὐτῷ ἐμοῦ πάντα ὄν, οὐ νοήσας, ἐν' ὑποστήσει ἕκαστα· ἐγκλείσθαι δεῖ τίθεσθαι ἐν τῷ νοῦντι τὰ ὄντα, τὴν δ' ἐνέργειαν καὶ τὴν νόησιν ἐπὶ ταῖς οὐσίαις, οἷον ἐπὶ πυρὶ ἤδη τὴν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν· καὶ οὐδὲ ἐννοεῖ, ὅτι τὸ ὄν ἐστιν ἢ οὐσία καὶ ὁ νοῦς ἢ ἐνέργεια· διότι καὶ τὸ ὄν κατὰ Πλωτίνον ἐστιν ἐνέργεια· ἀλλ' ὅτι ἀμφότερα, τὸ τε ὄν καὶ ὁ νοῦς εἰσι μίαι φύσεις· ὥστε κατὰ Πλωτίνον τὸ ὄν καὶ ὁ νοῦς εἰσι ταῦτόν, ἐν ὄν, ὃ γεννᾶται ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος καὶ διὰ τῆς λάμψεως τοῦ πρώτου πληροῦται καὶ διὰ τοῦ περιεχομένου νοῦ γίνεται (1).

δεῖται ὄντος· μᾶλλον δ' ἐστὶν ἢ αἰτία πάντων· ὁ νοῦς καὶ ἡ φρόνησις ἐν ζωῇ καὶ ἐν τελείᾳ ζωῇ· IV, 2, 21· ἐν οἷς γὰρ ἡ οὐσία οὐκ ἄλλο τι ἢ νοῦς καὶ οὐκ ἐπικτόν οὔτε τὸ ὄν αὐτοῖς οὔτε ὁ νοῦς· V, 3, 6. τὸν ἀληθῆ νοῦν, ὃς ἦν ὁ αὐτός τοῖς νοουμένοις ἀληθέσι καὶ ὄντως οὐσίαι καὶ πρώτοις· V, 8, 4. ὁ νοῦς καὶ σοφία ταῦτόν, καὶ αὐτὴ οὐσία. V, 9, 5.

(1) VI, 7, 16. οὕτω νοῦς ἦν ἐκεῖνο βλέπων, ἀλλ' ἔζη μὲν πρὸς αὐτὸ καὶ ἀνήρητο αὐτοῦ καὶ ἐπέστραπτο πρὸς αὐτὸ, ἢ δὲ κίνησις αὐτὴ πληρωθεῖσα τῷ ἐκεῖ κινισθῆναι καὶ περὶ ἐκεῖνο ἐπλήρωσεν αὐτόν, καὶ οὐκ ἔτι κίνησις ἦν μόνον ἀλλὰ κίνησις διαρκῆς καὶ πλήρης· ἐξ ἧς δὲ πάντα ἐγένετο (αὐτός) καὶ ἔγνω τοῦτο ἐν αἰσθήσει αὐτοῦ καὶ νοῦς ἤδη ἦν, πληρωθεῖς μὲν, ἐν' ἔχη δ' ὄψεται. βλέπων δὲ αὐτὸ μετὰ φωτὸς παρὰ τοῦ ὄντος· ἐκεῖνος καὶ τοῦτο κομιζόμενος· V, 5, 5. τὸ γὰρ τοῖς λεγόμενον ὄν τοῦτο πρῶτον ἐκεῖθεν οἷον ὀλίγον προεβηκὸς οὐκ ἠθέλησεν ἔτι πρόσσω ἔλθεῖν, μεταστραφὲν δὲ εἰς τὸ εἶσω ἔστη καὶ ἐγένετο οὐσία. VI, 2, 8. Ἐν μὲν οὖν τῷ νοεῖν ἢ ἐνέργειᾳ καὶ ἡ κίνησις, ἐν δὲ τῷ ἑαυτὸν ἢ οὐσίᾳ καὶ τὸ ὄν· ὄν γὰρ νοεῖ καὶ ὄντα ἑαυτόν καὶ εἰς ὃ οἷον ἐπερίδεται ὄν· ἢ μὲν γὰρ ἐνέργεια ἢ εἰς αὐτόν οὐκ οὐσία, εἰς ὃ δὲ καὶ ἀρ' οὐ τὸ ὄν· τὸ γὰρ βλέπόμενον τὸ ὄν· οὐχ ἢ βλέψας· ἔχει δὲ καὶ αὐτὴ τὸ εἶναι, ὅτι ἀρ' οὐ καὶ εἰς ὃ ὄν.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐστὶν ἐνεργεία οὐ δυνάμει, δὲν χωρίζονται ἀμφότερα, ἀλλ' ἕκαστον τούτων (τὸ θεωροῦν καὶ τὸ θεωρούμενον) ἐστὶ συγχρόνως τὸ ἕτερον, ποιεῖ ὁ νοῦς ἑαυτὸν ἐκεῖνο καὶ ἐκεῖνο ἑαυτόν. Καὶ ἡ ὀριστικότης τούτου τοῦ ὄντος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρὸς τὸ νοεῖν σχέσεως αὐτοῦ (VI, 1). Ὁ νοῦς ἐστὶν ἐνέργεια, ζωὴ, κίνησις, τὸ ὄν ἐστὶ στάσις, ἀμετάβλητον, ἀίδιον (1). Τῷ νῷ, ὃς ἐστὶ νοεῖν καὶ ὄν, πρέπει καὶ κίνησις νὰ ὑπάρχη καὶ στάσις καὶ ταυτότης καὶ διαφορά. (2).

Ὁ Πλωτίνος καταφέρεται κατ' Ἀριστοτέλους καὶ Στωϊκῶν, ὅτι αἱ κατηγορίαι αὐτῶν εἰσιν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνεφάρμοστοι· ἢ τοῦ ἐνὸς κατηγορία δὲν ἐφαρμόζεται εἰς αὐτό· διότι τὸ πρῶτον ἐν ἐστὶν ὑπὲρ τὸ ὄν καὶ κατ' οὐδενὸς δύναται νὰ κατηγορηθῆ· (VI, 2, 9)· τὸ δὲ παραγόμενον ἐν δὲν εἶναι γένος καὶ ταῦτόν μετὰ τοῦ ὄντος (V, 2, 9)· οὐδὲ τὸ ποσὸν καὶ ποιὸν ἐφαρμόζονται, διότι τὸ ποσὸν ὡς διωρισμένον ἢ συνεχὲς ἢ ὡς ἀριθμὸς ἐστὶν ἐκ τοῦ ὄντος παραγόμενον· ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ποιὸν ἀπαντᾶται ἐν τῷ πεπερασμένῳ μόνον. Αἱ δὲ ἄλλαι κατηγορίαι δὲν λαμβάνουσι χώραν ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ. Καὶ τὸ ἀγαθὸν δὲν ἀποτελεῖ ἴδιαν τοῦ ὄντος κατηγορίαν· τὸ δὲ παραχθὲν ἀγαθὸν εἶναι ποιὸν ὑπάρχον διαφόροις οὐσίαις καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ κοινὸν γένος αὐτῶν. Ἐπίσης τὸ κάλλος σημαίνει ἢ τὴν ἀπὸ τῆς ἰδέας λάμψιν ἢ τὸ ὄν ὡς τὸ καλὸν ἢ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ· ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ταῦτο δὲν εἶναι κατηγορία, ἀλλ' ἐνέργεια τοῦ ὄντος, ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲν διαφέρει τοῦ ὄντος, καὶ

(1) I, 8, 2. καὶ ἐστὶ πρώτη ἐνέργεια ἐκεῖνου καὶ πρώτη οὐσία. III, 8, 7. πάσα ζωὴ νόησις τις, ἄλλη ἄλλης ἀμυδροτέρα, ὡσπερ καὶ ζωὴ· ἢ δὲ πρώτη ζωὴ καὶ πρῶτος νοῦς εἰς νόησις οὖν ἢ πρώτη ζωὴ, καὶ ζωὴ δευτέρα νόησις δευτέρα καὶ ἡ ἐσχάτη ζωὴ ἐσχάτη νόησις· V, 1, 4. Ὁ δὲ νοῦς πάντα· ἔχει οὖν ἐν αὐτῇ πάντα ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἐστὶ μόνον καὶ τὸ ἐστὶν αἰεὶ καὶ οὐδαμοῦ τὸ μέλλον· ἐστὶ γὰρ καὶ τότε· οὐδὲ τὸ παρεληλυθὸς κτλ.

(2) V, 1, 4. οὐ γὰρ ἂν γένοιτο τὸ νοεῖν, ἐτερότητας καὶ ταυτότητος μὴ οὐσης· γίνεται οὖν τὰ πρῶτα νοῦς, ὄν, ἐτερότης, ταυτότης· δεῖ δὲ καὶ κίνησιν λαβεῖν καὶ στάσιν· καὶ κίνησιν μὲν εἰ νοεῖ, στάσιν δὲ, ἵνα τὸ αὐτό· τὴν δ' ἐτερότητα, ἐν' ἢ νοῦν καὶ νοούμενον· ἑαυτόν δὲ, ἐπεὶ ἐν ἑαυτῷ καὶ κοινόν· δεῖ τι ἐν πασί· καὶ ἡ διαφορά ἐτερότης· ταῦτα δὲ πλείω γενόμενα ἀριθμὸν καὶ τὸ ποσὸν ποιεῖ· καὶ τὸ ποιὸν δὲ ἢ ἐκάστου τούτων ἰδιότης· ἐξ ὄν ὡς ἀρχῶν τᾶλλα.

ἐν τῇ τρίτῃ τῆς κινήσεως· ὁμοίως ἢ γινώσκεις ἀναφέρεται ἢ εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς κινήσεως ἢ εἰς τὴν τῆς στάσεως ἢ εἰς ἀμφοτέρας· ἔπειτα αἱ ἀρεταὶ εἰσιν ἐνέργειαι ἀπλῶς, δὲν εἶναι γενικῶς τοῦ νοῦ διορισμοί· τέλος δ' ὁ νοῦς δὲν εἶναι μία τῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ τὸ ὅλον τὸ περιέχον ὅλας. Ὁ δὲ νοῦς ἐστὶ νοοῦν καὶ ἐκ πάντων συγκεῖμενον, οὐχὶ ἐν τι τῶν γενῶν· καὶ ὁ ἀληθοῦς νοῦς μετὰ πάντων ὧν ἐστὶ πάντα τὰ ὄντα, τὸ δὲ ὄν ἐστὶν εἰς γένος ἀναφερόμενον στοιχεῖον (VI, 2, 9).

Ἐκ τῶν πρώτων ἐκείνων τοῦ ὄντος διορισμῶν προέρχονται ἄλλαι κατηγορίαι, ὁ ἀριθμὸς, τὸ ποῖον, τὸ ποσὸν κτλ. Αἱ κατηγορίαι τοῦ ὑπεραισθητοῦ δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὸν ὄρατὸν κόσμον. Ὅλαι δὲ ἀνάγονται εἰς πέντε, οὐσίαν, πασὴν, ποῖον, πρὸς τι καὶ κίνησιν. Ἡ θεωρία ἡμῶς τοῦ Πλωτίνου περὶ τῶν κατηγοριῶν εἶναι μικροῦ λόγου ἀξία, διότι ἐν μέρει τὰ ἀλλότρια ἀποβάλλων, τὰ ἴδια ἀναπτύσσων ἐλλιπῶς ἐπιζητεῖ μόνον τὰ ἀλλότρια.

Ἐὰν ὁμοίως ἐν τῷ δευτέρῳ νῷ εἴσι διορισμοὶ πολλοὶ, πρέπει αὐτῶν νὰ διακριθῇ τὸ κοινόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ βᾶσις αὐτῶν· ἐὰν ἐν αὐτῷ τὸ θάτερον ὑπάρχη, πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ τὸ ἀπειρον· ἐὰν τοῦτο ὑπὸ τοῦ πρώτου πρέπει νὰ ὀρισθῇ, πρέπει αὐτὸ νὰ ἴσθαι ἀόριστον· ἐὰν κινήται, ποιεῖ ἐνεργεῖα ὅπερ ἦν δυνάμει· ἐὰν ἴσθαι νοεῖν, εἶναι ἐνέργεια τῆς νοητικῆς δυνάμεως. Ἐὸ ἀπειρον ὁμοίως, τὸ ἀόριστον, ἢ ἀπλῆ δυνάμεις, τὸ καθόλου, ἢ ὀρίζεται ὑπὸ τῶν εἰδικῶν γνωρισμάτων, εἶναι ἡ ὕλη· ἡ ὕλη ἄρα πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐν τῷ νῷ. Ὁ Πλάτων κατ' Ἀριστοτέλην ἔκαμε λόγον περὶ ὕλης ἰδεῶν· ὁ δὲ Πλωτίνος ταύτην τὴν τοῦ Πλάτωνος ὑπόθεσιν ἀσπασάμενος ζητεῖ δι' αὐτῆς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ δευτέρου ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος· μάλιστα δὲ διακρίνει διττὸν εἶδος ὕλης, νοητὸν καὶ αἰσθητόν· ἡ μὲν νοητὴ ὕλη ἐμορφώθη καὶ ἐνεψυχώθη ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου, ἡ δὲ αἰσθητὴ ἀνοίσταται τῇ μορφῇ, ἡ μὲν εἶναι ὄν, ἡ δὲ μὴ ὄν, ἡ μὲν ἀέθιος, ἡ δὲ φθαρτὴ (1)· τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ ἡ διαφορὰ ἢ χωρίζουσα (εἰ-

(1) II, 4, 1. εἰ οὖν πολλὰ τὰ εἶδη κοινὸν μὲν τι ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη εἶναι, καὶ δὴ καὶ ἴδιον ᾧ διαφέρει ἄλλο ἄλλου.

δοποιῶς), εἶναι ἡ οἰκεία μορφή· εἰ δὲ μορφή, ἐστὶ καὶ τὸ μορφοῦμενον, περὶ δ' ἡ διαφορὰ· ἐστὶν ἄρα καὶ ὕλη ἢ τὴν μορφήν δεχομένη καὶ αἰεὶ τὸ ὑποκείμενον· καὶ γὰρ ἡ ἑτερότης ἢ ἐκεῖ (ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ) αἰεὶ, ἢ τὴν ὕλην ποιεῖ· ἀρχὴ γὰρ ὕλης αὕτη, ἢ κίνησις ἢ πρώτη· ἀόριστον δὲ καὶ ἡ κίνησις καὶ ἡ ἑτερότης ἢ ἀπὸ τοῦ πρώτου κἀκείνου πρὸς τὸ ὀρισθῆναι δεόμενα· ὀρίζεται δὲ, ὅταν πρὸς αὐτὸ ἐπιστραφῇ· πρὶν δὲ ἀόριστον καὶ ἡ ὕλη καὶ τὸ ἕτερον καὶ οὐπω ἀγαθόν, ἀλλ' ἀφώτιστον ἐκείνου· καὶ ἐν τοῖς νοητοῖς ἢ ὕλη, τὸ ἀπειρον· ἢ ὕλη αὕτη ἔχει ζωὴν νοερὰν καὶ ὀρισμένην, ἢ φθαρτὴ ἐστὶ νεκρὸν (1). Ἡ διαφορὰ τοῦ διττοῦ τούτου εἶδους ὕλης παρίσταται τοιαύτη, ὥστε ἀμφοτέρα δὲν ἔχουσι ἄλλο κοινόν ἢ τὸ ὄνομα· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἀρχῇ (νῷ) ἀρχεται ἡ γένεσις ἀπὸ τοῦ πρώτου ἑνός, καὶ τὸ τέλος αὐτῆς ἐστὶν ἡ ὕλη.

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ ὄν, ὃ μετὰ τοῦ νοῦ εἶναι ταῦτόν, δὲν εἶναι ἐν καθαρὸν, ἀλλὰ πολλὰ ἐν τῷ ἐνί· ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τὴν ἀπειρον δυνάμειν ἐκ τοῦ ἑνός προγεσμένην· ἵνα δὲ βαστάξῃ αὐτὴν πρέπει νὰ μερίσῃ εἰς πολλὰ· (VI, 7, 15)· ὁ νοῦς πρέπει νὰ ἴσθαι πολλὰ, εἰ βούλεται νὰ ἴσθαι νοῶν· τὰ πολλὰ ὁμοίως τὰ ἐν τῷ νῷ περιεχόμενά εἰσιν ἔννοιαι ἢ ἰδέαι (III, 9, 1), ἀλλὰ τὰς ἰδέας ὁ Πλωτίνος ἐκλαμβάνει ἀριθμούς, καὶ τὸν ἀριθμὸν ὡς τὸν σύνδεσμον, δι' οὗ τὰ πολλὰ ἐκ τοῦ ἑνός ἐξέρχονται· διὸ ἀριθμὸν ὀνομάζει ὅτε μὲν τὸ ὄντως ὄν, ὅτε δὲ τοὺς ἀριθμοὺς ῥίζας καὶ πηγὴν τοῦ ὄντος (2). Καίτοι δὲ τὴν θεωρίαν ταύτην παρὰ Πλάτωνος ἔλαβε, παρεκκλίνει αὐτοῦ ἐν πολλοῖς· ἀλλ' οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι τοῦ Πλωτίνου ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἡ ἰδεολογία αὐτοῦ εἶναι ἐλλιπὴς καὶ δὲν ἔχει

(1) III, 8, 10. Ἐπεὶ γὰρ ὁ νοῦς ἐστὶν ὄψις τις καὶ ὄψις ὀρώσα, δυνάμεις ἐστὶ εἰς ἐνεργεῖαν ἐλθοῦσα· ἐστὶ τοίνυν τὸ μὲν ὕλη, τὸ δ' εἶδος αὐτοῦ· ὕλη δ' ἐν νοητοῖς.

(2) VI, 6, 9. ὁ ἀριθμὸς πρότερος τῶν ὄντων, καὶ τὸ ὄν· ἢ τοῦ ἀριθμοῦ δυνάμεις ἐμέρισε τὸ ὄν· τὸ ὄν ἐστὶν ἀριθμὸς ἠνωμένος, τὰ δ' ὄντα ἐξεληλεγμένος ἀριθμὸς· νοῦς δ' ἀριθμὸς ἐν ἑαυτῷ κινούμενος, τὸ δὲ ζῆλον ἀριθμὸς περιέχων. VI, 2, 21. VI, 6.

τὴν αὐτὴν σημασίαν τῆ τοῦ Πλάτωνος, διότι ἡ τοῦ Πλωτίνου ἀποβλέπει εἰς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως τῶν πεπερασμένων ὄντων ἐκ τοῦ πρώτου ὄντος· διὰ τοῦτο τὸ ὑπεραισθητὸν ἐκλαμβάνει ἥττον οὐσίαν ἢ δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ νοῦ ἔννοϊαν ἀνωτέραν τῆς ἔννοϊας τῆς οὐσίας, διότι ἡ μὲν τοῦ νοῦ ἐκφράζει ἐνέργειαν, ἡ δὲ τῆς οὐσίας ὄν. (1).

Ἐπειδὴ ὁ νοῦς ἔχει ἐν ἑαυτῷ πλῆθος μορφῶν καὶ δυνάμεων, ἐκτείνεται ἡ ἔννοια αὐτοῦ εἰς τὴν τοῦ νοητοῦ κόσμου, τοῦτέστι συνταυτίζεται μετ' αὐτοῦ (VI, 2, 2.)· ὁ Πλωτίνος ἐξ ἑνὸς ζητεῖ νὰ παραστήσῃ τὰ πολλὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἀπόλυτα, ἐξ ἑτέρου νὰ διακρίνῃ ταῦτα τοῦ δρατοῦ κόσμου, τοῦτο δὲ δηλοῦται καὶ ὅταν ὁ νοητὸς κόσμος κινούμενος καὶ ζῶν καὶ ἀμετάβλητος παρίσταται· διὰ τοῦτο παρίσταται ὁ νοητὸς κόσμος ὡς αὐτόζων, ὃ πάντα τὰ πρωτότυπα ζώντων ὄντων ἐν ἑαυτῷ περιλαμβάνει· (2) δείκνυται δ' ὅτι ὁ νοῦς κινεῖται εἰς πάντα τὰ εἶδη, ὃ πρέπει νὰ ᾔηται ἐν αὐτῷ, εἰ τέλειός ἐστι· διότι τότε μόνον ἐστὶν εἷς (ἐνότης) ἐν τοῖς πολλοῖς, ὅταν τὰ πολλὰ κατὰ ποῖον εἶναι διάφορα· (3) δι' ἕκαστον δὲ ζητεῖται ἀρχέτυπον

(1) V, 9, 8. εἰ οὖν ἡ νόησις ἐνόητος (εἰ τὸ νοεῖν τοῦ νοῦ ἐστὶ νοεῖν ἐνὸς ἐν αὐτῷ ὄντος) ἐκεῖνο τὸ εἶδος τὸ ἐνὸν καὶ ἡ ἰδέα αὐτῆ· τί οὖν τοῦτο; νοῦς καὶ ἡ νοεῖν οὐσία, οὐχ ἕτερα τοῦ νοῦ ἐκάστη, ἰδέα, ἀλλ' ἐκάστη νοῦς, καὶ ὅλος μὲν ὁ νοῦς τὰ πάντα εἶδη, ἕκαστον δὲ εἶδος νοῦς ἕκαστος, ὡς ἡ ὅλη ἐπιστήμη τὰ πάντα θεωρήματα· IV, 8, 3. οὗτος τοῖνον παντὸς νοῦ ἐν τῇ τῆς νοήσεως τόπῳ ὅλου τε καὶ παντὸς, ὃν δὴ κόσμον νοητὸν τιθέμεθα, ὄντων δὲ καὶ τῶν ἐν τούτῳ περιεχομένων νοερῶν δυνάμεων καὶ νόων τῶν καθ' ἕκαστα· οὐ γὰρ εἷς νοῦς μόνος, ἀλλ' εἷς καὶ πολλοί· VI, 2, 20· εἷς δὲ νοῦς καὶ πολλὰ ὄν καὶ τοὺς πολλοὺς νόους ποιεῖ· VI, 6, 15. ἐν δὲ τῇ νῆ καθόσον νοῦς ὡς μὲν μέρη οἱ νόες πάντες καθ' ἕκαστον· VI, 7, 17. τί δὲ τὰ πολλὰ; νόες πολλοί· πάντα οὖν νόες· καὶ ὁ μὲν πᾶς νοῦς, οἱ δὲ ἕκαστοι νοῖ· ἢ δὲ πᾶς νοῦς ἕκαστον περιέχων· οὐχ ὡς νοῦς εἷς, ἀλλὰ πᾶς καὶ πάντα τοὺς καθ' ἕκαστα νοῦς ἔχων.

(2) VI, 2, 2. συνταυτίζειν ἅπαντα εἰς μίαν φύσιν καὶ ἐκ πάντων τῆ νοητῷ κόσμῳ, ὃν δὴ λέγομεν τὸ ὄν, τὴν οὐσίαν εἶναι· V, 9, 9. κόσμου δὴ τοῦδε ὄντος ζήθου περιεκτικῶς ζήθων ἀπάντων· ἀναγκαῖον καὶ ἐν νῆ τὸ ἀρχέτυπον πᾶν εἶναι καὶ κόσμον νοητὸν τοῦτον τὸν νοῦν εἶναι, ὃν φησὶν ὁ Πλάτων (Tim. 39).

(3) VI, 7, 13. εἰ γὰρ μηδεμίαν ἔχει ἐξαλλαγὴν μηδὲ τις ἐξεγείρει αὐτὸ εἰς τὸ ζῆν ἑτερότης, οὐδ' ἂν ἐνέργεια εἴη· δεῖ δὲ πάντα ζῆν καὶ πανταχόθεν καὶ

ἐν τῷ νοητῷ, καὶ δι' αὐτὸ τὸ ἄλογον, ἀφαιρουμένων τῶν αἰσθητῶν καὶ τηρουμένων τῶν οὐσιωδῶν μόνον· μόνον τὸ παρά φύσιν, αἰσχροὺν καὶ πλημμελὲς πρέπει νὰ ἀποκλεισθῶσι τῶν ἰδεῶν (V, 9, 10· V, 7, 11· V, 9, 11· VI, 6, 18· VI, 7, 2). Ἦν τῷ νοητῷ ἐστὶν οὐ μόνον τελειότης, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς περιορισμός· ἀντὶ τοῦ τόπου ἐστὶ τὸ ἐν ἀλλήλοις τῶν ἰδεῶν, ἀντὶ τοῦ χρόνου ἡ αἰδιότης· ἡ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ κίνησις ἐστὶν ὁμαλὴ, ἀμετάβλητος, τὸ ὄν ἀπόλυτος ἐνέργεια, τὸ τί ἐστὶ τοῦ ἐξ οὐ οὐ διάφορον· τὸ πλῆθος οὐδὲν πρόσκομμά ἐστι τῷ ἐνί, διότι πάντα ἐν ἀλλήλοις, ἕκαστόν ἐστιν ἐνταύτῳ τὸ ὅλον, καὶ πᾶν μέρος παντὶ διαφανές, αἱ πολλαὶ νοηταὶ δυνάμεις εἰσι μίαι δυνάμεις, οἱ πολλοὶ θεοὶ εἷς θεός (1). Ἦν τῷ δρατῷ κόσμῳ τῶν πολλῶν καὶ τοῦ ἐνὸς ὄντων κεχωρισμένων, ἀποκλείουσιν ἀλλήλα τὰ διάφορα μέρη αὐτοῦ, ἡρεμία καὶ κίνησις καὶ τὰ τούτοις ὁμοικ ἀντίθεσιν ἀποτελοῦσιν· ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ ἐστὶ τὸ ἐναντίον, ἐν αὐτῷ πάντα ἐν ἀλλήλοις, καὶ τοῦτο τὸ ἐν ἀλλήλοις, αὐτῆ ἡ ἀπόλυτος ἁρμονία ὅλων τῶν μερῶν αὐτοῦ, εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου ἐξυμνούμενον κάλλος καὶ ἡ μακαριότης τούτου τοῦ κόσμου. (VI, 2, 21)· ἀλλὰ περὶ νοητοῦ κάλλους ἐπραγματεύθη ὁ Πλωτίνος ἐν ἰδίῳ συγγράμματι (ἐνν. V, 8. I, 6.)

3). Τὸ τρίτον, ἡ ψυχὴ.

Ἡ ψυχὴ γεννᾶται ὑπὸ τοῦ νοῦ, ὡς γεννώμενον δ' εἶναι ἔλαττον καὶ εἰδωλὸν τοῦ γεννήσαντος ὀριζόμενον καὶ εἰδοποιούμενον. (2).

οὐδὲν μὴ ζῆν· ἐπὶ πάντα οὖν κινεῖσθαι δεῖ, μᾶλλον δὲ κεινηθῆναι· φύσιν ἄρα ἔχει ἐπὶ πᾶν ἑτεροιοῦσθαι· τὸ ὄν δ' ἐστὶν, ὅταν ὁ νοῦς ἐνεργῆ, ἐνεργεῖ ὁμοῦς αἰεὶ ἄλλο μετ' ἄλλο, καὶ διαιροῦντι τὸ ἄλλο ἀναφαίνεται.

V, 8, 4. διαφανῆ γὰρ πάντα καὶ σκοτεινὸν οὐδ' ἀντίτυπον οὐδὲν, ἀλλὰ πᾶς παντὶ φανερός· εἰς τὸ εἶσαι καὶ πάντες· φῶς γὰρ φωτὶ· καὶ γὰρ ἔχει πᾶς πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ αἰ ὅσῃ ἐν ἄλλῳ πάντα· ὥστε πανταχοῦ πάντα καὶ πᾶν πᾶν καὶ ἕκαστον πᾶν καὶ ἕκαστος ἡ ἀγλή· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν μέγα, ἐπεὶ καὶ τὸ μικρὸν μέγα· καὶ ἥλιος ἐκεῖ καὶ πάντα ἀστρα· καὶ ἕκαστον ἥλιος αἰ καὶ πάντα.

(2) V, 1, 7. ψυχὴν γεννᾷ νοῦς· καὶ γὰρ τέλειον ὄντα γεννᾷν εἶδει καὶ μὴ

Ἐγένετο δ' ἡ ψυχὴ οὐ βουλευσαμένου τοῦ νοῦ, ἀλλὰ γεννήσαντος ἀνευ μεταβολῆς ἑαυτοῦ· τὸ δὲ γεννηθὲν εἰδωλὸν ἐστὶν αἰδίων, ὡς καὶ τὸ γεννήσαν, καὶ τὸ γεννηθὲν τοῦτό ἐστιν ἡ ψυχὴ ἢ ψυχὴ δ' ἐστὶ τὰ ἀμέσως μετὰ τὸν νοῦν καὶ τὸ μέσον αὐτοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, πληροῦται ὑπὸ τοῦ νοῦ, κινεῖται καὶ φωτίζεται καὶ ἐφάπτεται τῶν μετ' αὐτὸ, μεταλαμβάνον δὲ τοῦ νοῦ γίνεται νοῦν (V, 1, 7)· συγγενῆς δ' οὕσα τοῦ νοῦ τάσσεται καὶ αὐτὴ εἰς τὰ θεῖα μετὰ τε τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἐνός· ἡ τῆς ψυχῆς φύσις ἐστὶν ἐν τῷ νοητῷ· καὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀριθμὸς (V, 1, 5.) καὶ εἶδος οὕσα ἔχει πάντα, αὐτὴ μετὰ τὸν νοῦν οὕσα ἐστὶν ἀθάνατος (IV, 7, 11.), καὶ ἔξω χρόνου οὕσα καὶ αἰδὶος τὸν χρόνον γεννᾷ (IV, 4, 15). Ἡ ψυχὴ ἔχει τὸ ἀμέριστον καὶ τὸ μεριστόν, τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ νοῦ λαμβάνουσα, διότι ὁ νοῦς ἀμέριστός ἐστιν· ἡ ψυχὴ ἐν τῷ νοητῷ ἐστὶν ἀμέριστος, φύσει ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἐξερχομένη, ἵνα ἐνωθῆ μετὰ τοῦ σωματικοῦ, εἶναι μεριστή. (1) ἀλλ' ὁ μερισμὸς οὗτος δὲν ἀφορᾷ τὴν ψυχὴν κυρίως, ἀλλὰ τὸ σῶμα, ἐν τῷ ᾧ ἐστὶν· αὐτὴ οὕσα ἐν τῷ μεριστῷ μένει μία, διότι ἐν ἐκάστῳ μέρει ὅλη καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶν· μόνον τὸ σῶμα, οὐχὶ ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐν τόπῳ (IV, 1, 11, 3, 9· IV, 4, 16)· ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶ τὸ πλῆθος καὶ οὐχὶ ἐν τῷ νῷ ὑπὸ τοῦ ἐνός περιεχόμενον· ἐν αὐτῇ ὑπάρχει ἐφεσις, ὁρμὴ πρὸς τὸ μεριστόν, ὅπως ἐν τῷ νῷ ἐπόπτεισεν, ἵνα ἐκθέσῃ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ· τὸ πλῆθος ὅμως οὕτω ἐστὶ μεριστόν· Ἡ ψυχὴ διαφέρει τοῦ νοῦ, ὡς ὁ προφορικὸς λόγος τοῦ ἐνδιαθέτου (2)· Ὅθεν ἡ ψυχὴ διττὴ ἐστὶν, ἐξ

δύναμιν οὕσαν τασαύτην ἄγονον εἶναι· κρείττον δὲ οὐχ οἶόν τε ἦν εἶναι οὐδ' ἐνταῦθα τὸ γεννώμενον, ἀλλ' ἔλαττον ὃν εἰδωλὸν εἶναι αὐτοῦ ἀόριστον μὲν ὡσαύτως, ἀριζόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ γεννήσαντος καὶ οἶον εἰδοποιούμενον. Οὕτως αὖν ὃν (νοῦς) οἶον ἐκτενος (θεός) τὰ ὅμοια ποιεῖ, δύναμιν προχέουσα πολλήν· καὶ αὐτὴ ἐκ τῆς οὐσίας ἐνέργεια ψυχῆ, τοῦτο μένοντος ἐκείνου γενομένη· καὶ γὰρ ὁ νοῦς μένοντος τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐγένετο V, 2, 1).

(1) III, 9, 1. Ψυχὴν εἶναι τὴν μερίσασαν εἰς πολλὰς ψυχάς· οὐ νοῦ ἔργον ἢ διάνοια, ἀλλὰ ψυχῆς μεριστὴν ἐνέργειαν ἐχούσης ἐν μεριστῇ φύσει· IV, 1, 1 νοῦς μὲν οὖν αἰεὶ ἀδιάκριτος καὶ ἀμέριστος, ἔχει δὲ φύσιν μερίζεσθαι· καὶ γὰρ ὁ μερισμὸς αὐτῆς τὸ ἀποσθῆναι καὶ ἐν σώματι γενέσθαι.

(2) V, 1, 3. Ψυχὴ εἰκὼν τις ἐστὶ νοῦ, οἷον λόγος ὁ ἐν προφορᾷ λόγος τοῦ

ἐνός μὲν ὡς γέννημα τοῦ νοῦ νοερά, καθ' ὅσον ὁ νοῦς ἐν αὐτῇ ἐνεργεῖ καὶ ἐποπτεύεται ὑπ' αὐτῆς, καὶ ἔχει τὰ εἶδη τῶν ὄντων οὕσα καὶ αὐτὴ εἶδος· ἐξ ἐτέρου δὲ ἔχει καὶ πρὸς τὸ ὑπὲρ αὐτὴν (νοῦν) ἀναφορὰν καὶ πρὸς τὸ ὑφ' αὐτὴν (σῶμα)· καὶ πρὸς μὲν τὸ ἄνω βλέπουσα νοεῖ, πρὸς δὲ τὸ κάτω κοσμεῖ καὶ διοικεῖ καὶ ἄρχει αὐτοῦ. Τὸ μετὰ τὸν νοῦν ἀμέσως γεννηθὲν εἶναι ἢ τοῦ κόσμου ψυχὴ· ἐξ αὐτῆς αἰεὶ ἴδιαι ψυχαι παράγονται· τὴν δὲ τοῦ κόσμου ψυχὴν ὑποθέτει ὡς οὐσίαν διάφορον τῶν ἰδίων ψυχῶν καὶ ἐκτός τοῦ σωματικοῦ, τὸ δὲ σωματικὸν ἐν αὐτῇ (1)· ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι παριστᾷ ὡς ὃν προσωπικόν· διότι καὶ ἀν ἀπ' αὐτῆς ἀφαιρῆ μνήμην καὶ λογισμὸν καὶ αἰσθησιν, καὶ ἐν γεννώσαν ἐξ ἀνάγκης ὑποθέτη, ὑποθέτει ὅτι αὐτῇ ὑπάρχει εἶδος τι συνεπιγνωστικοῦ. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποτελεῖ τὸ προσωπικόν· (2) κυρίως δὲ κατὰ Πλωτῖνον δὲν δύναται νὰ γείνη λόγος περὶ κόσμου ψυχῆς, ἀλλὰ περὶ ψυχῶν αὐτοῦ μόνον. Ἡ ψυχὴ ἐστὶ μετὰ τὸ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ κόσμου· ἡ μέση αὐτὴ θεσις τῆς ψυχῆς παρήγαγε τὴν δόξαν διττῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου, ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας· ἡ μὲν ἀνωτέρα ἐστὶν αἴθερος οὐτ' εἰς τὸ σωματικὸν καταβαίνουσα οὐτ' ἀμέσως εἰς αὐτὸ ἐνεργοῦσα, ἡ οὐρανία Ἀφροδίτη, ἡ δὲ κατωτέρα εἶναι εἰδωλὸν καὶ γέννη-

ἐν ψυχῇ, οὕτω τοι καὶ αὐτὴ λόγος νοῦ. V, 16. ἡ ψυχὴ λόγος νοῦ καὶ ἐνέργειά τις, ὡσπερ αὐτὸς ἐκείνου (πρώτου). III, 2, 2. νοῦς τῶνων δούς τι ἑαυτοῦ εἰς ὅλην ἀτρεμῆς καὶ ἡσυχος τὰ πάντα εἰργάζετο· οὗτος δ' ὁ λόγος ἐκ νοῦ βρεῖς· ὡς τὸ σῶμα ἐν σπέρματι γίνεται, οὕτω δὲ καὶ ἐξ ἐνός νοῦ καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ λόγου ἀνέστη τὸ θε τὸ πᾶν καὶ διέστη. IV, 7, 13. ὁ νοῦς ἐστὶν ἀπαθὴς καὶ μένει ἐν τῷ νοητῷ· οὐ γὰρ ἐνὶ ὁρμῇ οὐδ' ὄρεξις· ὁ δ' ἂν ὄρεξιν προσδάλλῃ, ἐφεξῆς ἐκείνω τῇ νῷ ὄν, τῇ προσθήκῃ τῆς ὄρεξεως οἶον πρόσειν ἢ ἐπὶ πλέον, καὶ κοσμεῖται ὀρεγόμενον, καθ' ἃ ἐν νῷ εἶδον, ὡσπερ κοσμεῖται ἀπ' αὐτῶν καὶ αἰδίων γεννησῆαι, ποιεῖν σπεύδει καὶ δημιουργεῖ.

(1) III, 4, 4. Οὐδὲ γὰρ ἦλθεν (ἢ τοῦ κόσμου ψυχῆ), οὐδὲ κατηλθεν. ἀλλὰ μεναύσης προσάπτεται τὸ σῶμα τοῦ κόσμου καὶ οἶον καταλαμβάνεται. III, 9, 2. ἡ πᾶσα ψυχὴ οὐδαμῶς ἐγένετο οὐδ' ἦλθεν, οὐ γὰρ ἦν ὅπου, ἀλλὰ τὸ σῶμα γειτονῆσαν μετέβαλεν αὐτῆς, διὸ οὐκ ἐν τῇ αἰδέματι, οὐδ' ὁ Πλάτων φησίπου, ἀλλὰ τὸ σῶμα εἰς αὐτὴν.

(2) IV, 4, 24. συναίσθησιν μὲν αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς ἡμῶν αἰσθανόμεθα, δοτέον, αἰσθησιν δ' αἰεὶ ἐτέρου οὕσαν οὐ δοτέον.

μα τῆς ἀνωτέρας καὶ συνδέεται μετὰ τοῦ σωματικοῦ τοῦ κόσμου, ὡς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος. (II, 2, 3. II, 1, 5. II, 3, 9. IV, 3, 11. IV, 9, 4. VI, 2, 22.). Ἄλλ' ἡ ἀνωτέρα ψυχὴ παρίσταται ὡς ὁ νοῦς· μόνη δὲ ἡ ἀνωτέρα ψυχὴ παράγει τὰ αἰσθητὰ καὶ ἐμφυτεύει τὰς μορφάς, τὰς μεταβαινούσας ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας εἰς αὐτήν, τῷ σωματικῷ κόσμῳ ἢ κατωτέρα αὕτη ἀρχὴ ὡς ἐνεργοῦσα ἐν τῷ αἰσθητῷ καλεῖται δευτέρα ψυχὴ, φύσις· (1) καὶ ἡ δευτέρα αὕτη ψυχὴ γίνεται πρακτικὴ. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διαμερίζει ὁ Πλωτῖνος τὴν ψυχὴν, ἥτις ἔπρεπε νὰ συνδέῃ τὸν νοητὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον. Ἐν δὲ τῇ κοινῇ ταύτῃ τοῦ κόσμου ψυχῇ περιέχονται αἱ ἴδιαι ψυχαί· τὴν δὲ κατωτέραν ψυχὴν παρίστα ὡς σύνθετον ἐκ τοῦ μεριστοῦ καὶ ἀμεριστοῦ καὶ διὰ τοῦτο αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ τὰ πολλὰ μετὰ τοῦ ἐνός· (III, 9, 1.)· ἀλλὰ ψυχὰς παράγει οὐ μόνον ἡ ἀνωτέρα ψυχὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ κατωτέρα. (IV, 9, 4. II, 1, 5.). Αἱ ἴδιαι ψυχαί εἰσιν ἐνέργειαι τῆς κοινῆς ψυχῆς· καίτοι δ' αὗται ἀτομικῶς διάφοροί εἰσιν, εἰσιν ὁμῶς μία καὶ ἡ αὐτὴ ψυχὴ, ὡς ἡ ἐπιστήμη ἐστὶ μία ἐν τοῖς μέρεσιν αὐτῆς, ὡς ἐστὶν ἐν φῶς φωτίζον διαφόρους τόπους (IV, 3, 4. VI, 5, 9.). Ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἶναι ἀμεριστος, (VI, 4, 12.) καὶ ὡς ἡ φωνὴ πολλοῖς ὤσιν, ἢ εἰκῶν πολλοῖς ὀφθαλμοῖς παροῦσα, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ πανταχοῦ οὔσα οὐ μεμερισμένη δὲν εἰσέρχεται εἰς τὰ σώματα, ἀλλ' ἐστὶν αὐτοῖς παροῦσα, μένουσα συγχρόνως καθ' αὐτήν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Πλωτῖνος ἀνευ ἀντιφάσεως δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἐνότητα τῆς ψυχῆς μετὰ τῶν πολλῶν ψυχῶν, διότι ἐξ ἐνός θεωρεῖ τὴν κοινὴν ψυχὴν καὶ τὰς ἰδίας τὰς αὐτάς, ἐξ ἐτέρου δὲ διαφόρους.

Μετὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὀρίζεται καὶ διαχωρίζεται ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος· (V, 1 7. καὶ μέχρι τούτων τὰ θεῖα, δηλαδὴ τὸ πρῶτον, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ). Καίτοι δ' ἡ ὑψίστη ψυχὴ ἀπὸ τοῦ νοητοῦ δὲν ἐξέρχεται, τὸ αἷτιον ὁμῶς τῆς

(1) III, 8, 3. ἡ λεγομένη φύσις ψυχῆ οὔσα γέννημα ψυχῆς προτέρας δυνατώτερον ζωῆς.

εἰσόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον κεῖται ἐν τῷ μερισμῷ τῆς κοινῆς ψυχῆς εἰς τὰς ἰδίας ψυχὰς. (Ἐνταῦθα γίνεται ἡ μετάβασις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Πλωτῖνου εἰς τὴν φυσικὴν.)

Β') Ὁ αἰσθητὸς κόσμος ἦτοι ἡ φυσικὴ.

Ὁ αἰσθητὸς κόσμος διακρίνεται τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ὅτι τὸ ἐν τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀναλύεται ἐν αὐτῷ εἰς πολλὰ, τὸ ἐν ἀλλήλοις εἰς τὸ ἀπ' ἀλλήλων, ἢ ἄρμυνία εἰς ἀντίθεσιν (1), εἰς τόπον τοῦ νοητοῦ ἐστὶ μίξις νοῦ καὶ ἀνάγκης (2), εἰς τόπον τῆς αἰωνιότητος ὁ χρόνος (III, 7, 2), εἰς τόπον τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος τὸ φαινόμενον, ἀπαυστος τῆς γενέσεως ῥοή, τὸ ἔνδαλμα τοῦ ἀληθοῦς ὄντος· εἰσι δ' ἀμφοτέρω ἀντίθετοι ἀλλήλοις οὕτως, ὥστε τὰς τοῦ ὑπεραισθητοῦ κατηγορίας ὁ Πλωτῖνος θεωρεῖ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἀνεφαρμόστους.

Αἷτιον δὲ τῆς ιδιότητος, τῆς διαφορᾶς τοῦ αἰσθητοῦ ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀναφέρει ὁ Πλωτῖνος τὴν ὕλην ὡς τὸ ὑποκείμενον πάντων τῶν αἰσθητῶν· ὅτι δὲ κοινὸν τῶν σωμάτων ὑποκείμενον πρέπει νὰ ὑπάρχῃ, ἀποδεικνύει ἐκ τῆς ἀλλοιωσεως αὐτῶν καὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ εἶδους ἀπὸ τῆς ὕλης. Ἐπειδὴ δ' οὔτε ἡ φθορὰ εἶναι παντελῆς φθορὰ, οὔτε ἡ γένεσις γένεσις ἐκ τοῦ μηδενός, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κοινὸν τούτων τῶν μεταβολῶν ὑποκείμενον. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ἴδιον σῶμα συνδέεται ἐξ εἶδους καὶ ὕλης, ὑποθέτει ἕκαστον ἀμφοτέρα, τὸ καθαρὸν εἶδος καὶ τὴν ἀμορφον ὕλην. (II, 7, 3. εἶδος τι καὶ λόγος τις ὅς ἐγγεγόμενος τῇ ὕλῃ σῶμα ποιεῖ)· ἢ δ' ὕλη ὡς ἀμορφος πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἀόριστος καὶ ἀποιος· (II, 4, 8). Ἐὰν δὲ σταρῆται

(1) III, 2, 2. ὑφίσταται γοῦν ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ ἀληθινοῦ ἐκείνου καὶ ἐνός κόσμος οὗτος οὐχὶ εἰς ἀληθῶς. Πολὺ γοῦν καὶ εἰς πλῆθος μεμερισμένος καὶ ἄλλο ἀπ' ἄλλου ἀφαστηκῆς καὶ ἀλλότριον γεγεννημένον· καὶ οὐκ ἔτι φίλια μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐχθρα τῇ διαστάσει, καὶ ἐν τῇ ἐλλείψει ἐξ ἀνάγκης πολέμιον ἄλλο ἄλλῳ· οὐ γὰρ ἀρκεῖ αὐτῷ τὸ μέρος, ἀλλὰ σωζόμενον τῷ ἄλλῳ πολέμιόν ἐστὶν ἀπ' οὗ σώζεται.

(2) III, 2, 2. ἐστὶ γὰρ τὸ πᾶν τῶδε οὐχ ὡς περ ἐκεῖ νοῦς καὶ λόγος, ἀλλὰ μετέχον νοῦ καὶ λόγου· συναλθόντος νοῦ καὶ ἀνάγκης, ἄρχοντος δὲ νοῦ ὁμῶς ἀνάγκης.

τῆς ἐννοίας τοῦ ποιοῦ, στερεῖται καὶ τῆς τοῦ μεγέθους, ἐπα-
 μένως δὲν εἶναι ὄγκος, ἀλλὰ δεκτικὸν ὄγκου, χώρα πάντων, τὴ
 μέγα καὶ τὸ μικρὸν· (II, 4, 7, III, 6, 16 καὶ ἐφ.)· ἡ ὕλη
 ἄρα δὲν εἶναι σῶμα, ἀλλὰ ἀπλῆ τοῦ ὄντος δύναμις (1), ἀμυ-
 δρὸν εἶδωλον αὐτοῦ, σκια λόγου καὶ ἔκπτωσις (III, 6, 7.) καὶ
 στέρησις δίδουσα ἄλλω ἀφορμὴν νὰ ἐμφανισθῇ καὶ οὕτω νὰ πα-
 ραγάγῃ τὸ ἀπατηλὸν τοῦ ὄντος φαινόμενον· (2) ἐνὶ λόγῳ ἡ
 ὕλη ἐστὶν ἀπολύτως μὴ ὄν, στέρησις, ἀόριστον, ἀπείρον, οὐχὶ δ'
 οὐσία ἀπειρος (3). Ἀλλ' ἐξ ἀποθετικῶν διορισμῶν οὐδεμίαν ἐξά-
 γεται ἐννοία. Οἱ δὲ διορισμοὶ οὗτοι ἐλήφθησαν ἐκ Πλάτωνος.
 Τὴν δ' ὕλην μετὰ τῶν Πυθαγορείων ὡς αἰτίαν τοῦ κακοῦ, ὡς
 τὸ κακὸν, ὀρίζων προβαίνει καὶ πέρα τοῦ Πλάτωνος. Τὸ κακὸν
 ὁ Πλωτῖνος δὲν ὑποθέτει κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ ψυχῇ, διότι ἀνω-
 τέραν ἔχουσα φύσιν ἐστὶν αὐτοῦ ἐλευθέρα· μετὰ τοῦ σώματος
 ὁμῶς συνδεομένη δὲν εἶναι ἐλευθέρα αὐτοῦ· ὥστε τὸ κακὸν προ-
 ῆλθε τῇ ψυχῇ ἕνεκα τοῦ συνδέσμου αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος.

(1) III, 6, 7. ἔστι μὲν οὖν ἀσώματος, ἐπεὶ περ τὸ σῶμα ὑστερον καὶ σύνθε-
 τον καὶ αὐτὴ μετ' ἄλλου (ἐξῆς) ποιεῖ σῶμα.

(2) III, 6, 15. ἔχει οὐδὲν τῶν ὄντων οὔτε ἀληθές οὔτε οἰκετὸν ψεῦδος· οὐκ
 ἔχει δὲ οὐδ' ὄτου φανῆ, ἐρημία πάντων οὐσα, ἀλλὰ γίγνεται μὲν αἰτία ἄλλου
 τοῦ φαίνεσθαι. III, 6, 18. τοῦτο δ' ἔξει (ἡ ὕλη) ἐμφανιζόμενον.

(3) III, 6, 7. μὴ ὄν δ' ἂν εἰκότως λέγοιτο, καὶ οὐχ ὡς περ κινήσις μὴ ὄν ἢ
 στάσις, ἀλλ' ἀληθινῶς μὴ ὄν, εἶδωλον καὶ φάντασμα ὄγκου καὶ ὑποστάσις
 ἔφρασις καὶ ἐστηκὸς οὐκ ἐν στάσει καὶ ἀόριστον καθ' αὐτὸ καὶ φεῦγον τὸ βουλό-
 μενον ἰδεῖν καὶ ὅταν τις μὴ ἴδῃ γιγνόμενον, ἀτενίσαντι δὲ οὐχ ἠρώμενον, καὶ
 τὰ ἐναντία αἰετ' ἐφ' ἑαυτοῦ φανταζόμενον, μικρὸν καὶ μέγα καὶ ἦττον καὶ μάλ-
 λον, ἐλλειπόν τε καὶ ὑπερέχον, εἶδωλον οὐ μένουν οὐδ' ἂν φεῦγειν δυνάμενον·
 οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ταῦτο ἰσχύει ἄτε μὴ ἰσχύει παρὰ νοῦ λαθόν, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει
 τοῦ ὄντος παντὸς γινόμενον· διὸ πᾶν ὃ ἂν ἐπαγγέληται ψεύδεται, καὶ μὲν
 φαντασθῇ, μικρὸν ἐστὶ κλ. οἶον παλίνιον φεῦγον, τὰ δ' εἰσιόντα καὶ ἐξιόντα
 τῶν ὄντων μιμήματα καὶ εἶδωλα εἰς εἶδωλον ἄμορφον καὶ διὰ τὸ ἄμορφον
 αὐτῆς ἐνορώμενα ποιεῖν μὲν δοκεῖ εἰς αὐτὴν, ποιεῖ δ' οὐδὲν κἀμενήν· ἄρα καὶ
 ἀσθενῆ καὶ ἀντερεπτόν οὐκ ἔχοντα· ἀλλ' οὐδ' ἐκείνης ἐχούσης δέξιν οὐ τέμνοντι
 οἶον δι' ὑδάτος· ἀσθενές δὲ καὶ ψεῦδος ὄν καὶ εἰς ψεῦδος ἐμπίπτον, οἷα ἐν ὄντι
 ῥῶ ἢ ὑδατι ἢ κατόπτρῳ, ἀπλοῦς αὐτὴν εἶαται ἐξ ἀνάγκης εἶναι. II, 4, 10. τὸ
 φάντασμα αὐτῆς (ὕλης) εἶναι λογισμὸς νόθος· ὅταν ἡ ψυχὴ ἀφαιρῇ (ὁ κατα-
 λείπει ὁ λόγος), ταῦτο νοεῖ ἀμυδρῶς ἀμυδρὸν καὶ σκοτεινῶς σκοτεινὸν καὶ νοεῖ
 οὐ νοήσα· καὶ οὐκ ἀνεχομένη ἐν τῷ μὴ ὄντι ἐπι πολὺ ἐστάναι.

ἄρα τὸ κακὸν εἶναι ἐπακτὸν καὶ προῆλθεν ἐκ τῆς ὕλης (I, 6,
 6. Τοῦτο τὸ ἀλλότριον ψυχῆς δηλαδὴ τὸ κακὸν ἐστὶν ἡ ὕλη. I,
 8, 14). Ἐὰν τὸ κακὸν ἦναι ἀγαθοῦ στέρησις, εἶναι ἡ ὕλη ἡ
 πρώτη καὶ ἀπόλυτος στέρησις· ὥστε ἡ ὕλη εἶναι τὸ πρῶτον κα-
 κὸν τὸ σωματικὸν τὸ δεύτερον, καὶ ἡ ψυχὴ παραδιδούσα τῷ
 κακῷ τὸ ἀλλότριον αὐτῇ δύναται νὰ κληθῇ κακὴ. (I, 8, 3. II,
 4, 16). Αὕτη δ' ἡ ἐννοία τῆς ὕλης δὲν εἶναι φυσικὴ ἢ μεταφυσικὴ,
 ἀλλ' ἡ ἠθικὴ τοῦ κακοῦ ἐννοία.

Ἦτο δ' ἡ ὕλη καὶ τὸ κακὸν ἀναγκαῖον πρὸς τὴν τοῦ κόσμου
 ὑπαρξιν; Πρὸς λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς
 αὐτοὺς νόμους, δι' ὧν ἡ τοῦ ἀτελοῦς γένεσις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ
 τελείου. Ἐν δὲ τῇ γενέσει ταύτῃ τοῦ ἀτελοῦς ἐκ τοῦ τελείου
 ἐνόμιζεν ὅτι θέλει κτηθῆ ὄριον, ἐν ᾧ τὸ ἀγαθὸν μεθίσταται εἰς
 τὸ κακὸν, τὸ νοεῖν εἰς τὴν ὕλην, τὸ φῶς εἰς τὸ σκότος (1).

Ἐνταῦθα δὲ φαίνεται ἀντίφασις, ὅτι τὸ ἀπόλυτον κατὰ
 ποιὸν ἐναντίον τοῦ πνευματικοῦ ἔπρεπε νὰ προέλθῃ διὰ βαθ-
 μιᾶς ἐξασθενήσεως ἐξ αὐτοῦ. Ὁ Πλωτῖνος δὲν εἶχε μέσον ὑπε-
 κφυγῆς τῆς ἀντιφάσεως ταύτης, διότι τὴν ὕλην οὔτε ὡς ὄρον
 θετικὸν τῆς τοῦ Θεοῦ πραγματοποιήσεως ἐξ αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ
 παραγάγῃ, οὔτε ὡς δευτέραν ἀρχὴν νὰ θέσῃ ἐγγὺς τοῦ Θεοῦ.

Μετὰ δὲ τοῦ ζητήματος τούτου θὰ συνεχίζετο καὶ τὸ περὶ
 τῆς καθόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὴν ὕλην. Ὁ Πλωτῖνος ὁμῶς συνή-
 θως ὑποθέτει τὴν ὕλην ὑπάρχουσαν καθὼς καὶ τὴν ψυχὴν καὶ
 συζητεῖ ποῖον εἶναι τὸ αἴτιον τοῦ συνδέσμου τῆς ψυχῆς καὶ τῆς
 ὕλης. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἵσταται ἐν τῷ ὀρίῳ τοῦ ὑπεραισθητοῦ,
 φωτίζει τὴν ὕλην ὡς τὸ ὑπ' αὐτὴν, μεταδίδει ἑαυτὴν αὐτῇ,
 εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν, δεσμεύεται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς (2). Ἦ

(1) I, 8, 9. ἔστι δὲ τοῦ κακοῦ καὶ οὕτω λαθεῖν τὴν ἀνάγκην· ἐπεὶ γὰρ οὐ
 μόνον τὸ ἀγαθὸν, ἀνάγκη τῇ ἐκβάσει τῇ παρ' αὐτὸ, ἢ εἰ οὕτω τις ἐθέλοι λέγειν,
 τῇ αἰετ' ὑποβάσει καὶ ἀποστάσει τὸ ἔσχατον καὶ μεθ' ὃ οὐκ ἦν ἔτι γενέσθαι ὅτι-
 οὖν ταῦτο εἶναι τὸ κακὸν· ἐξ ἀνάγκης δ' εἶναι τὸ μετὰ τὸ πρῶτον ὥστε καὶ τὸ
 ἔσχατον· τοῦτο δὲ ἡ ὕλη μὴδὲν ἔτι ἔχουσα αὐτοῦ. III, 2, 5. τὸ κακὸν ἀναγκ-
 αῖον ὅτι ἐκ βελτίονος, καὶ τὸ πᾶν ἄλλως ἀτελές ἔσται, καὶ πρὸς καλὸν τοῦ
 παντὸς τὸ κακὸν.

(2) I, 8, 14. ἔστιν οὖν ἐν τοῖς οὐσίῳ ὕλη· ἔστι δὲ καὶ ψυχὴ καὶ οἶον τύπος

ψυχὴ καταβάσα ἐξέρχεται τῆς αἰωνιότητος εἰς τὸν ἔγχρονον βίον (I, 5, 7). Ὁ δὲ δρατὸς κόσμος προέρχεται τῇ ἐνώσει ψυχικῶν δυνάμεων μετὰ τῆς ὕλης. Ἡ γένεσις ὁμῶς αὐτοῦ δὲν ἐκλαμβάνεται ἔργον ἀνθρώπινον· ἡ φύσις αὐτὴ καθ' αὐτὴν εἶναι μὲν ψυχὴ, ψυχὴ ὁμῶς ἄλογος· ὄθεν οὐδ' οἶδεν, μόνον δὲ ποιεῖ· οὐδὲ φαντασίαν ἔχει, οὐδενὸς ἀντίληψιν, οὐδὲ σύνεσιν (1).

Ὁ Πλωτῖνος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ κόσμος προῆλθεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐχὶ ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως αὐτοῦ καὶ λογισμῶ· διότι τὸ ἐλευθέρως ἐνεργοῦν ἐνεργεῖ πρὸς τι τέλος, τὸ δὲ πρὸς τι ἐνεργοῦν δείκνυται ἐπιθυμίαν ἔχον, τὸ δ' ἔχον ἐπιθυμίαν ὑποθέτει ἄλλο τι ἀνώτερον.

Ὁ Θεὸς τέλειος ὢν δὲν ἔχει χρεῖαν τοῦ κόσμου· αὐτὸν δὲ ποιῶν δὲν γίνεται χείρων οὐδ' ἔχει τι αὐτῷ ὅμοιον· ὁ Θεὸς πηγὴ πάντων ὢν παράγει καὶ τὴν κίνησιν καὶ τὴν ὕλην. Τὸν κόσμον ὁμῶς δημιουργεῖ ἐν αὐτῷ. Ἐὰν τὸ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ εἶναι ταῦτά, φανερόν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου εἶναι πανθεϊστικόν (2).

Τὸ πανθεϊστικὸν ὁμῶς σύστημα δὲν παραδέχεται πρόσωπον καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' οὐσίαν, ἀνάγκην.

εἰς τις· δυνάμεις δὲ ψυχῆς πολλαί, καὶ ἀρχὴν καὶ μέσα καὶ ἔσχατα ψυχὴν ἔχει· ὕλη δὲ παρούσα προσαιτεῖ, οἷον καὶ ἐνοχλεῖ καὶ εἰς τὸ εἶσω παρελθεῖν θέλει· πᾶς δ' ὁ χῶρος ἱερὸς καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὃ ἄμοιρόν ἐστι ψυχῆς· ἐλλάμπεται οὖν ὑποβάλλουσα ἑαυτήν, καὶ ἀφ' οὗ μὲν ἐλλάμπεται οὐ δύναται λαβεῖν· τὴν δ' ἐλλάμψιν καὶ τὸ ἐκείθεν φῶς ἐσκότωσε τῇ μίξει καὶ ἀσθενὲς πεποίηκε, τὴν γένεσιν αὐτὴ παρασχοῦσα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, οὐ γὰρ ἂν ἦλθε τῷ μὴ παρόντι καὶ τοῦτό ἐστι τὸ πτώμα τῆς ψυχῆς. IV, 8, 7 ἄμεινον μὲν ψυχῇ ἐν τῷ νοητῷ εἶναι, ἀνάγκη γὰρ μὴν ἔχει καὶ τοῦ αἰσθητοῦ μεταλαμβάνειν τοιαύτην φύσιν ἐχούσῃ, καὶ οὐκ ἀγανακτικῶς αὐτὴν ἐαυτῇ εἰμὴ πάντα ἐστὶ τὸ κρεῖττον, μέσῃν τάξιν ἐν τοῖς οὖσιν ἐπισχοῦσαν, θείας μὲν μοίρας οὔσαν, ὡς ὁμορον οὔσαν τῇ αἰσθητῇ οὔσαι διδόναι μὲν τι αὐτῇ, ἀντιλαμβάνειν δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ εἰμὴ μετὰ τοῦ αὐτῆς ἀσφαλοῦς διακομοῖ.

(1) III, 8, 2. λόγος γάρ. IV, 4, 13. Ἰνδαλμα γὰρ φρονήσεως ἢ φύσις καὶ ψυχῆς ἔσχατον ὢν ἔσχατον καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἐλλάμπόμενον λόγον ἔχει. III, 8, 3. ἢ λεγομένη φύσις ψυχῆ οὔσα.

(2) Ἐν. VI, 2, 3. ὅλως δ' ἴσως οὐδὲ τὸ ἐν φατέον αἴτιον τοῖς ἄλλοις εἶναι, ἀλλ' οἷον μέρη αὐτοῦ καὶ οἷον στοιχεῖα αὐτοῦ, καὶ πάντα μίαν φύσιν

Ὁ Πλωτῖνος μίαν δύναμιν, ἣν ἐκλαμβάνει εἰς τὸ νόημα τοῦ Ἀριστοτέλους, δεχόμενος, μίαν ψυχὴν, παραδέχεται καὶ τὴν γένεσιν πᾶσαν τὴν αὐτὴν, τὴν τε ἐν ἡμῖν καὶ τὴν ἐκτὸς ἡμῶν.

Ὁ Θεὸς ὁ γεννῶν τὸν κόσμον ἐξ ἀνάγκης δὲν δύναται ἐλεύθερος νὰ κληθῇ. Ἐὰν πάντα ἐξ ἀνάγκης ἐποίησεν, εἶναι καὶ τοῦ κακοῦ αἴτιος καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν, εἰ καὶ τὸ κακὸν ἐκλαμβάνει μέσον. Ἐὰν δὲ τῆς φύσεως γεννήματά εἰσιν οἷον ἰνδαλματα· ὁ κόσμος προῆλθεν ἀνάγκῃ φυσικῇ, ἢ δὲ ψυχὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ποιῆσῃ ἄλλο, εἰμὴ γὰρ σχηματῆσθαι τὴν ὕλην, νὰ φωτίσῃ τὸ ὑπ' αὐτὴν· καὶ ἐπειδὴ ἀνάγκη ὑπῆρχε καὶ ὑπάρξει, δὲν παραδέχεται ὁ Πλωτῖνος ἀρχὴν τοῦ κόσμου καὶ τέλος (II, 1, 1)· παραδέχεται ὁμῶς περιόδον ἀναπτύξεως τοῦ κόσμου ἐπανερχομένου εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατάστασιν. (V, 7, 1. IV, 3, 12). Ἡ δ' ἐνώσις τῆς ψυχῆς μετὰ τῆς ὕλης εἶναι πτώσις αὐτῆς. (I, 8, 14). Ἐκ δὲ ταύτης τῆς τοῦ δρατοῦ κόσμου παραγωγῆς παραίσταται διττὴ τις ἔποψις· ὁ κόσμος ὡς ἀναγκαῖον τοῦ ὅλου τῶν ὄντων μέρος, ὡς ἔργον καὶ φαινόμενον τῆς ψυχῆς πρέπει νὰ ἦναι καλὸς καὶ τέλειος· ὡς αἰσθητὸς δὲ παρίσταται ἀκάθαρτον ἔκτυπον, εἰδῶλον καὶ σκιά, ἐξ αὐτοῦ ἢ ψυχῆ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπαλλαχθῇ. Καὶ αὕτη ἡ θεωρία εἶναι τῷ Πλωτίνῳ ἀναγκαῖα, διότι ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ μεταθέσῃ τὴν ὅλην ἀλήθειαν εἰς τὸ ὑπεραισθητόν. Ὁ Πλωτῖνος ὁμῶς δὲν περιεφρόνησε τῆς φύσεως ὡς οἱ ἐπὶ αὐτοῦ χριστιανοί, ἀλλ' ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ ἐξυμνήσῃ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἁρμονίαν αὐτῆς. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι φαινόμενον, ἔκτυπον, ὑπεραισθητῶν δυνάμεων, ἀπεικονισμὸς τῆς ψυχῆς ἐν τῇ ὕλῃ (1). Ὁ Πλωτῖνος ἐνοεῖ,

μεριζομένην ταῖς ἡμῶν ἐπινοήσας, αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι ὑπὸ δυνάμεισ θαιμαστῆσ ἐν εἰς πάντα, καὶ φαινόμενον πολλὰ καὶ γινόμενον πολλὰ, οἷον ὅταν κινηθῇ, καὶ τὸ πολὺχουν τῆς φύσεωσ ποιεῖν τὸ ἐν μὴ εἶναι ἐν.

(1) IV, 3, 15. ὁ λόγος ὁ τοῦ ἀνθρώπου τὸ τί εἶναι, τὸ δὲ ἀποτελεσθὲν ἐν σώματι· φύσει, εἰδῶλον ὢν τοῦ λόγου, ποιῶν τι μάλλον εἶναι. VI, 4, 2. ἔστι δὴ τὸ μὲν ἀληθινὸν πᾶν, τὸ δὲ τοῦ παντός μίμημα, ἢ τοῦδε τοῦ δρατοῦ φύσις· τὸ μὲν οὖν ὄντως πᾶν ἐν οὐδενί ἐστιν, οὐδὲν γὰρ ἐστὶ πρὸ αὐτοῦ· ὃ δ' ἂν μετὰ τοῦτο ἦ, τοῦτο ἤδη ἀνάγκη ἐν τῷ παντί εἶναι, εἴπερ ἐστὶ, καὶ μάλιστα ἐξ ἐκείνου ἠρτημένον καὶ οὐ δυνάμενον ἄνευ ἐκείνου οὔτε μένειν οὔτε κινεῖσθαι.

ὅτι τὸ αἰσθητὸν φαινόμενον εἶναι ἄνευ οὐσίας, εἶναι μόνον ἀπεικονισμὸς τοῦ ὄντος ἐν τῷ μὴ ὄντι, μόνον ἀντανάκλασις (1). αἴτιον δὲ τοῦ ὅτι οἱ λόγοι ἐγγρόνως ἀπ' ἀλλήλων παρίστανται εἶναι ἡ ὕλη, καὶ ἐπειδὴ αὕτη τῆς μορφῆς ἐγγώρως δὲν χωρίζεται, δύναται νὰ λάβῃ αὐτὴν ἐν ἅπασιν τοῖς μέρεσιν εἰς ἑαυτὴν· καὶ ἡ μορφή μένει μία χωρὶς νὰ διασκεδασθῇ ἐν τῇ ὕλῃ. (VI, 5, 8)· περιέχει τὸ σωματικὸν χωρὶς νὰ περιέχηται ὑπ' αὐτοῦ, βασιτάζει τὸ πληροῦν τὸν τόπον χωρὶς νὰ ἦναι ἐν τόπῳ· ἡ μορφή εἰσερχομένη εἰς τὴν ὕλην οὐδὲν οἰκαιοποιεῖται αὐτῆς (III, 6, 15)· ἡ ὕλη ὡς μὴ ὄν μὴ μετέχουσα μετέχει τοῦ ὄντος (2). Τὴν αὐτὴν σχέσιν δείκνυσιν ὁ Πλωτῖνος καὶ περὶ τῶν σπερματικῶν λόγων λέγων, ὅτι τὰ αἰσθητὰ σχηματίζονται ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς σπέρμασιν ἐνεργούντων λόγων· οἱ λόγοι οὗτοι εἰσιν ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς, δι' ὧν αὐτὴ σχηματίζει τὴν ὕλην· ἐκάστη τῶν ἐνεργειῶν δρίζεται λόγῳ τε καὶ ἀριθμῷ, ἐκάστη εἶναι λόγος ἐνεργός, ἡ ἐν τῷ σπέρματι ἐνυπάρχουσα μορφή τοῦ σχηματισομένου (3)· διὸ οἱ σπερματικοὶ λό-

ἔστιν ἐν αὐτῷ τῆς οἴον ἐρείδασθαι ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἀναπαύεσθαι πανταχοῦ ὄντος ἐκείνου καὶ συνέχοντος.

(1) (III, 6, 7. ἡ ὕλη ἀπειτῆ)· διὰ δὲ τοῦτο εἶναι ἐν τῷ ὑπεραἰσθητῷ· διὰ τῆς περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν κατόπτρῳ εἰδώλου ἐξηγεῖ ὁ Πλωτῖνος, πῶς ἡ ψυχὴ καὶ ἡ νοητὴ μορφή ἐν τῷ πολλῷ καὶ τῷ αἰσθητῷ νὰ ὑπάρξῃ δύναται, χωρὶς αὐτὴ νὰ μερισθῇ καὶ νὰ γείνη αἰσθητὴ· ὡς ἡ φωνὴ παρὰ πολλῶν ἀκούεται, οὕτως ἡ μία ψυχὴ μένουσα ἐν ἑαυτῇ φαίνεται πολλοῖς (III, 6, 13).

(2) III, 6, 14. ἐπεὶ γὰρ οὐχ οἴον τε τοῦ ὄντος πάντῃ μὴ μετέχειν ὅτι περὶ ὁπωσοῦν ἔξω ὄν αὐτοῦ ἐστίν, αὕτη γὰρ ὄντος φύσις τὰ ὄντα ποιεῖν, τὸ δὲ πάντῃ μὴ ὄν ἀμιχτόν τῷ ὄντι, θαῦμα τὸ χρῆμα γίνεται, πῶς μὴ μετέχον μετέχει καὶ πῶς οἴον παρὰ τῆς γειτνιασεως ἔχει.

(3) VI, 2, 5. ἡ ψυχὴ δὲ αὕτη καθαρὴν ἐν πλήθει, ἀλλ' ἐν πλήθει· τί οὖν τὸ πλήθος; οἱ λόγοι τῶν γιγνομένων· ἀρ' οὖν αὐτὸ μὲν ἄλλο, οἱ λόγοι δ' ἄλλοι, ἢ καὶ αὐτὴ λόγος καὶ κεφάλαιον τῶν λόγων καὶ ἐνέργεια αὐτῆς κατ' οὐσίαν ἐνεργούσης οἱ λόγοι. VI, 2, 2. ἐπὶ τῶν λόγων τῶν τὰ ζῷα ποιοούντων· πλὴν ἡ ψυχὴ καὶ ὁ λόγος οὐ ταῦτόν φαίνεται· VI, 7, 5. λόγον τοῖνον δεῖ τὸν ἄνθρωπον ἄλλον παρὰ τὴν ψυχὴν εἶναι· τί κωλύει συναμφοτέρων τι ἄνθρωπον εἶναι, ψυχὴν ἐν τοιῷδε λόγῳ, ὄντος τοῦ λόγου οἴον ἐνεργείας τοιῷδε, τῆς δ' ἐνεργείας μὴ δυναμένης ἄνευ τοῦ ἐνεργούντος εἶναι· οὕτω γὰρ καὶ οἱ ἐν τοῖς σπέρμασιν λόγοι· οὔτε γὰρ ἄνευ ψυχῆς οὔτε ψυχῆς ἀπλῆς· ὁ λόγος τοῦ ἀν-

γοὶ σημαίνουσι τὴν κοινὴν τῆς φύσεως δύναμιν τὴν ἐνεργοῦσαν ὡς μορφωτικὴν δύναμιν ἐν ἐκάστῳ.

Καὶ οὐ μόνον τὴν περὶ τούτων θεωρίαν παρὰ τῶν Στωϊκῶν ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ἐνότητος, τελειότητος τοῦ κόσμου, τὴν περὶ συμπαθείας τῶν μερῶν αὐτοῦ, τὴν περὶ προνοίας καὶ λοιπῶν. Πικρῆς τῆς σχέσεως τοῦ φαινομένου πρὸς τὰς ἐνεργούσας δυνάμεις ἐξάγει ἐξ ἐνός μὲν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι γέννημα ἀτελεῶν, αὐτῶν, σκια τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος, ἐξ ἐτέρου δὲ ὅτι οὗτος ὡς φαινόμενον ψυχικῶν δυνάμεων εἶναι ἐμψυχον, τὰ πάντα εἰσιν ἐν αὐτῷ ἐν καλλίστῃ ἀρμονίᾳ, καὶ ὡς ὅλον εἶναι ἔργον τῆς θείας προνοίας ἀξίον. Ἡ ψυχὴ πάντα ἐποίησεν ἐμπνεύσασα αὐτοῖς ζῶν, καὶ ἂ ἡ γῆ τρέφει καὶ ἂ ἡ θάλασσα καὶ ἂ ἐν ἀέρι, ἐν οὐρανῷ ἄστρα θεῖα, αὐτὴ δ' ἡλίον, τὸν μέγαν οὐρανὸν, αὐτὴ ἐκόσμησεν, αὐτὴ δ' ἐν τάξει περιάγει φύσις οὐσα ἑτέρα ὡν κοσμεῖ (V, 1, 2)· ὥστε πάντα ζῶντά τε καὶ ἐμψυχα, καὶ αὐτὸ τὸ πᾶν ἐγρηγορὸς πανταχῇ καὶ ζῶν (VI, 5, 12).

Ἐκαστον τῶν μερῶν ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ μετὰ τοῦ ὅλου ἐστίν (IV, 4, 45). Ἡ ἔχθρα καὶ ἡ ἀντίθεσις ἢ τὴν ἀρμονίαν ταράττουσα εἶναι μέσον συντηρητικόν. Ἐὰν ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ ἦναι εἰς, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῷ διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις, ἔπρεπεν ἐν αὐτῷ ἐκ τῶν ἐναντίων νὰ ἀντικατασταθῇ ἡ ἀρμονία (III, 2, 16)· καὶ τὰ μέρη τοῦ παντός ἴστανται ἐν ὀργανικῇ συναφείᾳ καὶ ἀλλήλοις συμπάσχουσιν ὡς μέλη ἐνός σώματος· τὴν συναφείαν ὅμως ταύτην ὁ Πλωτῖνος δὲν ἐκλαμβάνει ἐμμεσον, διὰ φυσικῶν συναιτίων, ἀλλ' ἐνέργειαν ἄμεσον τοῦ ὁμοιομεροῦς εἰς τὸ ὁμοιομερές (IV, 4, 32). Τὸ πᾶν ἐκλαμβάνει ζῶν

Ὁρόπου οὐκ ἀκράτος νοῦς οὐδ' αὐτονοῦς οὐδέ γε ψυχῆς καθαρᾶς τὸ γένος, ἠρτημένος δ' ἐκείνης καὶ οἴον ἐκλαμψίς ἐξ ἀμφοῖν, ναὶ καὶ ψυχῆς καὶ ψυχῆς κατὰ νοῦν διακειμένης γεννησάντων τὸν λόγον· τοῦτον ζῶν λόγον τινὰ ἡσυχῆ ἔχουσαν· πᾶσα δὲ ζωὴ ἐνέργεια, οἷς νοῦς ἂν παρῆ καὶ μετάσχῃ ὁπωσοῦν ὄντων, εὐθὺς λελόγιται, τοῦτο δ' ἔστι μεμύρφωται· (ἡ τεχνικὴ αὕτη τοῦ λόγου ἐνέργεια παράγει τοὺς ὀργανισμούς)· III, 3, 1. ψυχῆς γὰρ τινος πάσης ἐνέργεια οἱ λόγοι, τῶν δὲ μερῶν τὰ μέρη. II, 3, 17 (οἱ λόγοι δὲν εἶναι νοήματα (ἐνέργειαι γνωστικαί)· ὁ γὰρ λόγος ἐν ὕλῃ ποιεῖ καὶ τὸ ποιοῦν φυσικῶς οὐ νόησις οὐδ' ὄρασις, ἀλλὰ δύναμις τρεπτικὴ τῆς ὕλης, οὐκ εἶδον, ἀλλ' ὄρασα μόνον.

μίαν ἔχον ψυχὴν (V, 5, 1)· καὶ ἐπὶ τῆς ἁρμονίας τῶν μερῶν θεμελιούται τὸ κάλλος καὶ ἡ τελειότης τοῦ παντός. Τὸ πᾶν ὡς ἐκτυπον τῆς ἀνωτέρας ζωῆς καὶ σοφίας, ὡς ἔργον τοῦ Θεοῦ εἶναι τέλειον καὶ αὐταρκες (III, 2, 3). Τὴν δὲ περὶ τὴν πρόνοιαν πίστιν ὑπεράσπισεν ἐν ἰδίῳ συγγράμματι (Ἐνν. 2, 3) ἀνασκευάζων καὶ τοὺς ἀρνούμενους αὐτὴν καὶ τοὺς συγγέντας μετὰ τῆς εἰμαρμένης (III, 1, 1. III, 2, 1. VI, 7, 1. IV, 4, 39)· ἰσχυρίζεται δ' ὅτι ἡ Θεία πρόνοια δὲν εἶναι προόρασις ἢ πράξις ἐκ λογισμοῦ καὶ βουλήσεως, ἀλλ' ἐκ φυσικῆς ἀναγκαιότητος ἀπλῶς, ὅτι ἡ Θεία πρόνοια δὲν ἀποβλέπει εἰς ἴδια, ἀλλ' εἰς τὸ ὅλον (IV, 3, 12. IV, 4, 39. III, 2, 9).

Κατὰ δὲ τὴν τοῦ Πλωτίνου ἔννοιαν ἡ Θεία πρόνοια συνταυτίζεται μετὰ τῆς φυσικῆς νομιμότητος πάντων τῶν ὄντων (III, 2, 1. III, 3, 4. IV, 4, 45. II, 9, 9. VI, 8, 17). Ὁ σωματικὸς κόσμος ἐστὶ φαινόμενον, τὸ δὲ οὐσιώδες αὐτοῦ εἰσὶν αἱ ἀνώτεροι δυνάμεις (1). Τὸ πρῶτον σωματικόν, εἰς δ' ἡ ψυχὴ καταβαίνει ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, εἶναι δ' οὐρανός (IV, 3, 17)· ἡ δὲ τάξις καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ δεικνύουσιν, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἶναι καὶ καθαριότερα καὶ τελειότερα τῆς τοῦ ἀνθρώπου (II, 9, 5)· καθ' ὕλην δ' ὁ οὐρανὸς συνίσταται ἐκ τοῦ διαυγεστάτου φωτός, ὅπερ δὲν εἶναι ταῦτόν τῳ τῆς γῆς πυρί (II, 1, 4)· ἡ δὲ κίνησις αὐτοῦ εἶναι ἡ κύκλω (II, 2), ἀμετάβλητος καὶ ἀφθαρτος (II, 1, 3). Ὁ δ' οὐρανὸς εἶναι ἑμφυχος καὶ τὰ ἄστρα, αἱ δὲ ψυχαὶ αὐτῶν εἰσὶ τελειόταται (V, 1, 2)· διὸ αἱ ὄρατοὶ Θεοὶ εἰσὶν ἐκτυπα τῶν ἀοράτων (II, 9, 5), ἐποπτεύοντες αἰετὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον καὶ βίον μακάριον διάγοντες (IV, 4, 8. V, 8, 3). Ἐπειδὴ δ' εἰσὶν ἐπέκεινα χρόνου, δὲν ὑπάρχει μνήμη αὐτοῖς (II, 2, 2), οὐδὲ γνῶσις τῶν οὐτιδανῶν πραγμάτων.

(1) VI, 3, 9· σῶμα μὲν οὖν τὸ σῶμα ὁστέον εἶναι, τούτων δὲ τὰ μὲν ὀλιγώτερα (τὰ τέσσαρα στοιχεῖα), τὰ δ' ὀργανικά· εἶτα εἶδη γῆς λαμβάνειν καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων, καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων τῶν ὀργανικῶν τὰ τε φυτὰ κατὰ τὰς μορφὰς διακροῦντα καὶ τὰ τῶν ζώων σῶματα ἢ τῶν τὰ μὲν ἐπίγεια καὶ ἕγγεια, καὶ καθ' ἕκαστον στοιχεῖον τὰ ἐν αὐτοῖς ἢ τῶν σωμάτων τὰ μὲν κοῦφα τὰ δὲ βαρῆα τὰ δὲ μετὰξύ.

Ἐπιρροὴν δὲ τῶν ἄστρον εἰς τὴν γῆν καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων τύχας καὶ ὁ Πλωτίνος παρεδέχετο, ἐπιρροὴν ὁμῶς φυσικῆν. Ἐπειδὴ πᾶν μέρος τοῦ παντός μετὰ πάντων συνέχεται, αἱ δ' ἐνεργοὶ δυνάμεις μεταδίδονται πρῶτον μὲν τῳ οὐρανῳ, ἔπειτα δὲ τῇ γῇ, πρέπει ἡ γῆ νὰ νοηθῇ ἐξηρητημένη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (Ἐνν. II, 3, 6. III, 1, 6. II, 3, 14)· ἡ δ' ἐπιρροὴ τῶν ἄστρον εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων προέρχεται ἐκ τῆς φυσικῆς ιδιότητος καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῳ παντί, καθὼς ἡ θερμότης, ἡ ψυχρότης, καὶ ἡ ἐπιρροὴ αὐτῶν ἐπεκτείνεται μέχρι τῶν ἐλαχίστων (III, 1, 6. II, 3, 9).

Ὁ Πλωτίνος πολεμεῖ τὰς τότε δεισιδαιμονίας τῶν ἀστρολόγων (IV, 4, 33. II, 3, 7). Τὰ ἄστρα ὁμῶς δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς προφῆσεις, ἀλλ' εἰσὶν οἷον βιβλίον, ἐν ᾧ τὸ μέλλον διὰ τὴν συνέχειαν τοῦ παντός ἀναγινώσκεται, καὶ ἐν ᾧ εἰσὶ σεσημειωμένοι αἱ τύχαι τῶν ἀνθρώπων· διότι καὶ ἡ κάθοδος καὶ ἡ ἀνοδος τῶν ψυχῶν καὶ πάντα συνέχονται τῳ παντί (IV, 3, 12)· ἐὰν δὲ ἦναι τὰ πάντα προωρισμένα, πῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐλευθερία; Τὴν δυσχέρειαν ταύτην ζητεῖ νὰ λύσῃ ὁ Πλωτίνος λέγων, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι μὲν ἐλευθέρη, αἱ ἐνέργειαι ὁμῶς αὐτῆς ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς κοινῆς συνεχείας (IV, 4, 39· ἀρετὴ δ' ἀδέσποτον, συνυφαίνεσθαι δὲ καὶ τὰ αὐτῆς ἔργα τῇ συντάξει), τὴν δυσχέρειαν ὁμῶς ταύτην δὲν ἔλυσεν, διότι δὲν ἀπέδειξε πῶς ἐλευθερία καὶ προδιάταξις, προωρισμός, συμβιβάζονται. Μετὰ δὲ τοὺς ὄρατους Θεοὺς εἰσὶν οἱ δαίμονες μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς γῆς (III, 5, 6. II, 3, 9), οἵτινες εἰσὶ δυνάμεις πηγάσασαι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς (III, 5, 6)· διὰ τοῦτο ἐν τῳ νοητῳ κόσμῳ οὐδεὶς ἐστὶ δαίμων (1)· καὶ οὐ μόνον πάθη ἔχουσι καὶ ὕλην, ἀλλὰ καὶ σῶματα ἐκ νοητῆς ὕλης, καὶ πυρώδη καὶ ἀερώδη, καὶ μνήμην καὶ αἴσθησιν καὶ φωνὴν, ἀκούουσιν, ὁμιλοῦσι καὶ τὸ ὑπεραισθητὸν ἐποπτεύουσιν (IV, 4, 43. IV, 3, 18). Τὸν δ' ἔρωτα ὁ Πλωτίνος, ὅν μέγαν δαίμονα καλεῖ, ψυχῆς

(1) VI, 7, 6· ἐστὶ μίμημα Θεοῦ δαίμων, εἰς Θεὸν ἀνηρητημένος III, 5, 6· δαίμονι δὲ προστίθεμεν πάθη, αἰδέλους λέγοντες ἐφεξῆς τοῖς Θεοῖς, ἡδὴ πρὸς ἡμᾶς, μεταξὺ Θεῶν τε καὶ τοῦ ἡμετέρου γένους.

ἐνέργειαν ἀποφαινόμενος καθιστᾷ τὸ πραγματικὸν τῶν δαιμόνων ἀμφίβολον, εἰ καὶ δὲν προτίθεται νὰ καταστήσῃ τὴν ἀντικειμενικὴν αὐτῶν ὑπαρξίν ἀμφίβολον (III, 5, 4). Ταῦτα πάντα ὁμῶς φαίνονται μᾶλλον φανταστικά. Τὰ φυσικὰ ζητήματα αὐτὸν δὲν ἐνδιαφέρουσιν, ἀλλὰ μόνον ψυχικαὶ δυνάμεις αἱ ἐν τῷ αἰσθητῷ (II, 1, 5). Τὴν γῆν ἐκλαμβάνει ἔμφυχον τεκμαιρόμενος τοῦτο ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς φυτὰ, ζῷα καὶ λοιπὰ προήλθον (IV, 4, 22. IV, 4, 27. IV, 7, 14). Εἰς δὲ τὰ φυσικὰ μικρὰν ἔδωκε προσοχήν. Πρὸ δὲ τῆς τούτου τοῦ κόσμου γενέσεως ἦσαν ἄνθρωποι ἄλλοι καὶ τινες καὶ θεοί, ψυχὰ καθαρά, μέρη τοῦ νοητοῦ οὐκ ἀφωρισμένα οὐδ' ἀποτετμημένα τοῦ ὅλου (IV, 2, 14. IV, 8, 4). ἐν ὅσῳ αἱ ψυχὰ ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει ἐρμύνουσιν, εἰσὶν ἐλεύθεραι παθῶν καὶ ὡς μέρη τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς συνάρχουσι τοῦ κόσμου χωρὶς νὰ ἦναι ἐν αὐτῷ, εἰσὶν ἐκτὸς χρόνου· διότι χρόνος ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ δὲν ὑπάρχει οὐδὲ μεταβολή (IV, 4, 1. III, 7, 10). οὔτε λογισμὸν ἔχουσιν οὔτ' αὐτοσυνειδὸς, οὔτε μνήμην (IV, 4, 2), ἀλλὰ διαφανεῖς οὖσαι ἐποπτεύουσιν ἐν ἑαυταῖς τὸν νοῦν, τὰς οὐσίας πάσας καὶ τὸ ὑπερούσιον ἀγαθόν (IV, 3, 18). Ἀλλ' ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει αἱ ψυχὰ νὰ μείνωσι δὲν δύνανται, διότι ἀναγκάζονται νὰ παραγάγωσιν ἕτερον καὶ νὰ μεταδώσωσιν ἑαυτὰς τοῖς ὑφ' αὐτάς. Ἐπειδὴ ἐν τῷ ὄριον τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἴστανται, πρέπει μέρος αὐτῶν νὰ δώσωσι τοῖς αἰσθητοῖς· ἀλλ' ἡ ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτῆς δὲν ἀποκλείεται, μάλιστα δ' ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ἐπιγείου, ἀναπτύσσει τὰς δυνάμεις τὰς ὑπνωττούσας ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ, ἐκτιμᾷ τὸ ἀνώτερον, οὐ τὴν ἀξίαν ἀποκαλύπτει ἢ τοῦ κακοῦ πείρα (IV, 8, 5). διὰ τοῦτο στρέφεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ αἰσθητὸν, ἵνα προνοήσασα περὶ αὐτοῦ φωτίσῃ αὐτό· περὶ τὸ κατώτερον ὁμῶς ἀσχολουμένη λησμονεῖ ἑαυτήν, ἐφίεται τοῦ σωματικοῦ, δεσμεύεται ὑπ' αὐτοῦ, κινεῖται μετ' αὐτοῦ καὶ ἐξέρχεται τῆς τοῦ ὑπεραισθητοῦ κοινωνίας εἰς ἰδίαν ὑπαρξίν (IV, 3, 17. IV, 8, 4. IV, 8, 4. IV, 7, 13). Ἐπειδὴ ἡ ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος δὲν προέρχεται ἐξ ἐξωτερικῆς δυνά-

μειως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἐξ ἰδίας τῆς ψυχῆς κλίσεως, δύναται νὰ θεωρηθῇ τῆς ψυχῆς πράξις ἐλευθέρα, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ ψυχὴ ἔνοχος τῆς ἐξόδου αὐτῆς ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ (IV, 8, 5). διότι ἠβουλήθη καταβάσαι νὰ γείνη αὐτεξούσιος (V, 1, 1). Ἡ βούλησις ὁμῶς δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς καταβάσεως κατὰ Πλωτῖνον, ἀλλὰ ἡ ἀνάγκη μάλιστα εἶναι ἡ εἰμαρμένη τῶν ψυχῶν, ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῶν κλίσις πρὸς τὸ σωματικόν· αἱ ψυχὰ ἔλκονται ὑπ' αὐτῆς ὡς ὑπὸ μαγικῆς δυνάμειος ἀνευ λογισμοῦ καὶ ἐκλογῆς εἰς τὸ κατάλληλον σῶμα (IV, 3, 13· καὶ ἐν χρόνῳ τεταγμένῳ αὐτομάτως· κάτεισι καὶ εἰσεῖσιν εἰς ὃ δεῖ) κατ' αἰδίον νόμον κάτεισιν ἐκάστη καθ' ὁμοίωσιν τῆς διαθέσεως (IV, 3, 12). ὥστε ἡ κατάβασις αὐτῶν εἰς τὸν ἔγχρονον βίον ἐκ τῆς αἰωνιότητος ἐξαρτᾶται οὐ μόνον ἐξ ἰδίας αὐτῶν αὐτεξουσίου βροπῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς αἰτίας δυνάμειος καὶ τῆς σωματικῆς κοσμήσεως (IV, 8, 5· βροπῇ αὐτεξουσίῳ καὶ αἰτία δυνάμειος καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν (ἀπόλυτον αἰτίαν) κοσμήσει ὡδὶ ἔρχεται). Οἱ λόγοι οὗτοι συνάπτονται εἰς ἓν· διότι ἡ φύσις τῆς ψυχῆς ἐστὶ τοιαύτη· διότι ἐν τῷ παντί ἐστὶ μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὸ σωματικὸν δὲν εἶναι διάφορος τῆς φύσεως αὐτῆς καὶ θέσεως· ὥστε ἐξάγεται, ὅτι αἱ ψυχὰ εἰς σῶμα εἰσέρχονται· διότι ἡ ψυχὴ συνδέει τὸ αἰσθητὸν καὶ ὑπεραισθητὸν, καὶ ἡ ἐπὶ μέρους ψυχὴ εἰς ὀρισμένον μέρος τοῦ σωματικοῦ φύσει ἀναφέρεται.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι κατὰ Πλωτῖνον ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἢ εἰς τὸ αἰσθητὸν καταβῆ προὑπῆρχεν ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ, ἐπομένως ἐν τῇ αἰωνιότητι. Μετὰ δὲ τὴν κατάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸ αἰσθητὸν ὑπάρχει ἐν χρόνῳ. Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ κατάγεται ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, δύναται νὰ ἦναι καὶ μόνη φύσεως νοητικῆς· διὰ τοῦτο καταφέρεται ὁ Πλωτῖνος κατὰ τῶν Στωϊκῶν, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Πυθαγορείων, διότι οὗτοι τὴν ψυχὴν ὑποθέτουσι τοῦ σώματος ἀχώριστον καὶ οὐχὶ ἀνεξάρτητον, ἴδιον καὶ τοῦ σώματος ἀνωτέραν (IV, 7, 12. 1, 25). διότι κατὰ Πλωτῖνον ἡ ψυχὴ διαφέρει τοῦ σώματος, ὅτι ἡ οὐσία αὐτῆς διαφέρει τοῦ σωματικοῦ, ὅτι αὐτὴ εἶναι συγγενὴς τοῦ θεοῦ καὶ ἀ-

δίου· αὐτὴ παρίσταται καθαρὰ τῆς μετὰ τοῦ σώματος κοινωνίας ἀπαλλαττομένη. Τῆ ἀσωμάτῳ ψυχῇ προσετέθη ἕνεκα τῆς μετὰ τοῦ σώματος ἐνώσεως αὐτῆς τι ἀλλότριον· ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ φυσικοῦ στοιχείου αὐτῆς, τοῦ ὑπεραισθητοῦ, μετέστη εἰς νέον, τὸ αἰσθητὸν καὶ ὑπέκυψε τῇ ἀνάγκῃ διττοῦ βίου, τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ (1). Τὸ μὲν σῶμα θηρίον ζῶον, ὃ δ' ἀληθῆς ἄνθρωπος ἄλλος (I, 1, 10. V, 1, 10. VI, 7, 5). τρεῖς δὲ εἰσὶν ἄνθρωποι, καὶ ὁ μὲν ἐν νῷ ἄνθρωπος μιμεῖται τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ἐλλάμπει δ' οὗτος τῷ δευτέρῳ καὶ οὗτος τῷ τρίτῳ (II, 9, 2. III, 4, 3. V, 3, 3. VI, 7, 6). Ἡ ψυχὴ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ ἰσταμένη ἐνεργεῖ ὅτε μὲν κατὰ τὸ ἄνω, ὅτε δὲ κατὰ τὸ κάτω, ὅτε δὲ κατὰ τὸ μέσον· ἡ δ' ἀληθῆς οὐσία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἄνω (I, 1, 7)· ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἶναι δι' αὐτῆς συγγενῆς τῆς τοῦ παντός ψυχῆς (IV, 7, 12)· ἡ ψυχὴ οὕσα κεχωρισμένη τοῦ αἰσθητοῦ ἔχει τὸν νοῦν οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑαυτῇ (I, 1, 8). Κατὰ Πλωτίνου νοῦς καὶ ψυχὴ διακρίνονται, διότι ὁ μὲν νοῦς ἐποπτεύει τὸ θεῖον ἀμέσως, ἡ δὲ ψυχὴ ἐμμέσως· ὁ νοῦς διαφέρει τῆς ψυχῆς ὡς τὸ εἶδος τῆς ὕλης· τὴν σχέσιν ὅμως αὐτῶν ὁ Πλωτῖνος δὲν παρίστα σαφῶς (V, 1, 10. V, 3, 3. II, 9, 2. I, 1, 7). Πῶς ὅμως δύναται νὰ συνίσταται τι ὅλον ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, καὶ πῶς δύνανται τὰ φαινόμενα τῆς ἐνώσεως νὰ ἐξηγηθῶσιν, οἷον αἰσθήσεις, ἐπιθυμίαι κλπ.; τὰ ζητήματα ταῦτα τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου δὲν ἔλυσεν· ἡ αὐτὴ δυσχερεία ὑπάρχει καὶ περὶ ἐνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σωματικοῦ, ὃ ὁ Πλωτῖνος ὡς αἷτιον ἐκλαμβάνει καὶ αἰτιατόν. Πρὸς δ' ἀποφυγὴν τῆς δυσχερείας ταύτης λέγει ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἰσέρχεται εἰς τὸ σῶμα, ἀλλὰ παράγει μόνον ἐξ αὐτῆς εἶδος τι φωτὸς ἢ

(1) VI, 4, 14. οὐδὲ νῦν ἀποτετμήμεθα· ἀλλὰ γὰρ νῦν ἐκείνη τῆ ἀνθρώπινη προσελήλυθεν ἄνθρωπος ἄλλος εἶναι θέλων, καὶ εὐραὶν ἡμᾶς περιέθηκεν ἑαυτὸν ἡμῖν· I, 1, 9· ἀτρεμήσει οὖν οὐδὲν ἥττον ἡ ψυχὴ πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἐν ἑαυτῇ· αἱ δὲ τροπαὶ καὶ ὁ ὄρυθος ἐν ἡμῖν παρὰ τῶν συνηρημένων· IV, 8, 4· γίνονται οὖν (ψυχῆ) οἷον ἀμφίβιοι ἐξ ἀνάγκης, τὸν τε ἐκεῖ βίον τὸν τε ἐνταῦθα παρὰ μέρος βιοῦσαι.

θερμότητος καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ σῶμα ζῶν γίνεται (VI, 4, 15. V, 7, 5. I, 1, 7). Πῶς ὅμως ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐν σώματι; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι αὐτὴ ἐν αὐτῷ δὲν εἶναι ὡς τὸ σῶμα ἐν τόπῳ, ὡς ἡ ποιότης ἐν τῇ ὑποκειμένῳ, ὡς τὸ μέρος ἐν τῷ ὅλῳ, τὸ εἶδος ἐν τῇ ὕλῃ, ἡ ἐνεργὸς δύναμις ἐν τῇ φυσικῷ αὐτῆς ὄργανῳ ἢ ὡς τὸ πῦρ ἐν τῷ θερμανθέντι ἀέρι· διὸ ὅτι ἦτο σαφέστερον ἐὰν τις ἔλεγεν, ὅτι τὸ σῶμα ἐστὶν ἐν ψυχῇ καὶ οὐχὶ ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι (1). Ἐπειδὴ οὔτε ὅλα αἱ δυνάμεις εἰσὶ τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐνεργῶσιν εἰς τὸ σῶμα, οὔτε ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος δέονται τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, δύναται νὰ εἴπη τις, ὅτι τινὲς φυσικαὶ δυνάμεις παρίστανται ἐν τῷ ὅλῳ σώματι ἢ ἐν τισὶ μέρεσιν (IV, 3, 22)· ἀλλ' ὁ Πλωτῖνος δὲν νοεῖ διαμερισμὸν τῆς ψυχῆς πραγματικὸν εἰς τὰ διάφορα ὄργανα, ἀλλ' αὐτὴ πρέπει ὡς ὅλον νὰ ἐνεργῇ, εἰ καὶ ἕκαστον ὄργανον δὲν εἶναι ἐπίδεκτικὸν ὅλων τῶν δυνάμεων αὐτῆς (IV, 3, 3)· ἡ ψυχὴ ὅμως ἔσται πανταχοῦ ἢ ὅλη, μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐν πολλοῖς ἅμα οὕσα· ὅθεν διαίρεσις τῆς ψυχῆς δὲν προέρχεται. Ἐὰν δ' ἡ ψυχὴ ἐνεργῇ ἐν τῷ σώματι καὶ δι' αὐτοῦ, ποῖόν ἐστι κυρίως τὸ ὑποκείμενον ταύτης τῆς ἐνεργείας; τὸ σῶμα νὰ ἦναι ἢ τοῦλάχιστον μόνον δὲν δύναται· διότι αἰσθήσεις, ἐπιθυμίαι κλπ. δὲν εἶναι κινήσεις σωματικαὶ ἀπλῶς· ὁμοίως δ' οὐδὲ ἡ ψυχὴ νὰ ἦναι δύναται, διότι πῶς ἔπρεπε νὰ θίγῃται ὑπὸ σωματικῶν καταστάσεων; Τοῦτο καὶ ὁ Πλωτῖνος παρατηρήσας λέγει (I, 1, 9), ὅτι ἡ ψυχὴ ἐνεργοῦσα εἰς τὸ σῶμα μένει ἐν ἑαυτῇ, ἐπομένως δὲν δύναται εἰς αὐτὴν ν' ἀναχθῇ, ὃ ὁ ἄνθρωπος ποιεῖ κακόν, ἢ πάσχει· ἐνὶ λόγῳ τῷ ἀσωμάτῳ οὐδὲν πάθος δύναται νὰ ὑπάρχη, καὶ τὸ παθητικὸν τῆς ψυχῆς δὲν ἐξαιρεῖται· διότι καὶ τοῦτό ἐστὶν εἶδος αἴθρον, τῷ δ' εἶδει ἀταξία ἢ πάθος νὰ ἀποδοθῇ δὲν δύναται (III, 6, 1)· πῶς ὅμως ἔπειτα πρέπει αἱ παθητικαὶ καταστάσεις, τὰ πάθη, αἱ ἐπιθυμίαι, αἱ αἰσθήσεις νὰ ἐξηγηθῶσιν; Ὁ Πλωτῖνος καὶ εἰς ταῦτα τὰ ζητήματα ἀπαντᾷ, ὅτι μό-

(1) IV, 3, 20. τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι εἶναι ὡς ἐν ὄργανῳ φυσικῷ· φαίνεται ὅταν ψυχὴ σώματι παρῇ, παρῆναι αὐτὴν ὡς τὸ πῦρ πάρεστι τῷ ἀέρι.

νον τὸ σῶμα πρέπει νὰ πάσχη, οὐχὶ δὲ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῷ γινόμενον. Ἐν καὶ αἰσθανόμεθα σωματικὴν ἡδονὴν ἢ ἀλγηδῶνα, τούτου αἰσθάνεται μόνον τὸ σῶμα καὶ ἡ ζωῆς ἀρχὴ τῆς ζωῆς, ἡ φύσις, ἐν ἣ αἱ καταστάσεις αὗται εἰσιν· ἡ ψυχὴ εἶναι τούτων ἀπαθής· ἡ ἡδονὴ προέρχεται ὅταν τὸ σῶμα ἐνοῦται μετὰ τῆς ψυχῆς, ἡ ἀλγηδὼν, ὅταν χωρίζεται αὐτῆς· ἡ ψυχὴ τὰς καταστάσεις ταύτας παρατηρεῖ, τὸ δ' ὑποκείμενον αὐτῶν ἐστὶ τὸ συγκείμενον ἕκτε τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἰνδάλματος τῆς ψυχῆς· ἐν αὐτῷ προέρχεται ἀλγηδὼν, ὅταν ἡ τούτου σύνθεσις διαλυθῆ, ἡδονὴ, ὅταν ἡ σύνθεσις διαμένη (1).

Καὶ περὶ αἰσθήσεως λέγει, ὅτι τὰ αἰσθητὰ δὲν παρατηροῦνται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' αἱ ἀνατυπώσεις μόνον, ὡς τὰ ὄντα παρήγαγον (2)· διὰ τοῦτο αὕτη δεῖται τῶν αἰσθητηρίων ὡς μέσου ἀναλόγου αὐτῆς καὶ τοῦ ἀντικειμένου· διότι αὕτη δὲν δύναται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου νὰ οἰχοῦν (IV. 2, 23)· διὸ ἡ αἰσθησις δὲν εἶναι ἕκτυπον τῶν ἀντικειμένων. ἢ βέλτιον τύπωσις ἐν ψυχῇ, ἀλλὰ σύλληψις τῶν ἐξ αὐτῶν παραχθῆσάντων αἰσθητῶν παραστάσεων· καὶ ἐνταῦθα ἡ ψυχὴ δὲν πάσχει, ἀλλ' ἐνεργεῖ (3)· ἡ δὲ μνήμη μόνη ἀνήκει τῇ ψυχῇ· ἡ μνήμη δὲν στηρίζεται ἐπὶ αἰσθητῶν ἀνατυπώσεων, ἀλλ' ἐπὶ νοητικῆς ἐνεργείας (IV, 6, 3)· αὕτη ὅμως ὑπάρχει μόνον τοῖς εὐμεταβλήτοις καὶ τοῖς θνητοῖς οὖσι, καὶ ἡ τῆς ψυχῆς δύναμις δὲν εἶναι τὸ νοεῖν, ἀλλὰ τὸ φανταστικόν, εἰς δ' ἡ μνήμη ἀνήκει· ὑπάρχει δὲ διττὸν φανταστικόν, τὸ μὲν τηροῦν τὰ αἰσθητὰ εἶδωλα, τὸ δὲ τὰ νοητά·

(1) IV, 4, 18. εἶναι μὲν ἀλγηδῶνα γινώσκειν ἀπάγωγῆς σώματος ἰνδάλματος ψυχῆς στερισκομένου, ἡδονὴν δὲ γινώσκειν ζῆου ἰνδάλματος ψυχῆς ἐν σώματι ἐναρμοζομένου πάλιν αὐ' ἔχει μὲν οὖν τὸ πάθος, ἡ δὲ γνώσις τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς· καὶ ἡλγύνθη μὲν ἐκεῖνο, λέγω δὲ τὸ ἡλγύνθη τὸ πέπονθεν ἐκεῖνο· ἡσθετο δὲ ἡ ψυχὴ παραλαβοῦσα τῇ ἐφαξῆς οἶον κείσθαι· πάσα δ' ἡσθετο τὸ ἐκεῖ πάθος οὐκ αὐτὴ πέπονθε.

(2) I, 1, 7. τὴν δὲ τῆς ψυχῆς τοῦ αἰσθάνεσθαι δύναμιν οὐ τῶν αἰσθητῶν εἶναι δεῖ, τῶν δὲ ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως ἐγγιγνομένων τῷ ζῆντι τύπων ἀντιληπτικὴν εἶναι μᾶλλον, νοητὰ γὰρ ἤδη ταῦτα.

(3) IV, 6, 1· τοῦτο γὰρ δυνάμει οὐ τὸ παθεῖν, ἀλλὰ τὸ δουρηθῆναι καὶ ἐφ' ᾧ τέτακται ἐργάσασθαι· ὄψις, ἀκοή, καὶ λοιπὰ αἰσθητήρια, δὲν εἶναι πάσεις, ἀλλ' ἐνεργεῖται περὶ ἢ ἐνεῖσι.

ἡ δὲ δυνάς αὕτη εἶναι τῷ συνειδῶτι ἡμῶν ὄλιγος ἀφανής (IV, 3, 20). Ἡ ἐπιθυμία αὐτοῖς ἐστὶ μεταξὺ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ· τὸ σῶμα αὐτὸ καὶ αὐτὸ δὲν οὐκ ἡσθάνετο ἐπιθυμίαν, ἡ ψυχὴ οὐδεμίαν ἐπιθυμίαν τοῦ αἰσθητοῦ· ἡ δ' ἐπιθυμία προέρχεται ἐκ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος ἐν τῇ δευτέρᾳ ψυχῇ τῇ καλουμένῃ φύσει· Ἡ αἰσθησις τῆς ἐπιθυμίας παράγει ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ ψυχῇ παράστασιν, δι' ἣν ἡ δέχεται ἢ ἀπωθεῖ τὴν ἐπιθυμίαν. Τὸ δὲ πάσχον ἐστὶ τὸ σῶμα, ἡ δ' ἐπιθυμία προέρχεται ἐν τῷ αἰσθητικῷ τῆς ψυχῆς, τῇ φύσει (IV, 4, 20).

Μετὰ δὲ τοῦ Πλάτωνος συμφωνῶν παραδέχεται τὴν σωματικὴν τῆς ἐπιθυμίας ἑδραν ἐν τῷ ἥπατι (IV, 4, 28), τὴν δὲ τοῦ θυμοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ· ἡ δ' ὄργη ὑφίσταται ἐν ἐρεθισμῷ τοῦ αἵματος καὶ τῆς χολῆς. Καὶ τὰς ἀνωτέρας ἐνεργείας τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἀποδίδει τῷ κοινῷ καὶ οὐχὶ τῇ ψυχῇ αὐτῇ καὶ αὐτὴν (1)· καὶ τοῦτο ἀποδίδει ὡς φαίνεται καὶ τὴν καταγωγὴν τοῦ συνεπιγνωστικοῦ ἢ συναισθητικοῦ· διότι ὁ Πλωτῖνος λέγει μὲν ὅτι τῷ νῷ πρώτως ὑπάρχει τὸ νοεῖν ἑαυτὸν (V, 3, 1), ἀλλὰ πάλιν λέγει, ὅτι ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ δύναται νὰ ἐνεργῇ, εἰ καὶ μὴ ἐσμὲν εἰδότες τούτου· διότι τὸ συνειδῶς εἶναι ἀντανάκλασις τῆς νοητικῆς ἐνεργείας ἐν τῷ αἰσθητικῷ, καὶ διὰ τοῦτο διὰ τοῦ αἰσθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ μέσῳ (I, 4, 9, ἐνεργοῦντος ἐκεῖνου (τοῦ νοῦντος) ἐνεργοῦμεν ἂν ἡμεῖς)· εἰάν κατὰ ταύτην τὴν θεωρίαν ἡ ψυχὴ τοῦ νὰ ἦναι αἴτια τῆς πλάνης ἐλευθεροῦται, καὶ μόνον τὸ κοινὸν αἴτιον θεωρηθῆ, ἔτι γίνεται καταφανέστερον ποῖαν τὸ κοινὸν ἔχει σημασίαν· ἔτι δὲ ἀκαταληπτότερον ἐστὶ, πῶς ἐνοῦται ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ ἄλλοτρίου αὐτῆς σώματος, καὶ πῶς ἐκ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν κοινὰς καταστάσεις τῆς ζωῆς προέρχονται, δι' ὧς ὅμως οὔτε τὸ σῶμα οὔτε ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ἦναι κυρίως τὸ ὑποκείμενον. Ἐάν ἡ ψυχὴ ἦναι ἀναμάρτητος, πῶς εἰσι πλάνη καὶ πράξις ἐγκληματικὴ δυνατά; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι ἡ τῶν ψευδῶν καλουμένη διάνοια φαντασία οὐσα δὲν ἀνέμεινε τὴν τοῦ διανοητικοῦ κρίσιν· ὁ δὲ

(1) I, 1, 10. αἱ δ' ἀρεταὶ αἱ μὴ φρονήσῃ, ἔθεσι δὲ ἐπιγιγνώμεναι καὶ ἀσκήσῃ τῷ κοινῷ· τούτου γὰρ αἱ κακίαι, ἐπεὶ καὶ φλόγοι καὶ ζήλοι καὶ ἔλθοι.

νοῦ· ἢ ἤψατο τῆς φαντασίας, ἢ ὥστε ἀναμάρτητος· ἢ οὕτω δὴ λεκτέον ὡς ἡμεῖς ἢ ἠψάμεθα τοῦ ἐν τῷ νῷ νοητοῦ ἢ οὐ, ἢ τοῦ ἐν ἡμῖν· ἢ ἐνέργεια τῆς ἀνωτέρας ψυχῆς εἶναι μόνον τὸ νοεῖν, αἱ δὲ τροπαὶ καὶ ὁ θόρυβος ἐν ἡμῖν ἐκ τῶν συνηρημένων καὶ τῶν τοῦ κοινοῦ παθημάτων.

Αἱ δυσχέρειαὶ αὗται ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἐν τῷ περὶ ἐλευθέρως βουλήσεως ζήτηματι ἢ ἀτελῶς ἢ οὐδόλως αὐτὰς παρατήρησεν· ὅτι ἡ βούλησις εἶναι ἐλευθέρη καὶ ἡ ἀρετὴ ἀδέσποτον, ὅτι ἕκαστος αἴτιος τῶν αὐτοῦ πράξεων ἐστίν, εἶναι ἀλήθεια, ἣν ὁ Πλωτῖνος ἐξέφρασεν, ὅτι ἀνευ τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως δὲν θὰ ἤμεθα ἄνθρωποι, ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτενεργοί, ἀλλὰ τοῦ παντός μόνον μέρη ἐξωθεν κινούμενα (III, 1, 4). Τὸ δὲ ζήτημα, πῶς ἡ ἐλευθέρως βούλησις πρὸς τὴν πρόνοιαν ἢ τὴν τοῦ κόσμου συνέχειαν συμβιβάζεται, λύεται διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἐλευθέρως, τὰ δ' ἔργα αὐτῆς συνέχονται μετὰ τοῦ παντός (IV, 4, 39)· πᾶς τις παριστᾷ τὸ κατάλληλον ἐν τῷ δράματι πρόσωπον (III, 2, 17)· ἔπειτα ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀντίφασιν τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀδέσποτον μὲν εἶναι καὶ τὸ κακὸν αὐταίτιον, ἐν ταυτῷ ὅμως, ὅτι πᾶν κακὸν εἶναι ἀκούσιον· (οὐδεὶς ἐκὼν κακός), καὶ μόνη ἡ λογικὴ πράξις εἶναι ἐλευθέρως (I, 8, 5. III, 1, 9. III, 2, 10)· μάλιστα δ' ἡ ἐλευθερία ἐδρεύει ἐν τῇ καθαρῇ λογικῇ ἐνεργείᾳ (VI, 7, 5)· καὶ πρὸς λύσιν τῆς ἀντιφάσεως ταύτης παρατηρεῖται, ὅτι ἐλευθέρως ἐστίν ὁ ἀκολουθῶν τῇ φύσει αὐτοῦ· διότι οὗτος ὑπ' αὐθενός ἄλλου ἐξαρτᾶται σπεύδων πρὸς τὰγαθὸν καὶ σπεύδων πράττει αὐτὸ ἐκούσιως (VI, 8, 4)· ἐξ ἄλλου δὲ τὸ ἀκούσιον τοῦ ἀμαρτήματος δὲν ἀναιρεῖ τὴν τοῦ πράττοντος ἐνοχίαν· διότι ἐστίν ἐνοχος ὡς πράττων τὸ κακόν. (III, 2, 10). Τίτι δὲ μέρει τῆς ψυχῆς ἡ ἐλευθέρως βούλησις ὑπάρχει, ὁ Πλωτῖνος δὲν διασαφεί. Ἐὰν ἡ ἐλευθερία μετὰ τοῦ λόγου συνεταυτίζετο, ἔπρεπεν ἡ ἐλευθέρως βούλησις νὰ ὑπάρξῃ τῇ ἀσωμάτῳ ψυχῇ, καὶ ἐπομένως θὰ συνεφώνει, ὅτι αἱ ψυχαὶ πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτῶν εἰς σῶμα ἐκλέγουσι τὸν βίον αὐτῶν ἐλευθέρως. "Ὅτι ὅμως τὸ κακὸν πρέπει εἰς τὴν ἐλευθέρως βούλησιν νὰ ἀναχθῇ, τοῦτο δὲν ἀρμόζει,

διότι ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ἦναι ἀλάνθαστος καὶ ἀναμάρτητος (1). Κατὰ τοῦτον ὅμως τὸν τρόπον ἐσμὲν ἐν τῷ μέσῳ δύο μερῶν, εἰς ἃ τέμνεται ἡ ἀνθρωπίνη οὐσία. Ἐὰν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐνοῦνται τὰ συστατικά, ἐξ ὧν ὁ ἄνθρωπος σύγκειται, θέλουσιν αὐθις μετὰ τοῦ τέλους αὐτοῦ χωρισθῆ, καὶ ἐπακολουθήσει ἡ ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ ὑπεραίσθητόν· ἐὰν ἡ ψυχὴ ἀνευ σώματος πρὸ τούτου τοῦ βίου ὑπῆρχεν, ὑπάρξει καὶ μετ' αὐτόν· καὶ ἐπὶ τούτῳ συνέγραψε σύγγραμμα ἴδιον περὶ ἀθανασίας ψυχῆς (Ἐν. IV, 7), ἐν ᾧ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι σωματικόν, ἐπομένως δὲν εἶναι σύνθετος καὶ οὕτω διαλυτή. (I, 1, 2. IV, 7, 2). Τὰ δὲ δόγματα τοῦ Πλάτωνος ἀναφέρων ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι συγγενῆς τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι, ἐν αἱ ψυχαὶ ἦσαν θνηταί, οὐδὲν θὰ ὑπῆρχεν· ἐὰν ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἦναι ἀθάνατος, πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἡ ἡμετέρα, διότι τὴν αὐτὴν φύσιν ἔχουσιν· ἀλλὰ τὸ σῶμα ὡς εἰρκτὴ τῆς ψυχῆς δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀθάνατον· διότι ἡ εἰρκτὴ θὰ δαιωνίζετο· διὰ τοῦτο ἡ περὶ τὴν ἀνάστασιν πίστις αὐτῷ ἐφαίνετο ἄτοπος (2).

Περὶ δὲ μετεμψυχώσεως λέγει, ὅτι ἐκ τῶν ψυχῶν τῶν καταβασῶν ἐκ κλίσεως εἰς σώματα αἱ μὴ ἀπαλλαγθεῖσαι τοῦ ὑλικῆς θὰ κατέλθωσιν εἰς σώματα, καὶ κατὰ κοινὸν νόμον ἡ ψυχὴ ἀφικνεῖται, ὅπου ἡ κλίσις αὐτῆς ἔλκει αὐτήν, καὶ μεταβαίνει εἰς σῶμα κατάλληλον (3). Ἡ ψυχὴ περιπολεῖ τὸν ὅλον οὐρανὸν ἄλλοτε ἐν ἄλλοις εἰδέσιν ἢ ἐν αἰσθητικῷ εἶδει ἢ ἐν λογικῷ ἢ ἐν αὐτῷ τῷ φυτικῷ· τὸ κρατοῦν αὐτῆς μόνον τὸ ἐαυτῷ πρόσφορον ποιεῖ, τὰ δ' ἄλλα ἀργεῖ, διότι ἔξω· ἐν δὲ τῷ ἀν-

(1) III, 1, 4. ἀλλὰ γὰρ δεῖ καὶ ἕκαστον εἶναι καὶ πράξις ἡμετέρας καὶ διανοίας ὑπάρχειν καὶ τῆς ἐκάστου καλῆς τε καὶ αἰσχροῦς πράξεις παρ' ἑαυτοῦ ἐκάστου, ἀλλὰ μὴ τῷ παντὶ τὴν γούν τῶν αἰσχροῦν ποιῆσαι ἀνατιθέσθαι.

(2) III, 6, 6. ἡ δ' ἀληθινὴ ἐγρήγορις ἀληθινὴ ἀπὸ σώματος οὐ μετὰ σώματος ἀνάστασις· ἡ μὲν γὰρ μετὰ σώματος, μετὰστασίς ἐστίν ἐξ ἄλλου εἰς ἄλλον ὕπνον οἷον ἐξ ἐτέρων θεμνίων· ἡ δ' ἀληθής, ὅπως ἀπὸ τῶν σωμάτων.

(3) IV, 3, 13. τὸ γὰρ ἀναπόδραστον καὶ ἡ δίκη οὕτως· ἐν φύσει κρατούσῃ εἶναι ἕκαστον ἐν τάξει πρὸς ὃ ἐστίν ἕκαστον γενόμενον ἐξ ὧλον προαιρέσεως καὶ διαθέσεως ἀρχετύπου.

ὁρῶν οὐ κρατεῖ τὰ χεῖρω, ἀλλὰ σύνεστιν· ἐξελοῦσα δὲ ὑπὲρ ἐπλεόνασε τοῦτο γίνεται (III, 3, 2). ἴσως δὲ καὶ ἡ χειρὶστη ψυχὴ βυθίζεται ἐν τῇ ὕλῃ καὶ θνήσκει (I, 8, 13), ἢ μεταβαίνει εἰς σῶμα ζῴου καὶ φυτοῦ (III, 4, 5. III, 2, 13). ἄλλαι δὲ ψυχαὶ ἄλλα ἐπιζητοῦσι σώματα ὀριζόμενα κατὰ τε προαιρεσίαν καὶ διάθεσιν (III, 4, 5). ἄλλαι δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄστρα μεταβαίνουσιν, αἱ δὲ καθαρώτεραι εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον (III, 4, 6). Ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἔστι πάντα, δύναται νὰ γείνη καὶ πάντα, καὶ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἢ ἐνέργεια αὐτῆς νὰ ὀρισθῇ. Ὅλη δ' αὕτη ἡ περίοδος ἔχει σημασίαν οὐ μόνον φυσικὴν, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴν· αὕτη εἶναι ὁ νόμος τῆς αἰδίου δικαιοσύνης ἐρίζων καὶ φέρων τὰς ψυχὰς εἰς τὰ σώματα καὶ τοὺς βίους πρὸς ἀμοιβὴν τῶν πράξεων αὐτῶν (IV, 3, 24). Ὁ ὕλικὸς βίος γίνεται τοῦτο τὸ ζῶον, ἀνθρωποι ὕλικοι δέξουσιν γίνονται θηρία, γαστρίμαργοι πολυφάγα, μουσικοὶ πτηνὰ ψάλλοντα, ἀφιλόσοφοι ἀστρονόμοι ὑψιπετῆ πτηνὰ, ἄφρονες βασιλεῖς ἀετοὶ κλπ. (III, 4, 2). Καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος θέλει μετρηθῆ κατὰ τὸν τοῦ ἀντιπεπονητότος νόμον· αἰσχροὶ δεσπότες γενήσονται δοῦλοι, πλούσιοι πένητες, φονεῖς φονευθήσονται κτλ.

Ἡ ἠθικὴ αὕτη θεωρία περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως δὲν ἀντιφάσκει τῇ φυσικῇ, ἀλλ' αὕτη μάλιστα ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, καθ' ὃν πᾶσα ψυχὴ εἰσέρχεται εἰς τὸ οἰκεῖον τῇ καταστάσει αὐτῆς σῶμα· καὶ ἐνταῦθα ἀπαντᾶται ἢ δυσχέρεια, ἣτις καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ, ὅτι ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ μεταβῇ ἀπὸ τούτου τοῦ βίου εἰς ἕτερον ἢ ἀνθρώπινον ἢ ἀνώτερον ἢ κατώτερον αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐν τῷδε τῷ βίῳ πράξεις αὐτῆς, καθ' ἃς ἀμείβεται. Τίς ὅμως ἐστὶν ἡ ἐν τῷδε τῷ βίῳ ψυχὴ; αὕτη δὲν εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ σύνθετος· ποῖόν ἐστι κυρίως τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἐπέκεινα βίου, τῆς μετεμψυχώσεως καὶ τῆς ἀμοιβῆς; Ἐὰν ἡ πρώτη ψυχὴ ἦτο τὸ ὑποκείμενον θὰ ἦτο σαφές· ἢ μετεμψύχωσις ὅμως ἀρμόζει εἰς τὸ σύνθετον μόνον, καὶ εἰς τοῦτο μόνον ἢ ἀμοιβὴ ἀφορᾷ· διότι τὸ τιμωρούμενον δὲν εἶναι ἢ κα-

θαρὰ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ σύνθετον (1). Πλὴν καὶ τῶν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνυψουμένων ἢ τῆς προσωπικότητος διάρκειά καθίσταται ἀμφίβολος· διότι ἐκεῖ καὶ ἡ μνήμη καὶ ὁ ἔγχρονος βίος ἀπόλλυνται (IV, 4, 1. IV, 3, 27). διότι ἡ μνήμη δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰδίου (IV, 3, 25). Ἐὰν ἡ ψυχὴ εἰς τὸν δευτέρου βίου δι' ἐπισκοπήσεώς τινος τῆς πρώτης οὐσίας αὐτῆς, ἢ δ' ἐπισκοπήσῃ ἐν τῷδε τῷ βίῳ δὲν παύσει, ἢ δὲ ψυχὴ ἐλπίζει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτῆς (σώματος) ἀπαλλαγμένη τῶν αἰσθητῶν, ἀναφέρεται τὸ ζήτημα, ὅτι πρέπει εἰς ἀπαλλαγὴν αὐτῆς νὰ ἐνεργήσῃ μόνη καὶ εἰς τοῦτο τὸ τέλος νὰ ἀγωνίζεται. Πῶς ὅμως εἶναι τοῦτο δυνατόν, ἔχει νὰ καταδείξῃ ἡ τοῦ Πλωτίνου ἠθικὴ.

Γ. Ἡθικὴ.

Τινὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκτεθειμένων δὲν ἀνήκουσι τῇ ἠθικῇ, δὲν δύναται ὅμως αὐτῆς καὶ νὰ ἀποσπασθῶσιν, ὡς αἱ περὶ τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τῆς ὀρησκείας συζητήσεις, διότι τὸ τέλος, ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἤττον ἐν τῷ πρακτικῷ, τῷ ἠθικῷ, ἢ ἐν τῷ θεωρητικῷ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ περὶ ἀρετῶν καὶ πολιτείας θεωρία ἀπολλύουσι τὴν σημασίαν αὐτῶν· ἔτι δὲ μᾶλλον πρέπει τὸ περὶ ἐνώσεως τοῦ πνεύματος μετὰ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ζήτημα καὶ τὸ περὶ τῶν βοηθητικῶν μέσων νὰ προταχθῶσι ταύτης τῆς ἐνώσεως· ἐρωτῶντες δὲ πῶς τὸ τέλος, ὁ σκοπὸς, τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας πρὸς ἀνύψωσιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου ὀρίζεται, μανθάνομεν, ὅτι ὁ Πλωτίνος ἔπειται τοῖς Στωϊκοῖς περὶ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ. Ποῖον δ' ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ἢ εὐδαιμονία; Τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἐκάστῳ ἐστὶν ἢ κατὰ φύσιν ἐνέργεια αὐτοῦ· τῷ δὲ συνθέτῳ μέγιστον ἀγαθόν ἐστὶν ἢ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀνελλιπῆς ἐνέργεια τοῦ κρείττονος (I, 7, 1). ἢ εὐδαιμονία οὐτ' ἐν

(1) IV, 8, 5. πᾶσχει δὲ κατὰ τὸ ἄλλο καὶ ἀμαρτάνει τὸ σύνθετον καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ διδόν δίκην, οὐκ ἐκεῖνο. I, 10, 6. ὅταν αὐτὴ (χωριστὴ ψυχὴ) πνεύματι ἀποστῆ, καὶ ἢ ὑπ' αὐτῆς ἐλλειψθεῖσα ἀπελήλυθε συνεπιπένη.

τῆ ἡδονῆ καὶ τῆ εὐπαθεία ὑφίσταται, οὐτ' ἐν τῇ ἀταραξίᾳ οὐτ' ἐν τῷ κατὰ φύσιν ζῆν καὶ τῇ κατὰ φύσιν ἐνεργείᾳ, διότι ἔπρεπε καὶ τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζώοις νὰ ἀποδοθῆ εὐδαιμονία (I, 4, 1), οὐδ' ὁ κατὰ λόγον βίος εἶναι ἡ εὐδαιμονία (I, 4, 2), διότι ὁ ὀρισμὸς οὗτος εἶναι κατ' εἶδος ἀνεπαρκής· ἡ εὐδαιμονία εἶναι βίος κατ' οὐσίαν τέλειος, εἶναι αὐτὸς ὁ ἀληθὴς καὶ μέγιστος βίος (I, 4, 3)· ὁ τέλειος ὁμῶς βίος ὑπάρχει πρῶτως τῷ νῷ καὶ τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ· μόνον ἐν αὐτῷ ὑφίσταται ἡ εὐδαιμονία καὶ μόνον νοητικὰ ὄντα εἰσὶν αὐτῆς δεκτικὰ (1). Ἡ εὐδαιμονία αὐτοῖς ἐστὶν αὐτὴ ἡ οὐσία αὐτῶν καὶ οὐχὶ κατὰ συμβεβηκός, διότι ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου οὐσία ὑφίσταται ἐν τῇ νοερᾷ αὐτοῦ φύσει (I, 4, 32)· διὰ τοῦτο ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν ἐκτὸς περιστάσεων καὶ καταστάσεων· ἡ εὐδαιμονία εἶναι σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, εἰς τὸ ἐσωτερικόν, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἣτις ἐστὶ τὸ νοεῖν, ἡ νοερὰ οὐσία αὐτοῦ· ὅλα δὲ τὰ ἄλλα εἰσὶ πρόσθετα, κάλυμμα ἐξωτερικόν ἐκείνου τοῦ μόνου οὐσιώδους (2)· ἡ εὐδαιμονία ἄρα οὐσα ἀνεξάρτητος τῶν ἐκτὸς ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Περὶ δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἀνεξαρτησίας ὁ Πλωτῖνος ἔπεται τοῖς Στωϊκοῖς· ὁ ζῶν τῷ ἀνωτέρῳ ἐστὶν αὐτάρκης, οὐδενὸς ἄλλου δεῖται πρὸς εὐδαιμονίαν εἰμὴ τῆς ἀρετῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὔτε θάνατος οἰκείων, οὔτε λύπη, οὔτε νόσοι, οὔτε τῆς πατρίδος καταστροφή καὶ τῶν συμπολιτῶν φόνοι δύνανται νὰ ἀναιρέσωσι· διὰ τοῦτο ἡ εὐδαιμονία κρέμαται ἐκ τοῦ ἐσωτε-

(1) I, 4, 31. ὅτι δ' ἡ τελεία ζωὴ καὶ ἡ ἀληθινὴ καὶ ὄντως ἐν ἐκείνῃ τῇ νοερᾷ φύσει, καὶ ὅτι αἱ ἄλλαι ζωαὶ ἀτελεῖς καὶ ἰνδάλματα ζωῆς καὶ οὐ τελείως οὐδὲ καθαρῶς καὶ οὐ μᾶλλον ζωαὶ ἢ τοῦθ' ἄντικθον, πολλάκις μὲν εἴρηται.

(2) I, 4. ἀλλ' ἄρα γέως ἄλλος ὢν ἄλλο τοῦτο (ἡ τελεία ζωὴ) ἔχει, ἢ οὐδ' ἐστὶν ὅλως ἄνθρωπος μὴ οὐ καὶ τοῦτο δύναμει ἢ ἐνεργείᾳ ἔχων, ὃν δὴ καὶ φημὲν εὐδαίμονα εἶναι; ἀλλ' ὡς μέρος αὐτοῦ φήσομεν ἐν αὐτῷ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς τὸ τέλειον εἶναι; ἢ τὸν μὲν ἄλλον ἄνθρωπον μέρος τι τοῦτο ἔχειν δύναμει ἔχοντα, τὸν δ' εὐδαίμονα ἤδη, ὃς δὴ καὶ ἐνεργείᾳ ἐστὶ τοῦτο καὶ μεταβέβηκε πρὸς τὸ αὐτὸ εἶναι τοῦτο (δηλαδὴ τέλειον ἢ ἐν τῷ νοεῖν ζῶν· περιεσθαι δ' αὐτῷ τὰ ἄλλα ἤδη ἢ δὴ οὐδὲ μέρη αὐτοῦ ἂν τις θεῖτο, οὐκ ἐθέλον τι παρεκείμενα· τούτῳ τοίνυν τίποτ' ἐστὶ τὸ ἀγαθόν, ἢ αὐτὸς αὐτῷ ὅπερ ἔχει τὸ δ' ἐπέκεινα αἴτιον τοῦ ἐν αὐτῷ.

ρικοῦ. Ἐπειδὴ ἡ ἀτέλεια τούτου τοῦ βίου ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος προέρχεται, ζητεῖται πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς ἀτελείας ἢ διάλυσις τῆς ἐνώσεως, καὶ καθ' ὅσον ἡ σύνθεσις ἐκ τῆς ἐφύσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὸ αἰσθητὸν ἐξαρτᾶται, δὲν ἀκαιτεῖ ἢ ἀναίρεσις ἀλλοίωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ χαρακτῆρος, ὅπως ἐπανακάμψῃ ἡ ψυχὴ εἰς τὴν καθαρότητα καὶ τελειότητα αὐτῆς· ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει νὰ πράξῃ ἄλλο, εἰμὴ νὰ τραπῆ ἀπὸ τῶν ἐκτὸς εἰς ἑαυτὴν καὶ τὴν πρώτην ἐνεργείαν αὐτῆς· μεταβολὴ ταύτης τῆς ἐνεργείας οὔτε δυνατὴ εἶναι οὐτ' ἀναγκαία, διότι ἡ ἀληθὴς τῆς ψυχῆς οὐσία ἔμεινεν ἀναμάρτητος καὶ ἀλάνθαστος· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ τοῦ Πλωτίνου ἠθικῇ ἐπικρατεῖ ὁ ἀποθετικὸς χαρακτῆρ· τὸ κύριον τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἀπόστασις, καὶ μετ' αὐτῆς δίδοται καὶ ἡ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν τροπὴ, καὶ οὐδενίᾳ ὑπάρχει χρεῖα ἰδίας ἐπενεργείας τῆς βουλήσεως εἰς ἑαυτὴν, οὐδ' ἐσωτερικῆς κινήσεως πρὸς παραγωγὴν αὐτῆς, ἀλλ' ἄρα τὸ κάλυμμα ἀρθῆ τὸ κωλύον τὴν αἰσθητὴν ἔφεσιν τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, παρίσταται αὐτῇ (τροπὴ) αὐθις, καὶ ἡ ψυχὴ λαμβάνει τὴν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ὁδόν· διὰ τοῦτο ἡ πρώτη ἐννοία τῆς τοῦ Πλωτίνου ἠθικῆς εἶναι ἡ τοῦ καθαρμοῦ, τῆς λύσεως ἀπὸ τοῦ σώματος. Ἐκ τοῦ ἀποθετικοῦ ὁμῶς προέρχεται ἀμέσως τὸ θετικόν, ἡ τροπὴ εἰς τὸν ἐπέκεινα κόσμον ἢ τοὺς ὁμοίωσιν τῷ Θεῷ. Ἡ κακία τῆς ψυχῆς ὑφίσταται ἐν τῇ μίξει αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῇ ἐξαρτήσῃ αὐτῆς ἐξ αὐτοῦ· ἡ ἀρετὴ αὐτῆς ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ λύεται τοῦ σώματος καὶ αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐνεργεῖ (1).

Ὅλοι δ' αἱ ἀρεταὶ κατὰ Πλωτίνον εἰσι καθαρμοί (2). Ἡ κά-

(1) I, 2, 3. ἐπειδὴ μὲν κακὴ ἐστὶν ἡ ψυχὴ συμπεφυρμένη τῷ σώματι καὶ ὁμοιοπαθῆς γινομένη αὐτῷ καὶ πάντα συνδοξάζουσα, εἴη ἂν ἀγαθὴ καὶ ἀρετὴν ἔχοντα, ἢ μήτε συνδοξάζου ἀλλὰ μόνη ἐνεργεῖ (ἄπερ ἐστὶ νοεῖν τε καὶ φρονεῖν), μήτε ὁμοιοπαθῆς εἴη (ἄπερ ἐστὶ σωφρονεῖν), μήτε φοβοῖτο ἀριστεμένη τοῦ σώματος (ἄπερ ἐστὶν ἀνδρίζεσθαι) ἢ γούτο δὲ λόγος καὶ νοῦς, τὰ δὲ μὴ ἀντιτείνου (δικαιοσύνη δ' ἂν εἴη τοῦτο.

(2) I, 6, 6. ἐστὶ γὰρ δὴ, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ πάσα ἀρετὴ κέλευσις καὶ ἡ φρόνησις αὐτῆ.

Θαρσις ὅμως αὕτη δὲν ἀφορᾷ τὴν ψυχὴν ὡς τοιαύτην, διότι αὕτη δὲν εἶναι μεμολυσμένη, ἀλλὰ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα (III, 6, 5). διὸ ἐν τῇ καθάρσει καὶ ἡ ἀφομοίωσις τῷ θεῷ περιέχεται· ἅμα τὰ ἀκάθαρτα στοιχεῖα ἀπομακρυνθῶσιν, ἡ ψυχὴ ἐμφανίζεται αὖθις ἐν τῇ πρώτῃ οὐσίᾳ αὐτῆς (I, 2, 3). Ἡ καθαρσις κατὰ Πλωτῖνον δὲν εἶναι μέσον, ἀλλ' αὕτη ἡ ἀρετή (1) ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνων τὸ περιττὸν παρίσταται ἐν τῷ καθαρῷ αὐτοῦ κάλλει, τὸ θεῖον πρέπει νὰ θεωρήσῃ ὑπὲρ ἑαυτὸν, διότι μόνον ὁμοίον ὁμοίῳ ἐποπτεύεται (2). οὕτως ἀναγεται ἐπὶ τέλους πᾶσα ἠθικὴ ἐνέργεια εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· ἡ καθαρσις ὅμως αὕτη δὲν φέρει εἰς ἀσκητικὴν· μάλιστα δ' ὁ Πλωτῖνος ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ φυγὴ ἀπὸ τοῦ ὕλικου ἔχει ὀριᾶ τινὰ· ἡδονὴν καὶ ἀλγηδὸνα περιορίζει μὲν εἰς τὸ ἀναγκαῖον, τὸν φόβον καὶ τὸν θυμὸν θεωρεῖ πάθη ἀκούσια, τὴν ἐπιθυμίαν τροφῆς καὶ τὴν συνουσίαν φυσικᾶς ὀρμᾶς, ἐνὶ λόγῳ δὲν θέλει νὰ καταστρέψῃ τὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑποτάξῃ τῷ λόγῳ καὶ τὴν ψυχὴν νὰ διατηρήσῃ ἀγνήν (III, 5, 1. I, 2, 5). οὐδὲ τὴν αὐτοχειρίαν (ἣν ὀνομάζει ἐξαγωγὴν) ἀσπάζεται (II, 1, 9. I, 4, 7). ἐνὶ λόγῳ ἀσπάζεται τὸ ἀξίωμα τῶν Στωϊκῶν, ὅτι πρέπει τις ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὸ φρόνημα καὶ οὐχὶ εἰς τὴν πράξιν (3). Διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ζητῇ τὴν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ τροπὴν οὐχὶ τόσον ἐν ὀρισμέναις ἐξωτερικαῖς ἀποχαῖς, ὅσον ἐν τῇ τῆς βουλήσεως ἀπαλλαγῇ καὶ τῇ τῆς εἰς τὸ σωματικὸν προσκολλησέως· ἐξ ἑτέρου δ' ὁ Πλωτῖνος ἀπὸ τῆς περὶ τοῦ κάλλους τούτου τοῦ κόσμου θεωρίας τοῦ Πλάτωνος παρακινούμενος θέτει τὸ αἰσθητὸν καὶ νοητὸν καὶ ἐν ἠθικῇ ἀναφορᾷ εἰς θετικὴν σχέσιν· ὅσῳ καὶ ἂν ὁ κόσμος οὗτος ἀπὸ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἀφίσταται, φέρει ὅμως τὴν εἰκόνα αὐ-

(1) I, 6, 6. γίνεται οὖν ἡ ψυχὴ καθαρῶτα εἶδος καὶ λόγος καὶ πάντῃ ἀσώματος καὶ νοερὰ καὶ ὅλη τοῦ θεοῦ.

(2) I, 6, 9. οὐ γὰρ ἂν πώποτε εἶδεν ὀφθαλμὸς ἥλιον ἡλιοειδῆς μὴ γεγεννημένος, οὐδὲ τὸ καλὸν ἂν ἴδῃ ψυχὴ μὴ καλὴ γενομένη.

(3) I, 5, 10. αἱ πράξεις οὐκ ἐξ ἑαυτῶν τῶ εὖ διδύσασιν, ἀλλ' αἱ δικθέσεις καὶ τὰς πράξεις καλὰς ποιοῦσι, καρποῦται τε ὁ φρόνημος τὸ ἀγαθὸν καὶ πράττων, οὐχ ὅτι πράττει οὐδ' ἐκ τῶν συμβαινόντων, ἀλλ' ἐξ οὗ ἔχει.

τοῦ, ἡ ἀμορφος ὕλη φαίνεται ἐν αὐτῷ μεμορφωμένη ὑπὸ τοῦ εἶδους, συνέλαβεν ἐν αὐτῇ τὴν ἰδέαν, καὶ ἀναμιμνήσκει τῇ ψυχῇ τὸ ὑπεραισθητὸν (I, 6, II, 9). Τὸ αἰσθητὸν ἐστὶ κατὰ τοῦτο γέφυρα πρὸς τὸ ὑπεραισθητὸν· ἐν τῷ σωματικῷ κάλλει ἐξάπτεται ὁ ἔρωσ (ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ), καὶ εἶναι δυνατόν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ καλοῦ νὰ ἀνυψωθῇ βαθμηδὸν εἰς τὸ ἀνώτερον καὶ ἀνώτατον κάλλος (I, 3, 2. I, 6, 4. V, 9, 1. VI, 9, 9). Ὁ Πλωτῖνος διακρίνει δύο εἶδη ἔρωτος, ἀνώτερον καὶ κατώτερον· ὁ μὲν πρῶτος εἶναι ὁ οὐράνιος, υἱὸς τῆς οὐρανίας Ἀφροδίτης (τῆς πρώτης ψυχῆς), ὁ θεὸς ἔρωσ, γεννηθεὶς ἐκ τοῦ ἔρωτος αὐτῆς πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὰγαθόν· ὁ δὲ δεύτερος υἱὸς τῆς πανδήμου Ἀφροδίτης (τῆς δευτέρας ψυχῆς), ὃν ὁ Πλάτων υἱὸν τῆς πενίας (ὕλης) καὶ τοῦ πόρου (νοῦ ἢ λόγου) ὀνομάζει. Ἡ ἀνοδος ἀρχεται ἀπὸ τοῦ αἰτιατοῦ καὶ προβαίνει εἰς τὸ αἰτιον (1)· καὶ οὕτως ἡ ἀποθετικὴ ἐννοια τῆς ἠθικῆς κέκτηται τὴν ὑπεροχὴν, ὡς ὁ τοῦ συστήματος ἀπαιτεῖ χαρακτήρ. Διὰ τοῦτο ἐπόμενον ἦτο νὰ ἀποδοθῇ τῷ πρακτικῷ ὑποδεεστέρα ἀξία τοῦ θεωρητικοῦ χωρὶς ὅμως τὸ πρακτικὸν ὅλως νὰ ἀποβληθῇ.

Ὁ Πλωτῖνος οὐδ' ὁλως τοῖς χριστιανοῖς γνωστικοῖς συμφωνῶν περὶ περιφραγήσεως τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἔλεγεν (II, 9), ὅτι τῷ καταφρονοῦντι τῆς ἀρετῆς ἄλλο δὲν μένει ἢ ἡδονὴ καὶ τὸ συμφέρον· ὁ ἀληθῶς ἐνάρετος τηρήσει τὴν ἀρετὴν καὶ ἐν πράγμασι τούτου τοῦ βίου καὶ τὰ μέσα δὲν θέλει παρίδει, δι' ὧν ἡ ψυχὴ θεραπεύεται καὶ καθαρίζεται· ἡ νοουσιὰ πρὸς θεωρίαν τοῦ Θεοῦ δὲν ἀρκεῖ, ἀλλὰ πρέπει νὰ δειχθῇ πῶς αὕτη εἶναι δυνατὴ· μόνῃ ἢ τελείᾳ ἀρετῇ δεῖξει τὸν θεόν· ὅπου λείπει ἀρετῆ, τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἶναι κενόν· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Πλωτῖνος ὅλως δὲν ἀπέστη τοῦ πρακτικοῦ· ἐφ' ὅσον πράττει ὁ ἄνθρωπος, ἀσχολεῖται περὶ τὸ ἀντικείμενον, θέτει ἐξωτερικὸν τέλος, ἐξήρ-

(1) I, 6, 7. ἀναγκαῖόν οὖν πάλιν ἐπὶ τὸ ἀγαθόν· τεθξίς δ' αὐτοῦ ἀναβαίνουσι πρὸς τὸ ἀνω καὶ ἐπιστραφεῖται καὶ ἀποδουμένους ἃ καταβαίνοντες ἡμιφύσμεθα· οὕτως ἐπιτυγχάνει ἔρῳν ἀληθῆ ἔρωτα καὶ ὀριμεῖς πόθους καὶ τῶν ἄλλων ἐρώτων καταγελην καὶ τῶν πρότερον νομιζομένων καλῶν καταφρονεῖν.

τηται ἐξ ἐξωτερικῶν μέσων, ἀναγκάζεται νὰ ἀψηται τοῦ αἰσθη-
 τοῦ κόσμου, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν ταῖς ἰδέαις αὐτοῦ ὑποτελῆ.
 Τοῦτο ὅμως ἐφαίνεται τῷ Πλωτίνῳ οὐ μόνον ἀτέλεια, ἀλλὰ καὶ
 ἀκαθαρσία· ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ δὲν ἀνήκει τῇ ἀνωτέρῃ ψυχῇ, ἀλλὰ
 τῷ κοινῷ μόνον, τῷ συγκειμένῳ ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ κατω-
 τέρων δυνάμεων (I, 1, 10. VI, 3, 16). Ἐπειδὴ ἡ πράξις εἶναι
 ἐνέργεια σχετικὴ ἐξ ἄλλου ἠρτημένῃ, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτῇ
 ἐξ ἄλλου ἠρτημένος, ἢ ὅπως ὁ Πλωτίνος λέγει, γοητευμένος (1).
 Καὶ ὅσῳ τελεία καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια δὲν δύ-
 ναται νὰ ἐξομοιωθῇ τῇ θεωρητικῇ· ἐπομένως μόνος ὁ θεωρητι-
 κὸς δύναται ν' ἀνυψωθῇ πρὸς τοὺς Θεοὺς, εἰς τὸ ὑπεραισθητόν
 (I, 1, 12)· καὶ ἂν ἡ πράξις ἀνελλιπῆς ὑποτεθῇ, μένει ὡς τὸ
 οὐσιῶδες αὐτῆς μόνῃ ἡ θεωρία, διότι σκοπὸς πάσης πράξεως
 δύναται νὰ ᾖ μόνῃ ἡ κτῆσις τοῦ ἀγαθοῦ· τοῦτο ὅμως ἔχει
 ἡ ψυχὴ μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ· ἄρα ἡ θεωρία εἶναι τὸ τέλος τῆς
 πρακτικῆς ἐνεργείας καὶ πηγάζει ἐκ τῆς ὀρμῆς καὶ χρείας τῆς
 γνώσεως, καὶ ὅτι αὐτὴ δὲν ἀπευθύνεται εἰς τὴν γνῶσιν ἀμέ-
 σως, τούτου αἴτιον εἶναι ἡ ἀσθένεια τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως.
 Πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος νοερώς νὰ ἐποπτεύσῃ δὲν δύναται, τοῦτο
 παριστᾷ ἐξωτερικῶς, ὅπως ἐποπτεύσῃ τοῦλάχιστον αἰσθητῶς,
 ἡ πράξις αὐτοῦ εἶναι γνῶσις ἀτελής, μόνον περιόδος πρὸς γνῶ-
 σιν (2). Διὸ πολιτικαὶ ἀρεταὶ ἔχουσι ἀξίαν, διότι μετριάζουσι
 καὶ περιορίζουσι τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ πάθη, ἀπομακρύνουσι

(1) IV, 4, 43. πᾶν γὰρ τὸ πρὸς ἄλλο γοητεύεται ὑπ' ἄλλου· πρὸς δ' γὰρ
 ἔστιν ἐκεῖνο, γοητεύει καὶ ἄγει αὐτό, μόνον δὲ πρὸς αὐτό ἀγαθήτεον.

(2) III, 8, 3· ἄνθρωποι ὅταν ἀσθινήσωσιν εἰς τὸ θεωρεῖν σκιὰν θεωρίας καὶ
 λόγου τῆν πράξιν ποιοῦνται· ὅτι γὰρ μὴ ἰκανὸν αὐτοῖς τὸ τῆς θεωρίας ὑπ'
 ἀσθενείας ψυχῆς λαβεῖν οὐ δύναται τὸ θέαμα ἰκανῶς καὶ διὰ τοῦτο οὐ πλη-
 ρούμενοι, ἐπιέμενοι δ' αὐτὸ ἰδεῖν, εἰς πράξιν φέρονται, ἵνα ἴδωσιν ὃ μὴ νῶ
 ἔδυναντο III, 8, 5· ἡ ἄρα πράξις ἐνεκα θεωρίας καὶ θεωρημάτων, ὥστε καὶ
 τοῖς πράττουσιν ἡ θεωρία τέλος· καὶ οἷον ἐξ εὐθείας ὃ μὴ ἠδυνήθησαν λαβεῖν,
 καὶ τοῦτο περιπλανώμενοι ἐλθεῖν ζητοῦσιν· ἐπεὶ καὶ ἀγαθοῦ χάριν πράττουσιν·
 τοῦτο δὲ οὐχὶ ἵνα ἔξω αὐτῶν, οὐδ' ἵνα μὴ ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα ἔχωσι τὸ ἐκ τῆς
 πράξεως ἀγαθόν· τοῦτο δὲ ποῦ; ἐν ψυχῇ· ἀνέκαμψεν οὖν πάλιν ἡ πράξις εἰς
 θεωρίαν.

ἡμικτημένους δόξας, παρέχουσι ἐν τῷ αἰσθητῷ ὁμοίωμα τοῦ
 μέτρου ἐν τῇ ψυχῇ· ἀλλ' ἡ ἀνωτέρῃ ἀρετῇ δὲν εἶναι ἡ περιορί-
 ζουσα τὴν αἰσθητικότητα διὰ τοῦ νοητικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐλευθεροῦσα
 αὐτὸ ὅλως ἀπ' αὐτῆς· ἡ ἀληθοῦς σοφία, σύνεσις, ἀνδρεία καὶ δι-
 καισύνη δὲν ἀναφέρονται πλέον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ μόνον
 εἰς τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς ἑαυτήν· μόνον αὗται αἱ ἀρεταὶ
 εἰσὶν ἔκτυπον τῶν τοῦ Θεοῦ νοῦ ἰδιοτήτων, αἱ δ' ἠθικαὶ οὐδὲ
 συγκριτικῶς δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ· διὸ ὁ ἐπιδεκτικὸς
 ἰσχυρᾶς θεωρητικῆς ἐνεργείας δὲν θέλει ἐπιπολὺ διατρίψῃ ἐν
 τῷ κατωτέρῳ, ἀλλὰ τραπῇ κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὸ ἀνώτερον,
 τὴν θεωρίαν· οὗτος δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ζήσῃ ὡς ἄνθρωπος μόνον,
 ἀλλ' ὡς Θεός (I, 2, 2. I, 6, 6). Ἰντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ
 πολιτικὸς βίος καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ οὐδὲν εἰ-
 γον τῷ Πλωτίνῳ θέλητρον. Ὁ Πλωτίνος λέγει μὲν ὅτι τις
 πρέπει νὰ ἀνθίσταται γενναίως εἰς τὸ ἀδίκον, δὲν πρέπει ὅμως
 διὰ προσευχῆς νὰ ζητῇ τὴν βοήθειαν τῶν Θεῶν (III, 2, 8), κα-
 τηγορεῖ τοὺς κακῶς κυβερνωμένους, ὅτι οὔτε κρείττους ἀνατρέ-
 φουσιν οὔτε ἀνέχονται (I, 4, 14. III, 2, 9)· καίτοι ἐπιδοκι-
 μάζει τὴν τοῦ Πλάτωνος ἀριστοκρατίαν, ἀπέχει ὅμως τῶν πο-
 λιτικῶν (IV, 4, 17).

Τὸ φρόνημα τοῦ Πλωτίνου εἶχε τοσοῦτον τραπῇ εἰς τὸ ἐσω-
 τερικόν, εἰς τὸν νοητὸν κόσμον, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ
 ἀξίαν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ὁ Πλωτίνος λέγων τὸ ἐν ἐλευ-
 θερίᾳ, ἐξ αὐτοῦ δὲ πάντα φύσει παράγων, συνέχευεν ἐλευθερίαν
 καὶ ἀναγκαιότητα (III, 1, 4). Ἐλεύθερον δὲ λέγει καὶ τὸν ἀσώ-
 ματον ἄνθρωπον, ἐπομένως καὶ τὴν ψυχὴν τὴν καθαρὰν ἀνα-
 μάρτητον. Ἐνεκα ὅμως τῆς συνεχείας τοῦ ἐνὸς μετὰ πάντων
 οὐτ' αὐτὸ δύναται ἐλεύθερον νὰ κληθῇ οὔτε ὁ ἄνθρωπος.

Ἐκ δὲ τῶν θεωρητικῶν ἐνεργειῶν ὀνομάζει τὴν αἰσθησιν ἀγ-
 γελον, ὃν ἐξαποστέλλει πρὸς τὰ κάτω ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐν ἡμῖν,
 ὁ νοῦς (V, 3, 3)· θεωρεῖ δὲ ὅτι οἷον λόγον ἔχει τὸ φανταστι-
 κὸν πρὸς τὸ νοητικόν, ἔχει ἡ αἰσθησις τὸν αὐτὸν πρὸς τὴν συγ-
 κατάθεσιν (IV, 3, 23)· τὴν αἰσθησιν καὶ τὰ αἰσθητὰ ἐκλαμ-
 βάνει εἰδωλὸν τινος ἀνωτέρου, ὡς ἀμυδρὰν νόησιν (VI, 7, 7).

ὥστε εἶναι τὰς αἰσθήσεις ταύτας ἀμυδράς νοήσεις, τὰς δ' ἐκεῖ νοήσεις ἐναργεῖς αἰσθήσεις). Δεικνύει πῶς ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ καλοῦ ἀναβαίνομεν εἰς τὸ ὑπεραισθητόν, ὅτι ἐν τῷ αἰσθητῷ εἰσι μορφαὶ καὶ δυνάμεις, ὡς ἔχνος ὅμως, οὐχὶ δὲ πράγματι· ὥστε τὴν αἰσθητὴν γνῶσιν θεωρεῖ ὡς ἐξωτερικὸν ἔκτυπον τοῦ ὄντος καὶ ὡς μὴ τῆ καθαρᾶ ψυχῆ ἀνήκουσαν, ἀλλὰ τῆ μεμολυσμένη (V, 3, 3. I, 1, 7. IV, 8, 4), καὶ προτρέπει αὐτῆς νὰ ἀποτραπῶσιν (III, 6, 5), δὲν ἀνῆρσεν ὅμως τὸ οὐσιώδες ψεύδος τῆς αἰσθητῆς γνώσεως· ἐδείξε μὲν ὅτι ἐν τῷ αἰσθητῷ ὑπάρχει ἀναφορά, ἥτις καὶ ἔχνος καλεῖται, τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ἢ ἀναφορὰ ὅμως αὕτη δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἐὰν ἡ αἰσθησις ἐξηγητῆται ἀνοίκειον τῆς ἀντιλήψεως εἶδος· ἡ θεωρία αὕτη περὶ αἰσθήσεως ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ Πλωτίνου περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου θεωρίας, ὅτι ἡ αἰσθητὴ γνῶσις ἐν τῷ ἐξωτερικῷ εἰδώλῳ τοῦ ὄντος ὄντος περιορίζεται (II, 6), καὶ ἀνήκει τῆ ἐν τῷ σώματι ψυχῆ.

Ἐκ δὲ τῆς αἰσθήσεως πηγάζει ἡ φαντασία.

Πλείονα δ' ἀλήθειαν ἀποδίδει τῆ διανοίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ, διότι ταῦτα ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ ὄν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ὄντος (1). Ποίαν δ' ἀξίαν ἀπέδιδεν αὐτῷ, ἀποδεικνύουσιν οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῦ περὶ τῆς διαλεκτικῆς· αὕτη ἦν αὐτῷ ἡ καθαρὰ ἐπιστήμη, ἢ λόγῳ περὶ παντός δυναμένη ἐξίς εἰπεῖν (2)· ἡ διαλεκτικὴ πραγματεύεται περὶ τάγαθοῦ, τοῦ αἰδίου, καὶ τοῦ ἐναντίου, καὶ περὶ πάντων, ὅσα εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἔννοιαν ἀναφέρονται· ἐν αὐτῇ καταλήγει ἡ πλάνη ἐκ τοῦ σωματικοῦ πηγάζουσα, καὶ ἡ ψυχὴ ἐλευθέρᾳ πλάνης ἐν τῷ χώρῳ κινεῖται τῆς ἀληθείας. Ἡ δὲ συνήθης λογικὴ ἐστὶ βοηθητικὴ καὶ προπαρασκευαστικὴ αὐτῆς (IV, 4, 5)· ἡ διαλεκτικὴ ὅμως

(1) IV, 4, 12· τὸ γὰρ λογίζεσθαι τί ἄλλο ἂν εἴη ἢ τὸ ἐφίεσθαι εὑρεῖν λόγον καὶ φρόνησιν ἀληθῆ καὶ τυγχάνοντα νοῦ τοῦ ὄντος; ἡ φρόνησις ὅμως ἀναφέρεται εἰς τὸ ὄν, τὸ νοητόν.

(2) IV, 4, 12· Τί τι ἐκαστὸν καὶ τί τῶν ἄλλων διαφέρει, καὶ τίς ἡ κοινότης ἐν οἷς ἐστὶ, καὶ ποῦ τούτων ἕκαστον, καὶ ἔστιν ὅ ἐστι, καὶ τὰ ὄντα ὅποσα καὶ τὰ μὴ ὄντα αὐ ἕτερα δὲ ὄντων.

δὲν εἶναι γνῶσις κατ' εἶδος μόνον, δὲν εἶναι περιεχομένου κενή, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὸ πραγματικόν, τὸ ὄντως ὄν, καὶ πραγματεύεται περὶ τὸ ἀπολύτως αἴδιον καὶ κατὰ διαφορὰν πρὸς τὴν πρακτικὴν γνῶσιν (φρόνησιν) πρέπει ὡς ἡ σοφία νὰ θεωρηθῆ. Ὁ Πλωτίνος καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μορφήν δὲν παραγνωρίζει, ἀλλὰ ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ διαλεκτικὴ φέρει μεθοδικῶς εἰς τὸ ὄν (IV, 9, 5)· ἰσχυρίζομενος ὅμως ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι συμφόρησις θεωρημάτων, καὶ ἡ τοῦ νοῦ γνῶσις δὲν εἶναι γνῶσις δι' ἀποδείξεως, δὲν ἀναφέρει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπιστήμην, ἀλλ' εἰς τὸν θεῖον νοῦν (V, 8, 4). Ὁ Πλωτίνος ἰσχυρίζομενος, ὅτι τὸ λογιστικόν, τὸ διανοητικόν, ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως δεδομένον (V, 3, 2), ἀποδίδων τῷ νοῦ ἀναγκαιότητα, τῆ ψυχῆ βεβαιότητα διὰ πειθοῦς, ἀναφέρει τὴν ἐπιστήμην οὐ μόνον εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ψυχικὸν λογισμὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ διαλεκτικὴ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς λαμβάνει παρὰ τοῦ νοῦ, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐξ αὐτῶν ἀναπτύσσει τὰ περαιτέρω· καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Πλωτίνος δὲν ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτὸν καὶ σύγγχει, εἰ καὶ ἐν ταῖς ἐκφράσεσιν αὐτοῦ ἀκρίβειαν δὲν τηρεῖ. Τὸ ἔμμεσον ὅμως νοεῖν δὲν θεωρεῖ ὡς τὸ μέγιστον, διότι αὐτὸ ὑποθέτει ἄμεσον τοῦ ὑπεραισθητοῦ γνῶσιν· ἡ ψυχὴ αὕτη καθ' αὐτὴν ἐντὸς τοῦ λογισμοῦ περιοριζομένη ἐραχνίζεται τὰς ἀρχὰς ἀνωτέρας γνώσεως ἐκ τοῦ νοῦ (1).

Ὁ νοῦς δύναται νὰ φανερωθῆ τῷ νοῦ μόνον, μόνον συγγενές

(1) I, 3, 5· ἀλλὰ πόθεν τὰς ἀρχὰς ἔχει ἡ ἐπιστήμη αὕτη; ἡ νοῦς δίδωσιν ἐναργεῖς ἀρχὰς εἴ τις λαβεῖν δύναται ψυχῆ; εἴτα τὰ εἴη καὶ συντίθησι καὶ συμπλέκει καὶ διακρίει ἑαυτὸς εἰς πλείον νοῦν ἢ κατ' V, 3, 3· ἐπεβύβασθη δὲ (ψυχῆ) εἰς αἰσθησιν τοῦ τοιοῦτου (τάγαθοῦ) ἐπιλαμβάνοντο αὐτῆ νοῦ, τὸ γὰρ καθαρὸν τῆς ψυχῆς τοῦτο, καὶ νοῦ δέχεται ἐπιερίμενα ἔχνη· διὰ τί δὲ οὐ τοῦτο νοῦς, τὰ δ' ἄλλα ψυχῆ ἀπὸ τοῦ αἰσθητικοῦ ἀρξάμενα; ἢ ὅτι ψυχὴν δαί ἐν λογισμοῖς εἶναι, ταῦτα δὲ πάντα λογισμοῦ δύναμει ἐργα· ἀλλὰ διὰ τί οὐ τούτω τῷ μέρει δόντες τὸ νοεῖν ἐαυτὸ ἀπαλλοτρίωμεθα; ἢ ὅτι ἐδομεν αὐτῷ τὰ ἐξω σκοπεῖσθαι καὶ πολυπραγματεῖν, νοῦ δ' ἀξιοῦμεν ὑπάρχειν τὰ αὐτοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σκοπεῖσθαι· κατ' ἐκεῖνον δὲ (τὸν νοῦν ἐσμέν) διχῶς, ἢ τοῖς οἷον γράμμασιν ὡσπερ νόμοις ἐν ἡμῶν γράφεσιν, ἢ οἷον πληρωθέντες αὐτοῦ ἢ καὶ ὀνηθέντες ἴσιν καὶ αἰσθάνεσθαι παρόντος.

δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ συγγενές, ὁ νοῦς νὰ νοήσῃ μόνον τὸν νοῦν (1).

Ἄλλ' ἡ ἀνωτέρα αὕτη γνώσις δὲν εἶναι πλέον ἔρμεσος γνώσις, ἀλλ' ἄρμεσος γνώσις τοῦ γνωσθέντος, αὐτεποπτεία τοῦ νοεῖν, ἣτις ἐστὶν ἐνταύτῳ ἐποπτεία τοῦ νοητοῦ, τοῦ ὑπεραισθητοῦ ὄντος (2).

Ἐν ταύτῃ ὁμοίως τῇ ἐποπτείᾳ ἀναιρεῖται ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τοῦ θείου νοῦ, καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἰς τὴν καθάραν οὐσίαν αὐτοῦ ἐπανελθὼν ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ, οὐ ἐστὶ μόνον (3).

Ὁ Πλωτῖνος ἀληθῶς δὲν διακρίνει οὐσιωδῶς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀνθρώπος ὁμοίως ἐν τῇ ἐποπτείᾳ δὲν ἀφίεται ὅλως εἰς τὸ ἀπειρον ἀντικείμενον, καὶ οὐ μόνον ὁ νοῦς, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ νοῦ· ἐν τῇ ἐνώσει ὁμοίως πρέπει ἡ διαφορὰ ἀμφοτέρων καὶ τὸ ἀνθρώπινον συνεπιγνωστικὸν νὰ τηρηθῇ ἐνταύτῳ (4).

Μόνον δ' ἐν τῇ ἐποπτείᾳ τοῦ πρώτου ὄντος ἀπόλλυται αὕτη (συναίσθησις, συνεπιγνωστικὸν) ἐν τῷ τὴν ψυχὴν πληροῦντι ἀνωτέρῳ.

Καὶ αὕτη δ' ἡ βαθμὶς φαίνεται τῷ Πλωτίνῳ ἀνεπαρκής. Ἡ περὶ ἐποπτείας θεωρία αὐτοῦ συνέχεται μετὰ τῆς τοῦ Ἀριστο-

(1) I, 6, 9· IV, 8, 1· πολλάκις ἐχειρόμενος εἰς ἑμαυτόν· μετὰ ταύτην τὴν ἐν τῷ Θεῷ στάσιν εἰς λογισμὸν ἐκ νοῦ καταβάς.

(2) V, 3, 4· ἡμεῖς δ' ἄλλη δυνάμει προσχρησάμενοι νοῦν αὐτὸν γινώσκοντα ἑαυτὸν κατοψόμεθα; ἢ ἐκεῖνον μεταλαβόντες, ἐπεὶ περὶ κακείνου; ἡμέτερος καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνου, αὐτῷ νοῦν καὶ αὐτοῦ γινώσκόμεθα; ἢ ἀναγκαῖον οὕτως εἶπερ γινώσκόμεθα ὅτι ποτέ ἐστι τὸ ἐν νοῦ αὐτὸ ἑαυτό VI, 7, 35· νοῦς γενόμενος αὐτῆ (ψυχῆ) θεωρεῖ ὅλον νοηθεῖσα καὶ ἐν τῷ τόπῳ τῷ νοητῷ γενομένη· ἀλλὰ γενομένη μὲν ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτὸν ἔχουσα τὸ νοητὸν νοεῖ.

(3) IV, 4, 2· εἰ δ' ἐστὶν αὐτὸς (νοῦς) τοιοῦτος οἷος πάντα εἶναι, ὅταν αὐτὸν νοῦ πάντα ὁμοῦ νοεῖ· ὥστε τῇ μὲν εἰς ἑαυτὸν ὁ τοιοῦτος ἐπιβολὴ καὶ ἐνεργεία ἑαυτὸν ὁρῶν τὰ πάντα ἐμπεριεχόμενα ἔχει, τῇ δὲ πρὸς τὰ πάντα ἐμπεριεχόμενον ἑαυτόν.

(4) IV, 4, 2· ἐν τῷ νοητῷ οὐσα (ψυχὴ) ἔχει τὸ ἀμετάβλητον καὶ αὐτῆ· στραφεῖσα δ' οὐδὲν μεταξὺ ἔχει, εἰς τε τὸν νοῦν ἐλθοῦσα ἤρμυσται καὶ ἄρμυσθεῖσα ἠγῶται, οὐκ ἀπολλομένη, ἀλλ' ἐν ἐστὶν ἄμφω καὶ δύο· ὁμοῦ ἔχουσα τὴν συναίσθησιν αὐτῆς.

τέλους περὶ τῆς ἀμέσου γνώσεως τοῦ νοῦ καὶ τῆς τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης· ὁμοίως δὲ αὕτη ἡ θεωρία συνέχεται μετὰ τῆς τοῦ Φίλωνος, ὅτι τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐποπτεία τοῦ Θεοῦ, ἐν ἣ ἅς ὀρισμὸς τοῦ νοῦ καὶ πᾶσα τοῦ συνεπιγνωστικοῦ ἐνάργεια ἐξαφανίζεται. Ἡ ψυχὴ, ἵνα ἀψῆται τοῦ ὑπεραισθητοῦ, πρέπει νὰ προβῆ ὑπὲρ τὸν νοῦν (1)· οὕτω δὲ διάκειται τότε ἡ ψυχὴ ὥστε καὶ τοῦ νοεῖν καταφρονεῖ, ὅ τὸν ἄλλον χρόνον ἠσπάζετο, διότι τὸ νοεῖν ἐστὶ κίνησις, τὸ δὲ πρῶτον ὄν ἐστὶν ἀπολύτως ἀκίνητον· αὕτη πρέπει νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ πάντων, καὶ μορφῆς νοητῆς καθαρῶς νὰ γείνη ἀνείδεος καὶ οὕτως ἐπιδεικτικῆ, ἵνα δέξηται τὸ ὑπεραισθητόν (2).

Ἡ δὲ κατάστασις αὕτη κατὰ τὴν τοῦ Πλωτίνου πεῖραν δὲν εἶναι γνώσις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ οἴξις αὐτοῦ, ἐν ἣ πᾶσα διαφορὰ τοῦ ἐποπτεύοντος καὶ ἐποπτευομένου ἐξαφανίζεται, καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάστασις αὕτη εἶναι ἀγνοία μᾶλλον ἢ γνώσις· δὲν δύναται νὰ ᾔηται γνώσις, διότι ἡ ἐπιστήμη ἐστὶ λόγος, ὁ δὲ λόγος πολλὰ ἔχει· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἀποστῆ καὶ ἐπιστήμης καὶ ἐπιστητῶν καὶ παντὸς ἄλλου καλοῦ Θεάματος καὶ νὰ δράμῃ ὑπὲρ τὴν ἐπιστήμην, ἵνα ἔλθῃ εἰς τὸ ἐν, ὃ ἐστὶ τῷ δυναμένῳ οἴγεῖν ἐκεῖ παρὸν (3)· ὥστε δύναται νὰ καταληφθῇ μόνον ἐξ ἰδίας πείρας, ἐκ πραγματικῆς οἴξεως καὶ ἐλλάμψεως· ἵνα λάβῃ τις τὴν ἐποπτείαν, πρέπει αἴφνης νὰ πληρωθῇ καὶ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ φωτὸς τοῦ ἐκ τῆς Θεότητος, μάλιστα δὲ τὸ φῶς εἶναι αὕτη

(1) VI, 7, 35· ἐπεὶ δ' ἐκεῖνον ἴδῃ τὸν Θεὸν πάντα ἤδη ἀφίησιν· καὶ τὸν νοῦν τοῖνον τὴν μὲν ἔχειν ὁμόθυρον εἰς τὸ νοεῖν, ἣ τὰ ἐν αὐτῷ βλέπει, τὴν δὲ, ἣ τὰ ἐπέκεινα αὐτοῦ ἐπιβολῇ τινι καὶ παραδοχῇ, καθ' ἣν καὶ πρότερον εἴρω μόνον καὶ ὁρῶν βρατερον καὶ νοῦν ἔσχε, καὶ ἐν ἐστὶ· καὶ ἐστὶν ἐκεῖνη μὲν ἡ οἴξις νοῦ ἔρμυρος, αὕτη δὲ νοῦς ἐρῶν.

(2) V, 5, 6· VI, 9, 7· VI, 7· ἡ ψυχὴ τραπέισα πρὸς τὸ ἀνώτατον πάντη ἀπῆλλαχται καὶ μορφῆς νοητῆς· ἀποτίθεται πᾶσαν ἣν ἔχει μορφήν καὶ ἣτις ἀν καὶ νοητοῦ ἣ ἐν αὐτῇ· οὐ γὰρ ἐστὶν ἔχοντά τι ἄλλο καὶ ἐνεργοῦντα περὶ αὐτὸ οὔτε ἴδῃν οὔτε ἐνεργεσθῆναι, ἀλλὰ δεξιμῆτε κακὸν μήτε αὐτὸ ἀγαθὸν μήτε ἄλλο πρόχειρον ἔχει· ἵνα δέξηται μόνη μόνον.

(3) VI, 7, 34· VI, 9, 4· Παρφύρ. 6· Πλωτ. 23· Τέλος γὰρ αὐτῷ καὶ σκαπῶς ἣν τὸ ἐνωθῆναι καὶ πελάσσει τὸ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ.

ἡ θεότης δι' αὐτοῦ μανθάνει ὅτι ἐστίν, οὐχὶ δὲ καὶ τί ἐστίν· διότι δὲν εἶναι οὐσία (ὁ νοῦς ἐστίν οὐσία), ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας, ὑπερούσιον (1). ἡμεῖς τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ αἰσθανόμεθα μὲν δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ περιγράψωμεν (V, 3, 14). διότι εἶναι ἀπόλυτος ἔνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος· διὰ τοῦτο πᾶσα διαφορὰ τοῦ ἐποπτεύοντος καὶ ἐποπτευομένου, τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου, ὁ ὅρος παντὸς ἐξ ἀντικειμένου νοεῖν ἐξαφανίζεται (V, 9, 10. VI, 9, 9). ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς γίνονται ἓν καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος ἓν· τότε οὐδεὶς λόγος περὶ ἐποπτείας γίνεται, ἀλλ' ἡ ψυχὴ γίνεται φῶς καθαρὸν, θεὸς, ἢ βέλτιον εἰπεῖν γινώσκει, ὅτι ἐστὶ θεός.

Ἐπειδὴ τὸ αὐτοσυνειδὸς διαφορὰν ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ὑποθέτει, ἡ δὲ διαφορὰ ἐξαφανίζεται, φανερὸν εἶναι ὅτι οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γείνη περὶ αὐτοσυνειδότητος καὶ νοεῖν, διότι νοεῖν ἐστίν ὅπου ἔννοια ὠρισμένα εἰσὶν· ἐνταῦθα ὁμῶς ἔσμεν ὑπὲρ πᾶν ὠρισμένον, διότι ἡ ψυχὴ ἐν μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος γενομένη ἐστίν ὑπὲρ τὸ νοεῖν, οὔτε κίνησιν οὔτε ζῶν οὔτε ἰδέαν οὔτε συνειδὸς ἔχουσα, διότι ἐστίν ὑπὲρ πάντα, ἐν καταστάσει ἐκστάσεως, ἀπλώσεως καὶ ἐπιδόσεως (I, 4, 9. III, 9, 3. V, 3, 1. V, 8, II, VI, 7, 35. VI, 9, 10). Πῶς ὁμῶς ἡ ψυχὴ εἰς ταύτην τὴν κατάστασιν ἔρχεται; Ὁ Πλωτῖνος λέγει, ὅτι ἔρχεται δι' ἀπολύτου ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν ἐκτὸς κατ' ἐπανάνοδον εἰς ἑαυτήν, διότι ἡ ψυχὴ ἀπεκδυομένη τῶν ἐκτὸς καὶ εἰς ἑαυτὴν στραφομένη ἐστίν ἀμέσως ἐν τῇ θεότητι (2).

Τὸ θεῖον φῶς, ἡ ἐποπτεία τοῦ Θεοῦ, ἀνατέλλει ἐν τῇ ψυχῇ ἀίφνης· αὐτὴ δὲν πρέπει αὐτὸ νὰ ζητῇ, ἀλλὰ νὰ περιμένῃ· δὲν δύναται νὰ εἴπῃ πόθεν τοῦτο ἔρχεται, ἔσωθεν ἢ ἔξωθεν, μάλι-

(1) V, 5, 6· ὅτι μὲν ἐστὶ διὰ τούτου μαθὼν, οἷον δὲ ἐστὶ τοῦτο ἀρεῖς· οὐ γὰρ ἐνὶ οὐδὲ τὸ οἷον ὅταν μὴδὲ τὸ τί.

(2) IV, 8, 1. V, 5, 7. V, 3, 17· ἄρειε πάντα VI, 9, 7· πάντων τῶν ἔξω ἀφεμένην δεῖ ἐπιτραπήναι εἰς τὸ εἶναι πάντη, μὴ πρὸς τι τῶν ἔξω κεκλισθαι, ἀλλ' ἀνοήσαντα τὰ πάντα· ἀγνοήσαντα δὲ καὶ ἑαυτὸν ἐν τῇ θεῇ ἐκείνου γενέσθαι· τὴν ἐναγτίαν δὲ ὀρανοῦσα (ἡ ψυχὴ) ἤξει οὐκ εἰς ἄλλο, ἀλλ' εἰς ἑαυτὴν καὶ οὕτως οὐκ ἐν ἄλλῃ οὔσα ἐν οὐδενί ἐστίν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ· τὸ δ' ἐν αὐτῇ μόνῃ, καὶ οὐκ ἐν τῷ ὄντι, ἐν ἐκείνῃ.

στα δ' αὐτὸ οὐδ' ἔρχεται, ἀλλὰ πάρεστιν ἀμέσως, πληροῦν τὴν ψυχὴν εὐπαθείας καὶ μακαριότητος (1).

Ἡ κατάστασις ὁμῶς αὕτη κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον εἶναι ἐφήμερος· καίτοι ἡ θεότης δὲν μακρύνεται, μακρύνεται ὁμῶς ὁ νοῦς αὐτῆς, διότι ἔνεκα τῆς περιορισμένης αὐτοῦ φύσεως δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἐν τῷ ἀορίστῳ· ἡ ἀοριστία τοῦ ἐνὸς τρομάζει τὴν ψυχὴν, διότι φοβεῖται μὴ δὲν θέλει ἔχει πραγματικῶς μὴ βλέπουσα αὐτὸ ἀπέναντι αὐτῆς ὡς ἕτερον καὶ οὕτως ἐξέρχεται τῆς ἐνότητος (2).

Ἐν τοῖς ἰσχυρισμοῖς τούτοις ὁμολογεῖται οὐ μόνον ἡ πεῖρα, ἢ ἕκαστος ἐξιστάμενος ποιεῖ, ὅτι δὲν δύναται νὰ διαμείνῃ ἐν ταύτῃ τῇ τῆς ἐκστάσεως καταστάσει ἐπὶ πολὺ, καὶ ὅτι τὸ ἀκατάληπτον ἀπειρον εἶναι περιεχομένου κενόν, ἀλλὰ καὶ ἡ συνέπεια τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτῖνου ἀποδείκνυται πλήρης. Ἡ ἐποπτεία ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως ἐξαχθεῖσα κτάται διὰ πράξεως στιγμιαίας· ἡ ψυχὴ καταβαίνει ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐποπτείας εἰς τὸ αἰσθητὸν, ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Ἡ ψυχὴ τὴν μέσσην θέσιν κα-

(1) V, 3, 17. τότε δὲ χρὴ ἐπιρακέναι πιστεύειν, ὅταν ἡ ψυχὴ ἐξαίφνης φῶς λάβῃ· V, 5. νοῦς αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων καλύψας καὶ συναγαγὼν εἰς τὸ εἶναι μὴδὲν ὁρῶν θεάσεται οὐκ ἄλλο ἐν ἄλλῃ φῶς, ἀλλ' αὐτὸ καὶ αὐτὸ μόνον καθαρὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐξαίφνης φανὴν ὥστε ἀπορεῖν ὅθεν ἐσάνη, ἔσωθεν ἢ ἐνδον, καὶ ἀπελθόντος εἰπεῖν· ἐνδον ἄρα ἦν καὶ οὐκ ἐνδον αὐ· ἢ οὐδεὶς ζητεῖν, πόθεν, οὔτε γὰρ ἔρχεται οὔτε ἀπειρὸν οὐδαμοῦ, ἀλλὰ φαίνεται τε καὶ οὐ φαίνεται· διὸ οὐ χρὴ διώκειν, ἀλλ' ἡσυχῇ μένειν ἕως ἂν φανῇ· ὁ δ' οὐκ ἦν ὡς τις προσεδόξα, ἀλλ' ἦλθεν ὡς οὐκ ἔλθων· ἰσθῆθι γὰρ ὡς οὐκ ἔλθων ἀλλὰ πρὸ ἀπάντων παρῶν πρὶν καὶ τὸν νοῦν ἔλθειν (πρὸς αὐτόν)· VI, 7, 30. ἐξενεχθεῖς δὲ τῇ αὐτῇ τοῦ νοῦ οἷον κόματι καὶ ὕψος ὑπ' αὐτοῦ οἷον οἰθήσαντος ἀρθεῖς εἰσῆλθεν ἐξαίφνης οὐκ ἰδὼν ὅπως . . . εὐπαθοῦσα οὐ ψεύδεται ὅτι εὐπαθεῖ· ἀπλωθεῖς εἰς εὐπάθειαν τῷ κόρῳ . . . μακαρίαν διδοῦς αἴσθησιν καὶ θέαν.

(2) VI, 9, 3. ὅσοι δ' ἂν εἰς ἀνείδειον ἡ ψυχὴ ἦ, ἐξελθονατοῦσα περιλαβεῖν τῷ μὴ ὀρίζεσθαι καὶ οἷον τυποῦσθαι· ἐξελισθάνει καὶ φοβεῖται μὴ μὴδὲν ἔχῃ· διὸ κάρνει ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ ἀσμένῃ κτασθάνει πολλάκις· ἐν οὐσα τῷ ἐν εἶναι αὐτῇ οὐκ οἴεται πῶς ἔχειν ὃ ζητεῖ ὅτι τοῦ νοουμένου μὴ ἕτερον ἐστίν· τοῦλάχιστον ἡ ἐξοδος αὐτῆ εἶναι ἀναπόφευκτος ἐν ὅσῳ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος συνδέεται (VI, 9, 11). Πῶς οὖν οὐ μένει ἐκεῖ; ἢ ὅτι μῆπω ἐξεληλυθεν ὅλως· ἐστὶ δὲ ὅτε καὶ τὸ συνεχὲς ἐστὶ τῆς θέας· οὐκ ἔτι ἐνοχλοῦμένῳ οὐδαμῶν ἐνόχλησιν τοῦ σώματος.

τέχουσα τοῦ υπεραισθητοῦ καὶ αἰσθητοῦ ἔχει φύσιν ἀμφίβιον. Ἐν ταύτῃ ἄρως τῇ μέσῃ θέσει ὑφίσταται ἡ οὐσία αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς αἱ ἀντιφάσεις προέρχονται (Ritter Gesch. d. Phil. IV, 599).

Ἐὰν ὁ φιλόσοφος ἐν τῇ ἐποπτεία νὰ τηρηθῇ δὲν δύναται, ὁ δὲ ἀνθρώπινος βίος δεῖται βοηθητικῶν μέσων, δι' ὧν ὁ ἐσωτερικὸς βίος τῆς ψυχῆς ὑποστηρίζεται καὶ πρὸς τὸ υπεραισθητὸν διευκολύνεται, τὰ μέσα ταῦτα δὲν δύνανται ἀλλαγῆναι νὰ ζητηθῶσιν εἰμὴ ἐν τῇ ὀρησκείᾳ. Οὕτω συνέχεται ἡ περὶ ὀρησκείας ὡς βοηθητικοῦ μέσου τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας θεωρία αὐτοῦ.

Ὅτι δὲ τὴν ὀρησκείαν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ὡς μέσον βοηθητικόν, ἐξάγεται ἐκ τῆς ὅλης τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἐπόψεως καὶ ἐκ τῆς ἀπὸ αἰώνων πορείας τῆς Πλατωνικῆς σχολῆς.

Ἐπειδὴ ἐπὶ Πλωτίνου ὁ πολιτικὸς βίος ἐξέπεσεν, ὁ κύριος μοχλὸς τῆς ἠθικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις, καὶ παρὰ τῷ Πλωτίνῳ πᾶσαν ἀπώλεσεν ἀξίαν, ὑψώθη ἡ ἀξία τῆς ὀρησκείας ἐν τῇ Πλατωνικῇ σχολῇ ἀφορώσῃ εἰς συγχώνευσιν τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς ὀρησκείας.

Πρώτη ἰδέα τῆς σχολῆς ταύτης εἶναι ἡ θεότης καὶ ὁ πόθος πρὸς ἔνωσιν μετ' αὐτῆς· ὥστε ὀρησκεία καὶ φιλοσοφία συνταυτίζονται.

Πᾶσα νοερὰ ζωὴ πηγάζει ἐξ ἀνωτέρας ἐπενεργείας, ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ, καὶ ἡ ἀποκάλυψις αὕτη ἰδρύεται ἐν τῇ ἐσωτερικῇ σχέσει τῶν κατωτέρων πρὸς τὰ ἀνώτερα καὶ ἐξήρτηται ἐκ μεταξὺ κειμένων ὄντων, δι' ὧν πρέπει ἡ ψυχὴ εἰς τὸ ἀνώτατον νὰ ἀνυψωθῇ, δι' ὧν τὸ ἀνώτερον καταβαίνει εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον· ἐκ τῆς ὑποθέσεως τῶν μεταξὺ ὄντων δίδεται πλῆθος θεῶν ὄντων ἀξιούτων νὰ λατρεύωνται.

Ὁ Πλωτίνος ἐξ ἑνὸς μὲν παραδέχεται μονοθεϊσμόν, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκλαβὼν τὴν ὅλην ἐκ τοῦ ἑνὸς θεοῦ σειρὰν τῶν γεννηθέντων ὄντων ὡς θεοὺς κατέστησεν ὅλον σύστημα θεῶν ὄντων (II, 9, 9). Τούτων δὲ πρῶτόν ἐστιν ὁ θεὸς νοῦς ὁ καὶ δεῦτερος θεὸς

καλούμενος· μετ' αὐτὸν δ' οἱ νοῖ (V, 5, 3). Καὶ ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ καλεῖται θεὸς υπεραισθητός.

Κατωτέρα δὲ τάξις θεῶν ὄντων εἰσὶν οἱ ἔρκατοι θεοὶ, τὰ ἀστρα (IV, 1, 4. VI, 5, 12)· οἱ δὲ δαίμονες δὲν εἶναι θεοὶ, ἀλλ' ἡμίθεοι. Εἰς τούτους δὲ τοὺς θεοὺς καὶ τὰς μεταφυσικὰς σχέσεις αὐτῶν ἀναφέρονται οἱ μῦθοι τῆς τῶν πολλῶν ὀρησκείας. Ὁ μῦθος κατὰ Πλωτίνον παριστᾷ τὴν τῶν ὄντων οὐσίαν ἱστορικῶς καὶ μερίζει τὰ νοήσει διαφέροντα εἰς χρονικὰς περιόδους (IV, 84. III, 5, 9).

Ἐἴτε ἐκ προθέσεως καὶ ἐν γνώσει εἴτε ἀνευ προθέσεως καὶ ἐν ἄλλειψι ἀλλῆς τινὸς μορφῆς τῶν ἰδεῶν τὸ εἶδος τοῦτο ἐξελέξαντο (V, 8, 6. I, 6, 8. IV, 3, 11. VI, 9, 11)· διὸ καὶ αἱ ἐν τῷ μύθῳ ἰδέαι ἀπὸ τῆς μορφῆς ταύτης λυθεῖσαι δύνανται νὰ παρασταθῶσι καθαραί.

Ἀπὸ ταύτης τῆς ἀρχῆς ὁ Πλωτίνος ὀρμώμενος εὕρισκει ἐν τοῖς μύθοις τῶν Ἑλλήνων τὰς σπουδαιότατας φιλοσοφικὰς ἐννοίας. Ὁ πατὴρ τῶν θεῶν, ὁ Οὐρανός, ἐστὶ τὸ πρῶτον ὄν. Ὁ Κρόνος, καὶ ἐν ἄλλῃ ἀναφορᾷ, ὁ Ζεὺς ἐστὶν, ὁ νοῦς. Ὁ Ζεὺς ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ. (V, 8, 12. V, 1, 4. III, 5, 8. IV, 4, 10). Λί (Θηλυκαὶ Θεότητες) θεαὶ σημαίνουσι ψυχὰς, οἱ θεοὶ (ἄρσενικαὶ Θεότητες) ἀναφέρονται εἰς τὸν νοῦν.

Ἡ Ἀφροδίτη ἐστὶν ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ καὶ αὕτῃ διττῇ, οὐρανία καὶ πάνδημος, ὡς ἡ ψυχὴ διττῇ (III, 5. VI, 9). Ἡ Ἥρα ἀναφέρεται εἰς τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ἡ Δήμητρα, Ἔστια εἰς τὴν τῆς γῆς (IV, 4, 27)· ὁ Ἀπόλλων ἐστὶ τὸ ἐν ἀφαιρουμένων τῶν πολλῶν (V, 5, 6). Ὁ Ἑρμῆς ἐστὶν ὁ λόγος (III, 6, 19)· Δικαιολογεῖ δὲ οὐ μόνον τοὺς μύθους, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων λατρείαν, διότι τὸ θεῖον ἔχει τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐν τῷ εἰδώλῳ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον μεταδιδομένην (1).

(1) IV, 3, 11. καί μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι σοφοὶ ὄσαι ἠδουλήθησαν θεοὺς αὐτοῖς παρῆναι, ἱερὰ καὶ ἀγάλματα ποιησάμενοι, εἰς τὴν τοῦ παντὸς φύσιν ἀπιθόντες ἐν νῆι λαθεῖν, ὡς πανταχοῦ μὲν εὐάγωγον ψυχῆς φύσιν, δεξασθαι γὰρ μὲν ἔβαν ἀν εἶη ἀπάντων, εἴ τις προσπαθῆς τι τεκτῆναιτο ὑποδέξασθαι δυνάμενον ματρὸν τινὰ αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁ Πλωτῖνος καὶ τὴν τῶν Θεῶν λατρείαν Θεμελιοῖ φιλοσοφικῶς. Ἡ φιλοσοφία ὁμῶς ἀνέκαθεν τὰ εἰδῶλα τῶν Θεῶν εὖρε πρόσκομμα. Ὁ Πλωτῖνος καὶ ἐνταῦθα εὕρισκει τὸν λόγον, ὅτι ὁ νοητὸς ἥλιος μεταβιβάζει τὰ ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἐντεῦθεν εἰς ἐκεῖθεν ὅπως μηδέποτε ἡ ψυχὴ μείνη ἔρημος, ἀλλ' αἰεὶ βλέπει εἰς τὸν νοῦν. Καὶ τὸ ὑποκειμένον τῆς λατρείας, δὲ εἰς τὸ περὶ προσευχῆς ζήτημα περιλαμβάνεται, στηρίζεται ἐπὶ τῆς συμπαθείας πάντων τῶν ὄντων. Αἱ εὐχαὶ εἰσακούονται διὰ τῶν ἀστρῶν, αἱ οὐσιωδέστεραι ἐνέργειαι ἔπονται ἀνευ βουλήσεως, ἐξ ἀνάγκης.

Ἐπειδὴ ἕκαστον θίγεται συμπαθητικῶς ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς, μεταδίδεται συμπαθητικῶς καὶ ἡ κίνησις τοῦ προσευχομένου κάτωθεν καὶ διὰ τῆς φυσικῆς συνεχείας προκαλεῖ ἀντίστοιχον τοῦ οὐρανίου σώματος ἐνέργειαν, εἰς δὲ ἡ προσευχὴ ἀπευθύνεται (IV, 4, 40 καὶ 41). διὸ ἡ προσευχὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς συμπαθητικῆς ἐνεργείας ἢ τοῦ μαγείας (IV, 4, 28), μεθ' ἧς ἴσταται ἡ πίπτει ἡ προσευχὴ.

Ἐπειδὴ ὁ Πλωτῖνος δὲν παραδέχεται φυσικὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ δυναμικὰς, φαίνεται αὐτῷ ἡ ὅλη φυσικὴ συνέχεια μαγικὴ διὸ νομίζει, ὅτι διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐνεργεῖται ἀμέσως· εἰς τὸ ἐσωτερικόν, διότι τοιαύτην ἐνέργειαν ἐξηγεῖ ἐκ τῆς συμπαθείας τῶν ἀλόγων ἐν τῇ ψυχῇ. Ἐπὶ τῆς μαγείας στηρίζεται πᾶσα συμπάθεια, πᾶσα ἀντιπάθεια· ὅλα τὰ ἐρωτικὰ νομίζει μαγικά, τὴν ἔγερσιν ὑπὸ μουσικῆς ἐνέργειαν μαγικὴν, καὶ τὴν εἰς αὐτοσυντήρησιν ὁρμήν, εἰς συνουσίαν, καὶ τὸν πρακτικὸν βίον ἐκλαμβάνει μαγικά (1).

Καὶ οὐ μόνον τὴν ἐνέργειαν τῆς μαγείας ἐκ τῆς συμπαθείας τῶν ὄντων καὶ ἐξ ἀναλογίας τῆς συμπαθητικῆς φυσικῆς ἐνεργείας ἐξηγεῖ καὶ δικαιολογεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν προσευχὴν (2). Ἐ-

(1) IV, 4, 43. καὶ γὰρ μηδενὸς μηχανώμενου ἄλλου πολλὰ ἔλκεται καὶ γοητεύεται, καὶ ἡ ἀληθινὴ μαγεία ἢ ἐν τῷ παντί φίλια καὶ τὸ νεῖκος αὐτῶς ἐστὶν ὁ γόης ὁ πρῶτος καὶ ὁ φαρμακεύς... μόνη δ' ἡ θεωρία ἀγοητεύεται.

(2) IV, 4, 39. συντασσομένων δὲ πάντων αἰεὶ καὶ εἰς ἓν συντελούντων πάντων σημαίνεσθαι πάντα.

πειδὴ πάντα ἀλλήλοις συνέχονται, σημαίνουσιν ἄλλο ἐξ ἄλλου. Παραδέχεται δὲ οὐ μόνον τὰ ἀστρολογικὰ σημεῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ζώων καὶ λοιπῶν, ὅπερ ἀπόδειξις, ὅτι ἡ περὶ μαντικῆς θεωρία τοῦ Πλωτῖνου δὲν διαφέρει τῆς τῶν Στωϊκῶν οὐσιωδῶς.

Ὁ Πλωτῖνος ἐξ ἀνάγκης παρεδέχετο τὴν πίστιν καὶ τὰς δεισιδαιμονίας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἃς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ, διότι ὁ φιλόσοφος δὲν καταστρέφει, ἀλλὰ καθιστᾷ καταληπτά.

Ἐντεῦθεν ὁμῶς φανερόν εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία τὸν ἐπιστημονικὸν χῶρον αὐτῆς ἐγκαταλιποῦσα ὑπέκυψε τῇ ἐπιρροῇ στοιχείων ἀλλοτριῶν, ἧτις τῷ ὅλῳ αὐτῆς χαρακτῆρι κατέστη ἐπικίνδυνος.

Ὁ Πλωτῖνος ἦν ἀνὴρ ἔξοχος, τέκνον ὁμῶς ὧν ἔθνους· εἰς διάλυσιν προβαίνοντος καὶ χρόνου γεγηρακότος καὶ ἰδίαν μὴ ἔχων ἀρχὴν δὲν ἠδυνήθη τὰς τῶν ἄλλων ἀρχὰς νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓν ὅλον ὀργανικὸν σύστημα (Ritter Gesl. d. Phil. IV, 666).

3. ΑΜΕΛΙΟΣ.

Τὸ πρότερον Γεντιλιανὸς μετωνομάσθη εἰς τὸ μετέπειτα Ἀμέλιος· οὗτος λέγεται, ὅτι πρότερον ἤκουσε τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἔπειτα, ἐν ἔτει 246, ἦλθεν εἰς Ῥώμην καὶ εἴκοσι καὶ τέσσαρα ἔτη παρὰ τῷ Πλωτίνῳ διέμεινεν (Πορφυρ. β. Πλωτ. β. β. 18).

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ (ἐρμηνεῖται εἰς τοῦ Πλάτωνος Προκλ. Τιμ. 24, 94), δὲ δὲν φαίνονται πολλοῦ λόγου ἀξία, ἀπώλοντο πλὴν τινῶν ἀποσπασμάτων (Πορφ. β καὶ ἐφ.). συνέγραψε καθ' ἕφος ῥητορικόν. Ὁ Ἀμέλιος ἠκολούθησε τῷ Πλωτίνῳ διακρινόμενος αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀγροίκον κατάληψιν τινῶν ἐννοιῶν καὶ κατὰ τὰς δεισιδαιμονίας δόξας.

Ὁ Πλωτῖνος τὸν νοῦν ὑπέλαβεν ὡς τὸν δημιουργόν (Πλωτ. ἐνν. IV, 4, 10. III, β, 8). Ἐν δὲ τῷ νῷ διέκρινε τὰς ἀναφορὰς τοῦ ὄντος, τοῦ νοοῦντος καὶ τοῦ νοουμένου. Ἐκ δὲ τούτων τῶν ἀναφορῶν τοῦ Πλωτῖνου ἐποίησατο ὁ Ἀμέλιος ὑποστάσεις διαφόρους, καὶ διὰ τοῦτο κάμνει λόγον περὶ τριῶν νόων,

τριῶν βασιλέων, τριῶν δημιουργῶν· ὁ πρῶτος νοῦς ἐστὶν αὐτῷ τὸ ὄν ἥτοι ἡ ὑπεραισθητὴ οὐσία, ὁ δευτέρος ἐστὶν ὁ ἔχων τοῦτο τὸ ὄν κατὰ μέθεξιν, ὁ τρίτος ὁ μετέχων τοῦ δευτέρου καὶ δι' αὐτοῦ ἐποπτεύων τὸν πρῶτον νοῦν· ὁ πρῶτος δημιουργεῖ μόνον διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, ὁ δευτέρος δι' ἐπιταγῆς καὶ ὁ τρίτος δι' ἐνεργείας (Πρόκλ. εἰς Τίμ. 93). Ὁ Ἰούλιος Σίμων νομίζων ὅτι ὁ Ἀμελίος δημιουργὸν ἐνοεῖ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν δὲν ἐκλαμβάνει ὀρθῶς, διότι οὗτος δημιουργὸν ἐνοεῖ τὸν νοῦν (Zeller ἐν τῷ αὐτῷ).

Ὁ Πλωτῖνος παρεδέχετο μίαν ψυχὴν, ἐξ ἧς αἱ ἴδιαι. Ὁ δ' Ἀμελίος ἐκ τῶν ἰδίων ψυχῶν μίαν ἐποίησατο, πληθύνων αὐτὴν σχέσεσι καὶ τάξεσιν (Στοβ. ἐκλ. I, 902. I, 888. 898. Πρόκλ. Τίμ. 205). Ἡ δὲ ψυχὴ αὕτη τοῦ Ἀμελίου εἶναι, ὡς φαίνεται, ὁ λόγος τοῦ Ἰωάννου (1). Ἐν δὲ τῇ ἀριθμητικῇ μυστικῇ Πρόκλ. εἰς Τίμ. 205), ἐν τῇ ἀλληγορικῇ ἐξηγήσει καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ δείκνυται τοῦ Νουμηνίου συγγενέστερος ἢ τοῦ Πλωτίνου.

4. ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ.

Πρότερον μὲν ὠνομάζετο Μάλχος, ἔπειτα δὲ μετωνομάσθη ὑπὸ μὲν Ἀμελίου βασιλεὺς, ὑπὸ δὲ Λογγίνου Πορφύριος. Οὗτος ἀποκαλεῖ ἐαυτὸν Τύριον· ἦτο δὲ ἐταῖρος ἐν τοῖς μάλιστα Πλωτίνου· ἐγεννήθη ἐν ἔτει 232 ἢ 233. Τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν παρὰ Λογγίνου διδαχθεὶς ἦλθεν εἰς Ῥώμην τριακοντούτης πρὸς τὸν Πλωτῖνον (Πλωτ. 6. 7). Καὶ πρῶτον μὲν ἀντέταξε τῇ τοῦ Πλωτίνου θεωρίᾳ τὴν περὶ ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ὑπὸ Ἀμελίου ὁμοίως

(1) Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. XI, 19, 1. καὶ οὗτος ἄρα ἦν λόγος, καθ' ὃν αἰεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγένετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Πράκλειτος ἀξιώσει, καὶ νῆ Δι' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξία καθεστηκότα πρὸς θεὸν εἶναι, καὶ θεὸν εἶναι δι' οὗ πάντα ἀπλῶς γεγονήσθαι· καὶ εἰς τὰ σώματα πίπτειν καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φαντάζεσθαι ἄνθρωπον, μετὰ καὶ τοῦ τηνικαῦτα δεικνύειν τῆς φύσεως τὸ μεγαλεῖον. Ἀναλυθέντα πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ θεὸν εἶναι, οἷος ἦν πρὸ τοῦ εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἄνθρωπον καταχθῆναι.

ἀναιρεθεὶς ἠσπάσατο τὴν τοῦ Πλωτίνου θεωρίαν· τοῦ Πλωτίνου ἠκροάσατο ὁ Πορφύριος τέσσαρα ἔτη· εἰς μελαγχολίαν ὁμοίως πεσὼν καὶ εἰς ἀπελπισίαν καὶ διανοούμενος νὰ αὐτοχειριασθῆ μετέβη κατὰ προτροπὴν τοῦ Πλωτίνου εἰς Σικελίαν, καὶ θεραπευθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην μετὰ τὸν τοῦ Πλωτίνου θάνατον καὶ ἐκεῖ μέχρι τοῦ 304 μ. Χρ. διέμεινεν (Πορφ. 6. Πλωτ. 1. Εὐνάπ. 6. Πορφ.). Ὁ Πορφύριος διέταξε καὶ ἐξέδωκε τὰ τοῦ Πλωτίνου βιβλία διαιρέσας αὐτὰ εἰς 83 Ἑννεάδας καὶ ἕτερα συγγράφας οἷον τὰς πρὸς τὰ νοητὰ ἀφορμάς, τὸν βίον τοῦ Πλωτίνου, κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ ἀποχῆς καὶ πολλὰ ἄλλα (Εὐνάπ. 6. Πορφ. 7. August. Civ. Dei XIX, 22).

Τὸ ὄψος τοῦ Πορφυρίου ἦτο ἡδύ καὶ γλαφυρόν. Ὁ ἀνὴρ ἦτο δξύνους, ῥηθικός, κριτικός, ἱρμῆνευσε καὶ ἐπήγαγεν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν σχολὴν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους (Συμπλ. κατηγ. 1, 13), ἰδίως δὲ τὰ λογικά (εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Ἀριστ. κατηγ., περὶ ἔρμην., ἀναλυτ. προτέρων, φυσικῆς, μετεωρολογικῶν, ψυχῆς, μεταφυσικῆς κλπ.).

Ἐπειδὴ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία εἰς τὴν Ὀρησκείαν ἀνεφέρετο, κατεπολέμησεν ὁ Πορφύριος τὴν δεισιδαιμονίαν, ἔφερεν εἰς εὐσέβειαν καὶ διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐζήτησε τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Ὀρησκείας, καὶ οὕτως ἔστησε τὴν γέφυραν μεταξὺ τῆς τοῦ διδασκάλου του φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας τοῦ μαθητοῦ του Ἰαμβλίου.

Ἡ σκοπὸς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας κεῖται κατὰ Πορφύριον ἐν τῷ ῥηθικῷ τοῦ ἀνθρώπου βίῳ, ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῦ καὶ τῇ καθαρᾷ ἐνεργείᾳ του. Ἡ ἐπιστήμη ἡ ὀδηγήσασα ἡμᾶς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν δὲν ὑφίσταται ἐν λόγοις καὶ γνώσεσιν, οὐδὲ ἡ ἐπιστήμη τοῦ πρώτου ὄντος ἐπαρκεῖ, ἀλλ' ἡ γνώσις αὕτη προτίθεται νὰ εἰσαγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ ζῶμεν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τῆς γνώσεως ἡμῶν αὐτῶν. Αἱ γνώσεις ἡμῶν εἰσι μέσα καθαρτικά (περὶ ἀποχ. I, 29)· ποῖαν ἀξίαν ἔχει ὁ λόγος τοῦ φιλοσόφου, εἰδὼν δὲν γνωρίζῃ νὰ θεραπεύσῃ τὰς νόσους τῆς ψυχῆς; τί ἄλλο ἔσται ὁ φιλόσοφος ἢ ἱατρός τῆς ψυχῆς; ὥστε κυρία ἀφορμὴ τῆς φιλοσοφίας φαίνε-

ται ἡ ἴσσις τῆς ψυχῆς, ἡ θεωρητικὴ ἐνέργεια κατωτέρα τῆς πρακτικῆς χρείας (Βύσεβ. εὐαγ. προπ. IV, 7, 1).

Ὅπως ὁμως ἡμᾶς αὐτοὺς γνωρίσωμεν, πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὸ νοητικὸν καὶ σωματικὸν, καὶ τὸ μὲν ὕλικὸν νὰ ἀπεκδυθῶμεν, νὰ στραφῶμεν δὲ εἰς ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὑπῆρχομεν πρὶν ἢ πέσωμεν εἰς τὸ ὕλικόν· ἀπὸ δὲ τοῦ ὕλικου καθαριζόμενοι ἐρχόμεθα διὰ τῶν ιδεῶν εἰς τὸν Θεόν· ἀλλ' ἵνα πρὸς αὐτὸν ἐλθῶμεν, πρέπει ἡμᾶς αὐτοὺς νὰ λησμονήσωμεν καὶ τῷ Θεῷ νὰ δοθῶμεν, ὡς ἀφομοιοῖ ἡμᾶς αὐτῷ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Πορφύριος καὶ ἐν τῇ περὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ θεωρίᾳ ἔπεται τῷ Πλωτίνῳ (ἀφορμ. πρὸς τὰ νοητ. 31). Τινὰ ὁμως περὶ τοῦ νοῦ ἠρεύνησεν ἀκριβέστερον τοῦ Πλωτίνου, καὶ ταῦτα ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάκρισιν πολλῶν νοητῶν τάξεων (Προκλ. εἰς Τιμ. 93. 258. Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 111). Ὁμοίως δὲ ὁ Πορφύριος ἔπεται τῷ Πλωτίνῳ περὶ τῆς σχέσεως τῶν νοητικῶν ὄντων πρὸς ἀλλήλα καὶ πρὸς τὸ σωματικὸν (ἀφορμ. 25 καὶ ἐφ.). Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ γεννώμενον παραδέχεται ἀτελέστερον τοῦ γεννῶντος (ἀφορμ. 2. 4. 24. 35). Ἡ ψυχὴ κατ' αὐτὸν δὲν ἐνοῦται ἀμέσως μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔφεσιν αὐτῆς πρὸς τὸ σωματικὸν γεννᾷ ἐξ ἑαυτῆς δύναμιν κατωτέραν καὶ συγγενεστέραν τῷ σώματι, μετ' αὐτοῦ ἐνουμένην· ὥστε ἡ ψυχὴ κατ' ὑπαρξίν δὲν δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ σώματος· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τὸ νοητικὸν τοῦ σωματικοῦ, ὅτι τὸ μὲν νοητικὸν εἶναι πανταχοῦ ἀμερές, διότι ἡ νοερά οὐσία εἶναι ὁμοιομερής· τὸ ἀσώματον περικλείεται ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου, τὸ δ' ἀνώτερον εἶναι αἴτιον τοῦ κατωτέρου, διότι τὸ ἀνώτερον ἐστὶ πανταχοῦ χωρὶς νὰ ἦναι ἐν τῷ κατωτέρῳ (ἀφορμ. 31). Ὁ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ἀσώματου καὶ σωματικοῦ. Τὸ ἀσώματον εἶναι πανταχοῦ ὄλον (ἀφορμ. 35), πάρεστι τῷ σωματικῷ· ἡ παρουσία ὁμως αὐτοῦ δὲν εἶναι οὐσιώδης, ἀλλὰ δυναμικὴ (ἀφ. 37)· καὶ ἐπειδὴ εἶναι δυναμικὴ, γίνεται ἐν ὄν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ἡ μὲν ψυχὴ τηρεῖ καὶ μεταδίδει τὴν ιδιότητα αὐτῆς τῷ σώματι (Νερμ. περὶ φύσ. ἀνθ. 60).

Αἱ περὶ φύσεως ἔρευναι τοῦ Πορφυρίου ἔχουσιν ἀξίαν κατω-

τέραν τῶν τοῦ Πλωτίνου (Συμπλ. φυσ. 2). Αἱ δὲ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας θεωρίαι, περὶ προϋπάρξεως καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, περὶ σχέσεως τῶν ἰδίων ψυχῶν πρὸς τὴν κοινὴν, δὲν διαφέρουσι πῶν τοῦ Πλωτίνου· εἰσὶ μὲν πολλοῦ λόγου ἀξίαι, δὲν λύουσιν ὁμως τὰς δυσχερείας τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Πορφύριος ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐν ἑαυτῇ ἔχει ὄλους τοὺς λόγους τῶν ὄντων· εἰ μὲν λάβει ἔξωθεν ἀφορμὴν νὰ ἐνεργήσῃ, προέρχεται ἡ αἴσθησις, εἰ δὲ τὴν ἀφορμὴν λάβει ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς ἑαυτὴν, τὸ νοεῖν, εἰ δ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ νοῦ ἐνεργείας, προέρχεται ὁ νοῦς φέρων τὰς ιδέας εἰς τὸ συνειδὸς (ἀφ. 16 καὶ ἐφ. ad Marc. 26).

Αἱ νοητικαὶ ἐνέργειαι ἀνάγονται εἰς μίαν πρώτην, ἥτις κατὰ τὴν ιδιότητά τῶν ἀντικειμένων, τῇ οἰκείᾳ ἐκάστου οὐσίᾳ, λαμβάνει μορφήν διάφορον, ἐν νοῷ μὲν νοερώς, ἐν ψυχῇ δὲ λογικῶς, ἐν φυτοῖς σπερματικῶς, ἐν σώματι εἰδωλικῶς, ἐν δὲ τῷ ἐπέκεινα ἀνεγνωστῶς τε καὶ ὑπερουσίως (ἀφορμ. 10)· ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ καὶ ἐν ταῖς πάθητικαῖς καταστάσεσι· μόνον δὲ τὸ σῶμα πάσχει· ἡ μὲν αἴσθησις προέρχεται ἐκ τοῦ σώματος, τὸ δὲ νοεῖν αὐτὸ κατ' αὐτὸ εἶναι καθαρὸν· τὸ δὲ ζῆν, θνήσκειν, πάσχειν ὑπόκειται τῷ συγκειμένῳ ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐχὶ τῇ ψυχῇ ὡς τοιαύτη (ἀφορμ. 19. 22 καὶ ἐφ.). Ὁ Θεὸς τοῦ Πορφυρίου εἶναι τὸ ἀπλοῦν ἐν, ὁ νοῦς καὶ ἡ ὑπερκόσμιος ψυχὴ· τὸ ἐν ἀπλοῦν, τὸ ἐπέκεινα τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὄντος καλεῖται Θεός. Μετὰ δὲ τοῦτο, ὃ μόνον ἐκστάσει ὀρώμεν, ἐστὶν ὁ νοῦς, ἡ ἀλήθης οὐσία ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ἦναι χωριστὸς τοῦ νοητοῦ, διότι αἰδίως ἐνεργεῖ, εἶναι τὸ νοητὸν τὸ ἀντικείμενον τοῦ νοῦ. Μετὰ δὲ τὸν νοῦν ἐστὶν ἡ κοινὴ ψυχὴ, ὁ δημιουργός.

Τὸ δὲ ζήτημα, πότερον ἤρξατο ὁ κόσμος ἐν χρόνῳ ἢ εἶναι αἰδίως, εἶναι τὸ αὐτὸ τῷ ζήτηματι, πότερον ἦτο ὁ δημιουργός ἀεὶ ἐνεργεῖα ἢ δυνάμει; Ἐάν ὁ δημιουργὸς ἠδύνατο τὸν κόσμον νὰ δημιουργήσῃ ἀπ' αἰῶνος καὶ δὲν ἐδημιούργησεν, ὅταν ὄρισται νὰ δημιουργήσῃ, καὶ ὄριστα ἀνευ λόγου, τοῦτο εἶναι ἀτοπον καὶ τῇ ἠθικῇ τοῦ Θεοῦ τελειότητι ἐναντίον. Ἐάν δὲν ὑπῆρ-

γεν αὐτῷ ἢ δύναμις, ὁ θεὸς δὲν θὰ ἦτο παντοδύναμος. Εἰ δ' ἤρξατο ὁ κόσμος ἢ ὕλη ἦτο προτέρα τοῦ ὄντος· ἀδύνατον ὅμως εἶναι νὰ κινηθῇ τι μὴ ὄντος αἰτίου ἐνεργείᾳ (Ἄριστ. μετ. XII, 6).

Ἐὰν ὁ κόσμος ὑποτεθῇ ὅτι δὲν ἤρξατο ἐν χρόνῳ, δὲν ἔπεται, ὅτι εἶναι αἰδῖος. Πᾶν τὸ κινούμενον κινεῖται ὑπὸ τινος καὶ πρὸς τι· τὸ δὲ πρὸς τι κινούμενον δὲν εἶναι τέλειον, τὸ δὲ μὴ τέλειον δὲν εἶναι αἰδῖον. Ὁ κόσμος εἶναι διαιρετός, κινητός, ἀρα δὲν εἶναι τέλειος, ἐπομένως οὐδ' αἰδῖος.

Ὁ Πορφύριος τὴν τῶν ὄλων ψυχὴν ὑποθέτει ἐν ἅπασιν τοῖς σώμασιν ἀγέννητον καθὼ ἀσώματον. Ἡ ψυχὴ αὕτη εἶναι ἢ τοῦ παντός φύσις (ἀποχ. II, 37), ἐκτεινομένη πανταχοῦ οὐδένα τόπον πληροῦ (ἀφορμ. 31), ἐστὶν ἀπειροδύναμος, ἀσώματος δ' οὐσα διήκει διὰ πάντων (ἀφορμ. 26). Ὁ Πορφύριος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως συνέγραψεν ἴδιον σύγγραμμα (περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν. Στοβ. ἐκλ. II, 366). Ἐν αὐτῷ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἢ τοῦ κακοῦ αἰτία δὲν εἶναι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἢ ψυχὴ καὶ ἢ ἐπιθυμία αὐτῆς (Στοβ. ἐκλ. I, 896).

Ὁ Πορφύριος τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας εἰς μίαν ἀνάγκην καταφέρεται κατὰ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ποιουμένων λόγον περὶ μερῶν ψυχῆς, διότι μέρη ἔχει μόνον τὸ σύνθετον, ἢ δὲ ψυχὴ εἶναι ἀμερῆς καὶ μόνον ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸ σῶμα προέρχονται διάφορα εἶδη ἐνεργειῶν· ὥστε ὀρθότερον εἶναι νὰ γίνηται λόγος μόνον περὶ δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ οὐχὶ περὶ μερῶν αὐτῆς. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν θεωρεῖ καὶ τὴν τῶν ἰδίων ψυχῶν σχέσιν πρὸς τὴν κοινὴν, ἣτις ἔχει τὰς ἰδίας ψυχὰς ἐν ἑαυτῇ ὡς δυνάμεις χωρὶς ἐν αὐταῖς νὰ μερίζηται· αὕτη διακρίνεται τῶν ἰδίων ψυχῶν καὶ εἶναι οὐσία ἢ αὕτη μετ' αὐτῶν (ἀφορμ. 39)· ἐπειδὴ δὲ παραδέχεται οὐσιώδη διαφορὰν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν καὶ τῶν ψυχῶν τῶν ζώων, δὲν παραδέχεται μετάβασιν ἀνθρωπίνων ψυχῶν εἰς σώματα ζώων, ἀλλὰ μόνον εἰς σώματα ἀνθρώπινα (Στοβ. ἐκλ. 1048). Ἐτι δὲ παρεδέχτο, ὅτι ὄλαι αἱ ψυχὰι μετὰ θάνατον μεταβαίνουσιν εἰς νέα σώματα (ἀφορμ. 22 καὶ ἐφ.), διότι ἢ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ προῶριστο νὰ ὑπάρχῃ ἐν κοινῷ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκειμένῳ,

Πρὸ δὲ τῆς εἰσόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸν ἐπίγειον βίον διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ τῶν ἀπλανῶν ἀστρῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 1054), ὅθεν καταβαίνει διὰ τῶν πλανήτων εἰς τὴν γῆν ἐνδεδυμένη πνεῦμα (ἀερῶδες ἔνδυμα) (ἀφορμ. 32. Προκλ. Τιμ. 311)· αἱ καθαρὰι ψυχὰι φέρουσιν αἰθέρια σώματα, αἱ δ' ἦττον καθαρὰι ἠλαιοειδῆ, καὶ ἢ τρίτη τάξις σελινοειδῆ (ἀφορμ. 32. Στοβ. ἐκλ. I, 924). Αἱ καθαρὰι ψυχὰι προσδοκῶσι βίον θεωρητικόν (Στοβ. ἐκλ. I, 1022)· ἐν τούτῳ τῷ βίῳ ἐξαφανίζεται ἢ μνήμη τοῦ ἐπιγείου, αἱ φαντασίαι, αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὸ ἀλογον τῆς ψυχῆς· διότι ἢ ψυχὴ ἀπαλλαχθεῖσα τοῦ σώματος δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς τελείαν σοφίαν (August. C. Δ. X, 29). Αἱ ψυχὰι μεταναστεύσασαι τιμωροῦνται κατ' ἀξίαν, ὡς ἐπρέσβευε καὶ ὁ Πλωτῖνος, αἱ δ' ἐν Ἄδου τιμωροῦνται διὰ τῶν φαντασιῶν τῶν γεννωμένων ἐκ τῆς τῶν ἐγκλημάτων τῶν μνήμης (Στοβ. ἐκλ. I, 1022). Ὁ Πορφύριος παρεδέχτο καὶ πολλάς τοῦ πλήθους δεισιδαιμονίας κατ' ἀναφορὰν εἰς τὴν μετὰ θάνατον κατάστασιν, καθὼς καὶ τὸν μῦθον τὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ὡς πρὸς τὴν τοῦ βίου ἐκλογὴν (ἀποχ. I, 31. II, 46).

Καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ διατηρεῖ τὸν δυαδισμὸν μετὰ Πλωτίνου ἀποφαινόμενος ψυχὴν καὶ σῶμα ἀλλήλοις ἀντίθετα. Τὸ σῶμα ὡς μολύνον ἡμᾶς πρέπει ν' ἀπεκδυθῶμεν (ἀποχ. I, 81)· ἢ πρὸς τὸ σῶμα ῥοπή σκοτίζει τὸν νοῦν (ἀποχ. 41). Ἴνα ἢ ψυχὴ ἀφίχθῃ εἰς τὴν ἐποπτεῖαν, πρέπει νὰ ἀποστῇ τῆς αἰσθήσεως, τῆς φαντασίας, τῶν ὑλικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἠδονῶν, καὶ νὰ λύσῃ τὸν δεσμὸν τὸν δεσμεύοντα αὐτὴν ἐν τῷ σώματι (ἀφορμ. 42). Ὁ Πορφύριος διακρίνει δύο εἶδη θανάτου, τὸν φυσικόν, ὃς μόνον τὸν φυσικὸν λύει δεσμὸν, καὶ τὸν φιλοσοφικόν, ὃς ἐστὶν ἢ αὐτοσυμφῆς τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος ἔνωσις· διὰ τοῦτο δὲν ἐγκρίνει καὶ τὴν αὐτοχειρίαν· διὰ τοῦτο ἢ ἐννοία τῆς ἀρετῆς συνταυτίζεται μετὰ τῆς τοῦ καθαρῶν.

Τὰς ἀρετὰς ὁ Πορφύριος διαιρεῖ εἰς τέσσαρας τάξεις, δηλαδὴ εἰς πολιτικάς, καθαρτικάς, ψυχικάς καὶ νοεράς· τούτων δὲ αἱ μὲν πολιτικαὶ ἀποβλέπουσιν εἰς μετριοπάθειαν, αἱ δὲ καθαρτικάι εἰς ἀπαλλαγὴν ἀποβλέπουσαι ἀπὸ τοῦ ἐπιγείου τελειο-

ποιούνται ἐν τῇ ἀπαθείᾳ, αἱ δὲ ψυχικαὶ ἀφορῶσι τὴν τῆς ψυχῆς τροπὴν εἰς τὸ αἷτιον αὐτῆς, τὴν νοερὰν τῆς ψυχῆς ἐνεργεῖαν ἢ τοὶ τὴν θεωρίαν. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἡ ψυχικὴ ἀρετὴ ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ νοῦ, εἶναι ἡ τοῦ νοῦ ἀρετὴ οἷον παράδειγμα τῆς ψυχικῆς ἀρετῆς. Ὁ κατὰ τὰς πρακτικὰς ἀρετὰς πράττων εἶναι ἀνὴρ χρηστός, ὁ κατὰ τὰς καθαρτικὰς δαιμόνιος ἢ τοὶ δαιμόνων ἀγαθός, ἀγαθοδαίμων, ὁ δὲ πρὸς τὸν νοῦν τραπεὶς θεός, ὁ δὲ τὴν παραδειγματικὴν ἀρετὴν ἔχων πατήρ θεῶν. Ὁ ἔχων τὰς ἀνωτέρας ἀρετὰς ἔχει καὶ τὰς κατωτέρας, οὐχὶ δ' ἀντιστρέφως (ἀφορμ. 34). Ἡ καθαρτικὴ ὁμοίως ἀρετὴ ἐστὶν ἀναγκία, διότι φέρει εἰς τὴν ἀνωτέραν. Ἴνα δ' εἰς αὐτὴν ἀφίκηται, πρέπει νὰ ἀπογυμνωθῇ ὅλως ὁ πρῶτος σταθμὸς πρὸς αὐτὴν εἶναι ἡ αὐτογνωσία, ἡ βεβαιότης ὅτι τὸ σῶμα εἶναι τῇ ἀληθινῇ τοῦ ἀνθρώπου οὐσία ἀλλότριον· ὁ δὲ δεύτερος ἢ ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴ, ἡ μετριότης τῶν ἀναποφεύκτων ἀπολαύσεων, δηλαδὴ τῶν ἀναγκαιῶν πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς καὶ υγιείας (ἀποχ. I, 33), ἡ κατάθλιψις τῶν παθῶν· ὁ δὲ μέγιστος σταθμὸς εἶναι ἡ μετάβασις εἰς τὴν ἀνωτέραν ἀρετὴν ἀποκτώμενήν διὰ τελείας ἀπαθείας (ἀφορμ. 34).

Ὁ Πορφύριος ζητῶν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀναποφεύκτως ἀναγκαιῶν πρὸς τήρησιν τῆς υγιείας καὶ τῆς ζωῆς θεωρεῖ ὅλα τὰ ἄλλα ἀκαθαρσίαν, οἷον συνουσίαν, ἐπίσκεψιν θεάτρου, χορὸν, τροφὴν κρέατος καὶ λοιπῶν· καὶ ἦτο ἐπόμενον ἡ θεωρία αὐτὴ νὰ φέρῃ εἰς ἀσκητικὴν ἠθικὴν (ἀποχ. I, 42; I, 33. I, 1. II, 49). Ἡ δ' ἀφορμὴ ταύτης τῆς ἀσκητικῆς παρίσταται ἐν τῷ δόγματι, ὅτι ἕκαστον μετ' ἀλλοτρίου μιγνύμενον μολύνεται ἢ συνουσία μολύνει ἀμέσως μὲν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἠττάται ἀπὸ τῆς ὕλικῆς ἡδονῆς, ἐρμέσως δ' ὅτι ἐνεκα τῆς νέας γεννήσεως δεσμεύει ἐν τῇ ὕλῃ δυνάμεις νοεράς. Ὁμοίως καὶ ἡ κρεοφαγία μολύνει ὡς τρέφουσα τὰς ὕλικὰς ἐρμὰς (ἀποχ. II, 13. III, 18. IV, 20. IV, 18). Αἱ νοουθεσίαι τοῦ, λέγει, ἀποτείνονται ἀνθρώπῳ λελογισμένῳ τίς τε ἔστω καὶ πόθεν ἐλήλυθε ποῦ τε σπεύδειν ὀφείλει. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι αὐτῷ ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία δὲν ἐπαρκεῖ, ἀλλ' ὅτι πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀσκητικὴ.

Ἐκ τῆς ἠθικῆς ταύτης τοῦ Πορφύριου πορείας ἐξαρτᾶται καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὴν Ὀρησκείαν. Ὁ Πορφύριος μὴ εὐρίσκων ἐν τῇ τοῦ θεοῦ ἐποπτεία ἡρεμίαν, διότι ἠσθάνετο τὰς ἐλλείψεις τῆς φύσεως, παρέλαβε παρὰ τὴν θεϊαν δύναμιν δαιμόνιον ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἵνα αὐτὴν πολεμήσῃ προσέλαβε σύμμαχον τὴν Ὀρησκείαν (ad Marc. 17).

Πρότερον μὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν τῶν πολλῶν πίστιν· ὕστερον δὲ αἱ τῶν πολλῶν δόξαι περὶ θεοῦ ἐφαίνοντο ἀσεβεῖς (1)· καὶ πέποιθεν, ὅτι ἡ καλλίστη καὶ μόνη θεοσέβεια εἶναι ἡ θεογνωσία καὶ τὸ εὐσεβές καὶ θεοειδὲς φρόνημα (ἀποχ. II, 51)· ὁ θεός, ἔλεγεν, οὐδενὸς δεῖται· ὁ σοφὸς δεῖται μόνου τοῦ θεοῦ· ὁ ἀληθὴς τοῦ θεοῦ γὰρ εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ σοφοῦ· ὁ ἀληθὴς ἱερεὺς ὁ σοφός (ad Marc. 11. 16. 19). Ὁ θεός δὲν ζητεῖ μακρὰς προσευχὰς καὶ θυσίας, ἀλλὰ βίον εὐσεβῆ· τὸν θεὸν δὲν ἐνδιαφέρουσιν οἱ λόγοι, ἀλλὰ τὰ ἔργα· ὁ ἀγνός κατὰ τὸν βίον καὶ ἐλεύθερος κενῆς δόξης εἶναι ἄξιός νὰ προσφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ. Τῷ ὑψίστῳ θεῷ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προσφέρονται ὕλικά, διότι ταῦτα εἶναι ἀκάθαρτα, ἀλλὰ νὰ λατρεύηται ἐν σιγῇ καὶ ἱεροῖς λογισμοῖς. Τοὺς δ' ἄλλους θεοὺς νὰ ἱκετεύωμεν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ (ἀποχ. II, 34. ad Marc. 12)· βέλτιόν ἐστι τὸ γὰ μιμώμεθα αὐτοῦ; ἢ νὰ ἐπικαλώμεθα. Ὅτι δὲ πολλὰ τῆς Ὀρησκείας καὶ λατρείας ἀπήρρακον αὐτῷ, ἀποδεικνύει ἡ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον ἱεροφάντην Ἄνεθῶ ἐπιστολὴ αὐτοῦ περιέχουσα ζητήματα καὶ ἀμφισβολίας, περὶ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων οἱ νέοι Πλατωνικοὶ ἠσχολήθησαν.

Τί ἐστὶν, ἐρωτᾷ ὁ Πορφύριος, ἐκεῖνο, δι' οὗ αἱ τάξεις τῶν θεῶν διακρίνονται; μόνον αἱ ἐνεργεῖαι καὶ καταστάσεις αὐτῶν ἢ τὰ σώματα; Τί τὸ πρῶτον αἷτιον ἡγοῦνται Αἰγύπτιοι, πότερον νοῦν ἢ ὑπὲρ νοῦν, καὶ εἰ τῷ δημιουργῷ τὰ αὐτὰ ἢ πρὸ τοῦ δημιουργοῦ; Τί εἰσιν οἱ ἐπίγειοι καὶ οἱ ὑπόγειοι θεοί, οἱ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος; δὲν οἰκοῦσι πάντες οἱ θεοὶ ἐν οὐρανῷ;

(1) Ad Marc. 17· ἀσεβῆς οὐχ οὕτως ὁ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν μὴ περιέπων, ὡς ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξης τῷ θεῷ συνάπτων, ἀποχ. II, 4.

εἶσιν ἐγγχώρως καὶ σωματικῶς κεχωρισμένοι, καὶ πῶς ὄντες τοιοῦτοί εἰσιν ἓν; ὑπόκεινται οἱ θεοὶ τοῖς πάθεσιν, εἶσιν αἰσθητοὶ καὶ ψυχικοὶ, ὡς τοῦτο αἰ προσευχαὶ καὶ οἱ ἰλασμοὶ ὑποθέτουσι, καὶ τίς ἢ διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τῶν δαιμόνων; εἰ μὲν ἐκεῖνοι ἀσώματα, οὗτοι δ' οὐ, πῶς δύνανται τὰ οὐράνια σώματα θεοὶ νὰ κληθῶσι; Πῶς τινες τῶν θεῶν καλοῦνται εὐεργετικοί, τινὲς δὲ κακοποιοί; τί τὸ συνδέον τοὺς ὄρατοὺς μετὰ τῶν ἀοράτων; κατὰ τί διαφέρουσιν οἱ δαίμονες ἀμφοτέρων; τί τὸ διακριτικὸν τῶν ψυχῶν, τῶν ἡρώων καὶ τῶν δαιμόνων; τίνα τὰ γνωρίσματα τῆς ἐμφανίσεως τῶν θεῶν, τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ψυχῶν; τίς ἢ οὐσία τῆς μαντείας; πῶς ἐξηγοῦνται τὰ τῶν προφητῶν ὄνειρα καὶ αἱ ἐκστάσεις; ποῖον τὸ αἷτιον, ὅτι ὅτε μὲν τοῦτο, ὅτε δ' ἐκεῖνο φέρει εἰς ἐκστάσιν, ὅτι τὸ σημεῖον ὅτε μὲν ἐκ τούτου, ὅτε δ' ἐξ ἄλλου προέρχεται; ποῖα ἢ σχέσις τῆς θεότητος πρὸς τὴν μαγείαν; εἶσιν οἱ θεοὶ τοῖς μάντεσιν ὑποχείριοι, αἱ ἐμφανίσεις τῶν θεῶν καὶ δαιμόνων λαμβάνουσι χώραν πράγματι ἢ ἐν τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν μόνον ἢ ἀμφοτέρᾳ εἰσιν ὁμοῦ; πηγάζει ἢ γνῶσις τοῦ μέλλοντος ἐκ τῆς ψυχῆς ἢ ἐκ τοῦ θεοῦ; δὲν εἶναι ἴσως ἢ μαντεία φυσικὴ μόνον ἐνέργεια τῶν ἐν χρήσει μέσων καὶ τῆς συμπαθείας τῶν τοῦ κόσμου μερῶν; ἢ ἔχουσι δίκαιον οἱ ἀνάγοντες αὐτὴν εἰς ἀπάτην κατωτέρων δαιμόνων; (ad. Marc. 2. 12). Πῶς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνώτερα ὄντα ἐκτελοῦσι τὰ ἐπιτάγματα τῶν ἀνθρώπων; πῶς ὅτι αὐτὰ εἰς ἀδίκους καὶ ἀνιέρους πράξεις συντρέχουσι ζητοῦντα κάθαρσιν παρὰ τῶν ὑπηρετῶν των; πῶς, ὅτι αὐτὰ ἐπὶ τῷ φόνῳ ζώων χαίρουσιν, αἷματι καὶ οὐσίαις; πῶς, ὅτι ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἀστρά διὰ παιδαριωδῶν ἀπειλῶν καὶ ἀλαζονικῶν ψευδολογιῶν ἀναγκάζονται; τίνα ἔννοιαν ἔχουσι τὰ θαυμάσια, ἃ ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς τῶν προσευχῶν τύποις ἐκφράζονται ὡς περὶ ἡλίου, τίς ἢ χρεια ὀνομάτων, ἃ οὐδὲν σημαίνουσι, διὰ τί βαρβαρικὰ ὀνόματα θεωροῦνται ἐνεργητικώτερα ἢ ἑλληνικά, ὡς ἂν οἱ θεοὶ ἔχωσι καὶ ἐγγχωρίους γλώσσας ὡς οἱ ἄνθρωποι; τί πρέπει ἢ ἀστρολογία νὰ θεωρηθῇ; ἐν τίνι συναφείᾳ ἴσταται ὁ δαίμων τοῦ ἄν-

θρώπου μετὰ τοῦ ἀστρου, ὑφ' ἧ γεννᾶται; ἐπὶ τίνος στηρίζονται οἱ ἀστρολογικοὶ κανόνες, καὶ πῶς δυνατὸν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς γεννήσεως νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς ἡ ἀστροθεσία; ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἓνα δαίμονα μόνον, ἢ ἕκαστον μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον; ἢ ὁ δαίμων δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ὁ νοῦς; εἶναι ἢ θεουργία καὶ ἢ μαντικὴ ἢ ἀληθὴς ὁδὸς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ ἂν οἱ μάντις προβλέπωσι τὰ μέλλοντα εἰσὶν εἰς κατάστασιν νὰ μεταχρισθῶσιν αὐτὴν πρὸς ἴδιον αὐτῶν ἀγαθόν; Πῶς δὲ πρέπει νὰ ζητηθῇ, ἂν οἱ θεουργοὶ τοῦτο δὲν ζητοῦσι, φανερόν εἶναι, ὅτι αἱ ἐξηγήσεις αὐτῶν δὲν ἔχουσι ἀξίαν, καὶ ἂν ἡ ἀλήθεια δὲν ἀποκαλύπτεται αὐτοῖς, φανερόν, ὅτι δὲν ἠσχολοῦντο περὶ ἀγαθοῦ δαιμόνας, ἀλλὰ περὶ κακοῦ καὶ ἐπινοήματα ἀνθρώπινα.

Καίτοι δ' ὁ Πορφύριος κατέδειξε τὰ ἀσθενῆ τῆς τῶν πολλῶν θρησκείας, δὲν ἐγκατέλιπεν ὁμοῦ αὐτὴν ὕλως· καίτοι χριστιανοὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκ δειλίας δὲν ἐγκατέλιπε, τοῦτο ὁμοῦ δὲν εἶναι ὀρθόν, ἀλλὰ δι' ἄλλας αἰτίας (August. C. A. X, 26. Pr. Tim. 64)· διότι ὁ ἀσεβὴς καὶ ὁ τὴν εἰμαρμένην πιστεύων πρέπει νὰ ἀπορρίψῃ ἀκολούθως τὴν προσευχὴν (ἀφορμ., 11. 30), ὁ τὴν πρόνοιαν ὁμοῦ πιστεύων πρέπει νὰ μένη σταθερός· ἢ προσευχὴ προσήκει τῷ ἐναρέτῳ μᾶλλον ὡς συνδέουσα αὐτὸν μετὰ τοῦ θεοῦ. Ὁ ἐν σώματι δεσμευμένος πρέπει νὰ δέηται, ὅπως οἱ θεοὶ μεταφέρωσιν εἰς ἀνώτερον κόσμον διὰ τῆς ἀρετῆς; εἰς τοὺς ἀληθεῖς γεννήτορας αὐτοῦ· ἢ τοῦ μέρους σωτηρία ὑφίσταται ἐν τῇ ἐπανόδῳ πρὸς τὸ ὄλον, ὅθεν ἢ ὅλη ἀγαθότης καὶ δύναμις ἐστίν.

Ἡ θρησκεία ἀποδείκνυται ὡς χρεια τοῦ ἀνθρώπου γινώσκοντας τὴν αὐτοῦ ἀδυναμίαν πρὸς τὸν κατὰ τῶν ὑλικῶν ἀγῶνα. Ἡ χρεια ὁμοῦ αὕτη ἀποβλέπουσα εἰς ἔνωσιν τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ πρώτου ὄντος ἀναπληροῦται διὰ βαθμίδων, ἃς δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδῆσῃ ὁ ἄνθρωπος. Αἱ δὲ βαθμίδες αὗται εἰσὶ τὸ πρῶτον ὄν, ὁ νοῦς, ἢ τοῦ παντὸς ψυχῆ, οἱ ὄρατοὶ θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες. Ἐκαστον δὲ τούτων ἀπαιτεῖ καὶ ἴδιαν λατρείαν· τῷ ὑψίστῳ θεῷ προσφέρεται καθαρὰ θεωρία, τοῖς νοητοῖς θεοῖς λόγοι, τοῖς ἄλλοις θεοῖς ἀναιμοὶ οὐσίαι (ἀποχ. II, 34). Οἱ δὲ

δαίμονες εἰσι ψυχαὶ ἐνοικοῦσαι ὑπὸ τὴν σελήνην· ὅλοι ἔχουσι σώματα ἀερῶδη ἐπίδεικτικά πάθους καὶ διὰ τοῦτο φθαρτά. Τινὲς τούτων εἰσὶν εὐποιητικοί, ἀγαθοί, οἱ δ' ἄλλοι κακοποιοί· ἐκεῖνοι μὲν ἀρχοῦσι τῆς ἕλης, οὗτοι δὲ ἀρχοῦνται ὑπ' αὐτῆς (Προκλ. Τιμ. 53· οἱ ἀγαθοὶ ψυχαί, οἱ κακοὶ ὀλιγαὶ δυνάμεις).

Περὶ αὐτῶν λέγει πλεῖστα, ὅτι παρ' ἀνθρώπων μεταφέρουσι τὰς εὐχάς, παρὰ θεῶν ἀποκαλύψεις, οἱ δὲ κακοὶ παράγουσι τὰ κακά, τὰς νόσους, τοὺς σεισμούς, τὴν ἀφορίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια (ἀποχ. I, 38. Προκλ. Τιμ. 47).

Τοὺς δὲ χαρακτῆρας αὐτῶν ἠρανίσθη, ὡς φαίνεται, οὐ μόνον ἐκ τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς (ἀποχ. II, 38. Εὐσεβ. εὐαγ. πρ. IV, 23). Οἱ δὲ κακοὶ δαίμονες ὅτι ἐνόθευσαν καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν λατρείαν ἐξαπατήσαντες τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἐκ τῶν θεῶν πηγάζουσιν οὐ μόνον τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ κακά, ἐπομένως ἡ ὀργὴ αὐτῶν πρέπει δι' εὐχῶν καὶ θυσιῶν νὰ ἐξιλεωθῇ, καὶ αὐτοὶ ἐδίδαξαν καὶ τὰς τῶν ζώων θυσίας καὶ τὴν γοητείαν (ἀποχ. II, 40).

Ὁ Πορφύριος λέγει, ὅτι ὁ θεὸς ἐστὶν ἀνάτιος κακοῦ, ἀλλ' αἷτιος τῶν ἀγαθῶν, τῶν δὲ κακῶν αἷτιοι ἐσμέν ἡμεῖς αὐτοὶ οἱ ἐλόμενοι (ad Marc. 21). τὰς αἷτίας πρέπει νὰ ζητῶμεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν· αἷτιον δὲ τῶν κακῶν ἐκλαμβάνει τὸν κακὸν δαίμονα (ad Marc. 21).

Αἱ ἀρχαὶ τῆς τοῦ Πορφυρίου ἠθικῆς δὲν διέφερον τῶν τοῦ Πλωτίνου, διότι καὶ παρ' αὐτῶ ἡ αὐτὴ τάσις εἰς ἔνωσιν μετὰ τοῦ θεοῦ δείκνυται, καὶ ἡ αὐτὴ περιφρόνησις τοῦ σωματικοῦ· ὡς παρὰ τῷ Πλωτίνῳ, οὕτω καὶ παρὰ τῷ Πορφυρίῳ ἦτο ἡ ἐκστασις, ἣν ὀνομάζει ὑπνον ψυχῆς, ἀνωτέρα τῆς γνώσεως.

Ὁ Πορφύριος ὑπεράσπισε τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καταφερόμενος κατὰ τῶν ἀνηθικῶν μύθων μόνον, κατὰ τῶν θυσιῶν ζώων, κατὰ τῆς καταχρήσεως τῆς θρησκείας, τῆς γοητείας κατ' ἐκείνων, οἵτινες τὸ θεῖον μετὰ τοῦ δαίμονιου συνέχουν, τὸ ὑπεραισθητὸν μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀλληγορικὴν δὲ τῶν μύθων ἐξήγησιν ἠκολούθει τῷ Πλωτίνῳ καὶ τοῖς Στωϊκοῖς (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. III,

9. Στοβ. ἐκλ. I, 46. Προκλ. Τιμ. 45). Τὴν μαντικὴν συνιστᾶ καὶ τὴν μαγείαν, ἣν ἔδωκαν οἱ θεοὶ ὡς μέτρον ἰλασμοῦ, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πεπρωμένου, καὶ τὴν θεουργίαν καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ὡς σύμβολα τῆς οὐσίας αὐτῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 46. Εὐσεβ. III, 7. ἀποχ. II, 41. III, 16. August. C. Δ. X, 9. Εὐσεβ. V, 8). Τὰ θυμῶσι αὐτῶν ἤθελε νὰ ἀναγάγῃ εἰς φυσικὰ (Εὐσεβ. VI, 1. Στοβ. ἐκλ. II, 386. Προκλ. Τιμ. 34).

Τὸν δὲ Χριστιανισμὸν ὄρων ἀνατρεπτικὸν τῶν αὐτοῦ ἀρχῶν κατεπόλεμισε συγγράψας δέκα καὶ πέντε βιβλία κατ' αὐτοῦ, ἃ ἡ ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμένη συνόδος ἐν ἔτει 431 ἔκαυσε· τὸν Χριστὸν ἐθεώρει ἄνδρα εὐσεβῆ καὶ ἔξοχον. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Πορφύριος ἀπέβλεπεν εἰς μεταρρύθμισιν τοῦ πολυθεϊσμοῦ, εἰς καθαρὰν τῶν φιλοσόφων θρησκείαν καὶ οὐχ εἰς μεταβολὴν τῆς τῶν πολλῶν πίστεως, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίου παρεδέχετο, ὅτι ἕκαστος πρέπει νὰ λατρεύῃ τὸν θεὸν κατὰ τὸ ἔθος τοῦ τόπου του, νεωτερισμὸν ὅμως ἐν τῇ θρησκείᾳ δὲν παρεδέχετο (Εὐσεβ. εὐαγ. προπ. VI, 4, 2). Μάλιστα δὲ πάσας τὰς θρησκείας τὰς αὐτὰς ὑπελάμβανε, πάσας ἐξίσου ἀναγνωρίζων τοὺς μὲν Ἰουδαίους ἐπαινεῖ ὡς τὸν ἀληθινὸν θεὸν λατρεύοντας, τοὺς δ' Ἰβσαλοὺς θαυμάζει καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἱερεῖς ἐγκωμιάζει (August. C. Δ. XIX, 23, 2. Προκλ. Τιμ. 64. ἀποχ. IV, 6, 17).

Ἐπι δὲ παρὰ τῷ Πορφυρίῳ φαίνεται τὸ φιλοσοφικὸν ἐπικρατέστερον τοῦ θεολογικοῦ. Ὁ δ' Ἰαμβλίχος ἀπέδωκε τῷ θεολογικῷ τὴν ὑπεροχὴν ὑπὲρ τὸ φιλοσοφικόν.

B) Τροπὴ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ θρησκευτικόν.

II

4. ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ.

Οὗτος καταγόμενος ἐκ πλουσίας καὶ ἐπισήμου οἰκογενείας τῶν ἐν Χαλκίδι κοίλης Συρίας (Εὐνάπ. β. σοφ. 11) ἦτο μαθητῆς πρότερον μὲν τοῦ Ἀνατολίου ἔπειτα δὲ τοῦ Πορφυρίου (Στοβ. ἐκλ. I, 898) γεγονώς κατὰ τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου

τοῦ μεγάλου (Σουῖδ. λ.) καὶ πρὸ αὐτοῦ ἀποθανόντων, ἵσως περὶ τὸ 330 ἔτος. Ὁ Ἰάμβλιχος ἔλαβε μεγίστην ὑπόληψιν διὰ τὸ θεολογικὸν μᾶλλον ἢ τὸ ἐπιστημονικὸν, οὗ ἕνεκα καὶ θεῖος ἐπωνομάσθη, διότι ὡς φιλόσοφος ἦτο τοῦ Πορφύριου ὑποδεέστερος. Ὁ Πρόκλος ἐπονομάζει θεῖον, ὁ Ἰουλιανὸς δαιμόνιον, ὁ Εὐνάπιος θαυμάσιον. Οὔτε ἡμῶς τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα οὔτε αἱ περὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ μαρτυρίαι ταῦτα τὰ ἐγκώμια δικαιολογοῦσιν.

Ἐκ τῆς τοῦ Εὐναπίου βιογραφίας οὐδὲν ἄλλο μανθάνομεν, εἰμὴ ὅτι ἔζησεν τὸ πλεῖστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅτι πλείστους εἶχεν ἀκροατάς, θαυμάζοντας αὐτὸν ὑπεράγαν, διότι καὶ οὗτος τὰ διηγούμενα ἐθαύμαζε καὶ ἐπίσκειυε καὶ αὐτοὺς ἀπατήσας οὐκ ἦν ἄχαρις.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ὑπάρχει τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου, τὸ δεύτερον τοῦ προτρεπτικοῦ ἐπι φιλοσοφίαν, τὸ τρίτον περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, τὸ τέταρτον ἐκ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς, τὸ ἕβδομον τῶν Θεολογουμένων τῆς ἀριθμητικῆς φαίνεται δὲ ὅτι πολλὰ συνέγραψε ταῦτα ὅμως ἦσαν ἀντιγραφαὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων συγγραμμάτων. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀποκρίνεται τὸν ἀναγνώστην, διότι ταῦτά εἰσι πλήρη λήρου καὶ ἐπαναλήψεων· τὸ ὕφος αὐτῶν εἶναι σκοτεινόν, πομπῶδες, τὸ δὲ περιεχόμενον κενόν.

Ὁ Ἰάμβλιχος ἠρμήνευσε συγγράμματα Πλατωνικά τε καὶ Ἀριστοτελικά (Προκλ. Τιμ. Συμπλ. φυσ. 149). Ὁ ἀνὴρ ἦτο πολυμαθὴς, δὲν ἦτο ὅμως βαθύνοσος· ἔχων κλίσιν εἰς τὰ μεμυγμένα μετὰ θρησκευτικῶν φιλοσοφικῶν στοιχείων, εἰς τοὺς μύθους τοῦ Πυθαγόρου, εἰς τὴν μυστικὴν ἀριθμητικὴν τῶν νέων Πυθαγορείων, εἰς τὴν σοφίαν τῶν Χαλδαϊκῶν λογίων δείκνυται θεολόγος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος.

Ὁ Πορφύριος πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς φιλοσοφίας εὗρε τὴν θρησκευτικὴν βοήθειαν ἀναγκασίαν καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν θεῶν, ὁ δὲ Ἰάμβλιχος προέβη πλέον· αἰσθόμενος ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης πιεζόμενον, ἠλπίζεν ὅτι ὑπὸ τῆς θεότητος θέλει

ἀπαλλαγῆ ταύτης τῆς πιέσεως, διότι οἱ θεοὶ δεσπόζουσι καὶ τὴν εἰμαρμένην ἐπανορθοῦσι, τὰ κακὰ διαλύουσιν, αἷς αὐτῇ ὑποτάσσει ἡμᾶς, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ νόμου τῆς γενέσεως ἀποδεσμεύουσι (Στοβ. ἐκλ. I, 80). Πρὸς τοὺς θεοὺς πρέπει νὰ στραφῇ ὁ ζητῶν σωτηρίαν, ἐκ τῆς προσευχῆς δύναται νὰ ἐλπίζη ἀποτελεσμα ὑπερβαῖνον τὰς προσδοκίας ἡμῶν (Πρόκλ. Τιμ. 64). Ἡ κάθαρσις τῆς ψυχῆς δύναται νὰ γείνη οὐ μόνον διὰ τῆς προσευχῆς, ἀλλὰ ἰδίως καὶ μόνη τῇ βοήθειᾳ τῶν ἡρώων, δαιμόνιων, ἀγγέλων καὶ θεῶν (Στοβ. ἐκλ. I, 1058). Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἀνὴρ οὕτω διατεθειμένος ἐπόμενον ἦτο ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὰ θρησκευτικὰ μέσα μᾶλλον ἢ τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα. Ὁ Ἰάμβλιχος ἔλεγεν, ὅτι δὲν γνωρίζομεν πῶς παράγεται τὸ πεπερασμένον ὑπὸ τῶν θεῶν, καὶ ἔρκει ἡ πεποίθησις, ὅτι πάντα ὑπ' αὐτῶν παράγονται (Προκλ. Τιμ. 348). Ὁ πρῶτος ὅρος τῆς θεογνωσίας ἐστὶν αὐτῷ ἡ πίστις, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν αὐτοῖς ἀδύνατον (1)· καὶ φανερόν δ' εἶναι ὅτι τοιοῦτῳ φιλοσόφῳ οὐδεμίαν πίστιν τῶν πολλῶν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἄτοπος, οὐδὲ μίξις φιλοσοφικῆ καὶ θρησκευτικῆ νὰ ἦναι ὑπερβολικῆ· μάλιστα δ' ὅσα μᾶλλον τὰς τῶν ἐθνῶν θρησκείας τὸ σύστημά του περιελάμβανε, τόσῳ μᾶλλον πέποιθεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀφίκετο εἰς τὸ τέλος αὐτῆς.

Ἴνα δὲ περιλάβῃ ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἅπαντας τοὺς θεοὺς, διήρσεν εὐρύτερον τοὺς ἀνωτέρους ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ νέοι Πλατωνικοὶ· καὶ ἐν τούτῳ κυρίως ὑφίσταται τὸ ἴδιον τῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ. Ὁ Ἰάμβλιχος συνεφώνει τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ὅτι πᾶσα κατωτέρα βαθμὶς περιέχεται ὑπὸ τῆς ἀνωτέρας, ὡς καὶ ὅτι οἱ θεοὶ διαίρουνται εἰς ὄρατους καὶ ἀόρατους. Ὁ Ἰάμβλιχος ἅμως διέκρινε τοὺς ἐγκοσμίους καὶ τοὺς ὑπερκοσμίους θεοὺς (Προκλ. Τιμ. 306).

Μέχρις Ἰαμβλίχου ἡ τῶν νέων Πλατωνικῶν περὶ ὑπερκοσμίων θεῶν θεωρία ἦτο ἀπλή. Ὁ ὑπεραισθητὸς κόσμος περιεῖχε

(1) Περὶ θεῶν μηδὲν θαυμαστὸν ἀπίσται, μηδὲ περὶ θεῶν δογμάτων· παρὰ γὰρ (Πυθαγόρας) ἐπιστήμην τοιαύτην κτήσασθαι, δι' ἧς οὐδενὶ ἀπιστήσομεν τῶν λεγομένων περὶ θεῶν καὶ θεῶν δογμάτων. Symb. 4.

κατὰ Πλωτῖνον τὸ πρῶτον ὄν, τὸν νοῦν καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν. Ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ περιεῖχον ἐν ἑαυτοῖς πλῆθος νόων καὶ ψυχῶν. Ὁ Ἀμέλιος διὰ τῆς περὶ τοῦ τρίτου νοῦ θεωρίας αὐτοῦ ἐποίησατο τὴν ἀρχὴν. Ὁ δ' Ἰάμβλιχος προσέθη πλέον. Πάσης τάξεως προηγείται ἡ ἀμεθέκτος μονὰς πρὸ τῶν μετεχομένων, καὶ ἐστὶν οἰκεῖος ὁ ἀριθμὸς τοῖς ἀμεθέκτοις καὶ συμφυῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἢ δυᾶς, ὡς περ ἐπ' αὐτῶν τῶν θεῶν (Προκλ. Τιμ. 214). Τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἐφήρμοσεν ἐν τῷ περὶ τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν ζητήματι. Οἱ πρὸ αὐτοῦ παρεδέχοντο μίαν ἀρχὴν ὑπερούσιον, ὃ δ' Ἰάμβλιχος ὑπέθετε πλείους τοιαύτας ὑπερούσιους ἐνάδας ὡς αὐτοτελεῖς ὑποστάσεις (Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 100). Τοῦ ἀόρητου πρώτου ὄντος (ἐνός), ὃ ἐστὶν ἡ πρώτη ἀρχὴ πάντων (Στοβ. ἐκλ. I, 184), διέκρινε δεῦτερον ἐν ἰστάμενον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπολύτου ἐνός καὶ τῶν πολλῶν ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ ἐνός παρήγαγε τὸ νοητὸν, ὃ ἀπέδωκε τὴν ἐγγύς θέσιν μετὰ τὸ δημιουργικὸν ἐν (Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 48). Περὶ δὲ τοῦ νοητοῦ ἔλεγεν, ὅτι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἔχει ἐν τῷ ἐνὶ καὶ ἐστὶν ἐν αὐτῷ (1).

Ὁ Ἰάμβλιχος τὸ νοητὸν ὑπὲρ πᾶσαν τοῦ νοῦ γνῶσιν θεῖς ἐζήτησε γὰρ προσομοιωσῆ τῷ πρώτῳ ὄντι (Δαμάσκ. ἀρχ. 70) καὶ διακρίνας τὴν ἀπλήν, αἰδίον, παραδειγματικὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἀπεμάκρυνεν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν πλῆθος καὶ πᾶν σύνθετον (Δαμάσκ. ἀρχ. 99). Καίτοι δὲ αὐτὸ ἀπλοῦν παρέστησε, παρέστησεν αὐτὸ (δηλ. τὸ νοητὸν) ὡς τριάδα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος αὐτῆς ὀνομάζει πατέρα, τὸ δὲ δεῦτερον δύναμιν, τὸ τρίτον νοῦν ἢ ἐνέργειαν (Δαμάσκ. 54 ἀρχ.). ταῦτα δὲ τὰ τῆς τριάδας μέρη ποιεῖ πάλιν τριάδας· ὥστε παραδέχεται οὐ μόνον μίαν τριάδα, ἀλλὰ πολλὰς, ἰδίως δὲ τρεῖς νοητὰς τριάδας (Πρ. Τιμ. 94), δηλαδή τριάδα πατρικὴν, δυναμικὴν καὶ νοεράν. Ἀπὸ δὲ τοῦ νοητοῦ κόσμου διέκρινε τὸν νοερόν καὶ ἀπὸ τῶν νοητῶν θεῶν τοὺς νοερούς, διαιρέσας πάλιν αὐτοὺς τριαδικῶς. Τῶν δὲ νοερῶν θεῶν εἷς ἐστὶν ὁ νοῦς ὁ περιέχων πᾶσας τὰς μο-

νάδας ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀγαθοειδές καὶ μένον ἐν ἑαυτῷ καὶ συνηνωμένον τοῖς νοητοῖς, δεῦτερον τὸ μέσον τὸ συνάγον τὴν συμπλήρωσιν τῶν τοιοῦτων τὸ γόνιμον τῶν θεῶν καὶ τὸ συνάγωγόν τῶν τριῶν καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποπληρωτικὸν καὶ τὸ τῆς θείας ζωῆς γεννητικὸν καὶ τὸ προϊὸν παντὶ καὶ τὸ ἀγαθοουργὸν μάλιστα, τὸ δὲ τρίτον καὶ δημιουργοῦν τὰ ὅλα τὰς γονίμους προόδους καὶ τὰς τῶν αἰτίων ὄλων ποιήσεις καὶ συνοχὰς, τὰς τε ἀφωρισμένας ὄλας τοῖς εἶδεσιν αἰτίας καὶ τὰς προϊούσας πᾶσας δημιουργίας καὶ τὰ ὅμοια (Πρ. Τιμ. 94). Καὶ τὴν τριάδα ταύτην διαιρεῖ πάλιν εἰς τριάδα προσθέτων καὶ νοεράν ἑβδομάδα (Προκλ. Τιμ. 94. Δαμάσκ. ἀρχ. 94). εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι ἡ τελευταία τριάς διηρεῖτο πάλιν τριαδικῶς εἰς δύο τριάδας. Τὴν ἑβδομάδα ἀναφέρει ὁ Ἰάμβλιχος μετὰ τὰς τρεῖς τριάδας τῶν νοερῶν θεῶν, καὶ αὕτη περιείχετο πάλιν ἐν ταῖς τρισὶ τριάσιν, αἵτινες ἀπέτέλουσαν τὸ σύνολον τῶν νοερῶν θεῶν (Προκλ. Πλατ. Θεολ. V, 12). Τὸ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ ἀμέριστον μερίζει ὁ Ἰάμβλιχος ἐν τῷ νοερῷ, ὅς ἐστιν ὁ τόπος τῶν εἰδῶν, ὃ δὲ νοητὸς ἐστὶν ὁ τόπος τῶν ἀρχετύπων, ἃ ὑπεράνω ἐκείνων ἵστανται (1).

Τρίτην δὲ τάξιν θεῶν ὑπερκόσμιων ὀνομάζει ὁ Ἰάμβλιχος τοὺς ψυχικοὺς θεοὺς (2). Ἐκ δὲ τῆς πρώτης ψυχῆς παρήγαγεν ἑτέρας δύο ἠνωμένας μὲν, διαφόρους δέ· ἡ μὲν πρώτη ψυχὴ ἐστὶν ὑπερκόσμιος ὡς οὐδενὶ ἑαυτὴν μεταδίδουσα, αἱ δὲ δύο ἑτέραι εἰσὶν ἐγκόσμιαι (3).

Ὅπως ὅμως αὐταὶ αἱ ψυχαὶ καθὼ νοεραὶ μετάσχῳσι τοῦ νοῦ, ἐπινοεῖ ὁ Ἰάμβλιχος μεταξὺ τοῦ νοῦ καὶ αὐτῶν μέσον ἴδιον

(1) Προκλ. Πλατ. Θεολ. V, 30· Ἰάμβλιχος ὁρθῶς ποῦ φησὶν ἐν τῇ πέρατι τῶν νοητῶν θεῶν ἐκφαίνεσθαι τὰ γένη τοῦ ὄντος.

(2) Σαλλουστ. περὶ θεῶν 6 τῶν δ' ὑπερκόσμιων οἱ μὲν οὐσίᾳ ποιοῦσι θεῶν, οἱ δὲ νοῦν, οἱ δὲ ψυχάς.

(3) Προκλ. Τιμ. 214. 171· ὁ δὲ φιλόσοφος Ἰάμβλιχος ἀξιοῖ ψυχὴν ἀκούειν ἡμᾶς τὴν ἐξηρημένην καὶ ὑπερκόσμιον, ὃ Πλάτων οὐ λέγει περὶ ψυχῆς κόσμου, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀμεθέκτου ψυχῆς καὶ ὑπὲρ πᾶσας τὰς ἐγκόσμιους ὡς μονάδος τεταγμένης. Ὁ Πιμαιῶς φησὶν διὰ τῆς ψυχογονίας τὴν μίαν καὶ ὑπερκόσμιον δημιουργήσας ψυχὴν, ἀφ' ἧς καὶ αἱ τοῦ παντός καὶ αἱ ἄλλαι, τὴν δευτέραν παράγει νοῦν ἀπὸ ταύτης.

(1) Δαμάσκ. περὶ ἀρχ. 59· ἐν τῷ ἐνὶ καὶ περὶ τὸ ἐν τῷ νοητῷ οὐσίωται 67· περὶ τὸ ἐν αὐτῷ φησὶν ὑποστῆναι καὶ ἀνεκφοίτητον εἶναι τοῦ ἐνός.

(Προκλ. Τιμ. 236)· και ὡς τὴν ψυχὴν εἰς ὑπερκόσμιον διήρεσε και ἐγκόσμιον, οὕτω διήρεσεν εἰς δύο και τὸν νοῦν, τὸν μὲν ἕνα μετὰ τῶν ψυχῶν συνδεδεμένον, τὸν δ' ἕτερον ὑπεράνω αὐτῶν Θεῖον νοῦν (Πρόκλ. Τιμ. 217). Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπύξησε τὸ πλῆθος ἐν τῷ ὑπεραισθητῷ ἀνευ μεθοδικῆς τακτοποιήσεως· ἐκτείννας ὁμοῦς αὐτὸ κατέστησε τὴν ἀπλήν τοῦ Πλωτίνου διαίρεσιν πολὺπλοκον και δυσνόητον.

Ἐν δὲ τοῖς ὑπεράνω τοῦ ἀνθρώπου ἐγκοσμοῖς οὕσι διέκρινεν ὁ Ἰάμβλιχος τὰς ψυχὰς τῶν Θεῶν, τῶν ἀγγέλων, τῶν δαιμόνων και τῶν ἡρώων (Στοβ. ἐκλ. I, 888. 926. 1058. Προκλ. Τιμ. 306)· θέτει δὲ πάλιν τρεῖς τάξεις Θεῶν, πρῶτον τοὺς δώδεκα ἀνωτέρους, οἵτινες κατὰ τὸ τριαδικὸν αὐτοῦ σύστημα γίνονται τριάκοντα και ἕξ. (Προκλ. Τιμ. 299).

Κατὰ τὴν μυστικὴν τοῦ Ἰαμβλίχου ἀριθμητικὴν ($3 \times 4 = 12$, $3 \times 12 = 36$) οἱ δώδεκα οὐράνιοι Θεοὶ ἀναφέρονται εἰς τὰ δώδεκα ζώδια, οἱ τριάκοντα και ἕξ δεκαδάρχει ἀναφέρονται εἰς τὰς 360 ἡμέρας τοῦ ἔτους ($36 \times 10 = 360$), οἱ δὲ εἴκοσι και εἰς ἡγεμόνες εἰσὶ τὸ τριπλάσιον τῶν ἑπτὰ πλανήτων ($3 \times 7 = 21$)· οἱ δὲ ἑβδομήκοντα και δύο Θεοὶ ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἑβδομήκοντα και δύο ἀγγέλους τῶν ἔθνων κατὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ἐκ τῶν τριάκοντα και ἕξ κατὰγονται αἱ ἑβδομήκοντα και δύο τάξεις τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν Θεῶν· εἰς δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἴκοσι και δύο ἡγεμόνων ἀντιστοιχοῦσιν αἱ ἑβδομήκοντα και δύο τάξεις τῶν γενεσιουργῶν Θεῶν· ἐὰν δὲ και οἱ παραστάται Θεοὶ προστεθῶσι και οἱ ἐκάστου ἔθνους και ἔθλων (Προκλ. Τιμ. 44), δὲν ἦτο δύσκολον τῷ Ἰαμβλίχῳ νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ ἔθλους τοὺς Θεοὺς τῆς τῶν πολλῶν ὀρησκείας και τοὺς μύθους νὰ δικαιολογήσῃ συμφώνως τῷ δόγματι, ὅτι πᾶσα διήγησις κεκρυμμένον ἔχει νόημα, ὡς δεικνύει ὁ Ἰουλιανὸς ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ περὶ ἡλίου (λογ. IV, 132. Προκλ. Τιμ. 49)· ὁ ἥλιος κατὰ τὸν Ἰουλιανὸν εἶναι τὸ κέντρον τῶν νοερῶν Θεῶν, τὸ μέσον τοῦ ὄρατοῦ και νοεροῦ κόσμου και τὸ δεύτερον τῆς τριάδος μέλος.

Ὁ Ἰάμβλιχος ὑπεράσπισε τὸν πολυθεϊσμὸν, τὴν λατρείαν

τῶν ἀγαλμάτων τῶν Θεῶν, τὴν Θεουργίαν και τὴν μαντικὴν. Ἐν τῷ περὶ ἀγαλμάτων συγγράμματι αὐτοῦ ἐξέθηκεν ὅτι τὰ ἀγάλματα, εἴτε ἀνθρώποι ταῦτα εἰργάσαντο εἴτε οὐρανόθεν ἐπέμφθησαν, εἰσὶ πλήρη μετουσίας, και πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως ἀναφέρει ἔργα ὑπερφυῆ και δόξης ἀνθρωπίνης κρείττονα, πολλὰ μὲν ἀπίθανα μυθολογῶν, πολλὰ δὲ εἰς ἀδόλους φέρων αἰτίας, πολλὰ δὲ και τοῖς ἐρωμένοις ἐναντία γράφει οὐκ αἰσχυρόμενος (Φωτ. κωδ. 173. 215)· και τὰ μὲν θαυμάσια ἐξήκει νὰ ἐξηγήσῃ φυσικῶς, τὰ δὲ φυσικὰ αὐτοῖς μαγικῶς. Εὐπίστως δὲ παρεδέχετο και τὰ περὶ θαυμάτων μυθολογούμενα και χρησμῶν και ἐνεργειῶν τῶν θυσιαῶν, τῶν Θεοφαισιῶν και δαιμόνων και τῶν τούτοις ὁμοίων (Ἰαμβλ. β. Πυθ. 90). Πρὸς δ' ἀπόδειξιν τῶν τοιούτων ἀνέφερον, ὅτι τοῖς Θεοῖς οὐδὲν ἀδύνατον (Ἰαμβλ. β. Πυθ. 139)· ὅτι οὐρανόθεν ἡ διάβασις εἰς τὰ ἀέρια και ἐπίγεια, και ἀπὸ τῆς τῶν ἱερῶν ἐνεργείας ἡ θεία οἰκονομία γινώσκεται. Καὶ ἡ μαντεία δὲ μεγίστην εἶχεν ἀξίαν, διότι ἐξ αὐτῆς ἐξήρτητο ἡ περὶ τοῦ Θεοῦ πίστις (Ἰαμβλ. β. Πυθ. 137). Ὁ Ἰάμβλιχος ἤψατο τοῦ ζητήματος περὶ ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ἔλυσεν ὁμοῦς ἀντιφατικῶς· διότι ἐδόξαζεν, ὅτι τὸ ἀόριστον και ἀβέβαιον τῶν Θεῶν ὀριστικῶς και βεβαίως γινώσκεται (Ἀμμων. περὶ Ἑρμ. 109). Τὴν δὲ προσευχὴν ἐνόμιζε μέσον ἐξασφαλιστικὸν τῆς θείας χάριτος (1). Οἱ δὲ Θεοὶ πανταχοῦ παρόντες λαμβάνουσι τοὺς προσευχομένους και ἐνοῦσι μεθ' ἑαυτῶν (Αἴγυπτ. μυστ. I, 15). Ἡ δὲ μυστικὴ αὐτοῦ ἀριθμητικὴ οὐδὲν περιέχει νέον και ἴδιον, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς μόνον φαίνεται, ὅτι τὰς μαθηματικὰς οὐσίας ὑπελάμβανεν ἀσωμάτους ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πεπερασμένου και ἀπεῖρου, τοῦ μεριστοῦ και ἀμεριστοῦ, τῶν ἰδεῶν και τῶν λόγων, και διέκρινεν αὐτὰς καθὼς ἀκινήτους ἀπὸ τῶν ψυχῶν· δὲν διασαφεῖ ὁμοῦς πῶς ἡ ψυχὴ και ἡ ἰδέα εἶναι ἀριθμὸς, και πῶς ὁ ἀριθμὸς ἀρχέτυπον και τέλειον, καθ' ὃ ὁ τεχνικὸς νοῦς τὸν κόσμον ἐδημιούργησε, διότι οὗτος ὁ νοῦς ἔπρεπε νὰ προηγῆται τοῦ ἀριθμοῦ (Θεολογ. ἀριθμ. 59).

(1) Προκλ. Τιμ. 64· παρατίθωσιν τὴν τε δυνάμιν τῆς εὐχῆς και τὴν τε λειότητα θαυμαστὴν τινὰ και ὑπερφυῆ και πᾶσαν ὑπεράφουσαν ἔλπιδα.

Ἄρχας δὲ τῆς ἀριθμητικῆς ὑποθέτει ὁ Ἰάμβλιχος τὸ ἕν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν παλλῶν, τὴν ὕλην τῆς δὲ γεωμετρίας ἀρχὰς τὴν στιγμὴν καὶ τὴν ἑκτάσιν. Τὸ ἕν ἀνομοῖ μέχρι τοῦ πρώτου ἑνός, ἐκ δὲ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἑνός μετὰ τῆς ὕλης παράγει τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν τὸ γεωμετρικὸν σχῆμα, καὶ ἐν ταῖς συνθέσεσι τῶν στοιχείων ὑποθέτει τὴν τοῦ κακοῦ κατὰ συμβεβηκὸς γένεσιν. Σπουδαῖον δ' ἐνόμιζεν ὁ Ἰάμβλιχος καὶ τὴν θεολογικὴν τῶν ἀριθμῶν σημασίαν καὶ τὴν μυστικὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ἀναφορὰν (1). Ἡ ἐνάς εἶναι ἀρχὴ ἐνώσεως, ἡ δυάς προόδου καὶ διακρίσεως, ἡ τριάς ἐπιστροφῆς τῶν παρελθόντων, ἡ τετράς ὡς παναρμόνιος περιέχει ὅλους τοὺς ἀριθμητικοὺς λόγους, ἡ ἐννεάς ὡς τελεία ἐκ τελείων διαπράττει πᾶσαν τελειότητα, ἡ δεκάς ἐστὶν αἴσιμα τῆς ἐπὶ πᾶν προόδου, ἡ εἰκοσιεπτάς τῆς ἐπιστροφῆς καὶ αὐτῶν τῶν ἐσχάτων. Αὗται δὲ αἱ κεναὶ φαντασμαγόροι ἐθαυμάζοντο ὡς μεγάλη σοφία! Οὐδὲ τὰ κοσμολογικὰ, ψυχολογικὰ καὶ ἠθικὰ ζητήματα τοῦ Ἰαμβλίχου εἰσὶ πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἐπόμενος τοῖς πρὸ αὐτοῦ παραδέχεται, ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος παρήχθη ἀπ' αἰῶνος ἐκ τοῦ ὑπεραισθητοῦ (Πρόκλ. Τιμ. 416) ὑπέλατε δ' ὅτι αἱ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ κόσμῳ ἐνεργοὶ δυνάμεις εἰσὶν ἐν τῷ σωματικῷ δεσμευμέναι (2).

Ὁ Ἰάμβλιχος φύσιν ἐνοεῖ τὴν εἰμαρμένην, τὸ σύνολον τῶν φυσικῶν αἰτίων τῶν ἀποτελούντων ἓνα σύνδεσμον, ὅς καθὼς εἰρμός ἐστίν ὥστε ἡ εἰμαρμένη μία τάξις οὐσα περιλαμβάνει πᾶσας (Στοβ. ἐκλ. I, 184) ἡ φύσις μόνη θὰ ἔπιπτεν εἰς ἀτα-

(1) Πρόκλ. Τιμ. 200 ὁ δὲ γὰρ θεὸς Ἰάμβλιχος ἐξύμνει τοὺς ἀριθμοὺς μετὰ πάσης δυνάμεως ὡς θαυμαστῶν τινῶν ἰδιωμάτων ὄντας περιεκτικοῦς.

(2) Στοβ. ἐκλ. I, 186 τῆς δ' εἰμαρμένης ἡ οὐσία σύμπασά ἐστίν ἐν τῇ φύσει φύσιν δὲ λέγω τὴν ἀχώριστον τοῦ κόσμου αἰτίαν καὶ ἀχωρίστως τῆς ὅλης αἰτίας τῆς γενέσεως περιέχουσαν ὅσα χωριστῶς αἱ κρείττονες ἀναίαι καὶ διακοσμήσεις συνειλήφασιν ἐν ἑαυταῖς ζυγὴ τε οὖν σωματοειδῆς, καὶ λόγος γενεσιουργός, τὰ τε ἐνοῦλα εἶδη καὶ αὐτὴ ἡ ὕλη, ἥ τε συντεθειμένη γένεσις ἀπὸ τούτων, κίνησις τε ἡ τὰ πάντα μεταβάλλουσα, καὶ φύσις ἡ τεταγμένως διοικοῦσα τὰ γιγνόμενα, ἀρχαὶ τε αἱ τῆς φύσεως καὶ τέλη καὶ ποιήσεις, καὶ αἱ τούτων συνδέσεις πρὸς ἀλλήλας, ἀπ' ἀρχῆς τε ἄχρι τοῦ τέλους διέξοδοι συμπληροῦσι τὴν εἰμαρμένην.

ξίαν (Στοβ. ἐκλ. I, 184) δι' αὐτῆς πίπτομεν εἰς κακὰ, ἃ φέγομεν ἄρα ὑπὲρ τὸν κόσμον εἰς τοὺς ὑπερουρανίους θεοὺς ὑψωθῶμεν (1) ἡ εἰμαρμένη ἄρα δεῖται διηνεκοῦς ἐπανορθώσεως ὑπὸ τῶν θεῶν, ἡ δ' ἐπανόρθωσις ὅτε μὲν ἐλάττωσιν κακῶν ὅτε δὲ παραμυθίαν, ὅτε δὲ καὶ ἀναίρεσιν ἀπεργάζεται (Στοβ. ἐκλ. I, 80) τὸ δ' ἀτελὲς καὶ κακὸν συντείνει τοῖς θεοῖς ὡς ὄργανον τῶν βουλευμάτων αὐτῶν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν χρεῖαν τῆς λύσεως ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς εἰμαρμένης, καὶ ἡ ψυχὴ τυγχάνει αὐτῆς δι' ἀρχῆς ἐτέρας κρείττονος πάσης φύσεως καὶ ἀνάγκης, καὶ δύναται νὰ ἐνωθῆ μετὰ θεῶν καὶ νὰ ὑπερέχη τῆς κοσμικῆς τάξεως καὶ μετέχη αἰδίου ζωῆς καὶ τῆς τῶν ὑπερουρανίων θεῶν ἐνεργείας (μυστ. Αἴγυπτ. VIII, 7) διὰ δὲ τοῦτο οἱ θεοὶ ὀνομάζονται λυτῆρες οἱ θεοὶ ἐπιλαμβάνονται ταύτης τῆς λύσεως κατὰ νόμους ἀμετατρέπτους, καθ' οὓς ὀρίζεται ἡ κάθοδος τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ ἀνωτέρου καὶ ἡ ἀνοδος αὐτῆς εἰς τὸ ἀνώτερον δι' ἱερουργίας (μυστ. Αἴγυπτ. VIII, 8). Ἐντεῦθεν ὁμῶς φανερὸν εἶναι, ὅτι ἡ μεταποίησις τοῦ κατωτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ. Τὸ δὲ πρόσκομμα δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις πρέπει νὰ τελεσθῆ δι' ἐπεμβάσεως τῶν θεῶν εἰς τὴν εἰμαρμένην, καὶ ἡ ἐπέμβασις κατορθοῦται διὰ μέσων μὴ συνεχομένων φυσικῶς τῇ σκοπούμενῃ ἐνεργείᾳ.

Ἐλεγε δὲ τὸν τόπον αὐτὴν τὴν θεότητα (Σιμπλ. κατ. 92), ὅτε δ' αὖθις ὡς δυνάμιν συγκρατοῦσαν τὰ σώματα καὶ παράγουσαν τὴν ἑκτάσιν αὐτῶν (Σιμπλ. φυσ. 149). Τὸν δὲ χρόνον παράγει ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ ἐκλαμβάνει οὐσιώδη κίνησιν τῆς ψυχῆς (Σιμπ. κατ. 88) τοῦτον δὲ τὸν χρόνον παράγει ἐκ τοῦ ὑπερκοσμίου χρόνου καὶ θεωρεῖ ὡς μέτρον τῆς κινήσεως (Σιμπλ. φυσ. 181). Τὴν δὲ ψυχὴν θέτει μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κα-

(1) Μυστ. Αἴγυπτ. VIII, 7 ὅθεν δικαίως δεόμεθα τῶν θεῶν, ὅπως ἂν μόνον διὰ πειθοῦς νοερᾶς τῆς ἀνάγκης ἄρχοντες τὰ ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης ἀποκείμενα κακὰ ἀπολύωσιν.

τωτέρου, τοῦ ἀμερίστου καὶ μεριστοῦ, τοῦ ἀφθάρτου καὶ φθαροῦ (1). δὲν παραδέχεται δ' ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπαθὴς καὶ ἀεινοεῖ (Πρόκλ. Τιμ. 341). ὁ δὲ νοῦς, καὶ ὁ ἐνεργεῖα καὶ ὁ δυνάμει, εἶναι ὑπὲρ αὐτὴν (Σιμπλ. ψυχ. 88). ἡ δὲ ψυχὴ ὅτι ἔχει δυνάμεις, λέγει, καὶ σῶμα αἰθέριον (Πρόκλ. Τιμ. 321). αἱ δὲ καθαρὰ ψυχὰ ὅτι δύνανται νὰ ὑψωθῶσι μέχρις ἀγγέλων (Στοβ. ἐκλ. I, 1064). Καὶ τὴν κάθοδον τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνοδὸν αὐτῆς ἐθεώρει ἀναγκαίαν οὐ μόνον πρὸς τιμωρίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ψυχὰ ἀναμάρτητοι ἐξ ἔρωτος καταβαίνουνσιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν δὲ μετεμψύχωσιν περιώριζεν, ὡς ὁ Πορφύριος, εἰς ἀνθρώπινα σώματα μόνον· τῷ δὲ Πορφύριῳ συνεφώνει καὶ περὶ ἀμοιβῆς (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθρ. 2). Ἐπίσης δὲ μετὰ Πορφυρίου παρεδέχεται τέσσαρας τῆς ἀνόδου τῆς ψυχῆς βαθμίδας, τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς, τὰς καθαρτικὰς, τὰς θεωρητικὰς, τὰς παραδειγματικὰς (Ἀμμών. περὶ ἔργ. 109), καὶ τὰς ἱερατικὰς ὡς πέμπτην κατὰ τὸ Θεοειδὲς τῆς ψυχῆς ὑφισταμένης. Τῇ δὲ καθάρσει ἀποδίδει καὶ οὗτος ἰδιάζουσαν σημασίαν, διότι δι' αὐτῆς ἐλευθεροῦται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς φθορᾶς (Στοβ. ἐκλ. I, 1065).

Περὶ δὲ τῶν μέσων τῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἀπαλλαγῆς συνεφώνει τοῖς νέοις Πυθαγορείοις (Ἰαμλ. β. Πυθ. 68). Τὸ σύστημα τοῦ Ἰαμβλίχου δὲν εἶναι ἐπιστημονικόν, διότι δὲν ἀποβλέπει εἰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, ἀλλ' ἰδίως εἰς θεολογικὰς.

Ἐπειδὴ ἡ ἀπλὴ καὶ σαφὴς τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτίνου διαίρεσις δὲν ἤρκει αὐτῷ, ἔθεσεν ἀντὶ τοῦ πρώτου ὄντος, τοῦ ἐνός, δύο, ἀντὶ τοῦ ἐνός νοητοῦ κόσμου, τῆς τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὄντος ἐνότῃτος, δύο, τὸν νοητὸν καὶ τὸν νοερὸν, καὶ δι' ἐπαναλήψεως τῆς αὐτῆς κινήσεως παράγει μέγα πλῆθος ὑπεραισθητῶν ὄντων ἐπὶ νόμου ἐσωτερικοῦ μὴ στηριζόμενον, ἀλλὰ μόνον ἐξωτερικῶς ἐπὶ σχηματισμοῦ ἱερῶν ἀριθμῶν· πολυπλασιάζει τὸ

(1) Στοβ. ἐκλ. I, 866 χωρίζει μὲν τὴν ψυχὴν ὡς ἀπὸ νοῦ γενομένην δευτέραν καὶ ἑτέραν ὑπόστασιν· χωρίζει δ' αὐτὴν καὶ ἀπὸ τῶν κρειττόνων γυνῶν ὄλων, ἴδιον δ' αὐτῇ τῆς οὐσίας ὄρον ἀπονέμει ἤτοι τὸ μέσον τῶν μεριστῶν καὶ ἀμερίστων σωμάτων καὶ γενῶν.

θεῖον, διότι νομίζει ὅτι οὕτως ἐξασφαλίζει αὐτό· καὶ τοὺς διορισμοὺς αὐτοῦ τοὺς δεικνύοντας τὴν οὐσίαν καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ πεπερασμένον ὑποθέτει ὑποστάσεις αὐτοτελεῖς.

Ἡ ἐκ τοῦ ἐνός εἰς τὰ πολλὰ κατὰ Πλωτίνον μετάβασις δὲν ἐφαίνετο αὐτῷ ὀρθή· διὰ τοῦτο διήρσε τὸν νοῦν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ (τὸ ὄν καὶ τὸν νοῦν, τὸ νοητὸν καὶ τὸ νοοῦν), ἵνα ἔλθῃ ἐκ τοῦ ἐνός εἰς τὰ πολλὰ οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ βαθμηδόν· πράγματι ὅμως οἱ νοητοὶ καὶ νοεροὶ θεοὶ εἰσιν οἱ μετὰ τὸ ἐν ἐπόμενοι, καὶ ἡ δύαξ τῶν πρώτων ὄντων τοῦ Ἰαμβλίχου εἶναι δυσχερεστέρα ἢ τὸ ἐν τῷ νῷ πλῆθος τοῦ Πλωτίνου· διότι παρὰ μὲν τῷ Ἰαμβλίχῳ τὰ πολλὰ ἴστανται παραλλήλως ὡς ὑποστάσεις, παρὰ δὲ τῷ Πλωτίνῳ ἡ διαφορὰ αὐτῶν διαλύεται πάλιν ἀμέσως εἰς τὴν ἐνότῃτητα τοῦ νοητοῦ κόσμου. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Ἰαμβλίχος ἀπέβλεπεν εἰς πολυπλασιασμὸν τοῦ θεοῦ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἀναγωγὴν τῶν πολλῶν εἰς τὸ ἐν, καὶ ὁ πολυπλασιασμὸς οὗτος παρήχθη ἐκ τῆς πολυθεϊστικῆς τάσεως καὶ τοῦ συνδέσμου τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς θρησκείας· διὸ ἐπόμενον ἦτο ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία νὰ μετατραπῇ ὑπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου εἰς θεολογικὴν.

β) Οἱ μετὰ τὸν Ἰαμβλίχον.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰαμβλίχου μέχρι τῆς νέας ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἀθήναις σχολῆς οὐδὲν ἄξιον λόγου ἔργον ἀνεφάνη ἐν τῇ νέα Πλωτωνικῇ σχολῇ. Ἡ σχολὴ αὕτη εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἀποβλέπουσα, εἰς εὐσέβειαν καὶ θεουργίας, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἐπιστήμης ἀπομακρυνθεῖσα, ἔπεσεν εἰς δεισιδαιμονίας καὶ φαντασμαγορίας.

Ἡ σχολὴ αὕτη ἐζήτησεν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ παλινόρθωσιν τῆς ἀρχαίας θρησκείας· ἡ παλινόρθωσις ὅμως αὕτη ἦτο ἀκατόρθωτος.

Πῶς δὲ τότε τὴν θρησκείαν ὑπελάμβανον καὶ μετεχειρίζοντο ἀποδεικνύει τὸ περὶ Αἰγυπτίων μυστηρίων σύγγραμμα, ὃ ὁ μὲν Τεννεμάννος ἐκλαμβάνει τοῦ Ἰαμβλίχου (Gesch. d. Phil. VI, 248), καὶ ὁ Ῥίττερος (Gesch. d. Phil. IV, 678), ὁ δὲ Μείνε-

ρος (Com. Soc. reg. Gott. IV, 50) και ὁ Ζέλλερος (Phil. d. Gr. III Bd II Abttr.), ὅτι δὲν φαίνεται μὲν τοῦ Ἰαμβλίχου, ἐπήγασεν ὁμῶς ἐκ τῆς σχολῆς αὐτοῦ. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ συγγραμματος εἶναι: «Ἀβάμμωνος διδασκάλου πρὸς τὴν Πορφύριου πρὸς Ἀνεβῶ ἐπιστολὴν καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀπορημάτων λύσεις:» διότι ὁ συγγραφεὺς τὰ Αἰγυπτιακὰ μυστήρια ζητεῖ διὰ τῶν τοῦ Ἰαμβλίχου ἰδεῶν νὰ ἀναιρέσῃ τὰς τοῦ Πορφύριου ἀμφιβολίας.

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀρχεῖται μὲν ἀπὸ τῶν μεταφυσικῶν ἀρχῶν, προβαίνει ὁμῶς εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν· ἰσχυρίζεται δ' ὅτι ἡ περὶ τοὺς θεοὺς πίστις δέδοται ἅμα τῇ ὑπάρξει ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν ἀχώριστοι τῆς θεότητος, πληρούμεθα καὶ περιεχόμεθα ὑπ' αὐτῆς, διότι ἡ θεότης δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ ἐπομένως ἡμῶν κεχωρισμένη, ἀλλ' ἐν μεθ' ἡμῶν (Αἰγ. μυστ. I, 3)· οὐδὲ τὰ ἄλλα ἀνώτερα ὄντα, ὅσον δαίμονες, ἥρωες κλ., εἰσὶ κεχωρισμένα ἡμῶν· ὥστε τὴν ὅλην θεολογίαν φαίνεται ὅτι ἀπῆται τὸ θρησκευτικὸν συνειδός· διὰ τοῦτο ζητεῖ ὁ συγγραφεὺς ἀμεταβλησίαν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων εὐρισκομένων μόνον παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς.

Ἐπειδὴ τὰς πεποιθήσεις ὑπέλαβε συστατικὰ τῆς ἐμφύτου πίστεως, οὐ μόνον ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ τὰ ἀτοπώτατα, ἀλλὰ ἦτο καὶ πάσης ἀποδείξεως ἀπηλλαγμένος. Ὁ συγγραφεὺς ὁμῶς ζητεῖ τὰς δόξας τοῦ νὰ ἀναγάγῃ εἰς σύστημα καὶ τοὺς θρησκευτικοὺς θεσμοὺς νὰ συνδέσῃ μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων τῆς αὐτοῦ σχολῆς. Τὸ δὲ σπουδαιότατον αὐτῷ ἐστὶν ἡ τῶν διαφόρων τάξεων τῶν ἀνωτέρων ὄντων διάκρισις, λέγοντι ὅτι πρὸ τοῦ ὄντως ὄντος καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχῶν εἶναι ὁ εἰς θεὸς μένων ἀκίνητος ἐν ἑαυτῷ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἔλαμψεν ὁ δεύτερος θεὸς, ὡν ἀρχὴ τοῦ ὄντος, τοῦ νοητοῦ, τὰγαθόν, ὁ αὐτάρκης, ὁ ὑπερών· διότι ἐξ αὐτοῦ πηγάζει τὸ ὄν καὶ τὸ νοητόν· διότι ὁ πρῶτος θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ ἀγαθόν.

Μετὰ δὲ τοῦτο τὸ ὄν ἐστὶν ἡ νοητὴ οὐσία, ἐν ᾗ εἰσιν οἱ θεοὶ (I, 5. VIII, 3)· ταύτης διακρίνει τὸν νοῦν, ἰσχυριζόμενος, ὅτι οἱ θεοὶ εἰσιν ἀνώτεροι τοῦ νοῦ (I, 15)· οἱ δὲ νοεροὶ θεοὶ τοῦ

Ἰαμβλίχου οὐδόλως μνημονεύονται, ἀλλὰ ἡ ὑπερκόσμια ψυχὴ διακρίνεται τῆς ἐγκοσμίου (III, 28), οἱ ὄρατοὶ τῶν ἀοράτων (I, 19) καὶ αἱ κατώτεροι τῶν θεῶν τάξεις. Μακρὰν δὲ τῶν θεῶν ἀφίστανται αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν τῷ μέσῳ οἱ δαίμονες καὶ οἱ ἥρωες· καὶ οἱ μὲν δαίμονες παριστῶσι τὴν ἔξοδον τοῦ ἑνὸς εἰς πολλὰ, οἱ δ' ἥρωες τὴν τῶν πολλῶν ἐπάνοδον εἰς τὸ ἓν· οἱ μὲν δαίμονες ἐπιτροπεύουσι τὰ μέρη τοῦ παντός, οἱ δ' ἥρωες τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς (I, 5. II, 1)· μετὰ δὲ τῶν θεῶν καὶ τῶν δαιμόνων ὑποθέτει τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους· ἐτι δὲ παραδέχεται καὶ κακοὺς δαίμονας (IV, 1. VI, 5. IV, 7)· πάντες δ' οἱ θεοὶ αὐλοὶ καὶ πανταχοῦ παρόντες ἐνεργοῦσιν ἐν σώμασιν (I, 8)· ὁμοίως καὶ οἱ ἀγαθοὶ δαίμονες εἰσιν ἀσώματοι· μετὰ δὲ Ἰαμβλίχου ἰσχυρίζεται, ὅτι μόνον τὸ κατώτατον τῆς ψυχῆς ὑπόκειται τῇ εἰμαρμένῃ, καὶ τῇ τῶν θεῶν βοήθειᾳ ἀνυψοῦται μέχρι τῶν ἀγγέλων (VIII, 7. II, 2)· ἐξετάζει τὰ γνωρίσματα, δι' ὧν διακρίνονται οἱ θεοὶ τῶν ἀγγέλων καὶ δαιμόνων (II, 3)· Παντός δὲ ἔθνους προίσταται τις ἀγγελος ἢ θεός· Ὁ δὲ τοῦ ἀνθρώπου δαίμων ὁμοιάζει αὐτῷ ὡν συγκείμενος ἐξ ὅλων τῶν τοῦ παντός μερῶν (IX, 6). Τὰ δὲ μέσα, δι' ὧν κοινωνοῦμεν τῶν θεῶν, ὁ μὲν Πλωτῖνος καὶ Πορφύριος ἐζήτησαν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν Αἰγυπτίων μυστηρίων ἐν τούτῳ μὴ ἐπαρκούμενος ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ νοεῖν δὲν συνδέει τὸν θεουργὸν μετὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ μυστηριώδη ἔργα, ἃ μόνον οἱ θεοὶ γινώσκουσι, (I, 21. II, 11), καὶ ἃ ἐνεργοῦσι χωρὶς αὐτὰ νὰ νοῶμεν (X, 5). Ἐπειδὴ δ' ὁ θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, δύναται νὰ ἀποκαλυφθῇ ὅπου θέλει. Τὰ ἀνώτερα ὄντα λέγει ἀπαθῆ, αὐτάρκη καὶ ἀμετάβλητα (I, 4). Ἡ θεουργία τὸν ἀνθρώπον καθιστᾷ δεκτικὸν τῶν θεῶν ἐνεργειῶν (I, 12)· πᾶν ὅ,τι πράττει ὁ θεουργός, πράττει ὡς ἐν ὧν μετὰ τοῦ θεοῦ, μάλιστα δὲ τοῦτο πράττει ὁ θεός δι' αὐτοῦ (IV, 3. VI, 6). Αἱ χρήσεις ἔχουσιν ἔννοιαν μυστικὴν ἀποβλέπουσαι εἰς κάθαρσιν καὶ καθιέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου (I, 11)· οἱ ἱλασμοὶ δὲν ἀποβλέπουσιν εἰς παῦσιν τῆς θείας ὀργῆς, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ ἀνοίξωσι τὴν ψυχὴν τὴν ἀποκλείσασαν ἀφ' ἑαυτῆς τὴν σωτήριον τῶν θεῶν

ἐνέργειαν (I, 13). Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα ἀτοπα ὑπερασπίζει (I, 15), οἷον τὰς θυσίας (V, 6), ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ θύων ἐνοῦται διὰ τοιούτων μετ' ἀρχῶν, ὧν τὴν φύσιν ἐκείναι αἱ θυσίαι παριστάσῃ καὶ διὰ τῆς συνεχείας αὐτῶν μετὰ τῶν θεῶν παρακινούσιν αὐτούς, ὅπως πρὸς καλὸν τοῦ θύοντος ἐνεργήσωσιν (V, 9). Διότι ἕνεκα τῆς συνεχείας τῶν ἐν τῇ ὕλῃ ἐνεργῶν δυνάμεων μετὰ τῶν ἀύλων ὑψοῦται εἰς τὰς ἀύλους καὶ τοὺς θεοὺς (V, 15).

Ἡ θεουργικὴ τέχνη γινώσκουσα τὰς ὕλας τὰς συγγενευσούσας μεθ' ἐκάστου τῶν θεῶν δεικνύει ἡμῖν τὰ μέσα, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ ἐλθῶμεν εἰς τὴν μετὰ τῶν θεῶν κοινωνίαν (V, 23). διὰ δὲ τοῦτο ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ θεοῦ πρέπει νὰ ἀπέχη ὑλικῶν ἀκαθαρσιῶν (VI, 1).

Πῶς ὅμως τὰ ὄντα ἔχουσιν, ὁ ἄνθρωπος δὲν γινώσκει, ἀλλ' ἡ θεία ἀποκάλυψις. Οἱ θεουργοὶ ὡς ἐρμηνευταὶ ταύτης τῆς ἀποκαλύψεως καὶ οἱ ἱερεῖς ἔχουσιν ἀνωτέραν ἱερότητα ἢ οἱ φιλόσοφοι (II, 11. VII, 4. X, 1). Ὁ συγγραφεὺς ψευδεῖς θεοφανείας ἀναγνωρίζων ἀποδοκιμάζει τὴν γοητείαν τὴν τεχνικὴν (III, 28) καὶ ἀναιρεῖ ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀθέου μαντείας· ἀντὶ ὅμως τὴν ἀπάτην νὰ ἀποδώσῃ ἀνθρώποις ἀποδίδει κακοῖς δαιμόσι (I, 18. III, 13. IV, 7. IX, 1. VI, 3), οἷς καὶ τὰς ἀπειλὰς ἀποδίδει (IV, 1) δικαιολογῶν ἐκτενῶς τὴν τῶν κακῶν δαιμόνων ἐπιβροχήν (IV, 4).

Ἐπισημότερος δὲ τῶν τοῦ Ἰαμβλίχου μαθητῶν φαίνεται Θεόδωρος Ἀσιναῖος, ὃν ὁ Πρόκλος (Τιμ. 65. 98. 187) ἐπονομάζει μέγαν, θαυμαστὸν, γενναῖον. Ὁ Θεόδωρος ἐζήτησε τὰ μέλη τοῦ νοητοῦ κόσμου νὰ θέσῃ εἰς σύστημα (Πρόκλ. Τιμ. 297). Τὸ πρῶτον σχῆμα τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ σειρά τῶν τοῦ Πλωτίνου βαθμίδων, οἷον τοῦ πρώτου ὄντος, τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς (1). Τὸ δὲ δεύτερον εἰς τρία διαιρέσας ἐξήγαγε πέντε βαθμίδας, ἃς διὰ τριαδικῆς διαιρέσεως ἀνέπτυξεν, οἷον τὸ πρῶτον ὄν, τὸ νοητὸν, τὸ νοερὸν, τὸ δημιουργικὸν καὶ τὸ ψυχικόν. Τὸ πρῶτον ὄν ἀπεφάνη μετὰ τοῦ Ἰαμβλίχου τὸ ἀρρη-

(1) Πρόκλ. Τιμ. 308· τῆς πρώτης ἀπέδωκε τὸ ἀφ' οὗ καὶ ἐφ' ὃ, τῆς νῆς τὸ δι' ὃ καὶ πρὸς ὃ, τῆς ψυχῆς τὸ ὑφ' οὗ καὶ καθ' ὃ.

τον καὶ τὸ αἷτιον τοῦ ἀγαθοῦ· μετ' αὐτὸ ἔταξε τὴν νοητὴν τριάδα, ἣν ὠνόμασε τὸ νοητὸν ἐν· ἡ νοερὰ τριάς ἐστὶ τὸ εἶναι, ὃ προηγεῖται τοῦ ὄντος, τὸ νοεῖν, ὃ προηγεῖται τοῦ νοῦ, τὸ ζῆν, ὃ προηγεῖται τῆς ζωῆς (Πρόκλ. Τιμ. 225)· ἡ δὲ δημιουργικὴ τριάς ἔχει μέλη τὸ ὄν, τὸν νοῦν καὶ τὴν πηγὴν τῶν ψυχῶν (Τιμ. Πρόκλ. 258)· ἕκαστον δὲ αὐτῶν τῶν τριῶν διαιρέσας εἰς ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος ἐξήγαγε τρεῖς δημιουργικὰς τριάδας· τὸ δὲ τελευταῖον μέλος ἐκάστης τῶν τριῶν τούτων τριάδων ἐκάλεσεν αὐτόζωον (Πρόκλ. Τιμ. 98)· οὕτω δὲ διέκρινε καὶ τρεῖς ψυχὰς, τὴν πρώτην, τὴν ἐξ αὐτῆς καινὴν ψυχὴν καὶ τὴν τρίτην ἥτοι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ἣν ὑπέλαβε διαιρετὴν (Πρόκλ. Τιμ. 206). Τὴν δὲ τελευταίαν, ἥτοι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ὠνόμασε καὶ εἰμαρμένην, τὸ δὲ σῶμα αὐτῆς φύσιν (Πρόκλ. Τιμ. 320). Ἡ πρώτη ψυχὴ γεννᾶται ἐκ τοῦ πρώτου μέλους τῆς δημιουργικῆς τριάδος, ἡ δευτέρα ἐκ τοῦ δευτέρου καὶ ἡ τρίτη ἐκ τοῦ τρίτου αὐτῆς (Πρόκλ. Τιμ. 187. 129). Περὶ δὲ τῶν ἀρμονικῶν λόγων τῆς ψυχῆς, περὶ τῆς σημασίας αὐτῆς, περὶ τῶν ἀριθμῶν τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ ἄλλων ἐπραγματεύθη ὁ Θεόδωρος σχολαστικῶς (Πρόκλ. Τιμ. 206 καὶ ἐφ. 226). Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν οὐσία ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς (Πρόκλ. Τιμ. 314), ἔχει ὅλας τὰς ἰδέας ἐν ἑαυτῇ, εἶναι ἀπαθὴς καὶ ἐνεργητικὴ (Νεμ. περὶ φύσ. ἀνθρ. 51. Πρόκλ. Τιμ. 341). Περὶ δὲ ὀρησκείας εἶχε τὰς αὐτὰς τῶν Ἰαμβλίχου δοξασίας (Πρόκλ. Τιμ. 287. 292).

Τὸ δὲ ἴδιον αὐτοῦ καὶ σημαντικὸν κυρίως ἦτο τὸ τριαδικὸν σύστημα, δι' ὃ ἐγεινεν ὁ πρόδρομος τοῦ Πρόκλου· ἅπαντα δὲ τὰ ἄλλα ἦσαν αὐθαίρετα καὶ φανταστικά.

Οἱ δ' ἄλλοι τῆς τοῦ Ἰαμβλίχου σχολῆς ἦσαν ὑποδεέστεροι αὐτοῦ, οἷον ὁ Αἰδέσιος, ὁ Σώπατρος, ὃς ἐφονεύθη ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ δικαιώμενος (Εὐνάπ. 6. σοφ. 19). Μαθητὴς δὲ τοῦ Αἰδεσίου ἦτο ὁ Εὐσέβιος· ὁ δὲ Μάξιμος ἀπέβλεπεν εἰς τὴν θεουργίαν μᾶλλον ἢ τὴν φιλοσοφίαν (Εὐνάπ. 65)· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Εὐνάπιος (Εὐνάπ. 107. 114), μεροληπτικῶς ἐγκωμιάζων αὐτούς.

Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὴν θρησκείαν ἢ τὴν φιλοσοφίαν ἐρανισθεὶς καὶ τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ ιδέας ἐκ τῶν τοῦ Ἰαμβλίου καὶ ἄλλων. Καὶ ὁ Σαλλούστιος (περὶ θεῶν) ἠρανίσθη ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ἰαμβλίου, εἰ καὶ ὁ ἴδιος μετέστη εἰς τὸν Κυνισμόν (Zeller Phil. d. Gr. 658 καὶ ἐφ.).

Ὁ δὲ Λιβάνιος ἦτο ῥήτωρ μᾶλλον ἢ φιλόσοφος (Εὐναπ. 96). Ὁ δὲ Δέξιππος εἰς τὰς κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπορίας καὶ λύσεις τάξας δεικνύει τινὰ φιλοσοφικὸν νοῦν· τὸ σύγγραμμα ὁμῶς αὐτοῦ δεικνύει ιδέας τῆς τοῦ Ἰαμβλίου σχολῆς.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἐκπεσοῦσα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῆς ἐπιστήμης ἐξηκολούθησεν ἐκ νέου ἐν Ἀθήναις μετὰ ζήλου.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ ἐξέλειψε καὶ ἡ τελευταία ἐλπίς τῶν ἐθνικῶν πρὸς τὴν νίκην τοῦ κατὰ τῆς νέας θρησκείας πολέμου αὐτῶν. Ὅλα τὰ καταπιεστικά μέτρα ἀπὸ τῆς εἰς τὸν χριστιανισμόν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μεταβάσεως ἐφηρμόσθησαν κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ βαθμηδόν· οἱ ναοὶ ἠρημώθησαν καὶ ἐδημεύθησαν, οἱ ποινικοὶ νόμοι κατὰ τῆς τῶν ἐθνικῶν λατρείας ἀνενεώθησαν, βιαιοπραγίαι κατὰ τῶν ἀτόμων τῶν λατρευόντων τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἔλαβον χώραν, καὶ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος οἱ ἐθνικοὶ προσήχοντο ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ μέχρι τοῦ πέμπτου μόλις ἐτόλμων νὰ προσεύχωνται.

Δὶ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ διετηροῦντο ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι, καὶ αὐτὰς ἐπεσκέπτοντο χάριν μορφώσεως ἐπιστημονικῆς καὶ χριστιανοί. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ὁ Θεμιστιος ἐδίδασκεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν φιλοσοφίαν, ἠρμήνευσε τὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους συγγράμματα· ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ὁμῶς ἦτο ἐκλεκτικὴ· ἐξ αὐτοῦ σώζεται παράφρασις τῶν ἀναλυτικῶν ὑστέρων, τῆς φυσικῆς, τοῦ περὶ ψυχῆς κτλ. τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου τὸν Πλάτωνα ὑπέθετεν.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἤκμασεν μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐποχὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Ὑπατίας· περὶ τῆς θεωρίας ὁμῶς αὐτῆς καὶ τῆς σχολῆς ταύτης οὐδὲν γνωρίζομεν.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ φαίνονται ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Ἱεροκλῆς φι-

λόσοφος Πλατωνικὸς καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος Ἀριστοτελικὸς ὁ τοῦ Πρόκλου διδάσκαλος (Μαρτίν. 6. Προκλ. 9).

Ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐν μὲν ταῖς Ἀθήναις ἤρξατο τότε νὰ ἀκμάζη, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ νὰ παρακμάζη, ἐνεκα τῆς τοῦ ἐθνισμοῦ καταπίεσεως.

Περὶ δὲ τῆς ἐν Ἀθήναις ἰδρύσεως τῆς νέας σχολῆς ἀκριβῆ γνώσιν δὲν ἔχομεν· φαίνεται ὁμῶς ὅτι ἡ σχολὴ αὕτη παρέλαβε κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα μ. Χρ. τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰαμβλίου καὶ Θεοδώρου, καὶ ἐτράπη διὰ τῆς σπουδῆς τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων εἰς ἐπιστημονικωτέραν ὁδὸν, καὶ ἠδυνήθη ὅλα τὰ τῶν πρότερον ἐξαγόμενα νὰ συνάψῃ εἰς ἓν σύστημα.

Οἱ ἐν Ἀθήναις νέοι Πλατωνικοὶ σπουδάζαντες τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα καὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐζήτουν νὰ συνδέσωσιν ἀμφοτέρους μετὰ τῶν πρότερον νέων Πλατωνικῶν. Ἐὐμελέτην ὁμῶς τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων ὑπελάμβανον ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν τῶν Πλατωνικῶν (Μαρτίν. 6. Πρόκλ. 13)· διὰ τοῦτο τὸν μὲν Ἀριστοτέλην προσωνόμαζον δαιμόνιον, τὸν δὲ Πλάτωνα καὶ Ἰαμβλίχον θεῖους (Συριαν. εἰς μεταφ. 4). Ἐὐμελέτην αὐτῆς σημασίαν, ἦν τῷ Πλάτῳ ἀπέδιδον, ἀπέδιδον καὶ ταῖς τῶν Πυθαγορείων καὶ Ὀρφικῶν παραδόσεσι, τοῖς λογίοις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῇ τῶν Χαλδαίων θεολογίᾳ. Ὅλα δὲ ταῦτα περιέλαβον εἰς ἓν σύστημα, ὃ κατὰ μὲν τὸ περιεχόμενον ἦτο ἐπανάληψις τῶν προτέρων, ἰδίως δὲ τοῦ Ἰαμβλίου καὶ Θεοδώρου, κατὰ δὲ τὴν μορφήν ἦτο τὸ τριαδικὸν σύστημα τῶν πρὸ αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὁμῶς ταῦτα πάντα δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου εἰς ἓν σύστημα περιελήφθησαν, εἶναι εὐλογον ἡ τροπὴ αὕτη τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας νὰ θεωρηθῇ ὡς τρίτη.

Πρῶτος τῶν Ἀθηνησινέων Πλατωνικῶν ἦτο Πλούταρχος ὁ Νεστορίου (Μαρτίν. 6. Προκλ. 12. 28), ὃς ἠσχολήθη περὶ τὰ Πλατωνικὰ καὶ Ἀριστοτελικὰ συγγράμματα, ἃ ἀνεγίνωσκε μετὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἐν ἰδίῳ ἔργοις ἠρμήνευεν (Πρὸς Παρμεν. VI, 27. Σιμπλ. ψυχ. 32. 50).

Περὶ δὲ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ιδεῶν οὐδὲν διασώθη πλήν τινων, ἐξ ὧν φαίνεται, ὅτι διέκρινε τὸν θεόν, τὴν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν,

τήν ὕλην καὶ τὸ ἐν αὐτῇ εἶδος (Συμπλ. ψυχ. 90. Φιλόπον. ψυχ. 15 καὶ ἐφ.)· ἐκ δὲ τούτων τῶν εἰδήσεων φαίνεται, ὅτι καὶ περὶ ψυχολογικὰ ἀντικείμενα ἡσχολεῖτο καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος ἐζήτει νὰ ἀποδείξῃ τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους σύμφωνον. Ὁ δὲ τοῦ Πλουτάρχου μαθητῆς Ἰεροκλῆς ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀντελήφθη μόνον τῆς τοῦ Πλάτωνος θεωρίας· ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἔχομεν τὴν ἑρμηνείαν τῶν χρυσῶν ἐπῶν καὶ ἐπιτομὴν τοῦ περὶ προνοίας (Φωτ. κωδ. 214. Στοβ. ἐκλ. 240. Πρόκλ. 6. Μαρ. 11). Ἡ φιλοσοφία εἶναι αὐτῷ κάθαρσις καὶ τελειότης τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, διότι καθαρίζεται δι' ἀρετῆς καὶ τελειοποιεῖται δι' ἀληθείας· καὶ περὶ μὲν τὴν ἀρετὴν ἀσχολεῖται ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία, περὶ δὲ τὴν ἀλήθειαν ἡ θεωρητικὴ· διέκρινε δὲ τοῦ ἐνὸς θεοῦ τοὺς οὐρανίους, τοὺς δαίμονας καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς, μὴ παραδεχόμενος ἕγχρονον γένεσιν καὶ τέλος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὴν προὔπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μετεμψύχωσιν (Φωτ. κωδ. 214. 251). Καὶ ἐν τῇ πρακτικῇ φιλοσοφίᾳ ἡσπάζετο τὰς τοῦ Πλάτωνος ιδέας μᾶλλον ἢ τὰς τῶν νέων Πλατωνικῶν.

Ὁ δὲ Θεοσέβιος μαθητῆς Ἰεροκλέους ἡσχολήθη περὶ τὴν ἠθικὴν (1). Μεγαλειτέραν δὲ ἐπιρροὴν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐξήσκησεν ὁ Συριανὸς, ὁ διδάσκαλος τοῦ Πρόκλου καὶ διάδοχος τοῦ Πλουτάρχου (Μαριν. 6. Προκλ. 11. Προκλ. Τιμ. 218). Ὁδηγὸς αὐτῷ ὡς πρὸς μὲν τὴν φιλοσοφίαν ἦτο ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὡς πρὸς δὲ τὴν θεολογίαν ὁ Ὅμηρος, ὁ Ὀρφεὺς καὶ τὰ λόγια. Μετὰ δὲ τοῦ Πρόκλου συνανέγνω τὰς τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματείας (Μαρ. Προκλ. 13)· εἰς τινὰς δ' ἐγραψε καὶ ἑρμηνείας· ἀλλὰ τὴν Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν ὑπελάμβανεν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος· τὰ δὲ τοῦ Πλάτωνος συγγράμματα πηγὴν θεωρῶν ἑρμήνευε ταῦτα τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς (Προκλ. Ἀλκιβ. 28. Παμμ. IV, 4. Δαμασκ. περὶ ἀρχ. 48).

(1) Δαμάσκ. 6. Ἰσιδώρ. 58· ἔλεγε μὲν ὁ Θεοσέβιος τὰ πολλὰ ἀπὸ τῶν Ἐπικτήτου σχολῶν, τὰ δὲ καὶ αὐτὸς ἐπετεχνάτο τῆς ἠθικῆς διανοήματα Μούσης.

Ἐν δὲ τῷ Παρμενίδῃ τοῦ Πλάτωνος εὔρε τὴν πηγὴν τῆς θεολογίας αὐτοῦ (Προκλ. Παμμ. IV, 34), οἷον τὸ ἐν, τὸ νοητὸν, τὴν ψυχὴν, τὴν ὕλην καὶ τὰ ἔνυλα εἶδη· ὑποθέτων δὲ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ διήρει τὸ ὑπεραισθητὸν εἰς νοῦν καὶ ψυχὴν, τὸ δὲ πρῶτον ὃν προσθέτων αὐτοῖς ἐξήγαγε τὴν τοῦ Πλωτίνου τριάδα, οἷον τὸ ἐν, τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν (Πρόκλ. Παμμ. VI, 31). Τὸν δὲ νοῦν μετὰ Ἰαμβλίχου διήρει εἰς νοητὸν καὶ νοερὸν ἀναφέρων τρία συστατικά τοῦ θεοῦ κόσμου, τὸ νοητὸν, τὸ νοερὸν καὶ τὴν ὑπερκόσμιον ψυχὴν. Μὴ ποιούμενος δὲ λόγον περὶ νοητῶν καὶ νοερῶν θεῶν ἔθετεν ἐν τῷ νοητῷ ὡς πρῶτον μέλος τὸ αὐτόζων (Προκλ. Τιμ. 99)· ὡς πρῶτον δὲ τοῦ νοεροῦ κόσμου ἔθετε τὸν δημιουργὸν καὶ μετ' αὐτὸν τὰς τρεῖς δημιουργικὰς δυνάμεις (Προκλ. Τιμ. 94)· ἐν δὲ τῷ νοητῷ αἱ ιδέαι ἦσαν τὰ ἀρχέτυπα (Προκλ. Τιμ. 99), ἃ εἰσὶ ταῦτά μετὰ τῶν ἐνιαίων καὶ οὐσιωδῶν ἀριθμῶν, καὶ ἐπήγαζον ἐκ τοῦ ἐνὸς (εἰς μετ. 59) ὑπάρχοντα ὡς ιδέαι δημιουργικαί· τὰς δ' ιδέας ὑπέθετεν ἀριθμοὺς (εἰς μεταφ. 53)· ιδέας ὁμῶς τοῦ κακοῦ, τοῦ ἀτελοῦς, τοῦ συμβεβηκότος δὲν παρεδέχετο (εἰς μεταφ. 6), ἀλλ' ἐζήτει κατ' Ἀριστοτέλους νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν περὶ ιδεῶν καὶ ἀριθμῶν θεωρίαν (εἰς τέλος τῆς μεταφ.).

Ἰσχυρίζετο δ' ὅτι ἐκ τοῦ δημιουργοῦ γεννᾶται ἡ ψυχὴ (Προκλ. Τιμ. 95). Ἐν δὲ τῇ περὶ αὐτῆς θεωρίᾳ ἐκθέτει τὸ ἐν ἑαυτῷ (ἐμμένειν), τὸ ἐκτὸς ἑαυτοῦ (προῖέναι) καὶ τὸ εἰς ἑαυτὸ (ἐπανιέναι) (Μεταφ. 61. Προκλ. Παμμ. VI, 168)· πρὸς δὲ τούτοις ἐν τῇ μεταφυσικῇ αὐτοῦ διακρίνει θεοὺς, ἀγγέλους, δαίμονας καὶ ψυχὰς ἀσωμάτων (μεταφ. 19. Προκλ. Τιμ. 269). Μετὰ δὲ τῆς νέας Πλατωνικῆς σχολῆς συνεφώνει ὅτι ὁ κόσμος οὔτε ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος· ἐδικαιολόγει τὴν πρόνοιαν καὶ ὑπεράσπιζε τὴν ὀρησκείαν (Προκλ. Τιμ. 207 μεταφ. 31. Προκλ. Τιμ. 113). Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ Συριανοῦ τελείαν γνῶσιν δὲν ἔχομεν, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἀσφαλῶς. Τὴν θεωρίαν ὁμῶς αὐτοῦ, φαίνεται, δὲν παρέλαβεν ὁ Πρόκλος ἀμετάβλητον, διότι παρὰ τῷ Πρόκλῳ ἀπαντῶνται διαφοραί,

ιδίως δ' ἐν τῇ Θεολογίᾳ αὐτοῦ (μεταφ. 3. Προκλ. Παρμ. VI, 31. Τιμ. 99. μεταφ. 116).

Ἐντεῦθεν δ' ἐξάγεται, ὅτι τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν πρῶτος ὁ Πρόκλος εἰς σύστημα προήγαγε καὶ κατὰ τὴν μορφήν ἐτελειοποίησεν. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ μορφῇ ἡ φιλοσοφία αὐτῆς μετέβη εἰς τὸν μέσον αἰῶνα.

Γ'. Τρίτη τροπὴ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας εἰς σύστημα.

5) ΠΡΟΚΛΟΣ.

Ὁ Πρόκλος ἐκ πλουσίας καὶ ἐπισήμου οἰκογενείας καταγόμενος ἐγεννήθη ἐν ἔτει 410 ἐν Κωνσταντινουπόλει (Μαριν. 6. Προκλ. 6. 36). Τὸ μὲν πρῶτον ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν ῥητορικὴν καὶ ἄλλας ἐπιστήμας ἀκούσας ἐκεῖ ἄλλων τε καὶ τοῦ Ὀλυμπιοδώρου (Μαριν. 8), ἔπειτα δ' ἐν Ἀθήναις διήκουσε τοῦ Πλουτάρχου (Μαρ. 9), καὶ μετὰ τὸν τούτου θάνατον τοῦ Συριανοῦ διδάξαντος αὐτῷ εὐμεθόδως καὶ τὰ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος συγγράμματα· ἡ δὲ μέθοδος ἀπετέλει τὴν βᾶσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ (Μαριν. 13). Ὅτε δ' ὁ Πρόκλος τὸν Συριανὸν διεδέξατο ἦτο ἤδη γνωστός (1).

Ὁ Μαρῖνος ὑπερεγκωμιάζει αὐτὸν (Μαρ. 24 καὶ ἐφ.) εὐσεβῆ παριστῶν, φίλον, φιλόφρονον, εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀφωσιωμένον, φιλόπονον κτλ. (Μαρ. 14. 19. 22). Τὰ διασωθέντα συγγράμματα αὐτοῦ εἰσὶν αἱ ἐρμηνεῖαι εἰς τὸν Παρμενίδην, Τίμαιον, Κρατύλον, Πολιτείαν, πρῶτον Ἀλκιβιάδην, στοιχειώσις Θεολογικῆ, στοιχειώσις φυσικῆ, εἰς τὴν Πλάτωνος Θεολογίαν ἐξ βιβλίου, περὶ προνοίας (ὅ ἐν λατινικῇ μεταφράσει σώζεται), ἐξ ὕμνων, ἐρμηνεῖαι εἰς Ἡσιόδου ἔργα καὶ ἡμέρας· πρὸς δὲ τὰ μαθηματικὰ, οἶον εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Εὐκλείδου

(1) Μαριν. 13· τοσοῦτον ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ ἐπεδίδου, ὥστε ὄψοον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἄγων ἄλλα τε πολλὰ συνέγραψε καὶ τὰ εἰς Τίμαιον γλαφυρῶν ὄντως καὶ ἐπιστήμης γέροντα ὁπομνήματα.

στοιχείων, ὑποτύπωσις τῶν ἀστρονομικῶν ὑποθέσεων, Σφαῖρα, παράφρασις εἰς τὴν τοῦ Πτολεμαίου τετράβιβλον, ἐπιχειρήματα κατὰ χριστιανῶν. Τὰ δ' ἀπολεσθέντα εἰσὶν: ἐρμηνεῖαι εἰς Φαίδωνα, εἰς Φαῖδρον, Θεαίτητον, Φίληβον· βιβλὸς τῶν πρὸς τὸν Τίμαιον Ἀριστοτέλους ἀντιρρήσεων ἐπισκέψεις ποιουμένη, περὶ τῶν λογίων, εἰς τὴν Ὀρφέως Θεολογίαν, συμφωνία Ὀρφέως, Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος, περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ Θεῶν, περὶ τῶν τριῶν μονάδων, ἀληθείας, καλλονῆς καὶ συμμετρίας, βιβλὸς μητρωκῆ, περὶ ἀγωγῆς, εἰς τὸν λόγον τῆς Διοτίμας περὶ τῆς τῶν κακῶν ὑπαστάσεως.

Ἀποβλέπων δ' εἰς τήρησιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῆς ἀρχαίας ὀρησκείας περιέπεσεν εἰς κινδύνους, διότι ὑπελήφθη ὅτι ἐτέλει τελεσιουργίας ἐθνικᾶς ἀπαγορευόμενας παρὰ τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Ἀθήνας ἐπὶ ἓν ἔτος, εἰς ἃς ἐπανελθὼν διέμεινε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ἐν ἔτει 485 (Μαρ. 15. 22 καὶ ἐφ.). Ὁ Πρόκλος παρεδέχετο τὴν τοῦ Συριανοῦ φιλοσοφίαν, φαίνεται ὅμως ὅτι ἀνέπτυξεν αὐτὴν, διότι φαίνονται μᾶλλον τοῦ Πρόκλου ἀνεπτυγμένα, κατειργασμένα καὶ τέλεια, καὶ τὴν μέθοδον τῶν ὀρησκευτικῶν δογμάτων τοῦ Συριανοῦ ἐπεξεργάσθη καὶ ἐτελειοποίησεν (1).

Τὸ πρόβλημα τοῦ Πρόκλου ἦτο νὰ περιλάβῃ τὰς παραδόσεις τῆς νέας Πλατωνικῆς θεωρίας, νὰ τακτοποιήσῃ τὸ ὅλον τοῦτο χάος, νὰ εὕρῃ ἐκάστῳ τὴν οἰκείαν θέσιν, νὰ ἐξισώσῃ τὰς ἀντιφάσεις, νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ κενὰ, καὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔλυσε μετὰ λογικῆς τέχνης καὶ ὀρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ (2).

Τὸ δ' οὐσιῶδες περιεχόμενον τῆς θεωρίας αὐτοῦ παρέλαβεν ἐκ τῶν προκατόχων του, τῶν δὲ συζητήσεων βᾶσιν εἶχε τοὺς

(1) Μαριν. 23· πολλῶν δὲ καὶ αὐτὸς πατὴρ ἐγένετο δογμάτων οὐ πρότερον ἐγνωσμένων, φυσικῶν τε καὶ νοερῶν καὶ τῶν ἔτι θειοτέρων.

(2) Μαριν. 22· πᾶσαν μὲν Θεολογίαν ἐλληνικὴν τε καὶ βαρβαρικὴν, καὶ τὴν μυθικοῦς πλάσματιν ἐπισκιαζομένην, κατειδέ τε βραδίως καὶ εἰς φῶς ἤγαγεν, ἐξηγουμένους τε πάντα ἐνθουσιαστικώτερον καὶ εἰς συμφωνίαν ἄγων· πᾶσι δὲ τοῖς τῶν παλαιότερων γράμμασιν ἐπεξίων, ὅσον μὲν ἦν παρ' αὐτοῖς γόνιμον, τοῦτο μετ' ἐπικρίσεως εἰσποιεῖτο, εἰ δὲ τι ἀνεμάτων εὕρισκε, ταῦτα πάντα ὡς μῶμον ἀπωκονομεῖτο.

διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τὰ ῥητὰ τῶν ποιητῶν, τὸν Ἡσίοδον, τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Ὀρφέα, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ λόγια τῶν θεῶν (Προκλ. Τιμ. 258), περὶ ἃ πέντε ἔτη ἠσχολήθη, ἐρμηνεύσας καὶ τὴν ὅλην ἑλληνικὴν καὶ βαρβαρικὴν θεολογίαν· καὶ τόσον ἦτο προκατειλημμένος περὶ αὐτῶν ὥστε ἤχθη νὰ καῶσιν ὅλα τὰ ἀρχαῖα συγγράμματα πλὴν τῶν λογίων καὶ τοῦ Τιμαίου τοῦ Πλάτωνος, διότι φέρουσιν εἰς παρανοήσεις καὶ ἀπάτην (Μαριν. 38).

Ὁ Πρόκλος θαυμάζει τοὺς νέους Πλατωνικοὺς, ἰδίως δὲ τὸν Ἰάμβλιχον· ἐξ ἐνός μὲν ἀποκάλυψιν ἐπίστευε, μυσταγωγίαν τὴν ἐπιστήμην ὑπελάμβανε (Πλατ. Θεολ. 163), τοὺς ἀρχαίους θεοὺς ἐλάτρευεν, ἱλασμοὺς καὶ ἱεροτελεστίας ἐποίει (Μαριν. 9. 11. 17 καὶ ἐφ.), ἐμυήθη ἐν τοῖς μυστηρίοις, ὃ δὲ φιλόσοφος κατ' αὐτὸν δὲν ἔπρεπε νὰ ᾔηται θεραπευτῆς, ἀλλὰ τοῦ ὅλου κόσμου ἱεροφάντης (Μαρ. 19), ἐτήρει νηστείας, ἀπέσχε γάμου καὶ τροφῆς ζώων, ὕμνει τοὺς θεοὺς, εἶχε σκληρὰν διαίταν, δι' ἣν ἔβλαψε τὴν υἰείαν του (Μαρ. 26. 29), καὶ ἄλλα πολλὰ, ἃ διηγεῖται ὁ Μαρῖνος· ἐξ ἑτέρου δ' ἀποδεικνύεται διαλεκτικώτατος, πολυμαθέστατος καὶ ἐπιστήμων (Προκλ. Τιμ. 74. Παμμ. V, 240. Μαριν. 5. ἐξυμνεῖ τὴν μνήμην του). Ἐπὶ τοῦ συνδέσμου τούτου ἀφαιρετικῆς καὶ φανταστικῆς δυνάμεως, χρείας γνώσεως καὶ πίστεως, στηρίζεται τὸ ἴδιον φιλοσοφικὸν τοῦ Πρόκλου· ἐν τούτῳ τῷ συνδέσμῳ ὑπάρχει καὶ ἡ βᾶσις τῆς σχολαστικότητος τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων φιλοσόφων. Τὸ λογικὸν τοῦ Πρόκλου εἶναι μὲν ἰσχυρότατον, δὲν εἶναι ὅμως ἀνεξάρτητον ὑποθέσεων. Παρ' αὐτοῦ ζητεῖται μόνον ἡ λογικὴ (κατ' εἶδος) δεδομένης θεωρίας ἐπεξεργασία, καὶ ὅσα μείζων ἢ ἰσχύς, τόσα μείζων παρίσταται ἄγνος καὶ μονότονος κενοτυπία (εἰδολογισμός)· καὶ κατὰ τοῦτο τοῦ Πρόκλου τὸ σύστημα ἀποτελεῖ οὐ μόνον τὸν ἐπίλογον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τὸν σύνδεσμον τὸν δεικνύοντα τὴν μετάβασιν αὐτῆς εἰς τὴν τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίαν ἀνεγερθεῖσαν ἐκ τῆς σχολῆς του διὰ τοῦ Ψευδοδιονυσίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων Θεολόγων.

Ὁ Πρόκλος ἐπενεγκὼν τῇ συστηματικῇ μορφῇ τὴν σημασίαν ταύτην ἐπόμενον ἦτο νὰ ζητήσῃ νὰ εὔρη καὶ τὸν νόμον, καθ' ὃν πάντα εἰς ἓν ὄλον συνδέονται. Ἀλλὰ τὸν νόμον τοῦτον ἤδη ἐξέφρασεν ὁ Πλωτῖνος, ὅτι ἡ πρόοδος τῶν πολλῶν ἐκ τοῦ ἐνός καὶ ἡ ἐπίνοδος αὐτῶν εἰς τὸ ἓν τὰ δύο ταῦτα εἰσὶ τὰ δ' ἓν ἡ συνέχεια ὄλων τῶν ὄντων ὀρίζεται καὶ ἡ θέσις, ἣν ἕκαστον ἐν τῇ συνεχείᾳ λαμβάνει. Ὁ Πρόκλος ὁμῶς ἀκριθέστερον διέκρινε τὰ ἴδια τῆς σχέσεως ταύτης καὶ τὸ σχῆμα περιεκτικώτερον εἰς ὅλα τοῦ συστήματος τὰ μέρη ἐφήρμοσε παρὰ πάντα ἄλλον προκάτοχόν του· λέγει δ' ἐν τῇ Θεολογικῇ στοιχειώσει, ὅτι ἕκαστον πλῆθος μετέχει τοῦ ἐνός, ἐπομένως ἕκαστον ἔχει ὑπόθεσιν τὸ ἓν· ἕκαστον ἓν παράγει πολλὰ, καὶ ἡ παραγωγή αὕτη δὲν ἐπιτελεῖται ἐκ διαιρέσεως ἢ μεταβολῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς τελειότητος καὶ πλησμονῆς δυνάμεως τοῦ παράγοντος, δι' ἧς γεννᾷ ἕτερον χωρὶς νὰ μεταβληθῇ (Θεολ. στοιχ. 1. 5. 11. 21. 27)· διὸ πᾶν παραγόμενον εἶναι τοῦ παράγοντος διάφορον, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν αἰτιώδη συνέχειαν μετ' αὐτοῦ ἠνωμένον, τοῦτέστιν αὐτῷ ὅμοιον· καὶ ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος στηρίζεται ἡ ὅλη πρόοδος (στοιχ. Θεολ. 20. Πλατ. Θεολ. III, 1). Τὸ μὲν παράγον μένει ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ παραγόμενον ἐξέρχεται αὐτοῦ· ἀρα ἀμφότερὰ εἰσι διάφορα· ἐπειδὴ ὅμως τὸ παράγον ἐστὶν ἐν τῷ παραγομένῳ καὶ ἀντιστρόφως, εἰσὶν ἠνωμένα (στοιχ. Θεολ. 30). Τὸ κατώτερον εἶναι ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ὡς αἴτιον, τὸ δ' ἀνώτερον ἐν τῷ κατωτέρῳ ὡς μετέχοντι αὐτοῦ. Τὸ ἀνώτερον διερχόμενον τὰ κατώτερα μεταδίδει αὐτὸ αὐτοῖς· ἐὰν τὸ αἴτιον ἐν τῷ αἰτιατῷ ἐνεργῇ, ἐστὶ πανταχοῦ, ἐὰν αὐτοῦ ᾔηται διάφορον, οὐδαμοῦ (στοιχ. Θεολ. 98).

Ἐντεῦθεν ἐπιτελεῖται, ὅτι ἕκαστον στρέφεται πρὸς τὸ αὐτοῦ αἰτιον καὶ ἔχει ῥοπὴν εἰς ἔνωσιν μετ' αὐτοῦ· ἕκαστον αἰτιατὸν ἵσταται πρὸς τὸ αἴτιον ἐν τριπλῇ ἀναφορᾷ, 1) ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος του μετ' αὐτοῦ μένει ἐν αὐτῷ, 2) ἐξέρχεται αὐτοῦ, καὶ 3) ἐπανέρχεται εἰς αὐτὸ (Πλατ. Θεολ. III, 9)· ὥστε τὸ αἰτιατὸν διὰ τῆς ὁμοιότητός του μετὰ τοῦ αἰτίου του παράγεται, διὰ τῆς ἀνομοιότητός του χωρίζεται καὶ δι' ἀφομοιώσεως μετ'

αὐτοῦ ἐπανέρχεται εἰς αὐτό. Ἡ ἐπάνοδος ὅμως ἔχει τὰς αὐτὰς βαθμίδας, ὡς καὶ ἡ ἔξοδος· ἄρα ὑπάρχει νόμος, δι' οὗ ἡ ὅλη ἀλυσὶς τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν κρατεῖται, ἐν σχῆμα, καθ' ὃ τὸ σύνολον τῶν ὄντων μερίζεται, ὁ νόμος τῆς τριαδικῆς ἀναπτύξεως· τὸ ἐμμένειν τοῦ αἰτιατοῦ ἐν τῷ αἰτίῳ, τὸ προῖέναι τοῦ παραγομένου ἐκ τοῦ παράγοντος, καὶ τὸ ἐπανιέναι τοῦ παραγομένου εἰς τὸ παράγον εἰσι τὰ τρία, δι' ἐπαναλήψεως τῶν ὁποίων προέρχεται ἐκ τοῦ πρώτου ἑνὸς ἢ ποικιλία τοῦ παραγομένου ὄντος. Ὅσῳ δὲ ἡ πρόοδος ἐπὶ τὸ κάτω προβαίνει, τουτέστι τὸ παραγόμενον μακρύνεται ἀπὸ τοῦ παράγοντος, τόσῳ μᾶλλον διηρημένον καὶ ἀτελὲς εἶναι τὸ παραγόμενον, ἀντιστρόφως δ' ὅσῳ εἰς τὸ παράγον ἐπανέρχεται, τόσῳ εἶναι τελειότερον· καὶ τοι τὸ ἀνώτερον μεταδίδει ἑαυτὸ τῷ κατωτέρῳ, τὸ κατώτερον ὅμως δὲν δύναται νὰ λάβῃ ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνωτέρου· μάλιστα δὲ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μένει τι, ὃ δὲν μεταβαίνει εἰς τὸ κατώτερον· διὰ τοῦτο τὰ ἀπλούστερά εἰσι τὰ τελειότερα, τὰ συνθετώτερα τὰ ἀτελέστερα· ὅσῳ τὸ ὄν τελειότερον, τόσῳ ἢ δύναμις αὐτοῦ μεγαλειτέρα, τόσῳ παραγωγικώτερον (τὸ ὄν) αὐτὸ· ἐπομένως ἢ δύναμις παντὸς αἰτίου ἐστὶ τοσοῦτῳ μείζων, ὅσῳ ἀπλουστέρα, τόσῳ δ' ἐλάττων, ὅσῳ συνθετώτερα· (πᾶσα δύναμις ἐνικωτέρα οὔσα τῆς πληθυνομένης ἀπειροτέρας, διότι ἐστὶν ἐγγυτέρα τῷ πρώτῳ ὄντι). Τὸ σύνολον τῶν παραγομένων καὶ τὸ σύνολον τῶν γνωρισμάτων ἔχουσι λόγον ἀντίστροφον· αἱ γενικώτεραι ἐννοιαὶ παριστῶσι τὰ ἀνώτερα αἰτία, ἢ βαθμιαία σειρὰ τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐννοιῶν τῶν ἀπὸ τοῦ καθόλου εἰς τὸ ἴδιον προβαινουσῶν. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸν Πρόκλον εἶναι ἡ ζήτησις τοῦ ὅλου τῶν ἐννοιῶν, ὅλων τῶν σειρῶν τῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων εἰς νέους κλῶνας χωριζομένων δι' ἐξακολουθήσεως τῆς τριαδικῆς κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ μένειν, προῖέναι καὶ ἐπανιέναι διαιρέσεως· καὶ ἐν τούτῳ κυρίως ὑπάρχει τὸ ἴδιον τῆς μεθόδου αὐτοῦ. Καίτοι δ' ἡ τοῦ Πρόκλου θεωρία συνέχεται τῇ τοῦ Πλωτίνου, διακρίνεται ὅμως αὐτῆς οὐ μόνον κατὰ τὴν μεγαλειτέραν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ γενικὰ ἀξιώ-

ματα. Τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου διαιρεῖται μὲν κατὰ τὴν αὐτὴν θεωρίαν τῇ τοῦ Πρόκλου, ἢ παραγωγῇ ὅμως τῶν πολλῶν ἐκ τοῦ ἑνὸς καὶ ἢ εἰς αὐτὸ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰσι τὰ δύο ἄκρα, περὶ ἃ κινεῖται, καὶ τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἐν τοῖς κυρίοις μέρεσι χωρίζονται. Τὴν διαίρεσιν ταύτην ὁ Πλωτίνος ὀρίζει μόνον ἐν τῷ ὅλῳ, οἷον τῷ νοητῷ κόσμῳ, τῇ τοῦ παντὸς ψυχῇ καὶ τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἢ τοῦ μένειν, προῖέναι καὶ ἐπανιέναι μεταβολῇ δὲν ἀποδείκνυται, ἐν τῇ μεταφυσικῇ καὶ φυσικῇ τὸ παραγόμενον ἀπομακρύνεται τοῦ παράγοντος βαθμηδόν, ἐν τῇ ἠθικῇ ἐνοῦται μετ' αὐτοῦ βαθμηδόν. Ἄλλ' ἢ πρόοδος παρὰ τῷ Πρόκλῳ ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ ὅλῳ καὶ ἐν ἑκάστῳ, τὸ παραγόμενον ἀπομακρύνεται τοῦ πρώτου, ἐνταύτῳ ὅμως ἐπανέρχεται εἰς αὐτὸ ἐπὶ κατωτέρας δυνάμεως. Παρὰ τῷ Πλωτίνῳ ἐξέρχεται τὸ παραγόμενον ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ πρώτου, παρὰ δὲ τῷ Πρόκλῳ στρέφεται ἐκ νέου πρὸς αὐτὸ κυκλωτερώς.

Ἐντεῦθεν δείκνυται, ὅτι παρὰ τῷ Πρόκλῳ πᾶσα σφαῖρα τοῦ παραγομένου περιέχει πλῆθος σφαιρῶν, ἑκάστη τῶν ἐννοιῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ νοῦ, τῆς ψυχῆς καὶ λοιπῶν συνδεομένων, διαιρεῖται ἐκ νέου, γίνεται ὑπόστασις καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον.

Οἱ πρὸ αὐτοῦ νέοι Πλατωνικοὶ εὑρον τὴν μέθοδον ταύτην· αὐτὸς ὅμως δι' ἐφαρμογῆς τοῦ τριαδικοῦ συστήματος ἐξέτεινε.

Τὸ οὐσιωδέστατον τῷ Πρόκλῳ ἐστὶν ἡ Θεολογία αὐτοῦ, ἢ ἐκθεσις τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τάξεων τῶν Θεῶν (1).

Καὶ ὁ Πρόκλος θέτει βᾶσιν τοῦ Πλωτίνου τὸ πρῶτον ὄν, τὸν νοῦν, τὴν ψυχὴν καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον (Πλατ. Θεολ. I, 12). Τὸ πρῶτον ὄν ὀρίζει ὁ Πρόκλος, ὡς καὶ ὁ Πλωτίνος, δεικνύων ὅτι τὸ ἐν προηγεῖται τῶν πολλῶν, τὸ πρῶτον ἀγαθὸν τῶν ἀγαθῶν, τὸ πρῶτον ὄν τῶν ὄντων. Τὸ δὲ πρῶτον ὄν διακρίνει τοῦ νοῦ καὶ πάντων τῶν παραγομένων λέγων αὐτὸ ἀπερίληπτον, ἀρρήτον, αἰτιον πάντων, πάντα παράγον καὶ εἰς ἑαυτὸ τρέπον (Πλατ. Θεολ. II, Παρμ. VI, VII). Τοῦτο δὲν δυνάμεθα

(1) Μαρτίν. 6. Πρωκλ. 27· ἀναγινώσκων δ' ἐγὼ ποτε παρ' αὐτῶν τὰ Ὁρφνίως, καὶ αὐ μόνον τὰ παρὰ τῷ Ἰαμβλίχῳ καὶ Συριανῷ ἀκούων ἐν ταῖς ἐξηγήσεσιν, ἀλλὰ πλείω τε ἅμα καὶ προσφυέστερα τῇ Θεολογίᾳ.

τί ἐστι νὰ γνωρίσωμεν, ἀλλὰ τί οὐκ ἔστιν. Τοῦτο τὸ ἐν κυρίως δὲν εἶναι αὐτῷ ἐν, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ ἐν, ὑπὲρ πᾶσαν ἀπόφασιν καὶ κατάφασιν (Πλατ. Θεολ. III, 7), οὔτε δὲ οὔτε μὴ δὲ, οὔτε νοεῖν ὑπάρχει αὐτῷ, οὔτε βούλεσθαι, οὔτ' αἴτιον οὔτε δύναμις, ἀλλ' ἔστιν ἀναιτίως αἴτιον (Πλατ. Θεολ. III, 101. Τιμ. 110). Οἱ νέοι Πλατωνικοὶ μέχρις Ἰαμβλίχου ἐκ τοῦ ἐνὸς παρήγαγον ἀμέσως τὸν νοητὸν κόσμον, ὁ δ' Ἰαμβλίχος μεταξὺ αὐτῶν ἔταξε τὸ δεῦτερον πρῶτον ὄν (Παρμεν. VI, 32), ὁ δὲ Πρόκλος τὰς ἐνάδας.

Ἐπειδὴ ἕκαστον ὄν παράγει πολλὰ ὁμοειδῆ, παράγει καὶ τὸ ἀπόλυτον ἐν πολλὰς ἐνάδας (Πλατ. Θεολ. III, 1). Ἐπειδὴ πᾶν κατώτερον μετὰ τοῦ ἀνωτέρου δι' ὁμοειδοῦς μέσου συνδέεται, δύναται νὰ συνδεθῇ τὸ ὄν μετὰ τοῦ ὑπερόντος ἐνὸς μόνου δι' ὑπερουσῶν ἐνάδων· αἱ ἐνάδες αὗται εἰσὶν ἀπλαῖ ὑπὲρ τὸ εἶναι, τὸ ζῆν καὶ τὸ νοεῖν, παντὶ κατωτέρῳ ἀγνώριστοι (Πλατ. Θεολ. I, 19. III, 1)· καίτοι δ' αἱ ἐνάδες εἰσὶν πολλαὶ, εἰσὶν ὁμῶς διαφοραῖς (Παρμ. VI, 14. Τιμ. 12). Ἐπειδὴ δ' εἰσὶν ἐγγὺς τοῦ ἐνὸς, δὲν εἶναι ἀπειροὶ, ἀλλὰ διακρίνονται αὐτοῦ, διότι αὐτὸ ἔστι τὸ ἀπόλυτον ἐν, τὸ ἀγαθόν, τούτων δ' ἕκαστη ἔστιν ἀγαθότης καὶ ἐνὰς ὠρισμένη (Inst. 133. 149)· ἐν τῷ πρώτῳ ὄντι οὐδεμία ἐστὶ διαφορὰ· αὗται δ' εἰσὶν διάφοροι κατὰ τε τὴν ποιότητα καὶ τὴν δύναμιν ὡς οὔσαι ἢ ἐγγύτερον ἢ ἀπώτερον τοῦ ἐνὸς (Πλατ. Θεολ. III, 1. Παρμ. VI, 15).

Ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ὄν ἐστὶν ἀμετάδοτον, εἶναι καὶ ἀγνώριστον, αὗται δὲ καθὼ μεταδοταὶ καὶ γνωρίσται (Inst. 116)· ἐξ αὐτῶν ἐκπορεύεται εἰς τὸν κόσμον πᾶσα τῆς Θεότητος ἐνέργεια· ἡ πρόνοια ἔχει κατ' ἀρχὰς ἐν αὐταῖς τὴν ἐδραν αὐτῆς (Inst. 120). Τὸ δὲ πρῶτον ὄν ἐστὶν ἐκτὸς πάσης πρὸς τὸν κόσμον σχέσεως· διὸ αὗται εἰσὶν αὐτοῦ κατώτεραι (Inst. 133).

Αἱ ὑπερούσιοι αὗται ἐνάδες ποιοῦσι τὴν μετάθεσιν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' ἡ ἐννοια αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον ἀφρημένη, ὥστε οὐδὲν περὶ αὐτῶν μανθάνομεν· τί δ' εἰσὶν αἱ ἐνάδες αὗται; οὐδεμία δίδοται ἡμῖν ἀπόκρισις· αὗται φαίνονται μὲν ἀμέσως μετὰ τὸ ἐν καὶ ὡς τὸ πρῶτον μέσον καὶ

τὸ μόνον αὐτοῦ καὶ τῶν ὄντων (Πλατ. Θεολ. III, 132). Ὁ πρῶτος θεὸς ἐστὶν ἡ ἐνὰς πασῶν τῶν ἐνάδων, ἐπέκεινα πασῶν τῶν αἰτιῶν. Μετὰ δὲ τοῦτόν εἰσι δύο ἀρχαί, τὸ πέρας καὶ τὸ ἀπειρον. Ἐπειδὴ δ' αὗται προηγοῦνται τῶν ὄντων, δὲν εἶναι τῶν ἐνάδων διάφοροι. Αἱ ἐνάδες εἰσὶ τῷ Πρόκλῳ οἱ θεοὶ, οἱ μετὰ τὸ ἐν (Πλατ. Θεολ. 124), οἱ νοητοὶ, οἱ ὑπερκόσμιοι (Παρμ. IV, 35. Πλατ. Θεολ. III, 14).

Μετὰ δὲ τῶν θεῶν ἐνάδων συνέχεται τὸ νοητὸν, ὃ ὁ Πρόκλος εἰς τρεῖς τάξεις διαιρεῖ. Ὁ Ἰαμβλίχος διέκρινε τὸ νοερὸν ἀπὸ τοῦ νοητοῦ, ὁ Θεόδωρος ὡς τρίτον προσέθηκε τὸ δημιουργικόν, ὃ δὲ Πρόκλος καθιστῶν εἶδος τίθησι κατώτερον τοῦ νοεροῦ, καὶ, ἵνα τηρήσῃ τὴν συνέχειαν τῆς ἀναπτύξεως καὶ τὴν τριαδικὴν διαίρεσιν, θέτει μετὰ τοῦ νοητοῦ καὶ νοεροῦ τὸ συναμφοτέρων (τὸ νοητὸν ἅμα καὶ νοερὸν), καὶ ἐπομένως κάμνει λόγον περὶ τριττῶν θεῶν τῆς τάξεως ταύτης, τῶν νοητῶν, τῶν νοερῶν τε ἅμα καὶ νοητῶν καὶ τῶν νοερῶν (Πλατ. Θεολ. III, 14). Τὴν οὐσίαν τῆς πρώτης τάξεως ὀνομάζει εἶναι, τὴν δὲ τῆς δευτέρας ζῆν καὶ τὴν τῆς τρίτης νοεῖν (Inst. 101)· καὶ τῆς μὲν πρώτης ἰδιὸν ἐστὶν ἡ ὑπαρξίς ἢ τοι ἢ ἀγαθότης, τῆς δὲ δευτέρας ἡ δύναμις καὶ τῆς τρίτης ἡ γνώσις (Πλατ. Θεολ. IV, 1. Τιμ. 118)· καὶ ἡ μὲν δευτέρα μετέχει τῆς πρώτης, ἡ δὲ τρίτη τῆς δευτέρας (Τιμ. 6). Ἐν δὲ τῷ εἶναι ἐνυπάρχει καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ νοεῖν, ἐν τῷ ζῆν τὸ εἶναι καὶ τὸ νοεῖν, καὶ ἐν τῷ νοεῖν τὸ εἶναι καὶ τὸ ζῆν, ἐν ἕκαστῳ τούτων ὁμῶς διαφοροτρόπως. Τὸ πρῶτον περιέχει τὰ δύο ἄλλα ὡς ἐνεργείας αὐτοῦ, ταῦτα δ' ἐκεῖνο ὡς αἴτιον αὐτῶν (Πλατ. Θεολ. III, 9).

Αὐθις δὲ τὸ νοητὸν διαιρεῖ εἰς τρεῖς τριάδας, ὧν ἡ μὲν πρώτη νοητὴ τριάς ἐστὶ τὸ πέρας, τὸ ἀπειρον καὶ τὸ μικτόν· τὸ δ' ἀπειρον ἐν τῷ νοητῷ ἐστὶν ἡ ἀπειρος δύναμις, τὸ πέρας ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ ὄντος, ἡ ὑπαρξίς, τὸ δὲ μικτόν ἢ τοι ἢ οὐσία ἐστὶ πρᾶτον κοινὸν ἀμφοτέρων (Πλατ. Θεολ. III, 7. 20. IV, 1. Παρμ. VI, 99. III, 9. 137). Τὸ πέρας καὶ ἀπειρόν εἰσὶν αὐτῷ πανταχοῦ, τὸ δὲ μικτόν περιέχει τὴν συμμετρίαν, ἀλόθειαν καὶ κάλλογὴν (Πλατ. Θεολ. III, 10. 12. Τιμ. 117).

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι ἐν τῷ τοῦ Πρόκλου συστήματι οὔτε ἐπακτικὴ θεμελίωσις ἐστίν, οὔτε διαλεκτικὴ ἀνάπτυξις, οὔτε λογικὴ παραγωγή τῶν διορισμῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ ὑποτίθεται ἡ τριαδικὴ διαίρεσις. Ὁ Πρόκλος τὰς κυριωτέρας ἐννοίας παρέλαβεν ἐκ τῆς σχολῆς τῶν νέων Πλατωνικῶν· ἡ λογικὴ ἰκανότης αὐτοῦ ὑφίσταται ἐν τῇ ὀξυνοίᾳ καὶ συνεπειᾷ, μεθ' ἧν τακτοποιεῖ τὸ δεδομένον κατὰ τὴν τριαδικὴν διαίρεσιν, τὰ ἐλλιπῆ ἀναπληροῖ καὶ τὰς συγγενεῖς ἐννοίας διακρίνει. Ἐν ἅπασιν ὁμῶς δὲν ὀδηγεῖται ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως, ἀλλ' ὑπὸ τῆς συνεπειᾶς τῆς νέας Πλατωνικῆς θεωρίας. Τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶναι τεχνικόν, στερεῖται ὁμῶς βάσεως πραγματικῶν ἐννοιῶν, καὶ ἡ φαινομένη συνέχεια τῶν ἐννοιῶν διαλύεται εἰς ἐξωτερικὴν ἀναλογίαν ἢ εἰς τὴν σχετικὴν ἀναγκαιότητα τὴν συνισταμένην εἰς τὸ ὅτι κατ' εἶδος συλλογισμοὶ ὀρθοὶ θεμελιούνται ἐπὶ ἀναποδείκτων ὑποθέσεων. Λί δι' ἐλλείψεις τοῦ συστήματος αὐτοῦ δείκνυνται ἔτι μᾶλλον ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. Τὴν δὲ δευτέραν νοητὴν τριάδα ὀνομάζει νοητὴν ζωὴν καὶ αἰῶνα· τὸ μὲν πέρασ ὀνομάζει ἐν, τὸ δ' ἀπειρον δύναμιν καὶ τὸ τρίτον ζωὴν (Πλατ. Θεολ. III, 13. Τιμ. 241). Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ τριάδι τῆς τάξεως ταύτης τοῦ νοητοῦ τὸ ἐν παράγει πολλά, πλὴν ἰδανικά· οὗτος εἶναι ὁ κόσμος τῶν νοητῶν ἰδεῶν, ὁ παραδειγματικὸς κόσμος, τὸ αὐτόζωον τοῦ Τιμαίου (Τιμ. 265. Πλατ. Θεολ. III, 14. Παρμ. V, 41). Ἐν ἐκάστη νοητῇ τριάδι τὸ πρῶτον μέλος ὀνομάζει πατέρα, ἀντίστοιχον τοῦ πέρατος, καὶ τὸ τρίτον νοεῖν ἀντίστοιχον τοῦ μικτοῦ (Πλατ. Θεολ. III, 21).

Τῶν δὲ νοητῶν ἅμα καὶ νοερῶν θεῶν ἴδιον ἐκλαμβάνει τὸ ζῆν, τὴν ἀπειρον καὶ γόνιμον δύναμιν (Πλατ. Θεολ. IV, 1). Τὴν πρώτην σειρὰν τῆς τάξεως ταύτης ἀποτελοῦσιν οἱ πρῶτοι ἀριθμοὶ οἱ συνδέοντες τὸν ἐνιαῖον νοητὸν κόσμον μετὰ τοῦ νοεροῦ· τὰ δὲ μέλη τῆς σειρᾶς ταύτης εἰσὶ τὸ ἐν, τὸ ἕτερον καὶ τὸ ὄν. Ἡ δευτέρα τριάς ὀνομάζεται ἡ τῶν συνεκτικῶν θεῶν, ἡ δὲ τρίτη ἡ τῶν τελεσιουργῶν (Τιμ. 265. Πλατ. Θεολ. IV, 37)· ἡ πρώτη τριάς εἶναι ὁ ὑπερουράνιος τόπος, ἡ δευτέρα ὁ οὐ-

ρανὸς καὶ ἡ τρίτη ὑπουράνιος ἀψίς (Πλατ. Θεολ. IV, 4). Ἀλλ' ἐν ταῖς τάξεσι τῶν νοερῶν θεῶν ὑπάρχει σύγχυσις πολλή· ἐν ταῦθα ὁ Πρόκλος ἔπεται τῷ Ἰαμβλίχῳ διαίρων κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλανήτων τὴν ἐβδομάδα. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν, τοῦ πατρικοῦ, ἀχράντου καὶ διακριτικοῦ, διαίρεται τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον κατὰ τὸ τριαδικὸν σχῆμα, μένειν, προῖέναι, ἐπανιέναι, καὶ κατὰ τὴν τοῦ εἶναι, τοῦ ζῆν καὶ τοῦ νοεῖν διάκρισιν, τὸ δὲ τρίτον μένει ἀδιαίρετον. Ἐκαστον δὲ τῶν μελῶν αὐθις διαίρεται κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα καὶ οὕτως ἐξάγονται ἑπτὰ νοερὰ ἐβδομάδες. Τὸ πρῶτον μέλος τῆς πρώτης ἐβδομάδος ἐστὶν ὁ νοῦς, ὁ Κρόνος, ἡ δευτέρα εἶναι ἡ Ῥέα, ἡ ζωογονοῦσα δύναμις (Πλατ. Θεολ. V, 11), τῆς δὲ τρίτης πρῶτον μέλος εἶναι ὁ Ζεὺς (Τιμ. 297), ὁ δημιουργὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὅλα τὰ γένη τῶν ὄντων καὶ ὅλας τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις (Πλατ. Θεολ. V, 12. Τιμ. 94). Τὰ τρία πρῶτα μέλη τῆς δημιουργικῆς ταύτης ἐβδομάδος ὀνομάζονται πατρικά, τὰ τρία ἐπόμενα μητρικά ἢ δυνάμεις ζωοποιοί, καὶ ἡ πρώτη τῶν τελευταίων πηγὴ ψυχῶν (Τιμ. 315). Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἀνώτερας τάξεις τῶν νοερῶν θεῶν ἀντιστοιχεῖ τριάς θεῶν ἀχράντων, ἀμειλίχτων, φρουρητικῶν· οὗτοι ἀποβλέπουσιν εἰς τήρησιν τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ κατωτέρων καὶ μυθικῶς παριστῶνται ἐν τῇ Ἀθηνᾷ, τῇ Κόρῃ καὶ τοῖς Κουρήταις (Πλατ. Θεολ. V, 33. VI, 11. Τιμ. 51). Τὸ δὲ τέλος τῆς νοερᾶς σειρᾶς ἀποτελεῖ ἡ δύναμις, ἡ ἀνωτάτη οὕσα αἰτία τῆς διαίρέσεως, δι' ἧς τὸ νοερὸν μεταβαίνει εἰς τὸ ψυχικόν (Πλατ. Θεολ. V, 36). Ὁ Πρόκλος κάμνων λόγον περὶ τῆς ἀγαθότητος καὶ τελειότητος τῶν θεῶν, περὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς σοφίας αὐτῶν φαίνεται, ὅτι συνέμιξε θρησκευτικὰ δόγματα μετὰ φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν· ἀποφηνάμενος ὁμῶς ἀφηρημένως ἐννοίας θεῶν πρόσωπα ἐνέπεσεν εἰς ἀντίφασιν, ἦν αἰσθανόμενος μάτην ν' ἀπομακρύνῃ ἐζήτησεν· ἐπίσης δ' αὐθαιρέτως συνέχεε τοὺς θεοὺς τῶν πολλῶν μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἐννοιῶν (Ἀλκιβ. II, 186).

Περὶ δὲ ψυχῆς ὁ Πρόκλος συνεφώνει τῷ Πλωτίνῳ, ὅτι ἔστι μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ, καὶ διὰ ταύτην τὴν

μέσσην θέσιν ἔχει αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ ὅλα τὰ ὄντα, ἀρχέτυπά τε καὶ ἔκτυπα (Τιμ. 317). Περὶ δὲ τοῦ ἀσωμάτου, τοῦ ἀθανάτου αὐτῆς, συνεφώνει τῷ Πλάτῳ (Inst. 196), ὅτι κατ' οὐσίαν ἐν σώματι ἔστιν αἰδῖος, κατ' ἐνέργειαν δ' ἐν χρόνῳ ((Inst. 191)· αὕτη μὲν εἶναι ἐνεργητικὴ, τὸ δὲ σῶμα παθητικόν (Inst. 80)· ἴδιον δὲ τῇ ψυχῇ (τῷ νοητικῷ) ἔστιν ἡ ἐπάνοδος (Inst. 15).

Ὁ Πρόκλος παραδέχεται ὅλας τὰς ὁμοειδεῖς ψυχὰς ἐξ ἐνὸς ἀρχετύπου, οἷον αἱ ἡλιοειδεῖς ἐκ τοῦ ἡλίου (Παρμ. IV, 44)· ἡ ψυχὴ γίνεται ἐκ τε τῆς μεριστῆς καὶ τῆς ἀμερίστου οὐσίας (Τιμ. 176) καὶ εἶναι ἀριθμὸς ἐνιαῖος (Τιμ. 319)· οἱ δ' ἀρμονικοὶ λόγοι αὐθις γίνονται οὐσίαι καὶ δυνάμεις (Τιμ. 342)· ἰδίως δὲ παραδέχεται τρεῖς τάξεις ψυχῶν, θείων, δαιμονίων καὶ ἀνθρωπίνων (Πλατ. Θεολ. VI, 2)· ἐκάστη δὲ τούτων αὐθις διαιρεῖται εἰς πολλάς. Τῶν θείων ψυχῶν διακρίνει τοὺς ἡγεμονικοὺς θεοὺς, τοὺς ἀπολύτους καὶ τοὺς ἐγκοσμίους· οἱ ἡγεμονικοὶ θεοὶ καὶ ἀφομοιωματικοὶ καλούμενοι, διότι τῷ αἰσθητῷ τυποῦσι τὸ ἔκτυπον τῆς ἰδέας, διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τριάδας· ἡ πρώτη τούτων τακτοποιεῖ τὸ πᾶν, ἡ δευτέρα κομίζει τὴν ζωὴν εἰς τὰ διάφορα μέρη, ἡ τρίτη ἐπαναφέρει τὰ ὄντα εἰς τὸν δημιουργόν αὐτῶν καὶ ἡ τετάρτη ἐπιτηρεῖ. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τῶν ὑπερκοσμίων καὶ ἐγκοσμίων θεῶν εἰσιν οἱ ἀπόλυτοι θεοὶ, οὗς διαιρεῖ εἰς τέσσαρας τριάδας περιλαμβανούσας τοὺς δώδεκα Ὀλυμπίους θεοὺς (Πλατ. Θεολ. VI, 12). Οἱ ἐγκόσμιοι εἰσὶ μεθεκτοί, τουτέστιν ἔχουσι σῶμα (Τιμ. 301)· οὗτοι οἱ θεοὶ εἰσιν οἱ ἀστέριοι καὶ οἱ ὑπὸ τὴν σελήνην ἢ τῶν στοιχείων ἔχοντες τὴν γένεσιν ὑφ' ἑαυτοῦς (Τιμ. 298). Ὑπὸ τούτους εἰσὶν οἱ δαίμονες (Ἀλκ. II, 186), οἵτινες διηροῦντο εἰς τὸ μετέπειτα εἰς τρεῖς τάξεις, οἷον εἰς ἀγγέλους, δαίμονας καὶ ἥρωας (Τιμ. 290)· κακοὺς ὅμως δαίμονας ὁ Πρόκλος δὲν παραδέχεται (περὶ τοῦ κακοῦ 218). Ἡ κατωτάτη αὐτῶν τάξις ἐστὶν ἀλογος, ὑλικὴ, αἱ ψυχὰς αἱ πεσοῦσαι εἰς τὴν ὕλην βασανίζονται ὑπ' αὐτῶν (Ἀλκ. II, 185). Περὶ δὲ τῶν δαιμόνων ὡς προστατῶν, περὶ φωτεινῶν σωμάτων αὐτῶν, περὶ μεταβάσεως αὐτῶν διὰ τῶν στοιχείων

καὶ ἄλλων δεισιδαιμονιῶν δεικνύται τῇ τῶν πολλῶν θρησκείᾳ σύμφωνος.

Τὴν δὲ τρίτην τῶν ψυχῶν τάξιν ἀποτελοῦσιν αἱ ψυχὰς, αἵτινες μήτε θείας φύσεώς εἰσιν μήτε ἀμετάβλητοι τῷ θείῳ ἔπονται, αἱ ἐπὶ μέρους ψυχὰς, εἰς ἃς καὶ αἱ ἀνθρώπιναι ἀναφέρονται (Τιμ. 210). Τὴν ὕλην ὁ Πρόκλος δὲν παράγει ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῶν κατωτάτων δυνάμεων, ὡς ὁ Πλωτῖνος, ἀλλ' ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀπείρου (1).

Ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ Πρόκλου δὲν εἶναι τῇ τῶν νέων Πλατωνικῶν σύμφωνος, οὐδ' ὅτι ἡ ὕλη εἶναι τὸ πρῶτον κακόν· ἡ ὕλη οὔτε ἀγαθὸν εἶναι οὔτε κακόν ὡς οὕσα ἀπωτάτω τοῦ ἀγαθοῦ· κυρίως δ' ἡ περὶ φύσεως θεωρία αὐτοῦ εἶναι θεολογικὴ καὶ τελεολογικὴ (Τιμ. 63). Τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν θεωρεῖ ἄνευ σκοποῦ, γνώσεως καὶ χρόνου (Παρ. V, 6)· τὸν κόσμον θεωρεῖ ἔμφυχον καὶ τὸν τόπον σωματικόν καὶ πηγαίαν ψυχὴν καὶ πηγὴν ψυχῶν (Τιμ. 85).

Ὡς ὁ Πλωτῖνος, οὕτως ὑπεράσπισε καὶ ὁ Πρόκλος τὴν τελειότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν πρόνοιαν. Ἡ κυρία τοῦ Πρόκλου ἰδέα εἶναι, ὅτι πάντα ὄντα δυνάμεων ἀνωτέρων γεννήματα εἰσιν ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἀγαθὰ, τὰ δὲ κακὰ προέρχονται ἐκ τῆς σχέσεως καὶ ἀντιθέσεως τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων (Πλατ. Θεολ. I, 17). Ὁ Πρόκλος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι αἷτια τῶν κακῶν εἰσὶ τὰ δημιουργήματα, καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνεται τοῦ Πλωτῖνου (Τιμ. 335 τῶν κακῶν ἑαυτῷ τὸ θνητὸν ζῆλον αἷτιον)· τὴν δ' ἀνισότητά τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ἐκτὸς κακὰ δὲν θεωρεῖ κυρίως κακὰ, ἀλλὰ ἡ συνέπειαν τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων ἢ μέσον μαθήσεως καὶ ἀγωγῆς ἢ τιμωρίαν τῶν κακῶν τοῦ ἀνθρώπου πράξεων· τὴν τιμωρίαν ὅμως ἐπεκτείνει εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὸ ἔθνος, καὶ εἰς τιμωρίαν καὶ ἀμοιβὴν προτέρου βίου (Τιμ. 311, 329)· τὸ κακὸν ἔχει μόνον ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ἔδραν αὐτοῦ· ἡ ὕλη οὔτε ἀγαθὸν εἶναι οὔτε κακόν· ἡ ψυχὴ δὲ

(1) Πλατ. Θεολ. 281· πρόεισιν οὖν καὶ ἡ ὕλη καὶ πᾶν τὸ ὑποκείμενον τῶν σωμάτων ἀνωθεν ἀπὸ τῶν πρωτίτων ἀρχῶν, αἱ δὲ διὰ περιστάσαν δυνάμειως ἀπογεννηθῆν δύνανται καὶ τὸ ἕσχατον τῶν ὄντων Τιμ. 117.

ένώσεως μετὰ τοῦ σώματος ἔρχεται εἰς φυσικὴν συνέχειαν καὶ ὑποτάσσεται τῇ ἀνάγκῃ ἢ τῇ εἰμαρμένῃ· κατὰ δὲ τὴν ἀνωτέραν αὐτῆς φύσιν ἢ ψυχὴ δὲν ὑποτάσσεται τῇ εἰμαρμένῃ, ἀλλὰ τῇ προνοίᾳ, ἣτις ἀπορρέουσα ἀπὸ τῶν ὑπερτάτων Θεῶν μεταδίδει πᾶν ἀγαθόν (Τιμ. 322). Καὶ περὶ ἀνθρώπου ἐπραγματεύθη ὁ Πρόκλος μᾶλλον ἠθικῶς καὶ θεολογικῶς.

Τὴν ψυχὴν ὁ Πρόκλος δὲν θεωρεῖ ἀπαθῆ καὶ θείαν, ὡς οἱ Στωϊκοὶ καὶ ὁ Πλωτῖνος, διότι ἡ ψυχὴ ἔχει χρεῖαν τῆς θείας βοηθείας· οὐδὲ παραδέχεται, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δύναται νὰ γείνη ψυχὴ ζόφου (Τιμ. 329). Καίτοι δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς ψυχῆς θεωρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, δὲν ἀπέδειξεν ὁμῶς, ὅτι πρὸς τὴν θεῖαν πρόνοιαν συμβιβάζεται· τὸν ἀνθρώπον ὁμῶς θεωρεῖ ὑποτελῆ τῇ φυσικῇ ἀνάγκῃ ἢ τῇ εἰμαρμένῃ (Τιμ. 325)· ἡ ἀνάγκη αὕτη ἔλκει τὴν ψυχὴν ἀπαξ εἰς τὸν ἐπίγειον βίον, τῆς δὲ πολλάκις καταβάσεως αὐτῆς εἰς αὐτὸν εἶναι αὐτῆ αἰτία (Τιμ. 324). Ἡ ψυχὴ ὁμῶς καὶ ἐν τῇ τῆς προϋπάρξεως καταστάσει δὲν εἶναι ἀνευ σώματος· τὸ δὲ σῶμα εἶναι ἄϋλον, αἰθέριον (Τιμ. 2)· μεταξὺ δὲ τοῦ ἄϋλου καὶ τοῦ ἐπιγείου σώματος παραδέχεται καὶ τρίτον σῶμα ἢ πολλά, ἃ ἡ ψυχὴ λαμβάνει πρὸ τοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἐπίγειον βίον (Τιμ. 330).

Οὐδὲ μετὰ θάνατον δύναται ἡ ψυχὴ νὰ νοηθῇ ἀνευ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας (Τιμ. 311)· παραδέχεται δὲ μετὰ Συριανοῦ, ὅτι αἱ κατώτεραι δυνάμεις δημιουργηθεῖσαι ὑπὸ τῶν ὀρατῶν Θεῶν χωρίζονται τῆς ψυχῆς. Περὶ δὲ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων μιγνύει καὶ ἰδέας Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος (Τιμ. 226 καὶ ἐφ.)· τὴν μὲν φαντασίαν λέγει τοῦ νοεῖν ἔκτυπον, τὴν δ' αἴσθησιν ἔκτυπον τῆς δόξης (Τιμ. 76. 327). Περὶ δὲ μαθηματικῆς καὶ διαλεκτικῆς ὁμιλῶν εἶναι τῷ Πλάτῳ συμφωνοῦς, περὶ ἐμμέσου δὲ καὶ ἀμέσου γνώσεως τῷ Ἀριστοτέλει (Τιμ. 75. 92).

Ἡ δ' ἰδίᾳ τοῦ Πρόκλου θεωρία εἶναι, ὅτι ὑπὲρ τὸν νοῦν ἔστι τις ψυχικὴ δύναμις. Ἐπειδὴ ὁμοίον ὁμοίῳ γινώσκειται κατὰ τοὺς ἀρχαίους, δὲν παραδέχεται ὅτι ὁ νοῦς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ θεῖον, ἀλλ' ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀνωτέρα τις τοῦ νοῦ δύναμις, τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ ἐπειδὴ τὸ

θεῖον ταυτίζει μετὰ τοῦ ἐνιαίου, ἔστιν αὕτη ἡ δύναμις ἐν τῇ ἐνιαίᾳ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς, ἢ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν νεωτέρων ἐν τῷ καθάρῳ συνεπιγνωστικῷ (1).

Καίτοι τὸ θρησκευτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Πρόκλου, ὡς ἐν τῇ ὀλῃ νέᾳ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, συνενοῦνται, τὸ θρησκευτικὸν ὁμῶς εἶναι ὑπέροχον τοῦ ἐπιστημονικοῦ. Ὁ Πρόκλος ζητεῖ πρὸς τὸ ὑψιστον βαθμιαίαν ὑψωσιν, τουτέστιν ὑψωσιν διὰ μέσων (Τιμ. 325. δι' ὧν ἡ κάθοδος, διὰ τούτων καὶ ἡ ἀναδος). Διὰ τῆς ἠθικῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἐλευθεροῦται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τῆς πιέσεως τοῦ ἐπιγείου· πρὸς τοῦτο ὁμῶς μεταχειρίζεται τὰ δεισιδαίμονα τῆς αὐτοῦ ἐποχῆς μέσα· ἡ δ' ἠθικὴ ἀρετὴ ἔστιν αὐτῷ ἡ βᾶσις πάσης ἀνωτέρας μορφώσεως (Πλατ. Θεολ. 1, 2. Τιμ. 343). Αἱ τοῦ Πλάτωνος τέσσαρες ἀρεταὶ αὐτῷ δὲν ἐπαρκοῦσι· διότι καὶ αὐταὶ ῥέπουσιν εἰς τὸν ὑλικὸν βίον καὶ συνδέονται πάθεισιν, ἀφ' ὧν ἡ φιλοσοφικὴ κάθαρσις ἡμᾶς ἐλευθεροῖ.

Τὴν δ' ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν ἀνωτέραν βαθμίδα θεωρῶν περιγράφει τῷ Πλάτῳ ἐπόμενος τὴν πρόοδον ἐκ τῆς ὀρθῆς δόξης εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν διαλεκτικὴν (περὶ προν. 12. 20)· διὰ δὲ τὰ θεολογικὰ ζητήματα ζητεῖ γνώσεις φυσικὰς καὶ ἀσκησιν ἐν τῇ διαλεκτικῇ τέχνῃ (Πλατ. Θεολ. 1, 4)· καὶ τὴν μαθηματικὴν θεωρεῖ μετὰ Πλάτωνος προπαρασκευὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν (Τιμ. 193). Τὴν μαθηματικὴν ὡς περὶ τὰ ἔκτυπα ἀσχολουμένην ἀπακλείων δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν δεισιδαίμονα πίστιν τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ μᾶλλον ἰδρύει (Τιμ. 6. 23)· ὑπὲρ δὲ τὰς διανοητικὰς ἀρετὰς θέτει τὰς παραδειγματικὰς καὶ ἱερτικὰς (Μαρ. 6. Προκλ. 3).

Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώσις μεταξὺ ἀντιθέτων κινουμένη καὶ τὰ πολλὰ εἰς ἐν συνάπτουσά ἔστι κατωτέρα τοῦ Θεοῦ βίου, ἐν ᾧ ἡ ἐσωτάτη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἔστιν ὑπὲρ πᾶσαν γνώσιν, ὑπὲρ πᾶν νοεῖν· εἰς δὲ τοῦτον τὸν

(1) Παρμ. IV, 35. Τιμ. 64. Πλατ. Θεολ. 1, 3. Ἀλκιβ. III, 105. ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ εὐθέως, ἐγείρασα τὸ ἑαυτῆς ἐν, ὅ ἔστι καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ νοῦ κρείττον. Τιμ. 229. τὸ ἐνοειδέστατον καλεῖται.

Θεῖον βίον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναβῶμεν δι' ἡμῶν αὐτῶν· τὸ πεπερασμένον ὑπάρχει μόνον διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν Θεῶν δυνάμεων, ἐν αὐτῷ, ἡ Θεότης πάρεστι πανταχοῦ καὶ ἀεὶ ἐν ἐκάστῳ ἐνεργεῖ, ἅμα τοῦτο τῇ ἐπιενεργείᾳ αὐτῆς ἀνοίξῃ ἑαυτὸ (Τιμ. 64)· τῆς Θείας βοήθειας δεόμεθα οὐ μόνον ἐν ταῖς πράξεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς διανοήμασι καὶ ταῖς ἀποφάσεσιν ἡμῶν (Τιμ. 61. 66. Ἀλκ. III, 150).

Ἐπειδὴ τὴν Θεῖαν βοήθειαν οὐδὲ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας περιττὴν νὰ θεωρήσωμεν δυνάμεθα, λέγει ὁ Πρόκλος, στηρίζεται πᾶσα ἀνωτέρα γνῶσις ἐπὶ Θεοῦ φωτισμοῦ (Πλατ. Θεολ. I, 1. Κρατυλ. 56).

Τὰς ὁδοὺς τὰς εἰς τὸν Θεὸν ἀγούσας περιγράφων ἀποδίδει τῇ πίστει μεγαλειτέραν ἀξίαν ἢ τῇ γνῶσει. Αὗται δὲ αἱ ὁδοὶ εἰσι τρεῖς, ὁ ἔρως, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πίστις· ὁ ἔρως διὰ τοῦ καλοῦ φέρει εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἡ ἀλήθεια δείκνυσι τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον, τὴν ὑψίστην ὅμως τελετὴν παρέχει μόνῃ ἡ πίστις συνδέουσα τὸ κατώτερον μετὰ τοῦ ἀνωτέρου. Εἰς δὲ τὰ μέγιστα μυστήρια δὲν εἰσερχόμεθα διὰ τοῦ λογισμοῦ καὶ τοῦ νοεῖν, ἀλλὰ διὰ μόνῃς τῆς ἡρεμίας τῆς ψυχῆς ἐπανερχομένης εἰς τὸ ἐνιαῖον αὐτῆς ὃν διὰ τῆς μεταστάσεως τῆς ὅλης ψυχῆς εἰς τὸ ἀγνώριστον διὰ μόνῃς τῆς πίστεως κατορθουμένης (Πλατ. Θεολ. IV, 10. Ἀλκ. II, 78).

Ὁ Πλωτῖνος παρεδέχετο, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ περιφρονήσωμεν τῶν μέσων τῶν προσφερομένων ὑπὸ τῶν ὀρησκευτικῶν ἀσκήσεων, τῆς προσευχῆς τῆς συνδεούσης διὰ μυστικῶν συμβόλων τοὺς προσευχομένους μετὰ τῶν Θεῶν καὶ ἐλκυούσης τὴν εὐλογίαν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς (Τιμ. 65), τῆς Θεουργίας τῆς Θείας δυνάμεις εἰς τὸν κόσμον καταβιβαζούσης βέλτιον πάσης ἀνθρωπίνης ἀρετῆς (Πλατ. Θεολ. I, 26), δὲν δυνάμεθα νὰ περιφρονήσωμεν τῶν τελετῶν τῶν ἐξαφανίζουσῶν διὰ τοῦ Θεοῦ πυρὸς ὅλα τὰ ἐπίγεια στίγματα (Τιμ. 331), καὶ τῆς μαντείας τοῦ ἀνεκτιμήτου τούτου τῶν Θεῶν δωρήματος (Πλατ. Θεολ. I, 63).

Καὶ οὐ μόνον περὶ πίστεως συνεφώνει ὁ Πρόκλος τῇ αὐτοῦ σχολῇ, ἀλλὰ καὶ περὶ μαγικῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῶν ὄνο-

μάτων τῶν Θεῶν, τῶν Θεῶν ἀγαλμάτων, Θεοφανείων, Θαυμάτων, προστατῶν τῶν ἔθνων καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων (Πλατ. Θεολ. I, 29 Κρατυλ. 70. Τιμ. 30).

Καὶ περὶ ἐξηγήσεως τῶν μύθων συνεφώνει τοῖς ἄλλοις νέοις Πλατωνικοῖς καὶ τοῖς Στωϊκοῖς, (ἔρμην. εἰς Τίμαιον, πολιτείαν, Ἡσιόδον κτλ.) ὡς ἀνάγων τοὺς μύθους εἰς φιλοσοφικὰς ἐννοίας. οἱ μῦθοι, ὡς λέγει, κρύπτουσι τὴν ἀλήθειαν τοῖς μὴ ἀξίοις αὐτῶν, τοῖς μὴ δυναμένοις εἰς τὰ μυστήρια αὐτῶν νὰ εἰσχωρήσωσιν· ὡς ἡ φύσις τὸ ὑπεραισθητὸν ἐν τῷ αἰσθητῷ ἐκτύπῳ παριστᾷ, τὸ αἰδίδιον ἐν τῷ φθαρτῷ, τὸ ἀμέριστον ἐν τῷ μεμερισμένῳ, οὕτω παριστᾷ καὶ οἱ μῦθοι διὰ τοῦ παρὰ φύσιν τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν, διὰ τοῦ παραλόγου τὸ ὑπὲρ τὸν λόγον, διὰ τοῦ δυσειδοῦς τὸ ὑπέρκalon· τὸ πρόσκομμα αἴρεται, ὃ παρίσταται, ἅμα ἡ μυστικὴ ἐννοια αὐτῶν ἀποκαλυφθῆ (1).

Ταῦτα ὅμως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ Πρόκλος ἀπέβλεπεν οὐ μόνον εἰς ὑπεράσπισιν τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ καὶ εἰς ταυτότητα τῆς μυθολογίας μετὰ τῆς φιλοσοφίας του. Τοῦ δὲ Πλωτῖνου διέφερον ὁ Πρόκλος καθ' ὅσον δὲν εἶχε πεποιθήσιν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Πλωτῖνος ἐπρέσβευεν, ἀλλ' ἐδίδεξαν, ὅτι ἡ ἐνωσις δὲν τελεῖται διὰ τῆς γνῶσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως (περὶ προν. 13. 23. Πλατ. Θεολ. I, 25).

Τὴν ἐνωσιν περιγράφει ὡς τινα ἐνθουσιασμὸν, ὡς ὁ Πλωτῖνος, ὡς ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς, ὡς κατὰδυσιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν Θεόν, ὡς ἐν γίνεσθαι καὶ Θεόν, ὅτι τὸ νοεῖν παύει, καὶ ἡ ψυχὴ ἀκτινοβολεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φωτὸς (περὶ προν. 24. Τιμ. 63)· ὁ Πρόκλος δὲ διακρίνει τρεῖς βαθμοὺς τῆς ἐνώσεως, τὴν συναφὴν, τὴν ἐμπέλασιν καὶ τὴν ἐνωσιν.

Ὁ Πρόκλος παραλαβὼν τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς σχολῆς αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη δι' ἐλλειψιν ἰδίας ἀρχῆς νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓν ὅλον ὀργανικόν. Τὸ πρῶτον ὃν, ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Πλωτῖνου εἰσὶ προϊόντα τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς φαντασίας· βᾶσιν

(1) Ἑρμ. εἰς Ἡσιόδ. V, 84. ἀ δ' αἱ ψυχαὶ πάσχουσιν, ὁ μῦθος ἐπὶ τοὺς προσησόντας αὐτῶν ἀναπέμπει Θεούς.

αὐτῶν ὅμως ὁ Πλωτῖνος ὑπέθετε τὸ πραγματικόν, διότι ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ εἰσιν ἔκτυπα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Παρὰ τῷ Πρόκλῳ ὅμως αἱ πρῶται ἔννοιαι τῆς θεωρίας αὐτοῦ περιήλθον ἐκ τῆς παραδόσεως τῆς σχολῆς αὐτοῦ καὶ μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν συνεχωνεύθησαν μυθικαὶ παραστάσεις καὶ θρησκευτικὰ δόγματα Ἑλλήνων τε καὶ Ἀνατολικῶν. Ἐπειδὴ ὁ νοῦς ἔχει δεδομένην ὕλην καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἐξ αὐτῆς ἐξαρτημένος καὶ δὲν δύναται αὐτὴν νὰ νικήσῃ ἐσωτερικῶς, μένει τῷ Πρόκλῳ μόνη ἡ κατ' εἶδος τοῦ συστήματος ἐπεξεργασία. Τῆς θεωρίας τῶν ἄλλων διεσάφησε καὶ συμμέτρως κατὰ λογικὸν σχῆμα ἐτακτοποίησε, δὲν παρήγαγεν ὅμως καὶ ἰδέας ἰδίας. Τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶναι τεχνικόν, τὸ πλεῖστον αὐτοῦ πολύπλοκον καὶ διὰ τοῦτο ἀκατάληπτον. Τὸ ὅλον σύστημα αὐτοῦ δὲν παρήχθη ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν χρειῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πραγματικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἐκ τῆς λογικῆς συνεπειᾶς, ἐξ ἧς πολλαὶ ὑποθέσεις ἀνεφύησαν.

Ἐπειδὴ πάντα συνεχῆ ὑποτίθενται ἐν τῷ συστήματι, παρὰ δὲ τὴν συνέχειαν οὐδ' ἡ βούλησις ἐστίν, ἔπεται, ὅτι ἡ συνεχὴς αὕτη σειρά καὶ ἐπομένως ὁ κόσμος δὲν ἐδημιουργήθη ἐξ ἐλευθέρως τοῦ Θεοῦ βουλήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης. Ἐὰν δ' ὁ νοῦς κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πρόκλου ἦναι ὁ δημιουργός, πρὸς τί ἐστίν ἡ ψυχὴ ἀναγκαία; πρὸς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ μόνον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς τριάδος.

Τὸ σύστημα τοῦ Πρόκλου οὐδὲ τὴν συνέχειαν τῶν ὄντων μετὰ τῆς τῶν ἐννοιῶν ἀπέδειξεν.

Ἐντὶ τῆς λύσεως τῶν σπουδαίων ζητημάτων βλέπομεν συζητήσεις ματαιᾶς καὶ ἐπαναλήψεις, αἵτινες δεικνύουσι τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν προχωροῦσαν διάλυσιν, ἧτις ἀμέσως μετὰ τὸν Πρόκλον ἐπῆλθεν ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ σχολῇ.

Τοῦ δὲ Πρόκλου συμμαθητῆς ἀναφέρεται Ἰερμείας ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Δαμασκ. 6. Ἰσιδώρ. 74) ὁ συγγραφεὺς ἐρμηνείαν εἰς τὸν Φαῖδρον τοῦ Πλάτωνος. Ἐκ δὲ τῆς ἐρμηνείας ἀποδεικνύεται ἡ τοῦ Δαμασκίου περὶ αὐτοῦ κρίσις ὀρθή, ὅτι δὲν ἦτο σφόδρα ἀγχινοῦς οὐδὲ λόγων ἀποδεικτικῶν εὐρατής, διότι ἀληθῶς ἰδίας

δὲν εἶχεν ἰδέας· παρεδέχετο δὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Συριανοῦ, ἐξ οὗ καὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ ἔλαβε καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν Θεῶν εἰς νοητοὺς, νοεροὺς καὶ ὑπερκοσμίους καὶ μετ' αὐτοὺς ἀνέφερε τοὺς ἐγκοσμίους Θεοὺς τοὺς ἀγγέλους, τοὺς δαίμονας καὶ τοὺς ἥρωας (εἰς Φαῖδρον 143. 134)· καὶ τοὺς Θεοὺς τῶν πολλῶν ἐξήγει ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς διαλόγοις (σελ. 141. 138 καὶ ἐφ.), καὶ περὶ προνοίας, περὶ δαιμόνων καὶ λοιπῶν. Τῷ δὲ Πρόκλῳ ἐπόμενος παρεδέχετο τὸ ἐνιαῖον ἐν τῇ ψυχῇ ἔκτυπον ὄν τοῦ ὑπερόντος ἐνός καὶ ὄργανον τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ φωτισμοῦ (σ. 103).

Τούτου δὲ διασημότερος ἦτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρμῳνῖος μαθητῆς Πρόκλου (Ἀρμῳν. περὶ ἐρμ. 3), ὃς πρόεστη τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῆς (Φωτ. κωδ. 181)· οὗτος ἦτο οὐ μόνον τῶν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους βιβλίων ἐρμηνευτῆς, ἀλλὰ καὶ μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (Δαμασκ. Ἰσιδώρ. 79). Τὰ διασωθέντα τῶν συγγραμμάτων του μαρτυροῦσιν, ὅτι ἦτο πολυμαθὴς καὶ ἀκριβὴς ἐρμηνευτῆς (περὶ ἐρμην. 174)· ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὐτοῦ δὲν περιέχουσι τι νέον ζητοῦντος νὰ ἐξισώσῃ τὴν διαφορὰν τῶν Περιπατητικῶν καὶ Πλατωνικῶν· ἐν ἄλλοις δ' αὖθις ὑπερσπίζει τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς Πυθαγορείους κατὰ τοῦ Ἀριστοτέλους. Μετὰ δὲ τῶν νέων Πλατωνικῶν ἰσχυρίζετο τὸ αἰδίον τοῦ κόσμου (Φιλόπον. φυσ. σ. 3), κατεπολέμει τὸν δυαδισμόν τῶν Μανιχαίων (Ἀσκληπ. εἰς Ἀριστ. 666), ἀνεσκεύαζε τοὺς τότε ἀστρονόμους καὶ ἐζήτει νὰ ἀποδείξῃ τὸ συμβιβαστὸν τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως καὶ τῆς Θείας γνώσεως (περὶ ἐρμην. 105)· ἀλλὰ καὶ οὗτος ὑπεράσπιζε τὴν προσευχὴν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια τῶν νέων Πλατωνικῶν (Φιλόπον. περὶ ψυχ. 3).

Ἄλλος δὲ τοῦ Πρόκλου μαθητῆς φέρεται Ἀσκληπιόδοτος ὁ Ἀλεξανδρεὺς (Δαμασκ. Ἰσιδώρ. 146. 139), περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Συμπλίκιος ὅτι κατὰ τι τοῦ Πρόκλου ἐξέκλινεν (1).

Ἐν τοῖς φυσικοῖς καὶ μαθηματικοῖς ὑπερέβη τοὺς συγχρόνους (1) Φυσ. 138. Ἀσκληπιόδοτον ἐξαίρω λόγου τὸν ἄριστον τῶν Πρόκλου μαθητῶν καὶ Δαμασκίον τὸν ἡμέτερον, ὃν ὁ μὲν δι' ἄκραν εὐφροσύνην καινοτέροις ἔχαιρε δύγματα.

αὐτοῦ καὶ ἀπεστρέφετο οὐ μόνον τὰς θεολογικὰς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ τὰς θεουργικὰς τέχνας καὶ μυστικὰς ὑπερβολὰς τῆς αὐτοῦ σχολῆς (1). οὐδὲν ὅμως περὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἰδεῶν διεσώθη.

Ὁ δὲ Μαρῖνος ὁ διάδοχος τοῦ Πρόκλου κατακρίνεται ἀνίκανος ὑπὸ τοῦ Δαμασκίου (Δαμασκ. Ἰσιδ. 141).

Τοῦ δὲ Μαρῖνου διάδοχος ἦτο ὁ Ἰσιδώρος (Δαμασκ. β. Ἰσιδ. 278) καὶ φαίνεται θεόσοφος μᾶλλον ὡς ἐλπίζων ἐκ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ περισσότερα ἢ ἐκ τῆς μεθοδικῆς ἐρευνῆς (Δαμασκ. Ἰσιδ. 32). Πρὸς δὲ κατάληψιν τοῦ Πλάτωνος ἠκολούθησε τῷ Ἰαμβλίχῳ (Δαμ. 33 καὶ ἐφ.)· μετ' οὐ πολὺ δὲ τὴν σχολὴν ἐγκαταλιπὼν ἀπῆλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν (Δαμ. 226).

Τοῦτον δὲ διεδέχθη Ἡγίας Πρόκλου μαθητὴς (Μαρ. Προκλ. 26)· περὶ αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ Δαμάσιος (Ἰσιδ. 221), ὅτι ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε περιεφρονήθη τοσοῦτον, ὅσον ἐπ' αὐτοῦ.

Καὶ ὁ Ζηνόδοτος δὲν φαίνεται διάσημος (Δαμασκ. Ἰσιδ. 154)· ἄλλων δὲ μαθητῶν τοῦ Πρόκλου μόνον τὰ ὀνόματά εἰσι γνωστά (Δαμ. Ἰσιδ. 88. Μαριν. Προκλ. 29).

Ὁ Δαμάσιος ἐκ Δαμασκοῦ (Σιμπλ. φυσ. 146) ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (Ἰσιδ. 62), προέκρινε τὰ λόγια, τὰ Ὀρφικὰ ἔπη μᾶλλον ἢ τὰ τῶν φιλοσόφων συγγράμματα· τὸν Ἰαμβλίχον ἐθαύμαζεν, ἐκλινεν εἰς θαυμασίας διηγήσεις καὶ πάντας σχεδὸν τοὺς νέους Πλατωνικοὺς κατέκρινεν.

Ἐκ τῶν τοῦ Δαμασκίου σώζονται ἐκ τῆς φιλοσόφου ἱστορίας δύο τεμάχια καὶ ἐν σύγγραμμά περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ ἀγχίναια αὐτοῦ διαλεκτικῆ δεικνύται καὶ ἐπιστημονικὴ ἀνεξαρτησία (Σιμπλ. φυσ. 146). Ὁ Δαμάσιος τῷ Ἰαμβλίχῳ ἐπόμενος ἠγωνίζετο νὰ λύσῃ τὴν ἀπορίαν, τὴν κυρίαν τοῦ νέου Πλατωνικοῦ συστήματος ἀντίφασιν, καὶ νὰ ἐνώσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐνότητα καὶ ἀοριστιαντοῦ πρώτου ὄντος μετὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸ μεμερισμένον ὄν.

Καὶ ὁ Δαμάσιος τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἐπόμενος παρεδέχετο καὶ

(1) Δαμασκ. Ἰσιδ. 126. Σουῖδ. δεισιδαιμονία ἀπορρήτου μηδενὸς ἀκούειν· οὐ γὰρ εἶναι ταῦτα τῆς γενέσεως ἄξια, ἀλλὰ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐν Ὀλύμπῳ διαζῆν ἡγουμένων.

οὗτος, ὅτι ἢ ἐκ τοῦ ἀορίστου εἰς τὸ ὀρισμένον μετάβασις πρέπει νὰ ἦναι ἔμμεσος, ἕνα κατασταθῆ συνεχῆς. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἐπόμενον ἦτο ἡ δοκιμὴ αὕτη νὰ ἀποτύχῃ· ἕνα δὲ ἡ ἐννοια τοῦ πρώτου ὄντος καταληφθῆ καθαρά, πρέπει νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ πάντων, ὅτι αὐτὸ οὔτε ἐν εἶναι οὔτε πολλὰ, οὔτε γεννῶν οὔτε μὴ γεννῶν, οὔτ' αἷτιον οὔτε μὴ αἷτιον, οὔτε ἢ ἀρχὴ οὔτε τὸ αἷτιον δύναται νὰ κληθῆ, οὔτε τὸ πρῶτον οὔτε τὸ προηγούμενον πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα, οὔδ' αὐταρκες καὶ ἔξοχον· διότι ὅλαι αὗται εἰσιν ἐννοιαὶ σχετικαὶ (περὶ ἀρχ. β. 24. 41)· δύναται δὲ τοῦτο νὰ κληθῆ μόνον ὡς τὸ ἀπολύτως ἀρρήτον καὶ ἀκατανόητον, ὃ ἐστὶ πρὸ τοῦ ἐνός (περὶ ἀρχ. β. 55)· κυρίως δ' οὐδὲ τοῦτο, διότι τὸ ἀγνώριστόν ἐστιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ γνωριστόν. Περὶ τοῦ ἀρρήτου δὲν δύναμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν εἴτε ὅτι γνωρίζομεν εἴτε ὅτι δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μόνον δύναμεθα νὰ ἀποδώσωμεν αὐτῷ ὑπεράγνοιαν, μόνον νὰ προμαντεύσωμεν ἀφαιροῦντες ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ιδιότητα καὶ ὀριστικότητα καὶ νὰ καταφύγωμεν ἀπὸ τοῦ γνωριστοῦ εἰς τὸ ἀγνώριστον (ἀρχ. 75)· ἔτι δὲ ἀκατανοητότερον εἶναι τὸ νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ ἀπολύτως ἀορίστου τὸ ὀρισμένον, ἐκ τοῦ ἀπολύτως ἀπλοῦ τὸ πλῆθος, ἐκ τοῦ ἀμέσου τὸ μετέχον αὐτοῦ.

Ὁ Δαμάσιος ἐγνώρισε κάλλιστα τὴν δυσχέρειαν ταύτην (ἀρχ. 90), δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἀρῇ αὐτὴν θέτων μετὰξὺ τοῦ ἐνός καὶ τῶν πολλῶν μέσας ἐννοίας δυναμένας νὰ ἦναι σύνθεσις ἀντιφατικῶν διορισμῶν.

Τῷ Ἰαμβλίχῳ ἐπόμενος διακρίνει τοῦ ἀρρήτου, τοῦ ἀπολύτου ἐνός, ἕτερον, δεύτερον ἐν, καὶ τούτου τρίτον. Τὸ μὲν ὀνομάζει ἐν πάντα, τὸ δὲ πάντα ἐν (ἀρχ. 116) καὶ ἐν αὐτοῖς ἴδε τὰς τοῦ Πρόκλου ὑπερουσίους μονάδας (ἐνάδας)· ἐκ τῆς τρίτης τῶν ἐνάδων παράγεται ἡ μονὰς καὶ ἡ δυὰς ἦτοι τὸ πέρασ καὶ τὸ ἀπειρον (ἀρχ. 117) ἐν τῷ πρώτῳ συγκειμένῳ ἦτοι τῇ οὐσίᾳ ἐνούμενα (ἀρχ. 146). Τὰς δ' ἄλλας τάξεις ἐκθέτει τῷ Πρόκλῳ ἐπόμενος (ἀρχ. 347).

Ἡ ἐπαναληπτικὴ ὁμῶς ἐξήγησις αὐτοῦ δεικνύει ὅτι εἰς τὴν

παραγωγήν τούτων δὲν ἐπέθετο ὅπως ἰσχυρίζομενος, ὅτι οὐδὲν ἐγένετο, τὸ ἀνώτερον καὶ κατώτερον οὔτε κεχωρισμένα εἶναι οὔτε ἡνωμένα, οὔτε ταῦτα οὔτε διάφορα, οὔτε ὅμοια οὔτε ἀνόμοια, οὔτε ἓν οὔτε πολλά, οὐδὲ νὰ λεχθῆ δύναται ὅτι τοῦτο εἶναι πρότερον ἐκεῖνο ἕστερον, τοῦτο αἴτιον ἐκεῖνο αἰτιατόν· ταῦτα πάντα εἶναι τρόπος ἐκφράσεως ἑλλιπής· κυρίως ἐστὶν ἓν ἀπλοῦν ἀδιάκριτον, πάντα ἐστὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἓν πάντα, διότι πίπτομεν εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῆς μονῆς, τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπιστροφῆς, ἐνώσεως καὶ χωρισμοῦ· ὅλαι ὁμῶς αὗται αἱ διαφοραὶ εἰς τὸν ἀνώτερον κόσμον δὲν ἐφαρμόζονται (1).

Καὶ αἱ δύο δ' ἀρχαί, ἡ μονὰς καὶ δυάς, δὲν εἶναι δύο, οὐδ' ἓν κυρίως (143. καὶ ἐφ.)· οὐδὲ τὴν τριάδα τοῦ νοητοῦ πρέπει τρία νὰ ὀνομάζῃ τις πατέρα, νοῦν, δύναμιν (366)· αὐτῶ οὐδὲ εἶναι, ζῆν, νοεῖν πρέπει νὰ ἀποδίδηται, ἀλλὰ μόνον ὡς τι νοεῖν, ζῆν, εἶναι (336. καὶ ἐφ.).

Ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἀφίκετο εἰς τὸ σημεῖον, ἐν ᾧ αἱ πρῶται ἐννοιαὶ αὐτῆς ἀπόλλυνται. Ἡ ἐννοια ἡ ἀφηρημένη τοῦ ἐνός, ἀφ' ἧς ἀρχεται, καθιστᾷ ἀδύνατον πᾶσαν εἰς τὰ πολλά πρόοδον· πᾶς διορισμὸς ἀποδεικνύεται ἀπατηλός, καὶ οἱ συνεχεῖς θρήνοι τοῦ Δαμασκίου περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὁμολογοῦσι τοῦτο (162. 333)· μόνον τι ὀρισμένον δύναμεθα νὰ νοήσωμεν· ἐνταῦθα ὁμῶς πρέπει τὸ ἀπολύτως ἀόριστον νὰ νοηθῆ· ἐν τῇ ἀντιφάσει ταύτῃ ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολὴ ἐναυάγησεν.

Ὁ Σιμπλίκιος ἤκουσε τοῦ Ἀρμωνίου, ἔπειτα τοῦ Δαμασκίου (Σιμπλ. φυσ. 42). Δι' ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ εἰσὶν εὐληπτοὶ καὶ ἀκριβεῖς. Τούτων ἡ εἰς τὰς κατηγορίας, εἰς τὴν φυσικὴν εἰς τὸ περὶ οὐρανοῦ, περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ εἰς τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ Ἐπικτήτου διεσώθησαν. Καὶ οὗτος ἔπεται τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς καὶ παραδέχεται τὰς ὀρησκευτικὰς παραδόσεις αὐτῶν

(1) Ἀρχ. 107. ἄλλος γὰρ ὁ τρόπος τῆς ἐνιαίας προόδου, ὃν ἡμεῖς οὕτω συννοοῦμεν, ἄτε μεμερισμένοι εἰς μονὴν καὶ πρόοδον καὶ ἐπιστροφήν, ὃ δὲ ἐστὶν ὑπὲρ τὸν διορισμὸν τῶν τοιούτων· οὔτε ἀναγκαῖον ἡνωσθαι, εἰμὴ διακρίνεται, οὔτε διακρίνεσθαι, εἰμὴ ἡνωταί.

(περὶ οὐραν. 41. 60. 205. φυσ. 53. 144. κατηγ. 1. 17)· ἀλλὰ καὶ οὗτος οὐδὲν ἔχει ἴδιον.

Ὅτε δὲ Πρόκλος εἰς Ἀθήνας ἀφίκετο, ἡ ἐθνικὴ ὀρησκεία κατεπίεζετο καὶ κατεδιώκετο, καὶ ἡ κατάστασις αὕτη ὁσημέραι ἐχειροτέρευεν. Οἱ ἐν Ἀθήναις φιλόσοφοι ἐκτὸς κινδύνου δὲν ἐδρίσκοντο (Δαμασκ. Ἰσιδ. 277). Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ἔτει 529 ἐκδοὺς πρόσταγμα ἀπαγορευτικὸν τῆς διδασκαλίας τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἀθήναις ἐπένευκε τὴν θανατηφόρον κατ' αὐτῆς πληγὴν (1).

Ἡ περιουσία τῆς Πλατωνικῆς σχολῆς ἐδημεύθη (Ζωναρ. Χρον. XIV, 6). Πολλοὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Δαμάσκιος καὶ ὁ Σιμπλίκιος μετηνάστευσαν εἰς Περσίαν πρὸς Χοσρόην· μὴ εὐχαριστηθέντες ὁμῶς ἐπανῆλθον μετ' οὐ πολὺ ζήσαντες τὸν ὑπόλοιπον βίον ἀφανεῖς (2).

Ὁ Σιμπλίκιος καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰργάζετο περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ἀριστοτέλους (φυσ. 184. 188)· καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπῆρχεν ἔτι ἡ νέα Πλατωνικὴ σχολή· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὁ Ὀλυμπιόδωρος ἠρμήνευε τὰ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους βιβλία· πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἕκτου αἰῶνος οἱ ὀλίγοι λόγιοι εἶχον ἀποθάνει, καὶ ἡ φιλοσοφία εἶχε συγκαταστραφῆ μετὰ τῆς ὀρησκείας, ὑφ' ἧς τὴν σημαίαν ἐμάχετο.

Ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία περιῆλθε καὶ εἰς τὸ δυτικὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ βασιλείου (August. C. D. VIII, 12), καὶ πολλὰ ἐκ τοῦ πέμπτου αἰῶνος συγγράμματα διεσώθησαν. Ὁ Βοήθιος ἤσχο-

(1) Joh. Malal. Chronol. XVIII, 184. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ χρόνῳ (528) διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας, καὶ πολλοὶ ἐδημεύθησαν, ἐν οἷς ἐτελεύτησαν Μακεδόνας, Ἀσκληπιόδατος, Φωκᾶς ὁ Κρατεροῦ, καὶ Θωμᾶς ὁ Κομιστωρ· καὶ ἐκ τούτου πολὺς ὄθος γέγονεν· ἐθέσπισε δὲ ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ὥστε μὴ πολιτεῦσθαι τοὺς ἐλληνίζοντας. Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς (529) θεσπίσας πρόσταξιν ἐπεμψεν ἐν Ἀθήναις, κελεύσας μηδὲνα διδάσκειν φιλοσοφίαν μήτε νόμιμα ἐξηγεῖσθαι.

(2) Ἀγαθ. ἰστ. II, 30 καὶ ἐφ. ἐν τῇ συνθήκῃ ἐτέθη· τὸ δεῖν ἐκεῖνους τοὺς ἀνδρας εἰς τὰ σφέτερα ἦθι κατεόντας βιοτεῦειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς, οὐδὲν ἄτιον πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρίαν δόξαν ἀναγκαζομένους.

λήθη περί τὰ λογικά τοῦ Ἀριστοτέλους, ἃ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἡ πηγὴ τῆς Ἀριστοτελικῆς λογικῆς. Τῷ Πλάτῳ ὁμοίως ἐπόμενος συνεμίγνυε μετὰ ἰδεῶν Πλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν καὶ Στωϊκῶν.

Μετὰ δὲ τοῦτον ἕτερος φιλόσοφος Ῥωμαῖος δὲν φαίνεται.

Ἀφ' οὗ δ' αἱ Πλατωνικαὶ σχολαὶ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐγκατέλιπον, ἔληξε καὶ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία, ἥτις ἔκτοτε κατέστη ἔργον τῆς παραδόσεως, ὡς τὰ πρότερα συστήματα, καὶ ὡς τοιαύτη μετέβη εἰς τὸν μέσον αἰῶνα.

Ἐπειδὴ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας δὲν ἦτο δυνατὴ, ἐπόμενον ἦτο νὰ καταπέσῃ, ὡς καὶ κατέπεσεν ἐξ ἀσθενείας ἐσωτερικῆς μᾶλλον ἢ βίας ἐξωτερικῆς (Zeller Phil. d. Gr. III, 703). Ἡ ἀπλή μᾶθησις τῆς τῶν προγόνων σοφίας, ἣν ὁ Ζέλλερὸς ὑπὸ βαθέος αἰσθήματος συγκινοῦμενος (σ. 784) ἐγκωμιάζει, ὡς ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἀναπτυχθεῖσαν καὶ ἀκμάσασαν ὡς ἐν δεινοῖς καιροῖς τῆς πολιτικῆς δουλείας καταφυγὴν τῶν ἐξόχων νόων ὡς τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης ἐμφυτεύσασαν, ὡς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη καὶ τὸν μέσον αἰῶνα διδάξασαν, καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐδηγήσασαν, ἔσται τὰ μάλιστα ὠφέλιμος, εἰάν ἀναγεννηθῇ καὶ καρποφορήσῃ· εἰάν τὸ ἔθνος ἐκ τῶν καρπῶν τῆς προγονικῆς καὶ τῆς τῶν νεωτέρων χρόνων σοφίας τρέφῃται, δύναται καὶ νῦν, ὡς τὸ πάλαι, νὰ κατασταθῇ εὐδαιμον καὶ εὐκλεές, καὶ νὰ καθέξῃ ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκογενείᾳ τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν θέσιν ἀντάξιον καὶ ἐπίζηλον.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶνος ἀποτελεῖ ἰδίαν περίοδον, διότι ἔχει ἀρχὴν ἰδίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ προήχθη ἀπὸ Χριστοῦ, ὠνόμασεν ὁ Ῥίττερος τὴν ὅλην μετὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν χριστιανικὴν (Ritter Gesch. d. Phil. VII Bd. σ. 26).

Τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος, ἕ διὰ τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν προπατόρων αὐτοῦ ἐχωρίσθη ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, καὶ ἑαυτὸ ὠνόμασε τὸ ἐκλεκτὸν ἔθνος τοῦ Θεοῦ, ἔλαβε διὰ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας χαρακτηριστῆρα θρησκευτικόν. Ὁ χαρακτήρ ἡμῶς οὗτος ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ τὸ ἐσωτερικὸν ἐκώλυε τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Τὴν δ' ἠθικὴν τότε κατὰστασιν αὐτοῦ ἐξεικονίζουσιν αἱ τρεῖς παρ' αὐτῷ ἐπικρατοῦσαι αἰρέσεις, δηλαδὴ ἡ τῶν Φαρισαίων, τῶν Σαδδουκαίων καὶ τῶν Ἑσσαίων. Οἱ μὲν Φαρισαῖοι ὑπέθετον τὴν γραπτὴν καὶ προφορικὴν παράδοσιν ὡς τὸν τέλειον τοῦ Θεοῦ νόμον, οἱ δὲ Σαδδουκαῖοι ἀνεγνώριζον μόνον τὸν γραπτὸν τοῦ Μωϋσέως νόμον, τὴν δὲ προφορικὴν παράδοσιν, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ὑπελάμβανον ἐπινοήματα ἀνθρώπινα. Οἱ δ' Ἑσσαῖοι ἀπέβλεπον μὲν εἰς τὸ φρόνημα, ἐστεροῦντο δ' ἀρχῆς ἠθικῆς.

Ὁ Ἰησοῦς εἰσαγαγὼν νέαν ἀρχὴν μετερρύθμισε τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκείαν, ἰδρύσατο μίαν ἐκκλησίαν καὶ πολλὰς ἐπένευγε μεταβολὰς· ἀλλὰ τὸν Θεὸν πατέρα πάντων ἀποφηνάμενος, τοὺς δ' ἀνθρώπους ἀδελφοὺς, ἀνήρσε τὴν ἰδέαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἦσαν τὸ ἐκλεκτὸν ἔθνος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐθεμελίωσε κοινὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θρησκείαν· τὴν δ' ἠθικὴν μετὰ τῆς θρησκείας συνδέσας δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συστηματοποίησιν αὐτῶν, ἀλλ' εἰς ἔγερσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος, τὰ μά-

λιστα ἐνισχυθέντος ὑπὸ τῆς ἐκτάκτου ἀποστολῆς καὶ ἐμφανίσεως αὐτοῦ.

Ἄφ' οὗ δ' ὁ Ἰησοῦς τὰς ἀληθείας τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκείας ἀναλόγως τῶν χρειῶν καὶ τῆς δεκτικότητος τῶν τότε ἐξέθηκε καὶ πλῆθος νέων ἰδεῶν προήγαγε, κατέστη καὶ ἡ συστηματοποίηση αὐτῶν ἀναγκαία ἐπαισθητῆς κατασταθείσης τῆς χρειῆς τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὸν σχηματισμὸν κοινοτήτων καὶ νέων σχέσεων πρὸς τοὺς μὴ χριστιανούς συνεκεράσθησαν καὶ ἰδέαι φιλοσοφικαὶ τῶν Ἑλλήνων μετὰ δογμάτων θρησκευτικῶν τῶν Ἀνατολικῶν· ἐκ δὲ τοῦ συγκερασμοῦ αὐτῶν προήλθον θεωρίαι, ἀφορώσαι εἰς ἐξίσωσιν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, ἠυξήθη τὸ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ, παρασχόν τῇ φιλοσοφίᾳ ζωὴν νέαν καὶ ἀγαθὸν τὸν νοῦν εἰς ἐρεύνας θεολογικάς, κοσμολογικάς καὶ ἀνθρωπολογικάς (Ritter die christl. Phil. 2. Bde 1858 καὶ 59).

Μετὰ δὲ τὴν προσέλκυσιν πολλῶν εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ἐν οἷς καὶ λογίων, εἰσῆχθη εἰς αὐτὸν καὶ πνεῦμα ἐπιστημονικόν.

Ἐπειδὴ δ' οἱ λόγοι μετενεγκόντες εἰς αὐτὸν τὰς ἐπιστημονικάς γνώσεις αὐτῶν τὰς χριστιανικάς ἰδέας ἢ ἐτροποποίησαν ἢ ἀνέπτυξαν, προήλθον διὰ τῶν τροποποιήσεων θεωρίαι, αἵτινες παραγαγοῦσαι διαφωνίας ἀπεμάκρυναν τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ.

Αἱ λογικαὶ ἀλήθειαι ἃς ὁ χριστιανισμὸς περιείχε, ὑπελαμβάνοντο ἀληθεῖς, οὐχὶ διότι ἦσαν λογικαὶ, ἀλλὰ διότι ἐθεμελιούντο ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως.

Οἱ δὲ διδάσκαλοι τοῦ χριστιανισμοῦ ἔφερον διαφόρους ἀποδείξεις κατὰ τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων καὶ κατεδίκνυον τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, τὴν ἀναγκαιότητα ὅμως τῆς χριστιανικῆς δὲν ἀπεδείκνυον, εἰ καὶ ἐζήτουν νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ἔστι τις πηγὴ ἀνωτέρα τοῦ λόγου, τουτέστιν ἡ ἀποκάλυψις.

Ἡ ταχεῖα ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐθεωρεῖτο ἐνέργεια θεῖα ἱκανὴ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ νὰ ἐγείρη τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα καὶ τὸ ἠθικὸν αἴσθημα (Lactant. inst. div. V, 25).

Ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὡς πρὸς τὴν γένεσιν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτοῦ εἶχεν ἐκτακτὸν τι, καὶ ὁ ἰδρυτῆς αὐτοῦ τι θεῖον, καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐπομένως ὑπελαμβάνετο θεῖα θρησκεία, ὠρίσθη καὶ ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν κόσμον ἀκριβέστερον, ὅ ἐστιν ὁ ἰδρυτῆς αὐτοῦ ἀπεδείκνυτο ὡς θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος, ἐνταῦτῳ δὲ καὶ ἡ εἰς τὸν κόσμον ἐμφάνισις αὐτοῦ ἀναγκαία.

Ἐπειδὴ ὁ χριστιανισμὸς ἀπήτει ἀγνότητα, ἀρετὴν, ἀγάπην καὶ χαλίνωσιν τῶν παθῶν, ἐκτήσαντο καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀρχὰς ἐδραιωτέρας, καὶ ἡ θρησκεία, ἀπὸ τῆς θεωρίας χωρισθεῖσα, κατέστη αὐτῆς ἀνεξάρτητος, διότι στηριζομένη ἐπὶ τῆς πίστεως τῆς ἀποκαλύψεως δὲν ἐξήρτητο ἐκ τῆς τύχης, τῆς διαρκείας ἢ τῆς πτώσεως θεωρίας τινός.

Ἡ δὲ πίστις καὶ ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν ὑπέσχετο ὠφέλειαν, διότι ἐξ αὐτῆς προσεδόκατο οὐ μόνον γνῶσις περὶ τῶν καθαρῶν καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἐπέκτασις τῆς θεωρητικῆς γνώσεως (Lactant. inst. div. III, 9).

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς ὑπελαμβάνετο πηγὴ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας, ὑπελαμβάνετο καὶ ἡ ἀποκάλυψις ὡς τὸ μόνον μέσον, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος κέκτηται τὴν ἀλήθειαν.

Ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξίς, ἡ οὐσία, αἱ ιδιότητες, ἡ σχέσις τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἡ περὶ τριάδος καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ θεωρία, ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως, ἐθεωροῦντο πάντα τὰ τῇ ἀποκαλύψει ἀντιφάσκοντα μὴ ἀληθῆ, μωρὰ καὶ μάταια (Lactant. inst. div. III, 1 καὶ 13). Ἀλλὰ τοῦ λογικοῦ ἐκληφθέντος ἀνικάνου πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἐπόμενον ἦτο καὶ πᾶσα μάθησις νὰ ἐκληφθῇ μωρὸν καὶ μηδενὸς λόγου ἄξιον. Ἐκ δὲ τούτου προήλθεν ὁ μυστικισμὸς, ἡ περιφρόνησις τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας, ἡ ὑπεροχὴ τῆς πίστεως ὑπὲρ τὸν λόγον, τῆς θεολογίας ὑπὲρ τὴν φιλοσοφίαν, ὁ περιορισμὸς τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ ἐρευνᾶν ἐλευθέρως, ἠνεώχθη ἡ πρὸς ἀμαθίαν καὶ δεισιδαιμονίαν ὁδὸς, ταῦτα δὲ κατέστησαν μέγιστον τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προόδου πρόσκομμα (Lactant. inst. div. IV, 24).

Ἐπειδὴ αἱ διαφωνίαι, ἐξ ὧν αἱ αἱρέσεις, ἐπήγασαν ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου, ὑφ' ἧς τὴν ἔποψιν ὁ χριστιανισμὸς προσεβλήθη, κατέστη ἡ φιλοσοφία ὡς μέσον βοηθητικὸν ἀναγκαίαν πρὸς ἀναίρεσιν τῶν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνοστάσεων.

Οἱ γνωστικοὶ τὸ δυαδικὸν σύστημα τῶν Περσῶν, τοῦ Πλάτωνος καὶ Φίλωνος ἀσπασάμενοι καὶ διὰ τοῦτο ἀνίκανοι καταστάντες τοῦ νὰ πραγματευθῶσι περὶ τοῦ οὐσιώδους τῆς Θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, ἦσαν ἠναγκασμένοι ἢ τὴν Θείαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν νὰ ἀναιρέσωσιν, ὡς ὁ Ἄρειος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἢ τὴν ἀνθρωπίνην, ὡς οἱ Μανιχαῖοι, ἢ ἀμφοτέρας τὰς φύσεις νὰ χωρίσωσιν, ὡς ὁ Νεστόριος καὶ οἱ περὶ αὐτόν.

Οἱ μὲν Μανιχαῖοι πολλὰ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς διαστρέψαντες καὶ πολλὰ αὐτῆς ἀποβαλόντες ὑπέθετον μετὰ τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν γνωστικῶν, ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα εἰσι κατ' οὐσίαν διαφορα, διότι τὸ μὲν σῶμα ἐγένετο ἐκ τῆς ἕλης (τοῦ κακοῦ), ἡ δὲ ψυχὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ (τοῦ ἀγαθοῦ). ὑποθέσαντες δὲ τὸ κακὸν ἀρχὴν ἀέδιον ἀνῆρσαν τὴν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἄρειανοὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν παραλαβόντες ὑπέθεσαν τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἕλην ἀντίθετα. Ἐπειδὴ δὲ τὸν μὲν Θεὸν ἀγέννητον ὑπέλαβον, τὴν δὲ συνύπαρξιν δύο ἀγεννητῶν ἀδύνατον, ἐσυμπέραναν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὡς γεννητὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔηται Θεός, ἀλλὰ δημιούργημα.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἀπολιναρισταὶ πνεῦμα ψυχὴν καὶ σῶμα διαστελλάντες ὑπέθεσαν ὅτι τὸ κακὸν φύσει τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον ἐστὶν ἀναπόβλητον.

Ἄλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Νεστόριον τὸ δυαδικὸν σύστημα ἀσπασάμενοι ὑπέθεσαν τὴν ἔνωσιν τοῦ λόγου μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως σχετικὴν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν Χριστὸν συνιστάμενον πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐκ δύο φύσεων, μετὰ δὲ ταύτην ἐν δυσὶ φύσεσιν.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Σαβελλιανοὶ ὑποθέσαντες τὰ τρία πρόσωπα ἀνή-

ματα σχέσεων τοῦ ἐνὸς ὑπέλαβον καὶ οὗτοι τὸν Χριστὸν ἀνθρώπον ἀπλῶς.

Οἱ δὲ Πελαγίανοι ἀντιτάξαντες κατὰ τῶν Μανιχαίων, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐστὶν οὐχὶ κακὴ, ἀλλ' ἀγαθὴ, ἀνῆρσαν τὴν κληρονομικὴν ἀμαρτίαν. Ἐπι δὲ προδιάταξιν ὑποθέσαντες ἀνῆρσαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν.

Ἄλλ' οὐ μόνον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις προσέβαλον τὴν οὐσιώδη ἔνωσιν τοῦ λυτρωτοῦ μετὰ τοῦ λυτρώσεως δεομένου ἀνθρώπου, ὡς ὁ Κήρινθος, καθ' οὗ ὁ Ἰωάννης ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ ἀποδείξας, ὅτι ὁ λόγος δὲν συνηνώθη μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅτι ἐν ἀρχῇ Θεὸς ὧν ἐγένετο σὰρξ καὶ ἀποθανὼν ἀνέστη ὡς Θεός, τουτέστιν ὅτι ἡ Θεία προσωπικότης καὶ ἡ ἱστορικὴ τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις ἄλλοι μὲν τὴν οὐσιώδη ἔνωσιν ἀρνηθέντες, ἄλλοι δὲ ἀμφοτέρας τὰς φύσεις συγχωνεύσαντες, ἀπέβλεπον εἰς καταστροφὴν τῆς πίστεως περὶ τὸ ἱστορικὸν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς μετατροπὴν αὐτοῦ εἰς μυθολογίαν (D. Strauss Leben Jesu 1838 καὶ 39. 2. Bde. καὶ ἄλλων). Ἄλλ' ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐξ ἐνὸς μὲν ἐκλαμβάνουσα τὸν Χριστὸν Θεόν, ὡς ἀποδίδουσα αὐτῷ ἔργα Θεοῦ, οἷον τὴν δημιουργίαν, ιδιότητας Θείας, οἷον τὸ πάνσοφον, παντοδύναμον καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ ὡς ἀνθρώπον περιγράφουσα, τουτέστιν ὡς Θεὸν ἅμα καὶ ὡς ἀνθρώπον, ἐστὶ ταῖς δόξαις ταύταις τὰ μάλιστα ἐναντία· καὶ περὶ τοῦτο ἀσχολεῖται ἅπασα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία.

Ὁ Εὐτυχῆς, ὁ Νεστόριος καὶ ἡ ὀρθόδοξος παράστασις πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως συμφωνοῦσιν, ὅτι ὁ Χριστὸς συνίστατο ἐκ δύο φύσεων· μετὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν δὲν συμφωνοῦσι, διότι ὁ μὲν Νεστόριος ὑπέθεσεν, ὅτι ὁ Χριστὸς συνίστατο ἐν δυσὶ φύσεσιν, ὁ δ' Εὐτυχῆς ἐν μιᾷ, ἡ δὲ ὀρθόδοξος παράστασις ἐν ἐνὶ προσώπῳ.

Ἐπειδὴ αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται ἀνεπαρκεῖς τῷ Σχελλιγγίῳ ἐφαινοντο, ἠναγκάσθη, ὡς λέγει (φιλ. τῆς ἀποκαλύψ. τόμ. 4 παράδ. 31), νὰ ὑπολάβῃ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ, ὃ ᾔην ἐν ἀρχῇ Θεός καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν μορφῇ Θεοῦ, ἐγένετο ἀνθρώπος,

καὶ τὴν μορφήν Θεοῦ εἰς μορφήν ἀνθρώπου μεταβαλὼν ἤλευθερωσεν ἑαυτὸ καὶ ἐφάνερωσεν ὡς Θεῖον· ὥστε τὸ ἐν μορφῇ ἀνθρώπου καὶ μορφῇ Θεοῦ ἐκλαμβάνει ταῦτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν δύο φύσεσιν, οὐχὶ δ' ἐκ δύο φύσεων, διότι θὰ ἦτο κατ' Ἀρειον δημιουργημα.

Ὁ Σχελλίγγιος (φιλ. τῆς ἀποκαλύψ. τομ. 3. παράδ. 9 καὶ ἐφεξῆς) ἐκθέτων τὸ σύστημα αὐτοῦ δὲν διακρίνει οὐσίαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὰς τρεῖς δυνάμεις, δηλαδή τὸ δυνάμει, τὸ ὁποῖον ταυτίζει μετὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀρχῆς, τοῦ λόγου, τὸ καθαρὸν ὄν, ὅπερ ἐν τῇ χριστολογία ταυτίζει μετὰ τοῦ δευτέρου προσώπου, καὶ τὸ συναμφορότερον, ὃ καλεῖ πνεῦμα, ἀλλ' ἕκαστον τῶν τριῶν ἐκλαμβάνει ὡς τὸν ὅλον Θεόν· ἀλλ' ἐὰν τοῦτο ὑποτεθῆ, τὰ πρόσωπα δὲν ὑποτίθενται οὐσιώδη, ἀλλ' ἀπλαῖ μορφαί, ἀπλᾶ ὀνόματα σχέσεων τοῦ ἐνός· ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ταυτότητος ταύτης στηρίζει ὁ Σχελλίγγιος τὴν ταυτότητα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀποκαλύψεως, παριστῶν τὸ δεῦτερον πρόσωπον, ἦτοι τὸν Θεὸν ἐν τῇ μορφῇ τοῦ Χριστοῦ περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν γέννησιν αὐτοῦ γέννησιν τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, τουτέστι θεογονίαν, ἐπομένως τὸν Θεὸν ὑπὸ νόμον, ἀνελεύθερον καὶ διὰ τοῦτο μὴ Θεόν· ἀποφαινόμενος δὲ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ φύσιν ἰδίαν, πρόσωπον ἀνεξάρτητον τοῦ πατρὸς ἐκφέρει ἰδέαν μὴ συνάδουσαν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ συστήματος αὐτοῦ.

Ὁ Σχελλίγγιος συνιδῶν, ὅτι τὸ πρότερον σύστημα αὐτοῦ δὲν ἐξήρκει εἰς ἐξήγησιν τοῦ χριστιανισμοῦ, προσέθη εἰς ἕτερον, τὸ νέον· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νέῳ δὲν ὑπάρχει διάκρισις τῶν ἀρχῶν καὶ πλήρης ἀνεξαρτησία ἐκ τῶν πανθειστικῶν ἰδεῶν τοῦ προτέρου. Ἐὰν ὁ Θεὸς ἦναι ὑπερούσιος καὶ ἀπὸ τοῦ λόγου διακρίνηται, ὡς τὸ βιβλίον τῆς σοφίας, τῶν Μακκαβαίων, αἱ παροιμίαι, ὁ Παῦλος ὡς δύναμιν καὶ σοφίαν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Φίλων ὡς λόγον διακρίνουσιν, φανερόν ἐστίν ὅτι ὁ Θεὸς καθὼς ὑπερούσιος δὲν ὑπόκειται τῇ γενέσει, διότι δὲν θὰ ἦτο αἰδῖος, ἀλλὰ φθαρτός.

Τὸ σύστημα τοῦ Σχελλίγγιου τὴν κατὰ τὴν ὕλην ἀρχὴν, τὴν πρώτην δύναμιν ἐκτὸς ἑαυτῆς, συγχέει μετὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον, εἰς ἑαυτὴν ἐπανηκούσης, τουτέστιν οὐσιωδῶς ἢ κατὰ τὴν

ὕλην ἐστὶν αὐτὴ ἢ κατὰ τὸν λόγον, ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς ἀποκαλύψεως ὁ λόγος ὡς δεῦτερον πρόσωπον συγχέεται μετὰ τοῦ καθαρῶ ὄντος τοῦ ἀποκλείοντος πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐπομένως πάντα λόγον! τοῦτο τὸ καθαρὸν ὄν μεθιστάμενον εἰς δύναμιν ἀναγκάζεται νὰ ἐνεργῇ εἰς ἐπαναφορὰν τοῦ ἐκ δυνάμεως εἰς ὄν μεταβληθέντος δυνάμει ὄντος καὶ εἰς ἀντικατάστασιν ἑαυτοῦ ἐκ δυνάμεως εἰς καθαρὸν ὄν, καὶ δι' ὑποταγῆς καὶ ἐπαναφορᾶς τοῦ δυνάμει εἰς ἑαυτὸ ἐπανερχόμενον γίνεται πρόσωπον.

Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν ἐστίν ὅτι καὶ τὸ νεώτερον τοῦ Σχελλίγγιου σύστημα συγχέον τὴν κατὰ τὴν ὕλην ἀρχὴν μετὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον οὐ μόνον τὸ πραγματικὸν τῶν ὑλικῶν ἀναιρεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχὰς συγχέον δὲν ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς τὴν δημιουργίαν καὶ τὸν χριστιανισμόν.

Ἐὰν ἡ ἐμπειρία καὶ ὁ ἐξ ὑποκειμένου ἰδανισμὸς εἰς τόπον Θεοῦ ἐγκαθιστῶσι τὸν ἀνθρώπον, τὸν δὲ Θεόν, τὴν θρησκείαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ἐκλαμβάνωσιν ἐπινοήματα ἀνθρώπινα, ὁ δ' ἐξ ἀντικειμένου ὕλισμὸς συγχέων καὶ συνταυτίζων τὸν Θεόν μετὰ τῆς κατὰ τὴν ὕλην ἀρχῆς ἐκλαμβάνῃ καὶ τὸν Θεόν καὶ τὰ πάντα ἔνυλα, ὁ δ' ἐξ ἀντικειμένου ἰδανισμὸς συνταυτίζων τὸν Θεόν μετὰ τῆς κατὰ τὸν λόγον ἀρχῆς, ὡς λ. χ. ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις τὸ σύστημα τῶν Στωϊκῶν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τὸ πρότερον τοῦ Σχελλίγγιου Ἰεγέλου κλπ., θεωρῇ τὸν Θεόν καὶ πάντα τὰ μὴ ἰδανικὰ μὴ πραγματικὰ, ὁ δὲ πανθεισμὸς ἐκλαμβάνῃ τὸ παράγον καὶ τὸ παραγόμενον οὐσίαν ταῦτά, καὶ τὸ Θεῖον ἐπομένως γεννώμενον καὶ πεπερασμένον, ὁ δὲ δυαδισμὸς καθιστᾷ πᾶσαν οὐσιώδη ἔνωσιν ἀδύνατον, φανερόν ἐστίν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἵνα κατανοηθῇ ἐπαρκῶς αἰτεῖ ἀρχὰς τῶν ὑπαρχουσῶν ἀνωτέρας (1).

Ἐὰν ὁ ἱστορικὸς, ὁ πραγματικὸς, χριστιανισμὸς ἦναι συνέ-

(1) Ἐπειδὴ ἡ ἐν τινι χρόνῳ ὀρθοδοξία δὲν εἶναι ὁ καθαρὸς χριστιανισμὸς, ἡ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου φιλοσοφία πολλάκις χριστιανικώτερα τῆς ὀρθοδοξίας ἀποδείκνυται, εἰς ἐκκαθάρισιν τῶν δογμάτων εἰργάσατο καὶ τὰ μέγιστα εἰς τοῦτο συνετέλεσε, θεόν εἶναι πᾶσα φιλοσοφία νὰ θεωρηθῆται ἐκ παντὸς δόγματος ἀπρόσβλητος ὡς στηριζομένη ἐπὶ ἀρχῆς ἰδίας (δοκίμ. ἡμῶν περὶ πανεπιστημιακῆς σπουδῆς σελ. 155).

πεικ τῆς περὶ τριάδος ἰδέας, ἔπεται ὅτι αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῆ εἰδικῶς ἐξ αὐτοῦ, διότι αὕτη προηγῆθη αὐτοῦ, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ τοῦ ἀρχαίου κόσμου θρησκείαι, ἐν αἷς οὐκ ὀλίγα ὑπάρχουσιν ἔχνη αὐτῆς.

Ἄλλ' οὐδ' ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν νεωτέρων ἀποδεικνύεται ἱστορικῶς, ὅτι ἡ περὶ τριάδος ἰδέα εἰς τὸν χριστιανισμὸν μετεδόθη ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διότι ἡ τῶν τριῶν θεῶν παράδοσις τῶν νέων Πλατωνικῶν ἐστὶ διάφορος τῆς χριστιανικῆς τριάδος.

Τὰ εἰρημμένα νομιζομεν ἰκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ ἱστορικὸς, ὁ πραγματικὸς, χριστιανισμὸς ἀνευ ἀρχῶν ἀνωτέρων τῶν ὑπαρχουσῶν ἐστὶν ἀκατάληπτος.

Ἐὰν τὸ περὶ ἐνανθρωπήσεως ζήτημα ἦναι τὸ αὐτὸ τῷ ζητήματι, πῶς τὸ αὐτὸ γίνεται ὑλικόν, φανερόν εἶναι ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου καθίσταται ἀδύνατος ἀνευ τῆς γνώσεως τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως ἀπασῶν τῶν τοῦ σύμπαντος ἀρχῶν (ὡς συναιτίων) ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς ὑπερτάτης, τουτέστι τοῦ θεοῦ.

Ἐὰν τὰ μέχρι τοῦδε συστήματα τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἔλυσαν ἐπαρκῶς, τοῦτο προέρχεται, ὡς ἀποδεικνύεται, ἐκ τούτου, ὅτι ἀπάσας τὰς τοῦ σύμπαντος ἀρχὰς δὲν περιέλαβον, ἀλλὰ τὰ μὲν μίαν τούτων περιλαβόντα, οἷον τὴν κατὰ τὴν ἕλην δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ζωὴν, τὴν κίνησιν, τὴν πρᾶξιν, τὸν λόγον καὶ τὰ πνευματικὰ, τὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἀπόλυτον καταστήσαντα ἀπέκλεισαν τὰ ὑλικά καὶ πνευματικὰ, τὰ δὲ τὴν κατὰ τὸν λόγον δὲν ἐξήγησαν τὴν ζωὴν, τὴν ἐλευθερίαν, τὰ ὑλικά κτλ.

Ἐὰν δ' οὐδὲν τῶν μέχρι τοῦδε ἀπάσας τὰς ἀρχὰς περιέλαβε καὶ διέκρινεν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς ὑπερτάτης, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε τὴν δημιουργίαν οὔτε τὴν εἰδικὴν διαφορὰν τῶν ὄντων, οἷον ὑλικῶν, πνευματικῶν καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων νὰ ἐξηγήσῃ ἠδύνατο, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ λύσις τῶν ζητημάτων τούτων, δεῖται συστήματος περιληπτικοῦ τῶν ἀρχῶν τῶν συστημάτων, οὐχὶ ἐκλεκτικοῦ, διότι τοῦτο στερεῖται ἀρχῆς ἰδίας, οὐδὲ παλιν-

ορθωτικοῦ, διότι τοῦτο χρῆται συστήματι τινὶ ὡς μέτρῳ, ἀλλὰ συστήματος ἔχοντος ἀρχὴν συμπληρωτικὴν τῶν μονομερῶν καὶ συνδετικὴν τῶν προτέρων, καὶ διὰ τοῦτο ἰκανὴν εἰς ἀναγωγὴν τῶν φαινομένων εἰς τὰ αἷτια. διὰ δὲ τοῦτο καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν ὅτι ὁ λόγος ὑπελαμβάνετο ἐν ἄλλῃ μὲν ἐποχῇ (οἷον ἐπὶ Ἡρακλείτου) ὡς ἀρχὴ τῆς γενέσεως, ἐν ἄλλῃ δὲ (ὡς ἐπὶ Πλάτωνος) ὡς ἀρχὴ τῆς γνώσεως, καὶ ἐν ἄλλῃ (ἐπὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν) ὡς ἀρχὴ τῆς λυτρώσεως.

Ἐπειδὴ πᾶσα ἐρμηνεία τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀντικειμένων, καὶ αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ, δύναται εἰς ἓν τῶν μέχρι τοῦδε συστημάτων νὰ ἀναχθῆ, φανερόν εἶναι, ὅτι ἡ βία σπουδῆ καὶ προαγωγῆ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἀνευ, διότι μόνον διὰ τῆς βαθείας μελέτης καὶ προαγωγῆς τῆς φιλοσοφίας δύναται καὶ τὸ αἰετικὸν καὶ θεῖον τοῦ χριστιανισμοῦ νὰ ἐξηγηθῆ καὶ στηριχθῆ, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίου ὁ χωρισμὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ καθιστᾷ αὐτὸν οὐ μόνον ἀκατάληπτον, ἀλλ' ἀφαιρεῖ καὶ τὸ θεῖον ἀπ' αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ τῆς γνώσεως, τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως τῶν τοῦ σύμπαντος ἀρχῶν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τῆς ὑπερτάτης ἐξαρτᾶται ἡ κατάληψις καὶ ἐξήγησις τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶναι ἀναγκαῖον ἀναποφεύκτως νὰ σπουδάσωσι τὴν φιλοσοφίαν βασιμῶς καὶ οἱ περὶ τὰ θεολογικὰ ἰδίως ἀσχολούμενοι, ἐὰν δὲν θέλωσι νὰ πλανῶνται ἐν ἀντιφάσει, καὶ πλανώμενοι νὰ πλανῶσι τὴν κοινωνίαν καὶ νὰ ἀνατρέπωσι τὴν θρησκείαν καὶ πολιτείαν.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ θεολογικὰ ζητήματα ἀπασχολήσαντα τὴν φιλοσοφίαν τοῦ μέσου αἰῶνος εἰς πρόοδον τῆς φιλοσοφίας συνετέλεσαν, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ πραγματευθῶμεν καὶ περὶ αὐτῆς.

Ἐπειδὴ δ' ἡ φιλοσοφία αὕτη ἔμεινεν ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τῆς θεολογίας, ὡς ἡ τῶν πατέρων, καὶ εἰς τὸ μετέπειτα συνετατίσθη μετ' αὐτῆς, ὡς ἡ τῶν σχολαστικῶν, προέρχονται καὶ περιλαβεῖ αὐτῆς διάφοροι, πρώτη μὲν ἡ τῶν πατέρων, δευτέρα δ' ἡ τῶν σχολαστικῶν, καὶ τρίτη ἡ φιλοσοφία, ἥτις διαλύσασα τὴν σχολαστικὴν διὰ τῆς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναγεννήσεως

ἠνέωξε τὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν νεωτέρων χρόνων ὁδόν.
Ἡ δὲ τῶν Ἀράβων καὶ Ἰουδαίων φιλοσοφία δὲν συνέχεται
μὲν μετὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος οὐσιωδῶς· ἐπειδὴ
ὅμως συνέχεται μετ' αὐτῆς ἱστορικῶς, καὶ ἡ γνῶσις αὐτῆς ὑπὸ
τῶν σχολαστικῶν ὑποτίθεται, εἶναι εὐλογον καὶ αὐτὰ νὰ πε-
ριληφθῶσιν εἰς αὐτήν.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΥ.

Α. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (1).

Πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἐν μὲν ἐκτενεστέρα σημασίᾳ ἐκλαμ-
βάνονται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας οἱ μετὰ τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς ἀπο-
στόλους ἄμεσοι ἰδρυταὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας καὶ πολι-
τείας (2). Ἐν δὲ στενωτέρα ἐκεῖνοι, οὗς ἡ ἐκκλησία ἀνεγνώρι-
σεν ὡς ἰδρυτάς, ὑποστηρικτάς καὶ τηρητάς τῆς πίστεως, ὡς ἡ
ἀνατολικὴ ἐκκλησία τὸν Ἀθανάσιον, τὸν Βασίλειον, τὸν Γρηγό-
ριον, τὸν Χρυσόστομον, ἡ δὲ δυτικὴ τὸν Ἀμβρόσιον, τὸν Ἰερώνυ-
μον, τὸν Λύγουστίνον καὶ Γρηγόριον τὸν μέγαν, εἰς δὲ τὸ με-

(1) Τὰ ἅπαντα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἐξέδωκε Morgarinus de la Bigno Paris 1575 καὶ ἐφ. 17. fol Andreas Gallandi Venet. 1765—1781. 14 fol. die Kirchengeschichtlichen Werke von Munschor, Augusti Neander, Gieseler. Dowling notitia scriptorum Patrum, Oxonii 1839. Albert Stöckl, Geschichte der phil. der patristischen Zeit. Würzburg 1859. Joh. Huber, die Phil. der Kirchenväter. München 1859. (ἔπεται τῷ Σχελλιγγίῳ).

Περὶ χριστιανισμοῦ συνέγραψαν ὁ Σχλειερμάχερος ἐν τῇ δογματικῇ, καὶ ὁ Νεάνδρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δογμάτων ἐκδοθείσῃ ὑπὸ I. Ἰακώβη (Jacobi) Berlin 1857.

(2) Neander allg. Geschichte de christl. Religion und Kirche, Hamburg 1825—1852. Gesch. der Pflanzung und Leitung der christl. Kirche durch die Apostel. 1832. christliche Dogmengesch. 1847.

A. Schweigler, das nachapostolische Zeitalter in den Hauptmo-
menten seiner Entwicklung. 1846. F. Christ. Baur, Paulus der Apo-
stel Jesu Christi, 1845. Patrum apostolicorum opera, ed. Cotelier,
Paris 1672. ed. Alb. Dressel 1857.

Albrecht Ritschl, die Entstehung der catholischen Kirche 1850.

Ad. Hilgenfeld, die Apostolischen Väter. 1853. καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ
die Clementinischen Recognitionen und Homilien 1848.

τέπειτα προσέθεσε καὶ Λέοντα τὸν μέγαν, Θωμᾶν τὸν Ἀκουάτην καὶ τὸν Βοναβεντούραν· ὡς συγγραφεῖς δ' ἡ ἐκκλησία ἐλαμβάνει Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα, τὸν Ὠριγένην, τὸν Τερτυλλιανὸν, τὸν Εὐσέβιον καὶ ἄλλους πολλούς.

Πρῶτοι δ' οἱ γνωστικοὶ τείναντες ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν γνῶσιν καὶ νὰ θεμελιώσωσι φιλοσοφικὸν σύστημα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐποίησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας τὴν μετάβασιν εἰς τὴν τῶν πατέρων. Ἐπειδὴ δ' οἱ γνωστικοὶ τὴν θεωρίαν των δὲν ἱδρυσαν ἐπὶ καθαρῶν ἐννοιῶν, ἀλλ' ἐπὶ φαντασμαγοριῶν, μετεποίησαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς μυθολογίαν.

Οἱ γνωστικοὶ παραλαβόντες τὰς παραστάσεις αὐτῶν ἐκ τῆς Παλαιᾶς, τῆς Νέας Διαθήκης καὶ τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων ἐνόθευσαν τὸ περιεχόμενον τοῦ εὐαγγελίου ὡς συμμίζαντες αὐτὸ μετ' ἄλλοτριῶν στοιχείων, καὶ διὰ τοῦ περὶ τῆς τοῦ κακοῦ καταγωγῆς ζητήματος ἠνέωξαν τὴν πρὸς τὰς αἱρέσεις ὁδόν.

Τὰ δὲ κυριώτερα συστήματα τῶν γνωστικῶν, ἐξ ὧν αἱ αἱρέσεις ἐπήγασαν, ἦσαν τὸ τοῦ Βασιλείδου, τοῦ Σατουρνίνου, τοῦ Μαρκίωνος, τοῦ Ἰρμογένους, τοῦ Οὐαλεντίνου καὶ ἄλλων (1).

Πρῶτος τῶν γνωστικῶν Βασιλείδης ὁ Σύρος προήγαγε σύστημα φιλοσοφικὸν συμμίζας ἰδέας Ἀριστοτελικὰς μετὰ Στωϊκῶν καὶ Νεοπλατωνικῶν.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Βασιλείδου ἦτο ὁ οὐκ ὢν θεός, ὃς βουληθεὶς νὰ

(1) Πηγαι πίστις καὶ σοφία· τὰ συγγράμματα τῶν ἀναντίων : οἷον Εἰρηναίου ἔλεγχος τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Ἰππόλυτος· ἔλεγχος κατὰ πασῶν αἱρέσεων. Πλωτῖνος ἐν II, 9.

Neander genet. Entwicklung der vornehmsten gnostischen Systeme, 1818. Möhler Ursprung des Gnosticismus, 1831. Fr. Christ. Baur de Gnosticorum christianismo ideali. 1827. die christliche Gnosis od. Religionsphilosophie, 1835. Ersch und Grubers Encycl. I, 71. 1860. Art. Gnosis. Bünsen, Hippolytus und seine Zeit, 1852. Uhlhorn das Basiliadische Sytem. 1855. Baur, das Christenthum der drei ersten Jahrh. 1860.

Köstlin, das Gnostische System des Buches πίστις καὶ σοφία in Theol. Jahrb. 1854.

δημιουργήσῃ παρήγαγε τὸ σπέρμα τοῦ κόσμου, τουτέστι τὴν δύναμιν, ἐν ᾗ ἦτο ἡ ἀμορφία (ὑλὴ) ἅμα καὶ ἡ υἰότης (τὸ πνεῦμα). Ἐκ τοῦ ἀγεννήτου πατρὸς ἐγεννήθη ὁ νοῦς, ἐκ δὲ τοῦ νοῦ ὁ λόγος, ἐκ δὲ τοῦ λόγου ἡ φρόνησις, ἐξ αὐτῆς δ' ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις, ἐξ αὐτῶν δ' αἱ ἀρεταὶ καὶ οἱ ἄγγελοι, ἐκ δὲ τούτων ὁ πρῶτος οὐρανός, ἐκ τοῦ πρώτου ὁ δεύτερος καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου ὁ τρίτος· ἐν συνόλῳ δὲ κατ' αὐτοὺς εἰσὶ 365 οὐρανοί, ὧν ἐπὶ κεφαλῆς ἐστὶν ὁ Ἀβράξας.

Ὁ ἀγεννήτος πατήρ, λέγει, ἔστειλε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν πιστῶν τὸν μονογενῆ τοῦ νοῦν (υἶόν), τουτέστι τὸν Χριστὸν, ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ ἐμφανισθέντα, ἀλλ' οὐ σταυρωθέντα.

Κατὰ δ' Ἰππόλυτον ὁ Βασιλείδης ἐδίδασκεν, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἦν οὐδὲν, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος προῆλθε τὸ σπέρμα τοῦ κόσμου, ἐν δὲ τῷ σπέρματι τριπλῆ ἐνυπήρχεν υἰότης· ἡ μὲν πρώτη ἀνέστη εἰς μὴ ὄντα θεόν, ἡ δὲ δευτέρα ἦν ἡττον καθαρὰ περισταιχηθεῖσα ὑπὸ τῆς πρώτης δούσης αὐτῇ τὸ ἅγιον πνεῦμα, ἡ δὲ τρίτη χηρὴ καὶ καθαροῦ ἔμεινεν ἐν τῇ πανσπερμῖα. Αἱ δὲ περὶ μετεμψυχώσεως, ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἄλλων συνέπειαι τοῦ συστήματος προῆλθον ἐκ τοῦ δυαδισμού, ὃν ἠσπάσατο ὁ Βασιλείδης· ἐκ δὲ τῆς ὑποθέσεως τοῦ κακοῦ ὡς δυνάμειος αἰδίου ἀπώλετο ἡ περὶ λυτρώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ σημασία.

Ὁ δὲ Σατουρνῖνος, μαθητῆς Μενάνδρου, διακρίνεται τοῦ Βασιλείδου ὡς συμμίζας ἰδέας Περσικὰς μετὰ ἰδεῶν Πλάτωνος καὶ Αἰλῶνος.

Ὁ Σατουρνῖνος τὸν ἀγεννήτον, ἀσώματον, δημιουργήσαντα τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας ὠνόμασε πατέρα, ὁ δὲ κόσμος κατ' αὐτὸν ἐδημιουργήθη ὑπὸ ἑπτὰ ἀγγέλων, ὁ δ' ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἔκτυπον αὐτῶν· ἐδόξαζε δ' ὅτι ὁ θεὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸν σπινθῆρα τῆς ζωῆς, ἐπανερχόμενον μετὰ θάνατον εἰς τὸν δοτῆρα, τὸ δὲ σῶμα διαλύεται εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ· ὅτι ὁ θεὸς τῶν Ἰουδαίων ἐστὶν εἰς τῶν ἀγγέλων, ὁ δὲ Χριστὸς ὅτι ἦλθεν, ἵνα ἀναιρέσῃ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, λυτρώσῃ τοὺς πιστοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ καταδικάσῃ τοὺς κακοὺς καὶ τοὺς δαίμονας.

Και Κέρδων ὁ Σύρος διέκρινε τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Και Μαρκίων ὁ Ποντικός διδάσκων περὶ τὸ 160 μ. Χρ. διέκρινε τὸν θεὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ μεγίστου Θεοῦ, ὅς ἐστι τῶν Ἰουδαίων ἱστατο· παρὰ δὲ τοῦ Θεοῦ τούτου ἀπεστάλη ὁ Ἰησοῦς ἐν ἀνθρωπίνῃ μορφῇ εἰς Ἰουδαίαν, ἵνα λύσῃ τὸν νόμον· ἰσχυρίζετο δ' ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀθάνατος, τὸ δὲ σῶμα θνητόν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ὑπελάμβανον τὸν Ἰησοῦν μεσίτην τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους. Ἡ θεωρία τοῦ Μαρκίου ποιεῖ τὴν ἀπὸ τῆς γνώσεως εἰς τὸν Μανιχαϊσμόν μετάβασιν.

Ὁ δὲ Οὐαλεντίνος ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 140 μ. Χρ. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἐν Ῥώμῃ (1)· ἀπέθανε δ' ἐν Κύπρῳ τῷ 160 μ. Χρ.

Ὁ Οὐαλεντίνος, οὗ τὸ σύστημα ἐκ τοῦ Εἰρηναίου καὶ Ἰππολύτου ἐστὶ γνωστόν, ἰσχυρίζετο, ὅτι ἐστὶ μονὰς ἀγέννητος, ἀφάρτος, ἀπερινόητος, γόνιμος, προπάτωρ ὀνομαζομένη καὶ βυθὸς, ἀόρητος καὶ τέλειος αἰὼν· τούτῳ συντάσσει τὴν σιγὴν ἢ τὴν ἐννοίαν· ὁ προπάτωρ ἐγέννησεν ἐξ ἀγάπης (2) πρῶτον τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀποτελοῦντα μετὰ τῆς σιγῆς καὶ τοῦ βυθοῦ τὴν τετρακτὸν, τὴν ῥίζαν τῶν πάντων. Ὁ νοῦς καλούμενος μονογενὴς ἦν ἀρχὴ καὶ πατὴρ τῶν πάντων· ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἀληθείας πηγάζουσι ζωὴ καὶ λόγος, ἐξ αὐτῶν δ' ἀνθρώπος καὶ ἐκκλησία· πάντα συναποτελοῦσιν ὀγδοάδα. Ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ζωῆς πηγάζουσι δέκα αἰῶνες, ἐκ δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐκκλησίας δώδεκα· ὁ δὲ νεώτατος τῶν τριάκοντα αἰώνων ἐστὶν ἡ σοφία· τὸ δὲ σύνολον τῶν αἰώνων ἐστὶ τὸ πλήρωμα διαιρούμενον εἰς τὴν ὀγδοάδα, δεκάδα καὶ δωδεκάδα. Ὁ σωτὴρ ἔζησε τριάκοντα ἔτη ἐν κρυπτῷ, ἵνα δηλώσῃ τὸ μυστήριον τῶν τριάκοντα κεκρυμμένων αἰώνων.

Ἐπειδὴ ἡ σοφία δὲν ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ τέλειον, παρήγαγεν ἀτελές, τὴν ἀμορφον ὕλην· παθοῦσα δ' ἐστράφη πρὸς τὸν

(1) IV, 11. Οὐαλεντίνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ἰγνίου, ἡκμασε δ' ἐπὶ Ἀνικήτου.

(2) Ἰππολύτ. φιλ. VI, 29. φιλόρημος γὰρ οὐκ ἦν· ἀγάπη γὰρ φησὶν ἦν ὄλος, ἢ δ' ἀγάπη οὐκ ἐστὶν ἀγάπη, ἐὰν μὴ ᾖ τὸ ἀγαπώμενον.

πατέρα, ὅστις παρηγορήσας αὐτὴν κατέστησε μέτοχον τοῦ πληρώματος. Ὁ νοῦς καὶ ἡ ἀλήθεια παρήγαγον τὸν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· τὸ πλήρωμα ἀπέστειλε τὸν Χριστὸν, ἵνα λυτρώσῃ τὴν Ἀχαμίαν, σοφίαν οὖσαν κατωτέραν καὶ ὑπὸ λύπης, φόβου, ἀπορίας καὶ ἰκετείας ἐκτὸς τοῦ πληρώματος πλανωμένην καὶ μένουσαν ἐν τῇ ὀγδοάδι.

Ὁ δὲ Καρποκράτης, τοῦ Οὐαλεντίνου σύγχρονος, συνεφώνει τῷ Κηρίνθῳ καὶ Κέρδωνι, ὁ δὲ Βαρδησάνης καὶ Ἑρμογένης τῷ Σατουρνίνῳ.

Τὰ εἰρημένα ἔστρωσαν ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ τῶν γνωστικῶν θεωρία φαντασμαγορικὴ οὖσα καὶ εἰς μωρίας ἐξοκείλασα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀξίαν ἐπιστημονικὴν.

Οὐ μόνον δὲ οἱ γνωστικοὶ κατεπολέμησαν τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ οἱ νέοι Πλατωνικοὶ (Πλωτ. ἐνν. II, 9), οἵτινες ὅμως διέφερον αὐτοῦ, ὅτι ὁ μὲν χριστιανισμὸς τὸν θεὸν ὑπελάμβανε προσωπικόν, τὸν δὲ κόσμον ἔργον τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως, ἡ δὲ νέα Πλατωνικὴ θεωρία τὸν μὲν θεὸν ὑπέθετεν ἀπρόσωπον, τὸν δὲ κόσμον ἐξ ἀνάγκης παραχθέντα· οἱ δὲ γνωστικοὶ ἀμφιταλαντεύοντο μετὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀναγκαιότητα· ἐτι δὲ διέφερον ἀλλήλων, ὅτι ὁ μὲν χριστιανισμὸς ὑπέθετεν ἀρχὴν καὶ τέλος τοῦ κόσμου, ἡ δὲ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία τὸν κόσμον ὑπελάμβανε ἀίδιον. Οἱ δὲ γνωστικοὶ περὶ τούτου συνεφώνουν τῷ χριστιανισμῷ· ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς αὗται θεωρίαι ἐδόξαζον, ὅτι ἡ νῦν ὑπαρξὶς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνέπεια προκαταρκτικῆς τινος ἁμαρτίας, ἢ δ' ἐπὶ γῆς αὐτοῦ ζωὴ τιμωρία· διὸ καὶ αἱ τρεῖς περιφρονοῦσι τῶν ἐπιγείων καὶ ὑποθέτουσι τὴν ἀναγκαιότητα ἀπελευθερώσεως ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως.

Ἡ μὲν ἐκκλησία τὰς ἡμαρτημένας ταύτας δόξας ἀπέρριψεν, ἡ δὲ χριστιανικὴ θεωρία βάσιν ἔχουσα τὴν πίστιν ἐζήτει νὰ ἀποκτήσῃ ἐννοίαν ἀκριβεστέραν τῶν λογικῶν καὶ τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως ἀληθειῶν.

Καίτοι δ' οἱ πλεῖστοι τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας εἶχον βάσιν τὴν πίστιν, ἐκλίναν ὅμως καὶ τινες μᾶλλον εἰς τὸν λόγον ἢ τὴν πίστιν.

Αἱ δὲ ἀρχαὶ τῆς χριστιανικῆς θεωρίας ἀπαντῶνται κατὰ πρῶτον παρὰ τοῖς ἀπολογηταῖς.

1) Πρῶτος τῶν ἀπολογητῶν δειξάς τάσιν πρὸς θεμελίωσιν συστήματος τῆς χριστιανικῆς θεωρίας καὶ τρόπον τινὰ τὴν δογματικὴν θεμελιώσας ἀναφέρεται Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, γεννηθεὶς τῷ 100 καὶ ἀποθανὼν τῷ 166 μ. Χρ. (1). Πρῶτον ἐσπούδασε τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἰδίως δὲ τὴν Στωϊκὴν καὶ Πλατωνικὴν. Τὰς δὲ φιλοσοφίας ταύτας ἀνεπαρκεῖς θεωρήσας παρέλαβε τὸν Χριστιανισμόν ὡς φῶς νέον ἐξ αὐτοῦ λόγον ἀκούσας, οὐχὶ ἐκ στόματος ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐκ τῆς πηγῆς τῆς ἀληθείας.

Τὴν φιλοσοφίαν ὁ Ἰουστίνος ὑπέθετεν ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὸν χριστιανισμόν, καὶ εἰς αὐτὸν μεταβάς ἐτήρησεν αὐτὴν ὡς ἀγγελίαν τοῦ λόγου ἐν τῷ Χριστῷ σαρκωθέντος. Ἰσχυρίζετο δὲ ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος γινώσκει τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίν, τὸν Θεὸν ὅμως δὲν δύναται κατὰ βᾶθος νὰ γνωρίσῃ ἀνευ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ χάρις αὕτη δὲν ἔλειπε καὶ ἀπὸ τῶν πρὸ Χριστοῦ ἀνθρώπων, διότι ὁ λόγος καὶ τότε εἶχεν ἐπὶ μέρος μεταδοθῆ καὶ εἰς γνῶσιν ἔφερε τῆς ἀληθείας, μετέσχε τοῦ λόγου ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης· καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐν τῷ λόγῳ ζήσαντες ἦσαν χριστιανοί, οἷον ὁ Σωκράτης, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἀβραάμ καὶ ἄλλοι, διότι ὁ Χριστὸς ἐστὶν ὁ λόγος.

Τὸν Θεὸν ὁ Ἰουστίνος ὀνομάζει ἀρρήτον, ἀμετάβλητον, ἀπαθῆ, πάνσοφον, παντοδύναμον, ἅγιον, ἀλήθειαν, πατέρα τῶν ὄλων καὶ νοῦν τέλειον· τὸν δὲ λόγον λέγει πρωτότοκον πάντων τῶν κτισμάτων. Ὁ πατὴρ ὢν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου ἐποίησε πάντα διὰ τοῦ λόγου. Ἡ δ' ὕλη, ἣν δὲν θεωρεῖ πηγὴν τοῦ κακοῦ, παρήχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐκ δὲ τῆς ὕλης πάντα. Ὁ λόγος ἐστὶ τὸ ὄργανον δι' οὗ πάντα ἐγένοντο. Ὁ ἐν τῇ δημιουργίᾳ φανερω-

(1) Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰουστίνου ἐξέδωκαν Röh, Stephanos 1551 καὶ Heine Stephanos Paris 1592. Carl Theod. Otto 1842 καὶ 1847—50 Carl Semisch, Justin der Märtyrer, 2 tom. 1840—42.

Ἡ σπουδαιότατη φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία Κοινσταντίνου τοῦ Κοντογόνη Α', τόμ. 1846 σελ. 178—232 περιέχει τὸν βίον, τὰ συγγράμματα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰουστίνου Μάρτυρος.

θεὸς λόγος ἐφανερώθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὡς τὰ ἱερά τῶν Ἰουδαίων βιβλία ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ λόγου, οὕτως ἐπήγαγεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία· ἐπειδὴ ὁ λόγος ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειαν, ἣν περιέχει ἡ ἀρχαία φιλοσοφία, εἶναι ἡ ὅλη ἀλήθεια οὐσιαστικῶς χριστιανικὴ. Ὁ λόγος ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς ἔφερε τὴν πλήρη ἀλήθειαν· διὰ τῆς οὐσίας τοῦ σωτῆρος συνετρίβη ἡ δύναμις τοῦ θανάτου καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἠλευθερώθη ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας.

Ἡ ψυχὴ κατὰ Ἰουστίνον εἶναι ἀθάνατος· ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα μετέχει ἀθανασίας, διότι ὁ ἀνθρώπος ὢν ἐν τῇδε τῷ βίῳ κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα ἐν ὃν πρέπει καὶ ἐν τῷ ἐπέκεινα νὰ ἦναι τοιοῦτος· τοῦτο δ' εἶναι δυνατόν, ὅτι τὸ σῶμα μετὰ θάνατον πάλιν ἀνίσταται καὶ ἐνοῦται μετὰ τῆς ψυχῆς.

Μετὰ δὲ τὸν Ἰουστίνον ἀναφέρονται καὶ ἕτεροι ἀπολογηταί, οἷον Γατιανὸς τὸ γένος Ἀσσύριος, Θεόφιλος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ἀθηναγόρας καὶ Ἀριστείδης Ἀθηναῖται (1).

2. Ὁ Εἰρηναῖος ἐγεννήθη περὶ τὸ 140 μ. Χρ. ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ· ἐπίσκοπος δὲ Λουγδούνου γενόμενος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 202· ἐδιδάχθη ὑπὸ Πολυκάρπου, ἀνήρσσε τοὺς γνωστικούς συγγραφὰς ἔλεγχον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ψευδωνύμου γνώσεως καὶ κατέστη εἰς τῶν θεμελιωτῶν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (2).

Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ἐστὶν εἷς, καὶ ὑπὲρ πάντα ὢν ἐστὶν ὡς πατὴρ, ὁ λόγος διὰ πάντων καὶ τὸ πνεῦμα (σοφία) ἐν πάσιν ἡμῖν. Ὁ πατὴρ ἀκατάληπτος ὢν φανεροῦται διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ πνεύματος. Ὁ λόγος ἐστὶ δημιουργός· ἡ δημιουργία ἐγένετο ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἐστὶ πρᾶξις τοῦ Θεοῦ ἐλευθέρα. Τὸ δὲ τῆς δημιουργίας τέλος ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς καὶ

(1) Περὶ Γατιανοῦ, Ἀθηναγόρου, Θεοφίλου, περὶ Ἐρμείου, Κοδράτου, Ἀριστείδου, καὶ ἄλλων πραγματεύεται ἐν τῇ φιλολογικῇ καὶ κριτικῇ ἱστορίᾳ ὁ Κ. Κοντογόνης ἐν τόμῳ Α'. ἀπὸ σελ. 232—314· ἀναφερομένης καὶ τῆς γραμματολογίας ἐν αὐτῇ ἰδίως.

(2) Κ. Κοντογόνη φιλολ. καὶ κριτ. ἱστορ. τόμ. Α'. σελ. 314—345.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ὑπὸ Κ. Κοντογόνη ἀναφερομένων πραγματεύεται ἐκτενῶς ὁ Böhringer (die Kirche Christi (Zürich 1861 (s. 271—312) περὶ τοῦ Εἰρηναίου L. Duncker 1843. Eschatologio von Moritz Kirchner 1863,

σώματος συγκείμενος. Το δὲ πνεῦμα ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ ὡς θεία χάρις, δι' ἧς τελειοποιεῖται.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἡμάρτησε· τῆς δ' ἁμαρτίας συνέπεια ἦτο ἡ ἀπώλεια τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὁ θάνατος, αἱ ἀτέλειαι καὶ τὰ κακά· ὁ λόγος ἔγεινεν ἄνθρωπος, ἵνα ὁ ἄνθρωπος γείνη θεῖος, ἐγένετο δ' υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα ὁ ἄνθρωπος αὖθις γείνη υἱὸς Θεοῦ· ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀληθὴς ἄνθρωπος καὶ Θεὸς ἐν ἐνὶ προσώπῳ· ἔγεινε μεσίτης, ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸν Θεόν· ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ διὰ τοῦ θανάτου τὸν θάνατον ἐνίκησε καὶ ἡμᾶς εἰς τὴν ζωὴν ἔφερε· διὰ τῆς λυτρώσεως λαμβάνει ὁ ἄνθρωπος αὖθις τὸ θεῖον πνεῦμα καὶ ἀντικαθίσταται ἡ θεία εἰκὼν.

Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα καθίστανται διὰ τοῦ πνεύματος ἀθάνατα· διὸ τὸ σῶμα θέλει ἀναστηθῆ καὶ ἐνωθῆ μετὰ τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναστάσεως θέλουσιν αἱ ψυχαὶ τηρεῖσθαι ἐν ἀοράτῳ τινὶ τόπῳ, καὶ ἅμα ἐλθούσης τῆς ἐποχῆς, αἱ μὲν θέλουσι δοξασθῆ μετὰ τῶν σωμάτων, αἱ δὲ καταδικασθῆ εἰς αἰδῖον τιμωρίαν.

Τὴν ἱστορίαν ὁ Εἰρηναῖος θεωρεῖ συνεχῆ ἀνάπτυξιν, ὅπως διὰ τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιηθῆ ὁ σκοπὸς τοῦ κόσμου· ἡ ἱστορία εἶναι συνεχῆς ἀνύψωσις, ἡ ἀρχὴ αὐτῆς ἐστὶν ὁ πεπτωκὸς ἄνθρωπος· ὁ λόγος ὁδηγεῖ αὐτὴν πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς· ὁ λόγος ἐφανερῶθη ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ καὶ τοῖς ἔθνικοις· τὸ ὕψιστον ἄκρον τῆς φανερώσεως αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐνανθρώπησις αὐτοῦ· ὁ λόγος ἔγεινεν ἄνθρωπος, ἵνα ἐνώσῃ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Καίτοι δ' ὁ Εἰρηναῖος δὲν ἐζήτησε τὰς αἱρέσεις νὰ ἀναιρέσῃ, τὰ δόγματα ὅμως αὐτοῦ ἐκ χριστιανικῶν ἰδεῶν ἀπορρέοντα ἀναιροῦσιν αὐτάς.

3. Ὁ Ἰππόλυτος, μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου (Φωτ. κωδ. 21), πρεσβύτερος ἐν Ῥώμῃ, ἐξορισθεὶς εἰς Σαρδινίαν τῷ 235 ἀπέθανεν ἐκεῖ ὡς μάρτυς (1).

(1) Hippolytus und seinzeit 1852· von Hunsen Hippolytus und Kallistus, von Dollinger 1853. Volkmar, Hippolytus und die Römischen Zeitgenossen 1855.

Ἀκριβῆ γνώμιν περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων καὶ τῶν ἰδεῶν του περιέχει ἡ μνημονευθεῖσα φιλολ. καὶ κριτικὴ ἱστορία τοῦ Κ. Κοντογόνη. Τόμ. Α'. σελ. 511—536.

Ὁ Ἰππόλυτος ἐζήτησε νὰ ὀρίσῃ ἀκριβέστερον τὴν φύσιν τοῦ λόγου καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἁγίας τριάδος, κατεπολέμησε τὴν γνώσιν ἐν τῷ αὐτοῦ συντάγματι κατὰ αἱρέσεων, ἐν τῷ ἐλέγχῳ κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων, ἐν τοῖς φιλοσοφούμενοις, ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ αἱρέσεις τῶν γνωστικῶν δὲν ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν καὶ τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς ἀστρονομίας· ἐδόξαζε δὲ ὅτι εἷς Θεὸς ἐστὶ προγινώσκων καὶ ποιήσας πάντα κατὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ· ἐν τῷ Θεῷ ἦσαν πάντα, νοῦς, σοφία, δύναμις καὶ βούλησις, αὐτὸς δὲ τὸ πᾶν. Ὁ εἷς Θεὸς γεννᾷ τὸν λόγον, τὸν ἐνδιάθετον τοῦ παντός λογισμὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὁ δὲ λόγος θεία οὐσία ὧν ἐστὶ καὶ Θεός. Ὁ πατὴρ ἐστὶ τὸ πᾶν, μία δύναμις, ἐξ ἧς ὁ λόγος, ὅς ἐστιν ὁ νοῦς ὁ φανερωθεὶς ὡς υἱὸς Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τοῦ λόγου κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ πατρὸς, δὲν εἶναι Θεός, ἀλλὰ δύναται νὰ φθαρῇ. Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ λόγου εἶναι τὸ μέγιστον σημεῖον τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ· ὁ λόγος ἦν αἰεὶ ἐνεργὸς, ἐνεφανίσθη ὅμως ἐπ' ἐσχάτων ὡς υἱὸς τῆς παρθένου. Ὁ Ἰωάννης λέγων «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεός» δὲν ἐνόει δύο Θεούς, ἀλλ' ἓνα Θεὸν δύο πρόσωπα, καὶ τρίτον τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὃ ὅμως ὁ Ἰππόλυτος δὲν θεωρεῖ πρόσωπον, ἀλλὰ ἀπρόσωπον, δῆλ. θεϊαν χάριν. Ὁ λόγος, δι' οὗ πάντα ἐγένοντο, ἐστὶν ἐκ τοῦ πατρὸς ὡς φῶς ἐκ φωτός, ὡς ἀκτὶς ἐξ ἡλίου, ὡς ὕδωρ ἐκ πηγῆς, καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ κόσμῳ. Τὰ ὄντα εἰσὶν οὐσίαι ἀπλαῖ καὶ σύνθετοι· αἱ μὲν ἀπλαῖ εἰσὶν ἀφθαρτοί, αἱ δὲ σύνθετοι φθαρταί. Ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη μετ' ἐλευθέρως βουλήσεως καὶ ὄριστο νὰ ἦναι ἀρχὼν τῆς φύσεως· τὴν θεϊαν ὅμως ἐντολὴν παραβᾶς ἔπεσε καὶ κατέστη δοῦλος τῆς φύσεως· ὁ ἄνθρωπος παρήγαγε τὸ κακὸν ἐν τῇ βουλήσει καὶ τῷ φρονήματι αὐτοῦ, ἐπομένως αἴτιος τοῦ κακοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐχὶ ὁ Θεός.

Ὁ Ἰππόλυτος ἠσπάσατο τὰς ἰδέας τοῦ Εἰρηναίου περὶ λυτρώσεως, ἀναστάσεως καὶ τῶν ὁμοίων, ἀλλ' ὑπερείχε τοῦ διδασκάλου του κατὰ τὴν μάθησιν καὶ τὸν ζῆλον κατὰ τῶν αἰρετικῶν.

4. Ὁ Τερτυλλιανὸς (1) γεννηθεὶς τῷ 160 καὶ ἀποθανὼν τῷ 240 μ. Χρ. ἦτο πρεσβύτερος ἐν Καρχηδόνι· τὸ πρῶτον ἐθνικὸς μετέστη τῷ 197 εἰς τὸν χριστιανισμόν. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰσιν ἐν μέρει μὲν ἀπολογητικά, ἐν μέρει δ' ἠθικά· καὶ τοὶ ἦτο ἐχθρὸς τῆς φιλοσοφίας, ὅμως ἐπόμενος τοῖς Στωϊκοῖς ἀναιρεῖ τὸν Πραξέαν, τοὺς γνωστικούς, τὸν δυαδισμόν τοῦ Μαρκίωνος, τοῦ Ἑρμογένους καὶ τοῦ Ἀπελλοῦ, ὡς καὶ τὰς φανταστικὰς τῶν Οὐαλεντιανῶν δόξας· ἀλλὰ καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς θεωρεῖ, ὡς ὁ Βίρηναιος, τὸν χριστιανισμόν ὡς ἱστορικὸν γεγονός.

Κατὰ τὸν Τερτυλλιανὸν ἀληθὲς εἶναι τὸ περιελθὸν εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς παραδόσεως, ἐν ἧ περιέχονται καὶ τὰ ἱερά βιβλία. Ἡ πίστις οὕσα τὸ θεμέλιον τῆς γνώσεως δὲν ἀποκλείει αὐτήν.

Ὁ Τερτυλλιανὸς ἐδόξαζεν, ὅτι αἱ αἱρέσεις προῆλθον ἐκ τῆς φιλοσοφίας, ἡ μὲν τοῦ Οὐαλεντίνου ἐκ τῶν Πλατωνικῶν, ἡ τοῦ Μαρκίωνος ἐκ τῶν Στωϊκῶν, ἐκ δὲ τῶν Ἐπικουρείων ἡ θεωρία, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶ θνητὴ, καὶ ἐξ ὅλων τῶν σχολῶν ἡ τῆς ἀναστάσεως ἀρνήσις.

Ὁ Τερτυλλιανὸς τὴν αἴσθησιν θεωρεῖ πηγὴν τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας καὶ ἀνωτέραν τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου· Ἡ αἴσθησις διακρίνεται τοῦ λόγου, διότι αὕτη μὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ αἰσθητὸν, αὗτος δὲ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν· τὸ ἐν δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ἄνευ τοῦ ἐτέρου, ἄνευ αἰσθήσεως οὔτε νοῦς οὔτε λόγος (Tertul. de anim. 18).

Ὁ ἄνθρωπος ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὸ ὑπεραισθητὸν δύναται νὰ ἀνυψωθῆ καὶ εἰς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ· παραδέχεται δὲ διττὴν γνώσιν ἐκ τε τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων καὶ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ· διότι διὰ τῆς θέας ἀποκαλύψεως τελειοποιεῖται ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ, ἥς ἄνευ ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἐπιπτεν εἰς πλάνας πολλὰς καὶ μεγάλας.

(1) Tertulliani opera ed Rigaltius, Paris. Semler et Eehuz 1770. Munscher in Honkes Magazin für Religionsphilosophie, Exegese und Kirchengeschichte. tom. VI, St. 1. Helmst. 1790. Neander Antignosticus κτλ. Berlin 1825

Ἐκτενὴς ἡ φιλολ. καὶ χριτ. ἱστορία τοῦ Κ. Καντογόνη ἐκθέτει τὰ περὶ τοῦ βίου, συγγραμμάτων, ἰδεῶν καὶ ἐκδόσεων τῶν συγγραμμάτων του. (σελ. 622—677).

Ὁ Τερτυλλιανὸς παραδεχθεὶς τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως δυνατὴν ἀπεφήνατο τὸν Θεὸν ὡς τὸ ὑπέρτατον, ἀίδιον, ἀγέννητον, ἀναρχὸν καὶ ἀφθαρτὸν ὄν, καὶ ὡς τοιοῦτον καὶ ἐν, διότι τὸ ὑπέρτατον ἀποκλείει πᾶν τὸ ὅμοιον αὐτῷ. Ἐπειδὴ δ' ὁ Θεὸς εἶναι εἷς, δὲν ὑπάρχει ὕλη ἀίδιος· διότι, εἰ ὑπῆρχεν, θὰ ἦσαν δύο θεοί· ἐπειδὴ μετ' αὐτὸν πάντα, εἰσιν ἐξ αὐτοῦ ἐκ τοῦ μηδενός· ἄρα δὲν προῦπῆρχεν ὕλη, ἐξ ἧς πάντα ἐγένοντο, διότι ἡ ὑπόθεσις τῆς προὑπάρξεως τῆς ὕλης ποιεῖ αὐτὴν Θεὸν δεύτερον καὶ τὸν πρῶτον ἐξ αὐτοῦ ἐξηρητημένον, καὶ ἐπομένως καταστρέφει τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐν ἀρχῇ ἦτο ὁ Θεὸς μόνος, ἦτο κόσμος, τόπος, πᾶν· ἐν τῷ Θεῷ ἦν ὁ λόγος· ὁ λόγος ἐν τῷ πατρὶ ἐστὶν ἰδέα ἀπρόσωπος, γίνεται δὲ προσωπικὸς ὅταν εἰς δημιουργίαν κινήθῃ· καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐπίσης ὑποθέτει ὁ Τερτυλλιανὸς γινόμενον προσωπικόν.

Ὁ Τερτυλλιανὸς λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ ὄλη οὐσία, ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα μέρη αὐτῆς ὡς ὅλου καὶ ἐπομένως τὸν Θεὸν ὡς πατέρα ἐκλαμβάνει ἀνώτερον αὐτῶν· παραδεχόμενος δ' ὅτι τῷ Θεῷ οὐ μόνον ἀγαθότης ὑπάρχει καὶ δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ θυμὸς καὶ μῖσος πίπτει εἰς τὸν ἀνθρωπομορφισμόν, τουτέστι τῷ Θεῷ, ὃν ἐκλαμβάνει πνεῦμα, ἀποδίδει σῶμα, ἦτοι ἔκτασιν καὶ μέγεθος. Ὁ Θεὸς εἶναι παντοδύναμος· ἡ δύναμις ἐστὶν αὐτῷ οὐσιώδης καὶ ἐξ αὐτῆς ἐδημιούργησε πάντα ἐκ τοῦ μηδενός· ἄρα δὲν προῦπῆρχεν ὕλη, αὕτη δὲν εἶναι ἀίδιος. Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ ἔχει στοιχείον τι σωματικόν καὶ πνευματικόν· τὴν δὲ ψυχὴν ἀπεφήνατο σωματικὴν, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι αὐτῇ ἀποδίδει οὐσίαν μόνιμον· βουλόμενος δ' αὐτὴν νὰ ἀποδώσῃ καὶ τῷ Θεῷ ὑπέθεσεν αὐτὸν σωματικόν.

Ἐπειδὴ τὴν ψυχὴν ὑπέλαβε σωματικὴν, ὑπέθεσεν ὅτι αὐτῇ ὑπάρχουσιν, ὅσα τῷ σώματι. Τὸν δὲ λόγον ἐκλαμβάνει ὡς τὴν ἀνωτάτην δύναμιν τῆς ψυχῆς ἔχοντα τὴν ἐδραν αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ (de anim. 14 καὶ ἐφ.). Ἡ ψυχὴ ἐστὶν αὐτῷ ἡ ζωτικὴ ἀρχὴ τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα τὸ ὄργανον τῆς ψυχῆς. Τὸ ἀψύχον σῶμα ἐστὶν ἄνευ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως· ἡ δὲ ψυχὴ ἄνευ τοῦ

σώματος δὲν δύναται νὰ ἐνεργῇ· ὡς τὸ σῶμα λαμβάνει τὴν ἐνέργειαν ἐκ τοῦ σώματος, οὕτως ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ πάθος· ἀνευ σώματος τὸ νοεῖν δὲν ἐπιτελεῖται· ὥστε τὸ σῶμα εἶναι καὶ τοῦ νοεῖν ὄργανον. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἔνωσις δύο οὐσιῶν, ψυχῆς τε καὶ σώματος, ὑπάρχει αὐτῷ ἐνέργεια, εἴτε ψυχικὴ εἴτε σωματικὴ, ἐπομένως αὕτη πρέπει αὐτῷ νὰ ἀποδοθῇ. Τῷ δὲ Πλάτῳ ἐπόμενος διαιρεῖ τὴν ψυχὴν εἰς ἀλογον καὶ λογικὴν.

Ὁ Τερτυλλιανὸς τὴν ἐλευθερίαν θεωρεῖ βάσιν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἠθικῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ φύσει ἐλεύθερος, δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ ἢ νὰ παραβῇ τὴν θεῖαν βούλησιν, τὸν θεῖον νόμον· καὶ ἡ μὲν ἐκπλήρωσις εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἡ δὲ παράβασις τὸ κακόν· ἄρα αἴτιον τοῦ κακοῦ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία· ἐὰν τὸ κακὸν ὑφίσταται ἐν τῇ καταχρήσει τῆς ἐλευθερίας, ὁ θεὸς δὲν δύναται νὰ κωλύσῃ αὐτὸ, διότι θὰ ἀνῆρε τὴν ἐλευθερίαν· διὰ τοῦτο ὁ θεὸς δὲν εἶναι τοῦ κακοῦ αἴτιος, διότι ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλευθερίαν ἠδύνατο καὶ ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἐπομένως ἐνοχος δὲν εἶναι ὁ θεός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος μὴ καλῶς αὐτῇ χρησάμενος.

Οὕτως ἀποδεικνύει ὅτι αἴτιον τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι τὸ σῶμα, ὡς ἡ τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφία καὶ ἡ αἵρεσις ἰσχυρίζονται· δὲν ἀντίκειται ἡ σὰρξ τῇ τοῦ ἀνθρώπου σωτηρίᾳ, ἀλλὰ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἃ ἡ ψυχὴ τελεῖ ἐν τῇ σαρκὶ καὶ δι' αὐτῆς· ἄρα τὸ αἴτιον δὲν κεῖται ἐν τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῇ ψυχῇ.

Μετὰ δὲ τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων συμφωνεῖ καὶ ἡ θεωρία αὐτοῦ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πτώσεως καὶ λυτρώσεως.

Ὁ Τερτυλλιανὸς ὑποθέτει, ὅτι ὁ θεὸς τοὺς πρώτους ἀνθρώπους ἔπλασεν ἐν τῇ νηπιώδει καταστάσει, καὶ ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τάσσει τὴν διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ (de anim. 38)· μετὰ δὲ τὴν δημιουργίαν ἔθεσεν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ ἔδωκε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ὁ Ἀδὰμ ὅμως παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ εἰς τὸ ψυχικόν καὶ ὑπετάγη τῷ θανάτῳ, ὃς προῆλθε διὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου (de anim. 16). Τὴν δ' ἁμαρτίαν ἐκλήρο-

μησαν ὅλοι οἱ ἀπόγονοι· ἐκ τῆς ἁμαρτίας ταύτης ὅλα τὰ κακὰ προῆλθον καὶ τὸ ἀλογον τῆς ψυχῆς (de anim. 16). Ἐν τῇ ψυχῇ ὅμως ἔμεινε καὶ τὸ ἀγαθόν, ἢ δὲν ἐξαφανίζεται (de anim. 41)· καὶ ἐν τῷ διαμείναντι ἀγαθῷ κατέστη δυνατὴ καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀποκατάστασις. Ἀλλ' ἵνα ὁ θεὸς ἐλευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀποκαταστήσῃ, ἔστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον λαβόντα ἀνθρώπου μορφήν καὶ ἀποθανόντα, ὅπως λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ καταστήσῃ μακάριον· ἐπομένως ὁ θάνατος τοῦ υἱοῦ εἶναι ἡ βάσις τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Ἡ ἀπολύτρωσις ἐκάστῳ τρέφεται διὰ τῶν μυστηρίων, δι' ὧν ῥέει ἡμῖν ἡ χάρις· διὰ τῆς λυτρώσεως ἀποκαθίσταται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν, ἣν ἀπόλεσεν ἐν τῷ Ἀδὰμ, καὶ ὑψοῦται διὰ τῆς χάριτος εἰς εἰκόνα θεοῦ.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος καὶ ζῆ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος, ἡ δὲ ζωὴ αὐτῆς δὲν εἶναι τελεία, πρέπει πάλιν νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ σώματος, καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀνάστασις.

Περὶ μὲν ἀθανασίας τοῦ ὅλου ἀνθρώπου συμφωνεῖ τῇ χριστιανικῇ θεωρίᾳ, περὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς σωματικοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς συμφωνεῖ τοῖς Στωϊκοῖς.

5. Τίτος Φλαύιος Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς ἐγεννήθη 150 ἢ 160 μ. Χρ. συγγράμματα κατέλιπε τὸν προτρεπτικὸν πρὸς Ἕλληνας, τὸν παιδαγωγὸν, τοὺς στρώματεῖς, τὸν σωζόμενον πλούσιον, καὶ ἄλλα, ἅπερ ἀπώλοντο (1).

Ὁ Κλήμης ἠσπάσατο τὴν ἰδέαν τοῦ Ἰουστίνου, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια, αἱ δὲ τοῦ ἀρχαίου χρόνου ἰδέαι δὲν ἀντίκεινται αὐτῷ, διότι εἰσὶν ἐπὶ μέρος ἀλήθειαι. Ὁ θεὸς λόγος γυθεὶς ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἐφώτισε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τισὶ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν ἔδωκε τὴν φιλοσοφίαν ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν δικαιοσύνην. Τῷ Ἰουστίνῳ συμφωνῶν λέγει ὅτι οἱ

(1) Κ. Κοντογόννη φιλυλ. καὶ κριτ. ἰστ. σελ. 364 καὶ ἐφ. ἐν σελ. 427 ἀναφέρονται αἱ ἐκδόσεις τῶν τοῦ Κλήμεντος συγγραμμάτων.

Περὶ Κλήμεντος ἐπραγματεύθησαν Münscher, Hofstede de Groot, Dac-hac, Lepsius, Reinkens, καὶ Baur, christliche Gnosis.

φιλόσοφοι ἠντλησάν τινα ἐκ τῶν ἀνατολικῶν, ἰδίως δὲ τῶν Ἰουδαϊκῶν βιβλίων. Τὸν δὲ Πλάτωνα ὡς τὸν πάντα ἀριστον λέγει ὅλον Θεοφορούμενον· λέγει δ' ὅτι δι' ἀναλυτικῆς μεθόδου ἔρχεται τις εἰς τὸ ἕν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεός. Περὶ αὐτοῦ δὲν δύναμεθα νὰ γνωρίσωμεν τί ἐστίν, ἀλλὰ τί οὐκ ἔστιν.

Τῷ δ' Ἰερηνναίῳ συμφωνῶν θεωρεῖ τὸν Θεὸν αὐτὸν καθ' αὐτὸν ἀκατάληπτον, ἐπέκεινα πάντων καὶ τῆς γνώσεως, ἀναρχον, ἀσώματον, ἀπειρον, ἀίδιον, ὑπὲρ πάντα χρόνον, ἀγαθόν, κἀλόν, σοφόν, δίκαιον, παντοδύναμον, πάνσοφον. Ὁ Θεός εἰς ἑὸν παρήγαγε πάντα διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ. Ὁ Θεός ἀπ' αἰῶνος γεννᾷ τὸν λόγον ὅμοιον κατ' οὐσίαν τῷ πατρὶ καὶ μετ' αὐτοῦ ἕν. Ὁ λόγος ὅμως οὗτος δὲν εἶναι ὁ προφορικὸς, ἀλλ' ὁ ἐνδιάθετος, Θεός ὡς ὁ πατήρ. Ἡ τριάς τελειοποιεῖται διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ὁ λόγος ἐστὶ τὸ πρωτότυπον τῶν δημιουργημάτων καὶ τὰ δι' οὗ πάντα ἐγένοντο (Παιδαγ. I, 1. Στρωμ. I, 6). Ὁ λόγος ἐστὶν ἡ τοῦ πατρὸς δύναμις καὶ σοφία, τὸ δ' ἅγιον πνεῦμα ἡ τοῦ λόγου δύναμις. Ὁ Θεός μὴ δυνάμενος ν' ἀποδειχθῆ δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, ἀλλ' ὁ υἱὸς ὡς ἡ σοφία, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀληθεία. Ἰντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Κλήμης τὸν υἱὸν ἐκλαμβάνει ὡς δύναμιν τοῦ πατρὸς, ὄργανον πάντα τακτοποιοῦν κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ πατρὸς, ἐπομένως ἀπρόσωπον.

Τὴν δὲ δημιουργίαν ἐκλαμβάνει πράξιν τοῦ Θεοῦ ἀίδιον, οὐχ ἔγχρονον· ὁ χρόνος τίθεται μετὰ τοῦ κόσμου· πρὸ τῆς δημιουργίας προὔπῃρχον ἐν τῷ Θεῷ οἱ ἄνθρωποι, καὶ εἰσὶν ἔκτυπα τοῦ λόγου ὡς λογικοὶ, καὶ εἰς σώματα κατῆλλον συνεπέα τινὸς ἁμαρτίας.

Ἡ ὕλη δὲν εἶναι φύσει κακὴ (Στρωμ. I, 4). Ἐν τῇ ψυχῇ διακρίνει λογικὸν καὶ ἄλογον (Στρωμ. I, 6), καὶ τῷ Πλάτῳ ἐπόμενος παραδέχεται τριπλῆν τῆς ψυχῆς διαίρεσιν, τὸ νοερόν, τὸ θυμικόν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν γνωστικὴν δύναμιν διακρίνει ὁ Κλήμης τὰν αἰσθησὶν καὶ τὸν λόγον ἀποδίδων τῇ μὲν αἰσθήσει ἀντικείμενον γνώσεως τὸ αἰσθητόν, τῷ δὲ λόγῳ τὸ ὑπεραισθητόν· με-

ταξὺ δὲ αἰσθήσεως καὶ λόγου τάσσει μέσῃν τινὰ δύναμιν, τὸν νοῦν (Παιδαγ. I, 1. Στρωμ. I, 3).

Ἐπειδὴ ὁ λόγος ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ δημιουργίᾳ, καθίσταται ἡμῖν δυνατὴ ἡ γνώσις τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ λόγου, δι' οὗ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὴν ἀλήθειαν (Στρωμ. I, 1), καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία καθὸ τοῦ Θεοῦ λόγου σπινθήρ καὶ Θεῖον δῶρον δὲν κατάγεται ἐκ τοῦ διαβόλου. Τὴν δ' ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὑπελάμβανεν ὡς οὐσιώδες προσὸν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἄνευ αὐτῆς οὔτε ἀμοιβὴ οὔτε ποινὴ εἶναι δυνατὴ· τὸ αἴτιον τοῦ κακοῦ ἐστὶν ἡ ἐκλογὴ τῆς ἐλευθερίας, διότι ἡ ἁμαρτία δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ πράξις, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι ἔργον τοῦ Θεοῦ.

Τὴν δὲ πίστιν θεωρεῖ ἀνωτέραν τῆς γνώσεως καὶ ὑπόθεσιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. (1) Ὁ χριστιανισμὸς αὐτῷ ἐστὶν ἡ ἀληθῆς φιλοσοφία κτωμένη διὰ πίστεως· ἡ γνώσις τελειοποιεῖ τὴν πίστιν. Ὁ Χριστιανισμὸς πρέπει νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἀληθές, ὅπως ἀπὸ τῆς πίστεως προβῆ εἰς τὴν γνώσιν, μεθ' ἧς ἐνοῦται ἡ ἀγάπη ἡ τελειοποιούσα τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἀγάπη ὅμως συνέχεται τῇ τῶν Στωϊκῶν ἀυταρκεία, ἡ δ' ἀπάθεια, ἥτις εἶναι τὸ οὐσιωδέστατον γνῶρισμα, καθ' ὃ ὁ γνωστικὸς γίνεται ὅμοιος οὐ μόνον τοῖς ἀγγέλοις, ἀλλὰ καὶ τῷ Χριστῷ (Στρωμ. I, 6. καὶ ἐφ.), ἐστὶ Στωϊκὴ μᾶλλον ἢ Χριστιανικὴ.

Ἡ γνωστικὴ τελειότης καὶ ὑψοσις τοῦ πνεύματος εἰς θεωρίαν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεωρίας του· δι' αὐτοῦ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑψωθῆ εἰς ἐποπτείαν καὶ ἐν αὐτῇ νὰ γνωρίσῃ τὰς τῶν ὄντων ἰδέας καὶ κατ' αὐτὰς νὰ κρίνῃ καὶ τακτοποιήσῃ τὰς πράξεις του κατὰ τοὺς ἐν αὐταῖς νόμους. (Στρωμ. I, 6). Ὁ λόγος εἶναι τὸ φῶς τῆς ψυχῆς καὶ ἐξαπεστάλη πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ἄρα εἶναι ἀληθῆς ἄνθρωπος καὶ ἀληθῆς Θεός συγχρόνως. Ὁ λυτρωτὴς ἀποβλέπει εἰς τὸ

(1) Στρωμ. I, 2. κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἡ πίστις καὶ ἐστὶν αὐτῆς κρητήριο· I, 5. οὔτε ἡ γνώσις ἄνευ πίστεως, οὔτε ἡ πίστις ἄνευ γνώσεως.

βέλτιον, εἰς ἀποκατάστασιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν πρώτην μακαριότητα. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Κλήμης τὴν θεωρίαν αὐτοῦ στηρίζει ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς, εἰ καὶ ἡ τῆς ἐθνικῆς φιλοσοφίας ἐπιρροὴ εἰσήγαγέ τινα εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ μὴ τῇ Χριστιανικῇ θεωρίᾳ συνάδοντα. Ἀλλ' ὅμως οὗτος ἐστὶν πρῶτος ὁ ἐπιχειρήσας νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν βάσιν τῆς ἀπολογητικῆς καὶ ἀπέναντι τῆς τῶν ἐθνικῶν φιλοσοφίας νὰ δημιουργήσῃ θεωρίαν Χριστιανικὴν ἀνεξάρτητον τῆς ἐθνικῆς.

6. Ὁ Ὠριγένης ἐγεννήθη ἐν ἔτει 185 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ γονέων χριστιανῶν, ἐπαιδαγωγήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Λεωνίδου καὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐσπούδασε τὴν γραφὴν, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Νουμηνίου, Μοδεράτου, Νικομάχου, τοῦ Στωϊκοῦ Χαιρέμωνος, Κορνούτου, Ἀπολλοφάνους καὶ ἄλλων τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἤκουσε Ἀμμωνίου τοῦ Σακκά καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 254 ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ ἐν φυλακῇ τῆς Τύρου συνεπειᾶ κακώσεων, ἃς ὑπέστη ἐν τῇ φυλακῇ. (1)

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του φιλοσοφικὴν ἀξίαν ἔχουσι τὸ περὶ ἀρχῶν, κατὰ Κέλσου καὶ ἄλλα τινά. Πρῶτος ἐξέθηκε θεωρίαν τῆς ἀλληγορικῆς ἐξηγήσεως· ἡ ἐξήγησις ἔπρεπε νὰ φέρηται ὑπὸ ὑψηλῆς περὶ Θεοῦ ἰδέας. Ὅπως δὲ μηδὲν τοῦ Θεοῦ ἀνάξιον ἀναγινώσκηται, πρέπει τις νὰ παραδέχεται τριπλοῦν τῆς γραφῆς νόημα, κατὰ γράμμα, ἠθικὸν καὶ πνευματικόν. Ἡ Γραφή εἶναι θεόπνευστος καὶ ἕκαστον αὐτῆς χωρὶν ἔχει νόημα πνευματικόν καὶ ἐκφράζει ἰδέαν ἀνωτέραν· ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν ἐξηγήσεως ἡμαρτημένης πρέπει νὰ προηγηθῆται ἀκριβῆς τοῦ γράμματος ἔρευνα. Ὁ Ὠριγένης ὅμως διέστρεψε τὴν Γραφήν,

καὶ ἡ ἐξήγησις αὐτοῦ κατέστησεν αὐτὸν πρόδρομον τῆς νέας μυθικῆς τῆς Γραφῆς ἐξηγήσεως. Ἀλλ' οὐδὲ ἡ ὑπεράσπισις τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ Κέλσου, ἀνδρὸς Πλατωνικοῦ φιλοσόφου, ἐπέτυχε, διότι ὁ χριστιανισμὸς δὲν διατηρήθη διὰ τῆς ὑπερασπίσεως τῶν ἀπολογητῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως αὐτοῦ. Καίτοι δ' αἱ προθέσεις αὐτοῦ δὲν ἐπέτυχον, δεικνύουσιν ὅμως τὸν ἀγῶνα, δι' οὗ ἀληθῶς προέβη ὑπὲρ τὸν χρόνον αὐτοῦ. Ἡ πίστις κατὰ τὸν Ὠριγένην προηγεῖται τῆς ἐπιστήμης. (κατὰ Κέλσου I, 4). Ὁ Ὠριγένης ἀπορρίπτει τὴν ἐμπειρίαν τῶν Στωϊκῶν (Κελο. I, 7), παραδέχεται οὐσιώδη διαφορὰν τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ λόγου, καὶ τῇ μὲν αἰσθήσει ἀποδίδει τὸ αἰσθητὸν, τῷ δὲ λόγῳ τὸ ὑπεραισθητὸν (περὶ ἀρχ. I, 1. I, 4). Ὁ λόγος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ἀφικνεῖται εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ Θεῖον (Κελο. I, 7. I, 6).

Ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστὸν εἶναι ὁ πρῶτος ὅρος καὶ ἡ πρώτη βᾶσις πάσης ἀληθείας. Ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μανθάνεται ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἀνθρωπίνη σοφία σύγκειται ἐκ ψευδῶν δοξασίων καὶ εἶναι ἀχρηστος καὶ περιττὴ, μάλιστα δ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἶναι μωρὰ· ἡ δὲ Θεῖα σοφία εἶναι δῶρον τῆς Θείας χάριτος. Ὁ ἀνθρώπος δὲν εὕρισκει τὸν Θεόν, εἰ ἐπ' αὐτοῦ δὲν στηριχθῆ. Ὁ Θεὸς λόγος παρήγαγε τὰς τῶν φιλοσόφων ἀληθείας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ὠριγένους ὁ Θεὸς ἐστὶ πνεῦμα οὔτε σῶμα οὔτ' ἐν σώματι, ἀλλ' ἀπλῆ καὶ νοερὰ φύσις, μονάς, ἐνάς, νοῦς, πηγὴ, ἐξ ἧς πᾶσα πνευματικὴ φύσις καὶ ὁ νοῦς. Ὁ Θεὸς ἐστὶν εἰς· ὡς πνεῦμα δὲ γνωστικὸν γινώσκει πάντα καὶ ἑαυτὸν· ὡς ἀσώματος ὁ Θεὸς δὲν ἔχει μέρη, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναται να χωρισθῆ, ἀλλ' ἐστὶν ἐν πᾶσι, διὰ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα· ὡς ἀδιαίρετος καὶ ἀπλοῦς ἐστὶν ἀνώτερος πάσης μεταβολῆς καὶ ἐλεύθερος παντὸς ἐγγύρου περιορισμοῦ· διὸ ἐνοικεῖ τῷ κόσμῳ ἄνευ χώρου, διότι ἔπρεπε νὰ ἦναι σωματικός· ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ἐνοικεῖ δυναμικῶς καὶ λογικῶς ὡς ἡ ψυχὴ τῷ σώματι· ἡ δυνάμις ὅμως αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀπειρος, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ἑαυτήν.

Τὸ ἀπόλυτον τοῦτο ἐν τῷ ὑπὲρ τὴν ἀλήθειαν, τὴν σοφίαν

(1) Περὶ τοῦ βίου πραγματεύεται ἡ φιλολ. καὶ χριτ. ἱστ. τοῦ Κ. Κοντογιάννη ἀπὸ σελ. 429—442.

Περὶ δὲ τῶν συγγραμμάτων του ἐν σελ. 442 καὶ ἐφ., καὶ περὶ ἐκδόσεων ἐπίσης ἐν σελ. 407—409.

Περὶ Ὠριγένους πραγματεύονται Schnitzer (Origenes über die Grundlehren der Glaubenswissenschaft, 1836), G. Thomasius (Origenes, 1837, Redepenning (Orig. 1841—1840), Krüger (über sein Verhältniss zu Ammonius Saccas, 1843, Fischer (1846) Baur und Dörner, Ritter, Neander καὶ ἄλλοι.

καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πάντα περιέχον ἐστὶν ὁ πατήρ· οὗτος ἐξερχόμενος ἑαυτοῦ καὶ δημιουργῶν ἑαυτὸν θέτει τὸν υἱὸν ὡς εἰκόνα τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ὁ πατήρ γενᾶ τὸν υἱὸν αἰδίως. Τὴν γέννησιν ὁ Ὀριγένης ἐκλαμβάνει πρᾶξιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς· τὸν θεὸν ὁμοίως γνωστικὸν ὑποθέτων διακρίνεται τῶν νέων Πλατωνικῶν ὑπολαμβάνόντων τὸν θεὸν ὡς ὃν ἄλογον, ὡς ἐνεργούσαν πλαστικὴν δύναμιν θέτουςαν τὸν νοῦν ἀναγκαίως.

Μετὰ τὸν πατέρα τὴν δευτέραν θέσιν κατέχει ὁ υἱός, ὃς ἐστὶν ἡ σοφία τοῦ πατρὸς, ἡ ἀλήθεια, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ λόγου παντὸς δημιουργήματος· διὰ τοῦ υἱοῦ ἐξασκεῖ ὁ πατήρ τὴν αὐτοῦ παντοδυναμίαν· ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ Ὀριγένους κυρίως ἀναλογεῖ πρὸς τὸν νοῦν τῶν νέων Πλατωνικῶν.

Ὁ δ' εἰς οὗτος θεὸς φανεροῦται ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ· ὁ υἱός ἐστὶν ὁ λόγος, ἐστὶ θεὸς ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, διάφορος κατὰ τὴν ὑπόστασιν, προσωπικότητα. Ἐπειδὴ ὁ υἱός δὲν εἶναι δημιούργημα, ἀλλ' αὐτοδύναμις, αὐτοσοφία (Κελο. I, 5· εἰς Ἰωάνν. II, 3. Ματθ. XIV, 7), ὀνομάζει αὐτὸν ἀληθινὸν θεὸν καὶ υἱὸν θεοῦ (Κελο. I, 3. I, 8). Ὁ υἱός ἐστὶ μεσίτης τοῦ θεοῦ καὶ ἡμῶν, ἐν ἀμφοτέροις ὁμοίως λατρεύεται ὁ εἰς θεός (Κελο. I, 4. I, 8).

Τὸ ἅγιον πνεῦμα ὡς τὸ τρίτον ἀποκαλύπτει τὸν πατέρα, ὡς ὁ υἱός, καὶ εἶναι τὸ σύνολον ὅλων τῶν δώρων τῆς θείας χάριτος. Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι ὁ πατήρ συγκρατεῖ τὸ πᾶν, ὁ υἱός εἶναι τοῦ πατρὸς κατώτερος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα κατώτερον τοῦ υἱοῦ· ὥστε καὶ ἐνταῦθα φαίνεται ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ὀριγένους εἰς τὸ ἐν τῶν νέων Πλατωνικῶν (περὶ ἀρχ. I, 1).

Ἡ ὀρθοδοξία τοῦ Ὀριγένους ὡς πρὸς τὴν τριάδα εἶναι ἀναμφισβήτητος, φράσεις ὁμοίως τινὲς αὐτοῦ πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἰδέαν δὲν συμβιβάζονται.

Ὁ θεῖος λόγος ἐστὶν ἡ σοφία, ἡ ἰδέα τῶν ἰδεῶν (περὶ ἀρχ. I, 4. I, 3. Κελο. I, 1). Ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι εἰσὶ πολλαί, εἰσὶν ἐν τῷ λόγῳ πολλὰ, ὁ δὲ πατήρ ἐστὶν ἀπόλυτος ἐνότης (1)· ὁ πα-

(1) Εἰς Ἰωάνν. I, 22· ὁ θεὸς μὲν οὖν πάντη ἐν ἐστὶ καὶ ἀπλοῦς, ἡ δὲ σοφία τῆς ἡμῶν διὰ τὰ πολλὰ, ἐπεὶ προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον καὶ ἀπαρτήν πάσης τῆς κτίσεως πολλὰ γίνεται.

τήρ ἐστὶν ἕνας, ὁ υἱός πολλά (κατὰ Κέλσου I, 5)· ὁ υἱός ἐστὶν ἡ πάντα περιέχουσα δύναμις, ἡ συγκρατοῦσα καὶ τηροῦσα τὸν κόσμον, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀναφορᾷ ὀνομάζει ὁ Ὀριγένης μετὰ φίλωνος τὸν λόγον ψυχὴν τοῦ κόσμου (Κελο. I, 4. ἀρχ. I, 2. εἰς Ἰωάνν. VI, 22)· αὐτὸς κυβερνᾶ πάντα, ἀποκαλύπτει τὴν ἀλήθειαν, ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις ἡμῶν (Κελο. I, 6. ἀρχ. I, 1). Ἡ δημιουργία διὰ τοῦ λόγου γενομένη δὲν ἐμορφώθη ἀνευ θείας ἐνεργείας· διότι καὶ ὕλη προῆλθε διὰ θείας ἐνεργείας (περὶ ἀρχ. I, 4).

Λίτιον δὲ τῆς δημιουργίας ἐστὶν ἡ θεία ἀγαθότης· ἐκ τῆς ἀγαθότητος ἐδημιουργήθησαν πνεύματα ὠρισμένα· ἀλλ' ἡ δημιουργία κατ' αὐτὸν ἐστὶν αἰδίως· διότι, εἰ ἐν χρόνῳ ἐγένετο, ὁ θεός θὰ ὑπετίθετο χρόνον τινὰ ἀργός. Ἐὰ πνεύματα πάντα κατ' ἀρχὰς ἐδημιουργήθησαν ἐλεύθερα οὔτε πρὸς τὰ ἀγαθὰ οὔτε πρὸς τὰ κακὰ προδιατεταγμένα, διότι τὸ ἀγαθὸν ὑπάρχει οὐσιωδῶς μόνον τοῖς τρισὶ προσώποις· ἐπειδὴ ταῦτα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν μετέστησαν, εἰσὶ μεταβλητὰ, καὶ, ἐπειδὴ τὴν δύναμιν ὡς δῶρον ἔλαβον, δύνανται ν' ἀπολέσωσιν αὐτὴν, ὅταν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ὀρθῇ σχέσει δὲν τηρηθῇ· τὰ πνεύματα διαμένουσι μακάρια, ἐφ' ὅσον τῆς θεότητος μετέχουσιν· ἐὰν ὁμοίως δὲν μετέχουσιν, πίπτουσιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

Ὁ Ὀριγένης ὁμοίως ὑποθέμενος τὴν δημιουργίαν αἰδίω καὶ ἀναγκαίαν δὲν ἀπέστη τῆς τῶν νέων Πλατωνικῶν θεωρίας· διότι αὕτη, ἐὰν σχέσις ἀναγκαία μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου ὑποτεθῇ, φέρει εἰς πανθεισμόν.

Ὁ Ὀριγένης δὲν ἐξήγησε τὴν διαφορὰν τῶν δημιουργηθέντων καὶ ἰδίως τῶν ἀνθρώπων. Οἱ γνωστικοὶ ἐζήτησαν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν διαφορὰν ταύτην ἀποφηνάμενοι, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, διότι οἱ μὲν εἰσὶ φύσει κακοί, οἱ δὲ φύσει ἀγαθοί, οἱ μὲν εἰσὶ φύσει πνευματικοί, οἱ δὲ φύσει ψυχικοί, οἱ δὲ φύσει ἐπίγειοι, ἐπομένως ἡ τῶν ἀνθρώπων διαφορὰ δὲν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐσιώδης· ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐθεμελιώθη ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δυαδικοῦ συστήματος. Ἐπειδὴ ὁ Ὀριγένης ὑπὸ χριστιανικὴν ἔποψιν τὸ δυαδικὸν τοῦτο

σύστημα κατεπολέμησεν, ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἀναιρέσῃ τὴν ἐξήγησιν τῶν γνωστικῶν· ἐν τῇ δόκιμῇ ὅμως ταύτῃ ἀπώλετο ἐν τῷ συστήματι τῶν νέων Πλατωνικῶν, δηλαδὴ τὴν διαφορὰν ταύτην εὑρεν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀνθρώπων (περὶ ἀρχ. I, 1). Ὁ θεὸς πάντα τὰ ὄντα ἐδημιούργησεν ὁμοία· πάντα τὰ λογικὰ ὄντα εἶσιν ὁμοίας φύσεως (Κελο. I, 3)· οὐδὲν φύσει κακόν, οὐδ' ὁ διάβολος, ἀλλ' ἐγένετο δι' ἐλευθέρας πράξεως (ἀρχ. I, 1. I, 3). Καὶ ἂν πάντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐδημιουργήθησαν, πάντα ὁμοίως δὲν εἶναι τάγαθόν, ὡς ὁ θεός, οὐσιώδες. Ἐπειδὴ ταῦτα δὲν εἶναι θείας οὐσίας, εἰσὶ δεκτικὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, διότι τὰ ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθέντα εἰσὶν εὐμετάβλητα, τὰ δ' εὐμετάβλητα δεκτικὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ· ἀμφότερα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐλευθέρας πράξεως. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ πρέπει νὰ συνδεθῇ καὶ ἡ ἀμοιβὴ καὶ τιμωρία, ἢ ἀγαθὴ πρᾶξις ἀξιοῦται ἀμοιβῆς, ἢ δὲ κακὴ τιμωρίας· καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει τὸ μυστήριον τῆς τῶν λογικῶν ὄντων διαφορᾶς, ἧτις ἐστὶ τὸ ἐξαγόμενον τῆς διαφορᾶς τῆς ἀμοιβῆς καὶ τιμωρίας, ἃς ἔλαβον δι' ἀγαθῆς ἢ κακῆς διαγωγῆς.

Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται εἰς τὸν κόσμον μετ' ἠθικῶν διαφορῶν, πνευματικῶν καὶ σωματικῶν, ὑπετέθη προὔπαρξις τῆς ψυχῆς πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς ψυχῆς εἰς τὸ σῶμα, καὶ ὅτι ἡ διαφορὰ προῆλθεν ἐν τῷ νῦν βίῳ· διὰ τοῦ ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐλευθέρου βίου τῆς ψυχῆς.

Τὰ λογικὰ καὶ ἡ ὕλη, ἃ ὁ θεὸς συγχρόνως ἐδημιούργησε, καὶ ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνίσταται, ἦσαν ἐξ ἀρχῆς πραγματικά· ἡ ἀρχικὴ ὅμως κατάστασις ἦν ἄλλη τις ἢ ἡ νῦν· ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα εἶχον ὁμοίαν φύσιν καὶ τελειότητα· οὕτως ἔσονται καὶ εἰς τὸ τέλος (περὶ ἀρχ. I, 1)· καὶ ἡ ὕλη κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο οὐα νῦν· ἕκαστον λογικὸν ἐλεύθερον ὄν ἐστὶ καὶ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ δεκτικόν (ἀρχ. I, 2). Πολλὰ πνεύματα, ἃ ἦσαν μακάρια μένοντα παρὰ τῷ θεῷ, δὲν ἔμειναν πιστὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀπηλλοτριώθησαν τοῦ θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ ἀπαλλοτριώσις ἦτο ἡ πτώσις· κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποστάσεώς εἰσὶ τὰ

ὄντα ἀνώτερα καὶ κατώτερα, οἱ ἄγγελοι ἀνώτερον, μετ' αὐτοὺς αἱ τῶν ἀστέρων ψυχαί, μετ' αὐτάς οἱ ἄνθρωποι καὶ τελευταῖοι οἱ διαίμονες· ἡ δὲ πτώσις ἀρχεται ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, αἵτινες κλείονται διὰ τοῦτο ἐν σώμασιν. Ὁθεν ἡ αἰτία τῆς διαφορᾶς τῶν διαφόρων τάξεων τῶν λογικῶν ὄντων ἐν τῷ κόσμῳ δὲν εἶναι ἡ φύσις, ἀλλ' ὁ βαθμὸς τῆς ἐνοχῆς παραγούσης τὴν εἰσόδον αὐτῶν εἰς τοῦτον τὸν ἐπίγειον βίον. Ἡ μακαριότης κατὰ τὸν Ὀριγένην δὲν εἶναι κατάστασις μόνιμος, ἀλλὰ πρέπει νὰ κατασταθῇ τοιαύτη ὑπὸ τῶν πνευμάτων· ὁ μακάριος βίος δὲν εἶναι κατάστασις ἡρεμίας, ἀλλ' ἐνεργείας· ἐὰν ἡ ἐνέργεια πρὸς κτῆσιν τοῦ θεοῦ χαλαρωθῇ, δὲν δύναται τὸ περιεχόμενον τοῦ πνεύματος καὶ αὐτὸ νὰ μείνῃ ἐν τῇ αἰδίῳ ζωῇ, ἀλλὰ βαρῦ γινόμενον πίπτει εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον.

Οὕτω δείκνυσιν, ὅτι τὸ κακόν οὔτ' ἐκ θεοῦ πηγάζει οὔτε ἐκ τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τῶν δημιουργημάτων. Ἡ τοῦ κακοῦ οὐσία εἶναι στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ ὄν. Τῶν πνευμάτων τὰ μὲν ἐμιμήθησαν τὸν θεόν, τὰ δ' ἐξέλεξαν τὴν πτώσιν· τὰ τηρηθέντα ἐτάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγγέλων, τὰ δὲ πεσόντα δίδονται τοῖς ἀγγέλοις πρὸς ὀδηγίαν, πρὸς ἐπαναφορὰν εἰς τὴν μακαρίαν κατάστασιν· ὥστε τὰ πνεύματα μεταβαίνουν ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων αὐτῶν.

Ἡ δὲ τῶν πνευμάτων πτώσις ἀπὸ τοῦ θεοῦ παρήγαγεν οὐ μόνον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων καὶ τὴν ὕλην λαβοῦσαν μορφήν αἰσθητὴν (περὶ ἀρχ. I, 2). Ὅλα τὰ πνεύματα καὶ αἱ ψυχαί εἶχον ἐν τῷ ὑπεραίσθητῳ σώματι αἰθέρια, πεσόντα δ' ἔλαβον τὸ ὑλικὸν τοῦτο σῶμα.

Τὴν ὕλην ἀποιοῦσαν οὖσαν ἐδημιούργησεν ὁ θεός· ἐπειδὴ αὕτη εἶναι εὐμετάβλητος, εἰσὶ καὶ τὰ στοιχεῖα εὐμετάβλητα· ἐκ δὲ τῶν στοιχείων προῆλθεν καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· ἡ ὕλη κατ' Ὀριγένην δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ φαινόμενον τοῦ πνεύματος. Ἡ ἰδέα αὕτη ἐν τῇ νέᾳ Πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ βλαστήσασα ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἡ ἐλευθερία κατέστη κέντρον τοῦ ὅλου συστήματος αὐτῶν, καὶ διὰ τῆς ἰδέας

τῆς ἐλευθερίας ἀνῆρέθη ἡ ἰδέα τῆς ἀναγκαιότητος ἢ πιέζουσα τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Ὁ κόσμος συνίσταται κατ' Ὀριγένην ἐκ διαφόρων χώρων, οὐρανόου, ἐπιγείου καὶ ἀερίου· ἀνευ τῆς συγκρατούσης δυνάμεως τῆς θείας σοφίας ἔπρεπεν ὁ κόσμος νὰ διασκεδασθῆ· οὗτος ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος· ἡ θεία ὁμῶς δημιουργικὴ δύναμις δὲν ἤρξατο, ἀλλ' ἦν ἀίδιος· οἱ γενόμενοι κόσμοι ἐγένοντο ὑπὸ πνευμάτων· κατὰ τὸν διάφορον βαθμὸν τῆς τῶν πνευμάτων πτώσεως εἰσὶ καὶ οἱ κόσμοι διάφοροι, ὁ δ' ἡμέτερος ἔσχατος.

Οἱ ἄγγελοι μετὰ τοῦ κόσμου τούτου συνεχόμενοι εἰσὶ προτάται τῶν ἐθνῶν καὶ τόπων κομίζοντες τὰ παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων τῷ Θεῷ. Οἱ δαίμονες εἰσὶ δεσμευμένοι ἐν ὑλικοῖς σώμασι· μετὰ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων εἰσὶν αἱ ψυχαὶ τῶν ἀστέρων.

Ἀλλ' ὁ Ὀριγένης καὶ τὴν περὶ προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν θεωρίαν καὶ τὴν περὶ κόσμου γενέσεως συνεπέειχε τῆς πτώσεως ἀπὸ τοῦ Θεοῦ παρέλαβεν ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας· εἰς τὸν τρόπον ὁμῶς τῆς ἀπορροῆς ἔθεσεν ὁ Ὀριγένης τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας· ἀποδεικνύει δὲ ὅτι ὁ νῦν κόσμος μετὰ τῆς ὕλης δὲν εἶναι τὸ καθ' αὐτὴ κακὸν καθὸ παραγόμενον τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας. Τὸ ἀνώτατον τῶν ἐπὶ γῆς κατ' Ὀριγένην εἶναι ὁ ἄνθρωπος· οὗτος συνίσταται ἐκ σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος. Τὸ σῶμα ἀψυχον ὅν ἐμψυχοῦται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, κινεῖται καὶ πάσχει· ἡ ψυχὴ ἐγείρει τὰς ὑλικὰς ἐρμᾶς, τὰ πάθη, καὶ εἶναι δύναμις παραστατικὴ καὶ ὀρεκτικὴ. Ὁ δ' ἄνθρωπος ἔχει καὶ τὸν λόγον ἥτοι τὴν κριτικὴν δύναμιν, δι' ἧς ἐρευνᾷ τὰς παραστάσεις, καὶ διακρίνει μετὰ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλευθερία στηρίζεται κατὰ τὸν Ὀριγένην ἐπὶ τοῦ λόγου. Ἐν τῇ ἐπιγείῳ καταστάσει τὸ πνεῦμά ἐστὶ ψυχὴ (δηλ. ψυχόμενον ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ).

Τὴν ψυχὴν ὁ Ὀριγένης θεωρεῖ οὐσίαν ἀσώματον, ἀπλῆν καὶ πνευματικὴν (κέλσ. I, 6)· τοιαύτη δ' οὐσα ὑπάρχει πρὸ τῆς τοῦ σώματος γενέσεως καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτὸ ἐξωθεν· ἡ δὲ ψυχὴ ὡς πνευματικὴ οὐσία ἐστὶν ἀθάνατος.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, δὲν εἶναι ἡ ὕλη αἰτία τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα· ὁ ἄνθρωπος ὢν μετὰ ἀγαθῶν καὶ κακῶν δυνάμεων δοκιμάζει ἐξ ἀμφοτέρων ἐπενεργείας καὶ διὰ τοῦτό ἐστιν ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι, καὶ δύναται τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ νὰ ἐνωθῆ μετ' αὐτοῦ ἢ μὴ ἐνούμενος νὰ καταβιβασθῆ εἰς θηρίον ἢ καὶ διάβολον.

Ἡ ψυχὴ διὰ τῆς καταβάσεως εἰς τὸ σῶμα ἐνέπεσεν εἰς παρὰ φύσιν κατάστασιν· ἡ μετὰ τοῦ σώματος ὁμῶς αὐτῆς ἐνωσις εἶναι τὸ μέσον πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν. Πρὸς τοῦτο ὁμῶς δεῖται τῆς βοήθειας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ βοήθεια αὕτη ἐδόθη διὰ τῆς λυτρώσεως ἐν Χριστῷ.

Ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀληθὴς Θεὸς καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος ἐν ταύτῳ, καθ' ὅσον ὁ λόγος ἔλαβε τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν (περὶ ἀρχ. I, 2). Ὁ Χριστὸς ἐνώσας τὴν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν ἑαυτῷ κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα λυτρώσῃ ἡμᾶς καὶ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸν Θεόν. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς λυτρώσεως ἦτο ἡ ἐξάλειψις τῆς ἁμαρτίας καὶ ἡ ἐξιλέωσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ (κέλσ. I, 4)· διὰ τοῦτο χάριν τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπέθανε· πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ ὁ λόγος ἔλαβε σάρκα· πρὸς λύτρωσιν ὁμῶς πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ συνεισάγωμεν ἐπὶ τὸ ἀγαθόν (ἀρχ. I, 3).

Ὁ Ὀριγένης παραδέχεται ἀνύψωσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ κατωτάτου βαθμοῦ μέχρι τοῦ ἀνωτάτου εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτῆς.

Ἐπίσης ὑποθέτει, ὅτι καὶ ὁ διάβολος θέλει λυτρωθῆ, καὶ ἡ κακία ὅλως ἀναιρεθῆ, καὶ τὰ πνεύματα ἔσονται μακάρια (ἀρχ. I, 4)· οὕτως ἔσται ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσι, διότι πάντα μεθέξουσι τῆς μακαριότητος (ἀρχ. I, 3)· θέλουσι δὲ καὶ τὰ σώματα ἀναστηθῆ, ὅπως μετὰ τῶν ψυχῶν συνδοξασθῆσονται· καὶ ὁ κόσμος οὗτος θέλει ἐνωθῆ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου, καὶ πάντα ἔσονται ὡς ἦσαν πρὸ τῆς πτώσεως (ἀρχ. I, 2. 3). Ἡ ὑπόθεσις ὁμῶς ἀπείρων κόσμων τοῦ Ὀριγένους καὶ ἡ νέας πτώσεως τῶν πνευμάτων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀναιρεῖ τὴν οὐσίαν τῆς μακαριότητος καὶ πᾶσαν ἀφορμὴν εἰς ἠθικὴν ὑψώσιν, διὰ τοῦτο ἡ θεωρία τοῦ

Ἰσχυροῦς δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῆ πρὸς τὴν χριστιανικὴν. Μεθ' ὅλας δὲμως τὰς ἐλλείψεις ἡ Θεωρία αὐτοῦ ἔχει τι μεγαλοπρεπές· ἐπειδὴ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐγεννήθη προῶτως, ἦτο τοῦτο μὲν πλῆρες ἀποπλανήσεων, καὶ πηγὴ κατέστη αἱρέσεων, αὐτὸς δὲ ἀπεκλείσθη τῆς χριστιανικῆς κοινότητος. Αἱ ἰδέαι τοῦ Ἰσχυροῦς διεδίδοντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος, ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Νύσσης, ἦσαν αὐτοῦ θαυμασταί.

Οἱ δὲ θεολόγοι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀνέπτυξαν τὴν χριστιανικὴν Θεωρίαν.

7. Πρῶτος ὁ Ἀθανάσιος ὑπεράσπισε τὴν ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ Θεότητα κατὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ τὴν ἀληθῆ ἀνθρωπότητα κατὰ τῶν Ἀπολινοχριστῶν.

Ὁ Ἀθανάσιος ἐγεννήθη ἐν Αἰγύπτῳ ἐν ἔτει 297, ἐν ἔτει 319 ἔγεινε διάκονος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐν ἔτει 325 παρέστη ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Νικαίας, ἐν ἔτει 326 ἐγκατέλιπεν αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος διάδοχόν του. Ὁ Ἀθανάσιος ἐσυκοφαντήθη καὶ κατεδικάσθη ἐν ἔτει 335 καὶ καθρέθη τῆς ἀξίας του. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἀνεκλήθη· καὶ αὖθις ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν κατηγορηθεὶς καθρέθη ἐν ἔτει 341 ἐν Ἀντιοχείᾳ· ἐξωρίσθη δὲ καὶ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἐν ἔτει 364, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπανελθὼν ἐξωρίσθη καὶ αὖθις ὑπὸ Οὐάλεντος, ὃς ἀνεκάλεσεν αὐτόν· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 373 (1).

Ὁ Ἀθανάσιος ἐκ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας ἐδείκνυσεν, ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ τακτοποιὸς καὶ ὅτι οὗτος πρέπει νὰ ᾖ εἰς Θεός (Ἀθην. πρὸς τοὺς ἔθν. σ. 38 καὶ ἐφ.). Ὁ Θεὸς αὐτός ἐστι τέλειος, ἀκατάληπτος καὶ ἀνερεύνητος, καὶ μόνον ἐκ τῶν ἔργων του δύναται νὰ γνωρισθῆ, μάλιστα δὲ τί οὐκ ἔστιν ἢ ἔστιν· αὐτὸς εἶναι ἀσώματος, ἀφθαρτος, ἀμετάβλητος, αὐτάρκης, ἀγαθός, ὑπερῶν, ἀπλοῦς καὶ ἀμερής· μόνος ὁ Θεὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐστιν ὁ ἀληθὴς Θεός.

(1) Ἐν τόμῳ II. τῆς φιλολ. καὶ κριτικ. ἰστ. τοῦ Κ. Κοντογόνη σελ. 83—104 περιγράφεται ὁ βίος τοῦ Ἀθανασίου· ἐν δὲ τῇ σελ. 104 καὶ ἐφ. περὶ τῶν συγγραμμάτων του, κτλ. καὶ ἐν σελ. 102 καὶ ἐφ. περὶ ἐκδόσεων αὐτῶν.

Ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ Θεοὶ δὲν εἶναι Θεοί, εἶναι ἡ πολυθεότης ἀθεότης (σ. 41). Ἡ τάξις καὶ ἁρμονία ἀποδεικνύει Θεὸν ὑπερκόσμιον· τούτῳ τῷ Θεῷ ὑπάρχει λόγος, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ τάξις καὶ ἁρμονία τοῦ κόσμου (σ. 44). Ὁ Θεὸς λόγος, ὃν ἡ Θεία ἀποκάλυψις ἔδειξε, δὲν εἶναι ἀπρόσωπος, ἀλλ' ἡ προσωπικὴ τοῦ Θεοῦ σοφία, ἣτις ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἦν καὶ πρὸς αὐτόν. Ὁ Θεὸς λόγος εἶναι ὁμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ δὲν ἐδημιουργήθη, ἀλλ' ἐγεννήθη. Ἐν οὐδενὶ χρόνῳ οὐκ ἦν (οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν)· ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι κτίσμα, δημιούργημα, ἀλλὰ ὑπόστασις ὁμοούσιος τῷ πατρὶ καὶ αὐτοῦ ἀχώριστος· καὶ τοῦτο ἀποδεικνύει ὁ Ἀθανάσιος ἐν τοῖς τέσσαρσι λόγοις αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀρειανῶν.

Τὸ αὐτὸ δ' ἀποδεικνύει καὶ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅτι εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Θεότητος καὶ οὐκ κτίσμα· διότι, εἰ ἦτο κτίσμα, δὲν ἠθέλομεν διὰ τῆς ἐνεργείας του συνδέεσθαι μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ Θεοποιεῖ ἡμᾶς διὰ τῆς χάριτός του, εἶναι Θεός (σ. 198), καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι ὁμοούσιον τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ· εἰσι τρία πρόσωπα ἐν τῇ Θεότητι καὶ ταῦτα οὐσίᾳ ἐν.

Ὁ Ἀθανάσιος ἐκθέτων τὴν δημιουργίαν εὐκρινῶς λέγει ὅτι, ἐάν ὁ Θεὸς ἐδεῖτο ὕλης προὑπαρχούσης πρὸς δημιουργίαν, τοῦτο θὰ ἦτο σημεῖον ἀδυναμίας, ἦν δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν τῷ Θεῷ ὄντι τελειοτάτῳ. Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ μηδενός, ἐκ τῆς δημιουργικῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι πάντα εἰσὶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀγαθὰ· ἐπομένως τὸ κακὸν δὲν εἶναι ὄν, οὐσία, δὲν ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνον τὸ δημιούργημα δύναται νὰ ᾖ αἷτιον τοῦ κακοῦ (πρὸς τοὺς ἔθν. σ. 3). Τὸ αἷτιον τῆς δημιουργίας ἦτο ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ, ὡς βουλομένου νὰ φανερῶσθαι ἑαυτὸν τοῖς δημιουργήμασι (σ. 45)· διὰ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγου ἐδημιούργησε τὸν κόσμον· ἐπειδὴ αὐτόν ἐκ τοῦ μηδενός ἐδημιούργησε, συγκρατεῖ πάντα καὶ διοικεῖ· ὁ λόγος φανερώνει ἑαυτὸν τοῖς δημιουργήμασι, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πατέρα, καὶ ἐστιν ὁ μεσίτης, ἵνα φέρῃ ἡμᾶς εἰς τὸν Θεόν. Τὸν Θεὸν γινώσκωμεν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ (στ. II, σ. 318)· ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἵνα γνωρίσωμεν τὸν Θεὸν καὶ ἔλθωμεν εἰς μακαριότητα (ἔθν. σ. 3). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς ὁρα-

τῆς δημιουργίας, ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ φέρει τὸν θεῖον λόγον καὶ συνδέεται μετὰ τοῦ λόγου διὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διαφέρουσα τοῦ σώματός ἐστιν οὐσία ἀσώματος καὶ νοητικῆ. Ἐπειδὴ μετὰ αἰσθήσεως καὶ λόγου ἐστὶ διαφορὰ, τὰ δ' αἰσθητήρια νὰ κρίνῃσι δὲν δύνανται, ἀλλὰ ὁ λόγος, ἔπεται, ὅτι ἐστὶν ἀρχὴ διάφορος, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ λογικὴ ψυχὴ (ἐθν. σ. 33).

Ὁ ἀνθρώπος νοεῖ καὶ ἀγαπᾷ οὐ μόνον πεπερασμένα, ἀλλὰ καὶ ἀφθαρτὰ· τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ἀρχὴ τις ἀφθαρτος. Ἐὰν ὁ ἀνθρώπος ἦτο μόνον σῶμα, οὐκ ἦτο ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπόδειξις ἀδύνατος, διότι φθαρτὸν μόνον εἰς φθαρτὸν ἀναφέρεται· μόνον ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἐνεργεῖ, εἶναι αὗτος δεκτικὸς νόμου ἐπιτάσσοντος ποιεῖν τὸ ἀγαθὸν καὶ φεύγειν τὸ κακόν· τὸ ἀλογον εἶναι ἀνεπίδεκτον τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ (σ. 35). Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἦναι διάφορος τοῦ σώματος, οὐσία ἀσώματος καὶ νοητικῆ, εἶναι καὶ φύσει ἀθάνατος, τὸ δὲ σῶμά ἐστι φύσει φθαρτόν.

Ἡ νοητικὴ ψυχὴ εἶναι τὸ ἐν συστατικόν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ὁ λόγος δι' οὗ αὕτη γινώσκει τὸ ὑπεραισθητόν, εἶναι θεμελιώδης τῆς ψυχῆς δύναμις, οὐχὶ ὅμως διάφορος αὐτῆς· ὥστε ὁ Ἀθανάσιος ταυτίζει ψυχὴν καὶ νοῦν (de ino. verb. σ. 95).

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ οὐσιώδης μορφή τοῦ σώματος, ἄρα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ αἰσθήσεως αὐτοῦ, καὶ ἐνεργεῖ ἐν ἅπασιν τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ὁ ἀνθρώπος ψυχικῶς ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ σῶμα ἐλήφθη ἐκ τῆς γῆς, ἀμφότερα ὅμως ἀποτελοῦσιν ἐν ἑν.

Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν ἐλεύθερος καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἐστὶ τὸ δυνατόν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ.

Τὸ κακόν δὲν εἶναι ὄν, ἀλλὰ μὴ ὄν. Τὴν ἐλευθερίαν του πρέπει ὁ ἀνθρώπος νὰ μεταχειρίζηται πρὸς γνῶσιν καὶ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτό ἐστὶ τὸ ἀγαθόν· ἐὰν δὲ τραπή ἀπὸ τοῦ Θεοῦ

εἰς τὸ ὑλικόν, στερεῖται τῆς γνώσεως καὶ ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ στέρησις αὕτη ἐστὶ τὸ κακόν.

Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος εἶχε πλεονεκτήματα· ἦν φύσει θνητός, θεῖα δὲ χάριτι κατέστη ἀθάνατος, ἐκτήσατο θεῖον βίον καὶ θεῖαν γνῶσιν. Ὁ ἀνθρώπος μὴ ποιῶν κατὰ τὴν θεῖαν βούλησιν, καὶ διὰ τοῦτο ἁμαρτήσας, ἀπώλεσε τὰ πλεονεκτήματα, καὶ ὁ θεὸς χάριτι ἔδωκεν αὐτῷ· καὶ ἡ ἁμαρτία αὕτη μετεδόθη τοῖς ἀπογόνους (c. Arian. σ. 358 τοῦ Ἀδάμ παραβάontos εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀπάτη διέβη), ἡ ἀληθῆς γνῶσις ἐθολώθη καὶ ἐγένετο ἡ εἰδωλολατρεία (ἐθν. σ. 8). Ἐκ ταύτης τῆς ἁμαρτίας ἐδύνατο νὰ σώσῃ τὸν ἀνθρώπον μόνος ὁ δημιουργήσας αὐτόν, τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐδύνατο ν' ἀντικαταστήσῃ μόνος ὁ ὦν Θεοῦ εἰκὼν, ὁ θεῖος λόγος (de inc. verb. σ. 59)· διὰ τοῦτο ὁ θεῖος λόγος ἐγένετο σὰρξ, ἵνα λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἀνακαινίσῃ τὴν ζωὴν θεῖα χάριτι, νικήσῃ τὸν θάνατον καὶ διὰ τῆς διδασχῆς αὐτοῦ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ (σ. 73, 60 καὶ ἐφ.). Ὁ λόγος ἔλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἐστὶ θεὸς ἅμα καὶ ἀνθρώπος (σ. 624· εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ θεὸς καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτός)· ὁ θεῖος ἀνθρώπος ἀπέθανε διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν· ψυχὴ τε καὶ σῶμα καθίστανται ἀθάνατα, διότι ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι αἰτία τῆς τῶν πάντων ἀναστάσεως.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Ἀθανασίου ἀνῆρσε τὴν ἀρεσιν τῶν περὶ τὸν Ἄρειον καὶ τὸν Ἀπολινάριον. Ἀληθῶς ὁ Ἀθανάσιος ἔδειξε καὶ ἐνέργειαν καὶ σταθερότητα καὶ μεγαλόνοιαν· διὰ τοῦτο καὶ δικαίως κατέκτησε τὸν τότε κόσμον, καὶ κατέστη τὸ φόβητρον τῶν αἱρέσεων.

Β. Βασίλειος ὁ μέγας καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἠσπᾶσαντο τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀθανασίου.

Ὁ Βασίλειος ἐγεννήθη περὶ τὸ 330 ἔτος ἐν Καισαρίᾳ, ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις καὶ Κωνσταντινουπόλει, συνεφιλιώθη ἐν Ἀθήναις μετὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ· τριακοντούτης ἐπανῆλθεν εἰς Καισάρειαν καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὸν ἀσκητικὸν βίον· ἐν δὲ τῷ 364 ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου, ἵνα λάβῃ τὸ

ἀξιωμα τοῦ πρεσβυτέρου ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 379 (1).

Ὁ δὲ Ἱρηγόριος λαβὼν τὸν χριστιανισμόν ἐγένετο ἐπίσκοπος ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεώς του· ἔπειτα ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὑπεράσπισεν αὐτόν, ἐγένετο ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 390 (2). Καίτοι δὲ ἡ θεωρία ἀμφοτέρων εἶναι ἡ αὐτὴ τῆ τοῦ Ἀθανασίου, αὕτη ὅμως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπέκτασις τῆς τοῦ Ἀθανασίου.

Οὗτοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Θεός ἐστὶν εἷς, δημιουργὸς συγκρατῶν πάντα. Τοῦτο καὶ ἡ ἐκτὸς δημιουργία διδάσκει καὶ ὁ ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν νόμος (Γρηγορ. οἱ. 34). Ὁ Θεός ἐστὶν οὐσία, εἷς ἐν τρισὶ προσώποις (οἱ. 37). Ὁ Θεός ἐστὶν ἐν τῇ διαιρέσει τρία καὶ τὰ τρία ἓν· ἐν τρισὶν ἐστὶν ἡ μία Θεότης (οἱ. 40).

Ὁ πατήρ ἐστὶ Θεός, ὁ υἱὸς Θεός καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ὅμως ἐστὶν εἷς μόνος Θεός (οἱ. 23). Ὁ τρισυπόστατος οὗτος Θεός ἠδουλήθη νὰ φανερώσῃ τὴν δόξαν του καὶ ἐκτὸς· διὰ τοῦτο ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενὸς διὰ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ὅπως ὑψωθῇ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ γένηται μακάριος, διότι οὗτος εἶναι ὁ οὐσιώδης τοῦ ἀνθρώπου προορισμός, εἰς ὃν καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ βούλεσθαι ἀναφέρεται (Basil. Hom. in psal. 48). Τὸ τέλος τοῦ κόσμου ἐστὶ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ νὰ ὑμνήσῃ τὸν Θεόν καὶ αὐτόν νὰ μιμῆται (οἱ. 39). Τὸ φυσικὸν κακὸν εἶναι κυρίως μέσον πρὸς κτήσιν τῆς μακροτήτος. Ὁ Θεός δὲν εἶναι αἷτιος τοῦ κακοῦ.

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ αὐτὴ καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ τῷ νῷ (Basil. const. mon. 2)· ἡ ψυχὴ δ' ἔχει δύο δυνάμεις, τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν ζωτικὴν· ὁ δὲ λόγος ἐστὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἐν παντὶ τῷ σώματι, ἐξ αὐτῆς λαμβάνει ἡ ὕλη,

(1) Περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, τῶν ἐκδόσεων καὶ θεωρίας ἐν Π. τομ. σελ. 354—425 τῆς φιλ. καὶ κριτ. ἐστ. τοῦ Κ. Κοντογόνη.

(2) Περὶ Γρηγορ. Ναζιανζ. ἐν τῷ II τόμῳ τοῦ αὐτοῦ σελ. 532 καὶ ἐφ.

ἐξ ἧς τὸ σῶμα, τὴν ζωτικὴν φύσιν, τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς καὶ γίνεται ὄργανον τῆς ψυχῆς (Basil. οἱ. 22).

Ἐκ τῶν δύο γνωστικῶν πηγῶν ἡ μὲν αἴσθησις ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰσθητόν, ὁ δὲ λόγος εἰς τὸ ὑπεραισθητόν· ἡ αἴσθησις ἀνευ φωτὸς δὲν δύναται νὰ ἴδῃ τὰ ἀντικείμενα, οὕτω καὶ τοῦ λόγου ἡ ἐνέργεια δρίζεται διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, πῶς ἐξηγοῦνται τὰ ῥητὰ τοῦ Βασιλείου καὶ Γρηγορίου περὶ τῆς ἐνσωματώσεως κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν· διὸ ἀμφότεροι διδάσκουσι, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔλαβε καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, διότι ὁ ἄνθρωπος ἀνευ τοῦ νοῦ δὲν θά ἦτο ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῷον (Greg. οἱ. 54).

Ἐκ δὲ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς βέλτιον συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Τὸ κακὸν ἔγκειται ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ ἀνθρώπου· ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, εἶναι ἕκαστος αἷτιος τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ· ἡ μοχθηρία εἶναι στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, πτώσις ἀπὸ τῆς ἀρετῆς· ἡ δ' ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ὑγίεια τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ κακία νόσος αὐτῆς. Τὸ δὲ μέγιστον τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὸν εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός. Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦτο εἶναι νὰ ζῇ ἐναρέτως καὶ οὐχὶ ἐν ὑλικαῖς ἡδοναῖς· τούτων πρέπει νὰ ἀρχῇ διὰ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως καὶ διὰ πάντος τοῦ βίου νὰ ὑποτάσσεται τῷ Θεῷ νόμῳ. Ἐὰν τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου ἦναι ἐν τῇ ἀρετῇ, εἶναι ἡ ρίζα πασῶν τῶν ἐντολῶν· ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός· ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ζωὴν καὶ εὐδαιμονίαν. Ὁ ἄνθρωπος πεσὼν ἀπώλεσε τὴν ἐν τῷ Θεῷ ζωὴν, τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἀληθὴς Θεός καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος. Ἡ Θεότης ἠνώθη μετὰ τῆς σαρκὸς διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ὁ Χριστὸς διὰ τῶν παθῶν καὶ τοῦ θανάτου ἐξηφάνισε τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν θάνατον ἐνίκησεν, ἔδωκεν ἡμῖν τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἡμᾶς υἱοὺς Θεοῦ ἐποίησεν (Gr. οἱ. 23). Διὰ τοῦτο ὁ χριστιανισμὸς οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, εἰμὴ ἀνύψωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὁμοίω-

σιν τῷ Θεῷ. Ὁ Βασίλειος ἦτο ἐν τῷ πρακτικῷ μέγας, ὡς χαρακτηρίζεται, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὡς θεωρητικὸς καὶ ὡς πρακτικὸς σπουδαῖος, ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Νύσσης μετὰ τὸν Ἰωριγένην ἦτο ὁ ἐπιστημονικώτερος.

9. Γρηγόριος ὁ Νύσσης (1) ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ ἁγίου Βασιλείου καὶ ἐγεννήθη ἐν ἔτει 331· ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς του ἀφιερῶθη εἰς τὴν ῥητορικὴν, ἐν ἔτει 371 ἐγένετο ἐπίσκοπος Νύσσης, κατεπολέμησε τὸν Ἀρειανισμόν καὶ ἐζήτησε ἄποδείξει τὸν χριστιανισμόν ἀληθῆ καὶ θεῖον· ἐν ἔτει 381 ἔλαβε θέσιν ὑψηλὴν ἐν τῇ συνόδῳ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 394.

Ὁ Γρηγόριος ἐγκατέλειπε πραγματείας θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς, ἐζήτησε νὰ θεμελιώσῃ τὸ σύνολον τῶν ὀρθοδόξων θεωριῶν ὑπ' ὄψιν λαβῶν τὰ δόγματα τῆς ἁγίας Γραφῆς, κατεπολέμησε τὴν περὶ προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς θεωρίαν καὶ τὴν περὶ αἰδιότητος κόσμου τοῦ Ἰωριγένους, ἣν Ἀρειανοὶ καὶ Πελαγίανοι ὑπεστήριξαν.

Ἐν δὲ τῷ κατηχητικῷ λόγῳ ἀνέπτυξε τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν· ἀποδοὺς δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ κατωτέραν ἀξίαν ἢ τῇ θεολογίᾳ κατέστησε τὴν φιλοσοφίαν θεραπενίδα τῆς θεολογίας. Κατὰ Γρηγόριον Νύσσης οὐτ' αἰσθησις γίνεται χωρὶς ὑλικῆς οὐσίας οὔτε ἀνευ αἰσθήσεως ἐνέργεια τῆς νοερᾶς δυνάμεως. Ἡ πίστις κατ' αὐτὸν ἦτο βᾶσις πάσης γνώσεως· τὴν δὲ γνῶσιν ἡμῶν, ὡς πρὸς τὰ δημιουργηθέντα ὄντα, ἐκλαμβάνει περιορισμένην· διότι οὔτε τὴν οὐσίαν ἡμῶν οὔτε τὴν τῶν αἰσθητῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν οὔτε τὴν ἔνωσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν μετὰ τοῦ σώματος,

(1) Περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, τῆς θεωρίας του, καὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν συγγραμμάτων του ἐν τόμῳ II τῆς φιλολ. καὶ κριτ. ἱστ. τοῦ K. Κοντογόνη σελ. 425 καὶ ἐφ. ἐν δὲ σελ. 428 μέχρι σελ. 448 ἀναφέρονται τὰ συγγράμματά του.

Τὰ ἅπαντα Γρηγορίου Νύσσης ἐξεδόθησαν ὑπὸ L. Sifanus (Basil. 1562 καὶ 1571) ἐν μέρει, τελειότερον ὑπὸ Morcellus. Paris 1615. Τινὰ δὲ ἐξέδωκε Krahniger, Ochler (1858—59)· ἐπραγματεύθησαν περὶ Γρηγορίου Νύσσης Rupp, K. W. Möller 1854. Stigler (die Psychologie des heiligen Gregorius von Nyssa, Regensburg 1857.

οὔτε τὸν Θεόν, οὔτε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· ὁ Θεὸς ὑπὲρ πάντα καὶ τὸ ἀγαθὸν ὧν εἶναι ἀκατάληπτος καὶ ἀνεξερσύνητος (contr. Eunom. I, 12)· μόνον δ' ὅτι ὑπάρχει γινώσκομεν, τί δ' ἔστι δὲν γινώσκομεν. Ὁ Γρηγόριος οὐ μόνον δὲν ἀρνεῖται πᾶσαν δύναμιν τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ποιεῖται λόγον ἀπ' ἐναντίου περὶ τῶν ἀποδείξεων καὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ (do animi. et resurr. σ. 204)· ὅτι ἡ πίστις περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίν ἔστι πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἔμφυτος καὶ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς θείας οἰκονομίας, τῆς σκοπιμότητος, τῆς ἁρμονίας καὶ δυνάμεως τοῦ κόσμου· ἀποδεικνύων δ' ὅτι ἐν τῇ ιδέᾳ τοῦ Θεοῦ ὡς τελειοτάτου ἐνυπάρχει ἡ τοῦ ἐνὸς ἀνήρσεε τὴν πολυθεΐαν. Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ παράγεται ἐκ τοῦ θεᾶσθαι, διότι ἐπισκοπεῖ πάντα. Ὁ Θεὸς ἔστι τὸ κυρίως καὶ πρῶτως ὄν, τὸ ἀγαθόν, ἐν τῷ ἀγαθῷ περιέχονται πάντα. Ὁ Θεὸς ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸν ὧν ἔστιν αὐτάρκης, μακάριος, ἀσώματος, αἴδιος, νοῦς αἰδῖος, ἔχει σοφίαν, βούλησιν καὶ δύναμιν καὶ ἔστι πανταχοῦ παρὼν τῇ δυνάμει καὶ σοφίᾳ αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τριάδος συμφωνεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς θείας οὐσίας καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑποστάσεων. Ὁ Θεὸς οὐσία εἰς διακρίνεται εἰς ὑποστάσεις, πατέρα, υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα· ἐν δ' ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ἔστιν οὐσία ἢ ὅλη θεότης· ἐκάστη ἔστι Θεός, δὲν εἶναι ὅμως τρεῖς Θεοὶ, ἀλλ' εἰς, διότι ἡ οὐσία ἔστι μία. Ὁ πατήρ ἔστιν ἀναρχος καὶ ἀγέννητος, ὁ υἱὸς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ πατρὸς· ἐπειδὴ ὁ υἱὸς ἔστιν ὁ λόγος, οὐδέποτε ὁ πατήρ ἦτο ἄλογος· ἀλλ' ὁ λόγος δὲν εἶναι μία ιδιότης τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς δεύτερον πρόσωπον· δὲν εἶναι δ' ἐφήμερος, ἀλλ' αἰδῖος καὶ ζωή· ἀλλ' ἐπειδὴ ζωὴ ἀνευ βουλήσεως δὲν ὑπάρχει, ἔχει ὁ λόγος καὶ δύναμιν προαιρετικὴν· ἡ βούλησις αὐτοῦ πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἀγαθὴ καὶ ἐνεργητικὴ, ἐπομένως ὁ λόγος καὶ βούλησιν ἔχων καὶ δύναμιν εἶναι ἡ δύναμις, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς. Τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸ τρίτον πρόσωπον, ἔστι κατ' αὐτὸν ἐπίσης δύναμις ἀχώριστος τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ οὐσία μετ' ἀμφοτέρων ἔν.

Ὁ Γρηγόριος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ τριπλῆ τοῦ θεοῦ ζωὴ ἐστὶν ἓν, ὡς ἓν ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ὁ λόγος καὶ ὁ νοῦς.

Ὁ τρισυπόστατος οὗτος θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τῆς ἀπειρου ἀγαθότητος αὐτοῦ· ἡ βούλησις σοφία καὶ δύναμις τοῦ θεοῦ ἐνεργοῦσι πρὸς ἓν· ἐπειδὴ αἱ τρεῖς εἰσὶν ἀχώριστοι, δὲν εἶναι ἡ βούλησις δύναμις ἄλογος, ἡ σοφία (λόγος) δὲν εἶναι ἄσθενής. Ἐπειδὴ ἐν τῇ δημιουργίᾳ ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν, ἀγαθότητα καὶ παντοδυναμίαν αὐτοῦ, δύναται ἡ περὶ κόσμου θεωρία νὰ φέρῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ.

Ἡ δὲ δημιουργία παρήχθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἡ θεία βούλησις κατέστη ὕλη καὶ οὐσία τῶν δημιουργημάτων· ἐπειδὴ ἡ δημιουργία ἐγένετο, δὲν εἶναι ἀίδιος, ἀλλ' ἔγχρονος.

Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη χάριν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως διὰ τοῦ κόσμου ἔλθῃ εἰς γνῶσιν τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ τὸν κόσμον δὲν ἐδημιούργησεν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης, ἵνα ὁ ἀνθρώπος κατασταθῇ μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν. Κατὰ τὸν Γρηγόριον ὁ ἀνθρώπος γίνεται συγχρόνως κατὰ τε ψυχὴν καὶ σῶμα· καὶ ἐπειδὴ εἶναι εἷς, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ μίαν κοινὴν ἀρχὴν τῆς συνθέσεως· ἐν τῷ σπέρματι ἐστὶν ὁ ὅλος ἀνθρώπος καὶ ἀναπτύσσεται ἐξ αὐτοῦ βαθμηδόν, πρῶτον ὡς θρεπτικὴ ψυχὴ, ἔπειτα ὡς αἰσθητικὴ καὶ τρίτον ὡς νοητικὴ.

Τῷ σώματι παρέχεται ζωὴ καὶ κίνησις, ἡ αἰσθητικὴ, δι' ἧς τὸ σῶμα αἰσθάνεται, καὶ τὸ λογικόν, δι' οὗ νοεῖ· ἀλλ' αἱ τρεῖς αὗται δυνάμεις δὲν εἶναι ψυχαι, ἀλλὰ δυνάμεις τῆς μιᾶς ψυχῆς, καὶ διὰ μὲν τῶν κατωτέρων δυνάμεων ἔχει ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα σχέσιν, διὰ δὲ τῶν ἀνωτέρων ἐστὶν ὑπὲρ τὸ σῶμα (de anim. 100· ἐν δυσὶν γὰρ ὁ εἷς ἀνθρώπος ἡρμίσται, ψυχῆς τε καὶ σώματος)· ὧν δ' εἷς ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑλικοῦ καὶ ἰδανικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος ἀποδεικνύει τὴν προὑπαρξίν τῆς ψυχῆς ἀνυπόστατον καὶ πολεμεῖ τὸν Ὀριγένην. Ἐπειδὴ ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, δὲν δύναται καὶ ἡ γένεσις αὐτῆς νὰ προηγηθῇ τῆς τοῦ σώματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ προέλθῃ συγχρόνως (de anim. et ej. resurr. σ. 241)· ἀλλὰ τὸν τρόπον

τοῦ συνδέσμου ἀμφοτέρων δὲν ἐκθέτει σαφῶς. Τὰ δημιουργήματα διαιρεῖ εἰς νοητικὰ καὶ ὑλικὰ, τὰ δὲ νοητικὰ εἰς ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους διαιρῶν θεωρεῖ ἐλεύθερα καὶ θεία χάριτι καὶ οὐχὶ φύσει ἀθάνατα.

Τὴν δ' ἐλευθερίαν θεωρεῖ ὡς ιδιότητα οὐσιώδη τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως· ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐλεύθερος, τοῦτο ἀποδεικνύει ἐκ τῆς λογικῆς αὐτοῦ φύσεως· διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα δὲν εἶναι αἷτιον τοῦ κακοῦ, διότι καὶ τοῦτό ἐστὶν, ὡς ἡ ψυχὴ, ἀγαθόν (de mortuis σ. 636). Ἡ ψυχὴ καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν μένει φυλάττουσα τὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος, μεθ' ὧν συνδέεται· ἡ ἀνάστασις ἐστὶν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασις, ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἀναστάσει περιβληθήσεται μετὰ τοῦ αὐτοῦ σώματος. Τὸ αἷτιον τοῦ κακοῦ κεῖται μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ δὲ κακὸν δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλὰ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ (de anim. et ej. resurr. σ. 223).

Τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶν ὁ θεός, διότι οὗτός ἐστὶν ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν πτώσιν καὶ τὴν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν συμφωνεῖ μετὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ τῷ Φίλωνι ἐπόμενος χωρίζει τὸν ὅλον ἀνθρώπον εἰς δύο, τὸν ἰδανικὸν καὶ ὑλικόν. Ὁ θεός (λέγει) ἐπλασε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὸν ἰδανικόν, ὁ δ' Ἀδάμ ἦτο ὁ ὑλικός· αὕτη δ' ἡ διαφορὰ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς περὶ πτώσεως καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς θεωρίας (de hom. orig. 161). Ὁ ἰδανικὸς ἀνθρώπος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὁμοίος τοῖς ἀγγέλοις (ἐν τῷ αὐτῷ 17 ὅμοιος τοῖς ἀγγέλοις ὁ ἀνθρώπος πρὸ τῆς παραβάσεως ἦν), ἀγνός, ἀπαραμόρφωτος, ἀσώματος, ἀνευ διαφορᾶς γένους, ἐλεύθερος ἀλογίας καὶ ὑλικοῦ βίου, νεότητος, γήρατος, νόσων καὶ θανάτου, ἀπαθὴς καὶ μακάριος (1).

(1) De anim. et resurr. p. 252· ἐν τῇ πρώτῃ ζωῇ, ἥς αὐτὸς ὁ θεός γέγονε δημιουργός, οὔτε γῆρας ἦν, οὔτε νηπιότης, οὔτε κατὰ τὰς πολυτρόπους ἀββασίας πάθη, οὔτε ἄλλο τῆς σωματικῆς ταλαιπωρίας οὐδὲν, ἀλλὰ θεῶν τι χρηματὴν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὶν ἐν ὁρμῇ γίνεσθαι τοῦ κακοῦ τὸ ἀνθρώπινον· ὅσα ἐκ τῆς ἀλόγου ζωῆς τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεμίχθη φύσει, αὐτὸ πρότερον ἦν ἐν ἡμῶν, πρὶν εἰς πάθος διὰ κακίας πεσεῖν τὸ ἀνθρώπινον.

Ἐάν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δὲν ἠμάρτανεν, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις θὰ ἐγένετο ὡς ἡ ἀγγελικὴ· ἀλλὰ συνεπεία τῆς ἀμαρτίας περιεβλήθη ἡ ἀνωτέρα φύσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ σώματος· ὥστε ἡ γένεσις τοῦ ὑλικοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνέπεια τῆς ἀμαρτίας· συνεπεία αὐτῆς ἔπεσεν ὁ ἀνθρωπος εἰς τὴν ζωώδη φύσιν, προήλθεν ἡ χρεία τοῦ ποτοῦ καὶ τοῦ φαγητοῦ, τὸ γῆρας, ὁ θάνατος, ὁ χωρισμὸς τῶν γενῶν, ἡ αὐξίσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔπρεπε νὰ τεληῖται ὑλικῶς (de anim. et resurr. σ. 258). Ἀλλ' αἱ ὑλικαὶ ὁρμαὶ εἰσι μέσα πρὸς τὴν ἀρετὴν· αὕτη ὑπάρχει, ἐάν ἀρχῇ ὁ λόγος, ἐάν δ' αἱ ὁρμαὶ ἀρχωσιν, ἡ κακία. Ἐπειδὴ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ ἀνθρωπος δὲν ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν, ἐστὶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ νὰ φανῇ τοῦ Θεοῦ σκοποῦ ἱκανός.

Ἡ θεωρία αὕτη δεικνύει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Φίλιωνος καὶ τῶν νέων Πλατωνικῶν πρὸς τὸν Γρηγόριον.

Ὁ ἀνθρωπος διὰ τῆς ἀμαρτίας ἔπεσεν εἰς τὸν θάνατον τῆς ψυχῆς, διότι ὁ θεὸς ὡς ἀρχὴ τῆς ζωῆς ἐχωρίσθη αὐτῆς· ἔπεσε καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ σώματος, διότι ὁ θάνατος ἦν ἀναγκαῖος. Ἡ ἀμαρτία ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθῇ, ὁ θάνατος νὰ νικηθῇ, ὁ ἀνθρωπος νὰ κατασταθῇ ὅμοιος τοῖς ἀγγέλοις.

Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπως καταστήσῃ τὴν τῷ Θεῷ ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἐστὶ τὸ μέγιστον τέλος τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Γρηγόριον καὶ τὸ τέλος τοῦ συστήματός του, ἐγένετο ἀνθρωπος καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὡς ἀνέστη, ἀναστηθῆσόμεθα καὶ ἡμεῖς· ἐν τῇ ἀναστάσει ἡ ἀμαρτία ἐξαφανίζεται καὶ ἡ φύσις ἡμῶν ἀντικαθίσταται.

Αἱ ἰδέαι αὗται τοῦ Γρηγορίου συνέχονται μετὰ τῶν τοῦ Ἰωριγένους, ὅτι ἡ τιμωρία, ἥτις ἐστὶ μέσον λυτρώσεως, δὲν εἶναι αἰδῖος. Ἐπίσης δὲ συμφωνεῖ καὶ ἡ περὶ ἀναστάσεως ἰδέα τοῦ Γρηγορίου τῇ τοῦ Ἰωριγένους. Ἐν αὐτῷ σώματι ἀναστηθῆσεται καὶ ἔξει τὴν αὐτὴν μορφήν, ἣν εἶχεν· ἀλλὰ τὸ σῶμα ἔξει φύσιν αἰθέριον, ἡ διαφορὰ τῶν γενῶν ἐκλείπει, διότι εἶναι συνέπεια τῆς ἀμαρτίας· ὅλαι αἱ ἄλογοι δυνάμεις ἀποκλεισθήσονται ἀπὸ τοῦ ἀναστάντος σώματος, καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἀποκαταστήσεται ὁ ἀνθρωπος ὅμοιος τοῖς ἀγγέλοις, ὡς ἦν πρὸ τῆς πτώσεως.

Μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔσται ἡ κρίσις, οἱ μὲν δίκαιοι δοξασθήσονται, οἱ δὲ μὴ δίκαιοι τιμωρηθήσονται καὶ ἀποκλεισθήσονται τῆς οὐρανοῦ βασιλείας.

Ἐπειδὴ τὸ κακὸν οὐκ ἔσται αἰδῖον, ἔσται ἡ τιμωρία μέσον καθαρμοῦ, δι' οὗ τὸ κακὸν καὶ ἄλογον θέλει ἐξαφανισθῆ καὶ μείνει μόνον τὸ ἀγαθόν· ἡ ἀποκατάστασις ἔσται κοινή· τότε ὁ θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, καθ' ὅσον πάντα ἔσονται ἐν τῷ Θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἐν πᾶσιν (de anim. ect. p. 228). Αὕτη ἡ περὶ τὸ τέλος τοῦ κόσμου θεωρία τοῦ Γρηγορίου συνέχεται μετὰ τῆς τοῦ Ἰωριγένους, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ἀλληγορικὴν ἐξήγησιν τῆς ἱερᾶς Γραφῆς.

Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη περὶ κοινῆς ἀποκαταστάσεως δὲν συμβιβάζεται, ὡς τοῦτο φανερόν εἶναι, πρὸς τὴν αἰδιότητα τῆς τιμωρίας. Ἐν τῷ τέλος ὅμως τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ἡ ὁμοίωσις πρὸς τὸ θεῖον, ἡ ἡρεμία τοῦ πνεύματος, δὲν ἀρχεται ἀπ' αὐτοῦ (τέλους), ὡς παρὰ τῷ Ἰωριγένει νέα ἔξοδος.

10. Ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ ὁ Μινούκιος Φήλιξ, ὁ Ἀρνόβιος, ὁ Λακτάντιος καὶ λοιποὶ ἦσαν κατώτεροι τοῦ Τερτυλλιανοῦ.

Μάρκος Μινούκιος Φήλιξ Ῥωμαῖος δικηγόρος ὑπεράσπισε τὴν χριστιανικὴν πίστιν περὶ ἑνὸς Θεοῦ καὶ κατεπολέμησε τὸν πολυθεϊσμὸν ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ ἀληθὴς θεὸς ἐστὶ πανταχοῦ παρὼν, ὁ ἀνθρωπος ἀθάνατος καὶ ὁ κόσμος φθαρτός (1).

11. Ὁ δὲ Ἀρνόβιος (adversus gentes) (2) κατεπολέμησεν ἐκτενέστερον τοῦ Μινουκίου, ὑπεράσπισε τὸν ἑνα Θεὸν, ἀπέρριψε τὴν ἀλληγορικὴν ἐξήγησιν, καὶ τὴν περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἀμφιβολίαν ἐθεώρησεν ἀναξίαν ἀναιρέσεως, διότι ἡ πίστις περὶ τὸν Θεὸν εἶναι ἔμφυτος. Ἐν Θεὸν ὀνομάζει ἀπειρον καὶ αἰδῖον καὶ χώραν πάντων τῶν ὄντων, τὸν δὲ Χριστὸν πράγματι Θεόν. Ὁ Ἀρνόβιος φαίνεται ὅτι ἐγίνωσκε τὸν Πλάτωνα, διότι πολεμεῖ

(1) Ἡ τοῦ Κοντογάνη φιλολ. καὶ κριτ. ἱστορ. πραγματεύεται περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐκδόσεων τῶν συγγραμμάτων του, Ἄ' τόμ. σελ. 678—691. Ἐπι δὲ ἐξεδόθη, ἐκτὸς τοῦ Μοράλτου, καὶ ὑπὸ Oehler (1849) καὶ I. Kasser (1863).

(2) Περὶ τοῦ βίου, τοῦ συγγράμματος καὶ τῶν ἐκδόσεων ἐν τῷ αὐτῷ σελ. 747—754.

τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶ φύσει ἀθάνατος καὶ ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι ἀνάμνησις. Ἐπίσης δὲ πολεμεῖ καὶ τὸν Ἐπίκουρον ἰσχυριζόμενον τὴν ψυχὴν θνητὴν, διότι πέραν τοῦ τάφου ἀμοιβὴ δὲν ὑπάρχει. Ἡ ἀθανασία κατ' Ἀρνόβιον εἶναι χάρις· ἡ ψυχὴ κατὰγεται ἐκ κατωτέρας τοῦ θεοῦ δυνάμεως (adv. gentes I, 2). Περὶ δὲ τῆς παραγωγῆς τῶν ψυχῶν καὶ τῆς διαρκείας αὐτῶν λέγει ὁ Ἀρνόβιος ὅτι δὲν γινώσκωμεν.

12. Ὁ δὲ Ἰερώνυμος μαθητὴς Ἀρνόβιου καταγόμενος ἐκ γονέων ἐθνικῶν μετέστη εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐν ἔτει 303. Συνέγραψεν εἰσηγήσεις θείας καὶ ἐζήτησε τὴν φιλοσοφίαν νὰ συνδέσῃ μετὰ τῆς ὀρθοκείας. Τὸν ἀνθρώπον ὑπέθετε συγκείμενον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα οὐσίας διαφόρους, τὴν δὲ ψυχὴν οὐσίαν ἀόρατον, ἀσώματον καὶ πνευματικὴν, τὸν δὲ λόγον κυρίαν δυνάμιν αὐτῆς· λέγει δ' ὅτι τὸ σῶμα λαμβάνον ἐκ τῆς ψυχῆς ζωὴν καὶ αἴσθησιν δὲν εἶναι κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν, καὶ ἡ σὰρξ δὲν πρέπει νὰ καταδικασθῇ, ἀλλὰ μόνον τὰ ἔργα τῆς σαρκός (Comm. εἰς Isai. I, 14). Πηγὴν δὲ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἐθεώρει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου· τὴν δ' ἀγάπην ὑπελάμβανε κέντρον ὅλων τῶν ἀρετῶν, τὴν δ' εὐδαιμονίαν ἡμῶν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου.

13. Φερμιανὸς Λακτάντιος ἐσπούδασε παρὰ τῷ Ἀρνόβιῳ τὴν ῥητορικὴν, ἐγένετο χριστιανὸς καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 325 (1).

Ὁ Λακτάντιος ἐγίνωσκε τὰ φιλοσοφικὰ τῶν ἐθνικῶν συστήματα, καὶ, ἅμα ἔλαβε τὸν χριστιανισμόν, προσέθετο αὐτοῖς νὰ ἀντιτάξῃ τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν (Lact. inst. div. I, 3). Τὰς δὲ χριστιανικὰς ἀληθείας ἐζήτησε νὰ πραγματευθῇ φιλοσοφικῶς· εἰσεχώρησαν ὁμῶς καὶ τινὰ ἐθνικὰ φιλοσοφήματα, εἰ καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις αὐτῷ εἶναι ὑπέροχος.

Τῷ Λακτάντιῳ μέγιστον ἀγαθὸν ἐστὶν ἡ ὀρθοκεία. Τὴν τοῦ θεοῦ ὑπαρξίν ἀποδεικνύει ἐκ τῆς τελειότητος αὐτοῦ· ἐπειδὴ ὁ θεὸς τέλειος, ἐστὶ καὶ εἷς· εἴαν ἦσαν πολλοί, θὰ ἠβούλοντο ἕνα.

(1) Περὶ τοῦ βίου τῶν συγγραμμάτων, ἐκδόσεων καὶ λοιπῶν πραγματικῶν εἰς τὴν φιλ. καὶ κριτ. ἱστ. τοῦ Κ. Κοντογόνη Α'. τόμ. σελ. 755—767.

τὰ, θὰ προήρχοντο πόλεμοι καὶ ἡ τάξις θὰ ἀνῆρεῖτο· ἐπειδὴ τὸ ὅλον δύναται νὰ ὑπάρχῃ, καὶ μία πρόνοια ἀρχει, κυβερνᾶται ὑπὸ τῆς βουλήσεως ἑνὸς (inst. div. I, 3). Ὁ εἷς οὗτος θεὸς χάριν τοῦ ἀνθρώπου ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως ἐκ τοῦ μηδενός.

Ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς οὐσία δὲν εἶναι δύο θεοί, ἀλλ' εἷς· περὶ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος διευκρινίζει οὐδέν. Τὸν υἱὸν διακρίνει τῶν πνευμάτων. Ταῦτα δ' ἐκ φθόνου πρὸς τὴν δόξαν τοῦ υἱοῦ ἐγένοντο κακὰ καὶ διάβολοι (inst. I, 2)· ἐπειδὴ ὁ θεὸς τῷ πνεύματι τούτῳ ἔδωκεν ἐξουσίαν ὑπὲρ τὸν κόσμον, εἶναι ὁ ὕλικὸς κόσμος τὸ βασίλειον τοῦ διαδόλου, ὃς πεσὼν ἔσυρε καὶ πολλοὺς ἀγγέλους καὶ ἐποίησεν ὑπηρέτας τοῦ κακοῦ ἦται τῆς ὕλης (inst. I, 2).

Ὁ ἀνθρώπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ εἶναι φύσεως φωτεινοῦς ἢ πυροειδοῦς, εἶναι ὅμως τοσοῦτον λεπτή, ὥστε εἶναι ἀόρατος καὶ διὰ τοῦτο ὡς πρὸς τὸ σῶμα, δηλ. σχετικῶς, ἀσώματος· ἡ ψυχὴ δὲν κατὰγεται ἐκ τῆς γῆς ὡς τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ καὶ διήκει δι' ὅλου τοῦ σώματος· αὐτὴ εἶναι φύσεως πνευματικῆς (inst. I, 7)· ἅμα τῇ συλλήφει ἀναπτύσσεται αὕτη ἐν τῇ μήτρᾳ μετὰ τοῦ σώματος. Τὴν ψυχὴν δίδει μόνος ὁ θεός· ὁ λόγος ἐστὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ κεφαλῇ· ἡ ψυχολογία τοῦ Λακτάντιου συνέχεται μετὰ τῆς Στωϊκῆς. Τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐκλαμβάνει ἀντίθετα, καὶ ὅτι τῇ μὲν ψυχῇ ἐνοικεῖ τὸ ἀγαθόν, ἐν δὲ τῷ σώματι τὸ κακόν (de ira Dei 15)· ἄρα ἡ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἕδρα ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἡ δὲ τοῦ κακοῦ τὸ σῶμα (inst. I, 7). Τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἐστὶ μόνον τῇ ψυχῇ ἴδιον οὐχὶ δὲ τῷ σώματι· ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἀρετὴ εἰσι μέσα πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ, ὃ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται· ἐπειδὴ τοῦτο ἐστὶν ὑπὲρ τοῦτον τὸν χρόνον, ἐστὶν ἡ ἀθανασία, καὶ αὐτὴ ἡ ἀτίδιος καὶ μακαρία ζωὴ ἐν τῷ θεῷ (inst. I, 3). Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀγγέλων ἐδημιούργησεν ὁ θεὸς καὶ ἀπείρους ψυχὰς, ἃς κατ' ἀρχὰς εἰς ἀσθενῆ σώματα περιέκλεισεν, ἵνα αὐταὶ ἐκλέξωσι τὸ ἀγαθόν καὶ γέλῳσι δι' ἀγῶνος ἀξίαι τῆς ἀθανασίας.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δὲν ἐτηρήθη ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἔπεσεν εἰς τὸν θάνατον· συνεπεία τούτου ἀπώλεσε τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὀρησκείαν καὶ τὴν ἀρετὴν (inst. I, 4 καὶ ἐφ.). Διὰ τοῦτο ἅμα ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐνεφανίσθη ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἔλαβε φύσιν ἀνθρωπίνην, ἵνα διὰ τοῦ αὐτοῦ θανάτου νικήσῃ τὸν θάνατον, ἐπαναγάγῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ κηρύξῃ τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν καὶ τὴν ἀληθῆ ὀρησκείαν.

Ὁ Λακτάντιος δὲν ἀπτεται τοῦ ὑπεραισθητοῦ βίου τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ αἱ ἠθικαὶ θεωρίαι αὐτοῦ ἔχουσι χαρακτῆρα φιλοσοφικόν.

Τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος παραδέχεται, εἰ καὶ ἡ περὶ σώματος ἰδέα αὐτοῦ εἶναι ἀντιφατικὴ. Ὁ Λακτάντιος ἠντλήσεν ἐκ τοῦ περὶ φύσεως Θεῶν τοῦ Κικέρωνος ζητῶν νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἡμαρτημένη οὐσα δὲν φέρει εἰς ἀλήθειαν, ἀλλὰ μόνη ἢ ἀποκάλυψις.

14. Ὡς ὁ Ἀθανάσιος ἐν τῇ Ἀνάτολῃ, καὶ ὁ Ἰλάριος κατεπόλεμησε τὸν Ἀρειανισμόν ἐν τῇ δύσει, οὗτος ἐθνικὸς ὢν μετέστη εἰς τὸν Χριστιανισμόν (1).

Κατὰ τὸν Ἰλάριον ὁ Θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην γνῶσιν, καὶ ἐπειδὴ ὑπὲρ αὐτὴν, πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅσα περὶ ἑαυτοῦ ἐφανέρωσεν (de trinit. I, 2. 1, 4). Ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπλή καὶ ἀσώματος, ἀπαθής, ἀφθαρτος, ἀέδιος· ὁ Θεὸς ἐστὶν εἷς ἐν τρισὶ προσώποις· ὁ υἱὸς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ πατρὸς ὁμοούσιος τῷ πατρὶ· οὕτω καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐξ ἀγάπης· ἀέδιος ὕλη δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ πάντα ἐποίησεν ἐκ τοῦ μηδενός (de trinit. I, 4): ὅσα ἐποίησε πάντα εἰσὶν ἀγαθὰ· τὸ κακὸν δὲν εἶναι οὐσία. Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ οὐσα διάφορος οὐσία τοῦ σώματος ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ (de trinit. I, 10). Ὁ Ἰλάριος ἐπεὶ μὲν τὴν ψυχὴν ὀνομάζει πνεῦμα ὅτε δὲ σωματικὴν· τῷ δὲ Τερτυλλιανῷ συμφωνῶν ἐκλαμβάνει

(1) Κοντογόνη φιλ. καὶ κριτ. ἱστ. Β. τόμ. σελ. 269—286 περὶ τοῦ βίου, συγγραμμάτων, ἐκδόσεων καὶ λοιπῶν.

σῶμα καὶ οὐσίαν τὰ αὐτά· ἡ ψυχὴ καθὼ ἀσώματος ἐστὶν ἀθάνατος· ὁ θάνατός ἐστι χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἐλεύθερος. Τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ Ἀδάμ ἡμάρτησε τὸ ἅλον γένος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Χριστὸς, ὃς ἦν Θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος, ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ σώματι τε καὶ ψυχῇ ἀνεγεννήθημεν· ἐν Χριστῷ τέκνα Θεοῦ καταστάμετες πρέπει ὡς τοιαῦτα νὰ διάγωμεν, διότι μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὸ σῶμα ἀναστήσεται.

15. Ὁ Ἀμβρόσιος (1) μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἦλθεν εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐσπούδασε τὴν νομικὴν καὶ ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 397· καὶ οὗτος κατεπαλέμησε τὸν Ἀρειανισμόν. Ἡ θεωρία τοῦ Ἀμβροσίου οὐδὲν ἔχει νέον, ἀλλ' εἶναι ἐπανάληψις τῶν προτέρων πατέρων.

Καὶ ὁ Ἀμβρόσιος τὸν ἄνθρωπον ὑπέθετεν ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκείμενον, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα διάφορα. Ὁ δὲ λόγος ἐστὶν ἡ μέγιστη τῆς ψυχῆς δύναμις· ἐπεὶ μὲν παραδέχεται τὴν διαίρεσιν τοῦ Πλάτωνος περὶ ψυχῆς, ὅτε δὲ τὴν τῶν Στωϊκῶν· τὸ μὲν ἄλογον διαιρεῖ εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις, τὴν φωνὴν καὶ τὸ γεννητικόν, τὸ δὲ λογικόν εἰς νοῦν καὶ λόγον. Τὸ κακὸν ἐστὶν αὐτῷ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ· περὶ δὲ τοῦ ἠθικοῦ συνεφώνει τοῖς Στωϊκοῖς, ταῦτο ὅμως στηρίζει, ὡς οἱ πρότερον πατέρες, ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ἀρχῆς. Τὴν δὲ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ἰδέαν λαμβάνει ἐκ τοῦ Πλάτωνος.

16. Διασημότερος δὲ τῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας πατέρων ἦτο Λύρηλιος Λύγουστίνος γεννηθεὶς ἐν ἔτει 334· ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν ἐθνικὸς, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ χριστιανὴ· κατ' ἀρχὰς ἐγένετο γραμματοδιδάσκαλος ἐν τῇ πατρίδι, ἔπειτα δὲ διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς ἐν Καρχηδόνι. Εἰς δὲ Ῥώμην μεταβάς προσεκλήθη εἰς Μεδιόλανον, ὅπου ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς καὶ τῶν τοῦ Ἀμβροσίου λόγων ἠκροάσατο, παρ' οὗ ἐν ἔτει 387

(1) Κοντογόνη ἱστορία φιλ. καὶ κριτ. τόμ. Β. σελ. 615—701· περὶ τοῦ βίου, τῶν συγγραμμάτων, ἐκδόσεων κτλ.

καὶ τὸ βάπτισμα ἔλαβε. Πρῶτον τὴν νέαν Πλατωνικὴν σπουδᾶς ἀνεγνώσεν εἰς τὸ μετέπειτα καὶ τοῦ Παύλου τὰς ἐπιστολάς· ἐν ἔτει 394 ἱερώθη, ἐν δ' ἔτει 395 ἐγένετο ἐπίσκοπος καὶ τῷ 430 ἐτελεύτησεν (1).

Ἀπὸ τῶν ἀμφιβολιῶν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν προέβη ὁ Λύγουστινος εἰς τὸν χριστιανισμόν· εἰς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ἀφίκετο ἀναλυτικῶς, ἀπὸ τοῦ κατωτάτου εἰς τὴν ὑπερτάτην ἔννοιαν, τὴν τοῦ ἀπολύτου ὄντος. Ὁ Λύγουστινος ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ κοινὰ ἔννοιαι δὲν εἶναι ἔμφυτοι, ἀλλ' ὅτι πᾶν τὸ τοῦ συνεπιγνωστικοῦ περιεχόμενον κτάται δι' ἐποπτείας ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων· ἐπομένως ὁ Λύγουστινος γινώσκειν ἐκ τῶν προτέρων δὲν ἀνεγνώριζεν, ἀλλὰ παρεδέχετο τῆς γνώσεως δύο πηγὰς, τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν λόγον· τὸ μὲν δι' αἰσθήσεως κτώμενον ἐξώθεν ὑπάρχει καὶ ἐν τόπῳ, τὸ δὲ διὰ τοῦ νοῦ ἐν τόπῳ δὲν γινώσκειται (de immortalit. anim 6, 10)· διὰ μὲν τῆς αἰσθήσεως ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὸν αἰσθητὸν κόσμον, διὰ δὲ τοῦ λόγου τὸν νοητὸν· ἀλλ' ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου ἀποδεικνύται ἡ ἐπιφόρη τῶν νέων Πλατωνικῶν ἐπὶ τὸν Λύγουστινον, ὅστις ἀσπασάμενος τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν προβαίνει ἀναλυτικῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑπερτάτου· ἐπειδὴ ὅμως ἡ φι-

(1) Τὰ ἀπαντα τοῦ Λύγουστινου ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἑράσμου (Bas. 1528—29 καὶ 1569) ὑπὸ τῶν Θεολόγων Λητ. 1577) ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων (Paris 1679—1700)· ἐν Paris 1835, Βενετία 1835. Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἰδίως αἱ Confessiones (Leip., 1837), de civitate Dei (1825, 1850)· ὑπὸ Krabinger ἐξεδόθη τὸ Enchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate (Tübing 1861)· παράθ. Busch, librorum Augustini recensio, Dorp. 1826.

Ἡ δὲ βιογραφία τοῦ Λύγουστινου ὑπὸ τοῦ φίλου του Ποσσιδίου εὑρίσκειται ἐν ταῖς πλείσταις ἐκδόσεσι τῶν συγγραμμάτων του.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραψάντων περὶ Λύγουστινου εἰσὶν : G. F. Wiggers, Versuch einer pragmat. Darstellung des Augustinismus und Pelagianismus, Hamb. 1821—33. Klotz der heilige Kirchenlehrer Augustinus, Aachen 1840. C. Bindemann der heil. Augustinus, I tom. 1841. II tom. 1855. Ἐκτενῶς πραγματεύεται περὶ Λύγουστινου : Friedl. Böhring ἐν τῇ ἐκκλησ. ἱστορίᾳ του (1845), καὶ Neander ἐν τῇ ἐκκλ. ἱστορίᾳ (II tom. καὶ Fortlage (1836) περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Λύγουστινου ὁ Prantl (ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς λογικῆς του, 1855).

λοφία δὲν εὑρίσκει τὸ ὑπέρτατον, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς βαθμὴ πρὸς αὐτό· κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν φιλοσοφίαν ἐτίμα τὰ μέγιστα, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἐξεφράζετο κατ' αὐτῆς τάττων τοὺς φιλοσόφους εἰς τὴν πολιτείαν τοῦ διαβόλου· τὴν δὲ βεβαιότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἔταπτεν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πολιτείαν, διότι διὰ τῆς πίστεως ἀνοίγεται νέα τῆς γνώσεως πηγή, ἡ ἀποκάλυψις. Ἐπειδὴ ὁ λόγος μόνος ἀνευ ἀπάτης δὲν φέρει εἰς τὸ τέλος, ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ ὡς μέσον σωτηρίας τὴν ἀποκάλυψιν, ὅπως πρότερον διὰ τῆς πίστεως ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν ἐκείνου, ὃ δὲν κτάται διὰ μόνου τοῦ λόγου (de vera relig. 24)· ἐπομένως τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ πρέπει ὁ χριστιανὸς πρότερον νὰ πιστεύῃ πρὶν ἢ ζητήσῃ νὰ ἐννοήσῃ αὐτόν· διὰ τοῦτο ὁ Λύγουστινος θεωρεῖ τὴν πίστιν ὡς ἀμεσον, ὡς πρώτην γνῶσιν καὶ ἀνωτέραν τῆς γνώσεως (de trinit. I, 1. de mor. eccl. I, 1), καὶ ὡς ἀγκυραν, δι' ἧς πρέπει νὰ στερεώσωμεν τὴν γνῶσιν ἡμῶν, ἵνα μὴ ἀπατώμεθα· ἐπίσης θέλει φέρει ἡμᾶς οὐ μόνον εἰς γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐποπτείαν οὐσαν μέγιστον τέλος τῆς ὁρμῆς ἡμῶν πρὸς γνῶσιν (Enchir. ad Laur. 5).

Πρὸς δὲ ἀπόκτησιν τῆς ἀνωτέρας γνώσεως ὑποθέτει καὶ ἀπαιτεῖ οὐ μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἠθικὴν τῆς καρδίας ἀγνότητα, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ὑψοῦται εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Λύγουστινος ἀσπάζεται τὴν ἐμπειρίαν καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὸν λόγον· ὕθεν ἀναγνωρίζων γνῶσιν ἐμπειρικὴν καὶ λογικὴν ἀποδίδει ἀμφοτέραις ἀλήθειαν καὶ βεβαιότητα· μεταξὺ ἀμφοτέρων δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις, διότι ἀμφοτέραι ἔχουσι τὴν βάσιν αὐτῶν ἐν τῷ Θεῷ, ὃ δὲ Θεὸς δὲν δύναται νὰ ἀντιφάσκῃ ἑαυτῷ· διὰ τοῦτο ὁ Λύγουστινος συνδέει τὸ ἐμπειρικὸν καὶ λογικὸν μετ' ἀλλήλων. Τὴν δ' ἀέδιον ἀλήθειαν, τὸν θεῖον λόγον, κατ' αὐτὸν δὲν λαμβάνει τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐμμέσως, ἀλλ' ἀμέσως (de vera relig. 35). Ἐκ ταύτης τῆς ἰδέας, τῆς ἀποτελούσης τὸν μέγιστον κανόνα τῆς γνώσεως ἡμῶν, ἐξαρτᾶται ἡ ἀνωτέρα γνῶσις ἡμῶν, καὶ δι' αὐτῆς μόνης δύναται τὸ πνεῦμα ἡμῶν νὰ ποιήσῃ τὴν ἐκ τῆς κατωτέρας γνώσεως εἰς τὴν ἀνωτέραν μετάβασιν·

ἄρα ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος διδάσκει τὴν ψυχὴν ἐσωτερικῶς (Confes. I, 11. de magistr. 11).

Ὁ Θεός ἐστι τὸ πνευματικὸν φῶς τὸ φωτίζον ἀμέσως ἡμᾶς, ὡς ὁ ἥλιος τὸν ὀφθαλμὸν ἡμῶν· ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ γινώσκουμεν πάντα· ὁ δὲ βουλόμενος νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν πρέπει νὰ τραπῆ ἀπὸ τῶν ἐκτὸς εἰς ἑαυτὸν, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ εἰς τὸν Θεόν (de var. relig. 39). Ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα ἡμῶν συνδέεται ἀμέσως μετὰ τοῦ Θεοῦ λόγου, δὲν παραδέχεται τὴν περὶ ἀναμνήσεως θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος (de trin. I, 15). Ἐκ ταύτης ὁμοίως τῆς περὶ ἀνωτέρας γνώσεως θεωρίας τοῦ Λύγουστίνου ἀποδεικνύται, ὅτι αἱ τοῦ Πλάτωνος ἰδέαι πρὸς αὐτὸν εἶχον μεγάλην ἐπιρροήν (Contr. Acad. I, 3). Ἐπειδὴ ἡ περὶ γνώσεως τοῦ Λύγουστίνου θεωρία φέρει τύπον μυστικισμοῦ, διότι ἡ ἀνωτέρα γνώσις ὑπ' αὐτοῦ χαρακτηρίζεται ὡς ἐποπτεία τοῦ Θεοῦ, φαίνεται, ὅτι ἐξηρτάτο ἐκ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Πλατωνικῶν φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Λύγουστίνος ἐξήσκησε καὶ ἐπὶ τοὺς νεωτέρους ἐπιρροήν, διότι τὴν μὲν περὶ ἀμφιβολίας ἰδέαν αὐτοῦ παρέλαβεν ὁ Καρτέσιος, τὴν δὲ περὶ γνώσεως ὁ Μαλεβράγγιος.

Ὁ Θεός κατὰ τὸν Λύγουστίνον εἶναι ἡ ὑψίστη οὐσία, ἡ ὑψίστη ζῶη, ὁ ὑψιστος νοῦς· ὁ Θεός ἐστὶν ἀπόλυτος μονὰς καὶ ἀπλῆ· ἐν ἑαυτῷ μένων εἶναι πανταχοῦ ὄλος, γινώσκων, ἀόριστος· ὁ Θεός ἐστὶ πνεῦμα, διότι τὸ ὄν αὐτοῦ ἐστὶν ἡ γνώσις καὶ βούλησις αὐτοῦ, ἡ ζῶη αὐτοῦ ἐστὶν ὁ ὑψιστος λόγος γινώσκων ἑαυτὸν τε καὶ πάντα, ἡ γνώσις αὐτοῦ (οὐσία σοφία) ἐστὶν ἡ αἰτία πάντων, ἡ βούλησις καὶ πράξις αὐτοῦ ἐστὶν ἀμετάβλητος· ἐνὶ λόγῳ ἐστὶ τὸ ὄν, ὑπὲρ δ' οὐδὲν, βέλτιον, τελειότερον, δύναται νὰ νοηθῆ, ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, αὐτὴ ἡ τελειότης καὶ αὐτὴ ἡ ἀγαθότης (Conf. I, 7). Ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύται ἐκ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου, σαφέστερον ὅμως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἡμῶν πρέπει ὑπὲρ τὸ πνεῦμα ἡμῶν νὰ ὑπάρχῃ ἀλήθεια ἀπόλυτος καὶ ἀμετάβλητος, διότι πᾶν ἀληθές ἐστὶν ἀληθές κατὰ μέθεξιν αὐτῆς τῆς ἀληθείας, καὶ διότι ἄνευ τῆς μεγίστης ἀληθείας οὐδεμίαν ἄλλην νὰ γνωρίσωμεν δυνάμεθα.

Ὁ Θεός οὐσία ἐστὶν εἷς, ἀριθμῷ δὲ τρία πρόσωπα, πατὴρ,

υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα (de Trin. I, 4). Ὁ πατὴρ ἀγέννητος ὢν γεννᾷ τὸν υἱὸν καὶ ἀμφότεροι τὸ πνεῦμα.

Ὁ Θεός ὑπὲρ τὸν κόσμον ὢν ἐδημιούργησεν αὐτὸν ἐκ τοῦ μηδενός· ὁ κόσμος ἐστὶ πρᾶξις τοῦ Θεοῦ ἐλευθέρα. Τὸ πρῶτότυπον, καθ' ὃ ὁ Θεός τὰ ὄντα ἐδημιούργησεν, εἰσὶν αἱ ἰδέαι, ἃς ὁ Θεὸς λόγος κλείει ἐν ἑαυτῷ (Conf. I, 11). Ὁ Λύγουστίνος τὸν Θεὸν ὑποθέτει τῷ κόσμῳ ἕμμονον, καθ' ὅσον ὁ κόσμος εἶναι ὁ πραγματοποιηθεὶς ἐνθετος λόγος, καθ' ὅσον ἡ ἰδέα τοῦ κόσμου καὶ ἡ δύναμις εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου ἀναφέρονται.

Ἡ δημιουργία, ἥτις ἐστὶν ἰδανικὴ καὶ πραγματικὴ, φαίνεται μεμιγμένη ἐκ μὴ ὄντος καὶ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο εὐμετάβλητος. Ὁ κόσμος ἐστὶ τέλειος ὡς ἀποκάλυψις τῆς σοφίας, τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ βασιλείων, φυτοῦ, ζῴου καὶ ἀνθρώπου, ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ἡ ἀνωτέρα.

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν οὐσία διάφορος τοῦ σώματος, αἰθερῆς, ἀόρατος, πνευματικὴ, λόγῳ μόνον γνωριστὴ (de mor. ecel. I, 1). Ἡ ψυχὴ ἐστὶ μὲν ἀπλῆ, πρὸς τι ὅμως ἀνώτερον, δηλ. σχετικῶς. Καὶ οἱ ἄγγελοι ἔχουσι σώματα κατὰ τὸν Λύγουστίνον, πλὴν αἰθερία καὶ φωτοειδῆ· ἡ ψυχὴ ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶναι ὅμως τῷ Θεῷ ὁμοούσιος. Πῶς ὅμως αὕτη προέρχεται, δὲν ἐγίνωσκεν· αἱ ψυχὰι κατ' Λύγουστίνον δὲν προὔπῃρον τῶν σωμάτων, ἀλλὰ συγχρόνως ἐγένοντο, ὡς καὶ τὴν ὅλην δημιουργίαν σύγχρονον παρδέχεται. Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἐδημιουργεῖτο ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἔητο ἀναμάρτητος, διότι ὁ Θεός συνδέσας τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος οὐκ ἔητο αἴτιος τῆς ἀμαρτίας. Αἱ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις εἰσὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνάλογοι ταῖς τοῦ Πλάτωνος.

Ὁ ἀνθρώπος ὡς τέλειος τῆς δημιουργίας συνίσταται ἐκ δύο διαφόρων οὐσιῶν, ψυχῆς τε καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ τηρεῖ τὸ σῶμα ἐνεργοῦσα ἐπ' αὐτὸ, τὸ δὲ σῶμα εἶναι ὄργανον τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ ἐστὶν καθὼ ὑποκείμενον ἐν ἅπασιν τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος, γινώσκει ἑαυτὴν ὡς αἰθερῆ καὶ γινώσκεται μόνον νῶ· ὅλαι αὐτῆς αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ὁμοφώνως καὶ εἰσὶ μία οὐσία· ἡ

κατωτάτη δύναμις τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ φυτικὴ, αὐτῆς ἀνωτέρα ἡ αἰσθητικὴ, καὶ τούτων ἀμφοτέρων ἡ λογικὴ (de Trin. I, 9).

Ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου ἀρχεται ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς παραστάσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἡ παραστατικὴ δύναμις εἶναι κατωτέρα βαθμὶς τῆς γνώσεως. Ἐὰ ὄργανα τῆς δυνάμεως ταύτης εἰσὶν αἱ αἰσθήσεις ἐν τῇ κοινῇ αἰσθήσει συγκεντρούμεναι. Μετὰ τὴν κοινὴν αἰσθησὶν ἔπεται ἡ φαντασία, ἥτις τροφοῦσα τὰς αἰσθητὰς εἰκόνας παριστᾷ τῷ πνεύματι παρούσας (de gen. ad litt. I, 12). Μετὰ δὲ τῆς φαντασίας συνδέεται ἡ μνήμη (νοητικὴ τε καὶ αἰσθητικὴ) (de Trin. I, 15). Τὴν θεωρίαν ταύτην φαίνεται ὅτι παρέλαβεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος (de civ. Dei I, 8). Μετὰ δὲ τῆς μνήμης συνδέεται ὁ λόγος, ὃν αὖθις διακρίνει ὡς δυνάμιν ἐποπτικὴν καὶ διασκεπτικὴν (de quant. anim. 27). Πρὸς δὲ τούτοις διακρίνει μετ' Ἀριστοτέλους νοῦν θεωρητικὸν καὶ νοῦν πρακτικὸν, τὸν δὲ θεωρητικὸν ἐκλαμβάνει ἀνώτερον τοῦ πρακτικοῦ· ἀμφότεροι ὁμοῦς αὐτῷ εἰσὶν ὁ αὐτὸς νοῦς κατὰ δύο διαφόρους ἐνεργείας (de Trin. I, 12).

Μετὰ δὲ τῆς γνωστικῆς δυνάμεως συνέχεται ἡ ὀρεκτικὴ, ἥς τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ βούλησις.

Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ βουλήσει ὀρίζει ἑαυτὸν εἰς πράξιν, εἶναι ἡ βούλησις ἡ κινητικὴ δύναμις, καὶ ἐπειδὴ αὕτη εἶναι τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου βίου, τῆς νοήσεως καὶ πράξεως, ἡδύνατο νὰ εἴπῃ ὁ Λύγουστίνος, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ βούλησις (de civit. Dei I, 14).

Τί δ' ἐνόει ὁ Λύγουστίνος ἐλευθερίαν (liberum arbitrium); ἡ ἐλευθερία αὐτῷ ἐστὶν ἰδιότης τις τῆς βουλήσεως ἀνευ ἀναγκαιότητος· ἡ ἐλευθερία ὡς ἐκλεκτικὴ δύναμις προέρχεται ἡμῖν φύσει. Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ φύσει ἐλεύθερος. Ἐπειδὴ τὰ λογικὰ ὄντα δύνανται νὰ κινηθῶσιν εἰς τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν, εἰσὶ καὶ δεκτικὰ ἁμαρτήματος· πᾶσα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τροπὴ ἐστὶ πτώσις· δι' αὐτῆς μόνῃς καὶ ἡ βούλησις καὶ ὁ βίος μεταβάλλεται, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν λογικῶν ὄντων. Ἐὐμεγιστον ἀγαθὸν τοῦ σώματος ἐστὶ κατ' Ἀύγουστίνον ἡ ψυχὴ, τῆς δὲ ψυχῆς ὁ Θεός.

Ἡ οὐσία τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ Θεοῦ νόμου. Τὸν νόμον τοῦτον γινώσκομεν διὰ τῆς Θείας ἀποκαλύψεως παριστάσεως ἡμῖν τὴν μεγάλην τῆς ἀγάπης ἐντολὴν ἀγάπα τὸν Θεὸν ὑπὲρ πάντα καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν (de mor. eccl. I, 1).

Τὴν ἀρετὴν ὀρίζει ὡς τινὰ ὀρθότητα τῆς ψυχῆς· ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἐλευθερία πάσης ψυχικῆς κινήσεως, οὐδ' ἀναισθησία ὡς ἡ τῶν Στωϊκῶν, ἡ ἀπάθεια, ὑπὸ τοῦ ὑγινοῦς λόγου καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποβρίπτομένη. (de civ. Dei I, 14). ἡ δ' ἀρετὴ ἔχει νὰ μετριάσῃ τὰς ψυχικὰς κινήσεις, νὰ περιορίσῃ καὶ καταστήσῃ τῇ ὀρθότητι ὑποτελεῖς, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ὅλως· ἡ ἀρετὴ ὑποτάσσουσα τὰς ἐπιθυμίας τῷ πνεύματι ἐλευθεροῖ τὸν ἀνθρώπον ἀπ' αὐτῶν· διὸ ἐστὶν ἐν αὐτῇ καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία· (de ver. relig. 46). ἡ δὲ κυρίως ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἐν ἣ περιέχονται ἅπασαι αἱ ἀρεταὶ καὶ ἐξ αὐτῆς προέρχονται, μάλιστα δ' αὐταὶ εἰσὶν αὐτὴ ἡ ἀγάπη κατὰ τὰς διαφορὰς αὐτῶν· (de mor. eccl. I, 1). ἡ ἀγάπη φέρει εἰς τὸ τέλος, καὶ ὅσα ἔργα ἐξ αὐτῆς δὲν πηγάζουσι, ταῦτα δὲν ἔχουσιν ἀξίαν διὰ τὴν αἰδίου ζωῆν· (de grat. chr. I, 1). Ὅταν ὁ ἀνθρώπος πρὸς τὸν Θεὸν ὑψωθῇ, καὶ τελειοποιηθῇ δι' αὐξήσεως τῆς ἀρετῆς, κατὰ τὸ τέλος, πρὸς δ' ἐπλάσθη, καὶ τὸ τέλος τοῦτο δὲν εἶναι κατώτερον τοῦ προσωπικοῦ βίου ἐν τῷ Θεῷ.

Ὁ Λύγουστίνος τάσσει τὸ ἠθικὸν κακὸν τῷ ἠθικῷ ἀγαθῷ ἐναντίον δὲν θεωρεῖ τὸ κακὸν οὐσίαν, θετικόν τι, ἀλλὰ διαφορὰν (conf. I, 7). διὰ τοῦτο ὁ Λύγουστίνος πολεμεῖ τοὺς Μανιχαίους, διότι ἐδόξαζον, ὅτι τὸ κακὸν δὲν πηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδ' ὁ διάβολος εἶναι κακόν· (de vera relig. 13). Τὸ ἀγαθὸν ὁ Λύγουστίνος λέγει ὄν, τὸ δὲ κακὸν μὴ ὄν, στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ· ὥστε τὸ κακὸν δυνατὸν εἶναι μόνον διὰ τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ δ' ἀγαθὸν ἐστὶν ἀνευ τοῦ κακοῦ δυνατὸν· (de civ. Dei I, 14). Τὸ κακὸν ἐστὶν ὅπου ἐστὶ μεταβολή· ὥστε ὁ Θεὸς ὡς ἀπολύτως ἀμετάβλητος εἶναι καὶ ἀπολύτως παντὸς κακοῦ ἐλεύθερος· ἀρκτὸ δυνατὸν τοῦ κακοῦ κεῖται ἐν τῷ περιορισμῷ καὶ ἐν τῇ ἐξ

αὐτοῦ προσελθούση μεταβολῇ τῶν δημιουργημάτων, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἐννοια τοῦ δυνατοῦ εἶναι ἀχώριστος τῆς τοῦ πεπερασμένου καὶ εὐμεταβλήτου ἐννοίας· (de civ. Dei I, 14). Τὸ κακὸν δὲν ἔχει φύσιν, ἀλλ' ἔστιν ἐναντίον αὐτῆς ὡς ἀποστεροῦν ἀπ' αὐτῆς τὸ ἀγαθόν· (de libr. arbit. I, 3)· καὶ εἰς τοῦτο τὸ νόημα ὁ Λύγουστινος ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ τὸ κακὸν ὡς διαφθορὰν τῆς φύσεως· (de nat. hon. 4 καὶ 9). Τὸ δὲ ζήτημα (ἐὰν ἡ βούλησις ἦναι αἰτία τοῦ κακοῦ) πόθεν ἡ κακὴ βούλησις, λύει ὁ Λύγουστινος λέγων ὅτι τῆς κακῆς βουλήσεως ποιητικὸν αἴτιον δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ στέρησις, διότι ἡ κακὴ βούλησις δὲν εἶναι πρᾶξις, ἀλλ' ἀδυναμία. Τὸ δὲ κακὸν ἐστὶ διττὸν, τὸ τῆς ἐνοχῆς καὶ τὸ τῆς τιμωρίας· (de ver. relig. 2)· φανερόν ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ κακὸν τῆς τιμωρίας εἶναι συνέπεια ἀναγκαία τοῦ κακοῦ τῆς ἐνοχῆς, τοῦτέστι τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ· τούτου αἰτία ἐστὶν ἡ ἐλευθέρα βούλησις ἐκείνων, οἷς οὐσιωδῶς ὑπάρχει ἡ ἐλευθερία (conf. I, 7).

Ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ. Πῶς τὸ κακὸν εἰσεχώρησεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ ποῦ ἀρχεται ἐν χρόνῳ; καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα φέρει εἰς τὴν θεωρίαν περὶ τῆς πρώτης καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς πτώσεως καὶ λυτρώσεως. Τὸ περὶ σχέσεως τῆς τοῦ Θεοῦ αἰτιότητος πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν ζήτημα, ὅπερ ἐστὶ τὸ περὶ χάριτος καὶ ἐλευθερίας, λύει διὰ τῆς παραστάσεως τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως. Ὁ Θεὸς, λέγει, πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἔδωκεν αὐτῷ βούλησιν ἀγαθὴν, καὶ ἐν αὐτῇ εἶχεν ὁ ἄνθρωπος τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ ἀγαθόν καὶ κακόν· (de civ. Dei I, 20)· εἶχε σῶμα τέλειον, καὶ ἀθάνατον, γνῶσιν τελείαν, ἐνὶ λόγῳ ἦν ἐν ὑπερφυσικῇ καταστάσει. Τὰ πλεονεκτήματα, ἃ εἶχε, δὲν ἦσαν συνέπεια τῆς φύσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ὑπερφυσικῆς χάριτος· (de civ. Dei I, 13). Τὸ δυνατόν τῆς ἀμαρτίας καὶ τὸ τοῦ θανάτου δὲν ἀπεκλείετο τῆς βουλήσεως· ἡ ἀθανασία ἔπρεπε νὰ δοθῇ αὐτῷ ὡς ἀμοιβὴ τῆς πιστῆς ἐπιμονῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ· (de civ. Dei I, 22).

Ὅπως δ' ὁ ἄνθρωπος τηρήσῃ τὴν ὑπακοὴν τῷ Θεῷ καὶ τὴν

ἀμοιβὴν κτήσῃ τοῦ ἀγαθοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς νόμον καὶ διέταξε τὴν τήρησιν αὐτοῦ ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου (σωματικοῦ τε καὶ ψυχικοῦ), ἐὰν αὐτὸν παρέβαινε. Ἐφ' ὅσον τὸν νόμον τοῦτον ὁ ἄνθρωπος ἐτήρει, εἶχεν ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, ἃ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ φρουρῇ τὸν παράδεισον, τοῦτέστι νὰ τηρῇ ἑαυτὸν ἐν τῇ χάριτι, ἵνα μὴ αὐτὴν ἀπολέσας ἐξώσθῃ τοῦ παραδείσου. Ὁ ἄνθρωπος τὸν θεῖον νόμον παραβιάς ἠμάρτησεν· ἡ ἀμαρτία αὕτη προῆλθεν ἐξ ὑπερφανείας, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀμαρτήσας ἀπώλεσε τὸν ὑπερφυσικὸν σύνδεσμον μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ πλεονεκτήματα, ἃ ὁ Θεὸς διὰ τῆς χάριτος ἔδωκεν αὐτῷ, ὅλαι αἱ τῷ λόγῳ ὑπέικουσιν ὄρμαι ἠγέρθησαν, ἡ ἀλογία κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ λόγου, προῆλθεν ὁ θάνατος τοῦ σώματος καὶ ὁ τῆς ψυχῆς· (de civ. Dei I, 6), καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξώσθη τοῦ παραδείσου εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, ἀπὸ τοῦ αἰδίου εἰς τὸ πεπερασμένον, τοῦ πλούτου εἰς τὴν πενίαν· οὕτω διὰ τῆς ἀμαρτίας μετέστη ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τοῦ βελτιονοῦ εἰς τὸ χεῖρον· δὲν κατεστράφη ὅμως καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ ἄνθρωπος ὡς τοιοῦτος θὰ ἀπώλετο.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ζῆ διὰ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ σῶμα διὰ τῆς ψυχῆς, ἔπρεπε καὶ τοῦτο ν' ἀποθάνῃ συγχρόνως μετὰ τοῦ πνευματικοῦ τῆς ψυχῆς θανάτου. Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ἐπομένως ἡ οὐσία τῆς ἀμαρτίας οὐσης τιμωρίας μᾶλλον ἢ ἀμαρτίας φαίνεται διαφθορὰ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ιδιότητος, καὶ ἐπομένως ἡ ἐνοχὴ καὶ τιμωρία τῆς ἀμαρτίας μετεδόθη εἰς ἅπαντας τοὺς ἔπειτα· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κληρονομικὴ ἀμαρτία, ἣν ὁ Λύγουστινος διὰ μακρῶν κατὰ τῶν Πελαγιαανῶν ὑπεράσπισεν.

Ὁ ἄνθρωπος πεσὼν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνορθωθῇ μόνος πρὸς τὰ ὑπερφυσικὸν ἀγαθόν, ὡς ἀπολέσας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μόνος ὁ Θεὸς ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτόν. Ἴνα ὁ Σατανᾶς νικηθῇ ἔγεινεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος. Ὁ Θεῖος ἄνθρωπος οὗτος ἦν μεσίτης τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπέβλεπεν εἰς ἀντικατάστασιν τῆς σχέσεως ἀμφοτέρων, καὶ τοῦτο διεπράξατο διὰ τοῦ θανάτου ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, διὰ τοῦ θανάτου ἐνίκησε τὸν τοῦ σώματος θά-

νατον (de Trin. I, 4) και τον της ψυχής, και ἐξιλέωσε την ὀργήν του Κυρίου· ὡς πάντες ἐν τῷ Ἀδὰμ ἠμάρτησαν και θνήτοι ἐγένοντο, οὕτως ἀνέστησαν ἐν τῷ Χριστῷ ἐκ του θανάτου· διὰ του θανάτου κατέστησεν ἡμᾶς ἀξίους της θείας χάριτος, ἣν ἀπαλέσαμεν, και ἡ χάρις αὐτή ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἀπὸ της ἀμαρτίας και τέκνα θεοῦ κατέστησεν. Ἡ Χριστολογία ὅμως του Λύγουστίνου οὐδὲν περιέχει ἴδιον, μάλιστα δ' ἔχει ἐλλείψεις οὐκ ὀλίγας. Ἡ χάρις θεραπεύει τὴν νόσον, τουτέστιν ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν θείαν εἰκόνα· ὅθεν ἡ θεραπεία και ἀντικατάστασις εἰσιν αἱ δύο ἀμεσοὶ της λυτρώσεως ἐνέργειαι και κατορθοῦνται διὰ της χάριτος.

Ἡ χάρις δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, ὡς διατείνεται ὁ Λύγουστίνος· ἐλευθερίαν ὅμως λέγων δὲν ἐνοεῖ τὴν ἐξ ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος και τὴν ἐξ ἐξωτερικῆς βίας, ἀλλὰ τὴν ἐκλογὴν.

Ἐπειδὴ τὰ ἀγαθὰ ἔργα εἰσὶ δῶρα θεῶν, εἶναι ἡ αἰδίου ζωῆς χάρις του θεοῦ· ὁ θεὸς στέφει τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἃ πράττει μεθ' ἡμῶν· και ἡ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ἐπιμονὴ εἶναι δῶρον θεῶν· τουτο τὸ δῶρον ὅμως ὁ θεὸς δίδει μόνον τοῖς προορισθεῖσι διὰ τὴν αἰδίου ζωὴν. Ὁ Λύγουστίνος περὶ θεωρίας προορισμοῦ ὀμιλῶν λέγει, ὅτι ὁ θεὸς προῖδὼν ἐξέλεξε τινὰς, ὅπως σῶσθαι διὰ της χάριτος αὐτοῦ, τοὺς δ' ἄλλους κατεδίκασεν εἰς φθοράν.

Διὰ της ιδέας ταύτης προσεγγίζει εἰς τὴν περὶ προδιατάξεως θεωρίαν. Ἡ χάρις κατὰ τὸν Λύγουστίνον προηγεῖται της βουλῆσεως, φωτίζει τὴν γνωστικὴν δύναμιν και τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν θεωρεῖ πρῶτον ὄρον της μακαριότητος· διὰ της χάριτος ὁ ἀνθρώπος λαμβάνει βούλησιν ἀγαθὴν και ἀγάπην πρὸς τὸν θεόν.

Ἡ δὲ προδιάταξις εἶναι διττὴ, ἡ μὲν πρὸς ζωὴν, ἡ δὲ πρὸς τιμωρίαν. Διὰ τί ὅμως οἱ μὲν ἐξελέχθησαν εἰς ζωὴν, οἱ δ' εἰς φθοράν; τὸ ζήτημα τουτο ὁ Λύγουστίνος δὲν ἔλυσεν.

Ἡ πολιτεία ἐστὶ συνέπεια της ἀμαρτίας, ὡς και ὁ θάνατος (de civ. Dei I, 13). Μετὰ τὸν θάνατον ἀμέσως ἔπεται ἡ πρώτη κρίσις, και ἡ μὲν καθαρὰ ψυχὴ ἐξ ἀμαρτίας μεταβαίνει εἰς μα-

καριότητα, κατὰ τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν (de civ. Dei I, 22). Αἱ δὲ μὴ ἀγναὶ ψυχαὶ θέλουσι διέλθει διὰ καθαρτηρίου πυρός, και δι' αὐτοῦ εἰσελθεῖ εἰς τὴν μακαριότητα· αἱ δὲ ἀμαρτωλαὶ μεταβάσαι ρίπτονται εἰς τὴν αἰώνιον καταδίκην, ὡς ὁ Σατανᾶς (Ench. ad Laur. 67). Ἐν τῇ ἡμέρᾳ της κρίσεως και οἱ ἀγαθοὶ και κακοὶ ἀναστηθῶσονται, οἱ μὲν ἀγαθοὶ θέλουσι τραπῆ εἰς τὴν μακαριότητα, οἱ δὲ κακοὶ εἰς δεύτερον θάνατον και κακοδαιμονίαν.

Μετὰ της ἀναστάσεως και ὁ κόσμος θέλει μεταμορφωθῆ, ἀνακαινισθῆ και δοξασθῆ, νέα γῆ και νέος οὐρανὸς θέλει προέλθει, ὁ θεὸς τότε ἔσται πάντα ἐν πᾶσιν.

Ὁ Λύγουστίνος ὑψώθει ὑπὲρ τοὺς πρὸ αὐτοῦ της δυτικῆς ἐκκλησίας πατέρας ἐθεωρήθη παρ' αὐτῆς ὡς πρῶτος της ἐκκλησίας πατὴρ και εἰς τῶν μεγίστων νόων, διότι ὁ μέσος αἰὼν θεμελιοῦται ἐπ' αὐτοῦ, ἡ σχολαστικὴ και μυστικὴ φιλοσοφία εἰσὶν ἐξηρητημέναι ἐξ αὐτοῦ, και διὰ της του λόγου μετὰ της πίστεως ἀρμονίας ἐξήσκησε και εἰς τὸ Γερμανικὸν πνεῦμα ἐπιβροῆν οὐ σμικράν.

Τῷ Λύγουστίνῳ ἠκολούθησεν ὁ Πρόσπερος ὑπερασπίσας τὴν κληρονομικὴν ἀμαρτίαν και τὴν περὶ χάριτος θεωρίαν αὐτοῦ.

Και ὁ Κλαυδιανὸς Μάρμερτος τῷ Λύγουστίνῳ ἀκολουθήσας ὑπεράσπισε τὸ ἀσιώματον της ψυχῆς· ἐπίσης δὲ τούτοις συνέχονται και ὁ Παρκιανὸς Καπέλλας και ὁ Κασσιόδωρος, ὅς ὁμοίως ἐκφέρει ιδέας ταῖς του Κλαυδιανοῦ Μαρμέρτου περὶ ψυχῆς, και ὁ Βοήθιος, ὅς σπουδάσας τὴν Νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐνήργησε διὰ μεταφράσεων και ἐρμηνειῶν του Ἀριστοτέλους, Πορφύριου, Εὐκλείδου, Νικομάχου και ἄλλων εἰς τήρησιν της ἀρχαίας ἐπιστήμης (1).

(1) Τὸ σύγγραμμα του Κλαυδιανοῦ Μαρμέρτου (de statu animae) ἐξέδωκε Πέτρος Morsellanus (1520) και Gaspar Barth (1655).

Τὸ Satyricon του Marcianus Capella ἐξέδωκεν I. A. Götz 1794 και Ulr. Fr. Kopp. 1836 και ἄλλοι.

Τὸ σύγγραμμα του Boethius de consolatione philosophiae. 1473. 1492. 1546 και 1570. Περὶ αὐτοῦ ἐπραγματεύθη ὁ Nitsch (das System des Boethius Berl. 1860) ὁ Πράντελος (ιστ. της λογ. I, σ. 679 και ἔφ.).

Ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ φιλοσοφία ἐθεμελιούτο ἐπὶ τῆς μίξεως Πλατωνικῶν καὶ νέων Πλατωνικῶν καὶ ἐν μέρει Ἀριστοτελικῶν ἰδεῶν μετὰ δογμάτων χριστιανικῶν.

Σύγχρονος τοῦ Λύγουστίνου Συνέσιος (1) ὁ Κυρηναῖος γεννηθεὶς ἐν ἔτει 375 ἐπαιδεύθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τῆς Ὑπατίας, καὶ πρότερον ἐθνικὸς ὢν παρέλαβε τὸν χριστιανισμόν. Τὸ περὶ ἐνουπνίων σύγγραμμα, οἱ ὕμνοι κλπ., δεικνύουσιν ὅτι ἠσπάσατο τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν, ὡς νέος δὲ Πλατωνικὸς ἐπρέσβευε τὴν προῦπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τοῦ κόσμου αἰδιότητα.

Ὁ Θεὸς ἦν ἡ ἐξ ἑαυτῆς ἀρχή, ὁ πατήρ, ἡ ἐνάς τῶν ἐνάδων, ἡ πρώτη μονάς, τὸ ἀγαθὸν τῶν ἀγαθῶν, ἐνὶ λόγῳ ἐν καὶ πᾶν, ὁ ὑπὸ τοῦ πατρὸς γεννηθεὶς υἱὸς ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ πατρὸς καὶ ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου, ὃς ἄνθρωπος ἐγένετο. Τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐστὶ βουλή γόνιμος, τὸ κέντρον τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.

Τὴν τριάδα ἐκλαμβάνει ὡς ἀπορρόησιν καὶ τὴν γένεσιν τῶν δημιουργημάτων ἐκ τῆς Θεότητος. Ἴν τῇ πρώτῃ τάξει τῶν δημιουργημάτων εἰσὶν οἱ πνευματικοὶ κόσμοι, ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ ἡ ὕλη, ἐξ ἧς πηγάζουσιν οἱ θαύματα.

Τὴν πτώσιν ἐκλαμβάνει ὁ Συνέσιος ὡς κατάβασιν εἰς τὴν ὕλην, τὴν δ' ἀνάστασιν ὡς ἀλληγορίαν.

Ὁ δὲ Νεμέσιος περὶ φύσεως ἀνθρώπου συγγραψας (2) ἠσπάσατο ἰδέας νέας Πλατωνικὰς καὶ Ἀριστοτελικὰς καὶ ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενος ὑπερασπίζει τὴν προῦπαρξιν τῆς ψυχῆς, τὴν αἰδιότητα τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως.

Τὴν ψυχὴν ἐκλαμβάνει οὐσίαν ἀπλήν, αἰὸν, ἀδιαίρετον, ἀσώματον καὶ διάφορον τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ὄργανον αὐτῆς ἡ ψυχὴ καθὼ τοιαύτη ἐστὶν ἀθάνατος.

Τὰ ἔργα τοῦ Κασσιόδωρου ἐξεδόθησαν ὑπὸ P. Garctius 1679 [1729, 1831 ὑπὸ Mai' περὶ αὐτοῦ ἐπραγματεύθησαν F. D. de St. Marthe. Paris. 1695. Stäudlin Kirchenhist. Archiv für 1825.

(1) Τοῦ Συνεσίου τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Turnebus Paris 1553 ὑπὸ Dionys. Petavius 1612—33. Ὁμοίως ἐξέδωκαν αὐτὰ Thilo 1842 καὶ 1843 καὶ Bernh. Kolbe Berlin (1850).

(2) Τοῦτου τὰ συγγράμματα ἐξεδόθησαν ἐν Ἀντιουερπίᾳ 1565, ἐν Ὁξωνίῳ 1671, καὶ ὑπὸ Ch. Fr. Matthaei Lips. 1802.

Καὶ Αἰνεῖας καὶ Ζαχαρίας ὁ σχολαστικὸς ἦσαν νέοι Πλατωνικοί· ὁ μὲν συνέγραψε διάλογον καλούμενον Θεόφραστον πρὸς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ κόσμου αἰδιότητος καὶ προῦπαρξέως τῆς ψυχῆς, περὶ ἀθανασίας καὶ ἀναστάσεως τοῦ σώματος, ὁ δὲ Ζαχαρίας συνέγραψε διάλογον καλούμενον Ἀμμώνιον ἐπιχειρήσας νὰ ἀναιρέσῃ τὴν τοῦ κόσμου αἰδιότητα (1).

Ὁ δ' Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος (2) περὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα συγγραψας ἐρμηνείας εἰς τὰ Ἀριστοτέλους βιβλία ἐχρήσατο πρὸς ἀναίρεσιν τῆς αἰδιότητος τοῦ κόσμου τῇ Πλατωνικῇ ἰδεολογίᾳ. Τὴν δὲ ψυχὴν οὐσίαν θεωρῶν ἀπορρίπτει τὴν περὶ ἀναστάσεως τοῦ σώματος θεωρίαν. Τὴν δὲ τριάδα ἐκλαμβάνει ὡς τριάδα Θεῶν ἠνωμένην ἐν τῷ κοινῷ γένει.

Διοσύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης (3). Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἐν οἷς περιέχονται ἴχνη τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἀσπάζονται ἰδέας Νεοπλατωνικὰς μεμιγμένας μετὰ δογμάτων χριστιανικῶν, καὶ φαίνεται ὅτι ἐπήλασαν ἐκ τοῦ πέμπτου ἢ ἕκτου αἰῶνος μ. Χρ. Κατὰ τὰ συγγράμματα ταῦτα ὁ Θεὸς ἐστὶν αἴτιος πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα, ἐστὶ τὸ ὄν, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῶν ὄντων· ὁ Θεὸς ὡς ὑπερῶν παρήγαγε πάντα, περιέχει πάσας τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων ἐν ἑαυτῷ, ὡς αἴτια πάντων ἐστὶ πάντα· ὁ Θεὸς ἐστὶ παντοδύναμος, σοφία, πρόνοια, ἀγέννητος, τέλειος, ὁ συγκρατῶν πάντα, αὐτὴ ἡ ἀγαθότης, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀγιότης καὶ ἡ ἀγάπη. Διὰ τῶν προσόντων τούτων ἐξηγεῖ τὸν κόσμον πρᾶξιν ἐλευθέρων.

(1) Aenaei Gaznei Theophrastus ἐξέδωκε T. Wolf 1560. Αἰνεῖας καὶ Ζαχαρίας de immortalitate animae et consummatione mundi· τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξέδωκεν T. F. Boissonade, Paris 1836.

(2) Ioannis Philoponi Comm. in Aristot. libros de generatione et interitu eel 1527· in Arist. analyt. post. 1534. Contra Procl. de mundi aeternitate, ed. Trincavellus. 1535· εἰς τὰ pri. ansoul. ed. Trincavellus. 1535· de anima 1535 καὶ εἰς analyt. priora ὁ αὐτὸς 1830.

(3) Τὰ συγγράμματα Διοσυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἐν Βασιλ. 1539· ἐν Βεν. 1558· ἐν Παρισίοις 1615. Hipler, Dionysius der Arcopagil Regensburg 1861.

Ὁ Θεός ἐστὶν εἷς ὡς ἑαυτοῦ μὴ ἐξερχόμενος, ἀνευ τοῦ ἐνός πολλά δὲν ὑπάρχουσιν.

Περὶ δὲ τριάδος μόλις κάμνει λόγον, διότι καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα θεωρεῖ τῆς πρώτης Θεότητος, τοῦ πατρός. Ἡ Θεότης μένει μία καὶ ἐξ ἑαυτῆς πολλά ποιοῦσα μένει ἐν αὐτοῖς ἀμικτος.

Ἡ δὲ γένεσις δεικνύει τὸ βασιλείον τῶν πνευμάτων εἰς τρεῖς τάξεις διαιρούμενον, εἰς Ὁρόνους, Σεραφήμ καὶ Χερουβήμ, εἰς δυνάμεις, ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, εἰς ἀγγέλους, ἀρχαγγέλους καὶ ἱεράρχας. Πᾶσα ἀνωτέρα τάξις περιέχει τὰς ιδιότητες τῶν κατωτέρων ἐν αὐτῇ. Μετὰ τοὺς ἀγγέλους ἔπονται αἱ ἀνθρώπινοι ψυχαί.

Περὶ Χριστοῦ ὀλίγα τινὰ μόνον ἀναφέρει, τὸν Χριστὸν θεωρεῖ κατ' ἐπιφάνειαν ἀνθρώπον καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπον, τὸ δὲ κακὸν στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ· ἀνάστασιν δὲ τῶν σωμάτων μετὰ θάνατον παραδεχόμενος δὲν συμφωνεῖ τῷ νέῳ Πλατωνισμῷ.

Τῷ δὲ Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ καὶ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης ἔπεται ὁ Μάξιμος, εἰς τῶν νέων μυστικιστῶν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸν ἑβδόμον αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ 580 ἕως τοῦ 662 (1).

Ὁ Μάξιμος λέγει, ὅτι δὲν γινώσκομεν τί ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἐστὶν· ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἀγνωστος· καίτοι δὲ τὸν Θεὸν ἐκλαμβάνει ἀγνώριστον κατ' οὐσίαν, θεωρεῖ ὅμως αὐτὸν γνωριστὸν ἐκ τῆς δημιουργίας τῶν ὄντων. Ὁ Θεός ἐστὶ κατ' αὐτὸν ἀδιαίρετος, ἀποιος, ἀπλοῦς, ἀπειρος, ἀκίνητος, ἀναρχος, ἀγέννητος, εἷς, ὑπὲρ πάντα· κατὰ δ' ἀναφορὰν εἰς τὰ δημιουργήματα δύναται νὰ κληθῇ ἀρχὴ, μέσον καὶ τέλος, ἐν πᾶσι καὶ ὑπὲρ πάντα. Ὁ Θεός γινώσκει ἑαυτὸν ἐκ τῆς οὐσίας του, πάντα θεμελιοῖ ἐκ τῆς σοφίας του, δι' ἧς πάντα ἐποίησεν. Ὁ Θεός ἐστὶ πρόνοια, ἐστὶν εἷς καὶ τρισυπόστατος· ὁ πατήρ, ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσὶ μία οὐσία. Ὁ λόγος προηγούμενος

(1) Maximi confessoris opera ed. Combefisius Paris 1675 καὶ Fr. Oehler Hal 1857.

πάντων ἐστὶ πρωτότοκος, ἢ πρώτοτοκος ὡς ὢν ἡ βᾶσις τοῦ κόσμου.

Ἡ δημιουργία ἐστὶ πράξις τοῦ Θεοῦ ἐλευθέρα, ἐστὶν ὅμως ἐν χρόνῳ· ὁ Θεός ἐν τῷ δέοντι πραγματοποιεῖ τὴν τοῦ κόσμου ἰδέαν.

Ἐν τῷ Θεῷ ἀπ' αἰῶνος ὑπάρχει ἡ γνῶσις τῶν ὄντων· ἡ δημιουργία ἐγένετο ἐκ τοῦ μηδενός. Τοῦτο δ' ἰσχυριζόμενος ἀναιρεῖ τῆς ὕλης τὴν προὑπαρξιν. Πάντα, πλὴν τοῦ Θεοῦ, εἰσὶν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ· ἡ πραγματικὴ δημιουργία ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος, ἡ δὲ ἰδανικὴ ἐστὶν ἀίδιος.

Ὁ Μάξιμος πολεμεῖ τὴν προὑπαρξιν τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ καθ' οὐσίαν εἶναι δεκτικὴ μεταβολῆς· καθ' οὐσίαν ἀσώματος παρέχει τῷ σώματι ζωὴν· καθ' ἀσώματος εἶναι ἀπλή, καθ' ἀπλή ἀδιάλυτος, καὶ καθ' οὕτω αὐτῆ ἀθάνατος. Αἱ δὲ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις αὐτοῦ εἰσὶν ἐπαναλήψεις τοῦ φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος.

Κύριον δὲ τῆς ψυχῆς μέρος θεωρεῖ τὸν νοῦν, τὸν λόγον καὶ τὴν αἴσθησιν.

Ὁ Μάξιμος πραγματεύεται περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ὑποθέτων ἐν τῷ παραδείσῳ πνευματικὴν καὶ φυσικὴν δύναμιν καὶ βίον ἀθῶον.

Περὶ δὲ τῆς πτώσεως λέγει, ὅτι αὕτη παρεκίνησε τὸν λόγον νὰ γείνη ἀνθρώπος, ἵνα λυτρώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας· τὸ δὲ κακὸν ἐκλαμβάνει στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ τῷ Νύσσης καὶ ταῖς Νεοπλατωνικοῖς ἐπόμενος.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (1) μοναχὸς τῆ βοήθεια τῆς Ἀριστοτελικῆς λογικῆς καὶ μεταφυσικῆς περιέλαβεν ἀπάσας τὰς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας θεωρίας ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἐπιγραφομένῳ «πηγὴ γνώσεως». Καίτοι τὸ σύγγραμμα τοῦτο οὐδὲν ἔχει νέον, περιλαβὼν ὅμως τὰς θεωρίας τῆς ἐκκλησίας εἰς ἓν σύστημά, ἐξετιμῆθη τὰ μέγιστα, διότι περιέχει ἐποπτικῶς τὰ ἐξαγόμενα τῆς μέχρι τότε ἀναπτύξεως τῆς χριστιανικῆς θεολογίας.

(1) Iohannis Damasceni opera ed. Le Quien Paris 1712.

Καίτοι τὰ ἐπιστημονικά ἔργα τῶν πατέρων δὲν φαίνονται τῇ νέα ἐποχῇ ἐπαρκῆ, ἐν αὐτοῖς ὅμως ἐνυπάρχουσι αἱ ἀρχαὶ καὶ βάσεις τῆς μορφώσεως αὐτῆς.

Μετὰ δὲ τὸν Ἰωάννην Λαμασκηνὸν καὶ τὸν Μέγαν Γρηγόριον κυρίως γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίας.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

Β. ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ (1).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι σύστημα ὠρισμένον, οἷον τὸ Πλατωνικόν, τὸ Ἀριστοτελικόν καὶ λοιπὰ, ἀλλὰ ὄνομα ἀπλοῦν, οὐδὲ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ ἱστορία ἀνδρῶν διασήμων.

Σχολαστικὸς τὸ πρῶτον ὠνομάζετο ὁ ἔφορος τῶν διδασκόντων, εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἰδίως ὁ διδάσκαλος τῆς γραμματικῆς, τῆς διαλεκτικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς γεωμετρίας, τῆς μουσικῆς, τῆς ἀστροναμίας, τῆς θεολογίας, καὶ οἱ περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολούμενοι.

Ἡ ὀνομασία αὕτη ἀρξάμενη ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐπεκράτησε μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος.

Ἐπειδὴ ἡ μελέτη τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπιστήμης κατέστη βᾶσις τῆς τῶν ἐπιστημῶν ἀναγεννήσεως, δὲν εἶναι ἡ σπουδὴ

(1) Περὶ τῆς σχολαστικῆς ἐπιχειρηθείσης ἰ. Vives, de causis corruptarum artium 1555. Ch. Binder de scholastica theologia 1624.

T. Launoij, de varia Aristotelis fortuna 1653. C. E. Bulaeus, hist. universit. parisiensis 1665—73. Brueker hist. crit. phil. 1743.

Tiedemann, Tennemann, Ritter eccl. ἐν ταῖς ἱστορίαις τῆς φιλοσοφίας.

A. Jourdain recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote, 1819. Rousselot études sur la philosophie dans le moyen âge, 1840.

Barth Haureau de la phil. scolastique, 2. Vol. 1850.

W. Kaulich Gesch. der scholast. Phil. 1. Theil von Joh. Scotus Erigena bis Abélard, 1863.

αὐτῆς ὡς ἐξακολουθήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἐπιστήμης ἀγρηστος, ἀλλὰ ἀναγκαία, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ἐπιστήμη τοῦ μέσου αἰῶνος ἀνήγαγεν εἰς σύστημα τὰς μονομερεῖς τῶν πατέρων ἰδέας καὶ ἐτελειοποίησεν. Οἱ σχολαστικοὶ δὲν διέφερον τῶν πατέρων κατὰ τὴν βάσιν, τὴν μέθοδον καὶ τὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὴν ἐπιστήμην τῶν πατέρων κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον ἀνέπτυξαν.

Ἐπειδὴ οἱ σχολαστικοὶ, τηρήσαντες τὴν θεωρίαν, τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ ἐξαγόμενα τῆς τῶν πατέρων ἐπιστήμης, ἐζήτησαν νέαις ἀποδείξεσι νὰ ὑποστηρίξωσι καὶ ἀναπτύξωσιν, ἦτο ἡ φιλοσοφία αὐτῶν ἐν ὑπηρεσίᾳ τῆς τῶν πατέρων θεωρίας.

Ἐπειδὴ ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία τὴν μὲν ἀποκάλυψιν ὑπέθετεν ἀπολύτως ἀληθῆ, τὸν δὲ λόγον ἀπάτης δεκτικὸν, ὑπέθετεν ὁδηγὸν τοῦ λόγου τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐκ δὲ τούτου κατέστη ἡ φιλοσοφία θεραπεινὴ τῆς θεολογίας· διὰ δὲ τὴν σχέσιν ταύτην δὲν ἀνεγνωρίζετο ἀληθῆς ἄλλη γνώσις, εἰ μὴ μόνη ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως. Καὶ ἂν ἀνεφάνη πνεῦμα φιλοσοφικόν, ἡ μάθησις ὁμῶς τῆς φιλοσοφίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναφέρηται εἰς ἄλλα ἀντικείμενα εἰ μὴ εἰς θεολογικά, καὶ ἄλλον νὰ θεωρῆ ὁδηγόν, εἰ μὴ τὴν πίστιν καὶ νὰ ἔπεται αὐτῆ· ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ φιλοσοφία κατέστη ἐξηρητημένη ἐκ τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων· διὰ τοῦτο ὅσα ἡ θεολογία ἐπίστευε, ταῦτα ἐζήτηε νὰ ἀποδείξῃ ἡ φιλοσοφία. Ἐπειδὴ πρώτη ἐπιστήμη ἡ θεολογία ὑπετίθετο, ἡ δὲ φιλοσοφία δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ὑπὲρ τὴν ἀποκάλυψιν, οὐδὲ κατὰ τῆς ἀποκαλύψεως, δὲν ὑπελείπετο ἄλλο, εἰμὴ ἡ ἔνωσις ἀμφοτέρων, θεολογίας καὶ φιλοσοφίας.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἦτο οὐσιαστικῶς θεολογία. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας ἦτο τὸ αὐτὸ, τουτέστιν ὁ θεός, ὑπετίθεντο ἀμφοτέραι αἱ αὐταί. Καὶ ἡ ταυτότης αὕτη αὐτῶν ἐστὶν ὁ κύριος χαρακτηριστὴρ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 15ου. Διὰ δὲ τοῦ συνδέσμου τούτου ἔλαβεν μὲν ἡ φιλοσοφία χαρακτῆρα ἴδιον, ἔμεινεν ὁμῶς ἐπιστήμη περιορισμένη, διότι

περιορισθεῖσα ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς θεολογίας ἀπηγορεύετο αὐτῇ πᾶσα συζήτησις ἐλευθέρα· διὰ τοῦτο, καὶ διότι τὰ σχολεῖα, ἐν οἷς ἡ φιλοσοφία ἐδιδάσκετο, ἴσταντο ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν κληρικῶν, εἰσῆχθη εἰς αὐτὰ φρόνημα δουλικόν, κωλύον τὴν πρόδον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Περὶ δὲ ἀρχῆς τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας εἰσι γινώματι διαφοροὶ ἐπειδὴ ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἐσχηματίσθη βαθμηδόν, οὐδεὶς δύναται νὰ κληθῆ πρῶτος σχολαστικός. Ἡ σχολαστικὴ ὁμῶς κατὰ Βούλην καὶ Γεννεμάννον ἀρχεται ἀπὸ Καρόλου τοῦ Μεγάλου 800 μ. Χρ. καὶ τελευτᾷ τῷ 1400. Ἐπειδὴ δ' αὕτη διαιρεῖται εἰς περιόδους, ἐκλαμβάνεται ὑπὸ Γεννεμάννου βάσις τῶν περιόδων τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἡ διαφωνία τῶν ὀνοματικῶν καὶ πραγματικῶν, καὶ πρώτη περίοδος μέχρι Ῥοσκελίνου (ἀπὸ 800—1000), δευτέρα ἀπὸ Ῥοσκελίνου μέχρι Ἀλβέρτου τοῦ Μεγάλου (ἀπὸ τοῦ 11—13 αἰῶνος), τρίτη ἀπὸ Ἀλβέρτου μέχρι Ὀκκάμου (ἀπὸ τοῦ 13—14 αἰῶνος), καὶ τετάρτη ἀπὸ Ὀκκάμου μέχρι τοῦ 15 αἰῶνος. Ἀπὸ δὲ τοῦ 15 αἰῶνος ἀρχεται ὁ χωρισμὸς τῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἡ εἰς τὴν νεωτέραν ἐποχὴν μετάβασις. Παρὰ δὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην ὡς βάσις διαιρέσεως ὑπετέθη καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας· καὶ πρώτη μὲν περίοδος ἐθεωρήθη ἡ συνένωσις ἀμφοτέρων, δευτέρα δ' ἡ διάστασις, τρίτη ἡ συγχώνεσις καὶ τετάρτη ὁ χωρισμὸς αὐτῶν. Μετὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης συμφωνεῖ καὶ ἡ ὑπὸ Ἰβερβεγίου, καὶ πρώτη ἐστίν, ὅπου ἐστὶν ἡ ἐτι ἀτελῆς συμμόρφωσις τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος μέχρι τέλους τοῦ 12ου· δευτέρῃ ἡ ἀκμάζουσα σχολαστικὴ ἦτοι ἡ τελεία συμμόρφωσις τῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας, ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 15ου· τρίτη ἡ διάλυσις τῆς σχολαστικῆς ἀρχομένη ἀπὸ τῆς μεταξὺ λόγου καὶ πίστεως διαφωνίας ἦτοι ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ 15ου αἰῶνος μέχρι τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἐπιστημῶν διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ἄλλοι δὲ διαιροῦσι τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίας εἰς τρεῖς περιόδους, ὧν πρώτη μὲν ἐστὶν ἡ τῆς γενέ-

σεως και αναπτύξεως τῆς σχολαστικῆς, ἡ δὲ δευτέρα ἢ τῆς κυριαρχίας αὐτῆς, καὶ ἡ τρίτη ἢ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῆς.

Ἐξ ἀπάντων ἐξάγεται ὅτι ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία διαιρεῖται καθόλου μὲν εἰς τρεῖς περιόδους, τὴν φιλοσοφίαν τῶν πατέρων, τὴν τῶν σχολαστικῶν, καὶ τὴν διαλύσασαν τὴν σχολαστικὴν διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἰδίως δὲ ἡ σχολαστικὴ διαιρεῖται πρῶτον μὲν ὅτε ὁ σύνδεσμος τῆς Θεολογίας ἦτο ἀτελής (ἀπὸ τοῦ 8—12 αἰῶνος, δεύτερον δὲ ὅτε ἦτο τέλειος (ἀπὸ τοῦ 13—14), καὶ τρίτον, ὅτε ἐπῆλθε χωρισμὸς ἀμφοτέρων (ἀπὸ τοῦ 15—16 αἰῶνος).

1. Πρώτη περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας.

Ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἡ διαλεκτικὴ ἀπετέλει τὸ οὐσιωδέστερον τῆς φιλοσοφίας μέρος· ἦσαν δὲ καὶ τινες ἄνδρες, οἵτινες τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους σπουδάσαντες ἐθεώρουν τὴν φιλοσοφίαν οὐχὶ κενολογίαν καὶ τέχνην περὶ κενῶν τύπων ἀπλῶς ἀσχολουμένην, ἀλλ' ἐπιστήμην περιλαμβάνουσαν πάντα καὶ παρέχουσαν πάσαις ταῖς γνώσεσιν ἡμῶν συνέχειαν. Τὴν ἰδέαν ταύτην ἔχων Ἰωάννης Σκότος ὁ Ἐριγένης, καὶ θεωρῶν πάσαν γνῶσιν τοῦ λόγου προῖόν ἐτεκμαίρετο, ὅτι, ἐπειδὴ δύο ἐπιστήμαι δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων, οὐδ' ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ Θεολογία, ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀληθὴς Θεολογία (Ioh. Scot. Erig. de praed. I, 103). Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον δύναται νὰ ὑπάρξῃ μία καὶ μόνη τοῦ λόγου ἀλήθεια, ἐστὶ τὸ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἀληθὲς καὶ ἐν τῇ Θεολογίᾳ.

Ἡ διαλεκτικὴ ὅμως ὡς οὐσιωδέστερον τῆς φιλοσοφίας μέρος τότε περιελάμβανεν ἀπειρον πλῆθος ζητημάτων, ὑπὲρ καὶ κατὰ τῶν ὁποίων φιλονεικίαι ἠγείροντο πλεῖστα καὶ μέγιστα· ἐν δ' αὐταῖς δὲν ἴσχυεν ὁ λόγος, ἀλλ' αἱ κραυγαὶ καὶ ὁ θόρυβος (Ioh. Sorisbericenis Metalogicus I, 3). Ἡ σπουδὴ τῆς διαλεκτικῆς ἀπέβαλε πάσαν ἀλλήν· ἡ μέθοδος ὅμως αὕτη κατ' οὐδὲν τὸ ἀνθρώπινον γένος προήγαγε, διότι τὰ πλεῖστα ζητήματα ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς δογματικῆς, καὶ οὐδένα ἐν-

διέφερον· διότι κατὰ τί ἐνδιαφέρουσι λ. χ. τὰ ζητήματα, ἀνχοῖρός τις εἰς τὴν ἀγορὰν φερόμενος ἢ μὲ χεῖρας ἢ σχοινίον κρατεῖται; ἢ ἀνὸς ἀγοράζων κάλυμμά τι συναγοράζει καὶ μανθῦαν; ἢ ἐν ποίᾳ ἡλικίᾳ οἱ νεκροὶ ἀναστηθήσονται, ἐν τῇ νεανικῇ, τῇ ἀνδρικῇ, ἢ τῇ γεροντικῇ; ἢ εἰς ποίαν μορφήν καὶ ποῖον σῶμα; οἱ παχεῖς ἔσονται αὔθις παχεῖς, οἱ ἰσχυροὶ αὔθις ἰσχυροί; αἱ γυναῖκες γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες ἄνδρες; θέλουσιν ἔχει καὶ τὰς τρίχας καὶ τοὺς ὄνυχας; Καίτοι δ' αὕτη ἡ σπουδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ καρποὺς, αἱ συνέπειαι ὅμως ἦσαν οὐσιώδεις, διότι κατὰ καιροὺς ἐμορφοῦντό τινες ἔχοντες ἰσχὺν ἐπὶ τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς ἔπειτα.

1) Ὁ σοφώτερος ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἦτο ὁ Ἀλκουίνος μοναχὸς ἀποβλέπων εἰς τήρησιν καὶ μετάδοσιν τῆς τῶν πατέρων ἐπιστήμης. (1)

Ἀλλὰ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἀλκουίνου, Φρεδέγγισος, Ράβανος Μαῦρος, Πασχάσιος Ραδβέρτος, ἀπέβλεπον εἰς τήρησιν καὶ μετάδοσιν τῆς τῶν πατέρων ἐπιστήμης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Γόττσαλκος καὶ Ἰγκμαρος ἐν ἔτει 819—868 προεκάλεσαν τὴν περὶ προδιατάξεως διαφωνίαν. Κατὰ τῶν αἱρέσεων τοῦ Γαττοσχάλκου ἔγραψεν ὁ Ράβανος Μαῦρος καὶ ὁ Ἰγκμαρος.

Παρὰ δὲ τοῖς τότε ἔθνεσιν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης αἱ πρῶται ἐnergεῖαι ἀπέβλεπον κυρίως εἰς τὴν παράδοσιν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἐριγένης δὲν εἶχε τὴν ἀρχὴν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὴν νέαν Πλατωνικὴν Θεωρίαν τοῦ Ἐριγένους ἦτο τότε τὸ σύστημα αὐτοῦ φαινόμενον ἰδιάζον.

2.) ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΟΤΟΣ ΕΡΙΓΕΝΗΣ.

Ὁ βίος τοῦ ἄνδρός εἶναι σκοτεινός· εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι ἐγεννήθη ἐν Ἰρλανδίᾳ καὶ ὡς ἀνὴρ πεπαιδευμένος προέστη τῆς αὐλικῆς σχολῆς Καρόλου τοῦ φαλακροῦ, κατ' ἐντολὴν τοῦ ὁποίου μετέφρασε καὶ τινὰ συγγράμματα τοῦ ψευδωνύμου Διονυσίου τοῦ

(1) Ἀλθίνος Ἀλκουίνος συνέγραψε περὶ γραμματικῆς, ρητορικῆς καὶ διαλεκτικῆς.

Ἀρεοπαγίτου καὶ ἐν τοῦ Μαξίμου. Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα προσε-
κλήθη ὑπὸ Ἀλφρέδου τοῦ Μεγάλου ὡς διδάσκαλος εἰς τὸ ἐν
Ἰξωνίῳ ἰδρυθὲν Πανεπιστήμιον. Λέγεται δ' ὅτι ἤδη προεβη-
κῶς ἰδρύσατο ἰδίαν σχολὴν ἐν Μαλμεσβουρίᾳ καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ
μαθητῶν ἐν ἔτει 883.

Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματα τοῦ Ἐριγένου εἰσὶ τὸ περὶ
προδιατάξεως (de praedestinatione τῷ 1650 ἐκδοθὲν) τὸ περὶ
φύσεως μερισμοῦ (de divisione naturae τῷ 1681 ἐκδοθὲν καὶ
τῷ 1853 ὑπὸ H. J. Floss.), αἱ μεταφράσεις Διονυσίου τοῦ Ἀ-
ρειοπαγίτου, ἡ ὁμιλία εἰς τὸν πρόλογον τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ
κατὰ Ἰωάννην, ἡ ἐρμηνεία εἰς αὐτὸ καὶ τινὰ ἄλλα μικρὰ συγ-
γράμματα. (1)

Ὁ Ἐριγένης ἐγίνωσκεν οὐ μόνον τὴν λατινικὴν καὶ ἑλληνι-
κὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀραβικὴν· τὴν δ' ἑλληνικὴν φιλο-
σοφίαν μεταδόσας, ἰδίως δὲ τὴν νέαν Πλατωνικὴν, καὶ ζητή-
σας πάντα νὰ ἀναγάγῃ εἰς σύστημα διττῶς τὴν ἐπιστήμην ὡ-
φέλησε· νομίζων δ' ὅτι ὅλαι αἱ ἀλήθειαι περιέχονται ἐν τῇ χρι-
στιανικῇ Ὁρησκείᾳ καὶ σκοπῶν τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας ν' ἀ-
ναγάγῃ εἰς λόγους ἐζήτει εἰς τὸ σύστημα αὐτῆς νὰ φέρῃ ἐνό-
τητα, συνέχειαν καὶ ἀκρίθειαν· ἀλλὰ ζητῶν νὰ συνδυάσῃ τὸν
λόγον μετὰ τοῦ περιεχομένου τῆς Ὁρησκείας παρήγαγεν ἴδιον
σύστημα ἀντιφατικῶν τῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας· διότι ἐνό-
ζεν, ὅτι ἡ μὲν θεολογία ἔχει τὸν θεὸν ἀντικείμενον, ἡ δὲ φι-
λοσοφία ἐρευνᾷ καὶ στηρίζει τὰ δόγματα τῆς ἀληθοῦς Ὁρησκείας,
ἐπομένως ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀληθὴς Ὁρησκεία.

Ὁ Ἐριγένης ἀναφέρει τὸν Ὁριγένην, τοὺς δύο Γρηγορίους,
τὸν Βασίλειον, Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν Μαξίμον,
ὃν καὶ θεῖον φιλόσοφον ἀποκαλεῖ· ἔτι δὲ καὶ λατίνους πατέρας,

(1) Περὶ Ἐριγένου ἐπραγματεύθησαν P. Hiari (Ioh. Scotus Erige-
na 1823) H. Schmid (der Mysticismus im Mittelalter 1824), Fr. Ant.
Staudenmaier (Ioh. Scotus Erigena 1834), St. René Taillandier (Scot.
Erigène et la phil. scolastique 1843), Möller (Ioh. Scot. Erigena und
seine Irrthümer 1844), Theodor Christlieb (Leben und Lehre des Ioh.
Scotus Erigena 1860), Ioh. Huber (Ioh. Scot. Erig. 1861) καὶ Prandl
Gesch. der Logik II, 20—37.

ἰδίως δὲ τὸν Ἀμβρόσιον καὶ τὸν Λύγουστινον. Ἐκ δὲ τούτων
ἐσημείωσε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ἰδίως δὲ ἐκ τοῦ Διονυσίου καὶ
Μαξίμου· ὥστε βᾶσις τῆς θεωρίας αὐτοῦ ἐστὶν ἡ Πλατωνικὴ καὶ
ἡ νέα Πλατωνικὴ. Ἐκ δὲ τῶν φιλοσόφων πρὸ πάντων ἐτίμα τὸν
Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Κατὰ δὲ πρόσκλησιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰγκμάρου καὶ Ἐπι-
σκόπου Παρδούλου ἀνήρесе τὴν περὶ διττῆς προδιατάξεως τοῦ
Γοττογάλκου Θεωρίαν ὀρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι ἡ προ-
διάταξις εἶναι ἐλευθέρη πράξις τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ ἐν τῷ θεῷ τὸ
εἶναι, τὸ γινώσκειν καὶ βούλεσθαι ἐστὶ τὸ αὐτὸ, πάντα δὲ τὰ
ἐν τῷ θεῷ ἐστὶν αὐτὸς ὁ θεός, ἔπεται, ὅτι ἡ προδιάταξις ἐστὶν
οὐσιωδῶς αὐτὸς ὁ θεός· καὶ ἐπειδὴ ὁ θεός ἐστὶν εἷς, ἐστὶ μία
καὶ ἡ προδιάταξις καὶ οὐχὶ διττῆ· διότι, εἰ ἦτο διττῆ, ἔπρε-
πεν ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ νὰ διαμελισθῇ. Ἀλλὰ κατὰ τῆς ἰδέας ταύ-
της τοῦ Ἐριγένου πολλοὶ ὑψώσαν φωνὴν ὡς τολμήσαντος νὰ
προσβάλλῃ τῆς πίστεως ἀντικείμενα καὶ κρίσεις νὰ ἐπενέγκῃ,
αἱ μόνη ἡ Γραφὴ καὶ ἡ ἐκκλησία ἠδύνατο.

Τὸ δὲ δόγμα αὐτῆς ζητήσας νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐκ τοῦ νέου Πλα-
τωνισμοῦ τοῦ ψευδωνύμου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἔθεσε τὸν
θεμέλιον λίθον τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τῆς σχολαστικῆς μεθόδου
τοῦ μέσου αἰῶνος.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου περιέχεται ἐν τῷ συγγράμματι
αὐτοῦ ἀπερὶ φύσεως μερισμοῦ.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἡ πρώτη καὶ κυρία τῆς γνώσεως
πηγὴ ἐστὶν ἡ Θεία ἀποκάλυψις. Ἐπειδὴ τὸ κύρος τῆς ἁγίας Γρα-
φῆς εἶναι ἀδιάσειστον, πρέπει ἡ ἀρχὴ πάσης συζητήσεως νὰ
ληφθῇ ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς.

Ἡ πίστις ἐστὶν ἡ βᾶσις πάσης γνώσεως· ἡ γνώσις ὁμῶς ἀπο-
καλύπτεται κατὰ δύο τρόπους, διὰ τῆς Γραφῆς καὶ τῆς δημιουρ-
γίας. Δι' αἰσθησεῖς ἀντιλαμβανόμεθα τῶν εἰδῶν τῶν ὑλικῶν
ὄντων καὶ ἐν αὐτοῖς γινώσκεται ὁ θεῖος λόγος· ὅθεν κατ' Ἐρι-
γένην ἔχομεν διττὴν ἀποκάλυψιν, τὸν λόγον καὶ τὴν παράδοσιν,
τὸ κύρος αὐτῆς. Ὁ λόγος ἐστὶ φύσει πρότερος τοῦ κύρους, χρόνῳ
δὲ τὸ κύρος πρότερον· ἄρα ὁ λόγος ἐστὶν ἀνώτερος τοῦ κύρους.

Τὸ ἀληθὲς κῦρος, ἢ ἀληθὲς ἐξουσία, δὲν ἀντιφάσκει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, οὐδ' ὁ ὀρθὸς λόγος εἰς τὸ ἀληθὲς κῦρος. Ἀμφότερα διὰ πορρέουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, δηλαδὴ τῆς θείας σοφίας.

Ὁ λόγος συζητῶν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῆ βουθεία ὅμως τῶν ἰδίων γνώσεών του εἰσχωρεῖ εἰς τὸ βαθύ καὶ μυστικὸν νόημα αὐτῆς· τὸ δὲ μέσον, ὃ ὁ Ἐριγένης μεταχειρίζεται, ἐστὶν ἡ ἀλληγορικὴ ἐξήγησις.

Ὁ Ἐριγένης ταυτίζων τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἀποφαίνεται τὴν μὲν φιλοσοφίαν ὡς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γνώσεως, τὴν δὲ θρησκείαν ὡς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῆς.

Ὁ λόγος ἡμῶν ἔπεσε διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας καὶ ἄνευ τῆς θείας χάριτος δὲν δύναται νὰ ἀνυψωθῆ εἰς τὸ φῶς.

Ὁ νοῦς ἡμῶν, ὅς ἐστι τὸ θεῖον τῆς ψυχῆς, περὶ τὸν θεὸν στρεφόμενος δύναται νὰ ὑψωθῆ μέχρι τῆς ἐποπτείας τῆς αἰδίου ἀληθείας· συμμίζας ὅμως ἰδέας νέων Πλατωνικῶν μετὰ χριστιανικῶν ἐνέπεσεν εἰς ἀντιφάσεις πρὸς τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν.

Ὁ Ἐριγένης ἀναπτύσσων τὸ σύστημά του ἀρχεται ἀπὸ τῆς διακρίσεως τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, λέγων, ὅτι ὄν ἐστὶν ἐκεῖνο, ὃ ἐστὶ τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ νοῦ ἀντικείμενον, τὸ δ' ἐναντίον μὴ ὄν.

Ὁ Ἐριγένης τῷ Ἀριστοτέλει ἐπόμενος διακρίνει τετραπλῆ φύσιν, δημιουργοῦσαν καὶ μὴ δημιουργουμένην, δημιουργοῦσαν καὶ δημιουργουμένην, δημιουργουμένην καὶ μὴ δημιουργοῦσαν, καὶ μήτε δημιουργοῦσαν μήτε δημιουργουμένην· ἡ μὲν πρώτη καὶ τετάρτη ὑπάρχει τῷ θεῷ, τὸ δὲ δεύτερον ἀναφέρεται εἰς τὰ πρῶτα αἴτια, τὸ δὲ τρίτον εἰς τὰς ἐνεργείας. Ἐκ τῆς τετραπλῆς τῆς φύσεως ἀναφορᾶς ληφθείσης ἐκ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τοῦ Λύγουστίνου ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸν θεὸν οὐσίαν κοινήν· ἐντεῦθεν δὲ φανερὸν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου ὄν ἐπανάληψις τῶν νέων Πλατωνικῶν ἐστὶ πανθειστικὸν καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας. Ἐκ δὲ τῶν εἰδῶν τούτων τῆς φύσεως πράγματεύεται ὁ Ἐριγένης πρῶτον περὶ τῆς πρώτης φύσεως ἧται τοῦ θεοῦ.

1) Ὁ θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐστὶν ὑπὲρ πᾶν δημιουργήμα καὶ ὑπὲρ πᾶσαν γνωστικὴν δύναμιν τῶν δημιουργηθέντων πνευμάτων. Ἐν τῷ ἀβάτῳ φωτὶ ἐνοικῶν δὲν γινώσκειται τί ἐστὶν, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἐστὶν (de div. nat. I, 5). ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὰ αὐτῷ ἀποδιδόμενα προσόντα· ὥστε ὁ θεὸς ἐστὶν ὁ ὑπέρσοφος, ὁ ὑπεράγαθος, ὁ ὑπερούσιος, ὁ ὑπερῶν καὶ τὰ τούτοις ὅμοιος.

Ἐὰν ὁ θεὸς ἦναι ὑπὲρ πᾶσαν γνώσιν, πῶς γνωρισθήσεται; ποῖόν ἐστι τὸ μέσον, δι' οὗ τὸ δημιουργηθὲν πνεῦμα ὑφούται εἰς τὴν γνώσιν τοῦ θεοῦ; Ὁ Ἐριγένης τὸ ζήτημα τοῦτο λύει στηρίζων τὴν γνώσιν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῶν θεοφανείων (de div. nat. I, 2, 23). Θεοφανείας δ' ὁ Ἐριγένης ἐνοεῖ τὰς ἐμφανίσεις τοῦ δημιουργηθέντος κόσμου, καθ' ὅσον ὁ θεὸς φανεροῦται ἐν τοῖς οὐραῖς διὰ τῶν θεοφανείων ἐπομένως ἐρίζεται κατ' αὐτὸν ἡ τοῦ θεοῦ γνώσις· διὰ τῆς θείας χάριτος ὑφούται τὸ πνεῦμα εἰς τὴν ἄμεσον τοῦ θεοῦ ἐποπτείαν· διὰ τῶν θεοφανείων ὑφούται ὁ ἀνθρώπος εἰς ἄμεσον ἐποπτείαν τῆς αἰδίου ἀληθείας.

Ὁ θεὸς ἐστὶν ἐπέκεινα οὐσίας, τόπου καὶ χρόνου, ἀποιος, ὑπὲρ τὴν κίνησιν, ἀκίνητος, ἀπαθής, ὑπὲρ τὸ πάσχειν.

Ὁ θεὸς ἐστὶν ἐπέκεινα πάντων, ἀμορφος ὢν ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν μορφῶν, καὶ ὡς τοιοῦτος καλεῖται μηδέν.

Ὁ θεὸς γινώσκει τὸ ὅτι μόνον, διότι, εἰ τὸ τί ἐγίνωσκε, οὐκ ἦτο φθαρτός· ὡς ὑπερῶν εἶναι ἀπλοῦς καὶ τοιοῦτος ὢν ἐστὶν ἡ ἐνότης τῶν ἀντιθέσεων.

Οἱ θεολόγοι γνωρίσαντες, ὅτι ἐστὶ θεὸς, ὅτι ἐστὶ σοφὸς καὶ ζῶν, ἐγνώρισαν τὸν θεὸν τρισυπόστατον, διότι λέγοντες τὸ ὄν ἐνοοῦσι τὸν πατέρα, σοφίαν τὸν υἱὸν καὶ ζῶν τὸ ἅγιον πνεῦμα (de div. nat. I, 1, 13)· ὁ πατὴρ δημιουργεῖ, ὁ υἱὸς ἐνεργεῖ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα τακτοποιεῖ.

2) Ἡ δευτέρα φύσις (ἡ δημιουργοῦσα καὶ δημιουργουμένη) περιλαμβάνει τὰς πρώτας ἀρχάς, τὰ πρῶτα αἴτια, ἃ ὁ Ἐριγένης ἐνομάζει πρωτότυπα, προαρίσματα, θεῖα θελήματα. Ταῦτα ὑπὸ τοῦ θεοῦ θεμελιούονται ἐν τῷ θεῷ λόγῳ καὶ εἰσιν αὐτὸς ὁ θεῖος λόγος.

Ταῦτα τὰ πρῶτα αἴτια ὁ θεὸς δὲν δημιουργεῖ ἐκ τίνος ὕλης,

διότι τὰ ἐν τῷ Θεῷ εἰσιν αὐτὸς ὁ Θεός· ἐκ τοῦ μηδενὸς πάντα ἐποίησε σημαίνει ἐξ ἑαυτοῦ· διότι τὸ μηδὲν ἐστὶν ἡ ἀκατάληπτος φύσις, ἡ ὑπὲρ πάντα, αὐτὸς ὁ Θεός· ἄρα ὁ Θεός ἐν ταῖς πρώτοις αἰτίαις δημιουργεῖ ἑαυτὸν, τουτέστιν ἐν ταῖς θεοφανείαις ἀρχεται ἡ ἐμφάνισις, ἡ φανέρωσις αὐτοῦ. Ὁ Θεός καταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἀβάτου φωτός εἰς τὰ πρῶτα αἴτια, τουτέστιν τῶν μηδὲν ὀρίζει ἑαυτὸν ὡς ἰδανικὸν κόσμον, τουτέστι μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἀορίστου εἰς ὀριστικότητα· ὁ ἰδανικὸς κόσμος ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεός ὀρισθείς. Τὸ μηδὲν, ἐξ οὗ ὁ κόσμος, εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός, εἶναι ἡ ὕλη, τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων· ἡ δ' ἐνέργεια, δι' ἧς ἑαυτὸν δημιουργεῖ, ἐστὶ τὸ νοεῖν· τὸ νοεῖν καὶ ποιεῖν ἐστὶ ταῦτόν, διότι ἐνεργεῖ, νοεῖ, καὶ διότι νοεῖ ἐνεργεῖ.

3) Πῶς ὅμως ἐκ τοῦ ἰδανικοῦ κόσμου παράγεται ὁ ὄρατός; Τὸ ζήτημα τοῦτο φέρει εἰς τὴν τρίτην φύσιν, τὴν δημιουργουμένην καὶ μὴ δημιουργοῦσαν. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ καθόλου πρὸς τὸ ἴδιον.

Ὁ Ἐριγένης τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἐπόμενος ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ καθόλου δὲν εἶναι προῖον τοῦ νοεῖν, ἀλλὰ ἡ καθόλου οὐσία, ἥτις γίνεται πολλαὶ οὐσίαι, αἰτινες ἐν τῷ κόσμῳ οὐσαὶ παράγουσι τὰ γένη, τὰ εἶδη τῶν ὄντων καὶ τὰ άτομα, ἐξ ὧν ὁ ὄρατός κόσμος συνίσταται.

Ἡ οὐσία, εἰ καὶ διαιρεῖται, μένει ἀδιαίρετος καὶ μία· ὥστε συγχρόνως εἶναι ἓν καὶ πολλά· ἐκάστη οὐσία καθὼ οὐσιώδης μορφή ἐστὶ μία ἐν ἅπασιν ταῖς ἀτόμοις, οἷς ὑπάρχει· αὕτη ἐστὶν ὕλη ἐν πᾶσι καὶ ἐν ἐκάστῳ μένουσα ἐν ἑαυτῇ ἀμερής· διὸ καὶ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν φαινομένων καταστρέφεται ὅλως· ἡ διάλυσις ἐκάστου ἐστὶν ἐπάνοδος εἰς τὴν καθόλου οὐσίαν· ἐν τῇ ἀναφορᾷ ταύτῃ τὸ μὲν ἀτομὸν ἐστὶ φθαρτόν, ἡ δ' οὐσία ἀφθαρτός· ἡ οὐσία ἐστὶ μόνιμος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀπλή· γινώσκωμεν ἐκ τῶν συμβεβηκότων, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν· ἐντεῦθεν φανερὸν εἶναι ὅτι τὸ ἀτομὸν κατ' Ἐριγένην εἶναι φαινόμενον τοῦ καθόλου. Ἐκαστὸν σῶμα συνίσταται ἐκ μορφῆς καὶ ὕλης· ἡ ὕλη ἐστὶν ἀόρατος καὶ ἀσώματος καὶ δὲν εἶναι ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ τοῦ λόγου· ἡ ὕλη δεκτικὴ οὐσα ἁπασῶν

τῶν μορφῶν ἐστὶ μία τῶν ἀρχῶν καὶ ἐν τῇ θεῖα σοφίᾳ περιεχομένη ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἡ ὕλη ὡς τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων ἐστὶ τὸ σύνολον τῶν ἀσωμάτων ποιημάτων· ἐκ ταύτης τῆς ὕλης μετὰ τῆς μορφῆς συνδεομένης παράγονται τὰ σωματικὰ ὄντα· ἡ οὐσία ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον τοῦ σώματος ὡς οὐσιώδης μορφή· Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύται, ὅτι ὁ Ἐριγένης τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἐπόμενος ἐκλαμβάνει τὸν κόσμον φαινόμενον ἀπλοῦν καὶ τὰ ὄντα σκιάς τοῦ ὄντως ὄντος. Καὶ τὸ ζήτημα· ἐν τίνι σχέσει ἐστὶν ὁ πραγματικὸς κόσμος πρὸς τὸν ἰδανικόν, ἥτοι ἡ τρίτη φύσις πρὸς τὴν δευτέραν, λύει ὁ Ἐριγένης ἰσχυρίζομενος, ὅτι δὲν εἶναι δύο φύσεις οὐσιωδῶς διάφοραι, ἀλλ' οὐσιωδῶς αἰ· αὐταί· αἱ οὐσίαι ἐν τῷ Θεῷ λόγῳ ἀχώριστοι οὐσαὶ χωρίζονται ἐν τῷ ὄρατῳ κόσμῳ εἰς γένη καὶ εἶδη· ἄρα ἡ δευτέρα καὶ τρίτη φύσις διακρίνονται ἀλλήλων ὑπὸ διάφορον ἔπαψιν, ἄλλως τε αὐταὶ καθ' αὐτάς, οὐσιωδῶς εἰσιν αἱ αὐταί.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἐριγένης ἀνακολούθως παραδέχεται ἀρχὴν τοῦ ὄρατοῦ κόσμου. Ὁ Ἐριγένης παράγει πάντα ἐκ τοῦ μηδενὸς, δηλ. ἐκ τοῦ ὑπερόντος τὰ ὄντα, ἐκ τοῦ ὑπερζῶντος τὴν ζωὴν καὶ ἐκ τοῦ ὑπεργινώσκοντος τὰς γνωστικὰς δυνάμεις, ἐνὶ λόγῳ ἐκ τοῦ ἀποθετικοῦ παράγει πάντα. Ὁ Θεός ἐστὶν ἡ πρώτη μονάς, ἐξ ἧς πάντα, αὐτὸς ἐν πᾶσιν ὧν ἐστὶν ὑπὲρ αὐτά· ἡ δημιουργία ἐκ μηδενὸς ἐστὶ θεογονία, αὐτοφανερώσις αὐτοῦ, ἐμφανιζομένου ἐν ταῖς δημιουργήμασιν ὡς θεοφανείαις αὐτοῦ. Διὰ τοῦ νοεῖν προέρχεται ἐν τῷ Θεῷ ὁ Θεῖος λόγος καὶ ἐν αὐτῷ ὁ ἰδανικὸς κόσμος· ὁ Θεῖος νοῦς διήκει διὰ πάντων καὶ εἶναι τὸ ὑποκείμενον αὐτῶν.

Καὶ ἐνταῦθα ἀναγνωρίζεται τὸ σύστημα τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, καθ' ὃ πρῶτος ὁ Θεός, μετ' αὐτὸν ὁ Θεῖος νοῦς, μετ' αὐτὸν ὁ Θεῖος λόγος, καὶ ἐντεῦθεν γίνεται ἡ μετάβασις εἰς τὴν ὕλην ὡς τὸ ἔσχατον ὄριον.

Ὁ Ἐριγένης ταυτίζει οὐσίαν τὸν Θεὸν καὶ τὸν κόσμον· τὸν Θεὸν θεωρεῖ πάντα ἐν πᾶσιν, τουτέστι τὸν Θεὸν ὑποθέτει οὐσίαν τῶν ὄντων, ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος, διότι καὶ τὰ τρία ἐν τῷ Θεῷ εἰσιν ἓν· ὁ Θεός καὶ τὸ δημιούργημα δὲν εἶναι διάφορα,

ἀλλὰ τὰ αὐτά· ὁ θεὸς ποιῶν πάντα ποιεῖται ἐν πάσιν· ὁ θεὸς ποιῶν πάντα καὶ πάντα γινόμενος ἐπανέρχεται εἰς ἑαυτὸν ἐπαναφέρων εἰς ἑαυτὸν πάντα· ὁ θεὸς ἐστὶ δημιουργὸς καὶ δημιουργημὰ ἐν ταύτῳ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου εἶναι πανθεϊστικὸν καὶ τῇ χριστιανικῇ θεωρίᾳ ἐναντίον.

Ἐν δὲ τῇ περὶ τῶν ἀγγέλων θεωρίᾳ, ἔπεται Διονυσίῳ τῷ Ἀρεοπαγίτῃ· οἱ ἄγγελοι ἴστανται περὶ τὸν θεόν, ἔχουσι σώματα διαφανῆ, οἱ δὲ πεσόντες ἀεροειδῆ.

Καὶ τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν παρέλαβεν ἐκ τῶν νέων Πλατωνικῶν διακρίνων ἀνωτέραν γνωστικὴν δύναμιν καὶ κατωτέραν· ταύτων δ' ἡ μὲν ἀνωτέρα διαιρεῖται εἰς νοῦν, λόγον καὶ διάνοιαν· ὁ νοῦς ἐστὶν ἡ ἐποπτικὴ δύναμις ἔχουσα τὸν θεὸν ἀντικείμενον· ὁ δὲ λόγος γινώσκει τὰ ἐν τῷ θεῷ πρῶτα αἰτία, τὴν δευτέραν φύσιν· ἡ δὲ διάνοια ἔχει ἀντικείμενον τὴν τρίτην φύσιν καὶ περιλαμβάνει τὰ ἐκτὸς αἰσθητήρια· διὰ τῆς αἰσθήσεως γινώσκωμεν τὸν ὑλικὸν κόσμον, διὰ δὲ τῆς ἀνωτέρας γνωστικῆς δυνάμεως τὸν νοητόν.

Ἡ ὁδὸς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεώς ἐστὶν ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω· ἡ ὑπεραισθητὴ γνῶσις ἀπὸ τῆς πείρας ἀρχομένη παράγεται ἐξ αὐτῆς· ἡ διάνοια ἀπὸ τῆς ὑλικῆς αἰσθήσεως ἀφαιρεῖ τὰς ἐννοίας εἰδούς καὶ γένους καὶ τὰς ἀφαιρέσεις ταύτας φέρει εἰς τὸ καθόλου γένος, τὴν οὐσίαν. Τὰς σχηματισθείσας ἐννοίας παραλαμβάνει ὁ λόγος ἐκ τῆς διανοίας, καὶ ἀπ' αὐτοῦ μεταβαίνει ἡ γνῶσις εἰς τὸν νοῦν, καὶ ὁ νοῦς ἀναφέρει εἰς τὸν θεόν· ἄρα ὁ νοῦς ἐστὶ τὸ κυρίως ὄργανον τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως καὶ ἀνευ αὐτοῦ οὔτε θεολογία οὐδ' ὑπῆρχεν οὔτε δεκτικότης πνευματικῶν δώρων. Κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας γνωστικὰς δυνάμεις, τὸν νοῦν, τὸν λόγον καὶ τὴν διάνοιαν, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἀληθῆς τῆς θείας τριάδος εἰκὼν· ὁ νοῦς ἀντιστοιχεῖ τῷ πατρὶ, ὁ λόγος τῷ υἱῷ καὶ ἡ διάνοια τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἐριγένην γνωρίζει τὸ ὅτι οὐχὶ δὲ τί· ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ θεία ἰδέα.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχε σῶμα πνευματικόν, ὡς οἱ ἄγγελοι·

ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία πνευματικὴ, ἀόρατος καὶ ἀσώματος, καὶ ἀρχὴ τῆς ζωῆς οὐσα δημιουργεῖ τὸ σῶμα αὐτῆς· ἡ ψυχὴ ἔχει καὶ δύναμιν χωριστὴν τῶν σωματικῶν ὀργάνων· ἡ δύναμις αὕτη διαιρεῖται εἰς νοῦν, λόγον καὶ διάνοιαν. Ἡ ψυχὴ μίᾳ οὐσα φαίνεται πολλὰ, οἷον νοῦς περὶ τὸν θεὸν στρεφομένη, λόγος τὰ αἰτία τῶν ὄντων θεωροῦσα, διάνοια τὰς μορφὰς τῶν ὄρατῶν ὄντων βλέπουσα, ζωτικὴ δύναμις τὸ σῶμα ζωογονοῦσα.

Ἡ ὅλη ψυχὴ ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα θεοῦ, τὸ δὲ σῶμα κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς. Τῇ ψυχῇ ὑπάρχει βούλησις, καὶ ἐπειδὴ βούλησις καὶ ἐλευθερία· ἡ ἀνθρωπίνη ὁμῶς ἐλευθερία περιλαμβάνει καὶ τὴν εἰς τὸ κακὸν ἐλευθερίαν· ἄρα τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, διότι τὸ ἀγαθὸν δὲν δύναται νὰ ἦναι αἷτιον τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ μόνῃ ἡ ἐλευθερὰ βούλησις· ἐὰν τὸ κακὸν ὑπῆρχε φύσει, ἔπρεπε νὰ ἦναι ἀναγκαῖον, νὰ ἦναι ὄν, οὐχὶ ὁμῶς στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, διαφορὰ· τὸ κακὸν ὡς μὴ ὄν ζητεῖ πάντα νὰ καταστήσῃ μὴ ὄντα.

Ὁ Ἐριγένης ἐπόμενος τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς λέγει, ὅτι ἡ πτώσις τοῦ ἰδανικοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν ἁμαρτίαν εἶναι ἡ αἰτία, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς τελείας καταστάσεως ἔπεσεν εἰς τὴν ἀτελή, τὴν νῦν.

Κατὰ τὸν Ἐριγένην ὁ θεὸς ἐπλάσε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον τοῖς ἀγγέλοις ὁμοίον, ἔχοντα σῶμα οὐχὶ ὑλικόν, ἀλλὰ πνευματικόν· ὁ ἄνθρωπος εἶχε τελείαν γνῶσιν, δύναμιν κτλ.

Ὁ ἄνθρωπος ὁμῶς ἠμάρτησε τραπεὶς ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰ εὐμετάβλητα ἀγαθὰ, καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπεσεν ἀπὸ τῆς ἰδανικῆς του καταστάσεως καὶ περιεδύθη μετὰ τοῦ ὑλικοῦ σώματος· ὁ ἄνθρωπος ἐξώσθη τοῦ παραδείσου, τουτέστι τῆς ἐνάτητος τῶν πρώτων αἰτίων, καὶ διαιρεθεὶς ἀπόλεσε τὴν τελείαν γνῶσιν καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν ἀγνοίαν, ἣν νῦν θρηνοῦμεν. Ἔνεκα τῆς πτώσεως ἤρξατο καὶ ὁ κτηνώδης βίος, αἱ ὑλικαὶ ἐπιθυμίαι, ἡ διαφορὰ τοῦ γένους· διὰ τῆς σαρκικῆς μεταδόσεως μεταδίδεται ἡ ἁμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς πάντας· διότι ἐν τῷ πρώτῳ πάντες δημιουργηθέντες πάντες ἐν αὐτῷ ἠμάρ-

τησαν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πτώσει τοῦ ἀνθρώπου διέμεινεν ὁ λόγος καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ.

Ὁ Ἐριγένης τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς ἐπόμενος ἰσχυρίζεται τὴν προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν γένεσιν τοῦ ὁρατοῦ κόσμου ὡς συνέπειαν τῆς πτώσεως.

Ὁ Ἐριγένης κάμνει λόγον περὶ τῆς τετάρτης φύσεως. Ὁ σκοπὸς τῆς πτώσεως ἦτο, ὅπως ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς τιμωρίας βελτιωθῆ, καὶ ἐκπληρώσας τὴν θεϊαν βούλησιν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν, ἣν διὰ τῆς πρώτης ἁμαρτίας ἀπώλεσεν (de div. nat. I, 2, 12). Ὁ ἄνθρωπος πρέπει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ νὰ καθαρισθῆ, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν· ἐπομένως ὁ καθαρμὸς ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐξώσεως ἐκ τοῦ παραδείσου, ἐπομένως ἡ κάθοδος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν νῦν κατάστασιν ἦτο ὄρος τοῦ καθαρμοῦ καὶ τῆς ἀγιότητος (de div. nat. I, 3, 2). Ὁ Χριστὸς ἦν θεὸς τε ἅμα καὶ ἄνθρωπος ἐν ἐνὶ προσώπῳ· ὁ θεῖος λόγος παρέλαβε τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην φύσιν, ἵνα λυτρώσῃ καὶ ἀντικαταστήσῃ αὐτήν· μόνον τὴν ἁμαρτίαν δὲν παρέλαβεν· ὁ Χριστὸς ἀνέστη μετὰ σώματος πνευματικοῦ ὡς θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐνταῦθα· ἐν τῷ Χριστῷ ἐπανῆλθεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ ἐτελειοποιήθη, καὶ ἐν αὐτῇ ἐπανῆλθον ἅπαντα τὰ ὄντα εἰς τὸν θεὸν καὶ ἐτελειοποιήθησαν. Ἡ ἔνωσις ὅμως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ θεοῦ δὲν ἀναιρεῖ τὸ ἀτομικὸν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὄντων, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἐριγένης. Ἡ δὲ ἐπάνοδος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὄντων ἀρχεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ σώματος· τὸ ὑλικὸν σῶμα θέλει ἀναστήθῃ ὡς πνευματικόν· μετὰ τοῦ ὑλικοῦ συγκαταστρέφεται καὶ τὸ κακόν· τὸ κακὸν δὲν εἶναι ἀίδιον· ἐπίσης ἐκλείπεται καὶ ὅσα προῆλθον μετὰ τοῦ ὑλικοῦ, οἷον διαφορὰ γένους, διαφορὰ γῆς καὶ παραδείσου, τὸ ὑλικὸν θέλει συγχωνευθῆ εἰς τὸ ἰδανικόν, ὥστε ἡ ὅλη φύσις ἔσται ἰδανικὴ· ἡ ἰδανικὴ κτίσις μεταβαίνει εἰς τὸν θεόν· ὁ θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσιν.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ἐριγένου δὲν δύναται ἡ ἀτομικότης νὰ τηρηθῆ, οὐδὲ ἡ χριστιανικὴ θεωρία περὶ ποινῆς συνδυάζεται μετὰ τῆς τοῦ Ἐριγένου· διὰ τοῦτο ἀναγκαζόμενος ὁ Ἐριγένης

νὰ συνδιαλλάξῃ ἀμφοτέρας τὰς θεωρίας διακρίνει μεταξύ ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως ἰσχυρίζομενος, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν μολύνεται διὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ διὰ τοῦτο ἐπανερχεται εἰς τὸν θεῖον λόγον· ἡ ὅλη ἀνθρωπίνη φύσις κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπανερχεται εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν τῆς, εἰς τὸν παράδεισον· ἐκεῖ διαφορὰ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ δὲν ὑπάρχει· ἀλλῶς ὁμως ἔχει περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως· αὐτὴ τελεῖ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν μόνην ἀφορᾷ ἡ ἀμοιβὴ καὶ τιμωρία· οἱ ζητοῦντες βουλήσει ἀγαθῇ τὸν θεὸν ἐπανερχονται εἰς αὐτὸν, γίνονται θεοὶ, οἱ δὲ μὴ βουλόμενοι ἐν τῷ νῦν βίω τὸν θεὸν νὰ ὑπηρετήσωσι κωλύονται τῶν μεγίστων τοῦ θεοῦ δώρων· δὲν θὰ τιμωρηθῆ ἡ φύσις αὐτῶν, ἀλλ' ἡ βούλησις των, καὶ μάλιστα ἡ κακὴ ἀπόλλυσι τὴν ἐπιζητουμένην μακαριότητα, ἣν δὲν δύναται ν' ἀποκτήσῃ· καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἡ ποινή.

Κατὰ τὸν Ἐριγένην τὸ κακὸν καὶ ἡ ποινή εἰσι μέσα συντελεστικά τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀμοιβῆς.

Ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Ἐριγένου θεωρίᾳ ὑπάρχει ἀντίφασις, διότι, ἐὰν ὁ θεὸς ἦναι τὸ ἀπόλυτον ὄν, ἐὰν πάντα ἐν τῷ θεῷ καὶ ὁ θεὸς ἐν πᾶσι, φανερόν εἶναι, ὅτι ἔστι μία καὶ μόνη οὐσία, μία καὶ μόνη αἰτία, μία καὶ μόνη βούλησις· καὶ εἰ μία ἡ βούλησις, αὐτὴ πρέπει νὰ ἦναι ἀγαθὴ, καὶ εἰ ἀγαθὴ, πρέπει ἀγαθὰ νὰ ἦναι καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς.

Ὅτι ὁμως οὔτε ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως οὔτε ἡ ἔννοια τῆς ἠθικῆς νὰ στηριχθῶσι δύνανται, εἶναι φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων.

Τὸ σύστημα τοῦτο οὐδὲν ἔχει ἴδιον, ἀλλὰ πάντα ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας παρέλαβεν. Ὁ Ἐριγένης συλλέξας ἐκ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας διάφορα ἐσχημάτισε τὸ σύστημα αὐτοῦ, ὃ μόνον περὶ δημιουργίας καὶ τριάδος συμφωνεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα βάσιν λαβὼν τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν κατέστη πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἀσυμβίβαστον.

3) Τὴν θεωρίαν Ἰωάννου τοῦ Ἐριγένου ὑποθέτουσαν τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐξ ἀντικειμένου πραγματικῆς, τὸ καθόλου ὡς τὸ ἀληθὲς καὶ ὡς τὸ ὑποκείμενον τῶν ὄντων ἐν τοῖς ἰδίοις οὐσιν

ὡς ἴδιον ἐμφανιζόμενον, κατεπολέμησεν ἡ ἀντίθετος θεωρία ἰσχυριζομένη, ὅτι τὸ ἄτομον εἶναι οὐσία, τὸ δὲ γένος καὶ εἶδος κατηγοροῦνται κατ' αὐτῆς. Ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη ὀνομαστικὴ κατ' ἀντίθεσιν τῆς πραγματικῆς καὶ προεκάλεσε τὴν ἀμφιβολίαν, ἂν τὸ καθόλου εἶναι ἡ ἀληθὴς οὐσία· ἡ ἀμφιβολία αὕτη ἔφερεν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι τὰ γένη πρέπει νὰ ἐκληρωθῶσιν ὡς ὀνόματα μόνον· ἂν τὰ γένη καὶ εἶδη, καθόλου καλούμενα, ἔχουσιν ὑπαρξιν οὐσιώδη ἢ εἶσιν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν μόνον; καὶ ἂν ὑπάρχωσιν οὐσιωδῶς εἶναι σώματα ἢ ἀσώματα, ἂν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἢ χωρὶς αὐτῶν;

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν πραγματικῶν καὶ ὀνομαστικῶν, ὃ ὁ μέσος αἰὼν προήγαγεν (1).

Ἡ θεωρία, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης τῷ Πλάτῳ ἀποδίδει, ὅτι τὰ καθόλου χωριστὰ τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων ἔχουσιν ἀνεξάρτητον ὑπαρξιν καὶ πρότερα αὐτῶν εἶσιν, εἶναι ὁ αὐστηρὸς πραγματισμὸς τυπωθεὶς εἰς τὸ τὰ καθόλου πρὸ τῶν ὄντων (universalia ante rem). Ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρία, ὅτι τὰ καθόλου ἔχουσι μὲν πραγματικὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ μόνον ἐν τοῖς ἀτόμοις, εἶναι ὁ μέτριος πραγματισμὸς τυπωθεὶς εἰς τὸ τὰ καθόλου ἐν τοῖς οὐσίαις (universalia in re.). Ὁ δ' ὀνομαστικὸς εἶναι ἡ θεωρία ἡ ἰσχυριζομένη, ὅτι μόνον τὰ ἄτομα ἔχουσι πραγματικὴν ὑπαρξιν, τὰ δὲ γένη καὶ εἶδη εἶναι ὑποκειμενικὰ μόνον ἀντιλήψεις τοῦ ὁμοίου, αἱ δὲ ὁμοίας ἐννοίας ἐπιτελοῦνται, δι' ἧς ἐννοοῦμεν τὰ ὁμοιοειδῆ ἀντικείμενα, καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, δι' οὗ σημειοῦμεν δι' ἕλληψιν κυρίων ὀνομάτων τὰ ὁμοιοειδῆ ἀντικείμενα ὁμοῦ.

Ὁ ὀνομαστικὸς ὁ ἐνισχύων τὴν ὑποκειμενικότητα τῆς ἐννοίας ὀνομάζεται ὀνομαστικὸς εἰς εὐρυτέραν σημασίαν, ὁ δ' ἐνισχύων τὴν ταυτότητα τοῦ ὀνόματος καλεῖται ὀνομαστικὸς εἰς στενωτέραν σημασίαν· ὁ δὲ τύπος τοῦ ὀνομαστικοῦ ἐστὶ (post rem), μετὰ τὰ ὄντα (τὰ καθόλου). Αἱ τάσεις αὗται ὁμοῦ ἀπαντῶνται ἐν τῷ ἐνάτῳ καὶ δεκάτῳ αἰῶνι μᾶλλον ἢ ἥττον ἀνεπτυγ-

(1) Über den Realismus und Nominalismus im Mittelalter πραγματεύονται Jac. Thomasiaus 1683—86. Christ. Meiners, Baumgarten-Crusius 1821. F. Exner, 1842. H. O. Köhler 1852.

μένα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπαντῶνται ὀλίγα τινὲς μόνον ἀναμνήσεις περὶ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς δεικνύει ἡ τοῦ Πυρραίου πρὸς τοὺς ἐν Ῥειχεναυτὰ μοναχοὺς, ἂν ἦτο βέλτιον αὐτοῖς τὸν Ἀριστοτέλη νὰ πιστεύωσι τὰς κοινὰς ἐννοίας ἀρνούμενον ὡς πραγματικὰς, ἢ τὸν Πλάτωνα αὐτὰς παραδεχόμενον πραγματικὰς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ τὶς Μιάννος ἢ Νάννος συνέγραψεν ἐρμηνείας εἰς τοὺς νόμους καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, καὶ εἰς τὸ περὶ οὐρανοῦ, κόσμου καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Περὶ δὲ τὸν δέκατον δεῦτερον καὶ τρίτον αἰῶνα ὀλίγα μόνον τοῦ Πλάτωνος (ὁ Τίμαιος) ἐγινώσκοντο, πολλὰ δὲ τῶν λογικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Καὶ ὁ Γέρβετος μοναχὸς τὸ πρότερον ἔπειτα δὲ Πάπας Σιλβέστρος δεῦτερος τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν σπουδάσας ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐμόρφωσε τὸν Φύλβερτον καὶ ἄλλους.

Ὁ Ἐρρίκος ἐξ Αὐξερρίας παρέλαβε τὴν ἐπὶ τὸ καθόλου ὁδὸν τοῦ νοεῖν ἀπὸ τοῦ ἰδίου, τοῦ συγκεκριμένου· διότι ἐθεώρει τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ νοεῖν τὴν ἐνωσιν τῶν ἀτόμων εἰς εἶδος ἐννοίας, τὸ δεύτερον τὴν ἐνωσιν τῶν εἰδῶν εἰς ἐννοίας γενῶν, ἕως οὗ ἡ ἀνοδος λήξει μετὰ τῆς γενικωτάτης ἐννοίας, τῆς ἐννοίας τῆς οὐσίας· αὕτη ὁμοῦς εἶναι ὀνομα μόνον καὶ ἐπομένως ἡ ἐνωσις ὅλων τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἀπλῶς ἰδανικὴ. Ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Ῥεμίγιος ἐξ Αὐξερρίας ἐδείκνυε μείζονα τάσιν εἰς τὴν πραγματικὴν θεωρίαν.

Ἐπειδὴ δ' ὑπερασπιστῆς τοῦ ὀνομαστικοῦ ἀναφαίνεται Ἰωάννης τις πρὸ τοῦ Ῥοσκελλίνου, περὶ τῆς θεωρίας τοῦ ὁποίου λαμβάνομεν γνῶσιν ἐκ τοῦ Ἀνσέλμου, Ἀβαιλάρδου καὶ τοῦ Ἰωάννου Σαλισβουρῆ, δεόν ὁ Ῥοσκελλῖνος νὰ θεωρῆται ἀρχηγὸς τῆς ὀνομαστικῆς θεωρίας (1).

(1) Bulaei hist. univ. Paris I, 443. Ὁ I. A. Σμέλλερος ἐδημοσίευσε ἐν ταῖς πραγματείαις τῆς Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν (V, 3, σ. 180 καὶ ἐφ.) ἐπιστολὴν τοῦ Ῥοσκελλίνου. I. Mart. Chladenius (der vita et haeresi Roscollini 1756 καὶ Bluchitté le rationalisme chrétien à la fin du onzième siècle, Paris 1842.

Ὁ Ἀνσέλμος κατηγορεῖ τὸν Ῥοσκελλῖνον, ὅτι τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐθεώρει ἀπλᾶ ὀνόματα (Natus vocis), καὶ ἤργεῖτο τὸ πραγματικὸν αὐτῶν.

Ὁ Ῥοσκελλῖνος ἐφαρμόσας τὴν ὀνομαστικὴν θεωρίαν εἰς τὴν τριάδα ἐθεώρει τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν ἀντιφατικὴν· διότι, ἔλεγεν, εἰ τὰ τρία πρόσωπα εἶναι ἐν ὄν, πρέπει, ὅσα ὑπάρχουσι τῷ ἐνί, νὰ ὑπάρχωσι καὶ τοῖς τρισίν· εἰ δέ τι ἴδιον ὑπάρχει τῷ ἐνί, ἔπεται, ὅτι τὰ τρία πρόσωπα εἶσι διάφορα καὶ οὐχὶ ἐν.

Κατὰ τὸ δόγμα τὸ δεύτερον πρόσωπον ἐγένετο ἄνθρωπος· ἐὰν δὲ τὰ τρία πρόσωπα ἦναι ἐν ὄν, ἔπρεπε καὶ τὸ πρῶτον νὰ γείνη ἄνθρωπος καὶ τὸ τρίτον.

Ἐὰν δὲ τις πάλιν ἐπεχείρει τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπερασπίσῃ, ἢ τριάς θὰ ἀπόλετο· εἰ δ' ὑπεράσπιζε τὴν τριάδα, θὰ ἀπόλετο ἢ ἐνάτης· ὑπολαβὼν δὲ τὰ τρία πρόσωπα ὡς τρεῖς οὐσίας, ὑπέλαθεν ὡς τρεῖς Θεοὺς, ταῦτα δ' εἰσι μόνον δυνάμει καὶ βουλήσει ἐν.

Καὶ ὁ Ἀββαϊλάρδος τὰ αὐτὰ ἀναφέρει περὶ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς τοῦ Ῥοσκελλῖνου περὶ τριάδος θεωρίας, δι' ἣν οὗτος προσεκλήθη ἐν ἔτει 1092 ἐνώπιον ἐκκλησιαστικῆς τινος συνόδου ἐν Σοῖσῶνι καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτήν. Ἐπειτα δὲ διεμαρτυρήθη καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀγγλίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλιαν πανταχοῦ ὑπὸ τοῦ κλήρου καταδιωκόμενος.

Ἐκ τῆς τοῦ Πορφυρίου εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους εἰσαγωγῆς ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ εἰσὶν ὀνόματα ἀπλᾶ οὐδεμίαν ἔχουσαι πραγματικὴν ὑπαρξιν· πραγματικὸν δ' ἔστι μόνον τὸ καθ' ἑκάστον.

Ἐὰν λ. χ. πολλοὶ ἄνθρωποι παρασταθῶσιν ἡμῖν ὡς ἄτομα, ταῦτα συμφωνοῦσι μόνον κατ' ἐννοίαν· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐννοίας δὲν παρίστανται ἡμῖν ὡς εἰς ἄνθρωπος καὶ πραγματικῶς· οὕτω καὶ ὅταν ἡμῖν παριστῶνται τρία πρόσωπα διάφορα ὡς ἐν (δηλ. ὁ Θεός), δὲν ἔπεται, ὅτι τὰ τρία ταῦτά εἰσιν ἐν ὄν· διὰ τῶν ἐννοιῶν διακρίνεται τὸ ἐν ἀπὸ τοῦ ἑτέρου, ὡς χρῶμα καὶ ἵππος, δὲν εἶναι ὁμῶς καὶ πραγματικῶς κεχωρισμένα, ἀλλὰ ἀφηρημένα.

τὸν πραγματισμὸν ὑπεστήριξε καὶ ὁ Γάλλος Βιλχέλμος Σαμπώξιος (Champeaux) ὑποθέτων τὸ γένος οὐσιωδῶς ἐν ἑκάστῳ ἀτόμῳ ἐνυπάρχον. Οὗτος ἐν ἔτει 1070 γεννηθεὶς καὶ ἐν ἔτει 1121 ἀποθανὼν ἰσχυρίζετο, ὡς ὁ Ἐριγένης, τὸ πραγματικὸν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν καὶ ἀπεφήνατο τὸ ἄτομον φαινόμενον τοῦ καθόλου. Τὰ εἶδη ὑπελάμβανεν ὡς συμβεβηκότα τοῦ γένους.

Ὁ δὲ Ἰωάννης Σαλισβουρῆς δὲν ἐθεώρει οὐσίαν τὸ ἴδιον, διότι τὰ καθ' ἑκάστα εἰσιν ἐν ἀπαύστῳ ῥοῇ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς. τὸ ἀληθές ὄν ἐστὶν ἀμετάβλητον, καίτοι αὐτὰ εἰσι τὰ γένη καὶ εἶδη τῶν ὄντων. Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἢ αὐτὴ τῆ τοῦ Ἐριγένου.

Ἐὰν τὸ καθόλου δὲν ἦτο πραγματικὸν, θὰ εἶχε δίκαιον ὁ ὀνοματισμὸς αὐτὸ τοῦτο ἰσχυρίζόμενος. Ἐὰν τὸ ἴδιον δὲν ἦτο πραγματικὸν, θὰ εἶχε δίκαιον ὁ πραγματισμὸς· ἐὰν δὲ τὰ καθόλου πραγματικὰ ἦσαν ἐν τοῖς οὐσί, ἐὰν ὁ νοῦς δὲν κινῆται αὐθαίρετως ἔχων βάσιν τὸ ἀντικειμενικόν, θὰ προέκυπτε συνδιάλλαξις, καὶ ἐπομένως μέτριός τις πραγματισμὸς, ὃς σχηματισθεὶς ἐν τοῖς χριστιανικοῖς σχολείοις εἰς τὸ μετέπειτα ἐπεκράτησεν.

Ὁ δὲ Βερεγγάριος μαθητὴς τοῦ Φυλβέρτου διεκρίθη ἐν τῇ διαλεκτικῇ καὶ λόγους φιλοσοφικοὺς καὶ διαλεκτικοὺς ἐν ταῖς πραγματεῖαις αὐτοῦ μετεχειρίζετο (Lessings Berengarius σ. 163).

Ὁ δὲ Λάφραγκος ἀντίπαλος τοῦ Βερεγγαρίου ἐν Παταβίῳ τῷ 1008 γεννηθεὶς καὶ σπουδάσας τὰ νομικὰ καὶ τὴν διαλεκτικὴν πολλοὺς διασκήμους ἄνδρας ἐμόρφωσεν. Ἐν δὲ τῇ περὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου διαφωνίᾳ δεικνύει ὅτι εἶχε τυφλὴν πίστιν εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας· τὴν δὲ διαλεκτικὴν μετεχειρίζετο πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δογμάτων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Ἰλδέβερτος Λαβαρδῖνος μαθητὴς Βερεγγαρίου γεννηθεὶς τῷ 1057 καὶ ἀποθανὼν 1132 ἦτο πολυμαθέστατος· συνέγραψε καὶ θεολογικὴν πραγματείαν καὶ ἠθικὴν φιλοσοφίαν. Καὶ οὗτος ἐν τῷ τῶν ἐξηγήσεων τῶν πατέρων περιοριζόμενος λαμβάνει τοὺς λόγους ἐκ τοῦ Ἀύγουστίνου, τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους· τὴν πίστιν θεωρεῖ μέτρον πάντων· ἢ πᾶσις ἐστὶν ὑπὲρ τὴν δόξαν, ἢ δὲ ἐπιστήμη ὑπὲρ τὴν πίστιν, διότι πιστεφο-

μεν, ἵνα εἰς τὴν γνῶσιν ἔλθωμεν (Hildeberti tract. theol. c. 1). Ἐδόξαζε δ' ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψις συμβάλλεται εἰς ὑποστήριξιν τῆς τοῦ λόγου γνῶσεως, διότι ὁ λόγος ἀνευ τῆς ἀποκαλύψεως οὐκ ἦτο ἀνεπαρκής· ἡ δὲ Θεία ἀποκάλυψις κατὰ δύο τρόπους γίνεται ἢ δι' ἐσωτερικῆς ἐμπνεύσεως ἢ δι' ἐξωτερικῆς διδασκαλίας (Hild. tract. theol. c. 2).

Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ τῆς τάξεως τοῦ ὄρατου κόσμου τὴν Θείαν σοφίαν καὶ ἀγαθότητα. Ὅτι δ' εἶναι ὁ Θεὸς εἷς, καὶ τοῦτο γινώσκει ὁ λόγος· διότι εἰ ἦσαν δύο, ὁ εἷς οὐκ ἦτο ἀτελέστερος καὶ ἐπομένως δὲν οὐκ ἦτο Θεός. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ζητεῖ ὁ Ἰλδέβερτος νὰ συνδέσῃ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Θεολογίαν.

Ἡ δὲ ἠθικὴ φιλοσοφία εἶναι δοκίμιον μᾶλλον πρὸς ἐκθεσιν τῶν καθηκόντων.

4) ΑΝΣΕΛΜΟΣ.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐγεννήθη ἐν Ἀόστη τοῦ Πιεμοντίου τῷ 1033 ὑπὸ Γονδούλφου καὶ Ἑρμανβέργης, γυναικὸς ἠθικῆς. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς ἀπῆλθεν εἰς Γαλλίαν, ὅπου ἤκουσε τοῦ Λαφράγκου, τῷ δὲ 1068 ἐγένετο προϊστάμενος καὶ τῷ 1078 ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου Βεκίου. Τῷ δὲ 1093 ἀφίκετο εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Καντουκρίας· τῷ δὲ 1109 ἀπεβίωσεν. (1)

Ὁ Ἀνσέλμος ζητῶν τὴν φιλοσοφίαν νὰ συνδέσῃ μετὰ τῆς

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματα τοῦ Ἀνσέλμου εἰσὶ τὰ ἑξῆς: τὸ Monologium, cur Deus homo, de veritate, de libertate arbitrii, de Grammatico καὶ τὸ Proslodium.

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἐν Nürnberg 1491· ἐν Paris 1544 καὶ Köln 1573 καὶ 1612· ἐν Paris 1675, 1721, 1744 καὶ 1852. Τὸ σύγγραμμα: cur Deus homo? ἐξέδωκεν ὁ Hugo Laemmer 1857. Τὸ Monologium et Proslodium Carl Haas 1863. Τὸν βίον τοῦ Ἀνσέλμου συνέγραψε Ἐάδμερος μοναχός.

Περὶ Ἀνσέλμου ἐπραγματεύθησαν ὁ Mühler 1827. Charles Rémusat 1854. C. Schwarz 1841 καὶ Baur in seiner Geschichte der Versöhnungslehre καὶ ἄλλοι.

Θρησκείας ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ πίστις προηγείται τῆς γνῶσεως, ὅτι αὕτη εἶναι ὁρος αὐτῆς (credo ut intelligam). διότι ἡ γνῶσις ἀνευ τῆς πίστεως δὲν δύναται νὰ κτηθῇ· διότι πρῶτον πρέπει νὰ γνωρίσῃ τις ὅτι ἔστι τι καὶ ἔπειτα νὰ ζητήσῃ τι καὶ διὰ τί ἔστιν. Ὁ Ἀνσέλμος ζητῶν νὰ θεμελιώσῃ τὴν γνῶσιν ἐπὶ τῆς πίστεως ἔλεγεν, ὅτι ὁ μὴ πιστεύων δὲν μανθάνει, ὁ δὲ μὴ μανθάνων δὲν ἐννοεῖ· ὥστε ὁ Ἀνσέλμος ἐζήτει παντελεῖαν τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τὴν Θεολογίαν ὑποταγῆν. Ὁ Ἀνσέλμος ὁμῶς δὲν ἐνοεῖ ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀνευ πίστεως καὶ ἀποκαλύψεως δὲν δύναται νὰ λάβῃ γνῶσιν ἀνωτέραν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνευ τούτων δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ὁ ἀρνούμενος τὸν Θεὸν ἀναιρεῖται διὰ τοῦ ἰδίου λόγου αὐτοῦ. Τὴν πίστιν ὁμῶς δὲν συγχωνεύει ἐν τῇ γνῶσει, ἀλλὰ τηρεῖ ὡς βάσιν πάσης γνῶσεως· ὑποθέσας δὲ, ὅτι ἡ πίστις πρέπει διὰ τοῦ λόγου νὰ ἐπιβεβαιωθῇ, κατέστησε τὴν θρησκείαν ἐπιστήμην.

Ἡ περὶ γνῶσεως θεωρία αὐτοῦ εἶναι πραγματικὴ, οὐχὶ ὁμῶς ὡς ἡ τοῦ Ἐριγένου εἰς ὑπερβολὴν πραγματικὴ. Ὁ Ἀνσέλμος κατακρίνει τοὺς διαλεκτικούς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὰ καθόλου ὀνόματα ἀπλᾶ, καὶ ζητεῖ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ νὰ ἀποδείξῃ λογικῶς. Ἡ περὶ τούτου ἀπόδειξις ὑποθέτει πολλὰ ὄντα, ἃν οἱ ἄνθρωποι ὀρέγονται ὑπολαμβάνοντες ἀγαθὰ. Ἐπειδὴ τὰ ἀγαθὰ εἰσὶ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀγαθὰ, πρέπει νὰ ἦναι ἀγαθὰ διὰ τινος τουτέστι τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ· ἀρα πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ἀπόλυτον ἀγαθόν. Τοῦτο δὲ ἔστι τὸ μέγιστον ἀγαθόν, καὶ τοῦτο τὸ μέγιστον ἀγαθόν ἐστὶν ὁ Θεός· οὕτως ἔστι καὶ μέγιστον μέγα, ὃ αὐθὺς ἐστὶν ὁ Θεός.

Ὁ Ἀνσέλμος τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει ἐκ τῆς τῶν ὄντων ὑπάρξεως, διότι πάντα τὰ ὄντα πρέπει νὰ ὑπάρχωσι διὰ τινος, διότι οὐδὲν ὑπὸ μηδενὸς γίνεται. Ἐκεῖνο δὲ τὸ τί, δι' οὗ οὐ τὰ ὄντα εἰσὶ, δύναται νὰ ἦναι ἓν ἢ πολλά. Τὰ πολλά αὐθὺς ἀναφέρονται εἰς τὸ ἓν ὄν, δι' οὗ εἰσὶ. Τοῦτο τὸ ἓν ὄν εἶναι ἡ μία αἰτία, εἰς ἣν τὰ πολλά ἀναφέρονται· ἀρα ἔστι τι μέγιστον, τελειότατον, ὑπὲρ πάντα, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ Θεός.

Ἐν τοῖς οὐσίῳ εἰσι βαθμοὶ τινες ἀγαθότητος καὶ τελειότητος. Ἐπειδὴ ἡ σειρά τῶν βαθμίδων δὲν δύναται νὰ ᾔηται ἀπειρος, πρέπει νὰ ὑπάρχη ὑπερτάτη τις φύσις (οὐσία), καὶ ἐπομένως μία. Τοῦτο τὸ ἐν πρέπει νὰ ᾔηται ὑπὲρ πάντα, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ Θεός. Αἱ ἀποδείξεις αὗται συμπεραίνουσιν ἐκ τοῦ αἰτιοῦ εἰς τὸ αἷτιον. Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ ἀποδείξεις αὗται δὲν ἐφαίνοντο τῷ Ἀνσέλμῳ ἱκαναί, ἐζήτει νὰ εὕρῃ ἀπόδειξιν ἐπαρκῆ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως· καὶ μετὰ μακρὰν σκέψιν εὔρε τοιαύτην τινὰ ἀπόδειξιν, τὴν ὄντολογικὴν, ἧς ἡ εὔρεσις αὐτὸν ἐνδοξον κατέστησεν. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ. Ἐάν τὸν Θεὸν νοήσωμεν, λέγει ὁ Ἀνσέλμος, νοοῦμεν ὡς τὸ ὑψιστον ὄν, ὑπὲρ ὃ οὐδὲν ἀνώτερον δύναται πλέον νὰ νοηθῇ. Ὁ Θεός λέγει, εἶναι τὸ ὑψιστον ὄν, καὶ ὁ μωρός ὁ λαλῶν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι Θεός, ἔχει τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ ὄν δὲν δύναται νὰ ᾔηται μόνον ἐν τῷ νῷ, διότι δύναται ὑπὲρ αὐτὸ νὰ νοηθῇ ἕτερον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ πραγματικῶς· καὶ τοῦτο τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον εἶναι ἀνώτερον τοῦ ἐν τῷ νῷ ὄντος· ἀρὰ τὸ ὄν ὑπάρχει οὐ μόνον ἐν τῷ νῷ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ πραγματικῶς· καὶ τοῦτο ὑπάρχει τόσῳ ἀναγκαίως, ὅσῳ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς μὴ ὄν· καὶ τοῦτο, ὃ δὲν δυνάμεθα ὡς μὴ ὄν νὰ νοήσωμεν, ἐστὶν ὁ Θεός. Ἡ ὑπαρξις δύναται διττῶς νὰ νοηθῇ, δηλαδὴ ἐν τῷ νῷ, ὡς ὁ ζωγράφος νοεῖ πρότερον, ὃ νὰ ζωγραφίσῃ βούλεται, δὲν ἐννοεῖ ὅμως ὅτι ὑπάρχει τὸ μῆκιον ζωγραφισθέν· ζωγραφίσας ὅμως νοεῖ ὅτι πραγματικῶς ὑπάρχει.

Ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ μεγίστου ὄντος συνδέεται ἀναγκαίως καὶ ἡ ὑπαρξις, διότι ἄλλως θὰ ἐννοεῖτο μείζον τοῦ μεγίστου, ὅπερ ἐστὶν ἀντίφασις· καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀντίφασις, πρέπει τὸ μέγιστον νοούμενον νὰ νοητῆται καὶ πραγματικῶς. Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἢ ὑποθέτουσα τὸν Θεὸν ὡς ὄν τῶν ὄντων καὶ ὡς τοιοῦτον ὅλας ἔχον τὰς τελειότητας, ὑποθέτει καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ εἶναι, τὴν ἐννοίαν καὶ τὴν ὑπαρξίν.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ Ἀνσέλμου προσέβαλεν ὡς παραλογισμὸν μοναχὸς τις Γαυνίλος ἐκ τοῦ μοναστηρίου Μαρμουτιέρου

καὶ ἐπέτυχε τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀνσέλμου ἀποδείξας, ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας δὲν ἐπεταὶ ἡ ὑπαρξις· καίτοι ἐννοοῦμεν, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὄν, ὑπὲρ ὃ οὐδὲν ἀνώτερον δύναται νὰ νοηθῇ, ἔχει ἀναγκαίως ὅλας τὰς τελειότητας ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίν, δὲν δυνάμεθα ἐκ τούτου μόνον, ὅτι αὐτὸ νοοῦμεν, νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι τοιοῦτον ὄν ὑπάρχει πραγματικῶς καὶ πηγάζει ἐν τῷ νῷ πραγματικῶς, ἐάν ἡ ὑπαρξις αὕτη δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὴ καὶ βεβαία· (Gaunilo libr. pro insipiente n. 5). εἰ τοῦτο, θὰ παρήγετο τὸ ὄν αὐτοῦ, ὡς τὸ ὄν παντὸς ὄντος ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, ὅσακις νοεῖται, οἶον καὶ τὸ ὄν φαντασθείσης τινὸς νήσου· ἡ πραγματικὴ ὑπαρξις τινος πρέπει νὰ προὑπάρχῃ, ὅπως ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐξαχθῶσι τὰ ἄλλα προσόντα αὐτοῦ. Ὁ Ἀνσέλμος ἀπελογηθῆ μὲν, δὲν ἀνῆρεσεν ὅμως τὸ τοῦ Γαυνίλου κατ' αὐτοῦ ἐπιχείρημα.

Τὴν ἀπόδειξιν ταύτην τὴν ὑποθέτουσαν τὴν ἐνότητα τοῦ νοεῖν καὶ εἶναι ἀπέρριψεν ὁ Κάντιος ἀποδείξας, ὅτι τὸ εἶναι ἐστὶ διάφορον τοῦ νοεῖν, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας ἡ ὑπαρξις δὲν προέρχεται, διότι τὰ ἐν τῷ νῷ δὲν εἶναι πραγματικά.

Καὶ ὁ Ἐγγελος δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἀνσέλμου, διότι ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξις ἢ πραγματικὴ αὐτοῦ δὲν ἀποδεικνύεται· διὸ ὁ Ἀνσέλμος τὴν ὑπαρξίν ὑποθέτει μόνον, δὲν ἀποδεικνύει ὅμως, διότι μένει πάντοτε τὸ «ἐάν ὑπάρχῃ», εἶναι τὸ τελειότατον.

Ἐάν ἡ ἰδέα τοῦ Ἀνσέλμου ἀκολούθως ἀνεπτύσσεται, θὰ ἐφῆρεν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Σπινόζου. Ὁ Ἀνσέλμος ἀληθῶς δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἰδρῶσῃ σύστημα, ἀλλὰ παραλαβὼν τὰς ἀρχὰς τῶν πατέρων ἐζήτει νὰ στερεώσῃ τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας περισσότερον.

Ὁ Ἀνσέλμος ζητεῖ προσέτι νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ ὑψιστον ὄν οὔτε ὑπ' αἰτίου τινὸς παρήχθη, οὔτε ὑφ' ἑαυτοῦ· διότι, εἰ τὸ ὑψιστον ὄν εἶχεν ὑπόθεσιν, δὲν θὰ ᾔητο τὸ ὑψιστον· ὁ Θεός οὐδ' εἰς ἑαυτοῦ ἐγένετο, διότι αὐτός ἐστιν· ἀλλ' ὅτι ὁ Θεός ἐδημιούργησε τὰ ὄντα ἐκ τοῦ μηδενός.

Ἡ δὲ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι λογικὴ· ἐντεῦθεν

ἐπεται, ὅτι οὐδὲν εἰς ὑπαρξιν φέρει, ὃ δὲν ἐγνώριζε πρότερον ὁ θεὸς τὰ δημιουργήματα νοεῖ αἰδίως, καὶ ἡ περὶ αὐτῶν ἰδέα αὐτοῦ εἶναι τὸ παράδειγμα, καθ' ὃ τὰ ὄντα δημιουργεῖ. Τὰς δ' ἰδέας ὁ θεὸς ἀρύεται ἐξ ἑαυτοῦ· αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἐσωτερικῆς, ἐν-θετος, λόγος τοῦ θεοῦ, αὐτὴ ἡ θεία σοφία.

Ἢ δὲ πρέπει νὰ προέλθῃ οὐσία ἐκ τοῦ θεοῦ; πρὸς λύσιν τοῦ του τοῦ ζητήματος διακρίνει μεταξὺ σχετικῶν καὶ ἀπολύτων ιδιοτήτων, περὶ ὧν ἐπραγματεύθη μετ' ὀξυνοίας. Αἱ σχετικαὶ εἰσι κατ' ἀναφορὰν ἐνὸς ὄντος πρὸς ἕτερον καὶ δὲν σημαίνουσι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ μόναι αἱ ἀπόλυτοι· ἡ δικαιοσύνη, δη-λαδὴ εἶναι αὐτὸς ὁ θεός· ὁ θεὸς ἔχει οὐ μόνον ζωὴν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ζωὴ· οὐ μόνον ἔχει σοφίαν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ σοφία, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀγαθότης, τὸ μέγεθος, τὸ κάλλος, ἡ μακαριότης, ἡ αἰδιότης, ἡ ἀθανασία καὶ λοιπά.

Ἐπεὶ οὐτ' ἀρχὴν ἔχει οὔτε τέλος· διότι, εἰ εἶχεν ἀρχὴν, θὰ ἐξηρτάτο ἐξ ἄλλου, δὲν θὰ ἦτο τὸ πρότερον· ἐὰν εἶχε τέλος, δὲν θὰ ἦτο αἰδίος.

Ἐπεὶ ὁ θεὸς ἐστὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε, τὸ ὑφίσταν καὶ τελειό-τατον ὄν, ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ.

Ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τούτων θεμελιοῖ τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν αὐτοῦ.

Ἐνθετος λόγος, ἐν ᾧ ὁ θεὸς ἐκφράζει τὰ δημιουργήματα, εἶναι ἐν ἑαυτῷ εἷς· διότι εἶναι ὁ αὐτὸς μετὰ τῆς θείας οὐσίας· ἐν αὐτῷ εἶναι τὸ ἀληθὲς τῶν ὄντων πρωτότυπον. Ὁ θεὸς γινώ-σκων ἑαυτὸν αἰδίως ἐκφράζει ἑαυτὸν αἰδίως· οὕτως ἐστὶν αἰδῖος λόγος ἐν θεῷ καὶ πρὸ τῆς τῶν δημιουργημάτων ὑπάρξεως. Ὁ λέγων καὶ τὸ λεγόμενον εἰσὶν οὐσία ταῦτά. Τὸ λεγόμενον ὅμως πηγάζει ἐκ τοῦ λέγοντος εἶναι διάφορον αὐτοῦ· διὰ τοῦτο λέ-γει, ὅτι ὁ γεννῶν εἶναι ὁ πατήρ, τὸ γεννιόμενον ὁ υἱός, ὥστε εἶσι δύο πρόσωπα ἐν τῇ μιᾷ θεότητι· ἀμφότερα ὅμως οὐσία εἰ-σὶν ἐν.

Ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ δὲ ἀγάπη ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώσεως, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱός, καὶ τῆς μνήμης, ἥτις ἐστὶν ὁ πατήρ, πηγάζει καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Τὸ

ἅγιον πνεῦμα ἐστὶν οὐσία τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ὁ Ἄνσελμος τῷ Αὐγουστίνῳ ἐπόμενος δὲν ὑψώθη εἰς τὴν ἔν-νοιαν τῶν προσώπων.

Ὁ Ἄνσελμος λέγει, ὅτι ἀληθὲς ἐλευθερία εἶναι, ὅπου ἐστὶν ἐλευθερία ἐκλογῆς, αὐτοδιορισμὸς, ὅπου ἡ βούλησις ἐστὶ ἀπό-βιας καὶ ἀναγκαιότητος ἐλευθέρα.

Ἐν ἄλλῳ ἔργῳ ὁ Ἄνσελμος ἠμάρτησεν ἐλευθέρως· ἡ ἐλευθερία ἐστὶν ἡ δύ-ναμις τὸ νὰ τηρήσῃ τὴν ὀρθότητα (rectitudinem) τῆς βουλήσεως δι' αὐτοδιορισμοῦ. Ἡ ὀρθότης ὅμως αὐτὴ δύναται νὰ δοθῇ μό-νον διὰ τῆς θείας χάριτος. Ὁ Ἄνσελμος ἰσχυρίζεται, ὅτι διὰ τῆς προγνώσεως τοῦ θεοῦ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου δὲν αἰρε-ταί· ὁ θεὸς προβλέπει μὲν τί ποιήσει ὁ ἀνθρώπος, προβλέπει ὅμως, ὅτι ποιήσει ἐλευθέρως καὶ ἄνευ ἀναγκαιότητος· ἐπομέ-νως ἡ πρόγνωσις τοῦ θεοῦ δὲν ἐπενεργεῖ ἀναγκαιῶς εἰς τὴν ἀν-θρωπίνην πράξιν, ἀλλ' ἀφίνει τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἀδικτον.

Ἡ προδιάταξις δὲν ἀντιφάσκει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθε-ρίαν, διότι ἡ πρόγνωσις καὶ προδιάταξις ἴστανται ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ θεῶν. Ἐπειδὴ ὁ θεὸς προβλέπει τὰς ἀνθρωπίνους πρά-ξεις ὡς ἐλευθέρας, προδιατάσσει αὐτάς καὶ ὡς ἐλευθέρας· ὅθεν ἡ πρόγνωσις καὶ ἡ προδιάταξις δὲν εἰσάγει ἀναγκαιότητα προ-ηγούμενην, ἀλλ' ἐπομένην μηδὲν παραβλάπτουσιν τὴν ἐλευ-θερίαν.

Ὁ Ἄνσελμος τὸ κακὸν διακρίνει διττὸν, ὡς κακὸν ἀδικίας καὶ ὡς κακὸν κακοδαιμονίας.

Ἡ ἐννοία τοῦ κακοῦ συνταυτίζεται κατ' Ἄνσελμον μετὰ τῆς ἐννοίας τῆς ἀδικίας. Τὸ δὲ κακὸν καὶ ὁ Ἄνσελμος θεωρεῖ στέ-ρησιν τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ κακὸν πηγάζει ἐκ τῆς ἐλευθέρας βουλή-σεως. Ὅπως τις κτήσῃ τὴν μακαριότητα, πρέπει νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ὑπὸ τὴν τοῦ θεοῦ. Ἐὰν δ' ἀποσύρῃ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἀπὸ τῆς θείας καὶ τὴν αὐτοῦ θέσῃ αὐτόνομον, καὶ ἑαυτὴν ζητῇ νὰ καταστήσῃ τῷ θεῷ ὅμοιον, τοῦτό ἐστὶ τὸ κακὸν.

Ἐπειδὴ ἡ βούλησις εἶναι αἰτία τοῦ κακοῦ, ἀφορᾷ καὶ ἡ τι-μωρία τὴν βούλησιν.

Τὰ δημιουργήματα ἔλαβον παρὰ Θεοῦ πᾶν ἀγαθόν. Οἱ ἄγγελοι ἐν τῷ ἀγαθῷ ἔπεσον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι ὑπερενίκησαν τὸν πειρασμὸν καὶ ἀντημείφθησαν ἀθάνατοι καταστάντες. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἔλαβε παρὰ Θεοῦ τὴν ὀρθότητα ὡς χάριν, συγχρόνως δὲ μετ' αὐτῆς καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἐὰν ὑφίστατο τὸν πειρασμὸν, θὰ ἐτήρει τὴν ὀρθότητα καὶ θὰ καθίστατο ἀθάνατος, ὡς οἱ ἀγαθοὶ ἄγγελοι.

Ἐν τῷ πρῶτῳ ἀνθρώπῳ περιείχοντο πάντες δυνάμεις· ἐὰν ὁ πρῶτος ὑπερενίκα τὸν πειρασμὸν, πάντες θὰ ἦσαν αἰδίοι. Ὁ Ἄδὰμ ὅμως παρέβη τὴν θεϊκὴν ἐντολὴν καὶ ἠμάρτησεν· ἡ συνέπεια ἦτο, ὅτι πάντες οἱ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες κατέστησαν ἔνοχοι· ἐντεῦθεν παράγει ὁ Ἄνσέλμος τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν. Συνεπεία τῆς γυμνότητος ἀπὸ τῆς πρώτης ὀρθότητος ἐξησθένησεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ διεφθάρη· καὶ ἡ ψυχὴ ἐμολύνθη ἐκ σωματικῶν παθῶν.

Πᾶσα ἁμαρτία, λέγει ὁ Ἄνσέλμος, ἔχει τὴν ἑδρὰν αὐτῆς ἐν τῇ λογικῇ βουλήσει· ἡ βούλησις εἶναι αἰτία τῆς ἁμαρτίας, διότι ἡ ἁμαρτία εἶναι ἡ ἀδικία, καὶ ἡ ἀδικία τὴν ἑδρὰν αὐτῆς ἔχει, ὅπου καὶ ἡ δικαιοσύνη· ἡ δικαιοσύνη καθὼς ἡ ὀρθότης τῆς βουλήσεως ἔχει τὴν ἑδρὰν αὐτῆς ἐν τῇ βουλήσει· ἄρα ἡ βούλησις εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀδικίας, τῆς ἁμαρτίας· ἐπειδὴ ἐλευθέρα βούλησις μόνον ἐν λογικῷ ὄντι ἐστὶ, δὲν δύναται ἡ ἑδρὰ αὐτῆς νὰ ἴη ἐν τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ. Ἐπειδὴ ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία εἶναι ἁμαρτία καὶ ἀδικία, δὲν δύναται ἐν τῷ σώματι νὰ ἐνοικῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ψυχῇ.

Ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία ἀρχεται κατ' Ἄνσέλμον ἅμα τῇ δημιουργίᾳ τῆς ψυχῆς.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐξ οἰκείας δυνάμεως δὲν ἠδύνατο ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν δικαιοσύνην, ἔπρεπε καὶ ἠδύνατο μόνος ὁ Θεὸς νὰ λυτρώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν πρώτην του κατάστασιν.

Διὰ τοῦτο ὁ λόγος ἐγένετο ἄνθρωπος, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐν ἑνὶ προσώπῳ, καὶ ἀνέλαβε τὴν Οὐσίαν ἐλευθέρως.

Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ διὰ τῆς μνήμης, τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλῆ-

σεως φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν εἰκόνα τῆς τριαυποστάτου θεότητος.

Οὐ μόνον αἱ ἀγαθαὶ ψυχαί, ἀλλὰ καὶ αἱ κακαὶ εἰσὶν ἀθάνατοι· διότι ἡ θεία δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ τὴν τιμωρίαν αὐτῶν· δηλαδή τὸ νὰ ζῶσιν ἐν τῇ στερήσει τῆς μακαριότητος ἐν αἰδίῳ κακοδαιμονίᾳ. Πλὴν οὐ μόνον αἱ ψυχαὶ πρέπει νὰ ζῶσιν ἀθάνατοι, ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα νὰ ἀγαστηθῶσι καὶ ἐνωθῶσιν αὐθις μετὰ τῶν ψυχῶν, ὅπως ὁ ὅλος ἄνθρωπος μετάσχη τῆς ἀμοιβῆς ἢ τῆς τιμωρίας.

Ὁ Ἄνσέλμος εὐκρινῶς καὶ ἀκολούθως ἐπὶ τῆς βάσεως τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἰδίως δὲ τοῦ Λύγουστίνου, ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς χριστιανικῆς θεωρίας, ἐφ' ὧν οἱ μετ' αὐτῶν ἠκοδόμησαν.

β) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπῆρχόν τινες, οἵτινες τῆς τοῦ Ἄνσέλμου ὁδοῦ ἀποτραπέντες ἔκλιναν εἰς τὸν Πλατωνισμὸν, οἷον ὁ Ἄγγλος Ἀδελάρδος ἰσχυρίζομενος, ὅτι μόνον άτομά εἰσιν, ἢ συγχρόνως εἰσὶ τὰ κοινὰ εἰς τρόπον, ὥστε ἐν τοῖς ἀτόμοις συγχρόνως εἰσὶ τὰ εἶδη καὶ γένη καὶ τὰ κοινὰ· καὶ ἄτομόν ἐστὶν ὅταν τὸ ἐμφανιζόμενον ἐκληφθῇ ὡς καθ' ἕκαστον, ἐὰν δ' ὡς ἄνθρωπος, ἐστὶν εἶδος, ἐὰν διὰ τοῦ ζώου ἐκφρασθῇ, γένος· διὸ ἀποδίδει δίκαιον τῷ Ἀριστοτέλει εἰπόντι, ὅτι τὰ κοινὰ εἰσὶ μόνον ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, διότι τὰ αἰσθητὰ παρίστανται συγχρόνως ὡς ἄτομα, εἶδη καὶ γένη.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦ Ἀδελάρδου τάσσεται καὶ ὁ Βερνάρδος ἐξ Ἄρτρης (Chartres) πολλοὺς ἐπισήμους ἄνδρας μορφώσας, καὶ ὁ Γίλβερτος Πορρέτάνος καὶ Βιλέλμος Κόγγιος ἐπίσης (1). Ὁ Βερνάρδος τῷ Ἐριγένῃ ἐπόμενος ἐσχημάτισε τὴν θεωρίαν αὐτοῦ κατὰ τὴν νέαν Πλατωνικὴν τὰς τρεῖς ἀρχὰς αὐτῆς παραδεχόμενος, τὸ ἐν, τὸν νοῦν καὶ τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν.

(1) Bernhards von Chartres σώζεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων πραγματεία περὶ μεγάλου καὶ μικροκόσμου.

Τοῦ Wilhem von Conches καὶ magna de naturis philosophia ἐξεδόθη 1474. Adelards von Bath de eodem et diverso ἐξέδωκεν Iourdain 1843.

Gilbertus Porretanus Comm. zu Boethius de trinitate ἐξεδόθη 1570.

Και ο Βιλέλμος Κόγγχιος τῷ Πλατωνισμῷ ἐπόμενος παρέλαβε τινὰ καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Καὶ ο Βάλθηρος Μορτάγνης (Walther Mortagne) (ἀποθανὼν 1174) ἐπόμενος τῇ Πλατωνικῇ θεωρίᾳ ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ καθόλου δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ὡς μὴ ὄν· διότι αἱ κοινὰ ἔννοιαι τὴν οὐσίαν ἀποτελοῦσι τῶν ὄντων. Τὸ δὲ καθόλου εἶναι ἐν τοῖς οὐσιν ὄλον. Ὁ Πλάτων ὡς Πλάτων ἐστὶν ἄτομον, ὡς ἄνθρωπος εἶδος, ὡς ζῷον γένος καὶ ὡς οὐσία μέγιστον γένος.

β) Πέτρος Ἀβαιλάρδος ἐγεννήθη οὐ μακρὰν τῆς Νάντης ἐν τῷ Παλατινάτῳ ἐν ἔτει 1079 ἐκ γονέων εὐγενῶν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἠκροάσατο τοῦ Ροσκελλίνου, τοῦ Βιλέλμου Ἀμπωξιῶ, τοῦ Ἀνσέλμου, περιῆλθε τόπους πολλοὺς καὶ παιδείαν ἐμμελῆ ἔλαβε· μετέβη εἰς Παρισίους καὶ ἐδίδαξε θεολογίαν. Ἐκεῖ ἐγνωρίσθη μετὰ τῆς Ἐλοΐσιᾶς γυναικὸς εὐφυοῦς καὶ συνῆψε μετ' αὐτῆς σχέσεις ἐρωτικές, αἵτινες ἔρριψαν αὐτὸν εἰς πολλὰς περιπετείας, αἵτινες κατέστησαν μέγιστον κώλυμα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον αὐτοῦ.

Ἐν Κλουγνίῳ δ' ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1142.

Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματα τοῦ Ἀβαιλάρδου εἰσὶν «εἰσαγωγή εἰς τὴν θεολογίαν», «ἡ χριστιανικὴ θεολογία αὐτοῦ», «ἡ ἐρμηνεία τοῦ εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους τοῦ Παύλου ἐπιστολῆν», καὶ ἄλλα (1).

Ὁ Ἀβαιλάρδος ἀπόδεχόμενος τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ Ροσκελλίνου θεωρίαν μᾶλλον ἢ τὴν πραγματικὴν τοῦ Βιλέλμου Ἀμπωξιῶ ἰσχυρίζετο, ὅτι τὰ κοινὰ δὲν ὑπάρχουσιν ἀνευ τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς. Τὸ καθόλου ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ νοῦ, τὰ γένη εἰσὶν ἐν τοῖς εἶδεσι καὶ τὰ εἶδη ἐν τοῖς ἀτόμοις. Ἐν τῷ θεῷ νῶ εἰσὶν οἱ τύποι τῶν ὄντων πρὸ τῆς δημιουργίας ὡς ἔννοιαι.

Ὁ Ἀβαιλάρδος τὸ καθόλου δὲν εὗρεν ἐν τοῖς ὀνόμασιν, ἀλλ'

(1) Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν τῷ 1816 καὶ ὑπὸ Cousin, C. Jourdain et E. Despois Petri Abaelardi opera, Paris 1849 καὶ ἐφ. Περὶ τοῦ Ἀβαιλάρδου ἐπραγματεύθησαν Charles de Remusat. Paris 1845 I. L. Jacobi, Berlin 1850. A. Wilkens 1855. C. Schuster 1860. H. Hayd, Ab. und seine Lehre 1863.

ἐν τοῖς λόγοις. Τὸ κύριον ἐπιχείρημα τότε ἦτο, ὅτι ἐν ὄν δὲν δύναται νὰ κατηγορηθῆ κατ' ἄλλου, τὸ καθόλου ὅμως κατηγορεῖται κατὰ παντός, ἀρα δὲν εἶναι ὄν πραγματικόν (οἷον ἄνθρωπος μὲν τῶν καθόλου, Καλλίας δὲ τῶν καθ' ἕκαστον Ἀριστοτελ. ἐρμ. 7). Ὁ Ἀβαιλάρδος ἀναιρεῖ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο, ἐπομένως ἀποκρούει τὴν πραγματικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ καθόλου ἔχει ὑπαρξίν ἀνεξάρτητον πρὸ τοῦ ἀτόμου. Καίτοι τὴν πραγματικὴν πολεμεῖ θεωρίαν, ἰσχυρίζεται ὅμως, ὅτι αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἐν τῷ νῶ τοῦ θεοῦ ὡς πρωτότυποι τῶν ὄντων μορφαὶ πρὸ τῆς δημιουργίας αὐτῶν.

Ὁ Ἀβαιλάρδος ἐξ ἑνὸς μὲν προτάσσει τὴν πίστιν τῆς γνώσεως, ἐξ ἑτέρου δὲ πολεμεῖ τὴν τυφλὴν πίστιν, τουτέστι τὴν προηγουμένην τῆς γνώσεως· οὕτως ὅμως πίπτει εἰς ἀντίφασιν.

Ἡ ἀντίφασις αὕτη συνδυάζεται κατὰ τὸν Ἀβαιλάρδον, ὅτι περὶ θεῶν μυστηρίων ἐν ἡμῖν κάμνει λόγον τὸ ἅγιον πνεῦμα, ὃ δὲ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι ἀνίκανος νὰ ἐρευνήσῃ τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ, ἐπομένως ἀποδείκνυται τῆς πίστεως ὑποδεέστερος· φωτισθεὶς ὅμως ὁ λόγος ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος δύναται καὶ ἀνευ τῆς πίστεως νὰ γνωρίσῃ τὰ μυστήρια καὶ λόγον νὰ δώσῃ περὶ τῶν πιστευομένων.

Ἐὰν ἡ πίστις κατ' Ἀβαιλάρδον ἦναι δόξα ἀπλή, ἡ ἔννοια αὕτη ἀναιρεῖ πᾶσαν πίστιν· διότι ἡ πίστις ἢ τῆ γνώσει ἀκολουθοῦσα καὶ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα δὲν εἶναι πλέον πίστις καθ' ἑαυτὴν, ἀλλὰ γνώσις.

Ὁ Ἀβαιλάρδος δύναται καὶ ὡς φιλόσοφος νὰ θεωρηθῆ καὶ ὡς θεολόγος· ὡς φιλόσοφος ἐζήτει τὴν πίστιν νὰ θεμελιώσῃ διὰ τοῦ λόγου· διότι ἠβούλετο, πᾶν ὅ,τι πιστεύει τις, νὰ πιστεύῃ λογικῶς· καὶ πρῶτος εἰσήγαγε τὴν διαλεκτικὴν εἰς τὴν θεολογίαν.

Περὶ δὲ τῆς ἁγίας τριάδος ἀπεφαίνεται, ὅτι τῷ ὑψίστῳ ὄντι, τῷ θεῷ, τρία τινὰ ὑπάρχουσιν, δηλαδὴ ἡ παντοδυναμία, ἡ παντοσοφία καὶ ἡ ἀγαθότης· εἰάν ἐν τῶν τριῶν τούτων λείψῃ, τὸ ὑψίστον ὄν δὲν εἶναι τέλειον, ἀλλ' ἐνδεές· τούτων δὲ τῶν τριῶν ἡ μὲν παντοδυναμία ἀναφέρεται εἰς τὸν πατέρα, ἡ δὲ σοφία εἰς

τὸν υἱὸν καὶ ἡ ἀγαθότης εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. Ὁ Ἀββαιλάρδος μὴ ἐγκαταλιπὼν τὸν ὀνοματισμὸν, καθ' ὃν τὰ τρία πρόσωπα εἰσι τρεῖς Θεοί, ἀπορρίπτων ὁμῶς τὸν τριθεϊσμὸν τοῦ διδασκάλου τοῦ Ροσκελλίνου ἀνήγαγε τὰ τρία τοῦ Θεοῦ πρόσωπα εἰς τρεῖς τοῦ Θεοῦ ιδιότητες, εἰς τρία προσόντα αὐτοῦ· διὰ τοῦτο κατηγορήθη ὡς αἰρετικὸς καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐν Σοῦσῶνι συνόδου.

Ἡ ψυχὴ κατ' Ἀββαιλάρδον εἶναι οὐσία ἀπλή καὶ πνευματικὴ, ὡς τοιαύτη δὲ τοῦ σώματος διάφορος· αὕτη ἐστὶν ἐν ἅπασιν τοῖς τοῦ σώματος μέρεσι καὶ ἀρχὴ τῆς ζωῆς αὐτοῦ· ὡς πνευματικὴ δὲ ἡ ψυχὴ φέρει τὴν εἰκόνα τοῦ τρισυποστάτου Θεοῦ.

Τὸ ἠθικὸν κεῖται ἐν τῷ φρονήματι καὶ οὐχὶ ἐν τῇ πράξει. Τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν αὐτῷ ἐστὶν ὁ Θεός.

Ὁ Ἀββαιλάρδος συγχέει τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν μετὰ τῆς ποινῆς ἀποκλείων τῆς κληρονομικῆς ἁμαρτίας τὴν ἐνοχλήν· ὥστε οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀδὰμ τιμωροῦνται μόνον, δὲν ἐνέχονται ὁμῶς. Ἡ περὶ σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἡ περὶ τριάδος θεωρία τοῦ Ἀββαιλάρδου εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἡμαρτημένη· ἐπίσης καὶ ἡ περὶ κληρονομικῆς ἁμαρτίας, λυτρώσεως καὶ χάριτος θεωρία δὲν εἶναι ὀρθή. Δι' ἀφέσεως ἁμαρτιῶν δὲν ἀπαλλάττεται ὁ ἄνθρωπος ἐκ νέου ἐσωτερικῶς, ἀλλὰ μένει ἐν τῇ ὕλικῇ ζωῇ· ὡς ἐν τῇ γνώσει οὐδὲν παραδέχεται ὑπεραισθητόν, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ ἠθικῷ βίῳ· καίτοι δὲ ὕλιστης ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀββαιλάρδου κατεπολέμησεν ὁ ἅγιος Βερνάρδος κωλύσας τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον.

7) Γιλβέρτος Παρρετάνος ἐν Ποϊτιέρσῳ ἐδιδάχθη ὑπὸ τινος Ἰλαρίου, καὶ ἐν Ἀρτρῇ ἤκουσε τοῦ Βερνάρδου· ἐν Ἀρτρῇ ἐδίδαξεν ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Παρισίοις, τὴν θεολογίαν καὶ τὴν διαλεκτικὴν, καὶ ἔπειτα ὡς ἐπίσκοπος τοῦ Ποϊτιέρσου ἐδίδαξεν ἐκεῖ. Ἐνεκα ὁμῶς ἡμαρτημένων δοξασίων περὶ τῆς τριάδος διεφώνησε πρὸς ἄλλους θεολόγους· ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 1159.

Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἦσαν σκοτεινά· καὶ καθὼς Πλατωνικὸς ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τοῦ Βοηθίου τὰ συγγράμματα.

Ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ λόγος προηγείται τῆς πίστεως ἐν ταῖς φησικαῖς, ἐν δὲ τοῖς θεολογικοῖς ἔπεται τῇ πίστει· πίστις καὶ λόγος ὁμῶς πρέπει νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων.

Τὰ δὲ καθόλου ἀφαιρεῖ ὁ νοῦς ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα. Τὰ ὄντα διὰ τῆς διαφορᾶς τῶν συμβεβηκότων διακρίνονται ἀλλήλων ἐξωτερικῶς· διὰ δὲ τῶν ἰδίων οὐσιῶν εἰσι τὰ ὄντα ἀλλήλοις ὁμοία, καὶ διὰ τῆς ὁμοιότητος ἐν εἶδος, πολλὰ δ' ὁμοία εἶδη ἐν γένος. Τὸ ἐν εἶδος ἢ γένος νοεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὡς ἐν, καὶ οὕτω προέρχεται τὸ καθόλου.

Πρέπει δ' ἔλεγε νὰ διακριθῶσι τρία τινά· τὸ πρᾶγμα, ἡ ἐννοια αὐτοῦ καὶ ἡ λέξις, δι' ἧς ἡ ἐννοια ἐκφράζεται.

Ἡ θεωρία ὁμῶς αὕτη μακρύνεται τοῦ ὀνοματισμοῦ καὶ φέρει εἰς τὸν πραγματισμὸν. Ὁ δ' ἄνθρωπός ἐστὶν ἐνότης ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀσώματος, ἀπλή καὶ νοερά· ἡ ψυχὴ οὕσα φύσει θνητὴ καθίσταται χάριτι ἀθάνατος.

Περὶ δὲ τριάδος εἶχε θεωρίαν ἀντιφατικὴν τῆς χριστιανικῆς ὡς δοξάζων, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ πρέπει νὰ ὑπατεθῇ μορφὴ τις, δι' ἧς ὁ Θεός ἐστι Θεός, ἥτις ὁμῶς δὲν εἶναι ὁ Θεός· ἡ μορφή αὕτη εἶναι ἡ Θεία φύσις. Ἐκεῖνο δὲ, δι' οὗ ὁ Θεός ἐστι Θεός, ἡ Θεία φύσις, εἶναι ἐν ἐν τῷ Θεῷ· ἐκεῖνο δὲ, ὃ διὰ ταύτης τῆς φύσεως ἐστὶ, δὲν εἶναι ἐν, ἀλλὰ τρεῖς μερικότητες, τρία ὄντα, ἐν τριῶν ἐνότησι συνιστάμενα, ὧν ἡ πρώτη καλεῖται πατήρ, ἡ δευτέρα υἱὸς καὶ ἡ τρίτη ἅγιον πνεῦμα.

Ἡ θεωρία αὕτη, ὡς φανερόν εἶναι, δὲν ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας, διότι τὰ τρία πρόσωπα δὲν εἶναι μία οὐσία, εἰς Θεός, ἀλλὰ χωριστὰ καὶ συνέχονται μόνον διὰ τῆς μιᾶς Θείας φύσεως, δι' ἧς εἰσὶν. Ἡ Θεία οὐσία κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην διαφέρει τῶν τριῶν προσώπων πραγματικῶς, ἐπομένως ἡ τριάς δὲν εἶναι πλέον τριάς, ἀλλὰ τετράς. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔλαβε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μετὰ τῶν καταστάσεων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς πρὸ τῆς πτώσεως, τῆς πτώσεως καὶ τῆς τελειότητος. Τὸν δὲ θάνατον ὁ σωτὴρ ἔλαβεν ἐκουσίως, τουτέστι καίτοι ἀναμάρτητος καὶ ἐπομένως ἀθάνατος, δὲν ἦτο ἠναγκασμένος ν' ἀποθάνῃ.

Ὁ Ἰσαχὴμ ἀσχολούμενος περὶ τὰ προφητικά ἐδόξαζεν, ὅτι ὁ κόσμος κατὰ τὰ τρία πρόσωπα διαίρεται εἰς τρεῖς αἰῶνας, τὸν τοῦ πατρὸς, τὸν τοῦ υἱοῦ καὶ τὸν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τῷ Ἰσαχὴμ ἐπεταὶ ὁ Ἀμαλρίχος ἐκ Βένης· οὗτος ἐν ἔτει 1204 κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίου, ὅπου ἐδίδασκε, διότι παρέλαβεν ἰδέας πανθεϊστικὰς τοῦ Ἐριγένου.

Ἐπίσης καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀμαλρίχου Βιλέλμος Γολδσμίδης παρέλαβε τὴν πανθεϊστικὴν θεωρίαν ἰσχυριζόμενος, ὅτι τὰ τρία πρόσωπα τῆς Θεότητος σημαίνουν τρεῖς διαφόρους μορφὰς μόνον.

Μαθητὴς τοῦ Ἀμαλρίχου ἦτο καὶ ὁ Δαβιδ Δινάνδος, ὃς ἐν ἀρχῇ τοῦ 13 αἰῶνος ἐν Παρισίοις ἐδίδασκε· καὶ οὗτος ἠσπάζετο τὴν πανθεϊστικὴν θεωρίαν ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν ἡ πρώτη ὕλη συνδετικὴ οὕσα οὐσία τῶν τε ὑλικῶν καὶ νοερῶν· οὗτος διέκρινε τρία εἶδη ὄντων, σώματα, ψυχὰς καὶ χωριστὰς οὐσίας, καὶ ὅτι τοῖς σώμασιν ὑπόκειται ἡ πρώτη ὕλη, ταῖς ψυχαῖς ὁ νοῦς καὶ ταῖς χωρισταῖς οὐσίαις ὁ Θεός· ταῦτα δὲ τὰ τρία εἶναι ἐν· ὥστε σῶμα καὶ ψυχὴ οὐσιωδῶς, ὕλη καὶ νοῦς δὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων.

Ἀλλὰ τὰς ἡμαρτημένας ταύτας θεωρίας κατεπολέμει ἡ χριστιανικὴ θεωρία, ἡ δὲ ἐκκλησία ἐδίκαζε καὶ κατεδίκαζεν.

8) Οὐ μόνον δ' ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ὑπὸ τοῦ Ἀνσέλμου ἰδρύθη κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ ἡ μυστικὴ ὑπὸ τοῦ Βερνάρδου ἐκ Κλαιρβώξιας.

Ὁ Βερνάρδος ἐγεννήθη τῷ 1091 ἐν Φονταίνῃ καὶ κατεπολέμησε τὸν Ἀβαιλάρδον καὶ Γίλβερτον· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1158.

Τὴν ψυχὴν ἔλεγεν ἄβλον, πνευματικὴν, κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεῖσαν καὶ τρεῖς ἔχουσαν δυνάμεις, δηλαδή μνήμην, νοῦν καὶ βούλησιν· ἡ ψυχὴ ἀρχὴ οὕσα τῆς σωματικῆς ζωῆς, τῆς αἰσθήσεως καὶ κινήσεως πάρεστι πανταχοῦ ἐν τῷ σώματι. Ἐπειδὴ δὲ τῇ ψυχῇ ἡ ζωὴ ὑπάρχει οὐσιωδῶς, ὑπάρχει αὐτῇ φύσει καὶ ἡ ἀθανασία.

Ὁ Βερνάρδος διακρίνει τριπλὴν ἐλευθερίαν, ἀπὸ τῆς ἀναγκαιότητος, τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς κακοδαιμονίας.

Τὴν αἰσθητὴν ἐπιθυμίαν δὲν θεωρεῖ ἐλευθεράν, ἀλλὰ τὴν βούλησιν, διότι τῇ βουλήσει ὑπὸ τοῦ νοῦ ἀγομένη ὑπάρχει φύσει ἡ ἐλευθερία.

Ὁ Βερνάρδος τὰ περὶ ἐλευθερίας ἀξιώματα ἔλαβεν ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου, τὴν δὲ περὶ ἀγάπης θεωρίαν ἐκ τοῦ Ἐριγένου, εἰ καὶ δὲν ἀποδίδει τὴν αὐτὴν ἐννοίαν, διότι ἡ ψυχὴ δὲν συγχωρεῖται ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ μένει.

Ἡ μυστικὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Βερνάρδου θεμελιωθεῖσα ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ Οὐγῶνος ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος.

Ὁ Οὐγῶν ὁ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος ἀνὴρ διάσημος καὶ σύγχρονος τοῦ Ἀβαιλάρδου ἐγεννήθη τῷ 1097 κατὰ τινὰς ἐν Ὑπέρνῃ τῆς Φλανδρίας, κατ' ἄλλους ἐν τῇ κάτω Σαξωνίᾳ ἀνάγων τὸ γένος εἰς κόμητας. Τὴν πρώτην παιδείαν ἔλαβεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ παρὰ τῇ Ἀλβερστάδτῃ, ἣν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος ἐτελειοποίησεν.

Μετ' οὐ πολὺ προέστη τῆς σχολῆς τοῦ μοναστηρίου, ἀφίερσε τὸν ὅλον βίον τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1141, τουτέστιν ἑτῶν τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων. Τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν σπουδάσας ἐμμελῶς περιέλαβε τὸν ὅλον κύκλον τῶν ἐπιστημῶν τῆς τότε ἐποχῆς καὶ ἐζήτησε διὰ τῆς φιλολογίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας νὰ ἐξηγήσῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Τὸ αἶσθημα τὸ θρησκευτικὸν τοῦ ἀνδρὸς ἦτο μέγα, μέγα καὶ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ· ἀσπασάμενος τὸν μυστικισμόν ἐθεμελίωσε τὰς βάσεις τοῦ ἔπειτα μυστικισμοῦ.

Ὁ Οὐγῶν ἀναπτύξας, ὡς ὁ Ἀνσέλμος, τὰ μεγάλα τῆς μεταφυσικῆς προβλήματα ἐζήτησε νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν μεγάλων ἀληθειῶν συνάφειαν.

Τὰ ἐξαγόμενα τῆς θεωρίας του εἰσὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ τοῖς τοῦ Ἀνσέλμου μετὰ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι παρὰ τῷ Οὐγῶνι ἐπικρατεῖ ὁ μυστικισμὸς ἀποτελῶν καὶ τὸ ὕψος τοῦ συστήματος καὶ τοῦ βίου του.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Οὐγῶνος κατὰ τε τὸ περιεχόμενον, τὴν μορφήν καὶ τὸ ὕψος εἰσὶν ἐκ τῶν καλλίστων, ἃ τὸ χριστιανικόν

νικόν πνεῦμα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα παρήγαγε. Τὸ δὲ κυριώ-
τερον τούτων ἐστὶ τὸ περὶ μυστηρίων, διότι ἐν αὐτῷ ἀναπτύσσονται αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως (1).

Ἡ πίστις κατὰ τὸν Οὔγωνά ἐστὶν ἡ οὐσία τῶν προσδοκωμέ-
νων ἀγαθῶν, καθ' ὅσον τὰ ἀγαθὰ ταῦτά εἰσι, καὶ ἂν μὴ πα-
ρόντα, διὰ τῆς πίστεως ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν.

Ἡ πίστις ἐστὶν ἡ βᾶσις, ἐφ' ἧς θεμελιούται ἡ ἀλήθεια τοῦ
μήπω ὄρωμένου καὶ μήπω λόγῳ νοουμένου· ἡ πίστις ἐστὶν οὐ-
σία, διότι δι' αὐτῆς διδασκόμεθα καὶ βεβαιούμεθα περὶ ἐκείνου,
ὃ λόγῳ δὲν ἐννοοῦμεν. Ἡ ἐννοια ὅμως αὕτη τῆς πίστεως δὲν
χαρακτηρίζει τὴν οὐσίαν τῆς πίστεως, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνο ἐκ-
φράζει, ὃ ἡ πίστις ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖ. Ἡ πίστις ἐστὶ βεβαιότης τῆς
ψυχῆς περὶ οὐκῶ παρόντα ἀντικείμενα αὐτῇ· ὥστε ἡ πίστις ἐστὶ
μεταξὺ δόξης καὶ ἐπιστήμης· ἡ δόξα ἐστὶ κατωτέρα τῆς πί-
στεως, ἡ δὲ πίστις κατωτέρα τῆς ἐπιστήμης· ἡ δόξα δὲν ἀπο-
κλείει τὸ ἐναντίον, ἡ δὲ πίστις ἀποκλείει μὲν αὐτὸ, οὐκῶ ὅμως
ἀναγνωρίζει τὸ πιστευόμενον ὡς παρόν· ἡ δὲ ἐπιστήμη καὶ τὸ
ἐναντίον ἀποκλείει καὶ τὸ πιστευόμενον παρόν θεωρεῖ· τὴν δὲ
ἀναγκαιότητα τῆς πίστεως στηρίζει ἐπὶ τῆς πτώσεως. Ἰῶ πρῶτον
ἄνθρωπον, λέγει, προσεφέρθησαν τρία τινὰ πρὸς γνῶσιν, τὸ σω-
ματικόν, τὸ πνευματικόν καὶ τὸ θεῖον· διὰ τοῦτο ἔλαβεν ὁ ἄν-
θρωπος ὄμμα τριπλοῦν, τὸ τῆς σαρκὸς, τὸ τοῦ λόγου καὶ τὸ
τῆς ἐποπτείας· διὰ μὲν τοῦ σαρκικοῦ ἐγνώρισε τὸν ἐκτὸς κόσμον,
διὰ δὲ τοῦ λογικοῦ ἑαυτὸν καὶ διὰ τοῦ ἐποπτικοῦ τὸ ἐν αὐτῷ
θεῖον καὶ τὰ μυστήρια αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία μετέτρεψε τὴν τακτικὴν σχέσιν· διὰ τοῦ σκό-
τους τοῦ ὑψωθέντος ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον ἐσθῆσθη τὸ ὄμμα τῆς
ἐποπτείας, τὸ τοῦ λόγου ἐσκοτίσθη, καὶ ἔμεινε μόνον τὸ τῆς
σαρκὸς· ἐπειδὴ τὸ λογικὸν ὄμμα βλέπει ἐν μέρει, τὸ δὲ τῆς ἐπο-
πτείας οὐδαμῶς, πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι νὰ ἴδωμεν πλέον δὲν
δυνάμεθα· αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀναγκαίου τῆς πίστεως· ἡ πί-
στις ἐστὶν ἀναγκαία, ἔάν ἡ ἁμαρτία, τὸ σκότος τοῦ πνεύματος,

(1) Συνέγραψε δὲ καὶ ἕτερα συγγράμματα, οἷον de rebus mysticis Noe, de
rebus Noe moralis, de vanitate mundi eet.

πρέπει νὰ διασκεδασθῇ, εἰς ὃ ἔνεκα τῆς ἁμαρτίας ἐπέσαμεν.
Ὁ Οὔγων ἀναφέρει τῆς πίστεως τριπλὴν (σχετικὴν καὶ ἀπό-
λυτον) ἀναγκαιότητα· τινὰ δηλαδή εἰσιν ἐκ τοῦ λόγου, τινὰ
κατὰ λόγον, τινὰ κατὰ τοῦ λόγου καὶ τινὰ ὑπὲρ τὸν λόγον.
Τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἐστὶν ἀναγκαῖον, τὸ κατὰ λόγον πιθανόν, τὸ
ὑπὲρ τὸν λόγον θαυμαστόν, τὸ κατὰ τοῦ λόγου ἀπίστευτον· ἀν-
τικείμενον τῆς πίστεως δύναται νὰ ἦναι μόνον τὸ κατὰ λόγον
καὶ τὸ ὑπὲρ τὸν λόγον· διότι τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἐστὶν ἀντικείμε-
νον τῆς γνώσεως καὶ οὐχὶ τῆς πίστεως, τὸ δὲ κατὰ τοῦ λόγου
δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀληθές. Ἐάν ὅμως ἀντικείμενον τῆς
πίστεως ἦναι μόνον ἐκεῖνο, ὃ κατὰ λόγον καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον
ἐστὶ, πρέπει νὰ γείνη μεταξὺ ἀμφοτέρων διάκρισις· ἐν τῷ κατὰ
λόγον ὑποστηρίζεται ἡ πίστις διὰ τοῦ λόγου, καὶ ὁ λόγος τε-
λειοποιεῖται διὰ τῆς πίστεως, διότι τὸ πιστευόμενον ἐστὶ κατὰ
λόγον· διὸ ὁ λόγος, καίτοι δὲν ἐνοεῖ τὸ πιστευόμενον, δὲν ἀν-
τιφάσκει αὐτῷ. Τὸ δὲ ὑπὲρ τὸν λόγον δύναται μόνον δι' ἀπο-
καλύψεως νὰ γνωρισθῇ, διότι τοῦτο ὁ λόγος νὰ γνωρίσῃ δὲν δύ-
ναται· ἐν ταύτῃ τῇ ἀναφορᾷ ἐστὶν ἡ πίστις οὐ μόνον σχετικῶς,
ἀλλὰ καὶ ἀπαλύτως ἀναγκαία. Ἐντεῦθεν πηγάζουσι τὰ περὶ
τῆς σχέσεως τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως ἀξιώματα. Ὁ θεὸς
κατὰ Οὔγονά διέταξε πάντα οὕτως, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ
ἄγνοῃ ὅπως τὸν θεόν, οὐδὲ νὰ ὑπάρχη ὅπως ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὑπάρ-
ξεως τοῦ θεοῦ.

Ἐάν ὁ ἄνθρωπος ἐλάβανε τελείαν γνῶσιν τῆς αὐτοῦ φύσεως
παρὰ θεοῦ, ἡ πίστις οὐκ εἴχεν ἀξίαν, ἡ ἀπιστία θὰ καθίστατο
ἀδύνατος· ἔάν ὁ θεὸς καθίστατο τῷ ἄνθρωπῳ ὅπως ἀγνωστος,
ἡ πίστις πρὸς τὴν γνῶσιν τελίνοσα οὐκ ἔμενεν ἄνευ ὑποστηρί-
ξεως, ἡ ἀπιστία θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἐν τῇ παντελεῖ ταύτῃ ἀγνοίᾳ.
Ἀλλὰ οὕτε τὸ ἐν συμβιβάζεται πρὸς τὴν σοφίαν καὶ ἀγαθό-
τητα τοῦ θεοῦ οὔτε τὸ ἕτερον· διὰ τοῦτο ἡ ὑπαρξὶς τοῦ θεοῦ
δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ὅπως ἀγνωστος, οὐδ' ἡ φύσις τοῦ θεοῦ
ὅπως νὰ ἀποκαλυφθῇ.

Τὸ ζήτημα, πῶς ὁ θεὸς τὴν ὑπαρξὶν αὐτοῦ ἐφάνέρωσεν, ἦτοι
πῶς ὁ ἄνθρωπος τὸν θεόν γινώσκει, λύει ὁ Οὔγων λέγων, ὅτι

διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως· ὁ ἄνθρωπος γινώσκει τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίν ἐκ τῆς παρατηρήσεως ἑαυτοῦ καὶ τῆς τῶν ἐκτὸς ὄντων· καὶ ἡ θεία ἀποκάλυψις καθίσταται διττῶς γνωστὴ ἢ διὰ Θείου ἐνθουσιασμοῦ ἢ δι' ἐξωτερικῆς διδασκαλίας στερεομένης διὰ θαυμάτων· λόγος ὅμως καὶ ἀποκάλυψις πρέπει νὰ συμπράττωσιν, ὅπως παράσχωσι τῷ ἀνθρώπῳ τελείαν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν· ἄνευ τῆς ἀποκαλύψεως μόνος ὁ λόγος οὐκ ἔητο ἀνίκανος νὰ ἀποκτήσῃ τὰς μεγάλας ἀληθείας, ἀς ἡ ἀποκάλυψις παρέχει περὶ τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ καὶ ὁ λόγος εἶναι πηγὴ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, δὲν πρέπει ἀπέναντι τῆς ἀποκαλύψεως νὰ καταβιβασθῇ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Οὐγὼν πίστιν καὶ γνῶσιν, ἀποκάλυψιν καὶ λόγον δὲν μηδενίζει, ἀλλὰ τὸν μὲν λόγον ἀναφέρει εἰς τὴν δημιουργίαν, τὴν δ' ἀποκάλυψιν καὶ εἰς τὴν λύτρωσιν· ὥστε τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως θεωρεῖ ἐκτενέστερον ἢ τὸ τοῦ λόγου, καὶ διὰ τοῦτο τὴν πίστιν ἐκλαμβάνει ὑπὲρ τὸν λόγον.

Ἐπὶ τούτων τῶν ἀρχῶν Θεμελιοῖ ὁ Οὐγὼν τὸ σύστημα αὐτοῦ ζητῶν λογικῶς νὰ θεμελιώσῃ τὴν περὶ Θεοῦ ὑπάρξεως ἀπόδειξιν ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ καὶ διὰ τῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ παρατηρήσεως γινώσκει τὸν Θεόν. Τὸ πνεῦμα γινώσκει ἑαυτὸ ὡς ὄν καὶ διακρίνει τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτὸς· τοιοῦτον δὲ ἑαυτὸ γινώσκον ὄν γινώσκει, ὅτι δὲν ἦτο αἰδίον, ἀρα ὅτι εἶχεν ἀρχὴν, ἥτις δὲν ἦτο τοῦτο αὐτὸ, ἀλλ' ἕτερον ἀναρχον· ἀρα ἐννοεῖ ὅτι εἶχεν ἀρχὴν δημιουργικὸν αἴτιον, ὃ ἀφ' ἑαυτοῦ ὄν δὲν εἶχεν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἔστιν ὄν αἰδίον πραγματικῶς. Καὶ ἡ τῶν ἐκτὸς θεὰ ἀναγκάζει εἰς τὸν αὐτὸν συλλογισμόν, ὅτι ὁ ἐκτὸς κόσμος ἔχει ἀρχὴν· διότι οὗτός ἐστιν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ· τὸ δὲ μεταβαλλόμενον δὲν ὑπῆρχεν, ἀρα ἔχει ἀρχὴν αἰδίον δημιουργικὸν αἴτιον, ἐξ οὗ ἐρίζεται ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ· καὶ τὸ αἰδίον τοῦτο δημιουργικὸν αἴτιον καλεῖται Θεός. Ὁ λόγος ὅμως ἀποδεικνύει οὐ μόνον τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν ἕνα. Ὁ λόγος αἰτεῖ ἀρχὴν καὶ τέλος πάντων· ὁ Θεός ὡς τὸ μέγιστον

στον καὶ τελειότατόν ἐστι καὶ ἐν· ὡς ἀπόλυτον ἐν ὁ Θεός ἐστι καὶ ἀμετάβλητος, ὑπὲρ τὸν χρόνον καὶ τόπον, πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν καὶ περιέχων.

Ὡς νοοῦντες παρατηροῦμεν λόγον ἐνθετον ἐν τῷ ἐκθέτῳ ἀποκαλυπτόμενον, οὕτως καὶ ἐν τῷ Θεῷ λόγος ἐνθετος ὢν ἡ σοφία αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ ἐκτὸς, τουτέστιν ἐν τοῖς οὐσίαις. Ἐπειδὴ τὰ ὄντα εἰσὶν ἔκτυπα τοῦ ταῦτα δημιουργήσαντος, ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς οὐσίαις ἴχνη τῆς τριάδος· εἰσὶ δὲ τρία : τὸ πνεῦμα, ἡ σοφία, ἡ ἐκ τοῦ πνεύματος γεννηθεῖσα, καὶ ἡ ἀγάπη ἡ ἐξ ἀμφοτέρων, καὶ ταῦτα ἐν ἐνί. Ὅσα ἐν τῷ Θεῷ, ταῦτά εἰσιν ὁ Θεός· ἀρα ἡ τριάς ἐν τῇ ἐνάδι, ἐν τῷ ἐνί. Τὸ ἐξ οὗ ἡ σοφία καλεῖται πατήρ, ἡ σοφία υἱός καὶ ἡ ἐξ ἀμφοτέρων ἀγάπη πνεῦμα ἅγιον· ἐπειδὴ τὰ ἐν τῷ Θεῷ εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός, εἰσὶ καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ ἀγάπη ὁ Θεός, εἰσὶ πρόσωπα. Τοῖς δὲ προσώποις ὑπάρχουσιν ιδιότητες, τῷ πατρὶ ἡ δύναμις, τῷ υἱῷ ἡ σοφία καὶ τῷ πνεύματι ἡ ἀγαθότης· ὥστε ὁ Θεός εἰς ὃν οὐσίαι εἶναι τρία κατὰ τὰς ιδιότητας· καὶ ἐν τούτῳ συμφωνεῖ ὁ Οὐγὼν τῷ Ἀββαιλάρδῳ, ὅτι τὰ τρία πρόσωπα τοῦ Θεοῦ εἰσὶν ιδιότητες αὐτοῦ.

Ὁ Θεός τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἕνεκα ἑαυτοῦ, διότι ὁ Θεός εἶναι τὸ πρὸς ὃ πάντα. Ὁ Οὐγὼν διακρίνων μεταξὺ τοῦ ὄντος αἰτίου καὶ οὐχὶ αἰτιατοῦ, τοῦ αἰτιατοῦ καὶ οὐχὶ αἰτίου, καὶ τοῦ ὄντος αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ συγχρόνως, λέγει τὸ αἴτιον καὶ οὐχὶ τὸ αἰτιατόν τὸν Θεόν, τὰ δὲ κατώτατα ὄντα εἶναι μόνον αἰτιατὰ καὶ οὐχὶ αἴτια· μεταξὺ δὲ τούτων ἀμφοτέρων εἰσὶ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν συγχρόνως· οὕτω δεικνύει τὴν συνέχειαν πάντων, ἃ διαιροῦνται εἰς τὸ βασιλείον τῶν ἀοράτων καὶ τὸ τῶν ὁρατῶν· ἀμφοτέρα δ' ὁ Θεός συγχρόνως ἐδημιούργησεν.

Ἡ δύναμις τοῦ ποιεῖν καὶ τοῦ μὴ πάσχειν ὑπάρχει τῷ Θεῷ ἀπολύτως· ἡ ἀγαθότης ἦν αἴτια τῆς δημιουργίας· ἡ σοφία ἦν τὸ παράδειγμα, καθ' ὃ τὰ ὄντα ὁ Θεός ἐδημιούργησεν. Ὁ Οὐγὼν θέλει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Θεός μόνον τὸ ἀγαθὸν βουλόμενος ἐπιτρέπει τὸ κακόν, διότι μεταβάλλει εἰς μέσον καὶ ἐπομένως εἰς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ ἡ πνευματικὴ φύσις ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ σωματικὴ φύσις εἰς τὴν πνευματι-

κὴν ἀναφέρεται, εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀνωτέρα τῆς σωματικῆς.
Ἡ πνευματικὴ φύσις κατὰ τὸν Οὐγωνα εἶναι οὐσία ἀπλή καὶ
ἄυλος, αὐτὴ καθ' αὐτὴν πρόσωπον μὲ νοῦν καὶ σοφίαν πεποι-
κισμένον, ἔχουσα δύναμιν αὐτοδιοριστικὴν, ἣ ἦτον δυνατόν νὰ
ἐκλέξῃ τὸ ποιεῖν ἢ τὸ ἀφιέναι.

Οἱ ἄγγελοι ὡς οὐσίαι πνευματικαὶ ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὅμοιοι,
ἀνόμοιοι ὅμως κατὰ βαθμὸν τελειότητος. Ἡ δύναμις καὶ γνῶ-
σις τῶν ἀγγέλων ἦτο τριπλῆ, δηλ. εἰς ἑαυτοὺς, εἰς ἀλλήλους
καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα· ἡ δύναμις κατ' ἀναφορὰν εἰς ἑαυτοὺς ἦτο ἡ
ἀρετὴ, κατ' ἀναφορὰν εἰς ἀλλήλους ἡ τῆς κυριαρχίας, καὶ κατ'
ἀναφορὰν πρὸς τὰ κατώτερα ὄντα ἡ τρίτη, ἡ ἐδηγητικὴ. Οἱ
ἄγγελοι γινώσκουσι τὸν δημιουργόν, ἑαυτοὺς καὶ τὰ συνδημιουργη-
θέντα· ἐν τῇ γνώσει ἑαυτῶν ἐγνώρισαν τὸ ἀγαθὸν καὶ κα-
κόν, ἐν τῇ τοῦ δημιουργοῦ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς ὑπάρ-
ξεως αὐτῶν, ἐν δὲ τῇ τῶν συνδημιουργηθέντων τὰ πρὸς ταῦτα
καθήκοντα αὐτῶν.

Ἐπειδὴ οἱ ἄγγελοι τέλειοι ἐδημιουργήθησαν χρόνῳ, ἀτελεῖς
δὲ φύσει, ἔπρεπε δι' ἰδίας ἐνεργείας νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν βαθμὸν
τῆς φυσικῆς τελειότητος καὶ τὸν τῆς τοῦ ἀγεννήτου τελειότη-
τος· καθ' ὃν βαθμὸν ἦσαν τέλειοι, ἦσαν καὶ ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι
καὶ μακάριοι. Θετικῶς ὅμως τοιοῦτοι ἔπρεπε νὰ κατασταθῶσι
δι' ἰδίας ἐνεργείας, διότι ἡ ἀξία καὶ ἡ ἐνοχὴ δρίζεται ὑπὸ τῆς
ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ ἐλευθερία ὑπάρχει τῇ βουλήσει
οὐσιωδῶς καὶ ὑψίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ βούλησις δύναται ἀνευ
ἀνάγκης καὶ βίας νὰ ἐκλέξῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Οἱ ἄγγελοι ἔχον-
τες βούλησιν οἱ μὲν ἐτρέπησαν εἰς τὸν Θεόν, οἱ δ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ
οὕτω προῆλθε χωρισμὸς ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν πνευμάτων· οἱ μὲν
πρὸς τὸν Θεόν τραπέντες κατέστησαν μακάριοι, οἱ δ' αὐτοῦ ἀπο-
τραπέντες ἀπεκρούσθησαν τοῦ Θεοῦ. Τὸ κακὸν ὑπάρχει, ὅταν ἡ
βούλησις ἀντίκηται τῇ θεῖα βουλήσει· καὶ αὕτη ἦτο ἡ τῶν πε-
πτωκότων ἀγγέλων ἁμαρτία.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κορωνὴ τοῦ ὄρατου κόσμου καὶ ἐδημιουργη-
θῆ ἕνεκα τοῦ Θεοῦ, ὁ κόσμος ἕνεκα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρω-
πος ἔχει ψυχὴν καὶ σῶμα· ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀπλή, ἀνόμοιος

τοῦ σώματος· ἐπειδὴ δὲ καὶ νῦν καὶ αἰσθήσει γινώσκεται, ἔχει
καὶ μετὰ τοῦ αἰσθητοῦ συγγένειαν· ἡ ψυχὴ μία οὐσα οὐσία ἐστὶ
κατὰ τὰς δυνάμεις διάφορος· αἱ δυνάμεις εἰσι κυρίως τρεῖς, ἡ
ζωτικὴ, ἡ αἰσθητικὴ καὶ ὁ λόγος· τῇ αἰσθήσει παριστᾷ ἡ ψυχὴ
τὸ σῶμα, τῇ φαντασίᾳ τὰς μορφὰς τῶν σωμάτων, τῷ λόγῳ
τὸ γέννηθὲν πνεῦμα, διὰ δὲ τοῦ ἐποπτικοῦ λόγου τὸ ἀγέννη-
τον. Ἡ ψυχὴ ὡς οὐσία ἀπλή δὲν μεταδίδεται διὰ γεννήσεως·
ἡ ψυχὴ ἐνεφυσήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῇ μεταδόσει ἐμπνέεται
δι' ἀμέσου τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας. Ἡ ψυχὴ οὐσα λογικὴ ἔχει οἰκο-
θεν τὸ προσωπικόν, τὸ δὲ σῶμα αὐτῇ προστίθεται ὡς ἀλλό-
τριον· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος
θάνατον μένει τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη τοῦ
Οὐγωνος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοκιμασθῇ παρὰ τῆς χριστιανικῆς
ἐπιστήμης. Ἡ ἐλευθερία κατὰ τὸν Οὐγωνα εἶναι ἡ τοῦ ἐκλέ-
γειν δύναμις, τὸ ἀγαθὸν εἶναι πρόσταγμα, τὸ κακὸν ἀπαγόρευ-
μα· τὸ δὲ κακὸν πηγὴν ἔχον τὴν ἐλευθερίαν βούλησιν ἐστὶ μὴ
ᾄδν, στέρησις τούτου, ἢ ὁ νόμος αἰτεῖ.

Ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τελείαν
γνώσιν, ψυχὴν τελείαν καὶ σῶμα τέλειον. Ἡ πρώτη γνώσις ἦτο
τριπλῆ, δηλαδὴ γνώσις ἑαυτοῦ, γνώσις τοῦ δημιουργοῦ καὶ γνώ-
σις τῶν συνδημιουργηθέντων. Ἡ ἐποπτικὴ τοῦ Θεοῦ γνώσις ἦτο
τελειότερα τῆς γνώσεως τῆς πίστεως, οὐχὶ ὅμως τόσον τελεία,
ὅσον ἡ ἐποπτεία ἢ περιμένουσα ἡμᾶς ὡς ἀμοιβὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἐν
τῷ ἐπέκεινα. Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε
αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἁμαρτήσῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἁμαρτίας νὰ ἀπέχη·
ἡ δὲ τελεία κτηθεῖσα ἐλευθερία ἐστὶ τὸ μὴ δύνασθαι ἁμαρ-
τήσαι. Μετὰ τὴν πτώσιν ὑπῆρχε τὸ δύνασθαι καὶ μὴ δύνα-
σθαι νὰ ἁμαρτήσῃ, μετὰ τὴν λύτρωσιν θέλει ἀναχθῆ εἰς τὴν
πρώτην κατάστασιν. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχε φυσικὰς ἀρε-
τάς· αἱ αἰσθητικαὶ καὶ σωματικαὶ κινήσεις ἴσταντο ὑπὸ τὴν
ἐξουσίαν του, μετὰ δὲ τὴν πτώσιν δὲν ἴσταντο ὑπὸ τὴν βού-
λησιν. Τὸ σῶμα ἦτο κατ' ἀρχὰς σχετικῶς καὶ οὐχὶ ἀπολύτως
ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἐξεπλήρου τὴν θεῖαν
ἐντολήν, ἐπομένως τὸ σῶμα δὲν ἀπέκλειε τὸ θνητὸν δυνάμει.

Ἡ σχέσις τῶν ὄντων πρὸς τὴν φυσικὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν εἶναι τριπλῆ, δηλαδή τὰ μὲν εἰσὶν ἀναγκαῖα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς, τὰ δὲ εἰσὶν αὐτῇ βλαβερά, τὰ δὲ ἀδιάφορα· ἐπίσης γίνεται τριπλῆ σχέσις καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν, δηλαδή τὰ μὲν πρὸς συντήρησιν, ὡς ἡ ἀρετὴ, τὰ δὲ βλαβερά, ὡς ἡ κακία, καὶ ἄλλα ἀδιάφορα· διὰ τοῦτο καὶ αἱ θεῖαι ἐντολαὶ εἰσὶν ἢ προστακτικαὶ ἢ ἀπαγορευτικαὶ ἢ ἐπιτρεπτικαί.

Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος τὴν θεῖαν ἐντολὴν παραβάς καὶ τὴν ὀρθότητα ἐγκαταλιπὼν ἐζήτησε χωρὶς τῆς ὑποταγῆς τῷ θεῷ τὴν φθῶσιν εἰς τὸν σκοπὸν του, εἰς τὸ νὰ γένηται ὅμοιος τῷ θεῷ· διὰ τῆς ὀρθότητος ἐγκαταλειφθείσης ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ποινὴ, ἣτις ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐκωλύθη τῆς τάξεως, καὶ συνεπείᾳ τῆς ἁμαρτίας ἐλύθησαν οἱ χαλινοί, οἷς ἐδεσμεύετο ἐκεῖνο, ὃ οὔτε νὰ κτηθῆ ἔπρεπεν οὔτε ἠδύνατο.

Ἐνεκὰ τῆς ἁμαρτίας τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐπῆλθεν ἀγνοία ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἐπιθυμία ἐν τῇ σαρκί, κατασταθεῖσα ἀσθενεὶα καὶ θνητῆ.

Ἡ διπλῆ αὕτη διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετεδόθη ἀπὸ τῶν προπατόρων εἰς τοὺς ἀπογόνους· πάντες γεννηθήσονται μετ' ἀγνοίας καὶ σαρκικῆς ἐπιθυμίας· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κληρονομικὴ ἁμαρτία καὶ τιμωρία.

Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος κατέστη ἔκπτωτος τῆς δικαιοσύνης, διελύθη ἡ ἀκεραιότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπῆλθεν ἀσθενεὶα τῆς σαρκός, καὶ ἡ ἀσθενεὶα φέρει τὴν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν ὡς ποινήν. Ἡ μετάδοσις τῆς ἁμαρτίας τελεῖται διὰ τῆς σαρκός. Ἐὰν ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ ἀγνοίᾳ καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ ὑφίσταται, ἔχει ἡ ἀγνοία τὸ αἷτιον αὐτῆς ἐν τῇ διαφθορᾷ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, ἡ δ' ἐπιθυμία ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῆς θνητῆς σαρκός. Ὁ Οὐγὼν ἀπαμακρυνόμενος τοῦ Ἄνσελμου προσεγγίζει μᾶλλον τῷ Λύγουστίνῳ, ὃν τὰς θεωρίας οἱ ἔπειτα νὰ συνδυάσωσιν ἐζήτησαν.

Διὰ τῆς ἁμαρτίας ὑπέκυψεν ὁ ἀνθρώπος τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ διαβόλου καὶ ἐπέσυρεν εἰς ἑαυτὸν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος οὔτε τὸν ζυγὸν τοῦ διαβόλου νὰ ἀποτινάξῃ ἠδύνατο, οὔτε τὸν Θεὸν νὰ ἐξίλεώσῃ, ἠὲσπλαγχνίσθη τὸν ἀνθρώπον ὁ Θεός

καὶ ἐγένετο ἀνθρώπος ἀναλαβὼν εἰς ἑαυτὸν ἐκουσίως τὰ παθήματα καὶ τὸν θάνατον.

Ἡ χάρις, δ' ἧς ἡ λύτρωσις ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ῥεεῖ ἡμῖν ἐν τοῖς ἀγίοις μυστηρίοις, δι' ὧν ὁ ἀνθρώπος ταπεινωθεὶς, διδάχθεις καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐξασκηθεὶς θέλει ἀνυψωθῆ. Ὁ τὸν Θεὸν ἀγαπῶν ἀγαπᾷ ἑαυτὸν· οὕτω καὶ ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ἀγαπᾷ ἑαυτὸν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν.

Ὁ Οὐγὼν διακρίνει τριπλῆν γνωστικὴν ἐνέργειαν, τὴν νόησιν (παράστασιν), (cogitationem), τὴν μελέτην (meditationem) καὶ τὴν ἐποπτεῖαν (contemplationem). Τὴν δὲ νόησιν ἐκλαμβάνει ὡς παράστασιν, τὴν μελέτην ὡς ἔρευναν τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν ἀναφορῶν τῶν ἀντικειμένων τῆς γνώσεως πρὸς γνώρισιν τοῦ τι, τοῦ διὰ τί καὶ τοῦ πῶς· ἡ μελέτη (ὡς μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ) ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν διάνοιαν τῶν ἀρχαίων· ἡ δ' ἐποπτεῖα εἶναι τὸ φωτεινὸν καὶ ἐλεύθερον βλέμμα τοῦ πνεύματος· διὰ τῆς θείας χάριτος ὑψοῦται ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν ἀμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ Θεοῦ· ὅρος τῆς ὑψώσεώς ἐστὶν ἠθικὴ τελειοποίησις ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀγάπῃ καὶ ἐπάνοδος τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτήν· ἐξ ἑαυτῆς ὑψοῦται ὑπὲρ ἑαυτὴν καὶ ἐν τῷ θεῷ βυθιζομένη ἡ ψυχὴ κέκτηται τὴν βαθμίδα τὴν ὑψίστην, τὴν τῆς μυστικῆς ἐποπτείας. Τοῦτο δὲ παρήγαγεν ἡ λύτρωσις.

Περὶ δ' ἀναστάσεως δοξάζει, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἀναστηθήσεται ποτε, τὰ ἀναστάντα σώματα τηρήσουσι τὴν ἰδίαν φύσιν αὐτῶν, τῶν δὲ μακαρίων ἔσονται δεδοξασμένα.

Καίτοι ὁ Οὐγὼν παρέλαβεν ἐκ Πλάτωνος, ἐξ Ἀριστοτέλους, Νεοπλατωνικῶν, Λύγουστίνου καὶ ἄλλων, τὸ σύστημα ὅμοιος αὐτοῦ εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ μέσου αἰῶνος, ἰδίως δὲ εἰς τὴν μυστικὴν, καὶ ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἔκειντο τὰ σπέρματα, ἃ εἰς τὸ μετέπειτα ἐβλάστησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν.

10). Ριχάρδος ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος. Οὗτος ἦν Σκώτος καὶ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἀγίου Βίκτωρος εἰσελθὼν ἐπαιδεύθη ὑπὸ τὸν Οὐγίωνα· ἔπειτα δ' ἔγεινε διδάσκαλος καὶ προϊστάμενος· ἐτελεύτησεν ἐν ἔτει 1173. (1)

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματά αὐτοῦ ἦσαν: de præparatione ad

Τὴν μυστικὴν ταύτης τῆς ἐποχῆς ἐτελειοποίησαν, ἢ δὲ θεωρία αὐτοῦ οὐσιωδῶς ἦτο ἢ αὐτὴ τῇ τοῦ διδασκάλου τοῦ Οὐγώνου, μόνον δ' αὐτὴν περισσότερον ἀνέπτυξεν. Ὁ Ῥιχάρδος παραδέχεται τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως, τὴν πείραν, τὸν λόγον καὶ τὴν πίστιν· διὰ μὲν τῆς πείρας γινώσκομεν τὰ φθαρτὰ, διὰ δὲ τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως τὰ αἰδία.

Καίτοι ἡ πίστις πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βᾶσιν πάσης γνώσεως, δυνάμεθα ὁμῶς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων νὰ γνωρίσωμεν. Τὴν δὲ τελείαν γνώσιν ὅτι δὲν δυνάμεθα ἐν χρόνῳ νὰ ἀποκτήσωμεν.

Ὁ Ῥιχάρδος βούλεται νὰ γνωρίσῃ ἐπιστημονικῶς οὐ μόνον τὸ ὄν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρισυπόστατον Θεόν. Ἐπειδὴ ὁ Ῥιχάρδος τὴν περὶ τῆς τριαδικῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς ἀπόδειξιν ἐθεώρει δυνατὴν, δὲν ἔπρεπε αὐτὴν νὰ θεωρήσῃ ἀκατάληπτον καὶ τὴν πίστιν ὡς τὴν μόνην πηγὴν τῆς γνώσεως αὐτῆς· διότι, ἐὰν λογικαὶ ἀποδείξεις ἦναι διὰ τὴν θείαν τριάδα δυναταί, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἄνευ τῆς πίστεως δύναται νὰ γνωρίσῃ αὐτήν.

Ἐν τῷ περὶ τῆς τριάδος συγγράμματι αὐτοῦ πραγματεύεται περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος, ὅτι πάντα τὰ ὄντα καὶ ἐσόμενα ἢ ἀπ' αἰώνος εἰσιν ἢ ἐν χρόνῳ, ἢ τὸ ὄν ἔχουσιν ἐξ αὐτῶν ἢ ἐξ ἐτέρων· διὸ διακρίνει τριπλοῦν ὄν, δηλαδὴ αἰδίων καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ὄν, οὔτε αἰδίων οὔτ' ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ὄν αἰδίων οὔχι ὁμῶς ἐξ ἑαυτοῦ. Ἡ πείρα διδάσκει, ὅτι εἰσιν ὄντα μὴ ἔχοντα τὸ ὄν αὐτῶν ἐξ αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι αἰδία. Ἐὰν τοιαῦτα ὄντα ὑπάρχωσι, πρέπει καὶ ὄν νὰ ὑπάρχῃ ἔχον τὸ ὄν αὐτοῦ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ αἰδίων· διότι ἄνευ τῆς τούτου τοῦ ὄντος ὑποθέσεως δὲν θά ἦσαν τὰ ὄντα δυνατὰ· αὕτη ἐστὶν ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀπόδειξις.

Ἐὰν ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἦναι ἀποδεικτικὴ ὅλως, δύναται ν' ἀποδειχθῇ καὶ ἡ ὑπαρξὶς ὄντος αἰδίου μὲν οὔχι δ' ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου· ἀναγκαῖον ὁμῶς δὲν εἶναι πάντοτε τὸ νὰ προηγῆται τὸ αἷτιον τοῦ αἰτιατοῦ χρόνῳ· ἄρα δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παρα-

contemplationem, de contemplatione, de statu interioris hominis καὶ de exterminatione mali, de trinitate.

δεχθῶμεν, ὅτι ἔστι τι ὄν μὴ ὄν μὲν ἐξ αὐτοῦ, ὄν δ' αἰδίων· οὕτως ἐκθέτει τὴν τριαδικὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ.

Πᾶν, λέγει, τὸ μὴ ὄν ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὸ ὄν αὐτοῦ ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ ὄντος· ἡ δύναμις αὕτη τοῦ ὄντος πρέπει ἐν ἑαυτῇ νὰ περιέχῃ πάντα, ὅσα ἐν τοῖς δημιουργήμασιν εἰσιν· αὕτη ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὄν, καὶ ἐπειδὴ πᾶν ὄν ἐξ αὐτῆς ἐστὶ, πρέπει νὰ ἦναι τὸ μέγιστον πάντων, ἡ μέγιστη οὐσία· ὡς τοιαύτη δ' εἶναι παντοδύναμος καὶ πάνσοφος· ἐπειδὴ ὁ Θεός ἐστὶν ἡ μέγιστη οὐσία, εἶναι καὶ εἷς. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἐστὶ διὰ τῆς δυνάμεώς του ἰσχυρὸν καὶ διὰ τῆς σοφίας του σοφόν, ἢ δὲ μέγιστη οὐσία εἶναι πάντα ἐξ αὐτῆς καὶ δι' αὐτῆς, εἰσὶ καὶ αἱ θεῖαι ιδιότητες αὐτῆς ἡ μέγιστη οὐσία· ἐπειδὴ ὁ Θεός εἶναι ἡ ἀπόλυτος δύναμις καὶ ἡ ἀπόλυτος σοφία, εἰσὶν ἀμφότεραι αἱ ιδιότητες ἐν τῷ Θεῷ αἱ αὐταί· οὕτως ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων ιδιοτήτων τοῦ Θεοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ Θεός εἶναι αὕτη ἡ ἀλήθεια, εἶναι ὁ Θεός αἰδίων, ἀμετάβλητος, ἀπλοῦς, ἀπειρος, αὐτάρκης, μακάριος, τὸ μέγιστον ἀγαθόν· πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸν Θεόν εἶναι ἔγχρονον, περιορισμένον, σύνθετον. Τὰ ὄντα προέρχονται οὔχι φύσει, ἀλλὰ χάριτι, ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός.

Ὁ Ῥιχάρδος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἐν τῇ θεῖα φύσει πρέπει πολλὰ πρόσωπα νὰ ὑπάρχωσι· δηλαδὴ ὑποθέτει, ὅτι ἴπου ἡ ἀγαθότης, ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ ἀγάπη· ἢ δ' ἀγάπη ἀναφέρεται πρὸς ἕτερον, τούλάχιστον ὑποθέτει δύο πρόσωπα. Ἐπειδὴ ἡ θεῖα φύσις εἶναι μία, πρέπει ἐν ταύτῃ νὰ ὑποθεθῶσι πρόσωπα πολλὰ. Οἱ ἀμοιβαίως ἀγαπώμενοι ἐπιθυμοῦσιν ὥστε καὶ τρίτος νὰ μετέχῃ τῆς ἀγάπης· ἄρα ἐν τῷ Θεῷ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τριάς προσώπων, τουτέστιν ὁ Θεός εἶναι τρισυπόστατος. Τὰ δὲ τρία πρόσωπα εἰσὶ συναίδια καὶ ὅλως ὁμοία· ἐν τοῖς τρισὶ προσώποις εἶναι ὁμοία δύναμις, σοφία καὶ ἀγαθότης· ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ Θεός εἶναι εἷς, εἰσὶ τὰ τρία πρόσωπα ἢ αὕτη οὐσία.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Ῥιχάρδος τῷ Οὐγῶνι συμφωνοῦν μετατρέπει καὶ ἐκλαμβάνει τὰ πρόσωπα ὡς ἀπλᾶς τοῦ Θεοῦ ιδιότητας.

Τὴν δὲ ψυχὴν ἐκλαμβάνει οὐσίαν ἀπλήν καὶ πνευματικὴν πα-

ρέχουσιν τῷ σώματι ζωὴν καὶ αἰσθητικότητα· ψυχὴν δὲ καὶ πνεῦμα ἐκλαμβάνει ταῦτά, καὶ πνεῦμα μὲν ὀνομάζει τὴν ἐν ἄνωτέρῳ δυνάμει ψυχὴν, τὴν δ' ἐν τῇ κατωτέρῳ ὀνομάζει ψυχὴν. Ἐκαστὸν λογικὸν ὄν ἔχει δύο οὐσιώδεις δυνάμεις, λόγον πρὸς γνῶσιν καὶ βούλησιν πρὸς ἀρετὴν· ὁ λόγος ἔχει τὴν φαντασίαν ὑπερέτιδα, ἡ βούλησις τὴν αἰσθητικότητα· ἡ δὲ γνωστικὴ δύναμις κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸ ἀντικείμενον εἶναι τριπλῆ, δηλαδὴ φαντασία, λόγος καὶ νοῦς· ὁ μὲν νοῦς εἶναι ἡ ἄνωτάτη, ὁ λόγος ἡ μέση καὶ ἡ φαντασία ἡ κατωτάτη· ὁ νοῦς ἐστὶν ἀνώτερον αἰσθητήριον, δι' οὗ αἰσθανόμεθα τὸ ὑπεραισθητὸν, ἡ φαντασία ἐστὶ τὸ δεκτικὸν τοῦ αἰσθητοῦ, ὁ λόγος ἡ δύναμις τοῦ πλανωμένου νοεῖν. Κατὰ δὲ τὰς τρεῖς γνωστικὰς δυνάμεις διακρίνει καὶ τρία εἶδη γνῶσεως, δηλαδὴ τὴν παράστασιν, τὴν καὶ νόησιν καλεῖ, τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐποπτείαν· τούτων δὲ ἡ μὲν παράστασις ἀναφέρεται εἰς τὴν φαντασίαν, ἡ δὲ μελέτη εἰς τὸν λόγον καὶ ἡ ἐποπτεία εἰς τὸν νοῦν.

Ἡ βούλησις κατὰ τὸν Ῥιχάρδον εἶναι ἐλευθέρα οὐχὶ ὡς οὐσα ἱκανὴ νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ διότι ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῆς ἴσταται τὸ νὰ μὴ συγκατατεθῇ εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν· ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ὑφίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ τῆς βουλήσεως συγκατάθεσις πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν οὔτε νὰ προβῇ διὰ ἀναγκαστικῆς αἰτίας δύναται οὔτε νὰ κρατηθῇ.

Ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία ὑπάρχει οὐσιωδῶς τῇ βουλήσει, δι' οὐδενὸς δύναται νὰ καταστραφῇ ἢ ἐλαττωθῇ· ἀρα διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀπώλεσε τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μόνον τὴν δύναμιν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως πρὸς τὰ ἀγαθὰ.

Ὁ Θεὸς κατὰ Ῥιχάρδον ἐδημιούργησε τὰ λογικὰ ὄντα κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἵνα καταστήσῃ μέτοχα τῆς μακαριότητος· δίδους τρία ἀγαθὰ αὐτοῖς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν ἀθανασίαν τοῦ σώματος· τριῶν δ' ὄντων τῶν ἀγαθῶν εἰσὶ τρία καὶ τὰ κακὰ, ἡ ἁμαθία τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ἡδονὴ πρὸς τὸ κακόν καὶ ἡ ἀσθένεια τοῦ σώματος· τριῶν δ' ὄντων τῶν κακῶν εἰσὶ καὶ τρία τὰ θεραπεύοντα, ἡ σοφία κατὰ τῆς ἁμαθίας, ἡ ἀρετὴ κατὰ τῆς κακοήθους ἡδονῆς καὶ ἡ ἀναγκαιότης κατὰ τῆς

ἀσθενείας. Πρὸς εὑρεσιν δὲ τῶν μέσων τούτων ἐπενοήθησαν αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι, ἡ θεωρητικὴ πρὸς εὑρεσιν τῆς σοφίας, ἡ πρακτικὴ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ ἡ μηχανικὴ διὰ τὴν ἀνάγκην· διότι ἡ μὲν θεωρητικὴ ἀποδιώκει τὴν ἁμαθίαν, ἡ δὲ πρακτικὴ τὴν κακίαν καὶ ἐνισχύει τὴν ἀρετὴν, ἡ δὲ μηχανικὴ ἀπομακρύνει τὴν ἔλλειψιν καὶ βοηθεῖ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν χρειῶν τῆς παρούσης ζωῆς· ἡ δὲ τετάρτη ἡ λογικὴ ἀποβλέπει εἰς καλλιέπειαν· καὶ αἱ τέσσαρες αὗται ἐπιστῆμαι ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας (Rich. I, 6. philosophia est amor sapientiae).

Ἡ λύτρωσις ἀποβλέπει εἰς θεραπείαν τῆς βουλήσεως ἀπὸ τῆς ἀσθενείας καὶ εἰς ἐνίσχυσιν πρὸς τὰ ἀγαθὰ. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τῆς θείας χάριτος, ἧς ἀνευ οὔτε εἰς γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἐρχόμεθα, οὔτε εἰς ἀγάπην τῆς ἀρετῆς.

Ὁ ὅρος δὲ τῆς ὑψώσεως τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἐποπτείαν εἶναι ἡ ἀγνή καρδιά, ἡ ἀρετὴ, ὁ δὲ δεῦτερος εἶναι τὸ γνῶθι σαυτὸν, δι' οὗ ὁ Θεὸς γινώσκειται.

Τὸ δὲ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς ἐποπτείας ἐστὶν ὁ Θεός· ἡ δὲ πρώτη τῆς ἐποπτείας βαθμὶς ἐστὶν ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ κατ' αὐτὴν, ἡ δὲ δευτέρα ἐστὶ μὲν ἐν τῇ φαντασίᾳ, πλὴν κατὰ τὸν λόγον· ἡ δὲ τρίτη ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ, πλὴν κατὰ τὴν φαντασίαν· ἡ δὲ τετάρτη ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ καὶ κατ' αὐτόν· ἡ δὲ πέμπτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸν λόγον· οὐχὶ ἄμωρ ἐκτὸς αὐτοῦ· ἡ δ' ἕκτη ἐστὶν ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Τούτων δ' ἡ μὲν πρώτη ἀναφέρεται εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὰ αἴτια τῶν φαινομένων, ἡ δὲ τρίτη εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀνάβασιν, ἡ δὲ τετάρτη εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἀοράτων οὐσιῶν, τῆς οὐσίας καὶ ἰδιοτήτων, ἡ δὲ πέμπτη ἀμέσως εἰς τὸν Θεόν, ἡ δ' ἕκτη ἀντικείμενον ἔχει τὰ ἄβυσθα μυστήρια τοῦ Θεοῦ.

Αἱ διάφοροι αὗται τῆς ἐποπτείας βαθμίδες διακρίνονται κατὰ τὰ ἀντικείμενα εἰς 8 ἀναφέρονται.

Ὁ Ῥιχάρδος παραδέχεται βαθμοὺς τῆς ἐποπτείας κατ' ἀναφορὰν εἰς τὴν ἔντασιν αὐτῆς· καὶ πρῶτος βαθμὸς ἐστὶν ὅτι τὸ

πνεῦμα ἐν τῇ ἐποπτεία ἐκτείνεται, ὁ δεύτερος ὅτι ὑπὲρ τὴν συνήθη γνῶσιν ὑψοῦται, καὶ ὁ τρίτος ὅτι ἐκτὸς αὐτοῦ ἔρχεται, ἡ ἕκαστας.

Ἡ ἐποπτεία κατὰ τὸν Ῥιχάρδον κρέμαται ἐκ τῆς θείας χάριτος, ἡ δὲ χάρις εἶναι ὑπερφυσική.

Ὁ Δύγουστινος ἠνέωξε τὴν εἰς τὴν χριστιανικὴν μυστικὴν ὁδὸν ἡ τοῦ Ἀρεοπαγίτου μυστικὴ ἔχει καὶ στοιχεῖα Νεοπλατωνικά. Τὴν θεωρίαν ὁμοίως τῆς χριστιανικῆς μυστικῆς ὁ μὲν Οὐγὼν ἰδρύσατο, ὁ δὲ Ῥιχάρδος ἐπιστημονικῶς ἀνέπτυξεν, ἡ δὲ μυστικὴ τῶν ἔπειτα χρόνων τοῦ μέσου αἰῶνος ἐπὶ τῆς μυστικῆς αὐτοῦ ὠκοδόμησεν.

Ὁμοίως δὲ ἰδέας πατρὸς τοῦ Ῥιχάρδου ἔχει καὶ ὁ Ἰσαάκ Στελλένσης, ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου Στέλλα· ἐν τῇ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Ἀλχερον συμφωνεῖ τῷ Οὐγῶνι καὶ Ῥιχάρδῳ.

Καὶ ὁ Ἀλχερος, ὡς φαίνεται, ἠσχολεῖτο περὶ ψυχολογικὰ ἀντικείμενα καὶ ἔπεται τῷ Οὐγῶνι καὶ Ἰσαάκ Στελλένσῃ· οὐδὲν ὁμοίως ἔχει ἴδιον.

II. ΠΕΤΡΟΣ ΛΟΜΒΑΡΔΟΣ.

Ἐν Νοβάρῳ γεννηθεὶς ἐκ πτωχῶν καὶ ἀσήμεων γονέων ἤρξατο τῶν σπουδῶν του ἐν Βολωνίᾳ· ἔπειτα δὲ μετέβη πρὸς τὸν ἅγιον Βερνάρδον ἀποστελλαντα αὐτὸν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ρεϊμσῶν καὶ μετέπειτα εἰς τὸ τοῦ ἁγίου Βικτωρος. Ἐν ἔτει 1159 ἐγένετο ἐπίσκοπος τῶν Παρισίων καὶ ἐν ἔτει 1164 ἀπέθανεν.

Πρώτος οὗτος συλλέξας τὰ κυριώτερα τῶν πατέρων καὶ τῶν συνόδων συνέταξεν ὅλον τι, ὑπερπηγάσαν κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐκλήθη ἀποφάνσεις εἰς βιβλία τέσσαρα.

Συνήθως δὲ πρῶτος ὁ συνάψας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου αἰῶνος τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας εἰς σύνταγμα θεωρεῖται Ἰλδέβερτος Λαβαρδίνος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ φαίνονται Ῥοβέρτος Μελούνιος καὶ Οὐγὼν ἐκ Ρουένης (1164 ἀποθανών) ὡς συντάξαντες ἀποφάνσεις.

Τὴν πρώτην ὁμοίως θέσιν τῶν τοιαύτου εἶδους συλλογῶν κατέχουσι τὰ τέσσαρα βιβλία τῶν ἀποφάνσεων Πέτρου τοῦ Λομ-

βάρδου, ἃ εἶναι συλλογὴ συστηματικὴ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν θεωριῶν, ἃ ἡ χριστιανικὴ ἐπιστήμη ὑπεράσπισεν, ἄρα σύστημα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς χριστιανικῆς ἐπιστήμης θεμελιωθέν.

Τὰ βιβλία ταῦτα ἔμειναν ὡς ὁδηγὸς τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς σχολείοις καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα.

Ἐπειδὴ ἕκαστος τῶν διδασκάλων ἐφιλοτιμεῖτο νὰ γράφῃ ἐρμηνείας εἰς αὐτὰ, ἐξηγεῖται ἐκ τούτου τὸ πλῆθος τῶν εἰς αὐτὰ γενομένων ἐρμηνειῶν.

Ὁ Λομβάρδος λέγει, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος διὰ τῶν ὄντων ἔρχεται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἐνός Θεοῦ· ἡ ὑπαρξίς τῶν ὄντων δείκνυσιν, ὅτι ὑπὲρ τὰ δημιουργήματα πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὢν ἀγέννητον δὸν τὴν ὑπαρξίν πᾶσιν.

Ἐπειδὴ πάντα τὰ περὶ ἡμᾶς εἰσι μεταβαλλόμενα, πᾶν δὲ μεταβαλλόμενον ἐξ ἀμεταβλήτου γίνεται, ἔρχεται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ εὐμεταβλήτου εἰς τὸ ἀμετάβλητον καὶ οὕτως εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ.

Πᾶν δημιουργημᾶ ἐστὶν ἢ σῶμα ἢ πνεῦμα· τὸ δημιουργῆσαν ὁμοίως ταῦτά ἐστὶν ὑπὲρ ἀμφότερα. Ἐπειδὴ σῶμα καὶ πνεῦμα ἔχουσι μορφήν ὠρισμένην, πρέπει νὰ νοηθῇ ἀναγκαιῶς ὑπὲρ αὐτὰς πρώτη μορφή, ἐξ ἧς σῶμα καὶ πνεῦμα τὴν μορφήν των λαμβάνουσιν, καὶ ἡ πρώτη αὕτη μορφή ἐστὶν ὁ Θεός.

Ὡς ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται τῷ ἀνθρώπῳ ὡς εἰς καὶ ὑπάρχων, οὕτως ἀποκαλύπτεται καὶ τοῖς οὐσὶν ὡς τρισυπόστατος, διότι ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει ἡ τριάς, καθ' ὅσον ἐν παντὶ ἐνότης, μορφή καὶ τάξις ἐστίν· ἰδίως ὁμοίως ἡ εἰκὼν τῆς τριάδος ὑπάρχει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ· τῆς δὲ ψυχῆς θεμελιώδεις δυνάμεις εἰσὶ μνήμη, νοῦς καὶ βούλησις· αἱ τρεῖς δ' αὐταὶ εἰσὶν ἐν ὡς ἔχουσαι τὴν ρίζαν αὐτῶν ἐν μιᾷ οὐσίᾳ.

Ἄνευ ὁμοίως τῆς θετικῆς ἀποκαλύψεως δὲν προέρχεται γνῶσις τῆς τριάδος τελεία· εἰσὶ δ' ἀλήθειαι, ἃς πρὸ τῆς πίστεως νὰ γνωρίσωμεν δὲν δυνάμεθα, καὶ τούτων μία ἐστὶ καὶ ἡ τριάς· ἄρα μόνῃ ἡ πίστις δύναται νὰ παράσχῃ ἡμῖν γνῶσιν τελείαν περὶ τῆς τριάδος.

Ὁ Λομβάρδος ἀποφαίνεται, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν γεννῶν δὲν γεννᾷ ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς πατὴρ εἶναι διάφορος τοῦ υἱοῦ, οὐχὶ ὁμοῦς καὶ οὐσία διάφορος, διότι καὶ τὰ τρία πρόσωπα ἔχουσι μίαν οὐσίαν κοινήν.

Ὁ πατὴρ οὔτε διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ οὔτε μετ' ἀναγκαιότητος ἐγέννησε τὸν υἱόν.

Τὸ δ' ἅγιον πνεῦμα κατὰ τὸν Λομβάρδον εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ.

Ὁ Λομβάρδος ἰσχυρίζεται ὅτι πάντα ἐν τῷ Θεῷ ἦσαν γνώσει, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ἀπ' αἰῶνος γινώσκει πάντα· ἐὰν ἐν τῷ Θεῷ πάντα, ἔστι καὶ ὁ Θεὸς ἐν πᾶσι.

Τὴν δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενὸς παράγων θεωρεῖ πρᾶξιν τοῦ Θεοῦ ἐλευθέραν· αἰτίαν δὲ τῆς δημιουργίας θεωρεῖ τὴν ἀγαθότητα καὶ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ προγνώσεως, προνοίας, προδιατάξεως, περὶ ἀγγέλων, πτώσεως, λυτρώσεως ἠκολούθει τῷ Ἀνσέλμῳ καὶ Οὐγῶνι ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος· καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπολογικοῖς ζητήμασι καὶ ἐν τῇ περὶ ἁμαρτίας θεωρίᾳ ἠκολούθει τῷ Ἀνσέλμῳ.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Λομβάρδου βιβλίοις ὑπῆρχεν ἡ βᾶσις τῆς ἀναπτύξεως τῆς χριστιανικῆς ἐπιστήμης τῆς ἐπομένης ἐποχῆς.

12). Ἀλάνος Ῥύσσελος χρηματίσας μαθητῆς τοῦ ἁγίου Βερνάρδου ἐδίδασκεν ἐν Παρισίοις, καὶ ἐν ἔτει 1202 ἐτελεύτησεν. Ὁ Ῥύσσελος ζητῶν νὰ θεμελιώσῃ ὀρθοσκευτικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ ὀρθοσκευτικὰ δόγματα νὰ ὑπερασπίσῃ λογικῶς ὀρμᾶται ἀπὸ τοῦ αξιώματος, ὅτι ἡ αἰτία τινὸς αἰτίας εἶναι ἡ αἰτία καὶ τοῦ αἰτιατοῦ αὐτῆς. Πᾶσα οὐσία ἐστὶν αὐτῷ σύνθεσις ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς· ἡ σύνθεσις ὁμοῦς ὁποῖετι ἐτέραν αἰτίαν προτέραν, ἐπομένως ἡ αἰτία ἐστὶν ἡ αἰτία καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν συμβεβηκότων αὐτῆς.

Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνάγει τὴν τῶν ὄντων ὑπαρξίν ἀναγκαιῶς εἰς τὴν ὑψίστην αἰτίαν, ἥτις ὁμοῦς δὲν δύναται νὰ ἦναι σύνθετος, διότι θὰ ὑπέθετεν ἀνιστέραν αἰτίαν, ἐξ ἧς ἡ σύνθεσις θὰ προήρχετο· οὐδὲ ιδιότητος νὰ ἔχῃ δύναται· ἀρχὴ αὐτῆ

ἐστὶν ἀπλή, ὡς ἀπλή δὲ μόνον μία, καὶ αὕτη ἡ αἰτία ἐστὶν ὁ Θεός.

Ἐκ τῶν διορισμῶν τούτων παράγει ὅλα τὰ πρᾶσσόντα τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὸ ἀμετάβλητον, τὸ ἀκίνητον, τὸ ἀπειρον, τὸ ἀίδιον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ ἀρρήτον, καὶ λοιπά· τὸν Θεὸν δυνάμεθα, λέγει, νὰ πιστεύωμεν μόνον· ἡ πίστις ἐστὶν ἀνωτέρα τῆς δόξης, κατωτέρα δὲ τῆς ἐπιστήμης.

Ὁ κόσμος κατὰ τὸν Ῥύσσελον ἐδημιουργήθη διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως ἐκ τοῦ μηδενός· ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ αἰτία πάντων καὶ πάντα, διὰ τῆς δυνάμεώς του εἶναι οὐσία πανταχοῦ καὶ ἐν ἅπασιν. Ὁ Θεὸς ὢν κατ' οὐσίαν ἀπλοῦς ἐστὶν ἐν τοῖς προσώποις τριπλοῦς· αὕτη ἡ τρισυπόστατος τριάς ἀπεικονίζεται ἐν παντί· ἐν παντί δηλαδὴ εἶναι ὕλη, μορφή καὶ ἐνότης ἀμφοτέρων· ἡ ὕλη ἀντιστοιχεῖ τῷ πατρὶ, ἡ μορφή τῷ υἱῷ καὶ ἡ ἐνότης ἀμφοτέρων τῷ πνεύματι. Τὰ δὲ τρία πρόσωπα ἔχουσι μίαν φύσιν· ὁ Θεὸς ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν, παρὰ Θεοῦ οὐδὲν κακόν· ἐστὶν ἡ ἀγαθότης καὶ ἀγάπη εἰς τὴν αἰτία τῆς δημιουργίας.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀσώματος, καθὼς δὲ τοιαύτη καὶ ἀθάνατος. Τὸ πνεῦμά ἐστὶ λογικόν καὶ φυσικόν· τὸ δὲ λογικόν ἐστὶν ἡ κυρίως ψυχὴ καὶ συνδέεται μετὰ τοῦ σώματος διὰ τοῦ φυσικοῦ πνεύματος. Τὸ φυσικὸν πνεῦμα ὢν ἀρχὴ τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς φαντασίας θνήσκει, καθ' ὅσον εἶναι φύσεως σωματικῆς. Περὶ δὲ τῆς πτώσεως καὶ λυτρώσεως, περὶ τῶν μυστηρίων καὶ ἀναστάσεως ἔπεται τῷ Ἀνσέλμῳ καὶ Οὐγῶνι ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος.

13). Ἰωάννης Σαλισβουρῆς Ἄγγλος τῷ 1110 ἢ 1120 γεννηθεὶς ἦλθεν εἰς Γαλλίαν τῷ 1136· ἦν μαθητῆς τοῦ Ἀβαιλάρδου καὶ ἄλλων καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1180. Τὰ συγγράμματά του ἦσαν τό : *Metalogicus* καὶ *Polyeraticus*.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐγίνωσκε τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους καὶ τὰ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν δόγματα ἰδίως παρεδέχετο, οὐχὶ ὁμοῦς καὶ τὴν σκέψιν αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον ὅταν τὰ πράγματα ὑπὸ τῆς πίστεως δὲν ἐπιβεβαιῶνται καὶ τῶν αἰσθήσεων.

Οὗτος ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ νοεῖν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς αἰσθητικῆς

ἐποπτείας τὴν ἔννοιαν τῶν ὄντων· ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἔρχεται εἰς τὰ νοητὰ, τὰ καθόλου. Τὰ δὲ καθόλου δὲν ἐθεώρει, ὡς ὁ Πλάτων, τῶν ὄντων χωριστὰ, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς· τὰ δὲ γένη καὶ εἶδη ὅτι χωρίζονται ἀπὸ τῶν καθ' ἑκαστα ὄντων μόνον νῶ.

Τὴν πίστιν ἐθεώρει ὡς τὴν ὑπόθεσιν ἀληθοῦς φιλοσοφίας· ἡ πίστις αὐτῷ ἦτο ἡ πρώτη βᾶσις τῆς ἀληθείας καὶ ὄρος τῆς γνώσεως· διὰ τοῦτο ἀληθῆ φιλοσοφίαν ἐνόμιζε δυνατὴν μόνον ἐπὶ τῆς πίστεως τεθεμελιωμένην.

Τὰς δὲ θεωρίας του ἤντησεν ἐκ τοῦ Λύγουστίνου καὶ τοῦ Οὐγῶνος ἐκ τοῦ ἀγίου Βίκτωρος, αὐτοῖς δ' εἶπετο καὶ ἐν τοῖς θεολογικοῖς ζητήμασι, τοῖς κοσμολογικοῖς καὶ ψυχολογικοῖς.

Ὁ Ἰωάννης Σαλισβουρῆς κατέκρινεν οὐ μόνον τὴν ἐπιστημονικὴν πορείαν καὶ τὰ σφάλματα τῆς ἐπιστήμης τῆς τότε ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἦθη τῶν αὐτῶν καὶ τὴν διαγωγὴν τῶν αὐλικῶν.

Μετὰ δὲ τοῦ Ἰωάννου Σαλισβουρῆ λήγει ἡ πρώτη περίοδος τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος θεωρίας, ἐξ ἧς ἡ τῆς ἐπομένης ἐποχῆς ἐβλάστησεν.

II. Δευτέρα περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας.

Ὅσο μᾶλλον τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἐνισχύετο, τόσο μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ τόσο πλείονα μέρη περιελάμβανεν. Ἡ μεταρρύθμισις τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13 αἰῶνος καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς θεμελιοῦνται ἐπὶ τῆς γνωστοποιήσεως τῶν ὄλων τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων φιλοσόφων.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ πρώτῃ ἐποχῇ ἦσαν γνωστὰ μόνον τὰ λογικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ κατέστησαν γνωστὰ καὶ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ μεταφυσικὰ.

Τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους κατηγορήθησαν ὑπὸ τοῦ Βαλθάρου ὡς πηγὴ αἵρέσεων· τῷ δὲ 1209 σύνοδος τις ἀπαγόρευσε

ταῦτα· ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη, ἥτις ἐμετριάσθη ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου (Bulaeus III, 142) δὲν εἶχε συνέπειαν, ὡς τοῦτο δῆλον ἐκ πολλῶν ἐρμηνειῶν καὶ μεταφράσεων γενομένων ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἄλη, Ἐρρίκου τοῦ Γέντου, Ἀλβέρτου τοῦ Μεγάλου, Θωμᾶ τοῦ Ἀκονάτου καὶ ἄλλων.

Τῷ δὲ 1366 διετάχθη, ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ γίνηται διδάκτωρ μὴ γινώσκων τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία (Launoius c. 9. p. 210)· οὕτω δ' ἡ ὑπόληψις τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλίων ἀνυψώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μία καὶ μόνη ἀντίφασις ὡς πρὸς τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοῦ ἐλογίζετο ὡς ἀπόπειρα κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ ὡς ἀρχὴ αἵρέσεως.

Ἀπορεῖται δὲ πότε ἐγένεον γνωστότερα τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία, ἰδίως δὲ τὰ φυσικὰ καὶ τὰ μεταφυσικὰ, ὑπὸ τίνων μετεδόθησαν εἰς Γαλλίαν, Ἀγγλίαν, Γερμανίαν καὶ Ἰσπανίαν· ὑπὸ Ἀράβων ἢ Ἑλλήνων;

Ὁ Ἐρένιος ἰσχυρίζεται, ὅτι μετεδόθησαν ὑπὸ Ἑλλήνων (A. H. L. Heergens Gesch. des Stud. der Classischen Literatur I, Bd. p. 183). Ὁ Βούλης (Lehrb. der Gesch. der Phil. 5 Bd. p. 247) ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἐρένιου. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφία μετεδόθη καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων, διότι τὰ φυσικὰ καὶ μεταφυσικὰ μετεδόθησαν εἰς Γαλλίαν, Γερμανίαν καὶ ἄλλους τόπους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (Bulaeus Tom. II). Ἐπειδὴ ὅμως ὀλίγοι ἑλληνικὰ ἐγίνωσκον, φαίνεται, ὅτι τὴν πρώτην γνώσιν αὐτῶν ἔλαβον οἱ Εὐρωπαῖοι ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ Ἰουδαίων.

Καὶ ὀρθόδοξοι καὶ αἰρετικοὶ ἐν θεολογικαῖς διαφωναῖς μετεχειρίζοντο τὴν Ἀριστοτελικὴν διαλεκτικὴν. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους εὗρεν ὑποδοχὴν καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει. Ἐν Ἰερέσση συνεκροτήθη σχολὴ τῶν ἐν Συρίᾳ Νεστοριανῶν καὶ ἐν Γανδισαπῶρᾳ ἰατροφιλοσοφικὴ· ἐξ αὐτῶν ἦλθεν ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία εἰς τοὺς Ἀράβους. Ὁ Ἰωάννης Φιλόπονος καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἦσαν χριστιανοὶ Ἀριστοτελικοί· ἐν τῷ 8ῳ καὶ 9ῳ αἰῶνι ἡ μάθησις ἐξέπιπτε βαθμηδόν. Ἐν τῷ 11ῳ

αἰῶνι ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς συνέταξε σύνοψιν εἰς τὴν Ἀριστοτέλους λογικὴν ἐπιστήμην, ἣτις μεγάλην ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοὺς λατίνους σχολαστικούς. Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα διεσώθησαν πολλά ἐρμηνεῖαι εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πολλαὶ πραγματεῖαι περὶ ἄλλων φιλοσόφων. Ἐν δὲ τῷ 13ῳ αἰῶνι ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης συνέγραψεν ἐπιτομὴν λογικὴν ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους λογικῶν, ἐν δὲ τῷ 14ῳ συνέγραψεν ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης παραφράσεις εἰς τὰ φυσιολογικὰ καὶ ψυχολογικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ πραγματείας περὶ Πλάτωνος καὶ ἄλλων φιλοσόφων. Ἐν δὲ τῷ 15ῳ ἰδίως μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἤρξατο ἐν τῇ ἐσπερία Εὐρώπῃ ἡ γνῶσις τῆς ἀρχαίας γραμματολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἰδίως ἡ φιλονεικία περὶ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους τῶν σχολαστικῶν φιλοσοφίας καὶ τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας.

Ἄλλ' ἡ τῶν Ἀράβων φιλοσοφία ἐστὶ σύμμικτος ἐξ Ἀριστοτελικῶν καὶ νέων Πλατωνικῶν ἰδεῶν.

Ἑλληνικὴ ἰατρικὴ, φυσικὴ καὶ φιλοσοφία εἰσῆχθη εἰς τοὺς Ἀράβας κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα μ. Χρ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 9ου μετεφράσθησαν καὶ ἔργα φιλοσοφικὰ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Συριακὸν καὶ Ἀραβικόν. Διὰ δὲ τὸν θεῖσμον τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας καὶ τὴν ἰατρικὴν σπουδὴν ἦσαν τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μεταφυσικὰ καὶ φυσικὰ καταλληλότερα ἢ ἡ νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους ἐγνωρίσθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Μωαμεθανῶν Ἀράβων διὰ χριστιανῶν Σύρων ἰατρῶν· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα, ἀφ' οὗ ὁ Μωαμεθανισμὸς ἐξετάθη, περιήλθεν εἰς τοὺς Ἀράβας ἢ ἰατρικὴ καὶ φιλοσοφία. Σύροι χριστιανοὶ μετέφρασαν συγγραφεῖς Ἑλλήνων ἰατροῦς καὶ φιλοσόφους πρῶτον εἰς τὸ Συριακὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀραβικόν (ἀπὸ τοῦ 813—833 μ. Χρ.). Ἐν δὲ τῷ 10ῳ αἰῶνι μετεφράσθησαν αὖθις ὑπὸ Σύρων χριστιανῶν, ὧν ἐπισημότεροι ἦσαν οἱ Νεστοριανοὶ Ἀβού-Βασχάρ-Πάτα καὶ Ἰάχγια-Βέν-Ἀδής.

Οἱ δὲ σχολαστικοὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἔλα-

βον ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπὸ Ἀράβων καὶ Ἰουδαίων Ἀριστοτελικῶν μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ εἰς τὸ λατινικόν.

Ἐπειδὴ δ' ἡ Ἀραβικὴ φιλοσοφία καὶ Ἰουδαϊκὴ εἰσέρχονται εἰς τὸν πνευματικὸν κύκλον τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, καὶ ὑπ' ὧν ἐλήφθησαν ὑπὸ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ ἀνῆρηντο, εἶναι εὐλογον. νὰ προηγηθῶσι τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας τῆς δευτέρας περιόδου.

I. Ἀραβικὴ φιλοσοφία (1).

Οἱ Ἀράβες καταστάντες πολεμικοὶ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ εἶχον τὸ κοράνιον βᾶσιν τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτείας.

Κατ' ἀρχὰς καὶ εἰς τὸ μετέπειτα παρ' αὐταῖς ἤκμασαν γραμματικοί. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἰατροὶ αὐτῶν ἦσαν καὶ φιλόσοφοι, ἐσπουδάζετο καὶ ἡ φιλοσοφία. Εἰς δὲ τοῦτο συνετέλεσαν καὶ οἱ Καλίφαι τοῦ Βαγδατίου τὰς ἐπιστήμας προστατεύσαντες, πεπαιδευμένους προσκαλέσαντες καὶ βιβλιοθήκας καὶ σχολεῖα συστήσαντες.

Ἡ Ἀραβικὴ φιλοσοφία περιέχει τρία στοιχεῖα, Ἀριστοτελικόν, δογματικόν, καὶ τὸν μυστικισμόν.

a) Ἀράβες Ἀριστοτελικοί.

1) Ὁ Ἀλκένδης (2) ἔζη ἐν τῷ 9ῳ αἰῶνι, ἐσπούδασεν ἀστρονομίαν, μαθηματικὴν καὶ ἰατρικὴν. Τούτου δὲ διασημότερος ἦν ὁ Ἀλφαράβης σπουδάσας μετὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀστρονομίας καὶ ἰατρικῆς.

Αἱ εἰς τὸν Ἀριστοτέλην ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ εἰσι μεμιγμέναι μετὰ νέων Πλατωνικῶν ἰδεῶν, ἐκ τούτων δὲ τῶν ἐρμηνειῶν οἱ σχο-

(1) Περὶ τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἀράβων πραγματεύονται Huetius, de claris interpretibus, Paris 1683. Brucker hist. crit. phil. III, 1743. Reiske de principibus muhammedanis, 1747. Buhle commentatio de studii graecarum litterarum inter Arabes initiis et rationibus, 1791.

Camus, notices et extraits des manuserits des Arabes, 1805. (Überwegs Arabische Phil. im Mittelalter s. 50. καὶ 51. d. Scholast. Phil.).

(2) Περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Abulfaragius ἐν τῇ ἱστορίᾳ δυναστ. IX, ἐκ τῶν νεωτέρων Luckemacher 1719.

λαστικοί μετεχειρίζοντο τὰς εἰς τὸ ὄργανον τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφερομένας. Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ (fontes quaestionum) διακρίνει ἐννοίας, ἃς ἀμέσως γινώσκουμεν, καὶ ἐννοίας, ἃς δι' ἀποδείξεως ἀμέσως δ' ἐννοίας ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ δυνατοῦ, τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου.

2) Ὁ Ἀλφαράβης (1) τὸν θεὸν ἀποδεικνύει λέγων, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι σύνθετος καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἢ ὑπαρξίς αὐτοῦ εἶναι πρότερον δυνατὴ· τὸ δὲ καθ' αὐτὸ δυνατὸν ὑποθέτει αἷτιον, δι' οὗ γίνεται ἐνεργεία· τοῦτο δὲ τὸ αἷτιον πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐξ ἀνάγκης, καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ θεός.

Ὁ θεός ἐστὶν ἀπλοῦν· προσὸν αὐτῷ ὑπάρχει οὐδέν· αὐτὸς εἶναι σοφία, ζωὴ καὶ λοιπά.

Ὁ θεός ἐστὶ τὸ πρῶτον, ἐξ αὐτοῦ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον, δηλαδὴ ἢ τοῦ κόσμου ψυχὴ· τὸ τέλειον προβαίνει ἐπὶ τὸ ἀτέλεις, τὸ δὲ τελευταῖον εἶναι ἡ ὕλη. Ὅλαι δ' αὗται αἱ ἰδέαι εἶναι νέαι Πλατωνικαί.

Ἡ δὲ ψυχὴ ἔχει δυνάμεις μὴ ἐνεργοῦσας ἄνευ σωματικῶν ὀργάνων· ὁ θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς νοῦς εἶναι δυνάμεις ἀνώτεραι· ὁ νοῦς δὲν εἶναι δύναμις σωματικὴ, ἀλλ' ἀπλὴ καὶ μεταβαίνει ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος εἰς τὸ ἐνεργεία διὰ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ ὄντος διαφόρου καὶ χωριστῆς ἀρχῆς τῆς ψυχῆς. Ὁ νοῦς εἶναι τι νοητὸν, οὐράνιον, τῆς ὕλης χωριστὸν, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀπλοῦν, εἶναι ἀθάνατον.

Ἡ ὑπεραίσθητὴ γνῶσις στηρίζεται ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων. Ὁ δυνάμει νοῦς ἔχει ἀναλογίαν πρὸς τὴν ὕλην, ὁ δὲ ποιητικὸς παράγει ἐν τῷ δυνάμει τὰς μορφὰς τὰς ἐν τοῖς οὐαῖς πραγματοποιουμένας.

3) Ὁ Ἀβικέννας ἐγεννήθη περὶ τὸ τέλος τοῦ 10ου αἰῶνος, 980 μ. Χρ., καὶ ἐσπούδασε τὴν ἀριθμητικὴν, τὴν γεωμετρίαν, τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἠσχολήθη περὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τὸ κοράνιον· πρὸς τελειοποίησιν

(1) Ὁ Ἀλφαράβης συνέγραψε fontes quaestionum· περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Casiri, bibliol. Arab. Hisp. Wüstenfeld Gesch. der Arab. Aerzte und Naturf., καὶ ἄλλοι. γδ. Überw. σ. 54.

τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς Βαγδάτιον καὶ ἀφιερῶθη τῇ ἰατρικῇ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1037 μ. Χρ.

Ὁ Ἀβικέννας συνέγραψε λογικὴν, φυσικὴν, μεταφυσικὴν καὶ ἄλλα (1).

Κατὰ τὸν Ἀβικένναν οὐδεμίαν θεωρίαν ἵσταται πρὸς τὴν πλῆσιν ἐν ἀντιφάσει· ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐξήγησις τῆς ἀποκαλύψεως.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐξήγησιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ὁ Ἀβικέννας ἔπεται τῷ Ἀλφαράβη καὶ ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἀρχεται ἀπὸ τῶν ἐννοιῶν τοῦ δυνατοῦ, τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου.

Πᾶν ἐνεργεία ὄν εἶναι πρότερον δυνάμει· ἄρα τὸ δυνάμει προηγείται τοῦ ἐνεργεία· ἡ ὕλη εἶναι ὑποκείμενον τοῦ δυνάμει ὄντος· διὸ ἡ ὕλη εἶναι ὑπόθεσις παντὸς πραγματικοῦ, πρῶτόν τι, ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον.

Τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐδέν ἔχει αἷτιον· ὡς δ' ἡ ὕλη ὑποτίθεται ὡς τὸ δυνάμει ὄν, πρέπει καὶ ἀναγκαῖα τις νὰ ὑποτεθῇ αἷτια φέρουσα τὰ ὄντα ἐκ δυνάμει εἰς ἐνεργεία· ἀλλὰ ἐν μόνον ὄν δύναται νὰ ὑπάρξη ἀναγκαῖον, καὶ τοῦτο ἐστὶν ὁ θεός· ὡς δὲ τὸ ἀναγκαῖον ὁ θεός ἐστὶ συγχρόνως καὶ τὸ ἀπολύτως τέλειον, μάλιστα δὲ τὸ ὑπερτέλειον· τούτου ὀρισμὸς δὲν ὑπάρχει, διότι ἐν αὐτῷ ὡς τῷ ἀπολύτως τελείῳ οὔτε γένος ὑπάρχει οὔτε διαφορὰ, ἀλλ' εἶναι ἀπολύτως ἀπλοῦν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ἀβικέννα ἐστὶ δυαδικόν ὡς τὴν ὕλην καὶ τὸ αἷτιον· τούτεστι τὸν θεὸν παραδεχόμενον, διότι μία τούτων τῶν ἀρχῶν δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν τοῦ πραγματικοῦ, ἀλλ' αἰτοῦνται ἀμφότεραι.

Οὐ μόνον δὲ ἡ ὕλη ἐστὶν αἷδιος, ἀλλὰ καὶ τὸ σύμπαν, ἔχον βάσιν τὴν ἀστρονομικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρίαν, καὶ οὗ ἡ γῆ ἐστὶ τὸ κέντρον περικυκλούμενον ὑπὸ πολλῶν σφαιρῶν· ἐκ δὲ τῆς κυκλήσεως αὐτῶν ὀρίζεται ἡ ἐπὶ γῆς γένεσις, ἡ φθορὰ, ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις· ὡς πρὸς δὲ τὴν δημιουργίαν ὁ Ἀβικέννας

(1) Überw. σ. 56, ἴσθ. τῆς φιλ. II.

ἔπεται τῷ Ἀλφαράβῃ, ἐπομένως τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς. Ἡ ψυχὴ κατὰ τὸν Ἀβικένναν ἐστὶ τοῦ σώματος διάφορος καὶ ἐν τῷ σώματι, καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτὸ ἔξωθεν. Πάντα τὰ φυσικὰ ὄντα συντίθενται ἐκ μορφῆς καὶ ὕλης, καὶ κατὰ τὴν μορφήν ἀλλήλων διακρίνονται· ἡ ἀρχὴ πάσης ἐνεργείας καὶ κινήσεως τῶν φυσικῶν ὄντων δὲν εἶναι ἡ ὕλη, ἀλλ' ἡ μορφή· τὰ δὲ νεκρὰ διακρίνονται τῶν ζώντων τῇ ψυχῇ· ἄρα ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφή· περὶ δὲ ψυχῆς χρῆται τῷ τοῦ Ἀριστοτέλους δρισμῷ καὶ παραδέχεται δυνάμεις αὐτῆς τὴν φυτικὴν, τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν νοητικὴν.

Ἡ ἐκτὸς αἰσθησις κατ' αὐτὸν διαιρεῖται εἰς πέντε αἰσθητήρια, ἡ δ' ἐντὸς εἰς πέντε δυνάμεις, τὴν κοινὴν αἰσθησιν (ἐν ἧ αἰ. τυπώσεις καὶ εἰκόνας ἐκ τῶν ἐκτὸς αἰσθήσεων προέρχονται), τὴν φανταστικὴν δυνάμιν, τὴν εἰκονιστικὴν, τὴν αἰσθητικὴν κριτικὴν δυνάμιν, τὴν μνήμην καὶ τὸ μνημονικόν. Αἱ δὲ κινητικαὶ τῆς τοῦ ζώου ψυχῆς δυνάμεις ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ὕλικῃ ἐπιθυμίᾳ· ὑπὲρ δὲ τὰς αἰσθητικὰς καὶ κινητικὰς δυνάμεις ἐστὶν ὁ λόγος ὡς τέλος αὐτῶν.

Ὁ Ἀβικέννας ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ νοῦς ἐστὶ διάφορος τῆς αἰσθήσεως, καὶ χρῆται ἀποδείξεσιν Ἀριστοτέλους. Ὁ δὲ ποιητικὸς νοῦς, ὃν δὲν θεωρεῖ ἀτομικόν, ἀλλὰ κοινόν καὶ ἓνα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, ἐστὶν ὁ πρῶτος, ὁ Θεός.

Ἐν δὲ τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει· ἐτι δὲ καταπολεμεῖ τὴν ἀνάστασιν, τὴν μετεμψύχωσιν καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ ἐκλαμβάνων τὴν ψυχὴν αἴθρον ἐκλαμβάνει ἀθάνατον καὶ μετὰ θάνατον ἀσώματον, διότι μόνον τὸ ὕλικόν ἔχον γένεσιν ἔχει φθοράν· ὅπου δ' ὕλη δὲν ὑπάρχει, ἐκεῖ οὐδὲ μετὰβασίς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν, γένεσις, ἢ ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ ὄν, φθορά· ἡ ψυχὴ καθὼ αἴθρον, ἀπλή, οὔτε γίνεται οὔτ' ἀπόλλυται· ἄρα ἐστὶν ἀθάνατος.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἀβικέννα καὶ Ἀλφαράβῃ εἶναι σύμμικτον ἐξ Ἀριστοτελικῶν καὶ νέων Πλατωνικῶν ἰδεῶν. Ὁ Ἀβικέννας ἰσχυρίζεται τὴν ἀτομικὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν· εἰσήγαγεν ὁμῶς μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας καὶ τὴν μυστικὴν.

4) Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου αἰῶνος ἀναφαίνεται καὶ ἕτερος Ἀριστοτελικὸς, ὁ Ἀβερπάκης, ἰατρός, ποιητὴς καὶ φιλόσοφος. Οὗτος ἐχώριζε τὸν ποιητικὸν νοῦν, ὡς ὁ Ἀβικέννας, ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. Ἔτι δὲ μνημονεύεται καὶ ὁ Ἀβικεβρών, ὃς κατ' ἄλλους μὲν λέγεται Ἀραψ, κατ' ἄλλους δὲ, ὅπερ ἐστὶ πικανόν, Ἰουδαῖος· οὗτος ὑπέθετε πάντα ἐκ μορφῆς καὶ ὕλης συγκείμενα, μόνον δὲ τὸν Θεὸν αἴθρον, ἀπλοῦν καὶ ἓνα ἄνευ πολλῶν· τὴν δ' ὕλην ὡς ὑποκείμενον τῶν ὄντων παραδεχόμενος ὑπέθετεν οὐσίαν τὴν αὐτὴν τῷ νῷ.

Τὸν Θεὸν ὑπέθετεν ὡς τὸ πρῶτον κινεῖον, ὡς ἀπόλυτον καὶ ἀπειρον ἓν, καὶ ὡς τὸ αὐτὸ μετὰ τῆς βουλήσεως, ἐπομένως ἡ βούλησις ἐστὶν αὐτῷ ἡ κινεῖσα καὶ ὀρίζουσα ἀρχὴ πάσης πράξεως. Τὸ πρῶτον ὁμῶς, ὃ παράγει ὁ Θεός, εἶναι ὁ νοῦς, ὅλα δὲ τὰ ὑπὸ τὸν νοῦν παράγονται ἐμμέσως διὰ τοῦ νοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τὸ δὲ μετὰ τὸν νοῦν ἐστὶ τὸ σωματικόν, ὁ σωματικὸς κόσμος, ὅστις παραγόμενος ἐκ τῆς νοερᾶς φύσεως ἐστὶ παθητικὸς· διὸ ἡ ἐνέργεια δὲν ὑπάρχει τοῖς σωματικοῖς, ἀλλὰ ῥέει ἐκ τῆς νοερᾶς φύσεως· ὁ Θεός ἐστὶν ἐνεργητικὸς, τὰ ὄντα παθητικά.

Ἡ ὕλη εἰς τὸ νοερόν εἰσερχομένη πνευματοποιεῖται καὶ μετ' αὐτῆς τὸ σωματικόν, ὃ μόνον διὰ τοῦ νοητικοῦ νὰ ἐνεργήσῃ δύναται.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι ὅτι καὶ οὗτος ἐμίγνυεν ἰδέας Ἀριστοτελικὰς μετὰ νέων Πλατωνικῶν.

5) Διασημότερος δὲ τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἀράβων φιλοσόφων ἦτο ὁ Ἀβερρόης, ἐγεννήθη τῷ 1105 ἐν Κορδόβῃ τῆς Ἰσπανίας καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1198 διακριθεὶς ἐν τε τῇ ἰατρικῇ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ· οὗτος ἠρμήνευσε τὸ πλεῖστον τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων, ἔτι δὲ καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, ζητήσας νὰ συνδυάσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς Πλατωνικῆς· διὰ τοῦτο καὶ καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν οὐ μικράν. Ἐπειδὴ ὁ Ἀβερρόης τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν δὲν ἐγίνωσκεν, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευόντων τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας· ὥστε ὁ Ἀβερρόης παρέλαβε καὶ στοιχεῖα

ἀλλότρια εἰς τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν. Ἐὰν δὲ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν καὶ αἱ ἡμαρτημένα μεταφράσεις τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Ἑβραϊκὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸ λατινικόν, φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Ἀθηρῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους οὔτε εὐκρινῶς νὰ ἀντιληφθῇ ἠδύνατο οὔτε ὀρθῶς νὰ ἐκθέσῃ αὐτήν.

Ἐνόμιζε δ' ὅτι ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια, ὅτι ἡ θεωρία αὐτοῦ ἦν αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Τριαύτων δ' ἔχων μεγίστην περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἰδέαν ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (1).

Ὁ Ἀθηρῶν τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσλαμισμὸν χαρακτηρίζων δείκνυσι τὴν ὀρησκίαν πρὸ τῆς φιλοσοφίας· ἡ ὀρησκία ὅμως ἐστίν, ἔλεγε, διὰ τὸν λαόν, ἡ δὲ φιλοσοφία διὰ τοὺς σαφοῦς, ὑπὲρ αὐτήν. Οὐσία κατ' Ἀθηρῶν ἐστὶ τὸ ἐν ἑαυτῷ ὑφιστάμενον, ἄρα οὐδενὸς συμβεβηκότος δεόμενον· συμβεβηκότα δ' εἰσὶν αἱ ἐννέα τοῦ Ἀριστοτέλους κατηγορίαι ὡς μὴ δυνάμεναι νὰ νοηθῶσιν ἀνευ ὑποκειμένου, ἢ ὑπάρχουαν. Ἡ δὲ οὐσία ἐστὶ διττὴ, νοητὴ καὶ αἰσθητὴ· ἡ αἰσθητὴ οὐσία ὑποθέτει τὴν ὕλην ὡς ἀρχὴν τῆς πραγματικότητος αὐτῆς, διότι ἀνευ ὕλης οὐδὲν σῶμα δύναται νὰ νοηθῇ· ἐπειδὴ ὅμως τὴν οὐσίαν ἡ ὕλη μόνη δὲν ἐξηγεῖ, αἰτεῖται πρὸς ἐξήγησιν αὐτῆς καὶ ἡ μορφή παρέχουσα τῇ ὕλῃ τὴν ὀριστικότητα· ἄρα ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή εἰσὶν αἱ δύο ἀρχαὶ τῆς οὐσίας· ἡ μορφή ὅμως πρέπει νὰ ἐνυπάρχῃ τῷ ὄντι, ὥστε τὰ καθόλου δὲν εἶναι καθ' αὐτὰ, χωριστὰ, οὐδ' ἐκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλ' ὡς καθόλου εἶσι νοητὰ μόνον. Τὸ περιεχόμενον τῆς καθόλου ἐννοίας ἐστὶ μὲν πραγματικόν, ἐξ ἀντικειμένου, τὴν μορφήν ὅμως λαμβάνει ἐκ τοῦ νοῦ. Ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή ἐνυπάρχουσι μὲν τῇ οὐσίᾳ, ὑποτίθεται ὅμως, ὡς ἐν τεχνικῶν ἔργων, ἐνεργητικὸν αἷτιον, τουτέστιν, ὁ τεχνίτης· ἡ μορφή ἐστὶν ἐν τῷ νόῳ τοῦ τεχνίτου καὶ παρίσταται ἐν τῇ

(1) Περὶ τῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀθηρῶν πραγματεύεται Hebrecht im Magazin für die Literatur des Auslandes 1842. E. Reiman, Averroës et l'Averrisme, 1852 καὶ Prantl, Gesch. der Logik II a. 371 καὶ ἐφ. Überweg ἐν τῷ αὐτῷ σ. 50 καὶ 60.

ὕλῃ ὡς ἐν τοῖς τεχνικοῖς ἔργοις γίνεται τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς οὐσίαι. Ἐν δὲ τῶν αἰτίων τῆς οὐσίας ἐστὶ τὸ τελικόν αἷτιον. Πᾶσα κίνησις ἀποβλέπει εἰς τι τέλος· τοῦτο τὸ τελικόν αἷτιον ἐστὶ τὸ αἷτιον τῶν αἰτίων, διότι ὅλα τὰ αἷτια τούτου ἐνεκὲν εἰσὶν· ὅθεν ἀποδεικνύει, ὅτι πρὸς ἐξήγησιν τῆς οὐσίας αἰτοῦνται καὶ τὰ τέσσαρα αἷτια, τὸ ὕλικόν, τὸ εἰδησιακόν, τὸ κινήσιον καὶ τὸ τελικόν· ἐὰν ἐν τούτων λείψῃ, οὐσία ὠρισμένη δὲν δύναται νὰ ᾔηται πραγματικὴ.

Ἡ γένεσις ἀποβλέπει εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς· ἀλλ' οὔτε ἡ ὕλη γίνεται οὔτε ἡ μορφή, ἀλλὰ μόνον ἡ σύνθεσις, τὸ ἐξ ἀμφοτέρων. Ἡπίσης δὲ διακρίνεται ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια, ὡς ἡ ὕλη καὶ ἡ μορφή· ἡ δὲ δύναμις ἐστὶ παθητικὴ καὶ ἐνεργητικὴ, καὶ ἐνεργητικὴ μὲν ἡ ἐνεργοῦσα πρὸς ἕτερον, παθητικὴ δ' ἡ πάσχουσα ὑφ' ἑτέρου.

Καὶ οὐ μόνον ἐν τούτοις ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ περὶ μεταβολῆς καὶ περὶ τῶν τεσσάρων αἰτίων θεωρίᾳ λέγων, ὅτι οὐδὲν τούτων προβαίνει ἐπ' ἀπειρον, ἀλλ' ἕκαστον τούτων ὑποθέτει ἐν πρῶτον, ὑπὲρ δὲ δὲν ὑπάρχει ἀνώτερον· ἐνὶ λόγῳ ὅλαι αἱ μεταφυσικαὶ τοῦ Ἀθηρῶν θεωρίαι ἐλήφθησαν ἐξ Ἀριστοτέλους.

Ἀπὸ τῶν θεωριῶν τούτων ὁ Ἀθηρῶν δρμώμενος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπαρξίν. Πᾶν, λέγει, τὸ κινούμενον κινεῖται ὑπὸ κινουόντος, καὶ τὸ μὲν κινούμενόν ἐστὶ δύναμις, τὸ δὲ κινουὺν ἐνεργεία· ἐπειδὴ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχει κίνησις, ἐστὶ καὶ κινουὺν, καὶ τοῦτο τὸ κινουὺν ἐστὶν κινουὺν ἀκίνητον· καὶ τοῦτό ἐστὶν ὁ Θεός· ἐὰν ὑπάρχῃ κινούμενον δύναμις, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ κινουὺν ἐνεργεία, κινουὺν φύσει· καὶ τοῦτό ἐστὶν ὁ Θεός. Ἐὰν κίνησις ἐπάρχῃ καὶ ἐπομένως πρῶτον κινουὺν, πρέπει ἡ κίνησις αὕτη νὰ ᾔηται ἀέδιος, ὡς τὸ πρῶτον κινουὺν ἐστὶν ἀέδιον.

Ἐὰν τὸ πρῶτον δὲν ᾔηται ἀέδιον, ἀλλ' ᾔη πρότερον δύναμις, ἔπεται ὅτι παρήχθη ἐξ ἑτέρου κινουόντος ἄγοντας εἰς ἐνέργειαν· τότε ὅμως τὸ πρῶτον δὲν εἶναι πρῶτον· ἐὰν τὸ πρῶτον ἀναγκαστικῶς κινῆ, ἡ δὲ πρώτη κίνησις δὲν ἔχῃ ἀρχὴν, πρέπει νὰ ᾔηται

αίδιος. Τὸ πρῶτον κινουῦν ἐστὶ καθαρά μορφή καὶ διὰ τοῦτο καθαρά ἐνέργεια, καθαρὸς νοῦς· ὁ θεὸς ὡς τὸ πρῶτον κινουῦν πρέπει νὰ ᾔηται ἓν. Διὰ τοῦτο καταφέρεται κατὰ τῆς χριστιανικῆς θεωρίας περὶ τριάδος· ἐπειδὴ ὁ θεὸς καὶ ὡς πρῶτον κινουῦν οὐδὲν ἔχει ἀνώτερον, καὶ ὡς καθαρά μορφή οὐδεμίαν ἑτέραν, καὶ ὡς τέλος οὐδὲν ἀνώτερον, ἐστὶν ἓν καὶ μόνον. Ἐπειδὴ καὶ ὡς ὕλη κὸν αἴτιον ἢ ὕλη ἐστὶν ἀναγκαῖα τῇ τοῦ κόσμου πραγματοποίησι, εἰσὶ δύο ἀρχαί, ὁ θεὸς καὶ ἡ ὕλη, πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου ἀναγκαῖαι· ἄρα καὶ ὁ θεὸς καὶ ἡ ὕλη εἰσὶν ἀρχαὶ αἰδίοι. Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστι τὸ σύστημα τοῦτο εἶναι δυαδισμὸς.

Ἡ ὕλη δὲν ὑπάρχει ἀνευ μορφῆς, ἡ μορφή ἐστὶν ἓν τῇ ὕλῃ, ἡ ὕλη ἐστὶ δύναμις αὐτῆς· ἡ κίνησις ἐστὶ τῆς ὕλης σχηματισμὸς, διότι ἡ ἐν τῇ ὕλῃ δύναμις μορφή ἀγεται ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἀβηρότης θεωρεῖ τὴν κίνησιν αἰδίον, θεωρεῖ αἰδίον καὶ τὸν κόσμον· ἐπειδὴ μίαν τὴν κίνησιν, καὶ τὸν κόσμον ἓνα.

Πῶς δ' ἐγένετο ὁ κόσμος; ὁ θεὸς ὑπὸ τοῦ Ἀβηρότου παρίσταται ὡς τὸ ἐρώμενον καὶ διὰ τοῦτο κινουῦν ἀκίνητον· ὁ οὐρανὸς ὀρέγεται τοῦ θεοῦ, ἵνα γείνη ὁμοιος· ὁ θεὸς ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν κινεῖ ἀκίνητον ὄν.

Ἡ οὐσία τοῦ πρώτου ὄντος ὑφίσταται ἐν τῇ θεωρίᾳ· δὲν ὑφίσταται δ' ἐν τῇ βουλήσει, διότι ἡ βούλησις ὑποθέτει ἔλλειψιν· τὸ πρῶτόν ἐστι γινώσκον καὶ γινωσκόμενον, γινώσκει μόνον ἑαυτό.

Ἐν τῇ γνώσει ὑφίσταται ἡ τῶν λογικῶν ὄντων ζωή. Ἐκ τῆς κύκλω κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων περὶ τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, τὴν γῆν, ὀρίζεται ὁ σχηματισμὸς τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐξ ἀλλήλων καὶ τῶν μικτῶν σωμάτων.

Ἡ θεία πρόνοια ἐκτείνεται εἰς τὰ γενικὰ, εἰς τὴν τήρησιν τῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων κυκλήσεως, τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν τῶν ὑπὸ τὴν σελήνην ὄντων. Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ τὸ μέσον τοῦ αἰδίου καὶ φθαρτοῦ· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ μορφή ἢ ἡ ἐντελέχεια ζῶντος σώματος· ἡ αἴσθησις ἐξαρτάται ἐκ τῶν ὀργάνων, ὁ νοῦς ἐστὶ χωριστὸς καὶ διὰ τοῦτο τῆς ὕλης διάφορος.

Ὁ Ἀβηρότης διακρίνει νοῦν δυνάμει καὶ νοῦν ἐνεργείᾳ· τὸν δυνάμει θεωρεῖ διάφορον τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς οὐσης ἀτομικῆς· ἐπειδὴ τὸν νοῦν θεωρεῖ κοινόν, θεωρεῖ διὰ τοῦτο ἓνα ἐν ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις· ὡς κοινὸς δ' ὁ νοῦς ἐστὶν ἀγέννητος καὶ ἀφθαρτος. Ὁ δυνάμει νοῦς γίνεται ἀτομικὸς τοῖς ἀνθρώποις μεταδιδόμενος.

Καὶ ὁ ποιητικὸς νοῦς ἐστὶν εἰς ἓν ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις, αἰδῖος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀρχὴ ὑπὲρ τὸ ἀτομικὸν ἡμῶν.

Τὸν δὲ ἀτομικὸν ἀνθρώπον διακρίνει τοῦ ζῴου τῷ παθητικῷ νῷ, ὄντι κατ' οὐσίαν τῷ αὐτῷ τῇ τοῦ ζῴου ψυχῇ.

Ὁ Ἀβηρότης τὸν παθητικὸν καὶ ποιητικὸν νοῦν ἐκλαμβάνει τὸν αὐτόν· αἱ νοητικαὶ μορφαὶ αἱ δυνάμει ἐν τῇ αἰσθήσει ἀγονται εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ· ποιητικὸν δὲ ὀνομάζει τὸν παθητικὸν τὸν ἀχθέντα εἰς ἐνέργειαν ἐκ δυνάμεως.

Ἀτομικὴ ἀθανασία κατὰ τὸν Ἀβηρότην δὲν ὑφίσταται· διότι ἀθάνατος εἶναι μόνος ὁ κοινὸς νοῦς· διὸ ἐκλαμβάνεται καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις κατὰ τὸ κοράνιον ὑπὸ τοῦ Ἀβηρότου μόνον εἰκονικῶς.

Διὰ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ ἀνυψοῦται ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν μέγιστην βαθμίδα τῆς γνώσεως, ἐφ' ἧς ὁ ἀνθρώπος γίνεται τρόπον τινὰ θεός· ἐπὶ τῆς βαθμίδος ταύτης ὁ ἀνθρώπος γινώσκει πάντα καὶ διὰ τῆς γνώσεως κέκτηται τὴν μέγιστην μακαριότητα. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀβηρότου δὲν συμφωνεῖ τῷ κοράνιῳ, εἰς δὲ τὰ χριστιανικὰ σχολεῖα ἐπενήργησε βλαβερῶς· διὸ καὶ ἐπολεμήθη ὑπὸ τῶν ἔπειτα σχολαστικῶν ἰδίως ὡς πρὸς τὸ ὄνητόν τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. Τὰ πάντα λαβὼν ἐξ Ἀριστοτέλους πολλὰ δὲν κατενόησεν, ἰδίως τὰ περὶ τοῦ νοῦ.

Ἐνὶ λόγῳ ἡ θεωρία τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἀράβων φιλοσόφων περὶ αἰδιότητος τῆς ὕλης, τοῦ ἐξ αὐτῆς κόσμου δὲν ἀναγνωρίζει δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλὰ τὴν ὕλην ἐκλαμβάνει αἰδίον, καὶ ἐπομένως ἀναγνωρίζει καὶ παραδέχεται τὸν δυαδισμόν· μετὰ δὲ τοῦ δυαδισμοῦ συμπαραδέχεται καὶ τὴν ἀπρόρητικὴν θεωρίαν τῶν νέων Πλατωνικῶν.

2) Μετὰ δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας εἰσεχώρησεν εἰς

τόν Ἰσλαμισμόν καί τι στοιχεῖον πρὸς αὐτὴν ἀσυμβίβαστον.
Οἱ ἐρθόδοξοι θεωρήσαντες τοὺς φιλοσόφους αἰρετικούς, διότι τὴν φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὴν θρησκείαν ἀνύψωσαν, ἐζήτησαν νὰ ὑπερασπίσωσιν ἐπιστημονικῶς τὰ δόγματα τοῦ κορανίου κατὰ τῶν φιλοσόφων. Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς Ἰσλαμικῆς οὐδὲν σχίσμα θρησκευτικὸν ἐγένετο. Εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἤρξαντο θεολογικαὶ διαφωνίαι καὶ αἵρέσεις, ὧν κυριωτέρα ἦτο ἡ τῶν Δογματικῶν τῶν τῆς Ἰσλαμικῆς τὸ κύριον δόγμα τοῦ Ἰσλαμισμού, τὸ πεπωμένον.

Κατὰ τοῦ δόγματος τούτου, ὃ ἐδείκνυεν ὅτι ὁ θεὸς βούλεται κακόν, ἐξανέστησαν πολλοὶ, ἰδίως δ' ὁ Βασίλειος Ἰβν Ἀλφας, ὃς κατέστη καὶ ἰδρυτὴς τῆς αἵρέσεως τῶν Μοταζαλιῶν (σχισματικῶν).

Οἱ δὲ Μοτακαλλήμ (οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως πίστεως) ζητοῦντες ἀπόλυτον πίστιν ἐν τῷ κορανίῳ ἐθεώρουν πᾶσαν παρέκκλισιν ἀπ' αὐτοῦ ὡς τὸ μέγιστον κακούργημα.

Εἰς τῶν Ἀράβων δογματικῶν ἦν ὁ Ἀσχαρις, ἐξ οὗ ἡ αἵρεσις τῶν Ἀσχαριτῶν, καὶ ἄλλοι. Ἄμα τῇ Ἀραβικῇ φιλοσοφίᾳ προῆλθε καὶ μεταβολή, ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία κατέστησαν πρὸς ἀλλήλας ἐχθρικά.

Οἱ Μοτακαλλήμ παραδέχονται τρεῖς πηγὰς τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας, τὰς αἰσθήσεις τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν· ἡ ἀποκάλυψις ἐστὶν ἡ μέγιστη καὶ ἀσφαλεστάτη πηγὴ τῆς γνώσεως· ἐπειδὴ ὅμως αὕτη μόνη δὲν ἐξαρκεῖ, ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ αἰσθησις ἀναγκαῖα. Ἡ αἰσθησις παρέχει τὴν γνώσιν τοῦ καθ' ἑκάστον, ὁ δὲ νοῦς τὰ πρῶτα ἀξιώματα καὶ τὰς ἐννοίας.

Οὗτοι δὲ δὲν παραδέχονται διαφορὰν οὐσιώδη τῶν σωματικῶν ὄντων· πάντα θεωροῦσιν ἐξ ἀτόμων συγκείμενα ὁμοιοειδῶν· ἡ δὲ διαφορὰ αὐτῶν προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν συμβεβηκότων ὑπαρχόντων τοῖς σώμασιν.

Ἀλλὰ αἱ οὐσίαι, τὰ συμβεβηκότα, αἱ γνώσεις καὶ αἱ πράξεις πηγάζουσιν ἀμέσως ἐκ τοῦ θεοῦ. Ἐπίσης καὶ αἱ κακαὶ πράξεις ἐκ τοῦ θεοῦ· ὥστε ὁ θεὸς εἶναι αἰτιὸς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Τὸ κακὸν ὅμως δὲν εἶναι διὰ τὸν θεόν, ἀλλὰ διὰ

τόν ἄνθρωπον· τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν στηρίζονται ἐπὶ τοῦ θεοῦ νόμου· ὁ ἄνθρωπος μὴ ἔχων ἐκλογὴν ἐστὶν ὄργανον τυφλὸν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ θεοῦ.

Τινὲς θεωροῦσι τὴν ψυχὴν σύνθετον ἐξ ἀτόμων· τὰ δ' άτομα μετὰ τῶν ἀτόμων τοῦ σώματος ἐνούμενα ποιοῦσι τὸ σῶμα ἐμψυχον· τινὲς δὲ ὑποθέτουσι τὴν ψυχὴν συμβεβηκός· ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς ὑποτίθεται συμβεβηκός.

Ἡ ψυχὴ συγχρόνως μετὰ τοῦ σώματος γίνεται ἐκ τοῦ θεοῦ.

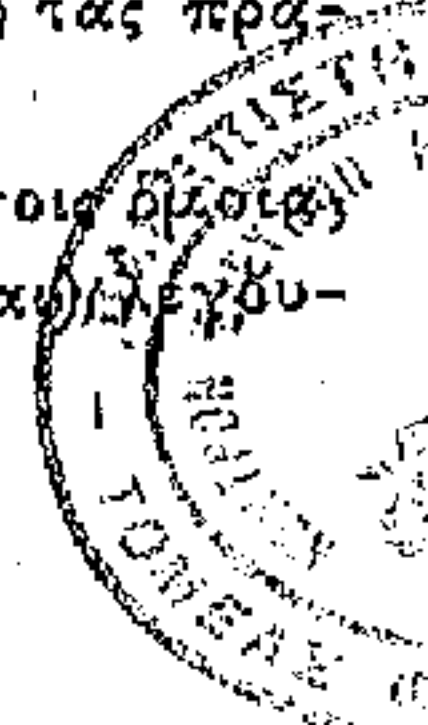
Οἱ Μοτακαλλήμ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ κορανίου ἐζήτησαν νὰ ἀποδείξωσιν ἐπιστημονικῶς, ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν, ὅτι ὁ θεὸς ἐστὶν εἰς καὶ ἀσώματος, ὅτι ἡ θεία πρόνοια ὑπάρχει εἰς τὸ νόημα τοῦ κορανίου. Ὁ θεὸς ἦν αὐτοῖς ὑπέρτατον αἷτιον ὃν καθ' αὐτὸ καὶ ἀνώτερον παντὸς ἄλλου· καὶ τοῦτο τὸ ὑπέρτατον αἷτιον ἐστὶν ὁ θεός, ὅτι ὁ κόσμος ἐκ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεὶς δὲν εἶναι αἰδῖος, ἀλλ' ἔχει ἀρχὴν.

Εἰς θεὸς ὑπάρχει ἰκανὸς πρὸς δημιουργίαν, ἀσώματος, ὑπὲρ τὸν κόσμον, οὐδεμιᾶς ὕλης δεόμενος πρὸς σχηματισμὸν τοῦ κόσμου, δημιουργὸς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός.

Οἱ Μοτακαλλήμ ζητοῦντες νὰ ἐξηγήσωσι τὰ πεπωμένον τοῦ κορανίου θεωροῦσι πάντα προωρισμένα καὶ τὴν πρόνοιαν μετὰ τοῦ πεπωμένου τὴν αὐτὴν· ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία, εἰσὶν ὅλα ἀναγκαῖα, ἡ τύχη τοῦ ἀνθρώπου προωρισμένη ὑπὸ τῆς θείας βουλήσεως· ἀλλὰ διὰ τῆς ὑποθέσεως τοῦ πεπωμένου αἰρεται πᾶσα ἠθικὴ τάξις· ἐὰν πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ γινόμενα ἦναι θεία πράξεις, εἶναι ἐξηρημένα καὶ ἐκ τῆς θείας αὐθαιρεσίας ὑπὸ οὐδένα νόμον ἰσταμένης. Πάντα, καὶ ἡ τύχη τῶν ἀνθρώπων, ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς θείας προδιατάξεως.

Οἱ Ἀσχαριται ἐζήτησαν τοῦτο νὰ καλᾶσωσι καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν νὰ ὑποστηρίξωσιν· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐκλογὴν νὰ δέχεται ἢ νὰ ἀποκρούῃ τὰς πράξεις, καταστρέφει τὴν ἀρχὴν τῶν Μοτακαλλήμ.

Τινὲς νομίζουσιν, ὅτι τὰ κακὰ, οἱ φόνοι καὶ τὰ τούτοις ἀξίως δὲν ἀποκλείουσι τῆς μακαριότητος· ἄλλοι δὲ (Βαϊδίται) λέγου-

σιν, ὅτι τὰ κακὰ ἔργα ἀποκλείουσι τὸν κακοῦργον τῆς μακαριότητος.

Ἄλλη δ' αἵρεσις ἦτο ἡ τῶν Μοταζαλῶν, ὧν ἀρχηγὸς καλεῖται Βασίλειος ὁ Ἄθας.

Καὶ οἱ Μοταζαλαὶ συμφωνοῦσι τοῖς Μοτακαλλῆμ. περὶ ἀρχῶν, διαφωνοῦσι δὲ μόνον ἐν τισιν ὀλίγοις. Καὶ οὗτοι ὑποθέτουσι τὸν θεὸν ἓνα, τὴν θεῖαν τοῦ προφήτου ἀποστολὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν· ἀντιλέγουσι δὲ τοῖς Μοτακαλλῆμ, ὅτι τὸ κοράνιον δὲν εἶναι ἀγέννητον, διότι θὰ ἦσαν δύο ἀγέννητα, δηλαδὴ τοῦτο καὶ ὁ θεός, ὁ θεὸς δὲν θὰ ἦτο εἷς.

Οἱ Μοταζαλαὶ ἐναντιοῦνται τοῖς Μοτακαλλῆμ. λέγοντες, ὅτι ὁ θεὸς ποιεῖ κατὰ τὴν σοφίαν αὐτοῦ, ὅτι οὐδὲν ἀδικον ποιεῖ, ἀλλὰ τὸν μὲν κακὸν τιμωρεῖ, τὸν δ' ἀγαθὸν δὲν τιμωρεῖ.

Οὗτοι ὁμῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου παρεδέχοντο σχετικὴν· καὶ αὕτη ἡ ἰδέα καταστρέφει τὴν ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων.

Τὸν θεὸν δὲν θεωροῦσιν αἷτιον τοῦ κακοῦ, οὐδ' ἀδικον ἐπομένως, ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπου καὶ κύριον τῶν πράξεών του καὶ διὰ τοῦτο ὑπεύθυνον.

Προσέτι δ' οἱ Μοταζαλαὶ ἀναιροῦσι τὸ πεπτωμένον.

3. Μετὰ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐφαίνετο καὶ τὰς εἰς μυστικισμόν, εἰς ὃν ὁ Μωάμεθ τὴν ἀφορμὴν ἔδωκε, καὶ ὅς φαίνεται εἰσαχθεὶς ἐκ τοῦ νέου Πλατωνικοῦ μυστικισμοῦ, διότι καὶ ὁ μυστικισμὸς οὗτος ὑπόθεσιν ἔχει τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν.

Τὸν μυστικισμόν τοῦτον παρέλαβον οἱ Πέρσαι Σσουφοί, καὶ ἰδρυτῆς ταύτης τῆς αἱρέσεως φέρεται Ἀβου Σαῖδ Ἀβουλ Χεῖρ.

Τινὲς τούτων ἐκθέτουσιν, ὡς οἱ νέοι Πλατωνικοί, τὸν νοῦν, ἔπειτα τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, ἐξ ἧς αἱ ἴδιαι ψυχαί· τὰ δ' ὄντα εἰσι φαινόμενα θεῖα, ὁ κόσμος φαινόμενον ἀπατηλόν.

Τὸν δ' ἀνθρώπου κατὰ τὸ κοράνιον θεωροῦσιν ὄργανον παθητικὸν τοῦ θεοῦ· τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ὑποθέτουσιν ἐκ θεοῦ καὶ ἄλλα, ἐξ ὧν ἀποδείκνυται, ὅτι οὐδὲν ἴδιον ἐκθέτουσιν.

Ἐν δὲ τοῖς τοῦ Σσουφισμοῦ ὁπαδοῖς φέρεται καὶ ὁ Ἀλγάζελ,

εἰς τῶν κορυφαίων τῆς Ἀραβικῆς ἐπιστήμης· οὗτος ἐγεννήθη ἐν Τούση πόλει ἐμπορικῆ τῆς Ἀσίας, ἐσπούδασε λογικὴν, φιλοσοφίαν, νομικὴν κτλ. καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1111.

Βιβλία δ' ἐγκατέλειπεν ἄριστα περὶ λογικῆς, μεταφυσικῆς, ἠθικῆς, καὶ τῶν δογμάτων τῶν φιλοσόφων, καὶ τὴν ἀνασκευὴν τῶν φιλοσόφων (destructio philosophorum), δι' ἧς ἐζήτει νὰ στηρίξῃ τὸν Μωαμεθανισμόν κατὰ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν. Τὰ δὲ βιβλία του ἀπώλοντο καὶ μόνον ἐκ τοῦ Ἀβηρρόου (destructio destructionis) γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ.

Περὶ τὰ συστήματα ἀσχολήθεισ ἦλθεν εἰς τὴν σκέψιν, ἣν ἐθεώρει ὡς ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ὁδόν.

Παρά τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν νοῦν ὑπέθετε πηγὴν τῆς γνώσεως καὶ τὴν ἄμεσον πείραν· ἡ δὲ πείρα αὕτη εἶναι ἡ προφητικὴ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ ὑπάρχει ὄμμα ἀνώτερον, αἱ ἐπιστῆμαί εἰσι σταγόνες τοῦ ὠκεανοῦ, ὅς τὸ ὄμμα ἀνοίγει ἡμῖν εἰς τὴν ἀνωτέραν ἀλήθειαν.

Ὁ Ἀλγάζελ θεωρῶν τὴν ὀρησκίαν ὡς τὸ μέγιστον καταπολεμεῖ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς τοὺς Ἀριστοτελικούς Ἀραβας φιλοσόφους.

Τὸν μυστικισμόν ἀσπαζόμενος θέτει βᾶσιν αὐτοῦ τὴν ψυχολογίαν του.

Τὴν ψυχὴν θεωρεῖ οὐσίαν ἀπλήν καὶ διὰ τοῦτο ἀθάνατον· καίτοι ἡ ψυχὴ ἔχει πολλὰ, ἐστὶν ὁμῶς μία, τὸ ὑποκείμενον τοῦ νοῦ, καὶ δὲν προὔπάρχει τοῦ σώματος, ἀλλ' εἶναι σύγχρονος μετ' αὐτοῦ.

Ἡ ψυχὴ κατ' ἀρχὰς ἀγραφὸς χάρτης οὔσα ἔχει μόνον τὸ δεκτικόν, καὶ ὅταν λυθῇ τοῦ ὕλικου ἀνυφοῦται εἰς τὴν μεγίστην τῆς γνώσεως βαθμίδα· ἡ δὲ μεγίστη βαθμὶς τοῦ πνευματικοῦ βίου εἶναι ἡ ἄμεσος ἐποπτεία τῆς ἀληθείας ἱσταμένη ὑπὲρ πᾶσαν ἐπιστήμην· ἐν τῇ μεγίστῃ βαθμίδι συγχωνεύεται ἡ ψυχὴ ἐν τῷ θεῷ, ὥστε καὶ τὸ συνεπιγνωστικὸν αὐτῆς ἐξαφανίζεται.

Ὁ δὲ κόσμος τῶν φαινομένων εἶναι σκιά τοῦ ἀληθινοῦ κόσμου, τοῦ ἰδανικοῦ· ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται, τὸ δὲ σῶμα μένει, εἶναι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν δυνατὴ.

Ὁ Ἀλγάζελ ἐξ ἑνὸς μὲν πολεμεῖ ἐπιστημονικῶς τοὺς φιλοσόφους, ἐξ ἑτέρου δὲ ἀσπάζεται τὸν μυστικισμόν· δὲν ἠδυνήθη ὁμῶς νὰ συνδυάσῃ ἀμφότερα, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν μυστικισμόν. Συγχωνεύων δὲ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ Θεῷ πίπτει εἰς τὸν πανθεισμόν, ἢ δ' ἐπιστήμην καὶ ὁ μυστικισμὸς παρὰ τῷ Ἀλγάζελ χωρίζονται.

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἀλγάζελ παραλαβὼν τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν εἶχε τρόπον ἀναπτύξεως νέον οὐχὶ δὲ καὶ ιδέας νέας.

Ὁ Ἰβὴν Τόφειλ ἦν νεώτερος τοῦ Ἀλγάζελ ἔτη πενήτηκοντα.

Ὁ Τόφειλ ἐγεννήθη ἐν Κορδόβῃ τῆς Ἰσπανίας καὶ ἦν ἰατρός καὶ φιλόσοφος διάσημος· ἀπέθανε τῷ 1190 ἐν Σεβίλλῃ.

Οὗτος τὴν ιδέαν παραλαβὼν ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξ οἰκείας φυσικῆς δυνάμεως μέχρι τῆς ὑψίστης τῆς μυστικῆς ἐποπτείας δύναται νὰ ἀνυψωθῇ, ἐξέθηκεν αὐτὴν ἐν ἐκτάσει. Κατὰ τὸν Τόφειλ ὁ Θεὸς ἐστὶ τὸ τελειότατον καὶ τὸ κάλλιστον, ἢ δὲ ψυχὴ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ γνωρίσῃ αὐτόν.

Ὁ Τόφειλ ζητεῖ νὰ τηρήσῃ τὸ ὑπερβατικὸν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὸν πανθεισμόν· σαφῶς παριστᾷ τὴν φυσικὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ἥτις εἶναι ἀναπλήρωσις τῆς Ἀραβικῆς μυστικῆς οὐσῆς συνεχείας τῆς Νέας Πλατωνικῆς ἐπὶ φυσικῆς βάσεως σπριζομένης.

Καίτοι δὲ ἄλλων ιδέας, τῶν νέων Πλατωνικῶν, παρέλαβεν, ἐμόρφωσεν ὁμῶς καὶ τὸν Ἀβηρρόην καὶ τὸν Μαιμωνίδην.

II. Ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Ἡ φιλοσοφία τῶν Ἰουδαίων ἢ συγχρόνως μετὰ τῆς Ἀραβικῆς ἀναπτυχθεῖσα ἐστὶν ἡ Κάββαλα, ἢ Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία τροποποιηθεῖσαι.

1) Ἡ Κάββαλα ὑπάρχει ἐν τοῖς βιβλίοις Ἰεζιράχ (δημιουργία) καὶ Σόχαρ (λάμψει). Τὸ μὲν ἴσχυσεν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα μ. Χρ. ὡς ἀρχαῖον βιβλίον, κατὰ τινὰς μὲν συνετάχθη κατὰ τὸν ἑννατον αἰῶνα μ. Χρ. κατ' ἄλλους δὲ τὸν δεύτερον αἰῶνα μετὰ Χριστόν. Ἡ δ' ἐν τῇ Σόχαρ θεωρία συνετάχθη κατὰ

τινας μὲν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα. Ἡ δὲ Ἰεζιράχ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἰσαάκ τοῦ τυφλοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του· ἢ δὲ παράδοσις τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναφέρει ὅτι μὲν εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι δὲ εἰς τὸν Ῥαβῖνον Ἀλίβαν· ἢ δὲ Σόχαρ ἀναφέρεται εἰς τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Συμεῶνα Βέν-Ἰόχαϊ.

Ἐκ δὲ τῶν θεωριῶν τῆς Κάββαλας τινὲς μὲν εἰσὶ παλαιαί, καὶ μάλιστα ἀρχαιότεραι τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς, τινὲς δὲ ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Πλατωνικῆς, τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φιλοσοφίας, ἰδίως δὲ παρ' Ἑσσαιῶν, καὶ τῆς νέας Πλατωνικῆς.

Περὶ δὲ τῆς καταγωγῆς τῆς Κάββαλας οἱ Ἰουδαῖοι δὲν συμφωνοῦσι, διότι οἱ μὲν ἀναβιβάζουσι αὐτὴν πρὸ Χριστοῦ, οἱ δὲ μετὰ Χριστόν· ἄλλοι δὲ πάλιν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ὅτε δηλαδὴ οἱ Ἰουδαῖοι ἤρξαντο νὰ γνωρίζωσι τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν καὶ νὰ ἀπομιμῶνται τὸν μυστικισμόν αὐτῆς, οἱ δὲ ἀναφέροντες εἰς Ἀβραάμ καὶ Ἀδάμ τὴν καταγωγὴν τῆς Κάββαλας ἐξ ἄπαντος διηγοῦνται μύθους (1).

Τὸ βιβλίον Ἰεζιράχ περιέχει εἰκόνας, σύμβολα καὶ ἀλληγορίας· ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦτο πάντες δὲν ὑπολήπτοντο, οὐδ' ὁ Μωσῆς Μαιμωνίδης, ἀλλ' οἱ ἔπειτα. Ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενον τῆς Κάββαλας ἔχει θεωρίαν ἀπορροητικὴν, δείκνυται ἢ καταγωγὴ αὐτῆς κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν Κάββαλαν οὔτε πάντα τὰ ὄντα ἀναγκαῖα εἰσιν, οὔτε πάντα κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ τινὰ μὲν ἀναγκαῖα, τινὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός, ἐπειδὴ καὶ τὰ καθόλου δὲν εἶναι καθ' αὐτὰ, ἀλλ' εἰσὶ διὰ τῶν καθ' ἕκαστα, πρέπει τὸ ἀναγκαῖον νὰ ἴηαι ἴδιον ὄν· ἄρα ἐν μόνον ἀναγκαῖον ὑπάρχει, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ Θεός.

Τοῦτο τὸ ἐν ἐστὶν αἷτιον τῆς ἐνόητος καὶ οὐχὶ τὰ πολλά· τοῦτο ἔχει πάντα ἐν ἑαυτῷ· ἄρα ὁ Θεὸς εἶναι ἀρχὴ, ἐξ ἧς πάντα, καὶ ἐνεστὶ πᾶσιν. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἐστὶν ὑπὲρ πάντα· πρὶν ἢ ἀποκαλύψῃ ἑαυτὴν ἐστὶν ἀόριστος, ἀπλοῦν ἐν, καὶ καθὼ τριαύτη

(1) Ἰδ. τὴν περὶ Κάββαλας καὶ Ἰουδαίων γραμματολογίαν Überweg II, σ. 65 καὶ ἐφ.

ἀγνώριστος. Ἐν τῇ ἀπολύτῳ ὑπερβατικότητι αὐτῆς ἐστὶ τὸ μηδὲν καὶ καλεῖται Ἐνσὸφ (ἀπειρον)· ἡ ἀρχὴ αὕτη οὐσα τὸ μηδὲν ἀπὸ πάντων ἐστὶ συγχρόνως πάντα· ἐνεργεῖα μὲν ἐστὶ μηδὲν ἀπὸ πάντων, δυνάμει δὲ πάντα.

Τὸ πρῶτον φῶς τοῦ Ἐνσὸφ ἐπλήρωσε τὸν ὅλον χῶρον, ἐν αὐτῷ ἦσαν πάντα δυνάμει· ἀλλ' ἵνα ἀποκαλύψῃ ἑαυτὴ, ἔπρεπε νὰ δημιουργήσῃ, τουτέστι νὰ ὀρίσῃ, ἑαυτὸ· διὰ τοῦτο συνεκεντρώθη τὸ Ἐνσὸφ, ὅπως σχηματίσῃ κενόν, ὃ ἐπλήρωσε βαθμηδὸν ἐκ φωτός· αὕτη ἡ συγκέντρωσις τοῦ πρώτου φωτός ἐν ἑαυτῷ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Καββαλιστῶν Σιμσούμ.

Τὸ πρῶτον τὸ παραχθὲν μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ πρώτου φωτός ὀνομάζουσι οἱ ἀρχαῖοι Καββαλισταὶ στέφανον, οἱ δ' ἔπειτα πρῶτον ἄνθρωπον Ἀδάμ.—Κάδμον, καὶ θεωροῦσιν ὡς τὸ πρωτότυπον τῆς ὕλης δημιουργίας, ὡς τὴν αἰδίου σοφίαν, ὡς τὸν λόγον· πρωτότυπον ὀνομάζουσι, διότι ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου οὐσίᾳ συγκεντροῦνται πάντα τὰ ὄντα· διὸ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ υἱὸς καὶ ὡς τοιοῦτος ὁ τύπος καὶ τὸ αἷτιον τῆς δημιουργίας. Ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ, ὃν ὁ Θεὸς παρήγαγεν ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως, ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις.

ὑπὸ δὲ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὀρίζονται οἱ δέκα Σεφίρθ, τουτέστι τὰ θεῖα προσόντα καὶ πρῆσιωπα τοῦ Θεοῦ, ἃ τὸν κόσμον δημιουργοῦσι· δι' αὐτῶν γινώσκεται ὁ Θεός· ὁ Θεὸς ἐν ἑαυτῷ μένει ὑπερβατικός, ὑπὲρ τὰ πρόσωπα, τὰ προσόντα· καθ' ὅσον ὅμως ἐν αὐτοῖς ἀποκαλύπτεται, καταβαίνει πρὸς αὐτὰ καὶ δι' αὐτῶν κυβερνᾷ ὀνομάζεται κατ' αὐτὰ· ταῦτα δ' εἰσι τὰ ἕννα, ἐντὸς τῶν ὁποίων τὸ θεῖον κλειεταί. Ταῦτα δὲ τὰ πρόσωπα τίθενται ὑπ' ἄλληλα ἀνά τρία καὶ ἀποτελοῦσι τριπλῆν τριάδα ἐν τῇ δεκάδι.

Ἡ πρώτη τριάς περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὸν στέφανον, τὴν σοφίαν καὶ τὴν νοῦν· ὁ στέφανός ἐστὶ τὸ κέντρον, τὸ μέσον τῆς σοφίας καὶ τοῦ νοῦ· τὰ δὲ τρία ταῦτα εἰσι ταῦτόν.

Ἡ δευτέρα τριάς περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὸ κάλλος, τὴν χάριν καὶ τὴν δικαιοσύνην· τὸ κάλλος ἐστὶ τὸ κέντρον, ἡ χάρις

καὶ δικαιοσύνη τὰ δύο ἄκρα. Ἡ τρίτη τριάς σχηματίζεται ἐκ τοῦ αἵτιου, τοῦ Θριάμβου καὶ τῆς δόξης· τὸ αἷτιον ἐστὶ πηγὴ καὶ γόνιμος ἀρχὴ πάντων. Ἡ πρώτη τριάς σημαίνει τὰ νοερά τοῦ Θεοῦ προσόντα, ἡ δὲ δευτέρα τὰ ἠθικά, καὶ ἡ τρίτη τὰ τῆς θείας δυνάμεως.

Τὸ δὲ δέκατον πρόσωπον σημαίνει τὸ βασίλειον, ἐκφράζον τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τῶν προσώπων ὑπὲρ τὸν κόσμον.

Ὁ Θεὸς ἔχων ἐν αὐτῷ ἀπάσας τὰς οὐσίας καὶ τελειότητας γινώσκει αὐτάς.

Τὰ πρόσωπά εἰσι ἀπόρροιαὶ κεντρικαὶ τοῦ φωτός, ἐξ ὧν οἱ κόσμοι γίνονται. Οἱ κόσμοι ἐγένοντο ἐκ τῆς ἀγαλλιᾶσεως τοῦ Ἐνσὸφ ἐν ἑαυτῷ καὶ τῆς ἐκστρίψεως ἑαυτοῦ εἰς ἑαυτὸ, καὶ ἐκ τῶν νοερῶν κινήσεων καὶ θείων ἐκστρίψεων εἰς αὐτὸ ἐξετάθησαν αἱ πηγαὶ αὐτοῦ πρὸς τὰ ἔκτος ὡς σπέρματα τοῦ κόσμου. Ἡ κατάληψις αὕτη τῆς δημιουργίας φέρει εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς ὕλης προερχομένης ἐκ τῆς σβέσεως τῆς λάμψεως. Ἡ ὕλη ἐστὶν ὁ χῶρος τοῦ σκότους. Ἰπειδὴ δὲ τὸ σκότος ἐστὶ τῷ φωτὶ ἐναντίον, ἐστὶ συγχρόνως ἡ ὕλη καὶ τὸ κακόν, ἀρχὴ καὶ χῶρος τοῦ κακοῦ. Ἡ Ἰαζιράχ ἐκθέτει τὴν περὶ Θεοῦ, τῶν μέσων ὄντων καὶ τῶν κόσμων θεωρίαν, ἡ δὲ Σόχαρ τὴν ἀπορροητικὴν θεωρίαν.

Ἐντεῦθεν δὲ φανερόν εἶναι ὅτι ἡ Κάββαλα ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν ἰδεῶν τῶν γνωστικῶν, τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἰουδαϊκῆς φιλοσοφίας· διὸ ἡ καταγωγὴ αὐτῆς δὲν εἶναι τασοῦτον παλαιὰ, ὅσον ὑποτίθεται.

Ἡ Κάββαλα κάμνει λόγον καὶ περὶ πτώσεως τῶν ἀγγέλων ἐξ οὐρανοῦ, ὡς βουληθέντων νὰ ὑψωθῶσιν ὑπεράνω τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ τούτων ἔπεσε καὶ ὁ κόσμος.

Οἱ Καββαλισταὶ διακρίνουσι πολλοὺς οὐρανοὺς ὡς πρόσωπα, ἐξ ὧν προῆλθον.

Τούτων δ' ὁ ὑψιστός ἐστὶν ὁ κόσμος Ἀζιλοῦθ (τῆς ἀπορροῆς), ὅς ἐστιν ὁ Ἀδάμ. Κάδμιου ἰδὸς ἐνότης (ὡς ἰδέα τοῦ κόσμου). ὅλων τῶν Σαφίρθ (προσώπων)· αὐτός ἐστὶν οὐσία ὁ αὐτός μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ περικυκλοῦται ὑπὸ τοῦ θείου φωτός. Οἱ ἄλλοι κό-

σμοι μετά τοῦ πρώτου ἐν συνεχείᾳ ὄντες εἰσὶν ὁ Βεριάχ, ὁ Ἰεζιράχ καὶ ὁ Ἄσιάχ· ἐν τῷ κόσμῳ Βεριάχ ἄρχουσιν οἱ τρεῖς ἀνώτεροι Σαφιρότ, ἦτοι πρόσωπα, ἐν δὲ τῷ Ἰεζιράχ οἱ τρεῖς ἐπόμενοι καὶ ἐν τῷ Ἄσιάχ οἱ τρεῖς κατώτεροι· ὡς δ' οἱ Σαφιρότ εἰσὶν οὐσία ἓν, οὕτω καὶ οἱ τρεῖς κόσμοι.

Ὁ ἀνώτατος τῶν κόσμων Βεριάχ ἐστὶ τὸ ἄμεσον ἔκτυπον τοῦ κόσμου Ἀζιλοῦθ, καὶ ὡς τοιοῦτος καθαρὸς ναητὸς κόσμος, ὁ ἐσωτερικὸς οὐρανὸς, ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ, καὶ οἰκεῖται ὑπὸ νοητῶν ὄντων. Μετὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἔπεται ὁ κόσμος τοῦ Ἰεζιράχ, ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ἡ κατοικία τῶν ἀγγέλων.

Ἀρχάγγελός ἐστὶν ὁ Μετάτρονος ἄρχων μυριάδων ἀγγέλων· ἡ δὲ γῆ ἐστὶν ἡ κατοικία τοῦ ἀνθρώπου ἔχουσα ἄνω, ὅπου ἄρχει τὸ φῶς, καὶ κάτω, ὅπου ἄρχει τὸ σκότος καὶ οἱ δαίμονες· ἀρχιδαίμων ἐστὶν ὁ Σαμουήλ, τουτέστιν ὁ τοῦ θανάτου ἄρχων. Πᾶς κόσμος συνέχεται μετὰ τοῦ ἐτέρου καὶ πάντες ἀποτελοῦσιν ἓνα κόσμον.

Οὕτω πως ζητοῦσιν οἱ Καθβαλισταὶ διὰ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας νὰ εἰσαγάγωσι σαφήνειαν, συνέχειαν καὶ ἀκολουθίαν εἰς τὸ χάος θεωρητικῶν ὄνειροπολημάτων.

Ἡ ψυχὴ ἐστὶν ὁ κυρίως ἀνθρώπος, τὸ σῶμα ἔνδυμα ἀπλῶς αὐτῆς. Ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶ νοῦς καθαρὸς, φῶς θεῖον, καὶ τὸ αἰσθητικὸν ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὸ σῶμα· ὁ νοῦς ἐκ τῆς ὑψίστης σοφίας πηγάζων γινώσκει τὸν Θεὸν ὄντα οὐσία αὐτῷ τὸν αὐτὸν· τὸ ἠθικὸν πηγάζει ἐκ τοῦ κάλλους καὶ τὸ ὑλικὸν ἐκ τῆς δυνάμεως· ἄρα ἡ ψυχὴ ἐστὶ τριπλῆ, καὶ ἂν τὰ τρία εἶναι διάφορα, εἶναι ἓν ὅλον ἐν ἐνὶ προσώπῳ· οὕτως ἐνόμων ὁ ἀνθρώπος ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος τῆς δημιουργίας ἵσταται ὑπὲρ τὸν ἄγγελον καὶ ἐστὶν ὁ στέφανος τῆς δημιουργίας. Ἡ ψυχὴ ἐν τῷ Θεῷ καὶ θεῖα οὐσά ἐστὶν ἡ ἄμεσος ἐμφάνισις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξωτερικῶς περισταμένη ἐστὶ δημιουργημα, ἐσωτερικῶς δὲ Θεός.

Οἱ Καθβαλισταὶ παραδέχονται τὴν προὑπαρξιν τῆς ψυχῆς πρὸ τῆς τοῦ σώματος γενέσεως καὶ τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετ' αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν ἔνωσιν δὲν ἐκλαμβάνουσιν ὡς συνέπειαν ἁμαρτίας, ἀλλὰ πρὸς ἀγωγὴν καὶ ἐξέτασιν· διὸ πᾶσαν γνῶσιν ἐκλαμβάν-

νοῦσιν ὡς ἀνάμνησιν ἐκείνου, ἡ δὲ ψυχὴ ἐπώπτευσεν πρὸ τῆς ἐνώσεως. Κατ' αὐτοὺς τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ ἦσαν ὁμοῦ πρὸ τῆς εἰς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς καταβάσεως· ἐτι δὲ μέσον ἐπανόδου εἰς τὴν προτέραν τῶν ψυχῶν κατάστασιν ἐστὶ καὶ ἡ μετεμψύχωσις· ὁ ἐπέκεινα βίος ἐστὶ βίος τελείας ἐποπτείας καὶ ἀγάπης· ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐνούμενη ἀπόλλυσι τὸν ἀτομικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, τὴν ἰδίαν αὐτῆς βούλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ συνεπιγνωστικόν. Πάντα ἐπανερχονται εἰς τὴν ἐνότητα καὶ τελειότητα καὶ ἀνίστανται ἐν τῇ μιᾷ ἰδέᾳ τὸ σύμπαν πληροῦσθ· τὸ δημιούργημα δὲν διακρίνεται τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ Καθβαλισταὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ πρῶτος ἀνθρώπος πρὸ τῆς πτώσεως ἐν ἀνωτέρῳ ὦν καταστάσει εἶχε σῶμα φωτεινὸν, δὲν εἶχε χρεῖας, οὐδ' ὑλικὰς ἐπιθυμίας. Ὁ ἀνθρώπος ἐν τῷ καθόλου ὦν ἠνέωξε τῷ ὄφει (Σατανᾷ) τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ὁ ὄφει ἐδηλητηρίασεν αὐτὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν ὅλην φύσιν· ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐσκοτίσθη, ὁ ἀνθρώπος ἔλαβε τὸ ὑλικὸν σῶμα, ἔγεινεν ἀτομικὸς, διεχωρίσθη εἰς δύο γένη· καὶ οὕτως ἐγένετο ὁ ἐκτὸς κόσμος, ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος· ἡ κατάστασις αὕτη ἐστὶ κατάστασις νοσώδης.

Ἡ δὲ πτώσις αὐτῆς ἐστὶν ἀναγκαία, διότι δι' αὐτῆς ὁ ἀνθρώπος ἔγεινεν ἀτομικὸς, καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ διεμελίσθησαν.

Ἐὰν δὲ ὁ ἀνθρώπος μετανοήσῃ, στρέφεται ἡ θεότης πρὸς αὐτὸν, μεταβάλλει τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ ἐνόμει πάλιν τὸν ἀνθρώπον, τὸν τε ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικόν· διὰ τῆς εἰσόδου τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἀνθρώπον ἐκβάλλεται ὁ Σατανᾶς, ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ ὁποίου μόνος ὁ μεσίτης δύναται νὰ λυτρώσῃ αὐτόν.

Ὁ ἀνθρώπος ἐνούμενος μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐπανερχεται εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ γενήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει· μετὰ τοῦ ἀνθρώπου θέλουσιν ἀντικατασταθῆ καὶ οἱ κόσμοι, ἐνωθῆ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς δὲν θέλει τῆς ἀποκαταστάσεως ταύτης ἀποκλεισθῆ.

Ἡ Κάθβαλα παραλαβοῦσα τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν ζη-

τεῖ ν' ἀναιρέση τὸν δυαδισμόν, ὅστις ὅμως αὖθις λάθρα ἐπανερχεται εἰς αὐτήν.

Ἐπειδὴ ἡ Καββάλα υπέσχετο νέας περὶ φύσεως θεωρίας καὶ ἐξηγήσεις τῶν μυστηρίων αὐτῆς, ἔλαβεν ὑποδοχὴν καὶ ὑπόληψιν.

2.) Ἡ Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἡ φιλοσοφικὴ δόξος, ἣν ἐχάραξεν ὁ Σάν-διάχ Φαϊούμης, δὲν ἐστήριζετο ἐπὶ τῆς Καββάλας, ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς θεμελίωσιν τῆς σωτηρίας διὰ τοῦ λόγου.

Ὁ Σάν-διάχ Φαϊούμης ἐγεννήθη ἐν ἔτει 892 καὶ τῷ 942 ἀπέθανεν.

Οὗτος παρεδέχετο τέσσαρας πηγὰς τῆς γνώσεως, δι' ὁράσεως διὰ τοῦ λόγου, διὰ συλλογισμοῦ καὶ διὰ τῆς παραδόσεως· καὶ ἡ μὲν δι' ὁράσεως γνῶσις κτᾶται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων, ἡ δὲ διὰ τοῦ λόγου κτᾶται ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ νοῦ ἐποπτείᾳ, ἡ δ' ἀναγκαίᾳ γνῶσις γίνεται ἐξ ἀνάγκης παραδεκτὴ.

Ὁ Φαϊούμης ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἔχει ἀρχήν.

Πᾶσα δὲ γνῶσις κατ' αὐτὸν ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πείρας ἀνυψοῦται διὰ ἀφαιρέσεως καὶ συλλογισμοῦ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς κατ' αὐτὸν ἐστὶν εἰς, παντοδύναμος, πάνσοφος· ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἀόρατος καὶ οὐχὶ συμβεβηκός· ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενὸς ὑπὸ τοῦ ἐνός, τοῦ Θεοῦ· ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος συνδεαμένη ἔχει γνωστικὴν δύναμιν, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν· τὴν δὲ ἔδραν αὐτῆς ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ.

Ἡ ψυχὴ δὲν ἀποθνήσκει μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἄνευ τοῦ σώματος.

Πρὸς δὲ τούτοις παρεδέχεται καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως.

Ἡ θεωρία ὅμως τοῦ Φαϊούμης δὲν ἦτο τοῖς Ἰουδαίοις ἀρεστὴ. Ὁ δὲ σπουδαιότερος τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἰουδαίων ἦτο Μωσῆς Μαιμωνίδης γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1135 ἐν Κορδύβῃ τῆς Ἰσπανίας· οὗτος ἐσπούδασε παρ' Ἀβηρόσου τὴν Ἀραβικὴν φιλοσοφίαν, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐνεκὰ αἱρέσεως καὶ ἀπέθανεν

ἐν ἔτει 1202 κατὰ τινὰς μὲν ἐν Παλαιστίνῃ, κατ' ἄλλους δ' ἐν Αἰγύπτῳ.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Μαιμωνίδου (1) ἀπέβλεπον εἰς ἐξήγησιν τῶν ἱερῶν βιβλίων καὶ πρὸς δικαιολόγησιν τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας.

Ὁ Μαιμωνίδης διακρίνει σοφίαν φυσικὴν καὶ θεϊαν, ἡ μὲν φυσικὴ δέδοται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἡ δὲ θεία ὑπάρχει ἐν ταῖς συγγράμμασι τῶν προφητῶν· ὡς τὴν κυρίως δὲ φιλοσοφίαν ἐκλαμβάνει ὁ Μαιμωνίδης μόνον τὴν Ἀριστοτελικήν, τὴν ὑπὸ Ἀράβων διδασκομένην· ἡ δὲ θεία σοφία περιέχει τὰς ιδέας, ἡ δὲ φυσικὴ (τουτέστιν ἡ φιλοσοφία) πρέπει νὰ ἐξηγήσῃ αὐτάς· ὥστε ἡ φυσικὴ σοφία ἐστὶ μέσον καὶ ἄνευ αὐτῆς δὲν δύναται τις νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς περιεχομένου τῆς θεωρίας τῶν προφητῶν· ἐπομένως ἡ μάθησις τῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ προηγηθῇ τῆς θείας σοφίας τῶν προφητῶν.

Ὁ Μαιμωνίδης ἰσχυρίζεται, ὅτι τῷ Θεῷ θετικὰ προσόντα δὲν δύνανται νὰ ἀποδοθῶσι, διότι ταῦτά εἰσιν ἀπλᾶ αὐτοῦ ὀνόματα. Τὰ δὲ ἀποθετικὰ λέγονται κατ' ἀντίθεσιν, καὶ μόνον ἀποθετικῶς ἐρχόμεθα εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως· ἀρα τὸν Θεὸν γινώσκομεν μόνον ἀποθετικῶς.

Περὶ δὲ κόσμου ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς Ἀραβῶν Ἀριστοτελικοῖς, καὶ τοῦτο ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ.

Ὁ Μαιμωνίδης ἐπόμενος τῷ Ἀριστοτέλει ἀποφαίνεται τὴν ψυχὴν ὡς τὴν οὐσιώδη μορφήν τοῦ σώματος.

Τὴν δὲ πηγὴν τῶν προφητειῶν δὲν ἀποδίδει εἰς τὸ ὑπεραισθητόν, ἀλλ' εἰς τὸ φυσικόν.

Τὸ δ' αἴτιον τοῦ κακοῦ δὲν ἀναγνωρίζει ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐν τῇ ὕλῃ, καὶ τὸ κακὸν ἐκλαμβάνει στέρησιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Περὶ δὲ προνοίας δοξάζει, ὅτι αὕτη ἐπεκτείνεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἡ δὲ τελειότης ἐστὶ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ. Οἱ

(1) More Novechim, Doctor perplexorum (ἡδηγὸς τῶν πλανωμένων) καὶ ἄλλα.

τρεπόμενοι πρὸς τὸν Θεὸν οὐδὲν κακὸν λαμβάνουσιν, ἀλλ' οἱ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος τελειοποιεῖται ἐν τῷ ἐπέκεινα βίῳ· ἐν αὐτῷ μένει ἡ γνῶσις ἀμετάβλητος, οἱ δὲ σοφοὶ εἰσι μακάριοι· ἡ δὲ τελειότης ὑφίσταται ἐν τῇ γνῶσει τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ κτλ. ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ μιμῆται τὸν Θεόν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Μαιμωνίδου ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν οὐ μικρὰν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ καὶ τοὺς σχολαστικούς.

Ὁ Φαλκουέρης (γενν. 1226) ἔγραψεν εἰς τὸν ὀδηγὸν τῶν πλανωμένων ἐρμηνείαν, ἔπειτα περὶ ψυχολογίας, φιλοσοφίας, θεολογίας καὶ ὑπεράσπισε τὸν Μαιμωνίδην, ὡς καὶ ὁ Καλώνυμος καὶ ἄλλοι.

Ὁ Γέρσιον (γεν. 1288 ἀποθ. 1370) ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀβηρόδου (καὶ εἰς τὸν ὀδηγὸν τῶν πλανωμένων τοῦ Μαιμωνίδου) καὶ ἀπορρίπτων τὴν περὶ δημιουργίας ἐκ τοῦ μηδενός θεωρίαν ὑποθέτει τὴν ὕλην ἀίδιον.

Ὁ δ' Ἀαρὼν Ἡλίας ἐκ Νικομηδείας (γεν. 1346) ἐζήτησεν ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «δένδρον ζωῆς» νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Μαιμωνίδης ἐνάθευσε τὴν θρησκείαν διὰ τῆς φιλοσοφίας, συνδέσας τὴν φιλοσοφίαν καὶ θρησκείαν μετ' ἀλλήλων. Ὡς παρὰ τοῖς Ἀραβῶν, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις φαίνονται ὁ μυστικισμὸς (τῆς Καββάλας), ὁ δογματισμὸς (τῶν Ραββανιτῶν καὶ Καραίων) καὶ ἡ κυρίως φιλοσοφία τῶν Ἀριστοτελικῶν φιλοσόφων.

Ἡ δ' ἐξιλέωσις τῶν τριῶν τούτων ὁδῶν ἐπέτυχεν ἐν τῇ ἔπειτα σχολαστικῇ φιλοσοφίᾳ.

Μετὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἤρξατο τὸ σύστημα τῆς ἐκκλησίας νὰ ἀναπτύσσεται καὶ ἡ ἱεραρχία νὰ ἀποκτήσῃ τὸ μέγιστον ὕψος αὐτῆς· ἐξ ἀνάγκης ἐμελλεν ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς θεολογίας καὶ ἡ θεολογία νὰ ἀποκτήσῃ ὑπόληψιν.

Ἐπελοούσης δὲ τῆς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ἐπῆλθεν ἐν ἔτει 1270 καὶ ἡ διαίρεσις τῶν τεσσάρων τοῦ ἐν Παρισίοις πανεπιστημίου σχολῶν· ἡ διαίρεσις αὕτη πλὴν τῆς θεολογίας συνετέλεσεν εἰς θεμελίωσιν τῆς ἐλευθέρας σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν, καὶ φανερόν εἶναι, ὅτι διαταχθεῖσιν ἐπὶ ἐκά-

στης νέας φιλοσοφικῆς αἵρέσεως κρισολογίας, ὁ λόγος δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔηται ἐλεύθερος.

Ἀλλὰ διὰ τῆς νέας γνώσεως τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς τῶν Ἀράβων φιλοσόφων ἐπεξετάθη ἡ διαλεκτικὴ καὶ εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν μεταφυσικὴν, ἡ φιλοσοφία ἔλαβε ζωὴν νέαν καὶ ἡ θρησκεία θέσασα βάσιν τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐκτήσατο δι' εὐκρινείας τῶν ἐννοιῶν σαφήνειαν μεγαλειτέραν. Ἐπομένως ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐκτήσατο τὸ μέγιστον ὕψος αὐτῆς (1).

1) Πρῶτος τῶν σχολαστικῶν, ὃς τὴν ὅλην Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐγνώρισε καὶ μέρος τῶν ἐρμηνειῶν τῶν Ἀριστοτελικῶν Ἀράβων φιλοσόφων καὶ μετήνεγκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, ἦτο Ἀλέξανδρος Ἄλῆς Ἀγγλος ὀνομασθεὶς Ἄλῆς ἐκ τοῦ μοναστηρίου, καὶ ἀποθανὼν τῷ 1245 (2). Ἐπὶ τῶν ἀποφάνσεων τοῦ Λομβάρδου ἐσυστηματοποίησε τῇ βοήθειᾳ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας τὴν θεολογίαν.

Τὸν Θεὸν γνωρίζομεν, ἔλεγεν, ἢ διὰ τῆς πίστεως ἢ διὰ τοῦ λόγου· τὰς δὲ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεις λαμβάνει ἐκ τοῦ Οὐγίανος, τοῦ Ριχάρδου, τοῦ Ἀνσέλμου καὶ τοῦ Λύγουστίνου· ὁμοίως δ' ἐπραγματεύθη καὶ περὶ τῶν προσόντων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτῶν μεταβαίνει εἰς τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν, ἣν θεωρεῖ μυστήριον καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου ἀγνώριστον.

Ὁ Θεὸς γινώσκων πάντα δημιουργεῖ κατὰ τὸ πρωτότυπον τῶν ἰδεῶν τὸν κόσμον. Αἱ ἰδέαι ἐν τῷ Θεῷ εἰσὶν ἡ οὐσία αὐτοῦ· οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνεργητικὴ αἰτία ἐστὶν ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός· ἡ δημιουργία ἐστὶν ἐλευθέρως πράξις τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεὸς ὁμῶς ἐστὶ καὶ τὸ τελικὸν αἶτιον, διότι ἐστὶ τὸ μέγιστον ἀγαθόν.

Ἐν δὲ τῷ περὶ ψυχῆς ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

(1) A. Jourdain, recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote. Paris 1819. 2. ed 1843

(2) Ἀλεξάνδρου Ἄλῆς summa universae theologiae ἐτυπώθη ἐν Βενετίᾳ 1475· ἐν Νορμβέργῃ 1482· ἐν Βενετίᾳ 1576.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἄλλης γνωρίσας τὸν Ἀριστοτέλη, τοὺς ἐρμηνευτὰς αὐτοῦ, τοὺς ἀρχαίους, τοὺς νεωτέρους φιλοσόφους καὶ ἄλλους τοὺς λατίνους πατέρας, τὸ πλεῖστον τῶν Ἑλλήνων πατέρων καὶ τὰς θεωρίας τῶν Θεολόγων τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰῶνος ἔδωκεν ἰθὺσιν πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος.

2) Βιλέλμος Λυέγγης (Παρισιανὸς κληθεὶς) ἐγεννήθη ἐν Λυριλλάκῃ, ἔγεινεν ἐπίσκοπος τῶν Παρισίων καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1249. Ἐγράψε Θεολογικά: περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, περὶ ἡθῶν, περὶ τριάδος, περὶ ψυχῆς καὶ ἄλλα· τὸ δὲ περὶ τοῦ σύμπαντος κατέστησεν αὐτὸν ἐνδοξον.

Οὗτος ἐγίνωσκεν οὐ μόνον τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀραβικὴν φιλοσοφίαν, ἀνασκευάσας αὐτὴν ἐν ἐκτάσει.

Ἡ ἐννοία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι κοινὴ, ἀλλὰ μία, ὡς ἡ οὐσία του, ἀποκλείουσα τὰ πολλά.

Ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ εἰσιν αἱ αὐταί· ἀλλὰ μετὰ τῆς δυνάμεως ἀποδίδει τῷ Θεῷ καὶ βούλησιν καὶ μετ' αὐτῆς καὶ γνῶσιν· ἐπομένως αἱ τρεῖς αὐταί εἰσιν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐννοίας ἀχώριστοι.

Ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὰ ὄντα διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἡ ἐνέργεια ὅμως αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ δημιουργία ἐστὶ πρᾶξις τῆς ἐλευθέρως αὐτοῦ βουλήσεως. Τὸ πρωτότυπον ὅμως, καθ' ὃ ὁ Θεὸς δημιουργεῖ, ἐστὶν ἡ σοφία αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι πάντων νοοῦνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Θεῷ λόγῳ, ἐστὶν ὁ Θεὸς λόγος ἡ ἰδέα ἡ ὀδηγοῦσα τὸν τεχνίτην ἐν τῇ παραγωγῇ τοῦ παντός καὶ ὀρίζουσα τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ πρὸς δημιουργίαν.

Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἐλεύθερος νὰ δημιουργήσῃ, ἐστὶν ἐλεύθερος καὶ ταῦτα ἢ ἐκείνα τὰ ὄντα νὰ καταστήσῃ πραγματικά· τὸ σύμπαν ὅμως ἐποίησε τέλειον.

Ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων ὀρμώμενος ἀνασκευάζει ὁ Λυέγγης τὴν Ἀραβικὴν φιλοσοφίαν· ὡς καὶ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ κόσμου

πολεμῶν παραδέχεται ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν· ἐπίσης δ' ἀποδεικνύων, ὅτι ἡ θεία πρόνοια καὶ ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἐκτείνεται, ἀναιρεῖ αὐτοὺς ἰσχυριζομένους μόνον τὴν ἐπὶ τὰ καθόλου ἔκτασιν αὐτῆς.

Περὶ δὲ ψυχῆς ἀσπάζεται τὸν ὄρισμόν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ αὐτὴν θεωρεῖ ἀρχὴν τοῦ νοεῖν, ἀσώματον καὶ ἀμερῆ.

Καὶ ἂν τινα αὐτοῦ ἀνηρέθησαν, ἐνόησεν ὁμοίως τὸ πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ τὴν σχολαστικὴν τοῦ 13ου αἰῶνος ἐμόρφωσεν.

3) ΒΙΚΕΝΤΙΟΣ ΒΕΛΛΟΥΑΚΟΣ (ΒΕΛΛΟΥΑΚΕΝΣΗΣ).

Κατὰ δὲ τὸν 13ον αἰῶνα ἦσαν καὶ Ῥοβέρτος Λικόλνος Ἄγγλος, ὃς ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς Δ. τὸν Ἀριστοτέλην, εἰς τὰ ὑπεραναλυτικὰ καὶ τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ ὁ Μιχαὴλ Σκώτος μετέφρασε πολλὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων καὶ πολλὰ ἴδια φυσικά.

Καὶ ὁ Ἰωάννης Ῥοχέλλος μαθητὴς Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἄλη ἔγραψε περὶ ψυχῆς.

Ὁ Βικέντιος Βελλουάκος εἶχεν ἐπιρρᾶν εἰς τὴν πρόοδον τῆς σχολαστικῆς σπουδῆς, συνέγραψεν ἐγκυκλοπαιδείαν ἐπιγράψας «κάτοπτρον», ὃ ἐστὶ συλλογὴ.

Οὗτος ἔλεγεν ὅτι τρία εἰσὶ δεδομένα τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς ὑποστήριξιν, ἡ σοφία ὡς μέσον κατὰ τῆς ἀμαθίας, ἡ ἀρετὴ κατὰ τῆς κακίας καὶ ἡ ἀνέχεια κατὰ τῆς ἀδυναμίας· διὰ ταῦτα τὰ τρία μέσα ἐπενοήθησαν αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ τέχναι· διὰ τὴν σοφίαν ἡ θεωρητικὴ ἐπιστήμη, διὰ τὴν ἀρετὴν ἡ πρακτικὴ καὶ διὰ τὴν ἀνέχειαν ἡ μηχανικὴ τέχνη· ἡ δὲ λογικὴ ἐπενοήθη, ὅπως ὀμιλῶσι καὶ νοῶσιν ὀρθῶς.

Ἡ θεωρητικὴ διαιρεῖται εἰς θεολογίαν, φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν. Ἡ θεολογία ἀσχολεῖται περὶ τὸν Θεὸν καὶ τὰ πνευματικὰ δημιουργήματα, ἡ δὲ φυσικὴ περὶ τὰ ὑπεραισθητὰ αἷτια τῶν αἰσθητῶν καὶ ἡ μαθηματικὴ περὶ τὰς ὑπεραισθητὰς μορφὰς τῶν αἰσθητῶν.

Ἡ πρακτικὴ ἐπιστήμη διαιρεῖται εἰς τὴν ἠθικὴν, τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν.

Ἡ μηχανικὴ περιέχει τὴν τέχνην τοῦ ἐνδύεσθαι, τῶν ὄπλων, τῆς ναυτιλίας, γεωργίας καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων.

Ἡ λογικὴ διαιρεῖται εἰς γραμματικὴν, διαλεκτικὴν καὶ ρητορικὴν.

Περὶ δὲ τῶν καθόλου ἐννοιῶν ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

Ἡ δὲ σχολαστικὴ φιλοσοφία τὸ μέγιστον ὕψος καὶ κλέος αὐτῆς ἔλαβεν ὑπὸ τῶν μετὰ τούτους ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης. Οὗτοι δὲ οἱ ἄνδρες ἦσαν Ἀλβέρτος ὁ Μέγας καὶ Θωμᾶς Ἀκινάτης.

4) Ἀλβέρτος ὁ Μέγας ἐκ τοῦ γένους τῶν Βολλασταιδίων ἐγεννήθη τῷ 1193 ἐν Λαυτίγγῃ τῆς Σουαβίας· πρῶτον μὲν ἐπαιδεύθη ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἔπειτα δ' ἐν Παταβίῳ· ἔπειτα δ' εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικάνων· δι' ἐπιμελείας ἀδιλείπτου, διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, τῶν Ἀράβων φιλοσόφων καὶ πλείστων ἄλλων συνήθροισε τὴν ὕλην, ὥστε ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὡς ὁ πολυμαθέστατος τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐδίδαξεν ἐν Βολωνίᾳ τὰς ἐλευθέρας τέχνας καὶ ἐρμηνείας περὶ λογικῆς, ἠθικῆς, φυσικῆς, τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ τῶν ἀποφάνσεων τοῦ Λομβάρδου. Τῷ δὲ 1245 ἐδίδαξεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου· ἔκτοτε ἀρχεται ἡ κυρίως διδασκαλία αὐτοῦ. Ἐν ἔτει 1248 ἀφίκετο εἰς Κολωνίαν, ἐν ἔτει 1254 εἰς Γερμανίαν καὶ Πολωνίαν, τῷ δὲ 1260 ἐγένετο ἐπίσκοπος Ῥατισβόνης· μετὰ δὲ τρία ἔτη παραιτηθεὶς μετέβη εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Κυλωνίας καὶ ἐκεῖ ἐδίδασκε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ τῷ 1280.

Ὁ Ἀλβέρτος ἐσπούδασεν οὐ μόνον τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ καὶ τὸν Θερίστιον καὶ τὸν Πρόκλον καὶ Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ Ἑρμῆν τὸν Τρισμέγιστον καὶ τὸν Κικέρωνα καὶ τὸν Ἀπουλήϊον καὶ τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς Ἀράβων φιλοσόφους καὶ τοὺς Ἰουδαίους Μωσῆν τὸν Μαιμωνίδην, τὸν Ῥαββῖνον Δαυὶδ καὶ Ἰσαὰκ καὶ πλείστους ἄλλους.

Ὁ Ἀλβέρτος ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς ὅλα τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην, εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Γραφήν.

Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀλβέρτος ἑλληνικὰ δὲν ἐγνώριζε, δὲν δύνανται αἱ ἐρμηνεῖαι αὐτοῦ νὰ ἔχωσι μεγάλην ἀξίαν, τὴν δ' ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἱστορικῶς ἀγνοῶν ὠνόμαζε τὸν Πλάτωνα καὶ Σπύσιππον Στωϊκοὺς, συνέχευε Ζήνωννα τὸν Ἐλεάτην καὶ Ζήνωννα τὸν Κιτιέα, τὸν δὲ Σωκράτην ὑπέθετε Μακεδόνα κτλ.

Ἀλλὰ διὰ τὴν πολυμαθειαν καὶ τὴν εὐστοχον διδασκαλίαν τοῦ ἐπωνομάσθη Μέγας καὶ διδάκτωρ καθολικός. Τὰ συγγράμματα τοῦ συνίστανται ἐξ 21 τόμων (1).

Ἡ Πλατωνικὴ θεωρία καὶ ἡ νέα Πλατωνικὴ ἐξασκοῦσιν ἐπιρροὴν εἰς τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, περισσοτέραν ὅμως ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους· ἐν δὲ τῇ θεολογίᾳ ὁ Ἀλβέρτος ἠκολούθει τῷ Λομβάρδῳ.

Ὁ Ἀλβέρτος βουλόμενος νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, καὶ νὰ καταστήσῃ βάσιν τῆς θεολογίας, καὶ οὕτω νὰ παραγάγῃ σύστημα θεολογικόν, ἀναδείκνυται ἐρμηνευτῆς οὐ μόνον τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ θείου λόγου· διὰ δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐσύστηματοποίησε τὴν θεολογίαν, ὥστε πᾶσα περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀλβέρτου.

Ἡ θεολογία κατ' αὐτὸν διακρίνεται τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν διὰ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς καὶ τῶν ἀποδείξεων. Τὸ ὑποκείμενον τῆς θεολογίας εἶναι τὸ θν, ὃ ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς μακαριότητος, τῶν δ' ἄλλων ἐπιστημῶν τὸ ὑποκείμενον εἶναι ἢ καθόλου ἢ μέρος αὐτοῦ· αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι τὸ θν θεωροῦσι κατὰ τὰς ιδιότητας τὰς ὑπαρχούσας αὐτῷ, ἡ δὲ θεολογία ἀσχολεῖται περὶ τὰς θείας ιδιότητας καὶ περὶ τὸ ἰστάμενον ἐν σχέσει πρὸς αὐτάς· αἱ μὲν ἄλλαι ἐπιστῆμαι τὰς ἀποδείξεις αὐτῶν λαμβά-

(1) Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀλβέρτου ἐξεδόθησαν ὑπὸ Petr. Jamy Lugd. 1651· περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Rudolphus Noviomagensis de vita Alberti 1409· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις Sighart, Alb. Magn. 1857 καὶ τινες ἄλλοι.

νουσιν ἐκ τοῦ λόγου, ἢ δὲ θεολογία ἐκ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ἡ θεολογία ἀρχὴν ἔχει τὴν θεϊαν ἀποκάλυψιν, ἢ δὲ φιλοσοφία τὸν ἀνθρώπινον λόγον· ἀμφότεραι συνενοῦνται ἐν τῷ ἀντικειμένῳ αὐτῶν καὶ πραγματεύονται περὶ τοῦ αὐτοῦ (θεοῦ)· διαφέρουσιν ὅμως ἀλλήλων, ὅτι ἡ μὲν θεολογία τὸν θεὸν θεωρεῖ κατὰ τὰ προσόντα τὰ ὑπὸ τῆς πίστεως προστιθέμενα, ἢ δὲ φιλοσοφία κατὰ τὰς ιδιότητας τὰς ὑπαρχούσας αὐτῷ ὡς πρώτῳ ὄντι.

Ἐπειδὴ ἡ θεολογία φέρει εἰς εὐσέβειαν καὶ σωτηρίαν, ὁ δὲ σκοπὸς αὐτῆς πρακτικὸς, εἶναι καὶ αὕτη ἐπιστήμη πρακτικὴ.

Ἄλλ' ἡ πίστις ἀρχὴ οὖσα τῆς θεολογίας καὶ διὰ τοῦτο τῆς γνώσεως προηγουμένη δὲν ἀποκλείει τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν· ὥστε κατὰ τὸν Ἀλβέρτον ἡ θεολογία εἶναι ἡ ὑπερτάτη τῶν ἐπιστημῶν.

Ἐπειδὴ δ' ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου λόγου στηρίζεται, ἐστὶ κατωτέρα τῆς θεολογίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ θεολογία καὶ ἡ φιλοσοφία εἰσὶν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, δὲν δύνανται ἀλλήλαις νὰ ἀντιφάσκωσιν.

Ὁ θεὸς γινώσκεται διὰ τε τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἀνθρώπινου λόγου. Τὸν δὲ θεὸν ἐν τούτῳ τῷ βίῳ γινώσκουμεν ἐμμέσως, εἴτε διὰ τοῦ ὑπεραισθητοῦ εἴτε τοῦ αἰσθητοῦ· τὸ ὑπεραισθητόν ἐστὶν ἡ πίστις, τὸ δ' αἰσθητόν ὁ δρατὸς κόσμος. Ὁ λόγος δὲν γινώσκει τὴν τριάδα, ἀλλ' ἡ πίστις· ἐπομένως ἡ πίστις ἐκτείνει τὴν γνῶσιν τοῦ λόγου καὶ τελειοποιεῖ· ἀλλὰ διὰ τῆς γνώσεως τοῦ λόγου ἡ πίστις οὔτε ἀναιρεῖται οὔτε σμικρύνεται.

Διὰ τῶν ὑποθέσεων τούτων πραγματεύεται ὁ Ἀλβέρτος περὶ τῶν ἀποδείξεων τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως. Τὰς δ' ἀποδείξεις λαμβάνει ἢ ἐκ τῶν πατέρων Λύγουστίνου, Ἀμβροσίου, Βοηθίου, Λομβάρδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ προστίθησι καὶ νέας.

Ὁ Ἀλβέρτος ὑποθέτων τὸν θεὸν ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν παράγει ἐξ αὐτοῦ τὰς θείας ιδιότητας· ὡς πρώτη δ' ἀρχὴ ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ ἀπολύτως πρῶτον· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι ὁ θεὸς ἐξαρτᾶται ἀπ' οὐδενός· ὁ θεὸς εἶναι αὐτὸ τὸ ὄν καὶ διὰ τοῦτο ἐνέργεια καθαρὰ, διότι, εἴ ἦν δύναμις, ἢ δύναμις θὰ ἦτο τὸ πρῶτον, ὁ θεὸς δὲν θὰ ἦτο θεός. Ὁ θεὸς εἶναι ἀπλοῦς, ἀναγκάσιος,

ἀσώματος, ὑπερκόσμιος, χωριστὸς, νοῦς ποιητικὸς, ὡς τοιοῦτος τὸ μέγιστον αἴτιον πάντων. Ὁ θεὸς ὅμως εἶναι οὐ μόνον νοῦς ποιητικὸς, ἀλλὰ καὶ ἀπόλυτος βούλησις, δύναμις αὐτοδιορίζουσα. Ὁ θεὸς ἐστὶν εἷς, ἀμετάβλητος, ἀίδιος, ἀπειρος.

Τὴν περὶ τριάδος θεωρίαν ὁ Ἀλβέρτος ἀναγνωρίζει ὡς ἀληθινὰν τῆς πίστεως· τοῦτο ὅμως δὲν κωλύει τοῦ νὰ πραγματευθῆ περὶ αὐτῆς καὶ λογικῶς· ἐπειδὴ, λέγει, γένεσις εἶναι μετάδοσις τῆς φύσεως, τὸ δ' ὑψιστον ὄν μεταδίδει ἑαυτὸ, πρέπει ἐν τῇ θεῇ φύσει νὰ διακριθῆ γεννῶν καὶ γεννώμενον, πατὴρ καὶ υἱός, καὶ τὸ τρίτον πρόσωπόν ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἡ φύσις χέεται διὰ τῆς γενέσεως καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τῆς βουλήσεως. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα γινώσκον ἑαυτὸ γεννᾷ ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· καὶ ὅσον γινώσκει ἑαυτὸ, τοσοῦτον ἀγαπᾷ ἑαυτὸ, καὶ αὕτη ἡ εἰκὼν ἐστὶ τὸ ἀντίτυπον τῆς τριαδικῆς τοῦ θεοῦ ζωῆς.

Καὶ ὁ Ἀλβέρτος διορίζει τὴν τοῦ θεοῦ σχέσιν πρὸς τὰ ὄντα, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλῆς, κατὰ τὰς τρεῖς κατηγορίας τῆς κατ' εἶδος οὐσίας, τῆς ποιητικῆς καὶ τελικῆς· ἡ πρώτη ἐστὶν ἡ κατ' εἶδος αἰτία, δηλαδή ὁ θεὸς ὡς ποιητικὸς νοῦς, διότι ὁ θεὸς ἔχει ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ τὰ ἰδανικὰ αἰτία τῶν ὄντων, καὶ ταῦτά εἰσιν ὁ θεῖος νοῦς. Ὁ θεὸς ὅμως εἶναι αἰτία εἰδοποιῶς καὶ ποιητικῆ ὡς ἐκ τοῦ μηδενός πάντα δημιουργήσασα.

Ἡ δημιουργία ὅμως δὲν εἶναι πράξις τοῦ θεοῦ νοῦ, ἀλλὰ τῆς θείας βουλήσεως· ἐπομένως ἡ δημιουργία εἶναι πράξις ἐλευθέρα· πρῶτον δ' ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὴν ὕλην, τὸν χρόνον, τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους· ἐκ δὲ τῆς δημιουργίας ἔπεται, ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἀίδιος, ἀναρχος· ἐὰν ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ὁ χρόνος ἔχει ἀρχὴν.

Ὁ θεὸς εἶναι καὶ τὸ τελικὸν αἴτιον τῶν ὄντων· ἐπειδὴ πολλὰ ἀγαθὰ εἰσι, πρέπει καὶ μέγιστον νὰ ὑπάρχη, ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται, καὶ ταῦτό ἐστὶν ὁ θεός.

Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἵνα φανερώσῃ τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὰ ὄντα, ὅπως μετὰσχῶσι τῆς

ἀγαθότητος αὐτοῦ πρέπει καὶ διὰ καταλλήλων μέσων νὰ ἐδηγήσῃ, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ θεία πρόνοια.

Ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων ὀρμώμενος καταπολεμεῖ τὴν θεωρίαν τῶν Ἀράβων περὶ τὴν αἰδιότητα τοῦ κόσμου καὶ τῆς προνοίας.

Ὁ Ἀλβέρτος περὶ δημιουργημάτων ἐμιλῶν παραδέχεται τὰς περὶ ὕλης καὶ μορφῆς ἐννοίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ ὕλη εἶναι τὸ ἀόριστον τῆς μορφῆς ὑποκείμενον, ἡ δύναμις αὐτῆς, ἡ δὲ μορφή ἡ διορίζουσα ἀρχὴ τοῦ ὄντος καὶ τῆς πραγματικότητος, ἡ ἐνέργεια, εἰδοποιός.

Πᾶν ὄν εἶναι σύνθετον ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς. Ἡ καθόλου ἐννοια δὲν ὑπάρχει τοῖς οὖσιν, ἀλλὰ τῷ νῷ, εἶναι αὐτοῦ προῖόν. Ἐν τῇ καθόλου ἐννοίᾳ γινώσκομεν τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, τὴν οὐσιώδη μορφήν, ἐν τοῖς οὖσι πραγματοποιουμένην, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· ἡ ἐννοια ἐν τοῖς οὖσιν ὑπάρχει πραγματικῶς, τὸ καθόλου μόνον τῇ ἐννοίᾳ μεταδίδεται ὑπὸ τοῦ νοῦ. Διὰ τῶν ὑποθέσεων τούτων λύει ὁ Ἀλβέρτος τὸ ζήτημα: ἂν τὰ καθόλου εἶναι πρὸ τῶν ὄντων, ἐν τοῖς οὖσιν ἢ μετὰ τὰ ὄντα (ante rem, in re et post rem), λέγων, ὅτι τὸ καθόλου πρὸ τῶν ὄντων ἐστὶν ἐν τῷ νῷ, κατὰ τὴν νέαν Πλατωνικὴν καὶ τοῦ Λύγουστίνου θεωρίαν ὡς νοήματα ἐν τῷ νῷ καὶ οὐχὶ ἐν τοῖς οὖσιν, κατ' Ἀριστοτέλην ἐν τοῖς οὖσιν ὡς τὸ ἓν ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ ἐπὶ πολλῶν, καὶ μετὰ τὰ ἄτομα δι' ἀφαιρέσεως, ἢν ὁ νοῦς ποιεῖ καὶ ἐνοεῖ τὴν ὑποκειμενικὴν ἐννοίαν, εἰς ἣν ὁ ὀνοματισμὸς τὴν τοῦ καθόλου ὑπαρξίν περιώρισε· τὸ καθόλου ἐκλαμβάνει ὁ Ἀλβέρτος πραγματικόν, διότι κατηγορεῖται κατὰ τῶν πραγματικῶν ὄντων, καὶ, διότι ὑπάρχει, λέγεται· ἀλλ' ὑπάρχει ὡς μορφή. Ἀλλ' ἐὰν τὸ καθόλου ᾔτο πραγματικόν, ἔπρεπε νὰ ᾔηται μετὰ τοῦ καθ' ἕκαστον ταῦτόν, ἀλλὰ τότε ἀναιρεῖται ἡ διαφορὰ τοῦ καθόλου καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον.

Τὸ καθόλου ἐστὶ μόνον ἐν τῷ θείῳ νῷ καὶ προηγείται τῶν ὄντων, ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ εἶναι ὕστερον τῶν ὄντων. Τὸ περιεχόμενον τοῦ καθόλου εἶναι ἡ οὐσία, ἡ οὐσιώδης μορφή τῶν ἀτόμων, διὰ τοῦτο εἶναι τὸ καθόλου πρὸ τῶν ὄντων ἐν τῷ θείῳ νῷ, διότι ὁ θεῖος νοῦς εἶναι ἡ πρώτη αἰτία πάντων, τὰ ἰδανικὰ

αἰτία τῶν ὄντων εἶναι ὡς πρωτότυπα τῶν ὄντων ἐν τῷ νῷ· εἶναι αἱ μορφαὶ τῶν ὄντων πρότερον μορφοῦνται ἰδανικῶς ἐν αὐτῷ καὶ προηγούνται τῶν καθ' ἕκαστα. Τὰ καθόλου εἶναι καὶ ἐν τοῖς οὖσιν, καθ' ὅσον αἱ μορφαὶ αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ περιεχόμενον τῆς καθόλου ἐννοίας πραγματοποιοῦνται ἐν τοῖς ἀτόμοις. Τὰ καθόλου εἶναι μετὰ τὰ ὄντα, καθ' ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀφαιρεῖ τὰς μορφὰς ἀπὸ τῶν ὄντων καὶ δίδει τῇ κτηθῆσει ἰδέαν τὴν τοῦ καθόλου μορφήν, διότι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ὑποθέτει τὰ ὄντα, ἐξ ὧν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ μόνον τὴν καθόλου ἰδέαν.

Οὕτως ἐζήτει ὁ Ἀλβέρτος τὴν μέσσην ὁδόν· ὡς πραγματικῶς ὅμως καὶ τὸ πραγματικόν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὑποθέμενος δὲν ἐγίνωσκε νὰ λάβῃ τὴν μέσσην ταύτην ὁδόν.

Τὴν σύστασιν τοῦ κόσμου ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνήγαγεν ὁ Ἀλβέρτος εἰς τὴν θείαν σοφίαν. Περὶ δὲ σωματικοῦ κόσμου ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει καὶ τὴν ἀστρονομικὴν αὐτοῦ θεωρίαν παραδέχεται.

Τὴν δὲ ψυχὴν θεωρεῖ οὐσίαν διάφορον τοῦ σώματος, ἀπλήν, ἀσώματον καὶ νοερὴν, μορφήν οὐσιώδη τοῦ σώματος καὶ μίαν· ἡ ψυχὴ ὡς μορφή εἶναι ἡ πρώτη ἐνέργεια, ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος· ὡς δὲ μέσον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος παραδέχεται ἐκ μέρους μὲν τοῦ σώματος τὴν αἰσθητικότητα, ἐκ μέρους δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ζωτικὸν πνεῦμα τὸ διήκον δι' ὅλου τοῦ σώματος· πάσας τὰς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, τὰς τε φυτικὰς καὶ τὰς αἰσθητικὰς θεωρεῖ μιᾶς ἀρχῆς, τῆς ψυχῆς· καὶ τὰς μὲν φυτικὰς καὶ αἰσθητικὰς λειτουργίας θεωρεῖ μετὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων συνδεδεμένας, τὰς δὲ διανοητικὰς ὑπὲρ τὴν ὕλην. Ἡ ψυχὴ ὡς οὐσιώδης μορφή τοῦ σώματος εἶναι καὶ ἀτομικὴ καὶ οὐχὶ καθόλου καὶ ἐν ἅπασιν ταῖς μέρεσιν τοῦ σώματος.

Τὴν δὲ προὑπαρξίν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν γένεσιν αὐτῆς δὲν παραδέχεται, διότι ἔπρεπε νὰ ᾔηται μορφή ὕλική καὶ ἐπομένως φθαρτὴ, ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν· ὥστε κατὰ τὸν Ἀλβέρτον καὶ τῶν νῦν ἀνθρώπων αἱ ψυχαὶ πηγάζουσιν ἐκ τοῦ θεοῦ· ἄρα μόνον τὸ σῶμα γεννᾷ ὁ ἀνθρώπος καὶ οὐχὶ καὶ τὴν ψυχὴν· ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ ἀπὸ τοῦ ἐνός εἰς τὸ

ἕτερον σῶμα· ὥστε καὶ τὴν μετεμψύχωσιν ὁ Ἀλβέρτος θεωρεῖ ἀδύνατον.

Ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ μετὰ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἡ ἐνότης αὐτῶν. Τὰς δὲ δυνάμεις διαιρεῖ εἰς νοητικὰς, γνωστικὰς καὶ ὀρεκτικὰς· τὰς δὲ γνωστικὰς εἰς αἰσθησιν καὶ νοῦν· ἡ αἰσθησις γινώσκει τὸ ὅτι, ὁ δὲ νοῦς τὸ τί· ἐπειδὴ ὁ νοῦς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸ ὑπεραισθητὸν ἐκ τῆς πείρας, διὰ τοῦ αἰσθητοῦ, ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ.

Ὁ Ἀλβέρτος διακρίνει νοῦν καὶ λόγον, ποιητικὸν καὶ ποιητικὸν νοῦν, θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν, ὡς ἐπίσης καὶ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν λόγον. Ὁ ποιητικὸς νοῦς τὸ αἰσθητὸν ἀνυψοῖ εἰς ὑπεραισθητὸν, ἐλευθεροῖ τὰς μορφὰς ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ εἶναι τοῦ πρώτου αἰτίου εἰκῶν· ἀφαιρῶν ὁμοίως ὁ ποιητικὸς νοῦς κινεῖ τὴν δυνάμιν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν, τουτέστι ποιεῖ, ὥστε ὁ δυνάμει νοῦς λαμβάνων τὰς ἐν τῇ ὕλῃ μορφὰς εἰς ἑαυτὸν ἔρχεται εἰς πραγματικὴν γνῶσιν τοῦ νοητοῦ, αἱ δὲ εἰς τὸν δυνάμει νοῦν παραλαμβανόμεναι μορφαὶ γίνονται καθόλου. Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει ὁ Ἀλβέρτος, ὅτι ὁ ποιητικὸς καὶ δυνάμει νοῦς δὲν εἶναι ἀρχὴ διάφορος τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ὅτι ἀμφότεροι οἱ νόες ἐν τῇ ψυχῇ εἰσὶ δυνάμεις οὐσιώδεις τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαι. Καθ' ὅσον αἱ ἐν τῷ δυνάμει νῶ τὰ νοητὰ εἶδη προέρχονται, κατὰ τοσοῦτον ὑψοῦται ὁ νοῦς εἰς κατ' εἶδος νοῦν. Ἡ δὲ νοητὴ γνῶσις ἀναφέρεται οὐ μόνον εἰς τὰληθές, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰγαθόν· ὁ εἰς τὰληθές ἀναφερόμενος νοῦς καλεῖται θεωρητικὸς, ὁ δ' εἰς τὸ ἀγαθὸν πρακτικὸς. Ὁ λόγος ὁμοίως εἶναι θεωρητικὸς, ὅταν ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ εἰς τὸ ἀληθές ἀναφέρεται, πρακτικὸς, ὅταν εἰς τὰγαθόν· ὁ μὲν θεωρητικὸς λόγος εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ἐπιστήμης, ὁ δὲ πρακτικὸς θεμελιοῖ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν.

Ὁ Ἀλβέρτος διακρίνει αἰσθητικὴν καὶ νοητικὴν ὀρεκτικὴν δυνάμιν, καὶ τούτων ἡ μὲν αἰσθητικὴ ὀρέγεται τοῦ αἰσθητοῦ ἀγαθοῦ, ἡ δὲ νοητικὴ, ἥτις καὶ βούλησις καλεῖται, τοῦ νοητοῦ.

Ἡ οὐσία τῆς ἐλευθερίας κατὰ τὸν Ἀλβέρτον εἶναι ἡ ἐκλογή, καὶ ὑφίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις ἐν τῇ πρά-

ξει ὑπὸ οὐδεμίαν ἵσταται ἀναγκαιότητα· ὁ ἀνθρώπος τὰς ἑαυτοῦ πράξεις ἔχει ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἐξουσίᾳ· αὐτὸς διαρρίζει ἑαυτὸν· ἡ ἐλευθερία ἐστὶ τῆ ἀνθρώπι φύσει· αὐτὴν ὁμοίως, ὑποκειμενικὴν βάσιν οὖσαν τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ἀπώλεσεν ὁ ἀνθρώπος διὰ τῆς ἀμαρτίας.

Ἡ δὲ διαφορὰ τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν πράξεων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ νόμου· ἐπειδὴ τῶ κακὸν εἶναι παράβασις τοῦ θεοῦ νόμου, δὲν εἶναι θετικόν, ἀλλ' ἀποθετικόν, στέρσις τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλὰ διὰ τῆς λυτρώσεως ἀπαλλάσσεται ὁ ἀνθρώπος τῆς ἀμαρτίας· ἡ δ' ἀπολύτρωσις κτᾶται διὰ τῆς χάριτος· ἡ δὲ χάρις δικαιολογεῖ τὸν ἀνθρώπον καὶ ποιεῖ τέκνον θεοῦ.

Τὸ δὲ σύστημα καὶ τὴν μέθοδον τοῦ Ἀλβέρτου ἐτελειοποίησεν ὁ Θωμᾶς Ἀκυνάτης παραλαβὼν τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ.

Θ. ΘΩΜΑΣ ΑΚΥΝΑΤΗΣ.

Οὗτος ἦτο ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ κόμητος Ἀκυνάτου γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1226· ἐπαιδαγωγήθη ὑπὸ τῶν Βενεδικτίνων ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἔτους μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου, ὅτε ἐστάλη εἰς τὸ τῆς Νεαπόλεως πανεπιστήμιον, ἐν ᾧ ἐσπούδασεν ἕξ ἔτη. Ἐκεῖ δὲ εὐσέβειαν καὶ ἠθικὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς διαφθορᾶς τηρήσας ἐπεράτωσε τὰς σπουδὰς του ἀριστα. Ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ ἔκτῳ ἔτει κατετάχθη εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικάνων· ἐπειτα δὲ μετέβη εἰς Κολωνίαν, ὅπου ἤκουσεν Ἀλβέρτου τοῦ Μεγάλου. Ὁ Ἀλβέρτος παρέλαβεν αὐτὸν εἰς Παρισίους καὶ μετὰ τρία ἔτη ἐπανήγαγεν εἰς Κολωνίαν, ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ.

Ἐκτοτε ἀρχεται τὸ στάδιον αὐτοῦ· μετ' οὐ πολὺ προσεκλήθη εἰς Παρισίους ὡς καθηγητῆς· ἐκεῖ δὲ ἀπέκτησεν ἕνεκα τῶν παραδόσεών του φήμην, καὶ ἡ φήμη εἴλκυε πολλοὺς πρὸς ἀκρόασιν αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τοὺς Παρισίους ἐδίδαξε καὶ ἐν τῷ τῆς Νεαπόλεως πανεπιστημίῳ· ἐν δὲ τῷ 1274 ἐτελεύτησεν. Ὁ δ' Ἰωάννης ὁ XXII, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν τῷ 1323 ἅγιον (1).

(1) Τὰ συγγράμματα τοῦ Θωμᾶ ἐξεδόθησαν ἐν Ῥώμῃ τῷ 1570, ἐν Ἐνεσίᾳ τῷ 1594, ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 1612, ἐν Παρισίοις τῷ 1660, ἐν Ἰνεσίᾳ τῷ 1787.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του οἱ πέντε πρῶτοι τόμοι περιέχουσιν ἑρμηνείας εἰς τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους· ἐπειδὴ ὁμοῦ ἑλληνικῶς δὲν ἐγνώριζεν, εἰσὶν αἱ ἑρμηνεῖαι αὐταὶ αὐτοῦ μικροῦ λόγου ἀξίαι. Ὁ ἕκτος καὶ ἑβδόμος περιέχουσιν ἑρμηνείας εἰς τοῦ Λομβάρδου τὰς ἀποφάνσεις. Ἐν τῷ ὄγδῳ πραγματεύεται περὶ θείας δυνάμεως, περὶ τοῦ κακοῦ καὶ λοιπῶν, ἐν τῷ ἐννάτῳ κατὰ τῶν μὴ χριστιανῶν, ἐν τῷ δεκάτῳ μέχρι τοῦ δωδεκάτου περὶ Θεολογίας, ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ ἑρμηνείας εἰς τὴν Π. Διαθήκην, ἐν τῷ δεκάτῳ τετάρτῳ ἑρμηνείας εἰς τὰ κατὰ Ματθαῖον καὶ Ἰωάννην εὐαγγέλια, ἐν τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ εἰς τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια, ἐν τῷ δεκάτῳ ἕκτῳ ἑρμηνείας εἰς τὰς τοῦ Παύλου ἐπιστολάς, ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ τέλος περὶ διαφορῶν ἀντικειμένων, οἷον φυσικῶν ἀρχῶν, ὕλης, γένους, συμβεβηκότος, χρόνου καὶ ἄλλων.

Τῷ Ἀλβέρτῳ ἐπόμενος ἐζήτησε νὰ συνδυάσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας. Διὰ τῆς φιλοσοφίας ὑπεστήριξε τὴν Ὀρησκείαν κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν μὴ χριστιανῶν, καὶ τὸ Θεολογικὸν αὐτοῦ σύστημα ἐδημιούργησεν.

Ὁ Θωμᾶς διακρίνει δύο εἶδη ἀληθείας, δηλαδή ἀληθείας ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην κατάληψιν, καὶ ἀληθείας, ἃς ὁ λόγος νὰ γνωρίσῃ δύναται. Ἐπειδὴ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας δὲν ἔχομεν ἄμεσον γνῶσιν, ἀλλ' ἔμμεσον, εἶναι ἡ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν δημιουργημάτων γνῶσις ἡμῶν ἀτελής· τῶν δὲ Θεῶν ἀληθειῶν ὑποθέτει ὁ Θωμᾶς δύο πηγὰς, τὴν Θεῖαν ἀποκάλυψιν καὶ τὸν ἀνθρώπινον λόγον· ἡ μὲν θεία ἀποκάλυψις παρέχει ἀληθείας τὸν λόγον ὑπερβαίνουσας, ὁ δὲ λόγος παρέχει μὲν πολλὰς ἀνωτέρας ἀληθείας, οὐχὶ δ' ἀπάσας.

Τὴν ἀποκάλυψιν θεωρεῖ ἀναγκαίαν, ὅπως οἱ ἄνθρωποι γνωρίσωσι τὰς ἀληθείας εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον. Ἡ ἀποκάλυ-

καὶ ἐν Πάρμῃ τῷ 1852. Περὶ δὲ τοῦ Θωμᾶ καὶ τῆς θεωρίας του συνέγραψαν Hörtel Thom. v. Aquino und Seine Zeit 1846. Carlo, Hist. de la vie et des ouvrages de St. Thomas 1846. Ch. Jourdain, la phil. de St. Thomas d' Aquin, 1858. Karl Wörner, der heil. Thomas von Aquino, 1858 καὶ πλείστοι ἄλλοι.

ψις ἐθεμελιώθη διὰ θαυμάτων καὶ σημείων, διὰ θαυμασιῶν ἰάσεων, δι' ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ πολλῶν ἄλλων.

Ὁ Θωμᾶς ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ ἀλήθειαι αἱ ἐξ ἀποκαλύψεως δὲν ἀντιφάσκουσι ταῖς τοῦ λόγου, διότι καὶ αἱ τοῦ λόγου ἀρχαὶ καὶ αἱ τῆς ἀποκαλύψεως εἰσὶν ἀληθεῖς καὶ ὡς τοιαῦται δὲν εἶναι ἀλλήλαις ἐναντία.

Ὁ Θωμᾶς διακρίνει δόξαν, πίστιν καὶ γνῶσιν· ἡ πίστις ἀποκλείει πᾶσαν ἀμφιβολίαν· ἡ δόξα δὲν ἀποκλείει αὐτήν· τὸ μεταξὺ γνώσεως καὶ δόξης ἐστὶν ἡ πίστις στηριζομένη ἐπὶ τοῦ κύρους, ὡς ἡ γνῶσις ἐπὶ τοῦ λόγου· ἡ γνῶσις ἐν τῇ λογικῇ γνῶσει προηγεῖται τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ ἡ πίστις καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι ἀλλήλοις ἐναντία, στηρίζονται τὰ ἐξαγόμενα τῆς λογικῆς συζητήσεως τὰ ἀντιφάσκοντα τῷ τῆς πίστεως περιεχομένῳ ἢ ἐπὶ ἀπλῶς πιθανῶν λόγων ἢ ἐπὶ σοφιστικῶν ἀποδείξεων· διὰ τοῦτο ὁ Θωμᾶς ἀναγνωρίζει τὴν πίστιν ὡς ὀδηγὸν τῆς λογικῆς συζητήσεως καὶ ἐπομένως τὰ ἐξαγόμενα τὰ ἀντιφάσκοντα τῇ πίστει ἐγκαταλείπει ὡς ἡμαρτημένα· ἀρα τὴν πίστιν ἐν τῇ χριστιανικῇ θεωρίᾳ προτάσσει τῆς γνῶσεως καὶ θεωρεῖ ὀδηγόν.

Αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως δὲν στηρίζονται ἐπὶ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κύρους τοῦ Θεοῦ· ἡ πίστις πρέπει νὰ προηγῆται τῆς γνῶσεως, διότι ἡ μετὰ τὴν πίστιν γνῶσις δὲν σμικρύνει, ἀλλ' αὐξεῖ μᾶλλον τὴν ἀξίαν τῆς πίστεως.

Ἐκ τῆς σχέσεως τῆς πίστεως πρὸς τὴν γνῶσιν ἐξάγεται ἡ σχέση τῆς Θεολογίας πρὸς τὴν φιλοσοφίαν· ἡ φιλοσοφία αὐτῷ ἐστὶν ἐπιστήμη τοῦ λόγου, ἡ Θεολογία ἐπιστήμη τῆς ἀποκαλύψεως· ἡ μὲν φιλοσοφία πηγὴν ἔχει τὸν λόγον, ἡ δὲ Θεολογία τὴν ἀποκάλυψιν· ἡ μὲν φιλοσοφία ἀποδεικνύει ἐκ τοῦ λόγου, ἡ δὲ Θεολογία ἐκ τοῦ Θεοῦ· ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ Θεολογία περιέχουσι τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικόν, ἡ Θεολογία ὁμοῦς εἶναι ἐπιστήμη ἀνωτέρα τῆς φιλοσοφίας. Καίτοι ἀμφότεραι τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον ἔχουσιν, ἔχουσιν ὁμοῦς τρόπον τοῦ πραγματεῦσθαι διάφορον.

Ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν οὐσίαν, τὰς οὐσιώδεις ιδιότητες καὶ ἀναφοράς, ἡ δὲ Θεολογία ἀσχολεῖται περὶ ταῦτα μόνον κατ'

ἀναφορὰν πρὸς τὸν θεόν· ἡ φιλοσοφία τὰς ἀποδείξεις αὐτῆς λαμβάνει ἐκ τῆς τῶν ὄντων φύσεως, ἡ δὲ θεολογία ἐκ τοῦ πρώτου αἰτίου. Ἐντεῦθεν ἡ μέθοδος τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία ἀρχεται ἀπὸ τῆς συζητήσεως τῆς οὐσίας, τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων καὶ νόμων τῶν δημιουργημάτων, καὶ ἀπ' αὐτῶν προβαίνει εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ θεοῦ ὡς τέλους, ἡ δὲ θεολογία ἀπὸ τῆς θεωρίας τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ ἀρχομένη καταβαίνει εἰς τὰ δημιουργήματα, ὅπως ἐρευνῆσθ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸν θεόν.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ θεολογία ἔχει χαρακτῆρα ἀνώτερον ἢ ἡ φιλοσοφία καὶ μείζονα βεβαιότητα ἢ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι, διότι αὕτη ἀρύεται ἐκ τοῦ θεοῦ, αἱ δὲ ἄλλαι ἐκ τοῦ λόγου· ἡ θεολογία ἔχει ἀνώτερον περιεχόμενον τῶν ἄλλων, διότι αἱ ἀλήθειαι αὐτῆς εἰσὶν ὑπὲρ τὸν λόγον· καὶ πρακτικῶς τὸ τέλος τῆς θεολογίας εἶναι ἀνώτερον ἢ τὸ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, διότι τὸ τέλος αὐτῆς εἶναι ἡ ἀείδιος μακαριότης, καὶ ἔτι κατὰ τοῦτο εἶναι τῶν ἄλλων ἀνωτέρα.

Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύει ὁ Θωμᾶς, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι κατωτέρα τῆς θεολογίας, θεραπεινὴ αὐτῆς· ἡ δὲ θεολογία χρωμένη αὐτῇ θεραπεινίδι λαμβάνει τὸ θεωρητικὸν καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὀρίζει τελειοποίησιν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδεικνύει ὁ Θωμᾶς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ τὸν λόγον ὡς δύο τῆς γνώσεως πηγὰς, καὶ ὧν οὐδετέρα ἀναιρεῖ τὴν ἑτέραν, καὶ εἰς τὸν θεόν ἀναγόμεναι δὲν ἀντιφάσκουσιν ἀλλήλαις.

Οὕτως ὀρίζει ὁ Θωμᾶς τὴν σχέσιν τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας πρὸς ἀλλήλας, ἐκάστην θεωρεῖ ἀνεξάρτητον ἐπιστήμην καὶ ἔχουσαν ἰδίαν μέθοδον, ὅλαι δ' αἱ ἄλλαι καὶ ἡ φιλοσοφία εἰσὶν ὑπὸ τὴν θεολογίαν· οὕτω δ' ἰδρύσατο σύστημα θεολογικόν.

Ἡ πρώτη ἔννοια τῆς τοῦ Θωμᾶ μεταφυσικῆς, ὡς παρ' Ἀριστοτέλει, ἐστὶν ἡ ἔννοια τῆς πρώτης οὐσίας. Πρώτη δ' οὐσία εἶναι τὸ ἀτομον· τὸ δ' ἀτομον σύγκειται ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς· ἡ ὕλη εἶναι τὸ ἀόριστον, ἡ δὲ μορφή τὸ ὀρίζον τὴν ὕλην καὶ

ἀρχὴ τοῦ νοεῖν· ἡ ὕλη αὐτὴ καθ' αὐτὴν ἐστὶν ἡ δύναμις, ἡ δὲ μορφή ἡ ἐνέργεια. Ἐκ δὲ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς παράγεται τὸ σύνολον.

Περὶ δὲ οὐσίας καὶ ὑπάρξεως λόγον ποιούμενος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς δὲν περιέχεται ἐν τῇ ἔννοια τῆς οὐσίας· ἡ ἀπλή οὐσία ἐστὶν ἄϋλος, ἀνευ δυνάμεως. Ἐν μὲν τοῖς αἰσθητοῖς ἡ οὐσία ἐστὶ τὸ ὀρίζον τὰ ὄντα, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς οὐσία καὶ μορφή εἰσι ταῦτόν, διότι αὐταὶ εἰσι μορφαὶ καθαραι.

Ἡ δὲ οὐσία δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἀτομικότητα τῶν ὄντων, διότι ἡ οὐσία εἶναι κοινή· οὐδὲ ἡ ὕλη, διότι καὶ αὕτη εἶναι κοινή· ἀρα ἡ περιορισμένη ὕλη εἶναι ἴδιος ὀρισμένῳ τινὶ ἀτόμῳ, ἐπομένως αὕτη πρέπει νὰ κληθῆ ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος τῆς οὐσίας· ἡ οὐσία εἶναι κοινή πολλῶν ἀτόμων καὶ ἐν αὐτοῖς πραγματική. Ἐὰν ἡ οὐσία πολλῶν ἀτόμων νοηθῆ κοινή, ὑπάρχει τὸ καθόλου ἐν τῷ νοεῖν, ἡ καθόλου ἔννοια, ἐὰν λέγωμεν, ὅτι, ἵνα ἀποκτήσωμεν καθόλου ἔννοιαν, ὑποθέτομεν πολλὰ άτομα ἔχοντα κοινήν οὐσίαν, δὲν λέγομεν ὅτι τὰ πολλὰ πρέπει νὰ ἴηαι καὶ πραγματικά, διότι ἀρκεῖ, ἐὰν ὧσι δυνατὰ μόνον. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ καθόλου στηρίζεται οὐσιωδῶς ἐπὶ τούτου, ὅτι ἡ κοινή οὐσία πολλῶν πραγματικῶν ἢ δυνατῶν ἀτόμων νοεῖται ὡς κοινή, εἶναι τὸ καθόλου μόνον ἐν τῷ νοῖ καὶ δύναται μόνον ἐν αὐτῷ νὰ εὐρεθῆ· οὐδὲν ὅμως καθόλου ὑπάρχει ὡς πραγματικόν, ἀλλ' ὡς πραγματικόν ὑπάρχει μόνον ἐν τοῖς ἀτόμοις· ὥστε τὸ καθόλου πραγματικόν ἐστὶν ἐν τοῖς ἀτόμοις μόνον καὶ χωρίζεται ἀπ' αὐτῶν μόνον διὰ τοῦ ἀφαιροῦντος νοῦ. Τὸ καθόλου λαμβάνει διὰ τοῦ νοῦ νοοῦντος τὰς τῶν ὄντων οὐσίας ὡς κοινὰς καὶ ἐπομένως ὡς καθόλου τὴν μορφήν τῆς γενικότητος. Ὁ δὲ νοῦς εἶναι διττός, θεῖος καὶ ἀνθρώπινος· ἀμφοτέροις ἐστὶν ἡ τοῦ καθόλου ἰδέα.

Ὁ θεῖος νοῦς προηγεῖται τῶν καθ' ἕκαστα κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς θεῖας ἰδέας δημιουργηθέντων. Ἐν τῇ ἀναφορᾷ ταύτῃ τὸ καθόλου προηγεῖται τοῦ καθ' ἕκαστον, ὡς ἡ ἰδέα προηγεῖται τοῦ δημιουργηθέντος, τοῦ πραγματικοῦ. Ὁ δ' ἀνθρώπινος νοῦς κατὰ τὸ καθόλου δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα

ἄρα τὰ καθ' ἕκαστα προηγούνται τοῦ καθόλου· ἄρα εἰσι καθόλου πρὸ τῶν ὄντων, ἐν τῷ θεῷ νῷ, καὶ καθόλου μετὰ τὰ ὄντα, ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ.

Κύριον δὲ τοῦ Θωμᾶ ἀξίωμα εἶναι, ὅτι γνώσις δύναται νὰ προέλθῃ ἐν ἡμῖν ἀπεικονιζομένου τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως ἐν τῷ νῷ ἡμῶν· οὗτος δ' ὁ ἀπεικονισμὸς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ γινώσκοντι γεννᾶται εἰκὼν τοῦ γινωσκομένου καὶ τὸ γινώσκον ἀφομοιοῦται τῷ γινωσκομένῳ. Ἐντεῦθεν φανερόν ἐστίν, ὅτι πᾶσα γνώσις ἐν ἡμῖν ὑποθέτει ποιεῖν καὶ πάσχειν· τὸ γινώσκον εἶναι δεκτικὸν τοῦ γινωσκομένου καὶ ἀφομοιοῦται αὐτῷ, ὅπως ἐκτυπώσῃ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· ὡς δεκτικὸν ἄρα εἶναι πάσχον, ὡς ἐκτυποῦν δὲ ποιοῦν.

Ἐν τῇ γνωστικῇ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει εἰσι δύο πηγαὶ τῆς γνώσεως, ἡ αἴσθησις καὶ ὁ νοῦς· ἡ μὲν αἴσθησις γινώσκει τὰ αἰσθητὰ, ὁ δὲ νοῦς τὰ ὑπεραισθητὰ· ἡ αἴσθησις γινώσκει τὸ ἴδιον, ὁ δὲ νοῦς τὸ καθόλου, τὴν οὐσίαν, ἑαυτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνεργειαν· ἡ γνώσις τοῦ νοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πείρας, ἀφ' ἧς ἡ ὅλη γνώσις ἡμῶν ἀρχομένη ἀναβαίνει εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ τὸ καθόλου· ὁ νοῦς ἐμοιάζων ἀγράφῳ πίνακι πληροῦται ὑπὸ τῆς πείρας· ἡ δ' αἴσθησις καὶ ὁ νοῦς εἰσι τοσοῦτον συνδεδεμένα, ὥστε τὸ νοεῖν ἀνευ αἰσθήσεως εἶναι ἀδύνατον.

Ἡ δ' ὁδὸς τῆς γνώσεως ἡμῶν εἶναι ἐπακτική· δι' αὐτῆς τέλος ὑφούται ὁ νοῦς καὶ εἰς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ, ἥτις δὲν εἶναι ἀμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, καθ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἐξ ἄλλου γνώσεως.

Τὸ ἀντικείμενον ἐν τῇ αἰσθήσει ἀπεικονίζεται συγχρόνως μετὰ τῶν ἀτομικῶν ἀρχῶν καὶ συμβεβηκότων ἐν δὲ τῷ νῷ ἀφαιροῦνται τὰ συμβεβηκότα καὶ αἱ ἀτομικαὶ ἀρχαί, μένει δὲ μόνη ἡ καθαρὰ οὐσία, ἥτις ἐστὶ καθόλου· διὸ ὁ νοῦς γινώσκει τὸ μὲν καθόλου ἀμέσως, τὸ δὲ ἴδιον ἐμμέσως, καθ' ὅσον κτᾶ τὸ καθόλου ἐκ τῶν αἰσθητῶν παραστάσεων.

Ἡ αἴσθησις εἶναι δεκτικὴ, καὶ ὁ νοῦς ἐπίσης· ἐπειδὴ τὸ δεκτικὸν δύναται καὶ παθητικὸν νὰ κληθῇ, εἶναι καὶ ὁ νοῦς παθητικός· ὁ νοῦς ὅμως δὲν εἶναι μόνον, ὡς ἡ αἴσθησις, παθητικός, ἀλλὰ καὶ ποιητικός· ὁ ποιητικὸς ἀναβιβάζει τὴν αἰσθητὴν

παραστάσιν εἰς ἔννοιαν, ἀφαιρεῖ τὸ ἐν τῇ αἰσθήσει ἀντικείμενον τῶν ἀτομικῶν ἀρχῶν καὶ ποιεῖ, ὥστε τὸ νοητὸν εἶδος αὐτοῦ παραλαμβάνεται εἰς τὸν δυνάμει νοῦν καθαρὸν· ὁ δυνάμει νοῦς εἶναι ὁ τόπος τῶν εἰδῶν τῶν γεννηθέντων δι' ἐνεργείας τοῦ ποιητικοῦ νοῦ· ἄρα ὁ δυνάμει νοῦς εἶναι δεκτικός καὶ τὸ εἶδος παραλαμβάνων γίνεται ἐνεργεία καὶ γινώσκει πραγματικῶς· ὅθεν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ποιητικοῦ νοῦ γίνονται τὰ ὄντα νοητά.

Ἡ γνώσις ἡμῶν ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ἴδιου καὶ προβαίνει εἰς τὰ ἥττον καθόλου, ἀπὸ δὲ τούτων εἰς τὰς καθόλου ἐννοίας· ἐπειτα δὲ καταβαίνομεν συνθετικῶς ἀπὸ τοῦ καθόλου διὰ τῶν ἰδίων ἐννοιῶν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα.

Ἡ μᾶλλον καθόλου ἐννοία εἶναι ἡ τοῦ ὄντος· αὕτη εἶναι ἡ πρώτη τοῦ νοῦ ἐννοία, δι' ἧς οὗτος νοεῖ ἐξ ἀρχῆς ὅλα τὰ ὄντα· αὕτη ἡ ἐννοία ὑπάρχει τῷ νῷ φύσει, ὅταν ὁ νοῦς ἀρχεται νὰ ἴσῃ ἐνεργητικός, καὶ ὁ νοῦς πρέπει νὰ ἔχῃ αὐτὴν, ἵνα νοῆ· διότι ἐκείνο, ὃ νοεῖ, πρέπει νὰ νοῆ ὡς ὄν, καὶ τοῦτο δὲν δύναται ἀνευ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος. Ἐν ᾧ ὅμως ὁ ποιητικὸς νοῦς γεννᾶ ἐν τῷ δυνάμει νῷ τὴν ἐννοίαν τοῦ ὄντος καὶ μετ' αὐτῆς τὰς ἄλλας κοινὰς ἐννοίας, δίδεται συγχρόνως τῷ δυνάμει νῷ καὶ ἡ βᾶσις πρὸς γνώσιν τῶν μεγίστων ἀρχῶν παντὸς ὄντος καὶ νοεῖν. Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι καὶ τὰς μεγίστας ἀρχὰς ἔχει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς φύσει, ὅπως ἀμέσως γνωρίζῃ ἐν τῷ ποιητικῷ νῷ, καὶ διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς νοεῖ κατ' αὐτάς· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐν αὐταῖς ὑποκειμένα ἐννοιαὶ εἰσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ φύσει, εἶναι ὁ ἀνθρώπος διὰ τοῦτο φύσει ἐπιστήμης δεκτικός, διότι πᾶσα ἐπιστήμη θεμελιοῦται ἐπὶ τούτων τῶν ἀρχῶν· αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐννοιαὶ εἰσι τὸ σπέρμα τρόπον τινὰ τῆς ἐπιστήμης, ὅ ἐστιν ἐν τῷ νῷ πρὸ τῆς ἐπιστήμης, ἵνα αὐτὴν καταστήσῃ δυνατὴν.

Ὁ νοῦς σχηματίζει τὰς ἐννοίας καὶ τὰ ἐκ τῶν ἐννοιῶν ἀξιώματα· ὁ δὲ λόγος εἶναι τοῦ νοῦ κατώτερος καὶ ἔχει αὐτὸν ὑπόθεσιν· ὁ λόγος εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ἐπιστήμης, ὁ δὲ νοῦς ἡ βᾶσις αὐτῆς· νοῦς δὲ καὶ λόγος εἰσι μίαν δυνάμιν, διακρίνονται ὁμῶς σχετικῶς.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Θωμᾶς καὶ ἐν τῇ μεταφυσικῇ καὶ τῇ γνωστικῇ αὐτοῦ ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

Ὁ Θωμᾶς ἐν τῇ θεολογίᾳ διακρίνει τριπλῆν γνῶσιν τοῦ θεοῦ, δηλαδή ἐποπτικὴν, γνῶσιν διὰ τῆς πίστεως καὶ γνῶσιν διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου· ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις ἀναφέρεται ἀμέσως εἰς τὴν θεῖαν οὐσίαν ὡς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς· ἡ θεία σοφία εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως καὶ τὸ νοητὸν εἶδος, δι' οὗ αὕτη γινώσκειται. Ὁ Θωμᾶς δεικνύει, ὅτι ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ χώρου τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· ἐπειδὴ ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις ὑπάρχει τῷ θεῷ, δύναται νὰ ὑπάρξῃ τῷ ἀνθρώπῳ μόνον ὑπερφυσικῶς· αὕτη ὅμως ἡ ἐποπτικὴ τοῦ θεοῦ γνῶσις εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν τῷ ἐπέκεινα τοῦ νῦν βίου.

Ἡ γνῶσις τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου προβαίνει ἐπακτικῶς εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ· ἡ γνῶσις αὕτη δὲν εἶναι τελεία, φέρει ὅμως εἰς γνῶσιν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως, τῶν ιδιοτήτων, τῆς ὑπερβατικότητος αὐτοῦ.

Ἡ δὲ διὰ πίστεως τοῦ θεοῦ γνῶσις εἶναι τῆς μὲν ἐποπτικῆς κατωτέρα, τῆς δὲ φυσικῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως ἀνωτέρα, διότι καὶ ἡ πίστις δὲν παρέχει ἀμεσον γνῶσιν τῆς θείας οὐσίας· εἶναι δ' ἀνωτέρα ἢ διὰ πίστεως γνῶσις, διότι ἡ χάρις τῆς πίστεως ἐνισχύει καὶ φωτίζει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· ἡ πίστις παρέχει ἀληθείας, ἀεὶ ὁ λόγος νὰ γνωρίσῃ δὲν δύναται, ὡς τὴν τριάδα καὶ ἄλλας.

Ἐν τῇ θεολογίᾳ ὁ Θωμᾶς ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως· αὕτη ὅμως εἶναι ἔργον οὐ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ λόγου. Ὁ Θωμᾶς πολεμῶν τὴν ὄντολογικὴν τοῦ Ἀνσέλμου ἀπόδειξιν δεικνύει, ὅτι ἐκ τῆς ἐννοίας ἢ ὑπαρξίς δὲν ἔπεται· ὡς δ' ἀπόδειξιν τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως ἀναφέρει τὴν κοσμολογικὴν καὶ τὴν τελεολογικὴν τῷ Ἀριστοτέλει ἐπόμενος. Ἐκ δὲ τῶν ἀποδείξεων δεικνύει τὸν θεὸν ὡς πρῶτον κινουῦν ἀκίνητον, ὡς πρῶτον αἷτιον πάντων, ὡς ὄν ἀναγκαῖον, ὡς νοητικὸν καὶ τέλειον ὄν· ὡς δὲ καθαρὰ ἐνέργεια ὁ θεὸς ἀποκλείει πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ἀσώματος, ἀπλοῦς, τέλειος κλ.

Αἱ δὲ θεῖαι ιδιότητες κτῶνται ἢ ἀποθετικῶς ἢ θετικῶς· ὁ θεὸς ὡς τὸ ἀπολύτως τέλειον εἶναι καὶ τὸ μέγιστον, τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, ὡς τὸ ἀπολύτως τέλειον καὶ ἀπειρον καὶ ἕν, ὡς ἀπειρον καὶ πανταχοῦ παρὸν διὰ τῆς δυνάμεώς του· ὁ θεὸς ἐστὶν ἀμετάβλητος καὶ ἐνέργεια καθαρὰ, διότι πᾶσα μεταβολὴ ὑποθέτει δύναμιν, καθὼ δ' ἀμετάβλητος εἶναι καὶ αἰδώς, τουτέστιν ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος. Ὁ θεὸς ὡς τοιοῦτός ἐστὶν εἷς, διότι πολλοὶ θεοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξωσιν· ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἄυλος, εἶναι καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν νοῦς· ὡς τοιοῦτός γινώσκει καὶ ἑαυτὸν καὶ ἕτερον· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ θεὸς γινώσκει οὐ μόνον τὸ καθόλου, ἀλλὰ καὶ τὸ καθ' ἕκαστον.

Ὁ δὲ θεὸς εἶναι αἷτιος οὐ μόνων τῶν κοινῶν μορφῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὕλης, δι' ἧς αἱ κοιναὶ μορφαὶ γίνονται ἀτομικαί. Ὁσὼ ἡ αἰτιότης τοῦ θεοῦ ἐκτείνεται, τόσῳ ἐκτείνεται καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ· ὁ θεὸς πάντα γινώσκων, καὶ τὰ πραγματικὰ καὶ τὰ δυνατὰ, γινώσκει καὶ τὸ κακόν, ὃ ὡς μὴ ὄν, ὡς στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, γινώσκειται μόνον διὰ τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐὰν ἡ ἰδέα ᾖ τὸ πρωτότυπον τῶν ὄντων, εἶναι ἡ θεία οὐσία αὕτη ἡ ἰδέα τῶν ὄντων· ὁ θεὸς νοῶν ἑαυτὸν νοεῖ ἑαυτὸν ὡς τὸ πρωτότυπον τῶν δημιουργημάτων, ἐπομένως ἡ ἰδέα αὐτοῦ περιέχει ἅμα καὶ τὴν ἰδέαν τῶν δημιουργημάτων.

Ὁ Θωμᾶς ἐν τῷ θεῷ παραδέχεται ἰδέας πολλὰς, διότι τὸν θεὸν ὑποθέτει αἷτιον τῆς ὅλης τῶν ὄντων τάξεως καὶ ἐπομένως καὶ ἐκάστου μέλους τούτων· διὰ τοῦτο ὁ θεὸς πρέπει νὰ ἔχῃ ἰδέαν οὐ μόνον τοῦ ὅλου, ἀλλὰ καὶ ἐκάστου μέρους τοῦ ὅλου· ἐν τῷ θεῷ εἰσὶν οὐ μόνον αἱ τοῦ ὅλου ἰδέαι, ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν μερῶν.

Ὁ θεὸς κατὰ τὸν Θωμᾶν εἶναι οὐ μόνον νοῦς, ἀλλὰ καὶ βούλησις, οὔσα φυσικὴ συνέπεια τοῦ νοῦ· ἡ βούλησις εἶναι ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ νοῦς αὐτοῦ· τὸ ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως εἶναι ὁ θεός. Ὁ θεὸς εἶναι ζῶν, διότι εἶναι γινώσκων καὶ βουλάμενος· τοῦ θεοῦ γινώσκοντος ἑαυτὸν προέρχεται ἐξ αὐτοῦ ἡ ὁμοία ἰδέα αὐτοῦ, ὁ θεῖος λόγος· καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ ἑαυτὸν βουλομένου προέρχεται ἡ βούλησις.

Ἡ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξοδος τοῦ λόγου εἶναι κυρίως γέννησις, καὶ διὰ τοῦτο ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ὁ λόγος, ὀνομάζεται πατήρ, ὁ δὲ λόγος υἱός· ἢ δ' ἐκπόρευσις τῆς ἀγάπης ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ δὲν θεωρεῖται ὡς γέννησις, ἀλλ' ὡς πνεῦμα, τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς θεότητος.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πρώτῃ καταστάσει αὐτοῦ εἶναι εἰκὼν τῆς θείας τριάδος.

Ὁ Θωμᾶς περὶ ἀπολύτου δυνάμεως κάμνων λόγον διακρίνει παθητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν· ἐκ τούτων ὅμως παθητικὴ δύναμις τῷ θεῷ δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον ἐνεργητικὴ· ἡ δὲ δύναμις τοῦ θεοῦ εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ, εἶναι παντοδυναμία.

Ὁ Θωμᾶς ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός· ἡ δημιουργία εἶναι ἐλευθέρᾳ πράξις τοῦ θεοῦ καὶ οὐχὶ ἀναγκαία· ὁ λόγος δύναται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός· ὅτι ὅμως ὁ κόσμος ἔχει ἀρχὴν, τοῦτο δὲν ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ λόγου ἀναγκαιῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς πίστεως· ἡ αἰτία τοῦ κόσμου, ἣτις ἐστὶν ἡ βούλησις, δὲν δύναται νὰ ἐρευνηθῇ ἐκ τοῦ λόγου.

Τὸ δὲ ἄμεσον τῆς δημιουργίας προϊόν εἶναι τὸ σύνολον, τὸ ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς συγκείμενον· τῶν δὲ ὄντων εἰσὶ δύο τάξεις, ἡ τῶν σωματικῶν καὶ ἡ τῶν πνευματικῶν ὄντων· τὰ σωματικὰ διαιροῦνται κατὰ γένη καὶ εἴδη· ἐπὶ τῆς κατωτάτης βαθμίδος εἰσὶ τὰ ἀπλᾶ σώματα, τὰ στοιχεῖα, καὶ ταῦτά εἰσι βάσις τῶν μικτῶν, τὰ δὲ μικτὰ εἰσιν ὡς ὕλη τῆς φυτικῆς ψυχῆς· ἡ δὲ φυτικὴ ψυχὴ αὐτὴ εἶναι ὑποκείμενον, ὑπόθεσις τῆς αἰσθητικῆς, καὶ αὕτη τῆς νοητικῆς· ὑπεράνω δὲ πάντων τῶν ὄντων εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Τὰ δὲ πνευματικὰ ἀποτελοῦσιν ἓν γένος καὶ εἰσιν ἄϋλα· καὶ οἱ ἄγγελοι εἰσιν ὄντα πνευματικά· Ἡ ἀποκάλυψις δείκνυσιν ἐννέα τάξεις ἀγγέλων, Σεραφὴμ, Χερουβὴμ, Οὐράνους, Ἐξουσίας, Δυνάμεις, Δυναστείας, Βασιλεία, Ἀγγέλους καὶ Ἀρχαγγέλους. Τρεῖς δὲ τῶν τάξεων τούτων ἀποτελοῦσιν μίαν ἱεραρχίαν, ἐπομένως τρεῖς ἱεραρχίας· ἐν δὲ ταῖς τρισὶν ἱεραρχίαις διακρίνονται ἐννέα τάξεις ἀγγέλων· κάτωθεν δὲ τῆς κατωτάτης βαθμίδος

δος τῶν ἀγγέλων ἐστὶ καὶ ἑτέρα τάξις ἐνουμένη ἀμέσως μετὰ τῆς ὕλης, καὶ ἡ τάξις αὕτη εἶναι ἡ ἀνθρωπινὴ ψυχὴ, ἣτις οὐσα μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν πνευματικῶν ὄντων καὶ τοῦ τῶν δρατῶν συνδέει ἀμφοτέρους τοὺς κόσμους, τὸν δρατὸν καὶ τὸν ἀδρατῶν. Ἡ δὲ σχέσις τοῦ θεοῦ πρὸς τὰ ὄντα κατὰ τὸν Θωμᾶν εἶναι ἡ τῆς προνοίας· ὁ θεὸς διευθύνει νῶ καὶ βουλήσει τὸν κόσμον καὶ φέρει πρὸς τὸ τέλος, ὅπερ εἶναι ἡ ἀγαθότης τοῦ θεοῦ. Ἡ θεία πρόνοια κατὰ τὸν Θωμᾶν ἐκτείνεται οὐ μόνον εἰς τὸ καθόλου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ καθ' ἕκαστον· ὁ νῦν κόσμος εἶναι ὁ κάλλιστος καὶ τελειότατος.

Ὁ Θωμᾶς λέγει, ὅτι οὐδὲ τὸ κακὸν ἀποκλείεται τῆς θείας προνοίας, οὐδ' ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία. Ὁ Θωμᾶς ἀποφηνάμενος τὴν βούλησιν ποιητικὸν αἴτιον ἐξησφάλισε τὴν ἀπόλυτον τῆς δημιουργίας ἐλευθερίαν καὶ ἔκλεισε τὴν θύραν τῷ ἰδανικῷ πανθεισμῷ.

Ὁ ἄγγελος γινώσκει αἰεὶ ἐνεργεία, διότι ἡ οὐσία τοῦ ἀγγέλου εἶναι μορφή καθαρὰ καὶ ὡς τοιαύτη ἐνεργεία γνωστικὴ. Ὁ ἄγγελος γινώσκει ἀμέσως τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, καὶ γινώσκει οὐ μόνον τὸ καθόλου, ἀλλὰ καὶ τὸ καθ' ἕκαστον· ὁ ἄγγελος ὅμως ἔχει καὶ βούλησιν. Περὶ δὲ ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς συμφωνεῖ τῷ Ἀριστοτέλει· ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι σῶμα, ἀλλ' ἀσίωματος, ἀπλῆ, ἄϋλος, ἀτομικὴ· ἡ ἐνέργεια εἶναι τὸ νοεῖν, τὸ δὲ νοεῖν εἶναι ἄνευ ὀργάνων· ἐνὶ λόγῳ ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος, τὸ δὲ σῶμα ἡ ὕλη. Ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος.

Ὁ δὲ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ νοῦς εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς οὐσιώδης· ἐπομένως οὐδέτερος εἶναι ἀρχὴ χωριστὴ τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. Ἡ δὲ ἀτομικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι τῆς θείας οὐσίας ἀπόρροια, διότι ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ εἶναι ἀπολύτως ἀπλῆ καὶ ἀδιαίρετος· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἄϋλος, δὲν δύναται ἐκ τῆς ὕλης νὰ παραχθῇ· ἐπειδὴ δ' ἡ ψυχὴ εἶναι ἄϋλος, εἶναι καὶ ἀθάνατος· ἡ ψυχὴ ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ προὑπάρχῃ ἐκτὸς τοῦ σώματος καὶ ὑπὲρον μετ' αὐτοῦ νὰ ἐνωθῇ· ὥστε κατὰ τὸν Θωμᾶν ἡ περὶ προὑπάρξεως τῆς ψυχῆς θεωρία εἶναι ἀνυπόστατος, διότι ἡ ψυχὴ εἶναι φύσει ἡ οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφή καὶ ἐπομένως οὐ-

σιώδες συστατικόν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφή, ἐδημιουργήθη καὶ τὸ σῶμα συ-
χρόνως μετ' αὐτῆς ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἡ ψυχὴ ὁμοίως δημιουργεῖται,
ὅταν τὸ ἔμβρυον λάβῃ ἀνάπτυξιν τινὰ ὀργανικὴν· διὰ τοῦτο
ζῆ τὸ ἔμβρυον φυτικῶς καὶ προϋούσης τῆς ἀναπτύξεως γίνεται
ἡ φυτικὴ ψυχὴ αἰσθητικὴ καὶ τέλος νοητικὴ ἔχουσα τὰς δύο ἄλ-
λας δυνάμεις ἐν ἑαυτῇ.

Ἡ ψυχὴ εἶναι πρώτη ἐνέργεια· ἵνα δ' εἰς τὴν δευτέραν ἐνέρ-
γειαν μεταβῆ, πρέπει νὰ ἔχῃ δυνάμεις ὀρισμένας μὴ οὐσας τὰς
αὐτὰς τῆ οὐσίᾳ αὐτῆς· καὶ αὗται αἱ δυνάμεις εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ τῆς
δευτέρας ἐνεργείας, τουτέστι τῆς ἐνεργείας τῆς ζωῆς τῆς ψυχῆς.

Αἱ δὲ ψυχικαὶ δυνάμεις διακρίνονται ἀλλήλων κατὰ τὰς ἐνερ-
γείας αὐτῶν καὶ κατὰ τὰ ἀντικείμενα τούτων τῶν ἐνεργειῶν·
αἱ δυνάμεις αὗται εἰσὶν ἀνώτεραι καὶ κατώτεραι· ἡ ἀνωτέρα
εἶναι σκοπὸς τῆς κατωτέρας· ἡ δὲ κατωτέρα αὐτῆς πρέπει νὰ
προηγῆται τῆς ἀνωτέρας, ἵνα ἡ ἀνωτέρα γένηται δυνατὴ· δηλαδὴ
ἀνευ αἰσθήσεως ὁ νοῦς δὲν εἶναι δυνατός· ἡ ἀνωτέρα ὡς τὸ πρὸς
τὴν κατωτέραν εἶναι φύσει προτέρα, ἡ δὲ κατωτέρα εἶναι προ-
τέρα τῆς ἀνωτέρας χρόνῳ. Αἱ δὲ τρεῖς παριστάμεναι δυνάμεις,
φυτικὴ, αἰσθητικὴ καὶ νοητικὴ ὑπάρχουσαι τῇ ψυχῇ εἰσι διά-
φοροι· τὸ δὲ νοεῖν καὶ βούλεσθαι εἰσὶν ἐνέργειαι νοητικαί.

Τῆς μὲν φυτικῆς δυνάμεις εἰσὶν ἡ ὄρεπτικὴ, ἡ αἰσθητικὴ καὶ
ἡ γεννητικὴ· ἔδρα αὐτῶν ἐστὶν ἡ καρδιά· τῆς δ' αἰσθητικῆς εἰσι
δυνάμεις πρὸς σχηματισμὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ κινητικαί· αἱ δυ-
νάμεις αἱ πρὸς σχηματισμὸν τῶν ἐννοιῶν διαιροῦνται εἰς τὰ ἐκ-
τός καὶ ἐντός αἰσθητήρια· τὰ μὲν ἐκτός εἰσι πέντε, τὰ δ' ἐντός
τέσσαρα, οἷον κοινὸν αἰσθητήριον, φανταστικόν, ἐκτιμητικόν
καὶ τὸ μνημονικόν· τὸ κοινὸν δ' αἰσθητήριον εἶναι ἡ πηγὴ τῶν
ἐκτός αἰσθητηρίων· καὶ φανερόν εἶναι, ὅτι αἱ φυτικαὶ ἐνέργειαι
τῆς ζωῆς ἀφαιροῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀπὸ τῆς τοῦ λόγου ἐπι-
ρροῆς· αἱ δ' αἰσθητικαὶ μετέχουσι τοῦ λόγου, ὅφ' οὐ ἐδηγαῦνται
καὶ ἀρχονται· καὶ ἡ ὄρεπτικὴ δύναμις ἵσταται ὑπὸ τὴν τοῦ λό-
γου ἐπιρροήν. Μὲν δὲ τῇ νοητικῇ ψυχῇ διακρίνονται νοῦς καὶ
βούλησις ὡς δύο οὐσιώδεις δυνάμεις· ὁ θεωρητικὸς καὶ πρακτι-

κὸς νοῦς διακρίνονται κατὰ τὸν σκοπὸν, ὁ μὲν θεωρεῖ τὴν ἀλή-
θειαν, ὁ δὲ τὴν πράξιν· ἡ βούλησις ἕρτηται ἐκ τοῦ νοῦ καὶ εἶναι
συνέπεια αὐτοῦ.

Ἡ βούλησις δὲν ἐνεργεῖ, ἐὰν ὁ νοῦς αὐτῇ δὲν παραστήσῃ τὸ
ἀντίστοιχον ἀγαθὸν ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς· ὥστε
ἡ κίνησις τῇ βούλησει παρέχεται ὑπὸ τοῦ νοῦ· ὁ διορισμὸς ὁμοίως
πρὸς κίνησιν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς βουλῆσεως. Ἡ βούλησις διο-
ρίζει τὸν νοῦν καὶ τὰς αἰσθητικὰς δυνάμεις εἰς ἐνέργειαν· μό-
νον τὰς φυτικὰς δυνάμεις δὲν ἐπηρεάζει, καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν
ταύτην εἶναι ἡ βούλησις ἡ κινητικὴ ἀρχὴ τῆς ψυχῆς· ἡ βούλη-
σις ὁμοίως δὲν ἵσταται ὑπὲρ τὸν νοῦν, ἀλλ' ὁ νοῦς ὑπὲρ τὴν βού-
λησιν. Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος εἶναι λογικὸς, εἶναι καὶ ἐλεύθερος·
ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία οὐσιωδῶς εἶναι ἐκλογὴ μεταξὺ ἀγαθοῦ
καὶ κακοῦ· ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία δὲν ἀναιρεῖται διὰ τῆς θείας
προγνώσεως, διότι τὰς ἐλευθέρας πράξεις ὁ θεὸς προβλέπει ὡς
ἐλευθέρας.

Ὁ Θωμᾶς ἐν τῇ ψυχολογίᾳ αὐτοῦ συνεπλήρωσεν, ὕψωσε καὶ
ἐτελειοποίησε τὴν Ἀριστοτελικὴν διὰ τῆς ψυχολογίας τῆς ἐκ-
κλησίας καὶ τῶν πατέρων. Ἡ περὶ ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας τοῦ
Θωμᾶ θεωρία θεμελιούται ἐπὶ τῆς περὶ τοῦ σκοποῦ θεωρίας.

Ὁ Θωμᾶς πρῶτον μὲν ἀναπτύσσει τὴν ἐννοιαν τοῦ σκοποῦ
καθόλου, ἔπειτα δὲ τὴν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδίως. Πᾶν
τὸ ἐνεργοῦν ἐνεργεῖ ἐνεκά τινος· ἐπειδὴ πᾶν ἐνεκά τινος ἐνερ-
γεῖ, εἶναι ἡ ἐννοια τοῦ σκοποῦ ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ
ἀγαθοῦ· ἀγαθὸν δ' εἶναι ἐκεῖνο, οὐ πάντα ὀρέγονται. Ἐντεῦ-
θεν τεκμαίρεται ὁ Θωμᾶς, ὅτι ὁ τελικὸς σκοπὸς παντός ὄντος
εἶναι τὸ ἀγαθόν· τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι ὁ τελικὸς σκο-
πὸς πάντων· τὸ δὲ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι μόνον ἓν, ὁ θεός.
Ἐπειδὴ τὰ δημιουργήματα μετέχουσι τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος,
γίνονται θεοειδῆ· καὶ ἐπειδὴ ταύτης τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος
πάντα ὀρέγονται, ὁμοίως εἰς τὸ νὰ γείνωσι θεοειδῆ, καὶ ἐν τῇ
ὁμοιώσει τοῦ θεοῦ ὑφίσταται ὁ τελικὸς αὐτῶν προορισμὸς καὶ
ἡ τελειότης αὐτῶν. Πάντα τὰ ὄντα ἔχουσι τὸν αὐτὸν τελικὸν
σκοπὸν, αὐτὸν ὁμοίως δὲν κτῶσι πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

ἴαν ὑποκειμενικῶς ὁ μέγιστος σκοπὸς πάντων ἴναι ἡ τελειότης αὐτῶν, εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ τελειότης ὅμως συνδέεται μετὰ τῆς εὐδαιμονίας· ἄρα ὁ μέγιστος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑποκειμενικῶς εἶναι ἡ εὐδαιμονία· ποῦ δὲ αὕτη ὑφίσταται; ἀποθετικῶς μὲν ἡ εὐδαιμονία δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ δόξῃ, τῷ πλούτῳ, τῇ ἡδονῇ κτλ. Θετικῶς δὲ ἡ μέγιστη εὐδαιμονία συνταυτίζεται μετὰ τῆς μεγίστης τελειότητος. Ἐὰν ἡ μέγιστη τελειότης ὑφίσταται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ, εἶναι ἡ ἴδιος τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια ἡ νοητική· ἐπομένως ἐν αὐτῇ ἐστὶ καὶ ἡ μέγιστη αὐτοῦ εὐδαιμονία. Ἡ νοητικὴ ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια εἶναι διττῆ, δηλ. ἡ τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ βούλεσθαι· ἡ εὐδαιμονία ὅμως ἀναφέρεται εἰς τὴν νοητικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν βουλευτικὴν, τουτέστιν αὕτη ὑφίσταται ἐν τῇ θεωρίᾳ· ἡ τελεία ὅμως εὐδαιμονία δὲν κτᾶται ἐν τῷ νῦν βίῳ, διότι ἐν αὐτῷ ἐστὶ μόνον ἡ ἀτελής, ἀλλ' ἐν τῷ ἐπέκεινα.

Ἐπειδὴ τὸ κακὸν εἶναι ἀντίθετον τῷ ἀγαθῷ, εἶναι τὸ κακὸν ὑποκειμενικῶς ἀτελές, στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐὐδαιμονία δὲν εἶναι θετικόν, διότι τὸ κακὸν δὲν εἶναι οὐσία· διὸ κακὸν καθ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει· ἐπειδὴ οὐδὲν κακὸν καθ' αὐτὸ ἐστὶν, ἔχει τὴν πηγὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγαθῷ, ὃ ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι αἴτιον τοῦ κακοῦ κατὰ συμβεβηκός.

Μόνον ὄντα λογικὰ καὶ ἐλεύθερά εἰσι δεκτικὰ πράξεων, αἵτινες δύνανται νὰ ἔχωσι χαρακτῆρα ἠθικοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἠθικοῦ κακοῦ. Ὁ θεῖος νόμος εἶναι τὸ μέτρον τῆς ἀγαθῆς ἢ κακῆς πράξεως· ἀγαθὴ εἶναι ἡ πράξις, ὅταν τῷ θεῷ νόμῳ συμφωνῇ, κακὴ, ὅταν δὲν συμφωνῇ. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ ἠθικὸν ἀγαθὸν ἔχει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὀρθοῦ, τὸ δ' ἠθικὸν κακὸν τὸν τοῦ μὴ ὀρθοῦ, τῆς ἀμαρτίας. Ἦν ἀρετὴν ἐκλαμβάνει ὁ Θωμᾶς ὡς ἔξιν.

Ἐὐδαιμονία δὲ κατὰ τὸν νοῦν· ὥστε ὁ νοῦς εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῶν ἀρετῶν· ὑποκείμενον ὅμως αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ βούλησις. Ἐπειδὴ ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις εἶναι ὑποκείμενον τῶν ἀρετῶν, διαίρουσται καὶ αἰ ἀρεταὶ εἰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς· αἱ μὲν διανοητικαὶ εἰσὶν ἐπιστήμη, σοφία, νοῦς, αἱ δὲ ἠθικαὶ σω-

φροσύνη, δικαιοσύνη, ἐγκράτεια, ἀνδρία. Πᾶσα ἀρετὴ εἶναι τὸ μέσον δύο κακιῶν, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως.

Παρὰ ταύτας ἀναγνωρίζει ὁ Θωμᾶς καὶ ἀρετὰς θεολογικάς, τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγάπην· δι' αὐτῶν εἶναι ὁ ὑπερφυσικὸς σκοπὸς δυνατός· ἡ ἀγάπη ὅμως εἶναι ἡ κυριωτέρα τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ὁ θεωρητικὸς βίος εἶναι ἀνώτερος τοῦ πρακτικοῦ. Ὁ Θωμᾶς τὸν ἠθικὸν βίον, ὃν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ δευτέρῳ βίῳ περιορίζει, ἐπεκτείνει καὶ εἰς τὸν ἐπέκεινα βίον· ἐν τῷ ἐπέκεινα βίῳ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐποπτεία εἶναι τὸ τέλος πάσης ἠθικῆς· διὰ τοῦτο τὸ ἠθικὸν κακὸν τῷ Θωμᾶ ἦν ἡ πτώσις τῆς ἐλευθέρου βουλήσεως ἀπὸ τοῦ Θεοῦ νόμου.

Ἐὐδαιμονία δὲ ὑπερφυσικὴν διορίζεται διὰ τῆς λυτρώσεως ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

Ἐφ' ὅσον ὁ λόγος τῷ Θεῷ ὑπετάσσετο, αἱ δυνάμεις τῷ λόγῳ, τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, τοσοῦτον ἦτο ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὀλιγόκληρος· τοιοῦτος ὢν ὁ ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς θείας ἐντολάς καὶ νὰ ἀπέχῃ πάσης ἀμαρτίας· ἐν τοιαύτῃ ὢν καταστάσει εἶχε ὁ ἄνθρωπος ἄμεσον καὶ ἀνωτέραν γνῶσιν περὶ Θεοῦ ἢ νῦν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦτο ἀπαθὲς καὶ ἀθάνατον· διὰ τῆς χάριτος ἐδόθησαν αὐτῷ ὅλαι αἱ ἀρεταί, ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη· ἀλλὰ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀπώλεσεν ὁ ἄνθρωπος τὴν θεῖαν χάριν καὶ τὴν πρώτην δικαιοσύνην· ἡ ἐν αὐτῷ τάξις διελύθη, ἡ ἀντίθεσις προῆλθεν, ἡ δυσαρμονία, ἡ φύσις διεφθάρη, τὰ πλεονεκτήματα ἀπώλοντο, ἡ ἐνοχὴ καὶ τιμωρία τῆς ἀμαρτίας ἐκληρονομήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων· τὸ δὲ ὑποκείμενον τῆς κληρονομικῆς ἀμαρτίας δὲν εἶναι ἡ σὰρξ, ἀλλ' ἡ ψυχὴ.

Ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως τῆς ἀμαρτίας ἐλυτρώθη ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ Θεὸς ἐξέλεξεν ἀπ' αἰῶνος, αὐτὸν διὰ τῆς χάριτός του ἠθέλησε νὰ φέρῃ εἰς σωτηρίαν καὶ οἷς δίδει ταύτην τὴν χάριν, δι' ἧς εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἔρχονται· καὶ αὕτη εἶναι ἡ προδιάταξις, ἥτις τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν δὲν ἀναιρεῖ· ὁ ἄνθρωπος ἀποβάλλων ἐκουσίως τὴν χάριν γίνεται τῆς καταδίκης τοῦ αἵτιος.

Ἐπειδὴ ψυχὴ καὶ σῶμα, τουτέστιν ὁ ὅλος ἄνθρωπος, πρέπει

νά λάβωσιν ἐν τῷ ἐπέκεινα τὴν ἀμοιβὴν ἢ τιμωρίαν, πρέπει καὶ τὸ σῶμα νά ἀναστηθῆ, καὶ θέλουσι μείνει μόνον τὰ ἀφάρτα καὶ συνδοξασθῆ μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων.

Καὶ ἐν τῇ περὶ πολιτείας θεωρίᾳ ἔπεται ὁ Θωμᾶς τῷ Ἀριστοτέλει διὸ τὸν ἀνθρώπον θεωρεῖ φύσει πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καὶ ἐκτὸς τῆς κοινωνίας αὐτὸν δὲν θεωρεῖ αὐτάρκη. Ἐπειδὴ ἡ κοινωνία εἶναι φύσει τοῖς ἀνθρώποις, οἱ δὲ ἀνθρώποι τοὺς σκοποὺς τῆς ὑπάρξεώς των πραγματοποιοῦσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπὸ ὅρον μόνον, εἶναι ἀναγκαῖος εἰς ἄρχων ὅπως φροντίζῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ ἰδίου ἀγαθοῦ.

Ἡ κοινωνία κατ' ἀρχὰς οὕσα οἰκία γίνεται εἰς τὸ μετέπειτα κοινότης καὶ πολιτεία.

Δίκαιος δ' εἶναι ὁ ἄρχων ὁ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ προνοῶν, ἀδίκος δ' ὁ ὑπὲρ τοῦ ἰδίου.

Ὁ δὲ ἄρχων εἶναι ἢ εἷς ἢ ὀλίγοι ἢ τὸ πλῆθος, ἐντεῦθεν μοναρχία γίνεται, ἀριστοκρατία καὶ πολιτεία· παρεκβάσεις δὲ τῶν ὀρθῶν πολιτευμάτων εἰσὶν τῆς μὲν μοναρχίας ἡ τυραννίς, τῆς δὲ ἀριστοκρατίας ἡ ὀλιγαρχία, τῆς δὲ πολιτείας ἡ δημοκρατία.

Τὸ δὲ κοινὸν συμφέρον εἶναι ὁ σκοπός· ἡ δὲ ἀπ' αὐτοῦ ἀπομάκρυνσις γεννᾷ τὴν διχοστασίαν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Πᾶσα ἐξουσία ἐκ Θεοῦ πηγάζουσα κατὰ τὸν Ἀπόστολον πρέπει νά ρυθμίζεται κατὰ τὴν θεϊαν βούλησιν· ὁ ἄρχων εἰκὼν ὢν τοῦ οὐρανοῦ πρέπει νά πολιτεύηται ἀναλόγως. Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Θωμᾶ Ἀκυνάτου στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας.

Καίτοι δὲ τὸ σύστημα αὐτοῦ τὸ ζήτημα τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἔλυσε, δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀνελλιπές. Ὁ Θωμᾶς κατέστη ὁ διδάσκαλος οὐ μόνον τῶν Δομινικάνων, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν.

7) Σύγχρονοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Θωμᾶ Ἀκυνάτου.

Ἐπίσημοι κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα μνημονεύονται Λομβάρδος ἐξ Αὐξερρίας, Ἰωάννης ἐκ Παρισίων, Πέτρος Ἰσπανός,

ὁ ἔπειτα Πάπας ἔγεινεν XXI Ἰωάννης, Ῥοβέρτος Κελθαδερῆς τὰ πλεῖστα τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων ἐρμηνεύσας, Λιγίδιος Κολόνας γνήσιος τοῦ Θωμᾶ μαθητῆς, Βερνάρδος ἐκ Τριλλίας καὶ ἄλλοι.

Ὁ δ' Ἐρρίκος Γανδαβένσης ἀπεμακρύνθη τοῦ Θωμᾶ καὶ Ἐρρίκος Γοίθαλτος συνέγραψε (quodlibeta aurea, Summa theologiae,) ἐρμηνείας εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους φυσικὴν, μεταφυσικὴν καὶ λογικὴν.

Κατὰ Ἐρρίκον Γανδαβένσην ἡ ἔννοια τοῦ ὄντος ἔχει διπλῆν σημασίαν, δηλαδὴ ἐκεῖνο, καθ' οὗ κατηγορεῖται τὸ ὄν, ἢ ἐκεῖνο, ἐξ οὗ τὸ ὄν ἐκφράζεται, πραγματικόν· ἐπομένως πρέπει νά διακριθῆ τὸ κατ' οὐσίαν καὶ καθ' ὑπαρξίν ὄν· ἡ οὐσία ἀντικειμενικῶς πραγματικὴ εἶναι μόνον ἐν τοῖς ἀτόμοις· ἡ δ' οὐσία ἐν τῷ νῷ νοουμένη εἶναι τὸ καθόλου· αὕτη ἐξ ἑνὸς ἐν τοῖς ἀτόμοις γίνεται πραγματικὴ, καὶ ἐν τῷ νῷ νοεῖται ὡς τὸ κοινὸν πολλῶν ἀτόμων· ἡ ἔννοια αὕτη περὶ τοῦ καθόλου διαφέρει τῆς τοῦ Θωμᾶ οὐσιωδῶς καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἐρρίκος προηγῆθη τοῦ Δουναίου Σκώτου.

Μετὰ τοῦ Θωμᾶ συμφώνει, ὅτι αἱ τῶν ὄντων ιδέαι εἰσὶ μετὰ τῆς οὐσίας οὐσίας αἱ αὐταὶ καὶ σχετικῶς μόνον διάφοροι αὐτῆς· δὲν συμφώνει δὲ τῷ Θωμᾶ ὡς παραδεχόμενος, ὅτι αἱ καθόλου τῶν ὄντων οὐσαὶ ἐμορφώθησαν ἐν τῷ Θεῷ ἰδανικῶς, ὅτι ἡ θεία οὐσία εἶναι τὸ πρωτότυπον τῶν οὐσιῶν τῶν ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὄντα ἔχουσιν ἐν τῷ Θεῷ μίαν ιδέαν· δὲν ἐμορφώθησαν ἰδανικῶς ἐν τῇ θείᾳ οὐσίᾳ τὰ ἄτομα, ἀλλὰ μόνον τὰ εἶδη· διὸ πρέπει νά παραδεχθῶμεν ἐν τῷ Θεῷ τόσας ιδέας, ὅσα εἶδη ὄντων εἰσὶ δυνατά· ἡ θεία οὐσία ἔχει πλῆθος ιδεῶν· τὰ ἄτομα δὲν ἔχουσιν ἰδίαις ιδέαις ἐν τῷ Θεῷ, προεμορφώθησαν ὅμως ἐν ταῖς ιδέαις ταῖς ἐν τῷ Θεῷ.

Ὁ Ἐρρίκος διέφερε τοῦ Θωμᾶ καὶ περὶ ὕλης καὶ μορφῆς, διότι ὁ Ἐρρίκος τὴν ὕλην δὲν θεωρεῖ καθαρὰν δύναμιν, ἀλλ' ἀπαδίδει αὐτῇ ἴδιον ὄν ὡς τῇ μορφῇ.

Καὶ περὶ γνώσεως ὁ Ἐρρίκος δὲν συμφώνει τῷ Θωμᾶ, διότι ὁ Ἐρρίκος διακρίνει φυσικὴν καὶ λογικὴν γνῶσιν, καὶ διὰ μὲν

τῆς φυσικῆς πρῶτον γινώσκωμεν τὸν Θεόν, διὰ δὲ τῆς λογικῆς ὑστερον· ἐτι δὲ δὲν συνεφώνει τῷ Θωμᾷ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου διὰ τῆς πίστεως γινώσκειται.

Καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ διέφερε τοῦ Θωμᾷ καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ νοῦ πρὸς τὴν βούλησιν. Καὶ Ῥιχάρδος Μιδδλετὼν σύγχρονος τοῦ Θωμᾷ ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1300 δὲν ἀπομακρύνεται τοῦ Θωμᾷ, ὅσον ὁ Ἑρρίκος.

Ὁ δ' Αἰγίδιος Κολόνας μαθητὴς τοῦ Θωμᾷ ὑπεράσπισεν αὐτὸν κατὰ τῶν προσβολῶν Βιλέλμου τοῦ Λαμάρρου.

Ὁ Αἰγίδιος δὲν εἶναι μὲν πρωτότυπος, ἀνέπτυξεν ὁμῶς τὸ σύστημα τοῦ Θωμᾷ, ὑπεράσπισε καὶ ἐξέτεινε.

Ἐπίσης καὶ Οὐμβέρτος καὶ Σίγηρος ἐκ Βραβάντης ὑπεράσπισαν τοῦ Θωμᾷ τὸ σύστημα καὶ Γοττφρέδος Φονταίνης, εἰ καὶ τίνα τοῦ Θωμᾷ δὲν παρεδέχετο, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος κατεφέρετο, ἰσχυριζόμενος, ὅτι οὐδὲν καθόλου ἐστίν, ἀλλὰ πράγματι μόνον καθ' ἕκαστον.

Κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ὑπῆρχε ζωὴ ἐπιστημονικὴ καὶ ἄνδρες ὑπῆρξαν ἑξοχοί.

Τὸ σύστημα ὁμῶς, ὃ τῷ τοῦ Θωμᾷ ἀντετάχθη, ἦτο τὸ τοῦ Ἰωάννου Δουνσίου Σκώτου.

8) Ἰωάννης Δούνσιος Σκῶτος ἀνὴρ φιλόσοφος καὶ λεπτολόγος κατέστη διάσημος ἄλλους ἀναιρῶν μᾶλλον ἢ ἰδίας ἀρχὰς ἐκθέτων.

Οἱ Δομινικάνοι καὶ οἱ Φραγγισκάνοι, εἰς ὧν τὸ τάγμα ἀνήκεν ὁ Σκῶτος, ἠσπάσαντο τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν πολλοῖς ὅμοις δὲν συνεφώνουν αὐτῇ. Πρῶτος τῷ συστήματι τοῦ Θωμᾷ ἐναντιώθεις ἦτο Βιλέλμος Λαμμάρης συγγραφέας ἐπιδιόρθωσιν τοῦ Θωμᾷ καὶ περιλαβῶν ἐν αὐτῷ ὅλας τὰς ἐνστάσεις κατὰ τῆς τοῦ Θωμᾷ θεωρίας, ἃς περιέχει τὸ τοῦ Σκώτου σύστημα.

Ἰωάννης Δούνσιος Σκῶτος κατὰ τινὰς μὲν ἐγεννήθη ἐν Ἰρλανδίᾳ, κατ' ἄλλους δ' ἐν τινὶ χωρίῳ τῆς Νορθουμβερλανδίας καλουμένῳ Δούνς· κατὰ τινὰς μὲν ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1266, κατ' ἄλλους δὲ ἐν ἔτει 1274· ἐσπούδασεν ἐν Ὁξώνῳ καὶ ἐκεῖ διώρισθη καθηγητὴς τῆς Θεολογίας· ἐν δὲ τῷ 1301 προσεκλήθη

εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, τῷ δὲ 1308 εἰς τὸ τῆς Κολωνίας, ὅπου ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει (1308) ἐτελεύτησε.

Τὰ συγγράμματά του ἐγράφησαν οὕτω σκοτεινῶς, ὥστε φαίνεται, ὅτι ἐκ τούτου καὶ Δούνς ἐκλήθη, ὅπερ σημαίνει σκοτεινόν. Ταῦτα ἐξεδόθησαν ἐν Λουγδούνῳ τῷ 1639 ἐν 13 τόμοις. Τούτων δ' ὁ μὲν πρῶτος περιέχει γραμματικὴν καὶ λογικὴν, ὁ δὲ δεύτερος φυσικὴν καὶ ψυχολογίαν, ὁ δὲ τρίτος περὶ ἀρχῶν, ὁ δὲ τέταρτος μεταφυσικὴν, ὁ δὲ πέμπτος, ἕκτος, ἑβδομος, ἔνατος καὶ δέκατος ἐρμηνείας εἰς τὰς τοῦ Λομβάρδου ἀποφάνσεις, ὁ δ' ἐνδέκατος (reportatum Parisiensium) καὶ ὁ δωδέκατος quaestiones quodlibetales. (1)

Παρά τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀναγνωρίζει ὁ Σκῶτος ἐν τῇ χριστιανικῇ Ὁρθοκείᾳ θεωρίᾳ ἀνωτέραν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ ἧς συνηγοροῦσιν αἱ προφητεῖαι, ἡ συμφωνία τῶν ἱερῶν γραφῶν μετ' ἀλλήλων καὶ τοῦ λόγου· περὶ δὲ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θεωρίαν ἀσχολεῖται ἡ Θεολογία κατ' ἀντίθεσιν τῆς φιλοσοφίας. Αὕτη δὲ ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως θεωρία περιέχει δύο εἶδη ἀληθειῶν δηλαδὴ ἀναγκαίας καὶ κατὰ συμβεβηκός· εἰς μὲν τὰς ἀναγκαίας ἀληθείας ἀνάγει τὴν ἁγίαν τριάδα, εἰς δὲ τὰς κατὰ συμβεβηκός τὴν ἐνανθρώπησιν ὡς ἐπὶ ἐλευθέρας τοῦ Θεοῦ ἀποφάσεως σφριζομένην· διὰ δὲ τοῦτο διακρίνει Θεολογίαν ἀναγκαίαν καὶ κατὰ συμβεβηκός, καθ' ὅσον ἡ Θεολογία πραγματεύεται ἢ περὶ τῶν ἀναγκαίων ἀληθειῶν τῆς ἀποκαλύψεως ἢ περὶ τῶν κατὰ συμβεβηκός· ἀλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι τῆς Θεολογίας κλάδοι συμφωνοῦσιν εἰς τὸ ὅτι ὑποκείμενον ἔχουσι τὸν Θεόν καθὼς Θεόν, καθὼς ἀπειρον τελείαν φύσιν.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον ἐπιστήμης τινὸς πρέπει νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ δυνάμει ὅλας τὰς ἀληθείας· μόνος δ' ὁ Θεὸς ἔχει δυνάμει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς ἀναγκαίας ἀληθείας· διὸ μόνος οὗτος δύναται νὰ ἦναι τὸ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς ἀναγκαίας Θεολογίας· οὕτως ἔχει καὶ περὶ τῆς κατὰ συμβεβηκός Θεολογίας, διότι ὅσα

(1) Iohannis Dunsii Scoti opera omnia collecta, recognita, notis et Scholiis et commentariis. Lugd. 1639· ἡ ἐκδοσις αὕτη περιέχει μόνον τὰ φιλοσοφικὰ καὶ δογματικὰ συγγράμματα αὐτοῦ.

αὕτη πραγματεύεται, ταῦτα ἀνάγονται εἰς κατηγορούμενα, ἃ εἰσι τῷ Θεῷ φύσει ἴδια, καὶ δι' ὧν οὗτος φαίνεται ἐνεργητικός.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ Θεολογία οὐσιωδῶς εἶναι κατ' αὐτὸν ἐπιστήμη ἐνιαία, διότι ἔχουσα ἐν μόνον ἀντικείμενον θεωρεῖ ὑπὸ μίαν ἔποψιν.

Καίτοι δὲ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πρῶτον τῆς Θεολογίας ἀντικείμενον, αὕτη ὁμῶς δὲν εἶναι ἐπιστήμη θεωρητική, ἀλλὰ μᾶλλον πρακτική, διότι δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν γνῶσιν τόσον, ὅσον εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν· ἡ πίστις, ἐφ' ἧς ἡ Θεολογία στηρίζεται, δὲν εἶναι θεωρητική, ἀλλὰ πρακτική, πρᾶξις τῆς βουλήσεως· καὶ αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ ἐποπτεία, ἡ ἀκολουθοῦσα τῇ πίστει, δὲν ἔχει τὸ τέλος αὐτῆς ἐν ἑαυτῇ, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ κτήσῃ αὐτήν· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Θεολογία δύναται νὰ ἔχῃ οὐσιωδῶς χαρακτῆρα μόνον πρακτικόν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν σχέσιν τῆς Θεολογίας πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἡ Θεολογία διακρίνεται τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς φιλοσοφίας. Τὸ πρῶτον τῆς Θεολογίας ἀντικείμενον ἐστὶν ὁ Θεός· οὐδεμίαν ἄλλην ἐπιστήμη ἀποδεικνύει τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, εἰ μὴ μόνη ἡ μεταφυσική· ἀλλ' ὁ πρακτικὸς χαρακτῆρ, ὃς τῇ Θεολογίᾳ εἶναι ἴδιος, δὲν ὑπάρχει τῇ φιλοσοφίᾳ· ἡ Θεολογία διακρινομένη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν εἶναι ἀπασῶν ἀνωτέρα· ἐπειδὴ ἡ Θεολογία ἔχει τὰς ἰδίας αὐτῆς ἀρχάς, εἶναι ὑπετελής οὐδεμιᾶ· ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι ἔχουσαι τὰς ἀρχάς αὐτῶν εἰσὶν ἀνεξάρτητοι ὡς μὴ λαμβάνουσαι ἐκ τῆς Θεολογίας· ἀρα καὶ ἡ Θεολογία καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι εἰσὶν ἀνεξάρτητοι. Ὅπως δὲ τὸ σύστημα τοῦ Σκώτου καταληφθῆ, δεόν νὰ ζητηθῆ, πῶς οὗτος τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν ὑπέθετε.

Τὴν ὕλην δὲν ὑπέθετε δύναμιν καθαρὰν, ἀλλὰ συνδεδεμένην μετὰ τῆς μορφῆς· τὴν δὲ ἐστερημένην μορφῆς ὕλην ἐκλαμβάνει ὡς δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ὑποκείμενον τῆς μορφῆς, δι' ἧς ὀρίζεται· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται ὁ Σκώτος, ὅτι ἡ ὕλη ἔχει διττόν ὄν, τὸ ὄν, ὃ ἔλαβεν ἐκ τῆς δημιουργικῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ τὸ ὄν, ὃ ἔχει ἐκ τῆς μορφῆς· διὰ τοῦτο μόνη ἡ μορφή δὲν δύναται νὰ ᾖ τὸ αἷτιον τοῦ ὄντος καὶ τῆς ἐνεργείας τῆς ὕλης·

ἐκ τῆς μορφῆς ἡ ὕλη λαμβάνει τὸ ὀρισμένον ὄν, ὃ ἔχει ἐν τῷ ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς συνόλω· ἀλλὰ ἡ μορφή δὲν εἶναι αἷτιον τῆς ὕλης εἰδοποιός· τὸ ὄν αὐτῆς ὡς ὕλης δὲν ἔχει ἐκ τῆς μορφῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας δημιουργίας· ἡ ὕλη δὲν δημιουργεῖται μὲν ἄνευ μορφῆς, εἶναι ὁμῶς ἐν τῇ δημιουργίᾳ πρὸ τῆς μορφῆς· ἐὰν ἡ ὕλη δὲν ᾗτο πραγματική, ὅα ᾗτο ἡ αὐτὴ μετὰ τῆς μορφῆς, ἐπομένως ὕλη καὶ μορφή δὲν ὄα ἀπετέλουν ἐν ἐνὶ ὄντι σύνθεσιν πραγματικὴν.

Ἐὰν ἡ ὕλη καθὼς τοιαύτη εἶναι καθόλου, δὲν δύναται νὰ περιορίζηται μόνον εἰς τὰ σωματικά, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐκτείνηται καὶ εἰς τὰ πνευματικά, τουτέστιν οὐ μόνον τὰ σωματικὰ σύγκεινται ἐξ ὕλης καὶ μορφῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ πνευματικά· πᾶν ὄν σύγκειται ἐκ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας· ἡ σύνθεσις εἶναι οὐ μόνον δυνατὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ· μόνος ὁ Θεὸς εἶναι ἐνέργεια καθαρὰ, ἀπλοῦν ὄν, πᾶν δ' ἄλλο σύνθετον.

Ἔστι δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ ὕλη ὑποκείμενον τῶν δημιουργημάτων ἢ πολλαὶ ὕλαι διάφοροι κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων· Ὁ Σκώτος διακρίνει τρία εἶδη ὕλης, πρῶτον μὲν ὕλην καθαρὰν, τουτέστιν ἀμορφον, ἀόριστον, ὡς ὑποκείμενον παντὸς πραγματικοῦ καὶ ὡς ἐνεργητικὴν· δεῦτερον δ' ὕλην οὖσαν ὑποκείμενον τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἧτις δὲν εἶναι πλέον ὕλη καθαρὰ, ἀλλ' ὀρισμένη, διότι ἐν τοιαύτῃ ὕλῃ γίνεται γένεσις καὶ φθορά· τρίτον τέλος ὕλην οὖσαν τὸ ὑποκείμενον ἐνεργείας ἰδίων ἐνεργειῶν, ὑποκείμενον ἐξωτερικῆς ἐνεργείας, ὡς π. χ. τῆς τοῦ τεχνίτου. Τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ὕλη εἶναι μία ἢ πολλαὶ, λύει ὁ Σκώτος δεικνύς, ὅτι ἡ πρώτη (ἀμορφος) ὕλη ὑπάρχει πᾶσιν, ὑλικαῖς καὶ πνευματικοῖς· ἐὰν πολλαὶ ὕλαι ὑπάρχωσιν, αὗται διακρίνονται διὰ τῆς μορφῆς· ἡ πρώτη (καθαρὰ) ὕλη ἴσταται μετὰ ὄντος καὶ μὴ ὄντος· ἐπειδὴ ἡ μορφή δὲν εἶναι τὸ συνδέον, ἀλλὰ τὸ διακρίνον, εἶναι τὸ συνδέον ἡ ὕλη· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ὕλη εἶναι μία ὀρισμένη διαφόρως ἐν τοῖς διαφόροις οὖσι διὰ τῶν ἀντιστοιχῶν μορφῶν. Ἐκ τῆς πρώτης ὕλης ὡς τῆς κοινῆς βίτης αὐξοῦσι δύο κλώνες, ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ σωματικὴ δημιουργία, καὶ οἱ κλώνες οὗτοι διακλαδίζονται εἰς πολλοὺς, ὃ

πνευματικός εἰς ἀγγέλους καὶ ψυχὰς ἀνθρωπίνους, ὁ δὲ σαμα-
τικός εἰς σώματα φθαρτὰ καὶ ἀφθαρτα. Ἐκ τῆς πρώτης ὕλης
προέρχονται τὰ ὁρισμένα δι' ἐνώσεως τῶν μορφῶν μετὰ τῆς
ὕλης καὶ διαιροῦνται εἰς πολλὰ ὁρισμένα καὶ διάφορα ὄντα· ἢ
δ' ὁριστικότης εἶναι γενικὴ, εἰδικὴ καὶ ἀτομικὴ· ἢ γενικὴ προη-
γεῖται τῆς εἰδικῆς, καὶ αὕτη τῆς ἀτομικῆς, διότι ἄνευ γένους
δὲν ὑπάρχει εἶδος, καὶ ἄνευ εἶδους ἄτομον· τὸ ἄτομον ὅμως εἶναι
ὑπὲρ τὸ εἶδος, καὶ τοῦτο ὑπὲρ τὸ γένος. Ἐκ τῶν ὑποθέσεων
τούτων ἐξάγεται, ὅτι πᾶσα ὁριστικότης ὀρίζεται ὑπὸ τῆς μορ-
φῆς. Ἐὰν ἡ ὕλη ὡς γένος, εἶδος καὶ ἄτομον ὀρίζεται, πρέπει
καὶ ἡ μορφή νὰ διορισθῇ ὡς γενικὴ, εἰδικὴ καὶ ἀτομικὴ, καὶ διὰ
μὲν τῆς γενικῆς μορφῆς ἢ ὕλη γίνεται γένος ὁρισμένον, διὰ δὲ
τῆς εἰδικῆς ὁρισμένον εἶδος καὶ διὰ τῆς ἀτομικῆς ὁρισμένον ἄτο-
μον· διὰ τοῦτο ἢ τοῦ καθόλου ἐξαντικειμένωσι δὲν περιορίζε-
ται κατὰ τὸν Σκῶτον εἰς τὴν ὕλην μόνον, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ
εἰς τὰς μορφάς.

Τῷ Ἀλβέρτῳ καὶ Θωμᾷ συμφωνῶν παραδέχεται τὴν ὑπαρξίν
τοῦ καθόλου τριπλῆν, πρὸ τῶν ὄντων ἐν τῷ Θεῷ νῶ, ἐν τοῖς
οὔσι καὶ μετὰ τὰ ὄντα.

Τινὲς ἰσχυρίζαντο, ὅτι μόνον τὰ ἄτομα ἔχουσιν ὑπαρξίν πραγ-
ματικὴν, μάλιστα δὲ καθόλου ἐστὶν οὐδέν. Τοῦτο ὁ Σκῶτος δὲν
ἐθεώρει ὀρθόν, διότι, ἐὰν πραγματικῶς καθόλου φύσεις δὲν ὑπῆρ-
χόν, ἀλλὰ μόνον ἄτομα, οὐδὲν μέτρον ἢ ὑπῆρχε κοινόν, καὶ ὁ
ἠδύναντο ἴδια ὄντα νὰ μετρήθωσιν, οὐδὲν ἄτομον ἢ διακρίνετο
ἑτέρου. Ὁ Σκῶτος διακρίνει φύσιν καθόλου καὶ ἀτομικὴν καὶ
συγχρόνως ἐνότητά ἐν τοῖς οὔσι διπλῆν, ἀτομικὴν καὶ φυσικὴν
(οὔσιώδη)· ἢ φυσικὴ ἐνότης προηγεῖται τῆς ἀτομικῆς· ἕκαστον
ὄν δηλαδὴ εἶναι καθὼ ἄτομον ἐνότης· ἀλλὰ καὶ ἢ καθόλου φύ-
σις, ἢ παρισταμένη ἐν τῷ ἀτόμῳ ὡς ἀτομικὴ γενομένη, εἶναι
ἐνότης, ἥτις δὲν εἶναι ἢ αὐτὴ τῆ ἀτομικῆ· ἀμφότεραι δ' αἱ ἐνό-
τητες διακρίνονται ἀλλήλων, ὅτι ἢ μὲν ἀτομικὴ εἶναι ἀνωτέρα
τῆς καθόλου ἐνότητος· ἢ καθόλου φύσις, εἰ καὶ εἶναι μία, εἶναι
πραγματικῶς ἐν πολλοῖς ἀτόμοις ἐνότης ἀτομικὴ.

Ἡ καθόλου φύσις γίνεται ἐν τοῖς ἀτόμοις ἀτομικὴ· ὁ νοῦς

ἡμῶν τὰς καθόλου φύσεις ἐκλαμβάνει ὡς καθόλου· ἢ φυσικὴ ἐνό-
της δὲν συνταυτίζεται μετὰ τῆς ἀτομικῆς· ἢ φυσικὴ δύναται νὰ
ἐκληφθῇ μόνον ὡς κοινή· τὸ καθόλου ὡς ἐνεργεία, πράγματι, δὲν
δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

Ὁ Σκῶτος ζητεῖ, ὡς φαίνεται, νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἄκρον πραγ-
ματισμὸν ἐκ τοῦ συστήματός του, καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀντι-
κειμενικὴν πραγματικότητα τοῦ καθόλου· διότι ὁ Σκῶτος, ἐὰν
παρεδέχετο ὕλην καθόλου καὶ μίαν ὡς ὑποκείμενον τῶν ὄντων,
ὅα παρεξέτρεπετο τοῦ ὀρθοῦ· ἢ καθόλου ὕλη πρέπει, πρὶν ἢ γείνη
ἀτομικὴ, νὰ ὀρισθῇ ὑπὸ καθόλου μορφῶν, διότι τὸ γένος προη-
γεῖται τοῦ εἶδους καὶ τοῦτο τοῦ ἀτόμου, ὅπερ ἄνευ τῆς ὑπο-
θέσεως ἀμφοτέρων δὲν εἶναι δυνατόν.

Ὁ Σκῶτος δὲν ἀναγνωρίζει τὸν ὀνοματισμὸν, ἀλλὰ τὸν πραγ-
ματισμὸν, διότι ἢ δι' ἐννοιῶν γνῶσις ὅα ἦτο ἄνευ πραγματικοῦ
ἀντικειμένου, ἢ ὅλη ἐπιστήμη ὅα ἀνελύετο εἰς ἀπλῶς λογικὴν,
ἐὰν τὸ καθόλου, εἰς ὃ πᾶσα ἐπιστημονικὴ γνῶσις ἀναφέρεται,
συνίστατο εἰς ἀπλᾶς ἐννοίας τοῦ λόγου. Ὁ Σκῶτος ὅμως δὲν
συγχέει τὸ καθόλου μετὰ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς
μορφῆς ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, διότι τὸ ἄτομον δύναται νὰ προέλθῃ
ἐκ τοῦ καθόλου, καθ' ὅσον τὸ καθόλου ἢ ἢ οὐσία ἀναπληροῦται
διὰ τῆς ἀτομικῆς φύσεως.

Τὸ πραγματικὸν τῆς καθόλου φύσεως ἐστὶ πρὸ τῶν ἀτόμων,
ὡς καθόλου φύσις δὲν εἶναι πραγματικὴ, ἀλλὰ μόνον ἐν τοῖς
ἀτόμοις· ἐντεῦθεν ἐπεταί, ὅτι τὰ ἄτομα δὲν ἀπόλλυνται ἐν τῇ
ἐνότητι τοῦ καθόλου ὄντος, ἀλλὰ μένουσιν ὡς ἄτομα· οὕτω ζη-
τεῖ νὰ συνδυάσῃ τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Σκῶτον ἢ ὕλη εἶναι τὸ καθόλου, δὲν εἶναι
αὕτη ἢ ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος, ἀλλὰ ἢ μορφή, μάλιστα δ' ἢ
τελευταία τῶν μορφῶν.

Ἡ ὕλη ὀρίζεται ἐκ τῶν γενικωτάτων μορφῶν καὶ διαιρεῖται
εἰς γένη· τὰ δὲ γένη ὀρίζονται ὑπὸ τῶν διαφορῶν τοῦ εἶδους·
τὰ εἶδη γίνονται ἄτομα διὰ τῆς τελευταίας τοῦ εἶδους πραγ-
ματικότητος· ἢ καθόλου φύσις διὰ τῆς προσθήκης τῆς εἰδικῆς
διαφορᾶς τῆς ἀνθρωπότητος γίνεται ἄνθρωπος, διὰ προσθήκης

τῆς ἀτομικῆς, τῆς Πλατωνότητος, εἰς τὴν γενικὴν (ζώου) καὶ εἰδικὴν οὐσίαν (ἀνθρώπου) γίνεται αὐθις Πλάτων· διὰ τοῦτο καὶ τὸ αὐτὸν δύναται νὰ ᾖναι ἀτομικόν.

Ὅλαι δ' αὐταὶ αἱ μεταφυσικαὶ θεωρίαι τοῦ Σκώτου στηρίζονται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως μιᾶς καθόλου ὕλης τῶν δημιουργημάτων.

Ὁ Σκώτος ἔχει κοινὴν τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν μετὰ τῶν σχολαστικῶν, διότι καὶ κατ' αὐτὸν ἡ γνώσις ἀρχεται ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως· ἡ αἰσθησις γινώσκει τὸ καθ' ἕκαστον, ὁ δὲ νοῦς τὸ καθόλου· τὸ καθόλου εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς τοῦ νοῦ γνώσεως· τὸ ἀντικείμενον ὁμῶς εἶναι τὸ πρότερον τῆς τούτου γνώσεως· ἐπομένως τὸ καθόλου πρέπει νὰ ᾖναι πρὸ τοῦ νοῦ, ἵνα αὐτὸς δυναθῇ νὰ γνωρίσῃ αὐτό· ἐν δὲ τῇ αἰσθητῇ παραστάσει τὸ ἀντικείμενον ὡς καθόλου δὲν εἶναι παρόν· διὰ τοῦτο εἶναι τὸ ἀντικείμενον ἀεὶ ἴδιον. Ὁ Σκώτος διακρίνων τὸν ποιητικὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ δυνάμει λέγει, ὅτι ὁ ποιητικὸς ποιεῖ τὰ δυνάμει νοητὸν ἐνεργεία, ἡ τοῦ νοῦ καὶ ἡ τοῦ ἀντικειμένου ἐνεργεία παράγουσι τὴν νοητικὴν γνώσιν. Ἐπειδὴ οὔτε μόνος ὁ νοῦς παράγει τὴν γνώσιν, οὔτε μόνον τὸ ἀντικείμενον, ἔπεται, ὅτι ἀμφότερα, δηλαδὴ ἡ ἐνεργεία τοῦ νοῦ καὶ τὸ ἀντικείμενον· οὕτως ἔχει καὶ περὶ αἰσθητῆς γνώσεως. Ὁ Σκώτος ἀναιρεῖ τὴν ὑπόθεσιν ἐμφύτων γνώσεων· ὁ νοῦς τὰς κοινὰς ἐννοίας σχηματίζει δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν. Ἐπὶ συγκεκριμένων γνώσεων πρῶτον γινώσκεται τὸ ἴδιον, ἐπὶ δὲ καθαρῶν πρῶτον γινώσκονται αἱ καθόλου ἐννοιαὶ καὶ ἔπειτα αἱ εἰδικαί, διότι ἡ καθαρὰ γνώσις ἀντικειμένου τινὸς πηγάζει ἐκ τῆς γνώσεως πάντων τῶν ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ὑπαρχόντων· ἡ δὲ ἐννοία τοῦ ὄντος ἐνυπάρχει πάσαις ταῖς κατωτέραις εἰδικαῖς ἐννοίαις· διότι πάντα εἶσιν ὄντα· ἐπομένως καθαρὰ ἐννοία ἀνευ τῆς προηγουμένης ἐννοίας δὲν εἶναι δυνατὴ· αὕτη ἡ ἐννοία ἢ καθαρὰ εἶναι ἀπλή καὶ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ συγκεκριμένως, ἀλλὰ μόνον καθαρῶς· ἐπομένως ἡ ἐννοία τοῦ ὄντος εἶναι ἢ μόνη σαφὴς, καὶ ἄλλη ἐννοία ἀνευ ὑποθέσεως ταύτης τῆς πρώτης καθαρᾶς ἐννοίας δὲν δύναται καθαρῶς νὰ νοηθῇ· ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ σαφὴς γνώσις καταβαίνει μέχρι τῶν κατωτάτων εἰδικῶν ἐννοιῶν, ἐπομέ-

ως δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἐν τῇ γνώσει τὸ πρῶτον, ἀλλὰ τὸ καθόλου· διὰ τοῦτο ἡ μεταφυσικὴ προηγεῖται τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ὡς μέλλουσα νὰ διασαφήσῃ καὶ θεμελιώσῃ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Σκώτου ὡς πρὸς τοῦτο τὸ ζήτημα εἶναι τῇ τοῦ Θωμᾶ ἀντίθετος.

Ὁ Σκώτος ἐρευνᾷ, ἂν τὸ ἀπὸ θεοῦ ἐστὶν εἶναι ἀληθὲς καὶ οὔτε ἀποδείξεως δεῖται οὔτε ἀπόδειξιν ἐπιτρέπει· ἐάν ὃν νοηθῇ τὸ πραγματικὸν ὃν τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει τῷ Θεῷ καὶ οὐ δεῖται ἀποδείξεως· ἐάν ὁμῶς μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ ἐννοία νοηθῇ, δηλαδὴ ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, τὸ ὃν δὲν εἶναι πραγματικόν, διότι ἡ ἐννοία ἡμῶν περὶ Θεοῦ δὲν εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ σύνθετος ἐκ πολλῶν ἐννοιῶν, δηλαδὴ καθ' ὅσον τὸν Θεὸν νοοῦμεν ἀπειρον, ἀναγκαῖον, σοφόν καὶ λοιπά· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι σαφὲς, πρέπει δι' ἀποδείξεων νὰ διασαφηθῇ.

Ὁ Σκώτος παραδέχεται τὰς ἀποδείξεις, ὅτι ὑπάρχει ὑπερτότη αἰτία· ἐπειδὴ δηλαδὴ ὄντα εἶσιν, ἀπαρήχθησαν, τὰ δὲ παραθέντα ὑποθέτουσιν αἰτίαν παραγωγικὴν, ἔπεται, ὅτι ἡ αἰτία αὕτη δὲν παρήχθη, ἀλλ' ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτῆς. Ἐπειδὴ ἐστὶν αἴτιον ποιητικόν, ἔστι καὶ τελικόν, διότι πάντα πρὸς τι τέλος ἐγένοντο· ἐπειδὴ δ' ἐστὶν αἴτιον ποιητικόν καὶ τελικόν, πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ τέλειον, ὃ ἐστὶ τὸ πρῶτον ὄν· ἐκεῖνο δὲ τὸ ὄν, ὃ ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ὑπάρχουσιν, εἶναι ὁ Θεός· ἀρα διὰ τῶν περι ὧν ὁ λόγος ἀποδείξεων ἐπικυροῦται ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Θεοῦ· δηλαδὴ τὸ ὄν, ὃ καὶ αἱ τρεῖς ἀρχαὶ ὑπάρχουσι, δύναται νὰ ᾖναι μόνον ὄν, διότι τὸ τελειότατον εἶναι ἀναγκαιῶς καὶ ἓν.

Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ἀποδεικνύει τὸν Θεὸν ἀπειρον, ἀπλοῦν καὶ λοιπά. Κατ' αὐτὸν πρέπει διαφορὰ τῶν ἰδιοτήτων νὰ τεθῇ οὐ μόνον ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ νοῦ καὶ ἀνευ αὐτοῦ· ἡ διαφορὰ ὁμῶς αὕτη πρέπει νὰ ἐκληφθῇ κατ' εἶδος καὶ οὐχὶ πράγματι. λ. χ. ἡ σοφία καὶ ἀγαθότης πράγματι εἶσιν ἐν τῷ Θεῷ αἱ αὐταί, κατ' εἶδος ὁμῶς διάφοροι.

Τὸν νοῦν θεωρεῖ ὡς οὐσιώδη τοῦ Θεοῦ τελειότητα καὶ τὴν βούλησιν ὁμοίως· ὁ νοῦς ὁμῶς καὶ ἡ βούλησις εἶσι μετὰ τῆς θείας οὐσίας ταῦτά· ἐπειδὴ ἡ γνώσις πηγάζει ἐκ τοῦ νοῦ καὶ ἡ ἀγά-

πη ἐκ τῆς βουλήσεως, πρέπει καὶ αὐταὶ νὰ ἴναι αἱ αὐταὶ μετὰ τῆς θείας οὐσίας χωρὶς νὰ παύσωσι τοῦ νὰ ἴναι διάφοροι.

Ἡ θεία γνῶσις ἀντικείμενον ἔχει οὐ μόνον τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τὸν θεόν, μάλιστα δ' ἡ θεία ἰδέα ὡς πρωτότυπον τῶν ὄντων προηγείται αὐτῶν. Ἐν δὲ τῷ νῷ τοῦ θεοῦ ὑποθέτει τὴν ἰδέαν τῶν ὄντων καὶ ὡς ἀρχὴν, δι' ἧς δυνατὸν καθίσταται τῷ θεῷ νῷ νὰ νοῆ τὰ παρὰ τὸν θεόν ὄντα, νὰ παραγάγῃ τὰς ἰδέας αὐτῶν· ὥστε ἡ ἰδέα εἶναι τὸ νοηθὲν ἐν τῷ θεῷ νῷ, ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ περὶ τίνος· ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι οὐ μόνον αἱ καθόλου οὐσίαι τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ άτομα ἔχουσιν ἐν τῷ θεῷ νῷ τὴν ἰδίαν ἰδέαν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ τὸ ἀδύνατον δὲν ἔχει ἰδέαν, δὲν δύναται καὶ νὰ ὑπάρχῃ. Ὁ θεὸς νοῦς παράγει τὰ ὄντα μόνον ἰδανικῶς· ταῦτα γίνονται πραγματικὰ διὰ τῆς θείας βουλήσεως· ἐν τῷ θεῷ νῷ πάντα εἰσὶν ἰδανικὰ καὶ γίνονται πραγματικὰ διὰ τῆς βουλήσεως· ἀλλ' ἡ θεία βούλησις δὲν πράττει ἀναγκαιῶς, ἀλλὰ ἐλευθέρως· ἐπομένως ὁ θεὸς τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἐξ ἐλευθέρως βουλήσεως.

Ὁ θεὸς εἶναι παντοδύναμος· τὴν δὲ παντοδυναμίαν δὲν δυνάμεθα διὰ τοῦ λόγου νὰ γνωρίσωμεν, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως· ὅθεν ἡ ἐπιρροή τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὸν Σκῶτον φαίνεται καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ.

Τὴν ψυχὴν θεωρεῖ ὡς τὴν οὐσιώδη τοῦ σώματος μορφήν. Παραδέχεται ὅμως καὶ ἑτέραν μορφήν τοῦ σωματικοῦ, ταύτησιν τὴν μορφήν, δι' ἧς τὸ σῶμα γίνεται ὀργανικόν, καὶ ἥτις εἶναι ἡ ὕλη.

Ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, εἶναι ὅμως μία φύσις. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ὡς ὃν πνευματικόν εἶναι συγχρόνως καὶ ἀτομικόν· τὸ ἀτομικόν εἶναι αὐτῇ οὐσιώδες, δηλαδὴ δὲν γίνεται ἡ ψυχὴ ἀτομικὴ μετὰ τῆς ὕλης ἐνούμενη, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς ὕλης εἶναι φύσει τοιαύτη· αἱ ψυχαὶ κατ' αὐτὸν ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ.

Ὅτι δ' ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶναι ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος, εἶναι κατ' αὐτὸν ἀλήθεια τῆς πίστεως καὶ οὐχὶ τοῦ λόγου.

Μεταξὺ δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς δὲν ὑφίσταται πραγματικὴ διαφορὰ κατ' αὐτὸν, διότι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς δὲν εἶναι συμβεβηκότα αὐτῆς, ἀλλ' αἱ αὐταὶ μετ' αὐτῆς· ἡ ψυχὴ δηλαδὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ σώματος καὶ ἐνεργοῦσα ἐκλαμβάνεται ἐνεργητικὴ δύναμις, καὶ κατὰ τὰ διάφορα ἀντικείμενα τῆς ἐνεργείας ἐκλαμβάνεται ὅτι εἶναι ὡς δυνάμεις διάφοροι. Ἐὰν αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἦσαν ὡς συμβεβηκότα διάφοροι, δὲν θὰ ἔδύνατο νὰ παραγάγῃ τι, ἰδέαν, συμβεβηκός, ἀλλὰ θὰ παρήγετο ὑφ' ἑτέρου, συμβεβηκός ἢ νοητικῆς δυνάμεως· διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι διάφοροι τῆς ψυχῆς.

Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἀπευθύνῃ εἰς τὸ ὑπεραίσθητόν τὴν ἐνέργειάν τῆς, εἰσὶν αἱ δυνάμεις λογικαί, ἐὰν δ' εἰς τὸ αἰσθητόν, ὀργανικαί· ὥστε αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς μετ' ἀλλήλων δὲν εἶναι πράγματι διάφοροι, ἀλλ' εἶδει.

Τὴν δ' ἀνθρωπίνην βούλησιν ἐκλαμβάνει ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν ἀντιθέτων ἐνεργειῶν ἐλευθέραν. Τὸ ἀντικείμενον δὲν ὀρίζει τὴν βούλησιν, διότι, ἐὰν τοῦτο αὐτὴν ὀρίζε, θὰ ἀνήρητο ὅλως ἡ ἐλευθερία τῶν πράξεων ἡμῶν· ἡ γνῶσις δὲν εἶναι αἴτιον ποιητικόν, ἀλλ' ὄρος, οὐδ' ἄνευ δὲν ὀρεγόμεθα, καὶ ὡς τοιοῦτος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπὶ μέρους αἰτία τῆς βουλήσεως· ἡ βούλησις εἶναι ἡ αἰτία κυρίως τῆς ὀρέξεως ἡμῶν, τὸ δ' ἐν τῷ νῷ ἀντικείμενον ὁ ὄρος μόνον. Ἐπειδὴ ἡ βούλησις δὲν εἶναι τοῦ νοῦ θεραπαινίς, ἀλλὰ ἀρχουσα αὐτοῦ, εἶναι ὑπὲρ τὸν νοῦν. Ἐὰν ἡ βούλησις ἦναι ὑπὲρ τὸν νοῦν, δὲν εἶναι ἡ θεωρία τὸ μέγιστον ἀγαθόν, ἀλλὰ ἡ βούλησις, διότι δι' ἐνεργείας αὐτῆς ἐνούμεθα ἀμέσως μετὰ τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ· ἡ γνῶσις τοῦ νοῦ προηγῆθη τῆς ἐνεργείας τῆς βουλήσεως· τὸ προηγούμενον ὅμως κατὰ γένεσιν εἶναι ἀτελέστερον τοῦ ἐπομένου· διὰ τοῦτο τὴν μὲν γνῶσιν ἐκλαμβάνει μέσον τῆς βουλήσεως, τὴν δὲ βούλησιν ὡς σκοπὸν, καὶ διὰ τοῦτο τῆς βουλήσεως τὴν ἐνέργειαν, τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀγάπης, θεωρεῖ ὡς τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν.

Ὁ μέγιστος κανὼν τῆς ἠθικότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ θεία βούλησις, καθ' ὅσον ἡμῖν προγράφει τὸν νόμον τῆς πράξεως ἡμῶν.

Ἡ πράξις ἡ ἐναντιούμενη τῇ θείᾳ βουλήσει εἶναι κακὴ· ἡ ἡ-

θικῶς κακῆ πράξις ὀνομάζεται ἁμαρτία· ἡ ἁμαρτία ἐπομένως ἐστὶ κατ' εἶδος ἐν τῇ βουλήσει, διότι ἡ βούλησις παραβαίνει τὸν νόμον.

Ἐπειδὴ, καὶ ἡ καθ' ἑξῆς καὶ ἡ κατ' ἐνέργειαν δικαιοσύνη ἔχουσι τὴν ἔδραν αὐτῶν ἐν τῇ βουλήσει, πρέπει διὰ τὴν στήρησιν τῆς δικαιοσύνης, τουτέστι τὴν ἁμαρτίαν, νὰ ἐκληφθῇ ἡ βούλησις ὡς ἔδρα κατ' εἶδος· ἐκ τῆς βουλήσεως καὶ τὸ ἀγαθὸν πηγάζει καὶ τὸ κακόν· ἡ ἁμαρτία δύναται μόνον καθ' ἑλπίαν νὰ τελεσθῇ καὶ ὑπ' ἄλλων δυνάμεων· ἡ ἐνέργεια αὕτη θέλει ἔχει τὸν χαρακτήρα τοῦ ἠθικοῦ κακοῦ, ὅταν αἱ δυνάμεις ἵστανται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς βουλήσεως καὶ ἐκτελοῦσι τὴν ἐνέργειαν κατ' ἐντολὴν αὐτῆς· ἄρα τὸ κατ' εἶδος τῆς ἁμαρτίας φέρεται ὑπὸ τῆς βουλήσεως εἰς ταύτας τὰς πράξεις· διὰ τοῦτο ἡ ἁμαρτία πράττεται ἐν τῷ νῷ, ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ· μόνη ἡ βούλησις εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, διότι ἡ ἀρετὴ κατ' οὐσίαν εἶναι ἕξις ἐκλογικῆ· ἡ ἐκλογὴ ὅμως ἀνήκει τῇ βουλήσει, εἰ καὶ ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια προϋποτίθεται· διὸ καὶ ἡ ἐκλογικὴ ἕξις, τουτέστιν ἡ ἀρετὴ, ἀνήκει μόνη τῇ βουλήσει, ἡ ἀρετὴ ἔχει μόνον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ βουλήσει τὴν ἔδραν αὐτῆς.

Τῶν δ' ἠθικῶν ἀρετῶν διάφοροί εἰσιν αἱ Θεολογικαί, πίστις, ἐλπίς καὶ ἀγάπη.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν πτώσιν καὶ λύτρωσιν ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχεν ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ ἑναρμονίους, ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις ἤρχον τῶν ὑλικῶν κινήσεων καὶ ἤγον εἰς τὸν σκοπόντων.

Ὁ ἄνθρωπος στερηθεὶς τῆς πρώτης δικαιοσύνης δι' ἁμαρτίαν ἀπώλεσεν αὐτὴν δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του· ἰσχυρίζεται δὲ ὅτι ἡ ἐνανθρώπησις θὰ ἐλάμβανε χώραν καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠμάρτανεν· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἠδύνατο καὶ ἄλλως νὰ λύτρωσιν τὸν ἄνθρωπον τῆς ἁμαρτίας, δὲν ἦτο ἡ ἐνανθρώπησις ἀναγκαία.

Ὁ Σκώτος ἦν ἀνὴρ ὀξύνοος καὶ διὰ τῆς κατὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ Θωμᾶ καὶ ἄλλων ἐναντιολογίας του ἔφερεν εἰς ἀκριβεστέρως ἐννοίας τοῦ περιεχομένου τῆς ἀληθείας.

9) Οἱ μετὰ τὸν Ἰωάννην Σκώτον.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σκώτου ἐκτῆσατο πολλοὺς ὄπαδοὺς καὶ πολλοὺς ἐναντίους. Ὁπαδοὶ αὐτοῦ ἦσαν οἱ Φραγκισκάνοι ἰδίως, ὁ Φραγκίσκος Μαυρόνης ἀποθανὼν τῷ 1328. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του φαίνεται ὅτι ἠκολούθει τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Ἰωάννη Σκώτῳ. Ὁ Μαυρόνης ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, Λύγουστίνον, Ἀνσέλμον καὶ Λομβάρδον· καθὼς πραγματικὸς ἀναφέρει τέσσαρας δόξας περὶ τῆς τοῦ καθόλου ὑπάρξεως, ἃς ὅμως ἀπορρίπτει τὴν δόξαν, ὅτι τὸ καθόλου μόνον ἐν τῷ νῷ ἐστίν, ἀπορρίπτει δεικνύς, ὅτι ἡ δόξα αὕτη ἀναιρεῖ πᾶσαν πραγματικὴν γνῶσιν· καὶ τὴν δευτέραν, ὅτι τὸ καθόλου δὲν εἶναι ἐν τῷ νῷ, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐσίαις, ἀναιρεῖ δεικνύς, ὅτι τὸ καθόλου εἶναι πρότερον τοῦ καθ' ἕκαστον, ἐπομένως ὅτι καὶ ἀνευ τοῦ ἰδίου δύναται νὰ ὑπάρχη· καὶ τὴν τρίτην ὁμοίως, ὅτι τὸ καθόλου ἐν μέρει ἐν τῷ νῷ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, δεικνύει, ὅτι τὸ καθόλου ἔπρεπε νὰ ἦναι νοητὸν ἅμα καὶ πραγματικόν, ὅπερ ἀδύνατον· καὶ τὴν τετάρτην, δεικνύς ὅτι τὸ καθόλου οὔτε ἐν τῷ νῷ οὔτ' ἐν τοῖς πράγμασιν ἐστίν, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις κατὰ συμβεβηκός· τί ὅμως ἐστίν αὕτη ἡ κατὰ συμβεβηκός ὑπαρξις, οὐδὲν ἔλεξεν.

Ἀπερρίπτε δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν προτέρων περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεις ὡς ἀχρήστους, διότι αἱ ἀποδείξεις αὗται ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ ἐξαγόμεναι οὐδὲν ἀποδεικνύουσι, διότι ὁ Θεὸς ὡς ἀπολύτως ἀπλοῦς οὐδενὸς ὀρισμοῦ εἶναι δεκτικός.

Ἐπίσης δ' ὄπαδος τοῦ Σκώτου ἦτο καὶ ὁ Ἰωάννης Ἰανδοῦνος καὶ ὁ Ἀντώνιος Ἀνδρέου καὶ ὁ Ἰωάννης Βασσόλιος καὶ ὁ Πέτρος Ἀκύλας.

Ἐναντίοι δὲ τοῦ Σκώτου φέρονται Γεράρδος ἐκ Βολωνίας, ὃς διεφέρετο κατὰ τῆς ἀντικειμενικότητος τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, καὶ Ῥαδοῦλφος Βρίτων (Θωμισταί)· ὁμοίως καὶ ὁ Ἑρβαῖος Νατάλης ὑπερασπίσας τὸν Θωμᾶν κατὰ τοῦ Σκώτου. Ἐπίσης δ' ἐναντίος τοῦ Σκώτου φέρεται καὶ Ἰωάννης ἐκ Νεαπόλεως ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1330.

10) Ἰωάννης Φιδάνσας ἢ Βοναβεντούρας ἦτο κυρίως μυστι-

κιστής και ως τοιοῦτος ἠκολούθησε τῷ Οὐγῶνι και 'Ριχάρδῳ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος και λαβὼν τὰς ἀρχὰς αὐτῶν ἀνέπτυξε και προήγαγεν.

Ὁ Βοναβεντούρας ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1221 ἐν Βαγναρίᾳ, ἤκουσεν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἄλλη ἐν Παρισίοις, ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις και ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1274. Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν ἐν ἔτει 1868 ἐν ἐννέα τόμοις.

Ὁ Βοναβεντούρας εἰς τὴν σχολὴν τῶν Φραγγισκάνων ἀνήκων παραδέχεται τὴν ἀρμονίαν τῆς πίστεως και τοῦ λόγου, τῆς θεολογίας και φιλοσοφίας· ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ λόγος φέρει εἰς ἀπάτην, εἶναι ἡ πίστις ἀναγκαῖα πρὸς φωτισμὸν αὐτοῦ και πρὸς στερέωσιν τῆς ἀληθείας. Τὴν δ' ἀποκάλυψιν μετὰ τοῦ λόγου νὰ συνδέσῃ ζητῶν τάσσει τὴν θεολογίαν ὑπὲρ τὴν φιλοσοφίαν.

Ὁ Βοναβεντούρας εὗρισκε δυσχερῆ τὴν ἐξήγησιν τῶν σχολαστικῶν περὶ ἀτομικότητος ἐξ ὕλης και εἶδους, διότι εἶδος και ὕλη ἤσαν τι κοινὸν και ἀφηρημένον· ἀλλ' ὁμοῦς ἀμφοτέρω ἐνόμιζεν ἀρχὰς τῆς ἀτομικότητος. Ἡ ὕλη ἢ ὑπὸ τοῦ νοῦ νοεῖται ἢ ἔστι πρᾶγματι· ὑπὸ τοῦ νοῦ νοουμένη εἶναι ἀμορφος, δύναται ὁμοῦς νὰ λάβῃ πᾶσαν μορφήν· πρᾶγματι ὁμοῦς ἡ ὕλη δὲν εἶναι ἀμορφος, διότι ἡ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος εἶναι ἡ μορφή, τὸ εἶδος· διὰ τοῦτο ἡ ὕλη τὸ πρῶτον δὲν ἐδημιουργήθη ἀμορφος.

Ὁ Βοναβεντούρας ἀποδίδει ὕλην και τοῖς σωματικοῖς και τοῖς πνευματικοῖς, διότι και τὸ πνευματικὸν καθὸ δημιουργηθὲν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀπλοῦν, ἀλλ' ἐκ δυνάμεως και ἐνεργείας σύνθετον. Ἡ ἔννοια τῆς δυνάμεως και ἐνεργείας εἶναι ἀντίστοιχος εἰς τὴν τῆς ὕλης και τοῦ εἶδους· ἐπομένως ἡ σύνθεσις πρέπει νὰ παράγῃται ἐξ ὕλης και μορφῆς και ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ὄντων· διὰ τοῦ εἶδους εἶναι τι ὄν πραγματικὸν και ὀρισμένον· ἡ πραγματικότης ὁμοῦς και ὀριστικότης πρέπει νὰ ἔχη τι ὑποκείμενον, και τοῦτο τὸ ὑποκείμενον εἶναι ἡ ὕλη· ἡ ὕλη ὁμοῦς τῶν πνευματικῶν ὄντων εἶναι πνευματικὴ· ἡ δ' ὕλη τῶν σωματικῶν και πνευματικῶν ὄντων δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν διάφορος.

Ἐν τῇ μεταφυσικῇ ἠκολούθει ὁ Βοναβεντούρας τῇ τῶν Φραγγισκάνων σχολῇ.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Βοναβεντούραν δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸν θεόν· ὁ νοῦς ὁμοῦς ἡμῶν τὸν θεὸν δὲν γινώσκει ἀμέσως, ἀλλὰ μόνον δι' ὑπερφυσικῆς ἀρχῆς. Ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ ὑψοῦται εἰς τὸ ὑπεραισθητόν.

Τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει ὡς μέγιστον πάντων ἕνα, ὡς δὲ ἕνα ἀπλοῦν· ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι τὸ ἀπολύτως πρῶτον, εἶναι και τὸ ἀπολύτως ἀπλοῦν· καίτοι δ' εἶναι ἀπλοῦν ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς τελειότητας· ὁ θεὸς εἶναι ἀπειρος ἐνεργεία και οὐχὶ δύναμις, ὑπὲρ τόπον και χρόνον· διὰ τοῦτο ἀίδιος, ἀμετάβλητος εἶδει, διότι εἶναι ἀπλοῦς, και ἐπειδὴ ἀπλοῦς, εἶναι ἀπερίοριστος και ἀίδιος και ἀμετάβλητος εἶδει. Αὗται δ' εἰσὶν ἀλήθειαι λογικαί· Ἡ δὲ τριάς κατ' αὐτὸν δὲν γινώσκεται διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς πίστεως· ἐν δὲ τούτοις ἠκολούθει τῷ Οὐγῶνι και 'Ριχάρδῳ ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος· ἐν δὲ τῇ περὶ ἰδεῶν θεωρίᾳ εἶπετο τῷ Θωμᾷ Ἀκυνάτῃ.

Περὶ δὲ δημιουργίας λέγει, ὅτι ὁ κόσμος κατ' εἶδος και καθ' ὕλην ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀσώματος, πνευματικὴ, τὸ δὲ σῶμα σύνθετον ἐκ τῶν στοιχείων· ἄρα ὁ θεὸς συνῆψε δύο διαφόρους φύσεις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ οὐσιώδες εἶδος τοῦ σώματος και ὡς τοιοῦτον τὸ κινεῖν, τὸ ὅθεν ἡ κίνησις.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι οὐ μόνον εἶδος, ἀλλὰ και οὐσία πνευματικὴ, χωρίζεται τοῦ σώματος και εἶναι ἀθάνατος· ἡ ψυχὴ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεῖσα ὀρίζεται εἰς ἀείδιον μακαριότητα ἐν τῷ θεῷ.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει βούλησιν ἐλευθέραν· ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀχώριστος τῆς βουλήσεως και αὐτῇ φύσει· ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως φαίνεται ἐν τῇ ἐκλογῇ ἐνεργητικῇ· ἐν τῇ ἐκλογῇ ὑπάρχει νοῦς ἅμα και βούλησις.

Περὶ δὲ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεως ἀκολουθεῖ ὁ Βοναβεντούρας τῷ Οὐγῶνι και 'Ριχάρδῳ.

Ὁ θεὸς ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ διπλοῦν βιβλίον, ἐξωτερικὸν (τὸν αἰσθητὸν κόσμον) και ἐσωτερικὸν (τὴν ἀείδιον σοφίαν). Τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀντιστοιχεῖ διπλῆ αἰσθησις, ἐξωτερικὴ και ἐσωτε-

ρικῆ, καὶ αὐτῇ ἐστὶν ἀντίστοιχος κίνησις, ἢ μὲν κατὰ τὴν ὁρμὴν τοῦ λόγου, ἢ δὲ κατὰ τὴν τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς κινήσεως ἀντίστοιχον παρεσκευάσθη διπλοῦν ἀγαθόν, ἀόρατον, αἰθιόν, πνευματικόν, ὁρατὸν, ἔγχρονον καὶ σαρκικόν· οὕτως ὁρίσθη καὶ διπλοῦς νόμος, ὁ τῆς φύσεως καὶ ὁ τῆς παιδείας, ὃς ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τελείαν ὑποταγὴν.

Τὸ κακὸν καθόλου δὲν εἶναι θετικόν, ἀλλὰ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς τάξεως· ἢ δὲ τάξις εἶναι διττὴ, τάξις τῆς δικαιοσύνης καὶ τάξις τῆς φύσεως· διὸ ἐστὶ καὶ διττὸν κακόν, τὸ τῆς ἐνοχῆς ἢ τοῦ ἠθικοῦ, καὶ τὸ τῆς ποινῆς· τὸ μὲν πρῶτον εἶναι στέρησις τῆς ὁρθότητος, τῆς δικαιοσύνης, τὸ δ' ἕτερον στέρησις τῆς φυσικῆς ὁρθότητος. "Οὐεν ἡ ἀμαρτία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἦτο ἡ στέρησις τῆς ὁρθότητος τῆς δικαιοσύνης.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐν ταύτῃ τῇ καταστάσει δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πρέπει καὶ οἱ ἀπόγονοι νὰ γεννηθῶσιν ἐν τῇ καταστάσει τῆς στέρησεως τῆς ὁρθότητος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐν τῇ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ αὕτη εἶναι ἡ κληρομικὴ ἀμαρτία.

Τὸ δὲ μέσον τῆς θεραπείας καὶ σωτηρίας εἶναι ἡ χάρις. Τὰ εἰρημένα εἶναι ὑπόθεσις καὶ βάσις τῆς ἀναπτύξεως τῆς τοῦ Βοναβεντούρα μυστικῆς θεωρίας· ὡς ὁ Οὐγὼν καὶ Ῥιχάρδος κάμνουν λόγον περὶ τριπλοῦ ὀφθαλμοῦ, ὃν ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε παρὰ Θεοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ, οὕτω καὶ ὁ Βοναβεντούρας ὁ ὀφθαλμὸς οὗτος εἶναι ὁ τῆς σαρκὸς, ὁ τοῦ λόγου καὶ ὁ τῆς ἐποπτείας· διὰ τοῦ τῆς σαρκὸς βλέπει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἐκτὸς κόσμον, διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ λόγου τὸν ἐσωτερικόν, καὶ διὰ τοῦ τῆς ἐποπτείας τὸν Θεόν· τὸν δὲ τῆς ἐποπτείας κτᾶμόνον διὰ τῆς χάριτος, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς.

Καὶ ὁ Βοναβεντούρας διακρίνει παράστασιν, μελέτην καὶ ἐποπτεῖαν (cogitatio, meditatio καὶ contemplatio) καὶ ζητεῖ νὰ ἐκθέσῃ (1) τὴν πρόοδον τῆς ἐποπτείας ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος μέχρι τῆς ἀνωτάτης, τοῦ Θεοῦ· πρῶτον ἐξέρχεται ὁ ἄν-

(1) Σύγγρ.: itinerarium mentis ad deum

ἄνθρωπος εἰς τὸν σωματικόν κόσμον, ἔπειτα εἰς ἑαυτὸν ἐπανέρχεται, καὶ τρίτον ὑπὲρ ἑαυτὸν εἰς τὸ Θεῖον· ἐκάστην δὲ τῶν τριῶν βαθμίδων διαιρεῖ εἰς δύο, ὥστε ἐξάγει ἐξ βαθμίδας τῆς ἐποπτείας.

Ἐπὶ τῆς κατωτάτης βαθμίδος ἡ ἐποπτεία στρέφεται εἰς τὰ ἐκτὸς ὄντα, ἐπὶ τῆς δευτέρας τὸ πνεῦμα θεωρεῖ τὸν κόσμον ὡς μακρόκοσμον κατ' ἀναφορὰν εἰς τὸν μικρόκοσμον· ἐπὶ τῆς τρίτης βαθμίδος τὸ πνεῦμα στρέφεται πρὸς ἑαυτό· ἐπὶ τῆς τετάρτης ὁ Θεὸς γινώσκειται ἐν εἰκόνι· ἐπὶ τῆς πέμπτης τὸ ἀνθρώπινον θεωρεῖ τὸν Θεὸν κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τῆς ἕκτης βλέπει τὸ πνεῦμα εἰς τὴν τριαδικὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ· ἐπὶ ταύτης τῆς βαθμίδος τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἡρεμεῖ, καὶ τοῦτο λαμβάνει χώραν ἐν τῇ ἐκστάσει. Τὸ πνεῦμα ὑψοῦται ὑπὲρ αὐτὸ, ἐξέρχεται αὐτοῦ, ἐξίσταται· ἡ θύρα πρὸς τὴν βαθμίδα ταύτην τῆς μυστικῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Χριστός. Ἡ ἐκστασις δὲν εἶναι ἄγνοια, ἀλλὰ γνωστικὴ ἄγνοια, εἶναι γνῶσις ἀνωτέρα, ἐποπτεία ἀμεσος.

Ὁ Βοναβεντούρας κατέστη διὰ τὴν μυστικὴν αὐτοῦ διάσημος ὡς παραστήσας τὴν ὅλην φύσιν οἶονεὶ κάτοπτρον, ἐν ᾧ καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ ὁράται, τὴν ἀγάπην ὡς τὸ μέγιστον πάντων τῶν ἀγαθῶν, καὶ ὡς δυναθεὶς νὰ συνδυάσῃ τὴν Ἀλεξανδρινὴν καὶ Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν.

11) Ῥογήρος Βάκων ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1214, ἐσπούδασε φιλοσοφίαν, θεολογίαν, γλώσσας πολλὰς, ἱστορίαν, φυσικὴν, ἰατρικὴν καὶ μαθηματικὴν καὶ ἐγένετο ἐν Ὁξωνίᾳ καθηγητής· διὰ τὰ ἀστρολογιὰ ὅμως ὄνειροπολήματα αὐτοῦ ἀνεκρίθη ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου τοῦ τάγματος αὐτοῦ τῶν Φραγκισκάνων, τὰ συγγράμματά του κατεδικάσθησαν, καὶ αὐτὸς ἀπέχθη εἰς τὰς φυλακάς· ὑπὸ Νικολάου IV Πάπα ἠλευθερώθη καὶ ἐν ἔτει 1292 ἀπέθανεν. Τὸ κύριον τῶν συγγραμμάτων του εἶναι τὸ πρὸς Κλήμεντα IV (1). Τὰ συγγράμματά του περιέχουσι γραμματικὴν,

(1) R. Baconis opus majus ad Clementem IV. ed Sam. Lebb, Lond. 1733. Ron. 1750" τοῦ αὐτοῦ epistola de secretis artis et naturae operibus atque nullitate magia, Par. 1542.

λογικὴν, μεταφυσικὴν, ἐρμηνείαν εἰς τὰς τοῦ Λομβάρδου ἀποφάνσεις καὶ ἄλλα.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος εὔρε τὴν πυρίτιδα, τοὺς καθρέπτας, τὰ τηλεσκόπια, καὶ θεωρεῖται μεταρρυθμιστὴς τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς φυσικῆς.

Λέγων φιλοσοφίαν ἐνόει οὐ μόνον τὴν θεωρητικὴν, ἀλλὰ καὶ ἕλκει τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας· ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη κατ' ἀντίθεσιν τῆς θεολογίας ἐχούσης ἀντικείμενον τὴν θεῖαν ἀποκάλυψιν· διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία θεμελιούται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ λόγου, ἡ δὲ θεολογία ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸν λόγον ἀσθενῆ πρὸς γνῶσιν τῶν ἀληθειῶν, εἶναι ἡ ἀποκάλυψις πρὸς γνῶσιν ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν ἀναγκαία. Ἡ ἀποκάλυψις περιέχει ἀληθείας ὑπὲρ τὸν λόγον· ἐντεῦθεν ἡ θεολογία εἶναι ἀνωτέρα τῆς φιλοσοφίας, ἡ φιλοσοφία θεραπεινὴς τῆς θεολογίας· ἔστι δὲ μία μόνη ἀλήθεια, ἡ χριστιανικὴ· ἀνευ τῆς σχέσεως ταύτης τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν εἶναι ἡ φιλοσοφία οὐ μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος.

Ὁ Βάκων ζητεῖ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἐπιστήμην ἐπὶ τῆς πείρας, διότι ἀνευ πείρας δὲν ὑπάρχει γνῶσις βεβαία καὶ τελεία. Ὁ Βάκων ὅμως τὴν βᾶσιν ταύτην δὲν τηρεῖ, ἀλλ' ἀπόλλυται ἐν ἀστρολογικοῖς ὄνειροπολήμασιν.

Ὁ Βάκων παραδέχεται τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως· πείραν ὅμως λέγων ἐνοεῖ οὐ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν· ἡ ἐξωτερικὴ προέρχεται διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἡ δ' ἐσωτερικὴ διὰ τοῦ θεοῦ φωτισμοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ· ἡ πρώτη ἀποβλέπει εἰς τὴν φύσιν, εἶναι φυσικὴ ἐπιστήμη, ἡ δ' ἄλλη ἀναφέρεται εἰς ὑπεραισθητοὺς χώρους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως· ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιστήμη σχηματίζεται ἐν ἑπτὰ βαθμίσιν· διὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ ταύτης εἰσέρχεται ὁ Βάκων εἰς τὸν μυστικισμόν.

Ὁ Βάκων ἀσπάζεται τὰς δόξας τῶν Ἀράβων φιλοσόφων περὶ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ αὐτὸν συγχέει μετὰ τοῦ θεοῦ· μᾶλλον δὲ κλίνει εἰς τὴν τοῦ Ἀβηρρόου θεωρίαν· αἱ μορ-

φαὶ κατ' αὐτὸν δὲν πηγάζουσιν εἰς τὴν ὕλην ἐκ τοῦ ποιητικοῦ νοῦ, ἀλλ' εἰσὶ μᾶλλον ἐν τῇ ὕλῃ δυνάμει, ἡ δ' ἐνέργεια φέρει τὰς μορφὰς ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν· διὰ τῆς ἐνεργείας ἐρεθίζεται ἡ ὕλη, διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἐνεργητικῆς μεταβάλλεται καὶ σχηματίζεται. Ὁ Βάκων διὰ τῶν φυσικῶν γνώσεων τοῦ φαίνεται ὁ πρόδρομος τῆς ἀνυψώσεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

12. Ραϋμόνδος Λοῦλλος ἐγεννήθη τῷ 1235 ἐν τῇ νήσῳ Μαϊόρκα. Νέος ὢν μέχρι τοῦ τριακοστοῦ ἔτους ἔζη ἐν τῇ αὐτῇ Ἰακώβου τοῦ βασιλέως Ἀρράγωνίας ἐν ἡδοναῖς καὶ εὐθυμιαῖς· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα μεταμεληθεὶς ἀπεσύρθη καὶ ἔζη βλονμονήρη, ἵνα εὖρη θεραπείαν τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἐφάνη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἐδόθη αὐτῷ οὐρανόθεν ἡ μεγάλη τέχνη· ἰδὼν δὲ ὅτι ἡ τέχνη αὕτη ἐδεῖτο ἐπιστήμης ἔμαθε τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν· τῷ δὲ 1275 εἰς Παρισίους ἀφικόμενος ἤκουσε τοῦ Θωμᾶ καὶ ἔπειτα εἰς Ρώμην, ἵνα ζητήσῃ ὑποστήριξιν· μετὰ τινὰ δ' ἔτη ἀπῆλθεν εἰς Ἀφρικὴν ὡς ἱεραπόστολος· ἐκεῖ δὲ διασωθεὶς ἐπανῆλθεν εἰς Εὐρώπην, καὶ ἐπειδὴ τὸν Ἀβηρρόισμὸν ἐθεώρει μέγιστον πρόσκομμα τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη ἐχθρὸς αὐτοῦ καὶ αὐτὸν κατεπολέμησε. Καὶ ἐκ δευτέρου δὲ καὶ ἐκ τρίτου εἰς Ἀφρικὴν ἐλθὼν ἀπέθανεν συνεπεία κακώσεων ἐν ἔτει 1315, ἀγῶνηκοντούτης.

Ἀπὸ τοῦ 1298—1311. ἐδημοσίευσεν ἀπειρον πλῆθος συγγραμμάτων εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν ἀναφερομένων. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοῦ 1721—1742. ἐν δέκα τόμοις (1)

Ὁ Λοῦλλος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ πίστις δὲν εἶναι πηγὴ τῆς γνώσεως, ἀλλὰ τῆς τάξης προηγουμένη τοῦ νοεῖν, ὅπως αὐτὸ ἐνεργήσῃ καὶ ἐλθῇ εἰς τὸ πρὸς ὃ τῆς γνώσεως· ὥστε, ἐὰν ἡ πίστις ἦναι τάξις πρὸς γνῶσιν, ἀναιρεῖται ἡ οὐσία τῆς πίστεως.

Διὰ τῆς μεγάλης τέχνης ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη θέλει προοδεύσει· τὸν σκοπὸν τῆς τέχνης ταύτης ἀναφέρει αὐτὸς ὁ Λοῦλ-

Raimundi Lullii opera ea, quae ad inventam ab ipso artem universalem pertinent, Argentor. 1598. opera omnia ed. Salsinger, Mogunt. 1721—42. Hebr. P. Λοῦλλου πραγματεῖαι Helfferich, Bonna 1858.

λος λέγων, ὅτι πᾶσα ἐπιστήμη ἔχει τὰς ἀρχὰς αὐτῆς· ὅθεν πάντες ὑποθέτουσι καθόλου ἐπιστήμην, ἧς αἱ ἀρχαὶ εἰσιν οὕτω γενικαί, ὥστε ἐν ἑαυταῖς περιέχουσιν τὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν ἰδίων ἐπιστημῶν. Ἐάν ὁ νοῦς κτήσῃ τὴν γενικὴν ταύτην ἐπιστήμην, δύναται ἐφαρμόζων τὰς καθόλου ἀρχὰς αὐτῆς εἰς τὰς ἰδίας ἐπιστήμας κατὰ τινὰ ὠρισμένην μέθοδον νὰ κτήσῃ εὐκόλως τὰς ἰδίας ταύτας ἐπιστήμας· αὕτη δὲ ἡ καθόλου ἐπιστήμη προτιθεμένη νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐφαρμογῆς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ὑπ' αὐτοῦ εὐρεθείσης μεγάλης τέχνης. Ἐπομένως ἡ μεγάλη αὕτη τέχνη τοῦ Λοῦλλου εἶναι μέθοδος λογικὴ καὶ μαθηματικὴ καὶ ἀποβλέπει εἰς συνδυασμὸν ἐννοιῶν καὶ εἰς λύσιν ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν προβλημάτων.

Ὁ Λοῦλλος διακρίνει ἐννέα ὑποκείμενα, ἐννέα ἀπόλυτα καὶ ἐννέα σχετικὰ κατηγορούμενα, ἐννέα ἀρετὰς, ἐννέα κακίας καὶ ἐννέα ζητήματα. Ταῦτα ὑποθέτει ἐν ὠρισμένη σειρᾷ καὶ πᾶσαν σειρὰν σημειοῖ μετὰ τινος στοιχείου τοῦ ἀλφαβήτου. Ἀπόλυτα δὲ κατηγορούμενα ἐκλαμβάνει τὴν ἀγαθότητα, τὸ μέγεθος, τὴν αἰδιότητα, τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν, τὴν βούλησιν, τὴν ἀρετὴν, τὴν ἀλήθειαν, τὴν δόξαν. Σχετικὰ κατηγορούμενα ἐκλαμβάνει τὴν διαφορὰν, τὴν ἀρμονίαν, τὴν ἐναντιότητα, τὴν ἀρχὴν, τὸ μέσον, τὸ τέλος, τὸ μείζον, τὸ ἔλαττον, τὴν ὁμοιότητα· ἔπειτα ἀναφέρει τὰς ἀρετὰς, δικαιοσύνην, φρόνησιν κλ. ἔπειτα τὰς κακίας, πλεονεξίαν, γαστριμαργίαν, πολυτέλειαν, ὑπερηφάνειαν κλ.

Τὰ δ' ἀπόλυτα καὶ σχετικὰ κατηγορούμενα ὀνομάζει ὁ Λοῦλλος καὶ ἀρχὰς, διότι ὑφ' ἑαυτὰ περιέχουσι πάντα. Τὰ δὲ ἐρωτήματα, καὶ κλ. ὀνομάζει καὶ κανόνας. Εἰς εὐρεσιν ὅμοιως ταύτης τῆς μεγάλης τέχνης συνετέλεσεν ἡ Κάββαλα, ἣν ἐμιμήθη ὁ Λοῦλλος ἐφαρμόζων τὰς ἐννέα ἀρχὰς ἐν τῇ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξει· λέγει δὲ, ὅτι, ὅπου μέγιστον ὑπάρχει ἀγαθόν, κακὸν μέγιστον δὲν ὑπάρχει, διότι δύο μέγιστα δὲν δύνανται νὰ συνυπάρχωσι· τὸ μέγιστον κακὸν εἶναι στέρησις τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ· ἐπειδὴ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἀναγκαιῶς ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει τὸ μέγιστον κακόν, διότι τὸ μέγιστον κακόν εἶναι στέ-

ρησις τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ. Τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ὀνομάζομεν θεόν· ἀρα ὑπάρχει θεός· ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ ἐξάγεται ἡ ὑπάρξις αὐτοῦ, οὕτως ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρως μεγάλου ἡ ὑπάρξις αὐτοῦ, καὶ ἐφεξῆς, δηλ. ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ αἰδίου ἡ ὑπάρξις αὐτοῦ.

Ὁ Λοῦλλος ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ θεία τριάς ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ λόγου. Τὸ παράγον καὶ παραγόμενον, λέγει, εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, εἶναι πατήρ καὶ υἱός· ὡς τῷ πατρί ἐστὶ τὸ νὰ γεννήσῃ τὸν υἱόν, οὕτως ἐστὶν αὐτῷ φύσει καὶ τὸ νὰ ἀγαπᾷ αὐτόν· ἡ δ' ἀληθὴς ἀγάπη ζητεῖ ἀγαπῶντα καὶ ἀγαπώμενον· ὁ πατήρ εἶναι ὁ ἀγαπῶν, ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπώμενος καὶ ἡ ἀγάπη τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸ τρίτον πρόσωπον· ἐτι δὲ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι αἰδῖος· ὡς δ' ἐκ τοῦ μηδενός δημιουργηθεὶς δὲν ὑπῆρχε πρότερον, ἐπομένως ἔχων ἀρχὴν δὲν εἶναι αἰδῖος. Πρὸς δὲ τούτοις ζητεῖ ἐκ τοῦ λόγου νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἡμάρτησεν, ὅτι ἡ ἐνανθρώπησις ἦτο ἀναγκαία, καὶ μάλιστα ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἀναγκαία καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ καὶ λοιπά.

Οὕτω δ' ἀποδείξας ἐκ τοῦ λόγου τὸ μυστήριον τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ πραγματικὴν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λοῦλλου εἶναι φανταστικὴ, καθὼ δ' ἐξ ἰδεῶν τῆς Ἀραβικῆς, τῆς γνωστικῆς καὶ τῆς Καθβάλας σύμμικτος δὲν εἶναι ἐπιτηδεῖα εἰς μεταρρύθμισιν τῶν ἐπιστημῶν.

Οἱ περὶ τὸν Λοῦλλον οἱ καὶ Λουλλισταὶ κληθέντες, ὡς Ἀρνόλδος ἐκ Βίλλας Νόβας, καὶ ἄλλοι, μετέδωκαν τὸν θρησκευτικὸν φανητισμὸν καὶ τὴν πίστιν τῆς χρυσοποιίας· εἰς δὲ τὸ μετέπειτα ἡ μεγάλη αὐτοῦ τέχνη εὗρεν ὁπαδοὺς ἀνδρας πολλοὺς καὶ διακεκριμένους.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Λοῦλλου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἡ ἐκκλησία ἐθεώρησεν αἰρετικὴν καὶ ὡς ψευδῆ μυστικισμὸν καὶ ἐπικίνδυνον, διότι ἐξ αὐτῆς ἠπειλοῦντο τῇ χριστιανικῇ ἐπιστήμῃ κίνδυνοι μέγιστοι· οἱ περὶ τὸν Λοῦλλον ἀπεφάνησαν, ὅτι ἡ Π. Δ. ἐστὶ τῷ πατρί, ἡ νέα Δ. τῷ υἱῷ, καὶ ἡ τοῦ Λοῦλλου θεωρία τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

13). Οι περί τον Θωμά και Σκώτου.

Τὸ σύστημα τοῦ Θωμά καὶ τὸ τοῦ Σκώτου δεικνύουσιν οὐ μόνον τὴν ἀκμὴν τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφίας, ἀλλὰ παράγον καὶ σχολὰς (τὴν τοῦ Θωμά καὶ Σκώτου) διαρκεσάσας μέχρι τέλους τοῦ μέσου αἰῶνος.

Παρά δὲ τὰς σχολὰς ταύτας προῆλθε καὶ τρίτη τις σχολή, ἡ τοῦ Βιλέλμου Ὁκκάμου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τεταρτου αἰῶνος, καταπολεμήσασα ἀμφοτέρας.

Αἱ σχολαὶ αὗται διέφερον κυρίως ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ· ἡ μὲν τοῦ Θωμά ἐκαλεῖτο πραγματικὴ, ἡ δὲ τοῦ Σκώτου εἰδολογικὴ, καὶ ἡ τοῦ Ὁκκάμου ὀνομαστικὴ. Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῆς τοῦ Θωμά σχολῆς ἦτο ὅτι τὸ καθόλου εἶναι ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα πραγματικῶν, καθ' εἶδος ὅμως, τουτέστιν ὡς καθόλου, ὡς καθόλου ἔγνοια, εἶναι μόνον ἐν τῷ νῷ· ὥστε κατὰ τὸν Θωμᾶν τὸ καθόλου ἐστὶν ἐν τοῖς οὐσίαις, κατ' εἶδος δ' ἐν τῷ νῷ· οἱ δὲ εἰδολογικοὶ (Σκωτισταὶ) τούτοις δὲν συνεφώνουν, διότι τὸ καθόλου αὐτοῖς δὲν εἶναι τι ταῖς φύσεσι τῶν ὄντων ὑπὸ τοῦ νοῦ διδόμενον, ἀλλ' ὅτι πρέπει ἐν τοῖς οὐσίαις νὰ ὑποτεθῶσι καθόλου φύσεις ἢ οὐσίαι, αἵτινες ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι αὐτῶν προηγοῦνται φύσει τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων. Ἐν ἑκάστῳ πρέπει νὰ διακριθῇ διττὴ ἐνότης, ἀτομικὴ καὶ εἰδολογικὴ, διότι πᾶν δημιουργήμα πρέπει νὰ θεωρηθῇ διττῶς, ὡς ὀρισμένον δηλαδὴ καὶ ὡς ἀτομικόν· ἐὰν ἐκληθῇ ὡς ἀτομικόν, εἶναι ἄτομον καὶ διάφορον παντός ἄλλου ἀτομικοῦ τοῦ αὐτοῦ εἶδους, καὶ ἐν τούτῳ ὑπάρχει ἡ ἀτομικὴ ἐνότης αὐτοῦ· ἐὰν δ' ὡς ὀρισμένον θεωρηθῇ, εἶναι ἐν ταύτῃ τῇ ἀναφορᾷ ἄτομον καὶ διάφορον παντός ἄλλου μὴ εἰς τὸ αὐτὸ εἶδος ἀνήκοντος, καὶ ἐν τούτῳ ὑφίσταται ἡ εἰδολογικὴ ἐνότης αὐτοῦ· ἡ ἀτομικὴ ἐνότης ὑφίσταται ἐν τῇ ἀτομικῇ ἰδιότητι ὑπάρχουσα τῷ ἀτόμῳ· διάφορος τῶν ἄλλων ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἶδους· ἡ εἰδολογικὴ ἐνότης ἔχει βᾶσιν τὴν ὀρισμένην οὐσίαν οὐσαν τῷ ὄντι ἰδίαν κατὰ διαφορὰν ὄντων ἄλλου εἶδους· ὀνομάζεται δ' εἰδολογικὴ (κατ' εἶδος) ἐνότης, διότι ἡ οὐσία ἐν ἰδίῳ τινὶ ὄντι εἶναι συγχρόνως τὸ εἶδος, δι' οὗ αὐτὸ ὀρίζεται.

Μεταξὺ ὁμῶς τῆς εἰδολογικῆς (κατ' εἶδος) ἐνότητος καὶ τῆς ἀτομικῆς ὑπάρχει κατὰ τοὺς εἰδολόγους μεγάλη διαφορὰ· ἡ ἀτομικὴ ἐνότης ἀποκλείει πᾶν πλῆθος, τὸ ἄτομον εἶναι ἐν, καθὼ δ' ἐν δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι ἐν ἄλλῳ, οὔτε διπλοῦν οὔτε πολλαπλοῦν, διότι ἡ ἀτομικὴ ἰδιότης δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη πολλοῖς ἀτόμοις· ἡ δ' εἰδολογικὴ (κατ' εἶδος) ἐνότης δὲν ἀποκλείει τὰ πολλὰ, ἀλλὰ δύναται νὰ ὑπάρχη πολλοῖς ἀτόμοις.

Ἐντεῦθεν τεκμαίρονται οἱ εἰδολόγοι, ὅτι ἡ οὐσία αὐτὴ καθ' αὐτὴν εἶναι τι καθόλου ὑπάρχον τοῖς ἀτόμοις πραγματικῶς, καὶ γίνεται ἀτομικὴ· Ἡ καθόλου οὐσία αὐτὴ καθ' αὐτὴν δύναται ἐν τοῖς ἀτόμοις νὰ ᾔῃαι πραγματικὴ, ὡς καθόλου ὅμως προηγείται τῶν ἀτόμων. Ἄρα οἱ εἰδολογικοὶ παραδέχονται ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι καθόλου οὐσίας, καθόλου φύσεις, ποιοῦσιν ἀτομικὰς· ἀρα τὸ καθόλου αὐτοῖς δὲν εἶναι τι τοῦ νοεῖν αἰτιατόν, ἀλλὰ ἀντικειμενικῶς δεδομένον. Ἡ καθόλου ἐνότης δὲν τίθεται τοῖς οὐσίαις ὑπὸ τοῦ νοῦ, ἀλλ' εἶναι αὐτοῖς πρὸ τοῦ νοεῖν δεδομένον ἀντικειμενικῶς. Καὶ ἂν ὁ νοῦς σχηματίζῃ καθόλου ἐννοίας, νοεῖ αὐτάς, αἱ ἐννοιαὶ ὅμως αὗται, εἰ καὶ εἶναι πραγματικαὶ ἐν τοῖς ἀτόμοις, προηγοῦνται τῶν ἀτόμων φύσει· ἐπομένως αἱ καθόλου φύσεις ἐν τοῖς ἀτόμοις ἀτομικαὶ γινόμεναι παρίστανται ἐν τῷ νῷ καθόλου.

Οἱ πραγματικοὶ παραδέχονται διττὴν διαφορὰν, πραγματικὴν καὶ λογικὴν, καθ' ὅσον τὰ ὄντα εἰσὶ διάφορα ἢ ἐν τῷ νῷ ἢ μὴ ἐν ἐαυτοῖς. Οἱ δὲ εἰδολογικοὶ παρά τὴν διττὴν ταύτην διαφορὰν παρέλαβον καὶ εἰδολογικὴν (κατ' εἶδος), ἣν ἔθεσαν μεταξὺ τῆς πραγματικῆς καὶ τῆς λογικῆς διαφορᾶς καὶ ὠνόμασαν διαφορὰν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος. Οἱ πραγματικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι μόνον δυνάμει, ἥτις ὑπάρχουσα τῷ ὄντι γίνεται ἐν τῷ νῷ πραγματικὴ (ἐνεργεία)· ἡ φύσις τοῦ ὄντος, ἣν λαμβάνομεν ἐν τῇ καθόλου ἐννοίᾳ, κατ' αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀντικειμενικῶς καθόλου, ἀλλὰ αὕτη τὸ καθόλου λαμβάνει ἐκ τοῦ νοῦ· ἐπομένως καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ καθόλου καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον τίθεται ἐν τῷ νῷ εἰς τὴν ἑκάστην, ὥστε ὁ νοῦς εὕρισκει τὸν λόγον ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι.

Οί ειδολογικοί λαμβάνουσιν ἐν τοῖς οὖσι ειδολογικὴν (κατ' εἶδος) διαφορὰν μεταξὺ τοῦ καθόλου καὶ τοῦ καθ' ἕκαστον· τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀτομικὴν ιδιότητα ἐκλαμβάνουσι διαφόρους.

Κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ καθόλου ὡς ἐνότητος πρὸς τὰ πολλὰ οἱ σχολαστικοὶ διακρίνουσι τὸ καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν, τῷ σημειοῦν καὶ τῷ εἶναι· (in praedicando significando καὶ essendo). Ὅταν πολλὰ ὄντα ἔχωσι τὸ αὐτὸ ὄνομα ἢ γινώσκονται διὰ τοῦ αὐτοῦ σημείου, τότε τὸ καθόλου εἶναι ἐν τῷ σημειοῦν (in significando)· τὸ καθόλου τῆς ἐννοίας ἀπαιτεῖ, ὥστε τὸ αὐτὸ λέγεται ἢ νοεῖται κατὰ πολλῶν καὶ μάλιστα εἰς τὸ αὐτὸ νόημα, καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν (in praedicando)· τὸ καθόλου δύναται νὰ ἀναγνωρισθῇ, ὅπου τὸ αὐτὸ πραγματικὸν ὑπάρχει ἐν πολλοῖς, καθόλου τῷ εἶναι (in essendo).

Ἐνταῦθα ἀναφέρεται τὸ ζήτημα, ἂν ὑπάρχη ἐν τῷ ὀνόματι καὶ τῷ νῷ ἢ ἐν τοῖς οὖσιν, τουτέστιν ἂν τὰ καθόλου ὑποτίθενται ἐν τῷ κατηγορεῖν, ἐν τῷ σημειοῦν ἢ ἐν τῷ εἶναι; Οἱ μὲν ειδολογικοὶ οἱ περὶ τὸν Σκῶτον παραδέχονται καθόλου ἐν τῷ εἶναι (in essendo), οἱ δ' ὀνομαστικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὰ καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν εἰσι μόνον καθόλου ἐν τῷ σημειοῦν, τουτέστιν ὅτι τὸ καθόλου δὲν κατηγορεῖται κατὰ τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον κατὰ τῶν ἐννοιῶν ἡμῶν, διότι ἐν ὀνομα καὶ μία ἐννοία εἶναι ἡμῖν σημεῖον πολλῶν ὄντων· ἄρα κατ' αὐτοὺς ἀναιρεῖται ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τοῦ καθόλου, καὶ τὸ καθόλου ἐκλαμβάνεται ὡς ἐξ ὑποκειμένου τοῦ νοῦ προϊόν.

Τὰς παραστάσεις καὶ ἐννοίας ἡμῶν ὀνομάζουσιν οἱ ὀνομαστικοὶ φυσικὰ σημεῖα τῶν ὄντων, διότι δὲν ὀρίζονται ὑπὸ τῆς ἐκλογῆς ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὸ φυσικῆς ἐνεργείας τῶν ὄντων εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν.

Τὰ ὄντα παράγουσιν ἐν τῷ νῷ παραστάσεις ὀρισμέναι καὶ ἀόριστοι· αἱ ὀρισμέναι, ὅταν γινώσκωμεν τὸ καθ' ἕκαστον ὅλως, αἱ ἀόριστοι ὅταν δὲν διακρίνωμεν τὸ ἀντικείμενον τῶν ἄλλων αὐτῷ ὁμοίων· π. χ. περὶ τοῦ Σωκράτους, λαμβάνομεν παράστασιν ὀρισμένην, δι' ἧς διακρίνομεν αὐτὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄλλων ἀτόμων, καὶ ἀόριστον, δι' ἧς δὲν διακρίνομεν

αὐτὸν ἄλλων· αἱ ἀόριστοι παραστάσεις εἰσι κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἰδίων, ὀρισμένων, αἱ καθόλου ἐννοιαί.

Κατὰ τοῦτό ἐστι τὸ καθόλου ἴδιον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν· καθόλου δὲ, καθ' ὅσον εἶναι σημεῖον πολλῶν.

Πᾶσα παράστασις καὶ πᾶσα ἐννοία εἶναι τι ἴδιον, ἐὰν θεωρήσωμεν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν ὡς τι· Ἐὰν τοῦτο τὸ ἴδιον ἔχη τὴν ἀναφορὰν ἐκείνην, δι' ἧς γίνεται σημεῖον, εἰς ἐν μόνον ἀντικείμενον, δὲν εἶναι καθόλου (οἶον Σωκράτης)· ἐὰν δὲ τὴν ἀναφορὰν ἐκείνην ἔχη εἰς πολλὰ, εἶναι καθόλου (ἄνθρωπος)· ἄρα ὑπάρχει τι, ὃ λέγεται κατὰ πολλῶν, καθόλου ἐν τῷ κατηγορεῖν· τοῦτο ὁμῶς δὲν εἶναι εἰ μὴ παράστασις τῆς ψυχῆς ἡμῶν, οὐσα κατάλληλος νὰ ἦναι σημεῖον πολλῶν, ἐπομένως τὸ καθόλου εἶναι ιδιότης παραστάσεων.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι οἱ ὀνομαστικοὶ ἐκλαμβάνουσι τὸ καθόλου ἀπλῶς ὡς τι ὑποκειμενικὸν καὶ δὲν ἀναγνωρίζουσι διαφορὰν μεταξὺ ἴδιου καὶ καθόλου, διότι ἡ διαφορὰ ὑποθέτει ἀνυπαρκτὸν πραγματικότητα τοῦ καθόλου· οἱ δ' ὀνομαστικοὶ οὐδ' ἀρχὴν ἀτομικότητος ἀναγνωρίζουσι, διότι αὐτοῖς πᾶν ὄν ἐστιν ἴδιον, ἀρχὴ δὲ νὰ ὑποτεθῇ δύναται, ὅταν τῷ καθόλου ἀποδοθῇ σημασία πραγματικὴ· τοιαύτη ὁμῶς κατ' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει, παρέξ ἐὰν αὐτὴ ἡ πραγματικότης ἐκληφθῇ ὡς ἀρχὴ ἀτομικότητος. Ἡ ὀνομαστικὴ αὕτη θεωρία περιορίζεται ἐντὸς τῆς πείρας, ἡ δὲ κυρίως ἐπιστημονικὴ θεωρία ὡς στερουμένη ἀντικειμένου καθίσταται ἀδύνατος. Ἐὰν τὸ καθόλου δὲν ὑπάρχη ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλ' ἦναι ιδιότης τινῶν παραστάσεων, ἔπεται, ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐν τοῖς οὖσι δὲν ἔχει ἀντικείμενον, καὶ ἐπομένως εἶναι παιδιὰ τῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν ἡμῶν. Ἀλλὰ τὴν συνέπειαν ταύτην οἱ ὀνομαστικοὶ μὴ παραδεχόμενοι ἔλεγον, ὅτι δὲν ἐνοοῦσι τὸ καθόλου κύριον τῆς ἐπιστήμης ἀντικείμενον, ἀλλὰ τὰ καθόλου ὀνόματα καὶ τὰς καθόλου ἐννοίας· ὑπάρχει ὁμῶς οὐχ ἥττον ἐπιστήμη πραγματικὴ, ἐπιστήμη τῶν ὄντων, διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη ἐκτὸς τοῦ νοῦ ἐκεῖνο, ὃ αἱ κοιναὶ ἐννοιαὶ ἐκφράζουσιν· ἀρκεῖ, ὅτι ἐκτὸς τοῦ νοῦ εἰσιν ὄντα πολλὰ ἴδια, ἃ διὰ μιᾶς ἐννοίας σημειοῦνται. Ἐπειδὴ ἡ ἀόριστος πα-

ρήσασιν (ζῳον) δὲν λέγει κατὰ τί τὸ ἐν ζῳον τοῦ ἄλλου διαφέρει, δύναται νὰ ἦναι σημεῖον δι' ὅλα τὰ ζῳα· καὶ ἂν ἐν τοῖς οὖσιν οὐδὲν καθόλου ἐστίν, ἔχομεν ὁμῶς διὰ τῶν παραστάσεων ὡς καθόλου σημείων γνῶσιν περὶ τῶν ὄντων, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπάρχει ἐπιστήμη τῶν ὄντων.

Οἱ εἰδολογικοὶ καὶ ὀνοματικοὶ διαφέρουσιν, ὅτι οἱ μὲν τὰς μορφὰς παραδέχονται ὡς μέσον τῆς γνώσεως τοῦ ἀντικειμένου, οἱ δ' οὐδὲν τοιοῦτον εἶδος ἀναγνωρίζουσι πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως.

Κατὰ δὲ τοὺς πραγματικοὺς καὶ εἰδολογικοὺς τὸ εἶδος εἶστι τὸ δι' οὗ τὸ ἀντικείμενον γινώσκεται· ἀρα τὸ ἀμέσον τῆς γνώσεως ἀντικείμενον δὲν εἶναι τὸ εἶδος, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀντικείμενον τὸ ἐν τῷ εἶδει παριστάμενον· τὸ εἶδος εἶναι τὸ δι' οὗ τὸ ἀντικείμενον γινώσκεται καὶ ἐπομένως δύναται νὰ γνωρισθῇ διὰ λογισμοῦ. Οἱ δ' ὀνοματικοὶ ἀρνοῦνται τὸ εἶδος ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ γνῶσις τελεῖται διὰ τοῦ ὅτι ἡ παράστασις κατὰ τὴν φυσικὴν ιδιότητα αὐτῆς εἶναι ἐπιτηδεῖα εἰς τὸ νὰ παράσχη ἡμῖν τὴν γνῶσιν ἑτέρου. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον τὸ ἀμέσως γινωσκόμενον, ἀλλὰ πρῆτερον πρέπει ἡ παράστασις νὰ γνωρισθῇ, ἵνα ἐξ αὐτῆς ὡς τοῦ σημείου τὸ σημειούμενον γνωρισθῇ, ὡς γινώσκεται πρῶτερον ὁ καπνὸς ἢ τὸ πῦρ.

Ἡ θεωρία ὁμῶς αὕτη εἶναι λίαν ἐπιζήμιος τῇ ἐπιστήμῃ, διότι, ἂν τὸ πρῶτον γινωσκόμενον ἦναι αἱ τῆς ψυχῆς παραστάσεις, ὅλαι αἱ ἐπιστήμαι δὲν ἔχουσι τὸ κύριον ἀντικείμενον αὐτῶν ἐν τοῖς οὖσιν, ἀλλ' ἐν ἡμῖν, ἐν ταῖς παραστάσεσιν ἡμῶν. Ποῦ ὁμῶς τότε τὸ κριτήριον τῆς γνώσεως, ἂν αἱ παραστάσεις ἡμῶν ἦναι σύμφωνοι ἢ ἀσύμφωνοι τοῖς ἀντικειμένοις; ἡ θεωρία αὕτη, ἡ ὀνοματικὴ, ἔφερεν εἰς σκέψιν.

Οἱ πραγματικοὶ, εἰδολογικοὶ καὶ ὀνοματικοὶ παρεδέχοντο, ὅτι δὲν ὑπάρχει πραγματικὴ διαφορὰ μεταξὺ θείας οὐσίας καὶ θεῶν προσόντων· οἱ πραγματικοὶ ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἡ διαφορὰ, ἢ ἐν τῷ νῷ ἡμῶν μεταξὺ θείας οὐσίας καὶ προσόντων ποιοῦμεν, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ νοῦς ἡμῶν εἶναι ἀνίκανος νὰ νοήσῃ τὴν θεῶν οὐσίαν διὰ μιᾶς ἐννοίας, καὶ νοεῖ ἐν μέρει καὶ ἐξ ἀναλογίας· ἡ

διαφορὰ αὕτη οὖσα νοητικὴ ἔχει τὴν βᾶσιν αὐτῆς ἐν τῷ πράγματι.

Οἱ δὲ εἰδολογικοὶ ἰσχυρίζοντο, ὅτι ἔστι μὲν ἐν τῷ θεῷ διαφορὰ, ἡ διαφορὰ ὁμῶς δὲν εἶναι πραγματικὴ· ἡ διαφορὰ τῆς θείας οὐσίας καὶ τῶν προσόντων εἶναι πραγματικὴ· τὰ προσόντα εἶσι πραγματικότητες διαφοροὶ, ἢτοι εἰδικότητες, οὖσαι διαφοροὶ τῆς θείας οὐσίας καὶ ἀλλήλων.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἡ τοῦ Θεοῦ ἀπλότης αἰρεται. Οἱ δ' ὀνοματικοὶ ἀρνοῦμενοι πᾶσαν διαφορὰν τῆς θείας οὐσίας καὶ τῶν προσόντων ἔλεγον, ὅτι ὅλαι αἱ τελειότητές εἶσιν ἐν, ὥστε ἡ ἐννοια μιᾶς περιέχει συγχρόνως ὅλας. Οἱ πραγματικοὶ ἀνεγνώριζον διαφορὰν δυνάμει, οἱ δ' εἰδολογικοὶ ἐνεργείᾳ, οἱ δ' ὀνοματικοὶ οὐδεμίαν. Δειχθείσης δὲ τῆς σχέσεως τῶν πραγματικῶν εἰδολογικῶν καὶ ὀνοματικῶν πρὸς ἀλλήλους πρέπει νὰ γείνη λόγος ἰδίως καὶ περὶ τῆς σχολῆς τῶν ὀνοματικῶν.

14) Ἡ σχολὴ τῶν ὀνοματιστῶν ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Πέτρου Λυρέου μορφωθέντος ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Σκότου (1).

Τὰ καθόλου κατ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχουσιν ἀντικειμενικῶς ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον ἄτομα· διὸ ἡ καθόλου ἐννοια σχηματισθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ οὐδεμίαν ἔχει πραγματικότητα. Τὸ καθόλου εἶναι ἐννοια ἀπλή, οὐδὲν ἕτερον· πᾶν πραγματικὸν εἶναι ἄτομικόν· ἡ ὕλη εἶναι μόνον δύναμις· ὕλη καθόλου, ἀμορφος, δὲν ὑπάρχει. Ἐκερος δὲ ἰδρυτῆς τοῦ ὀνοματισμοῦ φέρεται ὁ Βιλέλμος Δουράνδος ἐκ τοῦ ἁγίου Πορτιάνου ἐν ἔτει 1332 ἀποθανών (2).

Οὗτος ἰσχυρίζετο, ὅτι μόνον καθ' ἕκαστά εἶσι. Τὸ καθόλου καὶ τὸ ἴδιον σημαίνουσι τὸ αὐτὸ, μόνον ὅτι τὸ ἐν ἐκφράζεται ἀόριστος τὸ δὲ ὀρισμένως· τὸ ἀόριστόν ἐστιν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, τὸ ὀρισμένον ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων. Ἡ καθόλου γνῶσις καθὼ ἀόριστος εἶναι συγκεχυμένη· ἡ ἴδια γνῶσις, ἡ ἔχουσα ἀντικείμενον τὸ καθ' ἕκαστον, εἶναι σαφής.

(1) Petri Aureoli Verberii archiep. Aquensis Comment. in quatuor libros sententiarum, Romae 1506—1505.

(2) Durandi de St. Porciano Comment. in magistr. sentent. Paris 1508 Inq. 1508.

Τὸ πρῶτον γινώσκόμενον εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον, ἀπ' αὐτοῦ ὁ νοῦς προβαίνει εἰς τὸ καθόλου.

Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλή, ἀύλος, νοητικὴ, ἢ οὐσιώδης μορφή τοῦ σώματος καὶ χωριστὴ αὐτοῦ· ὡς ἀφθαρτος ἢ ψυχὴ εἶναι καὶ ἀγέννητος· ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθεῖσα ἠνώθη μετὰ τοῦ σώματος.

Τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς διακρίνει τῆς οὐσίας αὐτῆς, τὸν νοῦν ὅμως καὶ τὴν βούλησιν διακρίνει σχετικῶς· δηλαδὴ παραδέχεται μίαν ψυχὴν, ἥτις νοεῖ καὶ βούλεται. Τὴν βούλησιν ὅμως τάσσει ὑπὲρ τὸν νοῦν καὶ τὴν θεμελιούσαν τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν ἐνέργειαν θεωρεῖ ἐνέργειαν τῆς βουλήσεως· τὴν δ' ἐνέργειαν τοῦ νοῦ ὑποθέτει μόνον πρὸς πραγματοποίησιν τῆς βουλήσεως.

Τὸ κακὸν, λέγει, δὲν καταστρέφει τὴν φύσιν, ἀλλὰ ἐλαττώνει καὶ καταστρέφει τὴν εὐχέρειαν κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ, δὲν καταστρέφει ὅμως τὴν δεκτικότητά τοῦ ἀγαθοῦ.

Τὴν θεολογίαν δὲν ἐκλαμβάνει θεωρητικὴν, ἀλλὰ πρακτικὴν ἐπιστήμην, μάλιστα δ' οὐδ' ἐπιστήμην ὡς ἐπὶ τῆς πίστεως στηριζομένην.

Δουράνδος δ' ὁ νεώτερος ἐπεχείρησε ν' ἀναιρέσῃ τὰς δόξας τοῦ Δουράνδου, τοῦ πρεσβυτέρου.

15) Ἡ δὲ σχολὴ τῶν ὀνοματικῶν προῆλθεν ἐκ τῆς σχολῆς τῶν φραγκισκάνων, εἰς ὧν τὸ τάγμα ἀνῆκε καὶ Βιλέλμος ὁ Ὀκκαμος, ὃς τὴν ὀνοματικὴν θεωρίαν κυρίως θεμελιώσας ἀνεπτυξε καὶ ἐσυστηματοποίησεν.

Ὁ Ὀκκαμος ἤκουσε τοῦ Ι. Σκώτου, ἐδίδασκε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἐν Παρισίοις τὴν θεολογίαν, συνηγόρησεν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τοῦ Πάπα, ἐφ' οὗ διωκόμενος ἀπέθανεν ἐν Γερμανίᾳ τῷ 1347.

Ἐκτὸς τῶν κατὰ τοῦ Πάπα Ἰωάννου XXII συνέγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλία καὶ τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου, λογικὴν καὶ ἄλλα (1).

(1) Quil. Occam, quodlibeta septim, Paris 1487. Argent. 1491. Sum-

Ὁ Ὀκκαμος διακρίνει γνῶσιν αἰσθητικὴν καὶ νοητικὴν, τὴν δ' αἰσθητικὴν ἐκλαμβάνει ὡς τὴν οὐσιώδη ὑπόθεσιν τῆς νοητικῆς· ἢ γνῶσις ἡμῶν ἀπὸ τῆς πείρας ἀρχομένη προβαίνει εἰς τὴν νοητικὴν γνῶσιν.

Ὁ Ὀκκαμος δὲν ἀποδίδει, ὡς οἱ πραγματικοὶ, τὴν ἐποπτικὴν γνῶσιν τῇ αἰσθήσει, τῷ δὲ νῷ τὴν ἀφαιρετικὴν, ἀλλ' ἀναγνωρίζει ἐποπτικὴν γνῶσιν τῶν αἰσθητῶν οὐ μόνον τῇ αἰσθήσει, ἀλλὰ καὶ τῷ νῷ, καὶ τὴν ἐποπτικὴν καὶ ἀφαιρετικὴν γνῶσιν διακρίνει ἐν τῇ γνώσει τοῦ νοῦ.

Ἡ ἐποπτικὴ τοῦ νοῦ γνῶσις ἔχει ἀντικείμενον τὸ ἴδιον· ἄρα παρέχει ἀμέσων γνῶσιν τοῦ ὄντος ἢ μὴ ὄντος πράγματός τινος· ἔλαι αἱ κατὰ συμβεβηκὸς ἀλήθειαι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐποπτικὴν γνῶσιν τοῦ νοῦ· ἢ ἀφαιρετικὴ γνῶσις τοῦ νοῦ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ ὄντος ἢ μὴ ὄντος πράγματός τινος καὶ ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς ιδιότητος τοῦ συγκεκριμένου ἀντικειμένου· διὰ τῆς ἀφαιρετικῆς γνώσεως οὔτε τὴν ὑπαρξίν τινος γινώσκομεν, οὔτε ἀληθείας σαφεῖς.

Δύναται τις ὅμως νὰ παραδεχθῇ εἰς τὰ αἰσθητὰ τοιαύτην ἐποπτικὴν τοῦ νοῦ γνῶσιν, καὶ ἂν ἐπαρκεῖ ἢ αἰσθητικὴ γνῶσις μετὰ τῆς ἀφαιρετικῆς εἰς πλήρη γνῶσιν τοῦ αἰσθητοῦ;

Τὴν λύσιν τούτου τοῦ ζητήματος παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ πείρα· ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς πείρας συμπεραίνομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν οὐ μόνον γνῶσις τῆς αἰσθήσεως ἐποπτικὴ, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ, καὶ ὅτι ἀμφότεροί εἰσιν οὐσία διάφοροι· ἐκ τοῦ λόγου, διότι πρέπει καὶ ἢ χωρισθεῖσα ψυχὴ ἀπὸ τοῦ σώματος νὰ ἔχῃ ἐποπτικὴν γνῶσιν περὶ τῶν ὄντων· αὕτη ὅμως πρέπει νὰ ἴσται νοητικὴ· ἐκ τῆς πείρας, διότι τὸ νήπιον, ὃ οὐδεμίαν

ma totius logicae, Paris 1488. Venet. 1591. Oxon. 1675. Quaestiones in libros Physicorum, Argent. 1491. 1506. Quaestiones et decisiones in quatuor libros sententiarum, Lugd. 1495. Centilogium theologicum, 1496. Expositio aurea super totam artem veterum, videlicet in Porphyrii praedicatoria et Arist. praedicamenta, Bononiae 1496 καὶ ἄλλα συγγράμματα.

Περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ Rottberg, Occam et Luther, in den Stud. καὶ Kr. Jahrg. 1839.

ἔχει γνῶσιν περί τινος ἀντικειμένου, ἔχει αἰσθητικὴν τινὰ ἐποπτικὴν γνῶσιν αὐτοῦ· ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι πρὸς πλήρη γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου μόνῃ ἢ αἰσθητικῇ ἐποπτεία δὲν ἀρκεῖ, ἀλλὰ πρέπει καὶ ἡ τοῦ νοῦ ἐποπτικὴ γνῶσις νὰ προστεθῇ.

Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι τὸ πρῶτον γινωσκόμενον ἔστι τὸ καθ' ἕκαστον, διότι ἡ ἐποπτικὴ γνῶσις ἔχει ἀντικείμενον τὸ πραγματικόν, καὶ τὸ πραγματικόν ἐκτὸς ἡμῶν ἔστι πάντοτε ἴδιον· ἐν δὲ τῇ ἀφαιρετικῇ γνώσει τὸ πρῶτον γινωσκόμενον ἔστι τὸ καθόλου καὶ ἀόριστον.

Ἐν τῇ περὶ τοῦ καθόλου θεωρίᾳ ζητεῖ ὁ Ὄκκαμος ν' ἀναίρεσῃ τὰς τῶν πραγματικῶν δόξας. Οἱ πραγματικοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ καθόλου (ὁ ἄνθρωπος) ὑφίσταται ἐν ἑαυτῷ καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι διάφορον τοῦ ἴδιου (τοῦ τινὸς ἀνθρώπου) καὶ ἐν αὐτῷ, καθ' οὗ κατηγορεῖται. Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη, ὅτι τὸ καθόλου ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ νοῦ πραγματικῶς, εἶναι ἡμαρτημένη. Ὁ Ὄκκαμος ἀποδεικνύει ὅτι ὅπερ ἔστιν ἀριθμῶν, ἐν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη πολλοῖς, διότι ἐὰν τὸ καθόλου ἦτο ἐκτὸς τοῦ νοῦ πραγματικόν, ἔπρεπε καὶ ἀριθμῶν νὰ ἦναι ἐν καθ' αὐτὸ καὶ ἐπομένως ἴδιον, ἄτομον, διότι τὸ καθόλου θὰ ἦτο οὐσία καθ' αὐτὸ καὶ καθὸ οὐσία ἴδιον· οὐδὲν ἴδιον ὅμως δύναται νὰ ὑπάρχη συγχρόνως πολλοῖς οὐσίαι· ἐτι δὲ ἐὰν τὸ καθόλου αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἦτο οὐσία, θὰ ἦτο καὶ ἀνευ τῶν ἀτόμων, ὅπερ ἀλογον· οὐδὲν ἄτομον ἠδύνατο νὰ ἦναι ἀντικείμενον δημιουργίας ἐκ μηδενός· διότι, ἐπειδὴ τὸ καθόλου γίνεται οὐσία τοῦ ἀτόμου, δὲν δημιουργεῖται ὅλως ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' ἐξ ἄλλου ὑπάρχοντος, δηλαδὴ τοῦ καθόλου· τέλος οὐδὲν τῶν ἀτόμων, ἐὰν τὸ καθόλου ἦτο ἐν ἑκάστῳ ἀτόμῳ ὅλως, ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ ὁ θεὸς χωρὶς νὰ συγκαταστραφῶσι καὶ τὰ ἄλλα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα, ὅτι τὸ καθόλου εἶναι μὲν πραγματικόν, δὲν διακρίνεται δὲ πραγματικῶς τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ κατ' εἶδος, εἶναι κατὰ τὸν Ὄκκαμον ἀνυπόστατος, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι τὸ αὐτὸ συγχρόνως εἶναι καθόλου καὶ ἴδιον· κατὰ ταύτην τὴν δόξαν ὅμως ἢ φύσις εἶναι καθόλου, ἢ ἀτομικὴ διαφορά ἴδιος, ἐπομένως ἀμφότεραι δὲν δύνανται νὰ ἦναι ἐν καὶ

ταύτῳ· ἡ διαφορά ἀμφοτέρων δὲν πρέπει νὰ ἦναι κατ' εἶδος μόνον, ἀλλὰ μᾶλλον πραγματικῇ. Ἐὰν ἡ κοινὴ φύσις ἦτο ἢ αὐτὴ μετὰ τῆς διαφορᾶς τῆς ἀτομικῆς καὶ διάφορος αὐτῆς κατ' εἶδος μόνον, θὰ ἦσαν τόσαι καθόλου φύσεις, ὅσαι ἀτομικαὶ διαφοραὶ, καὶ ἐὰν τοῦτο, οὐδεμία φύσις καθόλου θὰ ὑπῆρχε πλέον, ὃ ὑποτίθεται.

Ἐὰν δὲ ἡ φύσις ἦναι ἢ αὐτὴ τῇ ἀτομικῇ διαφορᾷ, δὲν ἠδύνατο, ὡς ἐκείνη, νὰ κατηγορηθῇ κατὰ πολλῶν, ἐπομένως οὐδ' αὐτὴ δύναται ὡς καθόλου φύσις νὰ ὑπάρχη πολλοῖς οὐσίαι.

Ἡμαρτημένην δὲ θεωρεῖ ὁ Ὄκκαμος καὶ τὴν δόξαν, ὅτι τὰ ὄντα πραγματικῶς μὲν εἰσὶν ἀτομικά, νῶ δὲ καθόλου, διότι ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὸ πρᾶγμα, τουτέστιν αὐτὸ πρέπει νὰ ἦναι καὶ νὰ μείνῃ κατὰ τὸν νοῦν.

Ὁ Ὄκκαμος ἀναίρων τὰς δόξας ταύτας καθιστᾷ τὸ καθόλου ἐξ ὑποκειμένου· τὸ καθόλου εἶναι ἀπλῶς τοῦ νοῦ προϊόν· οὐδὲν καθόλου ἔστιν ἀντικειμενικῶς πραγματικόν, ἀλλὰ μόνον ἴδιον. Ὁ νοῦς νοεῖ ἀντικείμενον ὡς ἀτομικόν· ὁ νοῦς ὅμως δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ καὶ ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς τοῦ ἀντικειμένου δριστικότητος καὶ νοεῖ ὡς ἀόριστον· ὅταν δὲν διακρίνῃ αὐτὸ τῶν ἄλλων ἀτόμων, τότε ἔχει τὴν ἀφαιρετικὴν γνῶσιν, ἥτις εἶναι καθόλου· ἀρα τὸ καθόλου ἀνάγεται μόνον εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ νοῦ, καὶ μόνον ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ ἀφαιρέσει ἔχει σημασίαν.

Τὸ καθόλου κατὰ τὸν Ὄκκαμον εἶναι σημεῖον φυσικῶν πολλῶν ὄντων ἐν τῷ νῶ. Τὸ καθόλου κατηγορεῖται κατὰ πολλῶν, τίθεται ὡς σημεῖον πολλῶν, ὡς ἰδέα ἐν τῇ ψυχῇ ἔστιν ἴδιόν τι. Κατὰ τὸν Ὄκκαμον αἱ ἔννοιαι γένους καὶ εἶδους δὲν εἶναι τι ἐν τῇ τῶν ὄντων οὐσίᾳ δεδομένον, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἢ διάκρισις ἀνάγεται εἰς τὸ ὑποκειμενικόν νοεῖν· ἢ καθόλου ἔννοια δύναται νὰ ἦναι μᾶλλον ἢ ἥττον καθόλου, δηλαδὴ δύναται ὡς σημεῖον νὰ ὑπόκηται πλείοσιν ἢ ὀλιγωτέροις οὐσίαι.

Ἐκτε τούτων καὶ ἄλλων ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ καθόλου οὐδεμίαν ἔχει ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότητα, ἀλλ' ὅτι μόνον τὸ ἀτομικόν εἶναι πραγματικόν. Τὸ καθόλου καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι πραγματικόν, ἀλλὰ σημεῖον ὑποκειμενικῶν πολλῶν ὄντων, καὶ

έπομένως ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸ ἴδιον, αἱ δὲ καθόλου ἔννοιαι ἐφαρμόζονται ἐν τῇ πραγματικῇ ἐπιστήμῃ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ πᾶν ἴδιον δὲν δύναται νὰ νοηθῇ καθ' αὐτὸ, ζητεῖ ἡ ἐπιστήμη καθόλου σημεῖα, ἃ ὑπόκεινται πολλοῖς οὐαὶ πρὸς κτῆσιν τοῦ σκοποῦ των.

Αἱ ἰδέαι κατὰ τὸν Ὀκκαμον δὲν εἶναι ἡ θεία οὐσία, διότι αὕτη εἶναι ἐνότης ἀπόλυτος· αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι τι ἐν τῷ θεῷ πραγματικόν, ἀλλ' ὁ νοῦς ἀντιλαμβανόμενος ἀντικειμένου τινὸς παρὰ τὴν ψυχὴν σχηματίζει ἐν αὐτῇ ὁμοίον τι, ὃ θεωρεῖ ὡς πραγματικόν· διὸ αἱ καθόλου ἔννοιαι εἰσιν ὡς σημεῖα ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ἐπομένως τὸ καθόλου δὲν εἶναι τὸ πραγματικὸν τῶν ὄντων· διὰ τοῦτο καὶ αἱ τοῦ θεοῦ ἰδέαι δὲν εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἀντικείμενα τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ὡς τὰ πρωτότυπα, καθ' ἃ γίνονται τὰ ὄντα. Ἐπειδὴ δ' ἄλλα ὄντα δὲν δύνανται νὰ δημιουργηθῶσιν εἰ μὴ καθ' ἕκαστα, παριστῶσιν αἱ ἰδέαι μόνον ἄτομα, οὐδὲν καθόλου, οὔτε γένος οὔτε εἶδος (Oec. I, sent. dist. 35. qu. 5).

Ἐπειδὴ πραγματικὸν εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον, τὸ δὲ καθόλου ἐξ ὑποκειμένου πραγματικόν, ἐπόμενον ἦτο νὰ τραπῶσιν εἰς τὸ ἐμπειρικόν, εἰς τὴν αἴσθησιν, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται τὸ πραγματικὸν τῆς γνώσεως· διὰ τοῦτο κατ' αὐτὸν ὁ νοῦς διὰ τῆς αἰσθήσεως λαμβάνει τὴν ὅλην τοῦ νοεῖν, καὶ μόνη ἡ παρατήρησις εἶναι ἡ βᾶσις τῆς πραγματικῆς γνώσεως· ἄρα τὰς καθόλου ἔννοιαις ὑπελάμβανε πεποιημένον τι καὶ αὐθαίρετον. Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη τὴν μὲν ἐξ ὑποκειμένου γνώσιν ἐκλόνησε, τὴν δ' ἐξ ἀντικειμένου ὅλως ἀδύνατον κατέστησεν.

Ὁ Ὀκκαμος ἀμφιβάλλει περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρωπίνου νοεῖν, περιορίζει τὸν κύκλον τῶν ἀληθειῶν, ἐνὶ λόγῳ δείκνυσι τάσιν σκεπτικῆν· ἡ σκέψις ὅμως τοῦ Ὀκκάμου ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν φυσικὴν τοῦ ἀνθρώπου γνώσιν, περὶ ἣν δυσπιστῶν καταφεύγει εἰς τὴν πίστιν.

Περὶ δὲ θεολογίας συμφωνῶν ταῖς ἄλλοις σχολαστικοῖς λέγει, ὅτι ἡ γνώσις ἡμῶν περὶ θεοῦ δὲν εἶναι ἀμεσος, ἀλλ' ἔμμεσος, διὰ τῶν δημιουργημάτων. Τὸν θεὸν γινώσκομεν ἀφαιροῦντες ἀπὸ

τῶν δημιουργημάτων ἐννοίας τινὰς, οἷον ὄν, οὐσίαν, δικαιοσύνην, ἀγαθότητα κτλ., καὶ τούτας εἰς τὸν θεὸν ἐφαρμόζομεν· ἄρα τὸν θεὸν δὲν γινώσκομεν ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ, τουτέστι διὰ τῶν ἐννοιῶν, ἃς εἰς τὸν θεὸν ἐφαρμόζομεν, ἵνα δι' αὐτῶν ὡς σημείων τὸν θεὸν καὶ τὴν οὐσίαν του δηλώσωμεν· διὰ τοῦτο ἡ γνώσις ἡμῶν περὶ θεοῦ δὲν εἶναι ἀπλή, ἀλλὰ σύνθετος, διότι αὐτὴν κτῶμεν ὡς κατηγοροῦντες τὰς ἐννοίας κατὰ τοῦ θεοῦ.

Ὁ κύκλος τῆς φυσικῆς περὶ θεοῦ γνώσεως κατ' Ὀκκαμον εἶναι στενός· διὸ ὅλα ἀνάγονται εἰς τὴν πίστιν. Αἱ περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξεις παρέχουσι κατ' Ὀκκαμον πιθανότητα μόνον· ὁ θεὸς οὔτε ὡς ποιητικὸν αἴτιον οὔτε ὡς τελικὸν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ· ἐπομένως ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ ἀποδείξεις εἶναι ἔργον τῆς πίστεως, διότι μόνη ἡ πίστις παρέχει γνώσιν ἀσφαλῆ.

Ἡ περὶ γνώσεως τοῦ Ὀκκάμου θεωρία ἔφερεν εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν ἀνέτρεψεν.

Ἄλλ' ἡ σκεπτικὴ τάσις τοῦ Ὀκκάμου δείκνυται καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ.

Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι αἴθερος οὐσία καὶ πνευματικὴ, δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ· αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς οὔτε τῆς οὐσίας αὐτῆς οὔτε ἀλλήλων εἶσι διάφοροι· ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ ἀφ' ἑαυτῆς· κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν καὶ διαφόρως ὀνομάζεται.

Ἡ βούλησις εἶναι ὑπὲρ τὸν νοῦν· ἡ δὲ ἐλευθερία ἀνήκει οὐ μόνον τῇ βουλήσει, ἀλλὰ καὶ τῷ νῷ· ἡ βούλησις εἶναι δύναμις ἐνεργητικὴ, ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως δὲν ἀποδείκνυται ἐκ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς πείρας· ἐν δὲ τῇ ἐξ ἀπακλύψεως θεολογίᾳ πολλὰ παράδοξα ἀναφέρει ὁ Ὀκκαμος.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιλογίας πανταχοῦ ἀπεικονίζεται· ἀποβλέπει εἰς ἀναρῆσιν τῆς φυσικῆς γνώσεως, ἣν οἱ σχολαστικοὶ ἐκαλιέργησαν, καὶ εἰς ἀγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πίστιν.

16) Οἱ περὶ τὸν Ὀκκαμον καὶ οἱ ἐναντιοὶ αὐτοῦ.

Ἡ θεωρία τοῦ Ὀκκάμου ἔχει πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ πολλοὺς ἐναντίους.

Ἐν ταῖς τοῦ Ὀκκάμου ὁπαδοῖς συναριθμεῖται ἡ Ἰωάννου Γου-
δαμ γράφας ἑρμηνείαν εἰς τὰς ἀποφάνσεις τοῦ Λομβάρδου καὶ
πᾶσαν διαφορὰν τῶν θείων προσόντων ἀρνούμενος καὶ πᾶσαν
πραγματικὴν διαφορὰν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς.

Καὶ Ἀρμάνδος Βωβοάρος 1340 ἀποθανών.

Ὁ Ἄγγλος Ῥοβέρτος Ὀλκότος, Γρηγόριος Ῥίμινης.

Διάσημος δὲ τῶν τοῦ Ὀκκάμου μαθητῶν ἦτο Ἰωάννης Βου-
ριδάνος καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παρισίοις καὶ πρύτανις
ἐν ἔτει 1327· πολλὰ τοῦ βίου του εἰσι σκοτεινά· συνέγραψεν
ἑρμηνείας εἰς τὰ λογικὰ, φυσικὰ, μεταφυσικὰ καὶ ἠθικὰ βιβλία
τοῦ Ἀριστοτέλους (1).

Τὴν τῶν ὀνοματικῶν θεωρίαν ἀσπαράμενος δὲν ἀναγνωρίζει
διαφορὰν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἀλλήλων καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ
ψυχὴ ὀνομάζεται νοῦς ὡς νοοῦσα, βούλησις ὡς βουλομένη· διὸ
ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι ιδιότης τινὸς ψυχικῆς δυνάμεως, ἀλλ' ἡ
ψυχὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἐλευθερία· τὴν ἐλευθερίαν ἡ ψυχὴ ἔλαβε παρὰ
θεοῦ. Ἐντεῦθεν ἐτεκμαίρετο, ὅτι ἡ βούλησις δὲν ἦτο μᾶλλον
ἐλευθέρα τοῦ νοῦ· διότι τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως τῶν αὐτῶν
ὄντων, τῆς αὐτῆς ψυχῆς, δὲν δύναται ἡ βούλησις νὰ ᾖ μάλ-
λον ἐλευθέρα τοῦ νοῦ, διότι θὰ ἦτο μᾶλλον ἐλευθέρα αὐτῆς,
ὅπερ ἐστὶν ἀλόγον· ἀρα ἡ ψυχὴ εἶναι ἐλευθέρα κατ' ἀναφορὰν
πρὸς τε τὴν βούλησιν καὶ τὸν νοῦν· ἡ βούλησις εἶναι ἐξηρτη-
μένη ἐκ τοῦ νοῦ· ὡς ὁ νοῦς κρίνει, οὕτως ἡ βούλησις ἐνεργεῖ·
ὁ νοῦς ὁμῶς κατ' αὐτὸν ἰσταται ὑπὲρ τὴν βούλησιν, διότι ὁ
νοῦς ἰσταται ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὸ ὑπέρτατον ἀντικείμενον,
ἡ δὲ βούλησις ἐν ἐμμέσῳ, διὰ τοῦ νοῦ· διὸ καὶ ἡ μεγίστη τοῦ
ἀνθρώπου εὐδαιμονία δὲν ὑφίσταται ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῆς βουλή-
σεως, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ νοῦ, ἐν τῇ τελείᾳ περὶ τοῦ θεοῦ γνώσει.

Ἄλλος δ' ὀνοματικὸς ἐπίσης διάσημος ἦν Πέτρος Ἀλλιάκος
γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1350 καὶ ἀποθανών 1425.

(1) Ioh. Buridan, summa de dialectica Par. 1487. Compendium lo-
gicæ, Ven. 1489. quaestiones in octo libros phys. de anima, parva
naturalia, Par. 1516. in Arist. metaphys. Paris 1518. quaest. in de-
cem libros ethic. Par. 1449.

Τὰ οὐσιώδη συγγράμματά του εἰσὶν ἑρμηνεία εἰς τὰς ἀπο-
φάνσεις τοῦ Λομβάρδου καὶ ἡ περὶ ψυχῆς πραγματεία αὐτοῦ (1).

Ὁ Πέτρος διακρίνων προσόντα θεῖα, λογικὰ καὶ τέλεια ἐνοεῖ
θεῖα προσόντα ἀπλᾶ ὀνόματα ἢ σημεῖα, λογικὰς ἐννοίας, τέ-
λεια ἐκείνας τὰς ἐννοίας, αἱ εἰσι βάσεις τῶν ὀνομάτων καὶ ἐν-
νοιῶν.

Αἱ ἰδέαι κατὰ τὸν Πέτρον εἰσὶν αὐτὰ τὰ ὄντα· ἐπομένως αἱ
ιδέαι τῶν ὄντων δὲν εἶναι ἡ θεῖα οὐσία· διὸ ἐν τῷ θεῷ εἰσι τό-
σαι ἰδέαι, ὅσα ὄντα εἰσὶν· διὸ ἐν τῷ θεῷ εἰσι μόνον ἰδέαι τῶν
καθ' ἕκαστα, διότι μόνον καθ' ἕκαστα δημιουργοῦνται· τὸ δὲ
καθόλου σχηματίζεται ὑποκειμενικῶς ἐν τῷ νῷ ἡμῶν.

Ὁ Πέτρος δίδων πλείονα βεβαιότητα ταῖς παραστάσεσιν ἢ
τοῖς αἰσθητοῖς δείκνυσι καὶ οὗτος τάσιν σκεπτικὴν· ἐπίσης δὲ
μετὰ Ὀκκάμου ἰσχυρίζετο, ὅτι αἱ ἀποδείξεις οὐδεμίαν ἔχουσιν
ἀποδεικτικὴν ἀξίαν, ἀλλ' εἰσὶν ἀποδείξεις πιθανότητος μόνον.

Ὀνοματικοὶ δ' ἦσαν καὶ ἕτεροι, Νικόλαος Αὐτρικούριας, Ἰωάν-
νης Μερικούριας, Κλιμίτονος Λαγγλέιος καὶ ἄλλοι πολλοὶ, ἐν αἷς
καὶ ὁ Γαβριὴλ Βιέλιος, ὃς ἔσχατος τῶν σχολαστικῶν καλεῖται
καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1495.

Ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν (2) ἐκθέτει τὴν τοῦ Ὀκκάμου
θεωρίαν ζητῶν καὶ οὗτος νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ καθόλου δὲν εἶναι
ἀντικειμενικῶς πραγματικόν, ἀλλὰ φυσικὸν σημεῖον· ἐνὶ λόγῳ
ἐν ἅπασιν ἔπεται τῷ Ὀκκάμῳ, διαφέρει δὲ μόνον ὅτι τὴν ὀνο-
ματικὴν θεωρίαν ἐσυστηματοποίησεν.

Ἡ δ' ὀνοματικὴ θεωρία ἀπηγορεύθη τοῦ νὰ διδάσκηται· ἡ
ἀπαγόρευσις αὕτη ἀνηρέθη αὐθις ἐν ἔτει 1481 ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Ἡ ὀνοματικὴ ὁμῶς θεωρία ἔληξεν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς τῶν ἐπι-
στημῶν ἀναγεννήσεως· ἡ ἐμπειρία τῶν νεωτέρων χρόνων στη-
ρίζεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἐφ' ἧς καὶ ἡ ὀνοματικὴ θεωρία
ἀλλ' ἡ ἐμπειρία τῶν νεωτέρων χρόνων προέβη περαιτέρω.

(1) Petri de Aliaco quaestiones super quatuor libros sentent., Ar-
gent. 1490. tractatus et sermones 1490.

(2) Bielii collectorium ex Oceano super quatuor libr. sent. Sub.
1495.

Ἐναντίοι δὲ τοῦ Ὀκκάμου ἦσαν ἰδίως οἱ πραγματικοί, Βάλτερος Βουρλέϊγος, Θωμάς Στρασσοῦργιος, Μαρσίλειος Ἰγγενος καὶ ἄλλοι.

Κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ δέκατον πέμπτον αἰῶνα ὑπῆρξαν ἄνδρες, οἵτινες τὸ ἐπικίνδυνον τῆς τῶν ὀνοματικῶν θεωρίας γνωρίζαντες ἐτήρουν τὴν τῶν πραγματικῶν. Εἰς τούτων τῶν ἀνδρῶν ἦτο Βάλτερος Βουρλέϊγος Ἄγγλος γεννηθεὶς τῷ 1275, συμμαθητὴς τοῦ Ὀκκάμου.

Οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσὶν ἐρμηνεῖαι εἰς τὴν λογικὴν, φυσικὴν, μεταφυσικὴν, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους.

Κατὰ τοῦ ὀνοματικοῦ συστήματος ἀντιτάσσει δύο τινα, πρῶτον μὲν ὅτι ἐκτὸς τοῦ νοῦ ἡμῶν ὑπάρχει τι μὴ ἴδιον, δεύτερον δὲ ὅτι πᾶν καθόλου δὲν εἶναι ἀπλῆ ἔννοια τοῦ νοῦ. Ὁ πρῶτος τῆς φύσεως σκοπὸς, λέγει, εἶναι ἐκτὸς ἡμῶν· ὁ δὲ κύριος τῆς φύσεως σκοπὸς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἴδιον τόσον, ὅσον εἰς τὸ καθόλου, εἰς τὸ εἶδος· ἄρα τὸ καθόλου, τὸ εἶδος, ὑπάρχει ἐκτὸς ἡμῶν, δὲν εἶναι ἀπλοῦν τοῦ νοῦ προϊόν· ἐκεῖνο, ὃ ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία ζητεῖ, εἶναι ἐκτὸς ἡμῶν πραγματικόν· ἡ ἐπιθυμία ἀναφέρεται εἰς τὸ καθόλου, διότι ὁ διψῶν ἢ πεινῶν ὀρέγεται ποτοῦ καὶ φαγητοῦ ἐν γένει καὶ οὐχὶ ἴδιου.

Τὸ εἶδος καὶ τὸ ἄτομον, λέγει, πρέπει εἰς τὸ αὐτὸ γένος νὰ ὑπάγωνται· τὸ ἄτομον (Σωκράτης) ἀνάγεται εἰς τὸ γένος τῆς οὐσίας ἐπομένως καὶ εἰς τὸ εἶδος, δι' οὗ ἡ ὀριστικότης τοῦ Σωκράτους ἐκφράζεται. Ἐάν τις ὁμῶς ὑποθέσῃ, ὅτι τοῦτο τὸ εἶδος εἶναι ἔννοια ἀπλῆ, ἀπλοῦν τοῦ νοῦ προϊόν, δὲν εἶναι πλεον οὐσία, ἀλλὰ κατηγορημα, διότι πᾶσα ἔννοια καθὸ ὑποκειμενικὴ τοῦ νοῦ ἐνέργεια εἶναι κατηγορημα, συμβεβηκὸς τῆς ψυχῆς.

Ὁ Βάλτερος ἠσχολήθη περὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Καὶ ὁ Ἰωάννης Βακονόρπιος πρεσβεύων τὴν πραγματικὴν θεωρίαν ἀντέλεγεν ἐν πολλοῖς τῷ Θωμᾷ Ἀκυνάτῃ τῷ Ἀθήρῳ ἐπόμενος.

Καὶ ὁ Θωμάς Στρασσοῦργιος (Ἀργεντίνος) ἦν πραγματικὸς τῷ Λιγιδίῳ Κολόνα ἐπόμενος.

Καὶ ὁ Μαρσίλειος Ἰγγενος ὄν πραγματικὸς νέον δείκνυσιν οὐδέν.

Κατὰ τὸν 14 καὶ 15 αἰῶνα Θωμισταὶ ἦσαν Βερνάρδος ἐξ Ἀβέργης, Πέτρος Παλούδης καὶ Ἰωάννης Καπλέολος· πρὸ πάντων δὲ καὶ Ῥαῦμοῦνδος Σαβοῦνδος καὶ Ἰωάννης Γέρσων ἔχοντες καὶ τι ἴδιον.

Ῥαῦμοῦνδος Σαβοῦνδος ἰατρός Ἰσπανός, καθηγητὴς τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Τουλούσης (1437) κατέστη διάσημος διὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ θεολογίας. Ἐν τούτῳ τῷ συγγράμματι λέγει, ὅτι εἰσὶ δύο βιβλία, τὸ τῆς φύσεως καὶ τὸ τῆς ἱερᾶς γραφῆς, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὴν ἀλήθειαν.

Τὸ βιβλίον τῆς φύσεως περιέχει ὅλας τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως· διὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ δύνανται αἱ ἀλήθειαι νὰ εὑρεθῶσι λογικῶς. Τοῦτο ζητεῖ κυρίως ἡ φυσικὴ θεολογία αὐτοῦ νὰ κατορθώσῃ, δηλαδὴ νὰ ἀποδείξῃ ὅλας τὰς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ τοῦ λόγου ἐκ τῶν προτέρων· καὶ ἐπειδὴ τὸ βιβλίον τῆς φύσεως εἰσάγει εἰς τὴν ἱερὰν γραφὴν, θέλει ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἱερᾶς γραφῆς· διὰ τοῦτο δὲν ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τοῦ λόγου ζητῶν νὰ ἀποδείξῃ διὰ τοῦ λόγου ἐκ τῶν προτέρων τὸ ὅλον περιεχόμενον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀληθὴς θρησκεία.

Αὕτη ἡ μέθοδος αὐτοῦ εἶναι λογικὴ· εἰσὶν ὁμῶς καὶ ἰσχυρισμοὶ κατὰ τοῦ λόγου, ὡς ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἡ τριάς εἶναι ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ ἐκ μόνου τοῦ λόγου δὲν ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως.

Ὁ Σαβοῦνδος λέγων, ὅτι ἡ τριάς, ἡ ἐνανθρώπησις, δὲν εὑρίσκειται διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως, ἐνοεῖ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις καὶ πίστις πρέπει νὰ προηγηθῶσι τοῦ λόγου, ἵνα οὗτος εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐκ τῶν προτέρων γνῶσιν τῶν χριστιανικῶν μυστηρίων, ὃ ἔστι τὰ μυστήρια τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν παράγονται ἐκ τοῦ λόγου πρὶν ἢ δοθῶσιν ἐξ ἀποκαλύψεως· ἀποκαλυφθέντα ὁμῶς δύναται ὁ λόγος νὰ παραγάγῃ, διότι καθί-

σταται δια τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς πίστεως ἱκανός. Ἡ θεωρία τοῦ Σαβούνδου ὑποθέτει τὴν τοῦ Ἄνσελμου, Οὐγιωνος, Θωμά Ἀκρινάτου καὶ ἄλλων καὶ συνέχεται ἐν τοῖς δόγμασι μετ' αὐτῶν.

Διὰ τῆς περὶ φύσεως θεωρίας ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν ἢ φύσιν εἶναι κλίμαξ, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀναβαίνει εἰς ἑαυτὸν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῇ ἐκτὸς φύσει διακρίνει τέσσαρας βαθμίδας, τὴν τῶν ὄντων καὶ ζώντων, τὴν τῶν ὄντων, ζώντων καὶ αἰσθανομένων, καὶ τὴν τῶν ὄντων, ζώντων, αἰσθανομένων, νοούντων καὶ ἐλευθέρως βουλομένων. Αἱ βαθμίδες αὗται δεικνύουσι τὴν τῶν ἀνοργάνων, τὴν τῶν φυτῶν, τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἄνθρωπος ἐρευνῶν τὴν διαφορὰν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἄλλων ὄντων γινώσκει ἑαυτὸν.

Πάντα ἐνοῦνται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ δ' ἐνώσεις αὕτη τῶν ὄντων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑποθέτει αἷτιον ὑπεράνω τοῦ ἀνθρώπου, ὃ τὴν ἐνωσιν παρήγαγεν· διὰ τοῦτο πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀναγνωρίσῃ ἕνα Θεὸν ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ ἑαυτοῦ.

Ἐπειδὴ ὅλα αἱ ιδιότητες δίδονται τοῖς οὐσι παρὰ Θεοῦ, πρέπει ὁ Θεὸς ταύτας νὰ ἔχῃ τελείας, καὶ ἔχει οὐκ ὀκνην. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλοῦς, τὸ ὄν αὐτοῦ ὡς ὄν ὁ Θεὸς ἀποκλείει πᾶν μὴ ὄν ἀποκλείων δὲ τὸ μὴ ὄν εἶναι ἀναρχος, ἀτελεύτητος, ἀίδιος, ἀφθαρτος· ὁ Θεὸς ἐνεργεῖα ὄν ἀποκλείει πᾶσαν δύναμιν, διότι αὕτη περιλαμβάνει τὸ μὴ ὄν· διὸ ὁ Θεὸς εἶναι ἀμετάβλητος, ἀπόλυτως τέλειος.

Ὁ Θεὸς ἀποκλείων τὸ μὴ ὄν ἔχει ἐξ ἀνάγκης τὸ ὄν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ ὄν τῶν δημιουργημάτων. Τοῦτο ὁμῶς πηγάζει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, τουτέστι τὰ ὄντα δημιουργοῦνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μηδενός. Ἐπειδὴ τὰ ὄντα ἐκ τοῦ μηδενός, συμμίσγεται αὐτοῖς ἀναγκαιῶς τὸ μὴ ὄν, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα ἔχουσιν ἀναγκαιῶς ιδιότητας ταῖς τοῦ Θεοῦ ἀντιθέτους, δηλ. περιορισμὸν, σύνθεσιν, τὸ εὐμετάβλητον, τὸ ἕγχρονον. Τὰ ὄντα ὁ Θεὸς παρήγαγεν ἐξ ἐλευθέρως βουλήσεως καὶ ἐν γνῶσει, εἰδώς. Ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη, ἔχει ἀρχὴν· ἐπειδὴ ἀρχὴν, ἔχει καὶ τέλος, σκοπὸν, ἵνα μετάσχῃ τῆς τοῦ Θεοῦ τελειότητος.

Ὁ Σαβούνδος παραδέχεται διττὴν γένεσιν, φυσικὴν καὶ τεχνικὴν. Ὁ Θεὸς ἐγέννησε τὸν υἱὸν ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, τὸν δὲ κόσμον ὡς ἔργον τεχνικόν· ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ γέννησις ὑποθέτει τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν, προέρχεται ἐν τῷ Θεῷ ἐξ ἐνός ὁ προσωπικὸς λόγος, ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ προσωπικὴ ἀγάπη· καὶ αὕτη εἶναι ἡ τριαδικὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ.

Περὶ δὲ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως αἱ τοῦ Σαβούνδου ἰδέαι δὲν διέφερον τῶν ἰδεῶν τῶν σχολαστικῶν. Ὁ ἄνθρωπος ὑπερέχει τῶν ἄλλων κατὰ τε τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν.

Καὶ περὶ πτώσεως καὶ λυτρώσεως πραγματευόμενος ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ λογικῶς, καὶ τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήρια ἐκ τοῦ λόγου παράγων τεκμαίρεται τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλήθειαν.

Ἡ χριστιανικὴ θεωρία τὴν πίστιν θεωρεῖ πρῶτον καὶ τὸν λόγον ὕστερον, τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως ὑποθέτει πρὸ πάσης λογικῆς συζητήσεως· ὁ δὲ Σαβούνδος ἀπ' ἐναντίου ζητεῖ ἐκ τῶν προτέρων διὰ τοῦ λόγου νὰ κατασκευάσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ἔπειτα νὰ συζητήσῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανισμοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐκκλησία τὴν ὁδὸν ταύτην τοῦ Σαβούνδου ἀπεδοκίμασεν.

Ἰωάννης Γέρσων ὁ μυστικιστὴς ἐγεννήθη τῷ 1368, ἐσπούδασε καὶ ἐδίδαξεν ἐν Παρισίοις καὶ ἀπέθανε τῷ 1429. Τὰ συγγράμματα τοῦ Γέρσωνος εἰσι φιλοσοφικά, θεολογικά, ἠθικά, ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, μυστικὴ, ἀσκητικὴ κλ. οὐσιωδέστερα δ' εἰσὶν ἡ μυστικὴ αὐτοῦ θεολογία καὶ τινὰ ἄλλα (1).

Ὁ Γέρσων ζητήσας νὰ ἐπαναγάγῃ ἀπὸ τῆς θεωρίας εἰς τὸν μυστικισμὸν περιγράφει τὴν μυστικὴν θεολογίαν ὡς ἔκτασιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν Θεόν, ὡς ἐπὶ τῆς πείρας στηριζομένην γνῶσιν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Γέρσων ζητεῖ νὰ συνδυάσῃ τὸν πραγματισμὸν μετὰ τοῦ ὀνοματισμοῦ. Ὁ Γέρσων παραδέχεται, ὅτι τὸ γινωσκόμενον ἐν τῷ γινώσκοντι ὑπάρχει κατὰ τρόπον τοῦ γινώσκοντος, ἐπομέ-

(1) Gersonis opera, Colon. 1483. Paris 1521, 1606. Antv. 1706. Περὶ Γέρσωνος πραγματεύονται Engelhardt 1823. Lecuy 1835. Jourdain, 1838. C. Schmidt 1839. Mettenleiter, 1857. καὶ I. B. Schwab Würzb. 1859.

ως ὅτι πρέπει νὰ ὑποτεθῇ διαφορὰ μεταξύ τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἰδανικοῦ τῶν ὄντων. Τὰ ὄντα ἔχουσιν ἕτερον ὄν (πραγματικόν), καὶ ἕτερον ὄν (ἰδανικόν) ἐν τῷ γινώσκοντι. Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ἐν ἡμῖν ἐννοία εἶναι τι ἕτερον τοῦ νοουμένου, ὅτι τὸ νοηθὲν ἐν τῇ ἐννοίᾳ λαμβάνει ἄλλον τρόπον τοῦ ὄντος καὶ ἄλλον ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι, διότι τὸ νοοῦν ἀντιλαμβάνεται τῆς καθαρᾶς οὐσίας τῶν ὄντων, καὶ διὰ τοῦτο ταυτά εἰσιν ἐν αὐτῷ ὡς ἀβλαβήτα ἀμετάβλητα, ἐν αὐτοῖς δ' εἰσιν εὐμετάβλητα, ὕλικά, συμβεβηκότα· ἐντεῦθεν ἐξάγει ὁ Γέρσων, ὅτι τὸ ἰδανικόν δὲν εἶναι ἐν τοῖς οὐσίᾳ ἐκτὸς τοῦ νοῦ, ἀλλ' εἶναι διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ τῶν ὄντων ἀντιλαμβανομένου πνεύματος. Τὰ ἀπὸ τῶν ὄντων ἀφαιρούμενα δὲν εἶναι ἐν τοῖς οὐσίᾳ, ὡς ὁ ἀφαιρῶν νοῦς νοεῖ· τουτέστι τὰ ὄντα ἐν ἑαυτοῖς δὲν εἶναι καθόλου, ὡς ὁ νοῦς αὐτὰ νοεῖ, δηλαδή καθόλου· ἀρὰ τὰ ὄντα δὲν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀμετάβλητον, τὸ ἀναγκαῖον καὶ αἰδίον, ἀλλὰ μόνον ἐν ταῖς ἰδέαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν.

Οἱ εἰδολογικοὶ ἠμάρτησαν, διότι δὲν ἔλαβον ὑπ' ἑψιν τὴν ιδιότητα, ἣν αἱ ἐννοίαι ἡμῶν διὰ τῆς τοῦ πνεύματος φύσεως λαμβάνουσι· διὰ τοῦτο συγχέουσι τὸ ἐν τοῖς οὐσίᾳ ὄν, τὸ πραγματικόν, καὶ τὸ ἐν τῷ γινώσκοντι πνεύματι, τὸ ἰδανικόν· διὰ τοῦτο ἀπατῶνται νομίζοντες, ὅτι ἔστι τι αἰδίον, ἢ δὲν εἶναι ὁ Θεός, καὶ τέλος ἦτι ὁ Θεός εἶναι τὸ ἰδανικόν ἐν τοῖς οὐσίᾳ, δηλαδή ἡ κυρίως οὐσία των. Ὁ Γέρσων θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ τηρηθῇ μεταξύ τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἰδανικοῦ ἐσωτερικὴ ἀναφορὰ, ὅτι δὲν πρέπει αἱ ἐννοίαι νὰ ἐκληφθῶσι φαινόμενα τοῦ πνεύματος μόνον ἀνευ ἀναφορᾶς εἰς τὸ ἀντικείμενον, ὅτι πρέπει ἐσωτερικὴ ἀναφορὰ νὰ τηρηθῇ τῆς καθόλου ἐννοίας καὶ τοῦ πράγματος ἐκτὸς ἡμῶν.

Τὸ καθόλου δὲν εἶναι μὲν ἐν τοῖς οὐσίᾳ, ἔχει ὅμως τὴν βᾶσιν αὐτοῦ ἐν τῷ καθ' ἑκάστων· τὸ καθόλου δὲν εἶναι πλάσμα τοῦ νοῦ ἀπλοῦν· τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας εἶναι ἡ οὐσία τῶν καθ' ἑκάστα· καὶ ἂν ὁ νοῦς γινώσκει, ὅτι πολλὰ ὄντα κατ' οὐσίαν συμφωνοῦσι, τοῦτο εἶναι αὐτῷ τὸ ἐξ ἀντικειμένου αἴτιον.

Οἱ εἰδολογικοὶ δὲν τηροῦσιν ἐσωτερικὴν ἀναφορὰν τῆς ἐννοίας πρὸς τὸ ὄν· διὰ τοῦτο τὴν ἐννοίαν ἐκλαμβάνουσιν αἰεὶ ὡς φαινόμενον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς λογικῆς δὲν ἐξέρχονται· διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ καθόλου ἀφαιροῦσι πᾶσαν πραγματικότητα καὶ ἀρνοῦνται τὸ καθόλου, διότι εἶναι τὸ ἀναγκαῖον καὶ αἰδίον· καὶ ὅμως τὰ ὄντα ἔχουσιν ἐν τῷ Θεῷ ὡς ἐν ἡμῖν τὸ ἰδανικόν αὐτῶν ὄν· ἐν τῷ Θεῷ εἰσιν αἱ ἰδέαι τοῦ καθόλου καὶ τοῦ ἰδίου.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι ὅτι ὁ Γέρσων ἐξήτει τὸν ὀνοματισμὸν καὶ εἰδολογισμὸν νὰ συνδυάσῃ διὰ τοῦ πραγματισμοῦ.

Ὁ Γέρσων χωρισμὸν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς θρησκείας δὲν παρεδέχετο, διότι ὁ χωρισμὸς ἀναιρεῖ ἀμφοτέρας, ἀλλ' ὅτι ἡ φιλοσοφία λαμβάνει διὰ τῆς θεολογίας πλήρη ἀσφάλειαν· ἡ φιλοσοφία διὰ τῆς περὶ κόσμου θεωρίας δύναται νὰ γνωρίσῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, δὲν δύναται ὅμως νὰ γνωρίσῃ πότε ὁ κόσμος ἤρξατο, οὐδὲ περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως, διότι ταῦτα γινώσκονται ἐξ ἀποκαλύψεως· ἡ θεολογία χρῆται τῇ φιλοσοφίᾳ ὡς θεραπαινίδι· ἡ πίστις προηγείται τῆς γνώσεως καὶ εἶναι ὑπὲρ αὐτήν.

Ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλή, ἀμερῆς, πνευματικὴ, μετὰ δὲ τοῦ σώματος ἡ μορφή καὶ τὸ κινεῖν.

Ἡ ψυχὴ ἔχει δυνάμεις, αἵτινές εἰσιν οὐσίᾳ αἱ αὐταὶ μετ' αὐτῆς, διάφοροι δ' αὐτῆς μόνον κατ' ὄνομα· κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς λαμβάνει διαφόρους ὀνομασίας, αἵτινές εἰσιν αἱ δυνάμεις. Περὶ δὲ δυνάμεων ὁ Γέρσων συμφωνεῖ τῷ Οὐγῶνι καὶ Ριχάρδῳ καὶ Βοναβεντούρα. Τούτοις συμφώνως διακρίνει ὁ Γέρσων τριπλῆν τῆς γνώσεως μορφήν, τὴν παράστασιν (cogitatio) τῆς αἰσθητῆς γνώσεως, τὴν μελέτην (meditatio) τοῦ λόγου καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ καθαρῷ νοῦ (contemplatio).

Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς παραστάσεως ὑψαῖται εἰς τὴν νόησιν καὶ ἀπ' αὐτῆς εἰς τὴν θεωρίαν. Ἐν ταύταις ὅμως ταῖς ἰδέαις τοῦ Γέρσωνος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρωθῶσιν αἱ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας ἐλλείψεις· οὐδ' αἱ τοῦ Ραϋμόνδου Σαβούνδου (1) παρατηρήσεις ἠδύναντο ταύτας τὰς ἐλλείψεις ν' ἀνα-

(1) Raymundi liber naturae (theologia naturalis) 1488. 1496. 1507.

πληρώσωσιν. Πολλὰ τῶν τοῦ Σαβούνδου παρατηρήσεις περὶ τῆς φυσικῆς θεολογίας εἰσὶν ὅμοιαι ταῖς τοῦ Καντίου, ὅλα ὅμως ταῦτα ἦσαν δοκίμια πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, τὰ ὁποῖα ὅμως ἀπέτυχον.

17) Μετὰ δὲ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας συνεβάδιζε καὶ ὁ τοῦ μέσου αἰῶνος μυστικισμὸς, ὃς ἀποπλανηθεὶς ἐγένετο παραίτιος αἱρέσεων καὶ ἀποπλανήσεων.

Οἱ μυστικισταὶ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Γερμανοὶ ὄντες συνέγραφαν γερμανιστί, διότι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐκήρυττον γερμανιστί.

Πρῶτος ἰδρυτὴς τοῦ Γερμανικοῦ μυστικισμοῦ ἦτο Μείστερος Ἐκκαρτος γεννηθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἐν Σαξωνίᾳ· ἐπὶ τινα χρόνον ἐδίδαξεν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἐν Παρισίοις, ἔπειτα ἐν Σαξωνίᾳ καὶ Στρασβούργῳ. Ὁ Ἐκκαρτος περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Τριθεμίου ὡς ἔμπειρος ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἀριστοτελικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ νοῦν λεπτὸν ἔχων καὶ εὐγλωττίαν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀμέσως ἐφημισθησαν ὡς ἀπάτας περιέχοντες, καὶ αὐτὸς κατηγορηθεὶς ἐπὶ αἱρέσει ἠναγκάσθη νὰ ἀποσύρῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1329.

Ὁ Θεὸς κατὰ τὸν Ἐκκαρτον εἶναι ὄν ἀπλοῦν, ὑπὲρ πᾶν πρᾶσον, ἐπέκεινα ὄντος, ἐπέκεινα οὐσίας· ἐν τῷ Θεῷ ἀναιροῦνται πᾶσαι αἱ διαφοραί. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται ὅτι ἐλήφθη ἐκ τῆς νέας Πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Καίτοι ὁ Ἐκκαρτος τὸν Θεὸν θεωρεῖ ἀπλοῦν, ὑποθέτει ὅμως διαφορὰν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων προσώπων. Τὴν θεότητα ἐκλαμβάνει ἀδιαφορίαν, ἀκίνητον, ὡς σκότος, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς εἶναι κεκρυμμένος, ἀγνωστός· ἐν τῷ σκότει τοῦ Θεοῦ ὄντος φαίνεται τὸ φῶς τοῦ πατρὸς, ὃς τὴν οὐσίαν του γινώσκων γεννᾷ ἐν τῇ αὐτοῦ γνώσει τὸν υἱόν, καὶ ἑαυτὸν ἐν τῷ υἱῷ ἀγαπῶν ποιεῖ συγχρόνως μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ τὸ πνεῦμα· οὕτως ὁ Θεὸς ἐγένετο τρισυπόστατος.

1509. Περὶ αὐτοῦ πραγματεύονται Holberg, 1843, Matzke, 1846. M. Hülser, 1851, C. Kleiber, 1856 κτλ.

Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ ὄν τὸ ἔχον ἐν ἑαυτῷ πάντα. Ὅταν ὁ πατήρ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸν αἰδίου λόγον ἐκφράσῃ, ταυτέστι τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐκφράζει ἐν τῷ λόγῳ καὶ πάντα τὰ ὄντα· ὁ θεῖος λόγος εἶναι συγχρόνως ἡ ἐνιαία ἰδέα πάντων τῶν ὄντων· ἐν τῷ λόγῳ ἐξέφασε πάντα τὰ ὄντα ἀνευ ἀρχῆς καὶ τέλους. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι φῶς, ὃ φωτίζει ἀεὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐν τούτῳ τῷ φωτὶ καὶ πάντα τὰ ὄντα εἰσὶν ἐν φῶς (1).

Ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀνευ ὄντος ὑπὲρ ὄν, καὶ διὰ τοῦτό ἐστι πάντα τὰ ὄντα. Τὰ ὄντα εἰσὶν ἐν αὐτῷ ἐν ὄν, ἐν ἀδιάκριτον· ὁ Θεὸς εἶναι τὸ καθόλου ὄν πληροῦν καὶ περιέχον πᾶν ἴδιον· ἐν τῷ Θεῷ ὡς τῷ καθόλου ἀναιροῦνται τὰ ἴδια. Τὰ ἴδια ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ καθόλου λαμβάνουσι σύστασιν ἴδιαν. Ἐν τῷ Θεῷ τὰ ὄντα εἰσὶν ἀνευ τόπου καὶ χρόνου, ἀδιαίρετα καὶ ἐν, ἐν δὲ τῇ πραγματικότητι ἔγχωρα καὶ ἔγχρονα, διηρημένα καὶ διάφορα.

Ἐν δὲ τούτοις τὸ σύστημα τοῦ Ἐκκαρτου φαίνεται πανθεϊστικόν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸν Θεὸν ὁ Ἐκκαρτος βούλεται ὑπερβατικὸν ἐκτὸς πάσης φύσεως καὶ οὐχὶ φύσιν, οὐδ' ἔγχρονον, οὐδ' ἔγχωρον, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα, ἀμικτον, ἀμορφον, ἀγέννητον καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

Ὁ Ἐκκαρτος ἰσχυρίζεται δημιουργίαν ἐκ τοῦ μηδενός, ἐπειδὴ ὅμως ἀναγκαίαν, ἰσχυρίζεται καὶ τὸν κόσμον αἰδίου, διότι θεωρουμένης τῆς δημιουργίας ἀναγκαίας θεωρεῖται καὶ ὁ κόσμος αἰδίου. Ἐὰν ὅμως ἡ δημιουργία ἀναγκαία καὶ αἰδίου ὑποτεθῇ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ κυρίως δημιουργία ἐκ τοῦ μηδενός.

Τὸ θεῖον ῥέει, κατ' αὐτὸν, εἰς πάντα, ἐπομένως πάντα εἰσὶν ὁ Θεός· ἐπομένως τὸ δημιουργοῦν καὶ δημιουργούμενον δὲν διακρίνονται οὐσίᾳ ἀλλήλων· διὰ τοῦτο κατὰ τρόπον Νεοπλατωνικὸν τὴν σχέσιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ ὄντα θεωρήσας ἐνέπεσεν εἰς τὸν πανθεϊσμόν.

Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου συντελοῦσα ὡς μέσον πρὸς γέννησιν τοῦ υἱοῦ εἶναι ἀναγκαία· διὸ διακρίνει διττὴν γέννησιν τοῦ

(1) Eckhardts predigten im Anhang zu den Predigten Taulers. Basel. 1521.

υίου τοῦ Θεοῦ, μίαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ Θεοῦ καὶ ἑτέραν διὰ τῆς ἐκτὸς δημιουργίας.

Καὶ τὴν ψυχὴν ἐκλαμβάνει ἀπλήν, μορφήν τοῦ σώματος παρὰ Θεοῦ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν. Ἡ ψυχὴ ἔχει δύο ὀφθαλμοὺς, τὸν τῆς αἰσθήσεως καὶ τὸν τοῦ λόγου· ἐν τῇ ψυχῇ ἔστι τι ἐσωτερικόν, ὃ ὀνομάζεται νοῦς αὐτῆς, πνεῦμα, ἐσωτάτη οὐσία, ἐν αὐτῇ ἐνοικεῖ ὁ Θεός· ὡς ἐν τῷ Θεῷ, οὕτως ἔστι καὶ ἐν τῇ ψυχῇ τὸ θεμέλιον, ἀνάλογον τῷ θεμέλιῳ τοῦ Θεοῦ. Τὸ θεμέλιον τοῦτο εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς ψυχῆς, ὃ ἔστι τὸ θεμέλιον εἶναι εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ· ὁ Θεός προφέρει τὸν λόγον αὐτοῦ ἄμεσως εἰς τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς· τοῦτο τὸ τῆς ψυχῆς θεμέλιον, πνεῦμα, εἰσδύει εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ αὐτός ἐστιν ἐν ἀπλοῦν, οὔτε πατήρ, οὔτε υἱός, οὔτε ἅγιον πνεῦμα. Πόθεν ὁμῶς ὁ ἐσωτερικός τοῦ θεμελίου τῆς ψυχῆς σύνδεσμος μετὰ τοῦ θεμελίου τῆς ψυχῆς; Ὁ Ἐκκαρτος δοξάζει, ὅτι τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς εἶναι θείας οὐσίας, τουτέστι τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ εἶναι οὐσία τὰ αὐτά· ἐντεῦθεν καὶ ὁ νέος Πλατωνισμὸς φαίνεται καὶ ἡ Κάββαλα, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ πανθειστικὴ θεωρία αὐτῶν.

Ἐν τῇ ψυχῇ ἔστι διττὸν, ἀδημιούργητον καὶ δημιουργηθὲν· τὸ ἀδημιούργητόν ἐστι τὸ πνεῦμα, τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς, ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ δημιουργηθὲν εἶναι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς.

Ὁ ἄνθρωπος διὰ φυσικῆς γνώσεως δὲν δύναται νὰ ἐποπτεύσῃ τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ τοῦ πνεύματος· ἡ ψυχὴ ἐν τῷ πνεύματι ἐποπτεύει τὸν Θεόν ἄμεσως, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ μυστικῇ ἐποπτεῖα συνταυτίζεται ἡ γνώσις τῆς ψυχῆς καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ· ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ εἶναι εἰς (Prodigtien ἐν τῷ αὐτῷ)· διὰ τῆς ταυτότητος τῆς γνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τῆς θείας γινώσκονται τὰ ἅντα ἐν τῇ ἀληθεῖ οὐσίᾳ αὐτῶν, διότι ταῦτα γινώσκονται ἐν τῷ Θεῷ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐν ταύτῃ τῇ μυστικῇ ἐποπτεῖα συνίσταται ἡ καλουμένη τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γέννησις.

Ἐπειδὴ ὁ Ἐκκαρτος τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐκλαμβάνει τὴν αὐτὴν, ἐκλαμβάνει καὶ τοὺς ἀνθρώπους τέκνα Θεοῦ. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ σύστημα αὐτοῦ δείκνυται πανθει-

στικόν· καὶ οὐ μόνον ἐν τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γεννήσεως, ἢ θεωρίαν ἀπεδοκίμασεν ἢ ἐκκλησία, διότι κατ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος γίνεται θεός· ὡς ἐπίσης ἀπέρριψεν ἡ ἐκκλησία καὶ τὴν περὶ ἐνανθρωπήσεως θεωρίαν αὐτοῦ.

Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Ἐκκαρτος, εἰσῆλθεν εἰς τὸ σῶμα, ἵνα καθαρῶς τὸ δὲ σῶμα εἶναι πρόσκομμα τῆς ἀνωτέρας ζωῆς τῆς ψυχῆς· ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ὑπερνικήσῃ τοῦτο τὸ πρόσκομμα διὰ μυστικῶν ἀσκήσεων· ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ ἐλευθερωθῇ οὐ μόνον τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῶν δυνάμεων καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ αὐτῆς τῆς βουλήσεως καθὼ καὶ τούτων δυνάμεων, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὸ καθαρὸν θεμέλιον, ὃ ἀποτελεῖ τὴν ἰδίαν οὐσίαν αὐτῆς· ἐν τῷ θεμέλιῳ τούτῳ ῥίπτεται ὅλως εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐς αἰὲν μείνῃ ἐν αὐτῷ· ἐν τούτῳ ὑψίσταται ἡ ἀθανασία αὐτῆς· οὐχὶ κατὰ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἐν ἡμῖν ἀθάνατον, ἀλλὰ μόνον τὸ τῆς ψυχῆς θεμέλιον, ὃ ἔστι θεῖον· ἡ ψυχὴ ἀπορρέει ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸ θεμέλιον αὐτοῦ· μόνον τὸ τῆς ψυχῆς θεμέλιον εἰσέρχεται εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ· ἡ ψυχὴ βυθίζεται εἰς τὸν ἀπειρον ὠκεανὸν τῆς θείας οὐσίας χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ τὴν μυστικὴν ἀτομικότητα αὐτῆς· καὶ ἐν τούτῳ ὑψίσταται ἡ οὐσία τῆς προσωπικῆς ἀθανασίας.

Τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς εἶναι τι ἄμεσως θεῖον· μόνον καθ' ὅσον ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ ἐν ἰδίᾳ δυνάμειν εἶναι δημιουργικὴ. Ἐνταῦθα ὁμῶς ὁ Ἐκκαρτος δὲν φαίνεται ἀκόλουθος, διότι κατὰ τὴν πανθειστικὴν θεωρίαν δὲν διατηρεῖται ἡ προσωπικὴ ἀθανασία, ὡς ἀνακολούθως ἰσχυρίζεται. Ἡ μυστικὴ τοῦ Ἐκκαρτου εὔρεν ὁπαδοὺς πολλοὺς, ὡς Ἰωάννην τὸν Ταύλερον, Ἐρρίκον Σουσον, Ἰωάννην Ρουϋνσβρόκκιον καὶ ἄλλους.

Ὁ Ἰωάννης Ταύλερος (γεννηθ. τῷ 1290 ἀποθαν. 1316) τῷ Ἐκκαρτῷ ἐπάμενος διακρίνει τὸν Θεόν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ θεμέλιον. Τὸ θεμέλιον διακρίνει τῶν προσώπων καὶ ἐκλαμβάνει ὡς ἔρημον ἀκατάληπτον, ὡς σκότος ἄρρητον, ὃ ὁμῶς αἴθρις εἶναι τὸ ἀληθὲς φῶς τοῦ Θεοῦ (Taul. Predigt. ἐν τῷ αὐτῷ). Ὁ πατήρ βλέπων εἰς τὸ θεμέλιον γεννᾷ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξέρχεται ἐξ

ἀμφοτέρων. Ὁ Θεός, λέγει, εἶναι πάντα, καὶ πάντα ἐν τῷ Θεῷ εἶσιν αὐτός ὁ Θεός, ὃς μεταδίδει ἑαυτὸν ἐξ ἀγαθότητος πᾶσι, καὶ ἐπομένως ὁ Θεός ἐστὶν ἐν πᾶσιν.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ταύλερον εἶναι τριπλοῦς, ἐξωτερικός, ἐσωτερικός καὶ τρίτος ὁ ψυχικός· ὁ ἐξωτερικός εἶναι αἰσθητικός, ὁ ἐσωτερικός λογικός καὶ ὁ τρίτος ψυχικός· καὶ οἱ τρεῖς ὅμως εἶσιν εἷς ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο διακρίνονται ἐν τῷ ἄνθρωπῳ ἡ αἰσθητικότητα, ὁ λόγος καὶ ἡ καθαρὰ οὐσία τῆς ψυχῆς· τὴν οὐσίαν ταύτην τῆς ψυχῆς ὀνομάζει ὁ Ταύλερος καὶ σπινθήρα τοῦ λόγου καὶ ἐσωτάτην οὐσίαν αὐτῆς, καὶ αὐτὴν λέγει καὶ θεμέλιον αὐτῆς. Τοῦτο τὸ θεμέλιον εἶναι κεκρυμμένον τῇ ψυχῇ καὶ ἀπερρήν ἀπὸ τοῦ θεμελίου τοῦ Θεοῦ· μόνος ὁ Θεός δύναται νὰ ἐνοικῇ ἐν αὐτῷ· ἐν αὐτῷ ἡ ψυχὴ ἐστὶ θεοειδής· τὸ θεοειδές καθίσταται ἐν τῇ ψυχῇ ζῶν, ἅμα ἐν τῷ τοῦ Θεοῦ θεμελίῳ γεννηθῆ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ γεννήσει ἐν τῷ θεμελίῳ τῆς ψυχῆς ὑφίσταται ἡ μυστικὴ ζωὴ.

Ὁ λόγος δὲν παρέχει τὴν ἀληθῆ γνῶσιν· ἡ λογικὴ γνῶσις εἶναι ἀγνοια μᾶλλον ἢ γνῶσις· ἵνα τὸ θεῖον φῶς ἀνατείλῃ, πρέπει ἡ λογικὴ γνῶσις νὰ ἀπορρίφθῃ· οὕτω μόνον κέκτηται ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, τὴν μυστικὴν ἐποπτεῖαν.

Ἴνα ἡ ψυχὴ ἔλθῃ εἰς αὐτὴν, ἵνα γείνη ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ ἐν αὐτῇ, πρέπει νὰ ἐπανέλθῃ ἀπὸ τῶν ἐκτός, καὶ εἰς ἑαυτὴν ἐπανελθοῦσα νὰ ἐγκαταλείψῃ ἑαυτὴν καὶ τὰς γνώσεις αὐτῆς καὶ εἰς τὸ θεμέλιον βυθισθῆ, ἐν ᾧ ἡ εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω γεννᾶται ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ· ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀναιρέσῃ τὴν βούλησιν αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἡ μὲν ἀνθρωπίνη πάσχῃ, ἡ δὲ θεία ἐνεργῇ. Ὄταν ὁ Θεός εἰσέλθῃ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἐνεργῇ, γεννᾶται ἐν αὐτῇ ὁ υἱός· ὁ Θεός γεννᾶ τὸν υἱὸν ἐν τῇ ψυχῇ· ἡ ψυχὴ ἐνοῦται μυστικῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ τῆς ψυχῆς θεμελίῳ εἶναι συγχρόνως ἡ ἐνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐν ταύτῃ τῇ θεῷ γεννήσει σύρεται ἡ ψυχὴ εἰς τὸ ἱερὸν σκότος τοῦ Θεοῦ θεμελίου· τὸ ἅγιον πνεῦμα χέει ἑαυτὸ ὑπὲρ τὴν ψυχὴν ἀγάπην ἀνεκφραστον καὶ χαρὰν· ἡ ψυχὴ φέρεται ὑπὲρ πᾶσαν γνῶσιν, ὑπὲρ ἑαυ-

τὴν, ὁ Θεός γεννᾶται ἐν τῷ ἄνθρωπῳ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ Θεῷ, ἡ ψυχὴ γίνεται μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν, ὁ ἄνθρωπος γίνεται Θεός, καὶ αὕτη εἶναι ἡ μεγίστη αὐτοῦ μακαριότης.

Τὸ θεμέλιον τῆς ψυχῆς εἶναι ταῦτόν μετὰ τοῦ Θεοῦ· διὰ τῆς ταυτότητος τοῦ θεμελίου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ θεμελίου τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πραγματικὴ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἀναγέννησις δυνατή. Πάντα εἰς τὸν Θεὸν ἐπανερχόμενα ἀναλύονται· τὸ ἐγὼ ὅμως τοῦ πνεύματος δὲν ἀναλύεται, ἀλλ' εἰσέρχεται εἰς τὸ θεῖον σκότος, τὸ θεῖον θεμέλιον· ἀνακολούθως ἐξ ἅπαντος, διότι καὶ τοῦτο τὸ σύστημα εἶναι πανθειστικόν.

Ἐντεῦθεν φανερὴν εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Ταυλέρου εἶναι ἀκριβῆς ἀντιγραφὴ ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐκκάρτου.

Ἐρρίκος δ' ὁ Σούσος (γεννηθεὶς 1300 ἀποθανὼν 1365) ἐπίσης τῷ Ἐκκάρτῳ ἐπόμενος ἐκλαμβάνει τὸν Θεὸν ἀπλοῦν, ζῶντα, λογικόν· ἐν τῷ βυθῷ ῥέει ἡ τριάς τῶν προσώπων εἰς ἑνωσιν αὐτῶν, ὅλα τὰ ὄντα εἶσιν ἐν τῷ Θεῷ αὐτός ὁ Θεός, ὃς ἐστὶ τὸ καθόλου, καὶ ὡς τοιοῦτος περιέχει τὰ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς αὐτός ἐστὶν ὡς τὸ καθόλου.

Ἐκτε τούτων καὶ ἄλλων ἀποδείκνυται, ὅτι καὶ τούτου ὁ μυστικισμὸς προῆλθεν ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Ἐκκάρτου. Σύγχρονος τοῦ Σούσου ἦτο Ἰωάννης ὁ Ρουίνσβρόκκιος (γεννηθεὶς 1293 ἀποθανὼν 1381), ὃς ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ Θεός εἶναι οὐσία ὑπὲρ τὰ ὄντα, ὁ ἀνεξάντλητος βυθός· ἐξ αὐτοῦ ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος ἐλευθέρως ἐκ τοῦ μηδενός· ὁ Θεός ἐστὶ φύσει εἷς ἐν τρισὶ προσώποις.

Ἐν τῇ ψυχῇ παραδέχεται τρία, τὸ αἰσθητικόν, τὸ λογικόν καὶ τὸ πνευματικόν, ἅ εἶσιν οὐσία ἐν· ὁ Θεός ἔδωκε τῇ ψυχῇ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἡ δ' εἰκὼν εἶναι ὁ υἱός· ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται πρὸς τὸν Θεὸν κατ' αὐτὸν δι' ἐνεργητικῆς ζωῆς, ἐσωτερικῆς καὶ ἐποπτικῆς. Ταῦτα τὰ τρία στάδια τῆς μυστικῆς ζωῆς ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς· ἡ ἐνεργητικὴ ζωὴ εἰς τὸ αἰσθητικόν, ἡ ἐσωτερικὴ εἰς τὸ λογικόν καὶ ἡ ἐποπτικὴ εἰς τὸ ἐποπτικόν.

Ἐντεῦθεν δὴλον, ὅτι καὶ ὁ Ρουίνσβρόκκιος ἐπρέσβευε τὰς

αὐτὰς ἀρχὰς, ὡς καὶ ἄλλοι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος μυστικισταί.

Ἄλλὰ καὶ ἡ «Γερμανικὴ Θεολογία» κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα συγγραφείσα θεμελιούται ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν.

Κατ' αὐτὴν τὸ τέλειον ὄν περιέχει πάντα, καὶ ὄν ἀμετάβλητον, ἀκίνητον, κινεῖ καὶ μεταβάλλει πάντα. Ἐν πᾶν ἐστὶν ἐν καὶ τὸ ἐν πάντα.

Καὶ τοῦ κόσμου ἡ δημιουργία παρίσταται ἀναγκαία· κατὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμα.

Ἡ Γερμανικὴ Θεολογία περιέχει οὐ μόνον ἰδέας πανθεϊστικῆς, ἀλλ' αὐτὰς συνδέει καὶ μετὰ τοῦ δυαδισμού, διότι θέτει τὸ φυσικὸν καὶ ὑπερφυσικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀντιθέτως· διὸ τὸ φυσικὸν ὡς ἀντίθετον ὑποθέτουσα τῷ ὑπερφυσικῷ ἐκλαμβάνει τὴν φύσιν καὶ τὸ κακὸν ἐν. Ἐν τῷ ἠθικῷ κακὸν ἐκλαμβάνει ἡ Γερμανικὴ Θεολογία ὡς ἀπειθειαν πρὸς τὸν Θεόν· ἡ ἀπειθεια ἔχουσα ἀναφορὰν εἰς τε τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἐγὼ εἶναι ὡς πρὸς τὸν Θεὸν πτώσις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς πρὸς τὸ ἐγὼ δὲ τὸ κακὸν, ἐξοδος τῆς ἰδίας βουλήσεως ὑπὲρ τὴν Θείαν.

Ἐν τῷ ἠθικῷ κακῷ ἀντίθετον εἶναι τὸ ἠθικὸν ἀγαθόν, ἡ ὑπακοὴ τῷ Θεῷ· ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἰδέα εἶναι πανθεϊστικὴ.

Μετὰ τῶν προτέρων μυστικιστῶν διακρίνει τρεῖς βαθμίδας τῆς μυστικῆς ὑψώσεως, δηλαδὴ τὸν καθαρμόν, τὸν φωτισμόν καὶ τὴν ἔνωσιν.

Πάντα τὰ ἴδια ὑποτίθενται μηδέν· διὰ τοῦτο πρέπει καὶ πᾶν ἀτομικὸν νὰ ὑποτεθῇ μηδέν, ὅπως ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἰσχυρὸς γενόμενος ἐνεργῆ ἰδέας. Δι' ἀναιρέσεως τοῦ ἰδίου ἐνοῦται ὁ ἀνθρώπος μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀνθρώπος γίνεται Θεὸς καὶ ὁ Θεὸς ἀνθρώπος.

Ἡ θεωρία αὕτη, ὡς τοῦτο φανερόν ἐστίν, δὲν διαφέρει τῆς τοῦ Ἐκκάρτου καὶ Ταυλέρου. Οὕσα ὅμως θεωρία πανθεϊστικὴ συνδέει μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὸν δυαδισμόν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου, τοῦ ὑπερφυσικοῦ καὶ φυσικοῦ. Ἐν τῷ ἴδιον χαρακτηρίζει ὡς πηγὴν τοῦ κακοῦ.

Ἄλλ' ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ Γερμανικοῦ μυστικισμοῦ ἠγέρθη ὁ

κατὰ τῆς σχολαστικῆς πόλεμος ἑκταθεὶς μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς.

Ἐνταῦθα δὲ δείκνυται νέα περίοδος, ἡ περίοδος τῆς καταστροφῆς τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΑΙΩΝΟΣ.

Ἡ περίοδος αὕτη περιλαμβάνει τὰ σποράδην συστήματα τὰ ἀπιδόντα εἰς ἀναίρεσιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας διὰ ἀναγεννήσεως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἰδίως δ' ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἡ ἱστορία τῆς περιόδου ταύτης περιλαμβάνει πρῶτον μὲν τὰ αἷτια, δι' ἃ ἤρξατο νὰ ἐκπίπτῃ ἡ ὑπόληψις τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας, ἡ δὲ φιλοσοφία νὰ λαμβάνῃ ἐλευθερίαν μεγαλειτέραν· δεύτερον δὲ τὰ δοκίμια τὰ γινόμενα πρὸς ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἐκ τῶν καθαρῶν αὐτῆς πηγῶν, καὶ τρίτον τὰ ἐκ τῆς γνώσεως αὐτῶν τῶν πηγῶν προκύψαντα δοκίμια πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐζήτει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐξωτερικῶν κωλυμάτων καὶ περιορισμῶν. (1)

Ἡ Ἰταλία ἐχρησίμευσεν ὡς καιτὶς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀρχαίων. (2) Ἦδη κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον καὶ πέμπτον αἰῶνα εἰσῆχθη ἡ μάθησις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν Φλωρεντίᾳ· τῷ μὲν 1350 Λεόντιος Πιλάτος διωρίσθη διδάσκαλος τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, τῷ δὲ 1397 Μιχαὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς, καὶ Ἰωάννης

(1) Jules Ioly, hist. du mouvement intellectuel au 16 me siècle καὶ 17, Paris 1860.

(2) Girolamo Tiraboschi storia della letteratura italiana 13 tom. 1772—82. Ludw. Heeren, gesch. des Studiums der classischen Literatur seit dem Aulteben des Wissenschaften, 2 Bde Gött. 1797—1802. Ernst Aug. Erhard, Gesch. des Wiederaufblühens wissensch. Bildung, 1828—32. Jacob Burckhardt, die Cultur der Renaissance in Italien, 1860.

ἐκ Ῥαβέννης διδάσκαλος τῆς λατινικῆς. Καὶ ἐν ταῖς μεγάλας πόλεσι τῆς Ἰταλίας διωρίσθησαν διδάσκαλοι τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς γλώσσης, ἠγοράσθησαν χειρόγραφα ἐξ Ἑλλάδος, ἰδρύθησαν βιβλιοθήκαι καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

α) Αἷτια τῆς ἐλαττώσεως τῆς ὑπολήψεως τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας δι' ἀναγεννήσεως ἀρχαίων συστημάτων.

Ἡ κυριαρχία τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας διήρκεσεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας· καθ' ἕλην ὅμως τὴν διάρκειαν ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης ἐλογίζετο ὁ μόνος κυρίαρχος, καὶ ἡ ἀρμονία τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας ὡς τὸ κύριον δόγμα.

Ἡ ἀναγέννησις ὅμως τῆς ἀρχαίας γραμματολογίας καὶ ἡ ἐπιτετα θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἦσαν τὰ κύρια αἷτια τὰ ἐπιταχύναντα τὴν πτώσιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ τὴν διανοητικὴν ἐλευθερίαν προαγαγόντα, ἐκ δὲ τῆς διανοητικῆς ἐλευθερίας προήχθη ἡ τῶν ἐπιστημῶν μεταρρύθμισις.

Ἡ διεφθαρμένη κατάστασις τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας παράσασα ἐκ τῆς ἀνικανότητος καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀρχόντων, ἐκ τῆς ἀπεριορίστου καὶ αὐθαιρέτου ἰσχύος τοῦ στρατοῦ, ἐκ τῆς καταστρεπτικῆς ἐπιρροῆς τῶν διαφωνιῶν καὶ λογαμαχιῶν θρησκευτικῶν κορμμάτων καὶ ἐκ τῶν νέων ἐπιδρομῶν νέων καὶ ἀγρίων ἔθνων, ἰδίως δὲ Ἀράβων καὶ Τούρκων, ἀπεδίωξεν ἐκείθεν τὰς Μούσας καὶ τοὺς σπουδαίους καταφυγόντας εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην, ἰδίως δὲ εἰς Ἰταλίαν· διότι τινὲς πόλεις αὐτῆς εἶχον πολιτεύματα ἐλεύθερα. Ἐν αὐταῖς ἡ ἀνακαινισθεῖσα Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ παιδεία ἤγειρε τὴν συναίσθησιν τῆς ἐλευθέρως ἐρεῦνης, ἀισχύνην διὰ τὰ δουρικὰ φρονήματα, καὶ τὴν ἀτελή τῆς ἐπιστήμης κατάστασιν φανεράν καταστήσασα κατέστησεν ἀναγκαίαν καὶ τὴν θεραπείαν καὶ βελτίωσιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ πρὸς μετάδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας συνετέλεσαν οὐχ ἦττον καὶ οἱ κορυφαῖοι τῆς Ἰταλίας ποιηταί, οἱ δὲ Δάντης, ὁ Πετράρχης καὶ ὁ Βοκκάκιος. διότι οὗτοι τοὺς ἀρχαίους

συγγραφεῖς ὑποληπτέμενοι ἐνέσπειραν τὸν ἐνθουσιασμόν· καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ πάπαι ἠμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων.

Ἐν δὲ τῇ τότε Ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ προεξῆρχον ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος φιλοσοφία, καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν παρὰ πάντων ἐσπουδάζοντο. Ἡ δ' εἰς τὸ πρωτότυπον ἀνάγνωσις αὐτῶν ἐδίδαξεν ἀρκούντως, ὅτι ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφία ἦτο διάφορος ἐκείνης, ἣν ἐδίδασκον οἱ σχολαστικοὶ ὡς Ἀριστοτελικήν, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος ἀπεδείκνυε τὸν Πλάτωνα φιλόσοφον ἔξοχον. Ἐκ δὲ τῆς τούτων γνώσεως ἐγνώρισαν, ὅτι τὸ τότε γένος τῶν ἀνθρώπων ἦτο κατὰ τὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων ὑποδεέστερον. Ἐπειδὴ δ' ὁ πλοῦτος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας δὲν συνίστατο εἰς ἄλλο, εἰ μὴ εἰς κενὰς ἐννοίας καὶ τύπους κενούς, ὁ δὲ τῆς ἀρχαιότητος εἶχε ζῶην, ἐγνώρισαν, ὅτι ἡ σχολαστικὴ δὲν εἶναι φιλοσοφία ἀληθής.

Τὴν δ' Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μετέδωσαν πολλοὶ πεπαιδευμένοι Ἕλληνες, ἡ χάριν ὑποθέσεων ἢ μετοικεσίας εἰς Ἰταλίαν μεταβαίνοντες, καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκεῖσε καταφυγόντες.

Πρῶτος δὲ τῶν ἀνδρῶν, ὃν Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος ὡς πρεσβυτὴν εἰς Ἰταλίαν ἀπέστειλε, καὶ ἀπὸ τοῦ 1395 ἐν Ἑνετίᾳ, Ῥώμῃ, Μεδιολάνῳ καὶ Φλωρεντίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματολογίαν ἐδίδαξε καὶ πλείστους ἐμόρφωσεν, ἦτο Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς τῷ 1415 ἀποθανών.

Τούτου τὸ παράδειγμα ἐμιμήθησαν καὶ Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων δεινὸς ὢν τῶν Ἠλατωνικῶν δογμάτων κατὰ τῶν Ἀριστοτελικῶν προασπιστῆς, καὶ τούτου ὁ μαθητὴς Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος, καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, καὶ Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος καὶ Ἰωάννης ὁ Ἀργυρόπουλος καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀποστόλης, καὶ Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος καὶ Κωνσταντῖνος καὶ Ἰωάννης Λάσκαρις, οἱ πάντες Βυζάντιοι. Καὶ Δημήτριος ὁ Χάλκωνδύλης Ἀθηναῖος, καὶ Γεώργιος Ἰερμώνυμος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Μάρκος Μουσοῦρος Κρής· οὗτοι δὲ οὐ μόνον ἐδίδαξαν συγ-

κομίσαντες τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ποιήματα τῶν ἐνδόξων συγγραφέων εἰς τὸ λατινικὸν μετέφρασαν καὶ πλείστους ἐξόχους ἀνδρας ἀνέδειξαν.

Οὗτοι μὲν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν μετέδωκαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ πάπαι αὐτὴν ἐπροστάτευσαν σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκας ἰδρύσαντες.

Διὰ δὲ τῶν μέσων τούτων ἠγέρθη ἐνθουσιασμός διὰ τὴν τῶν ἀρχαίων σπουδὴν, ἐκ δὲ τῶν σχολείων προήλθον οἱ τὴν σχολαστικὴν ἀναιρέσαντες. Διὰ δὲ τῆς σπουδῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων ἀπεδείκνυτο μεγίστη διαφορὰ μεταξὺ τῆς πρωτοτύπου Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐκείνης, ἣν οἱ σχολαστικοὶ ἐξέδιδον ὡς Ἀριστοτελικήν. Ἡ δὲ διαφορὰ αὕτη ἀνεκαλύφθη διὰ τῆς ἀντιπαράθεσως τῆς λατινικῆς μεταφράσεως πρὸς τὸ πρωτότυπον· τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ περὶ Πλάτωνος· οἱ σπουδάζοντες αὐτὸν ἐν πρωτοτύπῳ εἶδον, ὅτι αἱ θεωρίαι αὐτοῦ συνεφώνουν τῷ χριστιανισμῷ περισσότερο ἢ αἱ περὶ φύσεως τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρίαι· διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ τὸν Ἀριστοτέλην ἐγκαταλιπόντες μετέστησαν εἰς τὸν Πλάτωνα· ἐνὶ λόγῳ ἡ γνῶσις τῶν ἀρχαίων ἀνεκάλυψε τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ἀμαρτήματα τῆς σχολαστικῆς καὶ προὐκάλεσε τὴν ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν μετάβασιν. Ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἡ γνῶσις τῶν ἀρχαίων ἐστρεφεῖτο, τόσῳ μᾶλλον ἐξέπιπτεν ἡ ὑπόληψις τῆς σχολαστικῆς, τόσῳ μᾶλλον ἀπεμάνθανε τὸ πνεῦμα τὰ πρότερα καὶ εἰς ἐλευθέρας συζητήσεις ἐσυνήθιζε. Καὶ ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων τὴν σχολαστικὴν ἕνεκα τῆς φλυαρίας αὐτῆς ἀπεστρέφοντο. Ὁ Μελάγχθων προετίμησε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ἡ δὲ προτίμησις αὐτῆ εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τοὺς τόπους τοὺς ἀσπασαμένους τὴν ὀρθοσκευτικὴν μεταρρύθμισιν.

Πρὸς δ' ἐξασθένησιν τῆς σχολαστικῆς συνετέλεσεν οὐ μόνον ἡ μετάδοσις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἡ ὀρθοσκευτικὴ μεταρρύθμισις, ἀλλὰ καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς τότε πολιτικῆς, ἡ ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς, ἡ ἀύξησις τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, ἡ σπουδὴ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς ἰατρικῆς καὶ ἀστρο-

νομίας, διότι δι' αὐτῶν ἤβησαν τὰ ἀντικείμενα τῆς θεωρίας καὶ τῶν πραγματικῶν γνώσεων, διὰ δὲ τῆς τούτων αὐξήσεως ἀνεκαλύφθη τὸ μάταιον τῶν κενῶν ἐννοιῶν. Ἐκτοτε ἀνεφαίνοντο ἄνδρες καταπολεμοῦντες τὴν σχολαστικὴν. Οἱ πρῶτοι ὅμως πολέμιοι αὐτῆς ἦσαν οἱ ὑπὸ τῆς γνώσεως τῶν ἀρχαίων ἐνθουσιασθέντες καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐν πρωτοτύπῳ γνωρίσαντες· οὗτοι ἐζήτησαν τὴν σχολαστικὴν νὰ ἀποδείξωσιν ὡς πῆρωμα τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς ἐπιπολαίου παιδείσεως· καὶ τοιοῦτοι εἰς κρημνισμόν τῆς σχολαστικῆς συνετέλεσαν ἦσαν Ἑρμόλαος Βάρβαρος, Ἰωάννης Πίκος Μιράνδολας, Λαυρέντιος Βάλλας, Ρουδόλφος Ἀγρικόλας καὶ πλείστοι ἄλλοι. Καὶ οὐ μόνον οὗτοι συνετέλεσαν εἰς κρημνισμόν τῆς σχολαστικῆς, ἀλλὰ καὶ φιλόλογοι καὶ φιλόσοφοι καὶ θεολόγοι, διότι πάντες οὗτοι ἀπέβλεπον εἰς μεταρρύθμισιν τῆς ἐπιστήμης καὶ μεθόδου καὶ πρὸ πάντων τῆς φιλοσοφίας. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄνδρες οὗτοι, δὲν ἦσαν ἱκανοὶ τὰ κύρια ἀμαρτήματα τῆς σχολαστικῆς νὰ ἀνακαλύψωσι, δὲν ἠδυνήθησαν αὐτὴν καὶ ὅλως ν' ἀναιρέσωσιν. Ἡ τάσις ὅμως αὐτῶν δὲν ἦτο ἀνευ ἀποτελέσματος, διότι ὠδήγησεν ἄλλους εἰς ἀνακάλυψιν αὐτῶν.

β). Δοκίμια εἰς ἀνακαίνισιν τῆς ἀνατολικῆς καὶ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν ν' ἀναιρέσωσιν ἐμορφώθησαν ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς σπουδῆς τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν γραμμάτων. Τὰ δὲ πλείστα δοκίμια πρὸς ἀνακαίνισιν ἑλληνικῶν συστημάτων ἐγένοντο κατὰ πρῶτον μὲν ἐν Ἰταλίᾳ, μετέπειτα δὲ ἐξ αὐτῆς μετεδόθησαν εἰς Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν.

Ἡ δ' ἐξέτασις, ἐπίκρισις καὶ ἀναίρεσις τῶν συστημάτων συνετέλεσεν εἰς τελειοποίησιν τῆς κριτικῆς, ἡ δὲ κριτικὴ παρήγαγε τὴν ἐλευθερίαν τῶν συζητήσεων.

1) Δοκίμια εἰς ἀντικατάστασιν τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας καὶ φιλοσοφίας

ιδρύθη ἐν Ἰταλίᾳ πρὶν ἢ Ἕλληνες πεπαιδευμένοι ἔλθωσιν ἐξ ἀνατολῆς εἰς Ἰταλίαν. Ἦδ' ἐν τῷ δεκάτῳ τετάρτῳ αἰῶνι ἦτο ἐν Ἰταλίᾳ Βαρλάμ, ὁ μοναχὸς, ὃς ἐν ἔτει 1339 ἐστάλη πρεσβευτὴς παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου πρὸς τὸν Πάπαν Βενέδικτον XII, ὅπου συνηντήθη μετὰ τοῦ ποιητοῦ Πετράρχου καὶ αὐτῷ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐδίδαξεν.

Ὁ δὲ Πετράρχης διὰ τῶν ποιημάτων, τῶν μαθητῶν καὶ φίλων αὐτοῦ ἐξήπλωσε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν· τοῦτον δ' ἐμιμήθησαν καὶ ὁ ποιητὴς Βοκκάκιος καὶ ὁ Λεόντιος Πιλάτος, τοῦ Βαρλάμ μαθητὴς καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καθηγητὴς ἐν Φλωρεντίᾳ· ὥστε τὰ ἔδαφος διὰ τὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφίας ἦτο δμαλὸν, ὅτε οἱ πεπαιδευμένοι Ἕλληνες ἦλθον εἰς Ἰταλίαν. Ὁ πρῶτος τῶν ἀνδρῶν τούτων ἦτο Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρὴς ὁ ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν πρεσβευτὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1395 κατέκησεν. Ἐν δὲ πολλαῖς πόλεσι διδάξας, ἐν Ἑνετίᾳ, Ρώμῃ, Μεδιολάνῳ καὶ Φλωρεντίᾳ, πολλοὺς ἀνδρας ἐμόρφωσεν καὶ διασήμεους, ὡς Παύλον Βεργέριον, τὸν Καμαλδουλένσερον Ἀμβρόσιον, Πόγγιον Βρακκολίνον, Λεονάρδον Ἀρετίνον καὶ Φραγκίσκον Βάρβαρον· ἐτι δὲ μάλλον ὁ ἀριθμὸς τῶν λογίων Ἑλλήνων ηὔξηθη κατὰ τὸν δεκάτον πέμπτον αἰῶνα ἕνεκα τῆς ἐν Φερράρα καὶ Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐν τοῖς λογίοις Ἕλλησιν ἦν καὶ Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων καὶ ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ ἄλλοι.

Οἱ ἄνδρες οὗτοι μετέφραζον εἰς τὸ λατινικὸν καὶ συγχρόνως ἐδίδασκον· οἱ δὲ κάτοχοι τῶν ἑλληνικῶν γενόμενοι ἦσαν Ἀγγελος Πολιτιανὸς, Βέμβος, Σαδολέτος, Βοναμῆκος, Φραγκίσκος Φίλελφος, Λαυρέντιος Βάλλας, Ρουδὸλφος Ἀγρικόλας, Μαρσίλειος Φίκινος, Πῆκος Μιράνδολας καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἡ μορφή ἦν νὰ μιμηθῶσιν ἐζήτουν, ἔφερον εἰς τὸ περιεχόμενον· διὰ τοῦτο εἴλκυσεν ἡ Πλατωνικὴ φιλοσοφία τοὺς νόας καὶ ἀντετάχθη τῇ σχολαστικῇ καὶ τῇ Ἀριστοτελικῇ φιλοσοφίᾳ.

Ἐν Φλωρεντίᾳ συνεστήθη Πλατωνικὴ ἀκαδημία, ποίησις, τέχνη καὶ φιλοσοφία ἐκεῖ ἐκαλλιεργήθησαν. Ὁ Πλάτων ἐλατρεύετο ὡς θεός, ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἑορτάζετο, καὶ ἐζητεῖτο συγχώνευσις τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τίνας δ' ἦσαν οἱ διασημότεροι Πλατωνικοί, κατὰ τίνα τρόπον διεφέροντο πρὸς τὴν σχολαστικὴν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, καὶ τίνα τὰ ἐπὶ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας θεμελιωθέντα συστήματα;

Οἱ διασημότεροι Πλατωνικοὶ ἦσαν Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων, Βησσαρίων, Φίκινος, Ἰωάννης Πῆκος Μιράνδολας καὶ ἄλλοι.

Ὁ Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων ἐν Κωνσταντινουπόλει γεννηθεὶς ἦλθεν ἐν ἔτει 1438 μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν σὺνοδον τῆς Φερράρας καὶ Φλωρεντίας· ὧν Πλατωνικὸς ἐδίδαξε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ κυρίως δύναται νὰ θεωρηθῆ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Πλήθων ἔγραψε περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ζητήσας τὴν Πλατωνικὴν ν' ἀναδείξῃ ἀνωτέραν τῆς Ἀριστοτελικῆς (1).

Αὐτῷ δ' ἀντέστη Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζής καὶ ὁ Γεώργιος Σχολάριος ὁ κληθεὶς Γεννάδιος, ὅτε ἀνεβιβάσθη εἰς τὴν ἑδρὰν τοῦ πατριάρχου. Τινὰ μὲν, ἃ ὁ Πλήθων φέρει κατ' Ἀριστοτέλους, εἰσὶν ὀρθὰ, τινὰ δὲ ἡμαρτημένα.

Ὁ δὲ Βησσαρίων ὁ Τραπεζούντιος ἦν μαθητὴς Πλήθωνος καὶ ἐχειροτονήθη καρδινάλιος, διότι ἦν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ Βησσαρίων ἔγραψε περὶ φύσεως καὶ τέχνης ζητήσας νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης δὲν ἀφίστανται πολὺ ἀλλήλων. Κατὰ τούτου τοῦ πονήματος ἔγραψε Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος· ὁ δὲ Βησσαρίων ἔγραψε πῶς πρέπει νὰ φιλονεικῆ τις περὶ τῶν μεγάλων φιλοσόφων Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος.

(1) Περὶ τῶν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται Paris 1840.

Περὶ Πλήθωνος πραγματεύονται Leo Allatius, de Georgiis distribis, 1651. W. Gass, Genadius und Pletho, Aristotelismus und Platonismus in der Griech. Kirche, καὶ ἄλλοι.

Ὁ δὲ Γεώργιος Τραπεζούντιος ἔγραψεν ἀντιπαραθέσειν τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἀποδοῦς τῇ Ἀριστοτελικῇ τὴν ὑπεροχὴν· ὁ δὲ Βησσαρίων ἀπήντησεν ἀποδοῦς τῷ Πλάτωνα τὴν ὑπεροχὴν χωρὶς ὁμῶς καὶ τὸν Ἀριστοτέλην ἀποβάλλη, ἀλλὰ ἐζήτει νὰ ἐξισώσῃ ἀμφοτέρους. Ἡ διαφωνία αὕτη ἐξηκολούθησε.

Διάσημος δὲ Πλατωνικὸς ἦν καὶ ὁ Μαρσίλιος Φίκινος υἱὸς λατροῦ γεννηθεὶς τῷ 1433 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1499, σπουδάζας τὸν Πλάτωνα μετέφρασεν εἰς τὸ λατινικὸν ὡς καὶ τὸν Πλωτῖνον καὶ τὸν Ἰάμβλιχον καὶ τὸν Πρόκλον. Παραλαβὼν ὁμῶς τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ἐζήτει νὰ ἐκτείνῃ αὐτὴν ἐν συνεχείᾳ μετὰ τῆς νέας Πλατωνικῆς (1).

Ἡ περὶ γνώσεως θεωρία αὐτοῦ ὑποθέτει τὴν αἴσθησιν, τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον, καὶ εἶναι αὕτη ἡ Πλατωνικὴ ἐν τοῖς καθ' ἑκάστα ἐκταθεῖσα. Ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ ἐζήτει ἐπακτικῶς νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ βαθμίδας ὑποθέτει, εἶναι ἡ κατωτάτη τὸ σωματικόν, ἡ δευτέρα τὸ εἶδος, ἡ τρίτη ἡ ψυχὴ, ἡ τετάρτη τὸ ἀκίνητον, καὶ ἡ πέμπτη ἡ ἀπόλυτος ἐνότης ὁ Θεός.

Καὶ ἐν τῇ περὶ κόσμου θεωρίᾳ εἶναι Πλατωνικὸς καὶ περὶ αὐλότητος καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐπίσης. Ἀλλὰ τὴν δημιουργίαν ὁ Φίκινος παραδέχεται συμφώνως τῷ χριστιανισμῷ ἐκ τοῦ μηδενός· παραδεχόμενος δὲ τὴν φυσικὴν μαγείαν καὶ τὴν ἀστρολογίαν συμφωνεῖ τοῖς νέοις Πλατωνικοῖς, ἐξ ὧν πολλὰς φαντασμαγορίας παρέλαβεν.

Ἄλλος δ' ἐπίσης διάσημος Πλατωνικὸς ἦτο Ἰωάννης Πίκος Μιράνδολας γεννηθεὶς τῷ 1463 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1494· ἐν μὲν Βολωνίᾳ ἐσπούδασε τὸ κανονικὸν δίκαιον, ἐν δὲ Παταβίῳ καὶ Παρισίοις τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν· εἰς δ' Ἰταλίαν ἐπανελθὼν ἐσπούδασε τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν· σπουδάζας δὲ τὴν Ἑβραϊκὴν ἀνέγνωσε πολλὰ τῶν Ἑβραίων καὶ τὴν Κάββαλαν, ἧς καὶ πολλὰς ἰδέας παρέλαβεν (2).

(1) Theologia Platonica Fl. 1482. Τὰ ἀπεντα αὐτοῦ ἐξεδόθησαν Basil. 1576.

(2) Τὰ οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσὶν Heptaplus de opera sex

Ἡ θεωρία τοῦ Πίκου περὶ γνώσεως ἦτο τῇ τοῦ Φίκινου σύμφωνος. Τὰ εἶδη τῶν ὄντων εἰσὶν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἔμφυτα, ἡ δὲ πείρα ἐγείρει τὴν ψυχὴν, ἵνα τὰ εἶδη φέρῃ εἰς συνειδὸς καὶ δι' αὐτῶν γνωρίσῃ τὰ ἄντα· ἐπίσης δὲ μετὰ Φικίνου παραδέχεται ἄμεσον φωτισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ δὲν δεικνύει τὸν τρόπον τοῦ φωτισμοῦ.

Ἐν δὲ τῇ περὶ Θεοῦ θεωρίᾳ ζητεῖ νὰ ἐξισώσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν καὶ Πλατωνικὴν θεωρίαν.

Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, λέγει, πρέπει νὰ ἀφαιρέσωμεν πᾶσαν ἀτέλειαν, δηλαδὴ τὸν Θεὸν πρέπει νὰ νοήσωμεν ὑπεράνω πάντων τῶν προσόντων ἀπολύτως τέλειον.

Ἐν δὲ τῷ περὶ κόσμου ἔπεται τῇ Κάββαλα διακρίνων ἐν τῷ ἐνὶ κόσμῳ τρεῖς, τὸν ὑπερουράνιον, τὸν οὐράνιον καὶ τὸν ὑποσέληνον· ἐν μὲν τῷ πρώτῳ κέντρον εἶναι ὁ Θεός, ἐν δὲ τῷ οὐρανίῳ τὸ πῦρ, καὶ ἐν τῷ ὑποσέληνῳ ἡ πρώτη ὕλη· ἐστὶ δὲ καὶ κόσμος τέταρτος, καὶ οὗτος εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὃς πάντας συνδέων εἶναι εἰκὼν Θεοῦ.

Τὴν δὲ μακαριότητα ὁ Πίκος ἐκλαμβάνει ὡς ἐπάνοδον ἐκάστου εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ.

Ἐνὶ λόγῳ ἡ θεωρία τοῦ Πίκου εἶναι σύμμικτος ἐκ νέων Πλατωνικῶν καὶ Κάββαλικῶν ἰδεῶν.

Τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰωάννου ἔλαβε καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Φραγκίσκος Πίκος Μιράνδολας ζητῶν νὰ δεῖξῃ τὰ ἀμαρτήματα τῆς Ἑθνικῆς φιλοσοφίας, ἰδίως δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς, ἵνα δεῖξῃ, ὅτι ἡ σοφία πηγάζει μόνον ἐκ τῆς Θείας ἀποκαλύψεως, καὶ ὅτι πηγὴ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας εἶναι ἡ ἱερὰ γραφή.

Ὁ Φραγκίσκος Πατρίτιος γεννηθεὶς τῷ 1529 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1597 ἠγέρθη ἐπὶ τῶν Πλατωνικῶν ἀρχῶν στηριζόμενος κατὰ

dierum genescos, apologia tredecim quaestionum, tractatus de ente et uno, cum objectionibus quibusdam et responsionibus, oratio quaedam elegantissima de hominis dignitate κλπ.

Τὰ συγγράμματα τῶν δύο ἐξεδόθησαν Bas. 1572—73 καὶ 1601. Georg. Dreydorff, das system des Joh. Pico von Mirandola und Concordia, Marburg 1858.

τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἀριστοτελικῆς (1).
 Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν συγγραμμάτων του ἀνασκευάζει ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ οἰκοδομεῖ· ἐν δὲ τῇ μεταφυσικῇ ἐγείρει τὸ ζήτημα, ἀνὸς ὑπάρχει τι πρῶτον; ἵνα τοῦτο τὸ ζήτημα λύση καταφέρεται κατ' Ἀριστοτέλους ζητῶν ν' ἀποδείξῃ κατὰ ἰδέας νεοπλατωνικὰς, ὅτι ὑπὲρ τὸ πρῶτον κινουὺν ἐστὶν ὁ νοῦς καὶ ὑπὲρ αὐτὸν τὸ ἐν· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐν εἶναι τὸ πρῶτον, δὲν εἶναι τὸ πρῶτον κινουὺν τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ πρῶτον ἐν, ἀλλὰ τὸ ἐν. Τοῦτο τὸ ἐν ἐστὶν ἐστρημένον παντὸς κατηγορουμένου. Ἐν περιέχει ἐν ἑαυτῷ πάντα καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι ἐν πᾶν, τὰ γὰρ θὸν, ἐνέργεια. Μετὰ δὲ τὸ ἐν εἶναι ἡ ἐνάς, ἣν ὀνομάζει ὁ Πλάτων ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία οὐδὲν θεοῦ· αἱ δὲ ἰδία ἐνάδες εἰσὶν αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων· παρὰ δὲ τὸ ἐν καὶ τὴν ἐνάδα ἐστὶ καὶ τρίτον, ἡ ἀγάπη, τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ἐνὶ λόγῳ αἱ ἰδέαι τοῦ Πατριτοῦ εἰσὶ νεοπλατωνικαί, ἐπομένως καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτοῦ δὲν εἶναι ὀρθή.

Ὁ Πατριτοῦ ἐν τῇ περὶ φύσεως θεωρίᾳ αὐτοῦ θεωρεῖ τὸ φῶς ὡς τὸ ἐξ οὗ ἡ ζωὴ, ἡ γένεσις καὶ ἡ κίνησις ἐν τῇ φύσει παράγεται.

Καὶ ὁ Θωμᾶς Μῶρος γεννηθεὶς τῷ 1480 ἐν Λονδίῳ καὶ τῷ 1535 ἀποθανὼν ἢ μάλλον φονευθεὶς ἐθεμελίωσε τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐπὶ Πλατωνικῶν ἰδεῶν καὶ ἐσχέδιασε ἰδανικὸν πολιτείας κατὰ μίμησιν τοῦ Πλάτωνος.

Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐθεμελίωσαν τὴν Πλατωνικὴν σχολὴν· οὐδεὶς τούτων ὁμῶς ἐξέθηκε τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος ἀμικτον νέων Πλατωνικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἰδεῶν.

2) Δοκίμια εἰς ἀντικατάστασιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας.

Πρῶτος Γεώργιος Γεμιστὸς Πλήθων μέγιστον ἔχων ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ Πλάτωνος συνέγραψε περὶ διαφορᾶς τῆς Πλατωνικῆς καὶ Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐξυψώσας τὴν Πλατωνικὴν

(1) Τὰ κύρια συγγράμματα αὐτοῦ εἰσὶ *discussiones peripateticas καὶ ἡ philosophia nova.*

ὑπὲρ τὴν Ἀριστοτελικὴν. Ὁ δὲ Γεώργιος Σχολάριος Γεννάδιος ἔπειτα ἐπικληθεὶς, ἐζήτησε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν νὰ ὑψώσῃ ὑπὲρ τὴν Πλατωνικὴν δείξας, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὐτοῦ ἦσαν τῷ χριστιανισμῷ σύμφωνοι.

Καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζής διεφέρετο πρὸς τὸν Πλήθωνα καὶ ἄλλοι ὑπὸ δὲ τῷ Βησσαρίωνι ἤρξαντο νὰ γίνωνται πολλαὶ μεταφράσεις τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ ἐρμηνεῖται εἰς αὐτοῦς, σχολαὶ ἐσχηματίσθησαν ἐρμηνεύουσαι τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ τὰς θεωρίας αὐτῶν ὑπεστηρίζουσαι. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ἀθηρῶν καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς ἦσαν οἱ κυρίως ἐρμηνευταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, διηρέθησαν καὶ αἱ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς λαμβάνοντες αἱ μὲν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἀθηρῶν, οἱ δὲ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Οἱ μὲν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἀθηρῶν παραλαμβάνοντες φέρονται Ἀλέξανδρος Ἀχιλλῆνος ἀποθανὼν τῷ 1512, ὁ Λύγουστινος Νίφος ἀποθανὼν τῷ 1546, ὁ Δουκίλιος Βανίνης, οἱ δὲ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιεύς Πέτρος Πομπονάτιος ἀποθανὼν 1524, Σίμων Πόρτας, Παῦλος Ἰόβιος ἀποθανὼν 1552, Κάσπαρης Κονταρίνος ἀποθανὼν 1542, Ἰωάννης Γενέπιος Σελπουβέδας, Μάκωτος Ζαβαρέλλας, Ἰούλιος Καίσαρ Σκαλίγης, Φραγκίσκος Πικκολομίνης ἀποθανὼν 1604 καὶ Καίσαρ Κρεμωνῖνος ἀποθανὼν τῷ 1630.

Παρὰ τὰ δύο ταῦτα μέρη ἀνεφάνη καὶ τρίτον ζητοῦν τὸν Ἀριστοτέλη νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὅπως ἡ ἀγνή αὐτοῦ θεωρία ἐξαχθῇ. Πρῶτος ὁ προβαλὼν τοῦτο ἦτο Ἀνδρέας Καισαλπῖνος ἀποθανὼν τῷ 1603.

Ὁ Λεόνικος Θωμαῖος τὸ γένος Ἑλλήν ἐγεννήθη τῷ 1456 καὶ ἀπέθανεν τῷ 1533· οὗτος παρὰ μὲν τοῦ Δημητρίου Χαλκοκονδύλη ἐδιδάχθη τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν παρὰ δὲ Θωμᾶ Βίανος Καϊετάνου τὴν φιλοσοφίαν. Τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν σπουδάσας ἔγινε κάτοχος καὶ τῆς Πλατωνικῆς.

Ὁ Θωμαῖος ἐζήτησε νὰ συνδυάσῃ τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν.

Ἄλλος δ' Ἀριστοτελικὸς ἦτο Ἀλέξανδρος Ἀχιλλῆνος ζήτη-

σας νὰ ἀναιρέση τὸν Ἀριστοτέλη λέγων, ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἕτερον.

Ὁ Πέτρος Πομπονάτιος ἦτο Ἀριστοτελικὸς, εἰ καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς φιλοσοφίας του ἦτο ὑλικὸς, ἐγεννήθη τῷ 1462 καὶ ἀπέθανεν τῷ 1524.

Ὁ Πομπονάτιος ἐζήτησε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ψυχὴ κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι θνητὴ· ὁ Πομπονάτιος ὑπέθετεν, ὅτι ἡ αὐλότης καὶ ἀθανασία εἶναι τὸ αὐτὸ, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἡ νοητικὴ ψυχὴ δὲν διαφέρει τῆς αἰσθητικῆς οὐσιωδῶς, διότι ἡ ψυχὴ ὡς οὐσιώδης τοῦ σώματος μορφή εἶναι μία. Ἐπειδὴ τὴν ψυχὴν ὁ Πομπονάτιος ὑπέθετε φυτικὴν καὶ αἰσθητικὴν, ὑπέθετε καὶ θνητὴν, διότι ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ αὐτῆς δεῖται τοῦ σώματος ὡς ἀντικειμένου, ἐπομένως ἄνευ σώματος ἐνεργεῖα νοητικὴ καὶ βουλευτικὴ δὲν εἶναι δυνατὴ.

Τὰ θαύματα ὑπέθετεν ὡς φυσικὰ ἀποτελέσματα. Ἐν τῇ ἠθικῇ ἔπεται τοῖς Στωϊκοῖς, ἐν τῇ μεταφυσικῇ παραδέχεται τὸν ὑλικὸν Θεϊσμόν καὶ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τὸν ὑλισμόν. Παραλαβὼν δὲ τὴν ἀντίθεσιν τῆς ὀρησκείας καὶ φιλοσοφίας ὑπέσκαψεν ἀμφοτέρας.

Ὁ Λύγουστίνος Νίφος τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἀσπασάμενος ἐζήτησε νὰ ἀναιρέσῃ τὸν Πομπονάτιον. Ἐγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀπέθανε περὶ τὸ ἕμισυ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος.

Ὁ Ἀνδρέας Καισαλπῖνος γεννηθεὶς τῷ 1519 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1603 ἐδίδαξε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν Πίσῃ καὶ πρῶτος ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὸν Ἀριστοτέλη ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ νὰ ἀντικαταστήσῃ φιλοσοφίαν. Ὁ Καισαλπῖνος ὅμως ἐπέπεσε εἰς τὸν πανθεϊσμόν. Ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ τάσσει πρῶτον τὴν ἐπαγωγὴν καὶ ἔπειτα τὴν διαίρεσιν ἀπὸ τῶν καθόλου εἰς τὰ καθ' ἕκαστα προβαίνουσιν. Ἐν δὲ τῷ περὶ ὀρισμοῦ ἔπεται τῷ Ἀριστοτέλει.

Τὸ πρῶτον κινεῖν εἶναι κατ' αὐτὸν ὁ Θεός, μορφή ἀπόλυτος, ἐνεργεῖα καθαρὰ· ὡς τοιοῦτος δ' εἶναι εἷς. Τὰ ὄντα ὀρεγόμενα

αὐτοῦ κινεῖνται ὑπ' αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἐκλαμβάνει τὸν Θεὸν ὡς πρῶτον κινεῖν νοῦν καθαρὸν, διότι ἡ γνώσις εἶναι ἀρχὴ τῆς ὀρέξεως. Ἐπειδὴ τὸν Θεὸν δὲν ἐκλαμβάνει ὑπερβατικόν, ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ἐνυπάρχοντα, ἔμμονον, εἶναι τὸ σύστημα αὐτοῦ πανθεϊστικόν, διότι ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ εἰς πολλὰς διαιρουμένη δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς αὐτῶν.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Καισαλπῖνου δὲν εἶναι γνησίᾳ Ἀριστοτελική. Ἐπειδὴ οἱ μὲν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Ἀριστοτέλους ἔβλεπον ὑλικὸν Θεϊσμόν, οἱ δὲ δυαδισμόν καὶ πανθεϊσμόν, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι αὐτὸν ὀρθῶς δὲν ἐνόησαν.

Ὁ Ἰάκωβος Ζαβαρέλλας τῷ 1532 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1589 ἀποθανὼν ἐδίδαξε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν Παταβίᾳ. Καὶ οὗτος ἠθούλετο νὰ ἐξηγήσῃ τὸν Ἀριστοτέλη καθαρῶς ἄνευ ἀναφορᾶς πρὸς τὸν χριστιανισμόν. Οὗτος ὅμως εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ἐρμηνευτὰς, ἰδίως δὲ τὸν Ἀλέξανδρον.

Ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ Ζαβαρέλλα ἵσταται καὶ ὁ Καϊσαρ Κρεμωνῖνος τῷ 1552 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1631 ἀποθανὼν· οὗτος ἐδίδαξε τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ἐν Φερόρᾳ. Ὁ Κρεμωνῖνος ὅμως ἔφερεν εἰς τὸν δυαδισμόν.

Συγχρόνως δὲ μετὰ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τῆς σχολαστικῆς ἠγέρθησαν καὶ φιλόλογοι τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς ὄρους αὐτῆς προσβαλόντες.

Πρῶτος κατὰ τῆς σχολαστικῆς ἦν Λαυρέντιος Βάλλας γεννηθεὶς τῷ 1415 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1565 (1).

Τῷ Κυντιλιανῷ ἐπόμενος ζητεῖ ν' ἀναιρέσῃ τὸν Ἀριστοτέλη. Τὰς αὐτὰς δόξας εἶχε καὶ Ῥουδόλφος Ἀγρικόλας γεννηθεὶς τῷ 1443 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1485.

Τὸν Κικέρωνα καὶ Κυντιλιανὸν σπουδάσας καὶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μετέδωκεν ἐν Γερμανίᾳ. Καὶ οὗτος κατεπολέμησε τὴν σχολαστικὴν.

Ἐπίσης δὲ αὐτὴν κατεπολέμησε καὶ ὁ Λουδοβίκος Βίβης τῷ 1492 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1540 ἀποθανὼν.

(1) Τὰ συγγράμματά του ἦσαν de libero arbitrio, dialecticae disputationes contra Aristotelicos καὶ τὸ de voluptate et vero bono.

Ὁ Μάριος Νιζόλιος γεννηθεὶς τῷ 1498 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1576 ἀνήρесе τὴν Ἀριστοτελικὴν διαλεκτικὴν καὶ μεταφυσικὴν.

Ὁ Νιζόλιος τὸν ὀνοματισμὸν ἀποδεχόμενος θεωρεῖ τὸ καθόλου ὡς μὴ πραγματικόν, ἀλλ' ὄνομα ἀπλοῦν. Ὁ Νιζόλιος ὁμοίως οὐδὲν θετικὸν σύστημα προήγαγε· θετικὸν δὲ σύστημα τῆς διαλεκτικῆς ἰδρύσατο ὁ Πέτρος Ῥάμος· οὗτος τῷ 1515 γεννηθεὶς ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις τὴν Ἀριστοτελικὴν διαλεκτικὴν (1).

Τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν σπουδᾶσας καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ Πλάτωνα συνέταξε λογικὴν καὶ ἄλλα τινά· καὶ πρῶτον ἤρξατο νὰ ἀναιρέσῃ τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν ἀπέρριψε, διότι δὲν ἤρχετο ἀπὸ τοῦ ὀρισμοῦ· ἔπειτα δ' ἐπεχείρησε ν' ἀναιρέσῃ καὶ τὴν φυσικὴν καὶ μεταφυσικὴν. Ἡ ἀναίρεσις ὁμοίως αὐτοῦ αὐτῆ μὴ εἰς τὰς ἀρχὰς ἀποβλέπουσα δὲν ἦτο ἐσωτερικὴ. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Ῥάμου δὲν περιέχει μὲν τι νέον, συνετέλεσεν ὁμοίως εἰς ὀρθοτέραν μέθοδον τῆς φιλοσοφίας.

Παρὰ δὲ τὴν Ἀριστοτελικὴν καὶ Πλατωνικὴν φιλοφίαν εἰσήγαγεν Ἰουῆστος Λελψιος τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν· ἐγεννήθη τῷ 1547 καὶ ἀπέθανε τῷ 1606 (2).

Ὀλίγοι δ' ἠκολούθησαν αὐτῷ, ὁ Γάσπαρης Σκιόπιος καὶ ὁ Θωμᾶς Γατάκερος. Ἐπίσης δ' ὁ Γασσένδης (1592—1655) εἰσήγαγε τὴν Ἐπικούρειον φιλοσοφίαν (3).

Αἱ διαφωνίαι τῶν διαφόρων ἀνδρῶν ἔφερον ἐξ ἑνὸς μὲν εἰς ἑκλεξίν, ἐξ ἑτέρου δὲ εἰς σκέψιν, ἥτις εἰς τινα μόνον μέρη τῆς γνώσεως ἀπέβλεπε.

Πρῶτος ὁ Μοντέγνης γεννηθεὶς τῷ 1583 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1592 ἐσχεδίασε τὰς βάσεις τῆς σκεπτικῆς θεωρίας (4).

(1) Τῷ 1543 ἐξέδωκε *dialecticae institutiones* καὶ *Aristotelicae animadversiones*. Περὶ αὐτοῦ (Ῥάμου) ἔγραψεν ὁ Waddington-Kastus, *de Petri Rami vita, scriptis, philosophia*, Paris 1848, καὶ Charles Desmaze Paris 1864.

(2) Συνέγραψε *Manuductio ad philosophiam Stoicam, Physiologiae Stoicorum, de constantia* καὶ ἄλλα.

(3) *De vita, moribus et doctrina Epicuri*, Lugd. 1647. *Petri Gassendi opera*, Lugd. 1658 καὶ Flor. 1727.

(4) *Essais*, Bourdeaux 1580· καὶ ἔκτοτε ἐξεδίδοντο συνεχῶς.

Τὸ πρῶτον μετέφρασε τὴν φυσικὴν θεολογίαν τοῦ Ῥαϊμούν-δου Σαβούνδου εἰς τὸ γαλλικόν καὶ ἔπειτα ἔγραψεν ἀπολογίαὺν ὑπὲρ τούτου τοῦ συγγράμματος τοῦ περιέχοντος τὴν σκεπτικὴν αὐτοῦ θεωρίαν.

Ὁ Μονταίγνης ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τῆς πείρας ἀληθοῦς καὶ βεβαίᾳ γνώσεως δὲν ὑπάρχει, οὐδεμίαν ἐπιστήμην ἐπ' αὐτῆς θεμελιούται, καὶ ἐπειδὴ ἡ αἰσθητὴ πείρα εἶναι ἡ μόνη πηγὴ τῆς γνώσεως ἡμῶν, δὲν εἶναι ἐπιστήμη δυνατὴ. Τὴν ἀλήθειαν τούτου ἐπικυροῖ, λέγει, καὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία, διότι ἅλα τὰ συστήματα εἰσι πλήρη ἀντιφάσεων· αἱ φιλοσοφικαὶ συζητήσεις ἡμῶν δεικνύουσιν, ὅτι ἡ γνώσις ἡμῶν εἶναι μηδαμινή· διὰ τοῦτο τὸ τέλος πάσης ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀμφιβολία.

Τὸ δὲ ζήτημα· ποῖον εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν, τὸ μέγιστον τέλος τοῦ ἀνθρώπου· ἔφερε τοὺς φιλοσόφους εἰς λύσεις ἐναντίας· διὸ πρέπει νὰ παραδοθῶμεν τῇ ἀποκαλύψει καὶ τῇ πίστει,

Ὁ Μονταίγνης δὲν ἀπορρίπτει τὰς ἀληθείας, ἀλλὰ μόνον δεικνύει τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

Ὁ Πέτρος Χάρρῶν γεννηθεὶς τῷ 1541 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1603 ἠκολούθησε τὰ ἔχνη τοῦ Μονταίγνητος (1).

Ἐν αὐτῷ ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι εἰς θεὸς ἐστίν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἡ καθολικὴ εἶναι ἡ μόνη ἀληθής. Τὸ ἄλλο δ' αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι περὶ σοφίας· ἐν αὐτῷ ζητεῖ νὰ καταδείξῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ὄργανον ἀνθρωπίνον· διὸ ὑποληφθεὶς ἀθρησκος κατεπολεμήθη.

Ὁ Χάρρῶν ἐκλαμβάνων τὸ γνῶθι σαυτὸν ὡς τὴν βάσιν πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας διαιρεῖ τὴν σοφίαν εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν πραγματεύεται περὶ τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, τὸ δὲ περὶ τοῦ πρακτικοῦ.

Κατὰ τὸ πρῶτον μέρος θεωρεῖ τὸν ἀνθρώπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος σύνθετον καὶ ἐν αὐτῷ διακρίνει πνεῦμα, ψυχὴν καὶ σάρκα. Τὸ πνεῦμα εἶναι θεῖος σπινθήρ, θεῖα εἰκὼν, καὶ τείνει

(1) Τα συγγράμματα αὐτοῦ εἰσι *trois vérités contre tous les athées idolâtres, Juifs, Mahometans Hérétiques et schismatiques*. Dijon 1801 de la sagesse· τὸ δὲ προηγούμενον Paris 1594.

πρὸς τὰγαθόν, ἢ δὲ σὰρξ πρὸς τὸ κακόν· μεταξύ δ' ἀμφοτέρων ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἣτις ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ ἢ κακὴ πρὸς τὸ ἐν ἢ τὸ ἔτερον τρεπομένη.

Τὰ μέσα, δι' ὧν ἡ ἀλήθεια ἀποκαλύπτεται, εἰσὶν ὁ λόγος καὶ ἡ πείρα· ἐπειδὴ ὁμοίως καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ αἰσθησις ἀπατῶσιν ἡμᾶς, εἶναι ἡ ἀμφισβολία δεδικαιολογημένη.

Ἡ βούλησις εἶναι ἡ ἀρχουσα ἡμῶν δύναμις, ὑπ' αὐτὴν ἐστὶν ἡ ὕλικὴ ὄρεξις ἢ ἔδρα τῶν παθῶν.

Τὴν σκέψιν ὁμοίως ὁ Χάρρων δὲν περιορίζει εἰς τὸ πρακτικὸν κυρίως, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ θεωρητικόν.

Ὁ δὲ Φραγκῆσκος Σάγγχιος τὸ γένος Ἰουδαῖος γεννηθεὶς ἐν Βρακάρκ τῆς Πορτογαλίας τῷ 1562 ἀπέθανε τῷ 1632· εἰς τὸν ὕλισμόν κλίνων ἠσχολήθη τὸ πρῶτον περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἐν δὲ Γαλλίᾳ ἐσπούδασε τὴν σκέψιν τοῦ Μονταίγνητος καὶ Χάρρωνος. Τὸ κύριον σύγγραμμά αὐτοῦ (quod nihil scitur) περιέχει τὴν σκεπτικὴν θεωρίαν αὐτοῦ (1).

Ὁ Σάγγχιος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἐπιστήμη· τὸ ἐξαγόμενον αὐτοῦ εἶναι, ὅτι οὐδὲν γινώσκεται, τούτστιν ἀποθετικόν· καὶ τοῦτο νὰ ἀποδείξῃ προτίθεται.

Ὁ Σάγγχιος λέγει, ὅτι ὁ ὀρισμὸς εἶναι λέξις κενὴ, ἢ ἀπόδειξις δὲν φέρει εἰς ὀρθὴν γνῶσιν, διότι ἡ ἀπόδειξις γίνεται διὰ συλλογισμῶν· ἐπειδὴ δὲ ταῦτά εἰσι λέξεις ἀπλαῖ, δὲν εἶναι ἐπιστήμη δυνατὴ.

Ἐπειδὴ τὰ ὄντα εἰσὶν ἀπειρα, εἰσὶ καὶ ἀγνώριστα. Τὰ ὄντα ἐν τῇ ῥοῇ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς δὲν εἶναι μόνιμα.

Ἡ γνῶσις ἐστὶ τριπλῆ, δι' αἰσθήσεως, διὰ τοῦ νοῦ καὶ μικτῆ (διὰ νοῦ καὶ αἰσθήσεως)· διὰ τῆς αἰσθήσεως γινώσκομεν τὰ ἐκτὸς, διὰ τοῦ νοῦ ἡμᾶς τε καὶ τὰ ἐν ἡμῶν, διὰ τῆς τρίτης, τῆς μικτῆς, ἢ γνῶσις ἐπὶ τῆς πείρας θεμελιουμένη κτᾶται διὰ τοῦ νοῦ· δι' αὐδεμιᾶς ὁμοίως τούτων ἐντελῶς γινώσκομεν εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ ἀτέλεια τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἡ ἡμαρτημένη μέθοδος ἢ ἐπικρατοῦσα ἐν ταῖς σχολαῖς.

(1) Franz Sanchez, tractatus de multum nobili et prima universali scientia, quod nihil scitur, Lugd. 1581.

Ἐκ τούτων τεκμαίρεται ὁ Σάγγχιος, ὅτι ἀληθὴς ἐπιστήμη δὲν εἶναι δυνατὴ (nihil scitur, οὐδὲν γινώσκεται). Τέλος δ' ὁ Σάγγχιος λέγει, ὅτι, ἐὰν οἱ μανθάνοντες δύνανται τὰς δυσχερείας νὰ ἀπομακρύνωσιν, ὁμολογεῖ τότε, ὅτι εἶναι ἐπιστήμη δυνατὴ. Οὐδεὶς ὁμοίως μέχρι τοῦδε τὰς δυσχερείας ὑπερενίκησε ἰκανῶς, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μένῃ ἐν τῷ (nihil scitur) οὐδὲν γινώσκεται· ἀλήθειαν δὲ ἀψευδῆ παρέχει μόνη ἡ χριστιανικὴ πίστις, καὶ μόνη αὕτη ἀπαλλάττει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀνησυχίας τῆς ἀμφισβολίας.

Τὸ ἐξαγόμενον τοῦ Σάγγχιου εἶναι, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι δυνατὴ· ἐξ ἑτέρου δ' ἰσχυρίζομενος, ὅτι διὰ νέας μεθόδου εἶναι δυνατὴ, ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτόν.

Ὁ Σάγγχιος ἐζήτησε παντὶ σθένει νὰ καταστρέψῃ τὴν σχολαστικὴν καὶ πᾶσαν ἐπιστήμην. Ἡ σκέψις ἢ τότε τὴν παλαιὰν ὁδὸν ἐγκαταλιποῦσα ἐζήτησε νέαν· αὕτη ὁμοίως ὡς νέα ἦτο ἀσυνήθης καὶ ἀντιφατικὴ εἰς τὸν τότε τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι.

5. Δοκίμια εἰς μεταρρυθμίσειν τῆς φιλοσοφίας.

Παρὰ τὴν Πλατωνικὴν, τὴν Ἀριστοτελικὴν, τὴν Στωϊκὴν, Ἐπικουρείου καὶ Σκεπτικὴν φιλοσοφίαν εἰσήγαγεν ὁ Τελέσιος τὴν φυσιολογίαν· διὰ δὲ τούτων ἐζήτησαν νὰ μεταρρυθμίσωσι τὴν φιλοσοφίαν.

Ὁ δὲ Νικόλαος Κουσάνος ἵσταται τρόπον τινὰ ἐν τῷ μέσω τῆς σχολαστικῆς καὶ τῆς τῶν νεώτερων χρόνων φιλοσοφίας.

Ἐν ἔτει 1401 γεννηθεὶς ἐσπούδασε τὰ νομικὰ, τὰ μαθηματικὰ, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν φιλολογίαν, τὴν ἑλληνικὴν, τὴν ἀραβικὴν καὶ τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς. ἀπέθανε τῷ 1464 (1).

Ὁ Κουσάνος τάσσων τὴν πίστιν ὑπὲρ τὸν λόγον λέγει, ὅτι ὁ νοῦς φωτίζεται ὑπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ἀληθὴς γνῶσις προέρχεται.

(1) Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν, Paris 1514. Bas. 1565. ἀνέγραψα de docta ignorantia καὶ ἄλλα.

Ἐν τῷ συστήματι τοῦ Κουσάνου φαίνονται στοιχεῖα μυστικισμοῦ ληφθέντα ἐκ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τῶν Γερμανῶν μυστικιστῶν καὶ τοῦ Ἑριγένους· κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ὁ νοῦς εἶναι ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ ἡ ἐποπτεία ὑπὲρ τὸν νοῦν.

Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τοῦ Κουσάνου εἶναι ἡ ταυτότης τῶν ἀντιθέσεων ἐν τῷ θεῷ· αὕτη δ' ἡ ἀρχὴ, ἡ ἐνότης τῶν ἀντιθέσεων, ἀποκλείει καὶ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ μὴ ὄντος.

Ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶναι ὑπὲρ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, εἶναι καὶ ἀναγκαῖος· ἀνευ τοῦ θεοῦ οὐδὲν ἕτερον εἶναι δυνατὸν, διότι τὸ μὴ μέγιστον εἶναι πεπερασμένον καὶ ὡς τοιοῦτον παραχθέν.

Ἐπειδὴ δὲ ἐξ ἑαυτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῆ, παρήχθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἄρα ὁ θεὸς προηγείται παντὸς πεπερασμένου, παντὸς παραχθέντος καὶ εἶναι ἀναγκαῖος, ἀπολύτως ἀναγκαῖος· διὸ ὁ θεὸς καθὼ αὕτη ἡ ἀλήθεια προηγείται καὶ πάσης ἀμφιβολίας· ὥστε ἀμφιβολία περὶ θεοῦ νὰ ὑπάρξῃ δὲν δύναται, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν μετὰ τὸν θεόν.

Τὸν θεὸν ἐκλαμβάνει ἐνότης οὐ μόνον ἀπειρον, ἀλλὰ καὶ τρισυπόστατον, τὸν θεὸν γνωρίζομεν μόνον δι' ἐποπτείας.

Ἡ τριάς ὡς ἐνότης, ὁμοιότης καὶ συνδετικότης, καλεῖται ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν πατήρ, υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τῆς ἐνότητος, τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς ἐνώσεως ἡ τριάς δὲν ἐπιταί, διότι αὗται δὲν εἶναι πρόσωπα, ἡ τοῦ Κουσάνου τριάς δὲν εἶναι ὀρθή.

Ὁ θεὸς οὐδὲν ἔχει ὄνομα, διότι ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ πᾶσαν διαφορὰν· ὄνομα δ' ἀποδίδομεν αὐτῷ μόνον κατ' ἀναφορὰν εἰς τὰ ὄντα.

Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Κουσάνον ἡ διαφορὰ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου εἶναι κατὰ βαθμὸν καὶ οὐχὶ κατ' οὐσίαν, εἶναι τὸ σύστημα αὐτοῦ πανθειστικόν, εἰ καὶ ἰσχυρίζεται ἀνακολούθως, ὅτι τὸ ὄν τοῦ κόσμου καὶ τὸ τοῦ θεοῦ κατ' οὐσίαν διάφορα.

Τὸν θεὸν θεωρεῖ ὡς ψυχὴν τοῦ κόσμου, τὸν δὲ κόσμον ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεως ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργηθέντα.

Ἡ ἀγαθότης ἐκλαμβάνεται αἰτία τῆς δημιουργίας· ἡ δὲ δη-

μιουργία ὡς ἐκ τοῦ μηδενὸς παραχθεῖσα ἔχει ἀρχὴν.

Δημιουργίαν δ' ὁ Κουσάνος ἐνοεῖ μετάδοσιν, τουτέστιν ἐνοεῖ, ὅτι ὁ θεὸς γίνεται πάντα ἐν πᾶσιν, τουτέστιν ὅτι δημιουργεῖ ἑαυτόν· ὥστε πᾶν δημιούργημα εἶναι θεὸς δημιουργηθείς. Ὁ κόσμος εἶναι φαινόμενον τοῦ θεοῦ.

Τὸ σύμπαν διαιρεῖται εἰς πνευματικόν, σωματικόν καὶ ἀνθρώπινον. Ἡ δὲ γῆ κινεῖται, ὁ θεὸς ἐστὶ τὸ κέντρον καὶ ἡ περιφέρεια τοῦ κόσμου.

Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μέσον τῶν τριῶν κόσμων, ἐνοῦνται οὗτοι εἰς ἓν, καὶ ὁ ἄνθρωπος περιέχει ἐν αὐτῷ ὅσα οἱ κόσμοι.

Ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ζωτικὸν καὶ αἰσθητικὸν τοῦ σώματος· πνεῦμα ὀνομάζεται ἡ ψυχὴ καθ' αὐτήν, ὡς ζωτικὴ δὲ ψυχὴ· ἡ ψυχὴ εἶναι τι ἀτομικόν· ἡ ψυχὴ ὡς πνεῦμα ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἡ ψυχὴ ἐστὶ σῶμα δύναμις καὶ τὸ σῶμα ψυχὴ ἐνεργεία, ὡς ἀπλή δ' ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος. Ἡ αἰσθησις καὶ ὁ νοῦς εἰσὶν ἄκρα, ὁ δὲ λόγος τὸ μέσον ἀμφοτέρων.

Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μεσίτης μεταξὺ θεοῦ καὶ ἡμῶν· ἐν κοινωνίᾳ μετ' αὐτοῦ γινόμεθα τέκνα θεοῦ· εἰς δὲ ταύτην τὴν κοινωνίαν εἰσαγόμεθα διὰ τῆς πίστεως, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἐνοῦμεθα μετὰ τοῦ Χριστοῦ, γινόμεθα Χριστὸς καὶ ἐν τῷ Χριστῷ θεός.

Τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἔχον ἐν αὐτῷ ὅλας τὰς μορφὰς τῶν ὄντων, εἶχε χρεῖαν μόνον νὰ ἐποπτεύσῃ ἑαυτὸ, ἵνα εὐρῇ ἐν αὐτῷ ὅλας τὰς ὁμοιότητας τῶν ὄντων καὶ διὰ τοῦτο νὰ σχηματίσῃ ὅλας τὰς ἐννοίας αὐτῶν.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Κουσάνου ἐνουπάρχουσιν ἐν τοῖς Γερμανοῖς μυστικισταῖς, οἷς ἔπεσαν. Ἡ θεωρία, ἣν ἐκεῖνοι, ἐκ τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἀνέπτυξαν, ἐζήτει ὁ Κουσάνος ν' ἀναγάγῃ εἰς φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ τὴν τριάδα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν νὰ ἐξηγήσῃ λογικῶς.

Αἱ ὑποθέσεις τοῦ Κουσάνου, αἰτινές εἰσιν ὑποθέσεις τῶν νέων Πλατωνικῶν, φέρουσιν εἰς πανθεισμόν. Ἐπειδὴ ἡ κυρία ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶναι ἡ ταυτότης τῶν ἀντιθέσεων ἐν τῷ θεῷ, εἶναι τὸ σύστημα αὐτοῦ οὔτε κατ' εἶδος ὀρθόν οὔτε καθ' ὕλην.

Τὴν θεωρίαν τοῦ Κουσάνου παραλαβὼν ὁ Ἰάκωβος Φάβρος Σταπουλένσης εἰσήγαγεν εἰς Γαλλίαν.

Καὶ Κάρολος Βόβιλλος γεννηθεὶς τῷ 1470 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1553 συνέγραψε πολλά, μαθηματικά, θεολογικά, φιλοσοφικά καὶ φιλολογικά.

Περὶ δὲ τῆς σχέσεως τοῦ λόγου πρὸς τὴν πίστιν ἐπεταί τῷ Λούλλω· ἀναγνωρίζει δὲ τρία ἤδη δημιουργημάτων ἐν τῷ κόσμῳ, καθαρὰ νοητικά, ἃ εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, καθαρὰ αἰσθητικά, ἃ εἰσὶ τὰ σωματικά, καὶ μικτὰ, ἃ εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι· (de intellectu c. 1, I.) ὁ νοῦς τῶν ἀγγέλων ἔχει γνῶσιν καθαρὰν, ὁ δ' ἄνθρωπινος εἶναι δύναμις κενή, ἀγνοία.

Ἡ αἰσθησις εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ, ἡ ἐξωτερικὴ ἔχουσα τὰ ἀντικείμενα ὑπ' ὄψιν ζητεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὰ εἶδη τὰ αἰσθητά, εἰσάγουσα αὐτὰ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν τηροῦσαν αὐτὰ. Ἡ ἐσωτερικὴ αἰσθησις εἶναι τὸ μέσον τῆς ἐκ τῆς αἰσθήσεως γνώσεως καὶ τῆς νοητικῆς· ὁ νοῦς ἐνεργεῖ μόνος ὢν χωριστὸς τῆς ὕλης· ἡ ἐνέργεια τῆς αἰσθήσεως δὲν ἐπανέρχεται εἰς ἑαυτὴν, ἀλλ' ἡ τοῦ νοῦ· ὁ νοῦς διὰ τῶν αἰσθήσεων ζητεῖ νὰ ἀποκτήσῃ τὰ νοητὰ εἶδη τῶν ἐκτὸς ἀντικειμένων καὶ ἀποκτήσας εἰσάγει αὐτὰ εἰς ἑαυτόν.

Τὰ δημιουργήματα ἀποδεικνύουσι καὶ ὑποθέτουσι τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ ὅμως τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι εἰς, ἀπλοῦς, ἀπειρος, τέλειος· πρὸ τῆς δημιουργίας δὲν ἦτο ἀργός, ἀλλ' ἐνεργητικὸς παράγων ἐλευθέρως καὶ ἐξ ἀγαθότητος.

Ἐπειδὴ ὁ κόσμος παρήχθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος· ἐπειδὴ τὰ δημιουργήματα παρήχθησαν ἐκ τοῦ μηδενός, δὲν εἶναι οὐσίαι, ἀλλὰ σκιαὶ τῆς μιᾶς οὐσίας, τοῦ Θεοῦ.

Ὁ κόσμος πρῶτον συνελήφθη ἐν τῷ θείῳ νῷ, ἰδανικῶς, τὸ ἀγέννητον παράδειγμα τοῦ κόσμου εἶναι ὁ θεῖος νοῦς, ἡ ὁ θεῖος λόγος, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Οἱ ἄγγελοι εἰσὶ τὰ δημιουργηθέντα παραδείγματα, αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων.

Τὰ ὑποκείμενα τῶν ὑλικῶν ὄντων εἶναι ἡ ὕλη, οὐσα δύναμις καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθεῖσα.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Κουσάνου περιέχονται ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ· ἡ γνωστικὴ ἀγνοία, ἡ ἀποθετικὴ θεολογία καὶ ἄλλα παρ' αὐτῷ εἰσὶν, ὡς παρὰ τῷ Κουσάνῳ. Περιέχονται ὅμως ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ καὶ τινα, ἃ δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Κουσάνου.

Ὁ Ἰορδάνος Βρούνος τὸ σύστημα αὐτοῦ στηρίζει ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Κουσάνου, εἰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον καὶ πρὸς ἄλλον σκοπὸν, διότι ὡς πρὸς μὲν τὴν μέθοδον συνέχεται τῷ Λούλλῳ, ὡς πρὸς δὲ τὸ περιεχόμενον τῷ Κουσάνῳ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Βρούνου ἀπὸ τῶν πολλῶν ἀνυψοῦται εἰς τὸ ἐν. ἂν ὅμως πέραν τοῦ ἐνός ὑπάρχῃ τι ὃν ὑπερβατικόν, τοῦτο δύναται νὰ γνωρίσῃ μόνη ἡ θεολογία, τουτέστιν ἡ πίστις· πρὸς τοῦτο ὅμως εἶναι ὁ ὑπερφυσικὸς φωτισμὸς ἀναγκαῖος.

Ὁ Θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι ἀγνώριστος, γνωριστὸς δὲ καθίσταται διὰ τῆς πίστεως. Τὸ χαρακτηριστικόν τοῦ συστήματος τοῦ Βρούνου δὲν εἶναι ἡ ὑπερβατικότης, ἀλλὰ τὸ ἔμμονον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ· ὁ Θεὸς εἶναι ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ· διὰ τοῦτο τὸ σύστημα τοῦ Βρούνου εἶναι οὐσιωδῶς πανθεϊστικόν· ἀπὸ τοιούτων δ' ἐρμώμενος ἀρχῶν καταπολεμεῖ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὴν σχολαστικὴν. Περὶ τὸ μέσον τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος γεννηθεὶς ἐν Νάλα, ἐξ οὗ καὶ Νωλανὸς προσηγορεύθη, εἶχε κλίσιν εἰς τὴν ποίησιν. Τὴν θεωρίαν τῆς μετουσιώσεως καὶ ἄλλα δόγματα τῆς ἐκκλησίας ἀναιρέσας ἔφυγεν ἐξ Ἰταλίας καὶ μετέβη εἰς Γενεύην καὶ ἀλλαχοῦ· ἐκ Παρισίων μετέβη εἰς Λονδίνον καὶ ἐκεῖ ἐδημοσίευσε συγγράμματά τινα πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ συστήματος τοῦ Κοπερνίκου· ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γερμανίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν· ἐν Παταβίῳ ἐδίδαξε τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ· ἐπειδὴ κατὰ τῆς ἐκκλησίας κατεφέρετο καὶ αὐτῆς περιεφρόνει, συνελήφθη τῷ 1598 ἐν Ἰνεντία καὶ μετηνέχθη εἰς Ῥώμην, ὅπου ὡς αἱρετικὸς καταδικασθεὶς παρεδόθη εἰς τὸ πολιτικὸν δικαστήριον, ὃ ἐπέβαλεν αὐτῷ τὴν καταδίκην τῆς πυρκαϊᾶς ἐκτελεσθεῖσαν τῷ 1600.

Οὗτος ἦν εἰς ὑπερβολὴν ἀνήσυχος· ἐσπούδασε τοὺς Πυθαγο-

ρείους, τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς νέους Πλατωνικοὺς, τὸν Ραι-
μοῦνδον Λουλλον καὶ τὸν Κουσάνον.

Ὁ Ἰακώβης ἀνύψωσε τὸν Βροῦνον ἀντιπαραθέσας αὐτὸν πρὸς
τὸν Σπινόζαν· εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Βροῦνος ἰσχυρίζεται ἐν τῷ
πᾶν καὶ τὸ πᾶν ἐν, δὲν ἔχει ὁμῶς τὴν διανοητικὴν τοῦ Σπινόζα
τελειότητα. Ἡ δὲ μεταρρύθμισις, ἣν ἐπήνεγκεν, ἦτο, ὅτι τὸ
σύστημα τοῦ Κοπερνίκου ἀσπασάμενος ἀνεπέσσε τὸν πανθει-
σμόν τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ ἀνέπτυξεν αὐτόν (1).

Ὁ Βροῦνος διακρίνει τέσσαρας γνωστικὰς δυνάμεις, τὴν αἰ-
σθησιν, τὸν λόγον, τὸν νοῦν καὶ τὸ πνεῦμα· ἡ αἰσθησις δὲν δύ-
ναται νὰ γνωρίσῃ τὴν νοητὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν
ἐνότητα τοῦ ὄντος· οὐδ' ὁ λόγος δύναται νὰ γείνη κάτοχος τῆς
ὅλης ἀληθείας, διότι τὴν ἀλήθειαν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ μόνον
διὰ συλλογισμοῦ· ἀνώτερος δὲ τοῦ λόγου εἶναι ὁ νοῦς, διότι αὐτῷ
ἀνήκουσιν αἱ ἀρχαὶ τοῦ συλλογισμοῦ· ὁ νοῦς φέρει εἰς τὴν ἐνό-
τητα, ἐν ἣ βλέπει τὴν ταυτότητα τῶν ἀντιθέσεων.

Τὴν μεγίστην ὁμῶς βαθμίδα κατὰ τὸ πνεῦμα, διότι ἐποπτεῖ
τὴν ἀλήθειαν.

Ἡ ὁδὸς τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως πορεύεται ἀπὸ τῶν κάτω
πρὸς τὰ ἄνω· τὸ δὲ θεῖον τρέπεται ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω.

Ὁ Βροῦνος παραδέχεται τὴν Ἀριστοτελικὴν θεωρίαν περὶ τῶν
τεσσάρων ἀρχῶν, τοῦ ὑλικοῦ, τοῦ ποιητικοῦ, τοῦ εἶδους καὶ τοῦ
τελικοῦ αἰτίου.

Ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης διακρίνει δύο εἶδη οὐσίας, ἐν κατ'
εἶδος καὶ ἐν καθ' ὕλην· τὸ εἶναι οὐδενὶ δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἐὰν
δὲν προῆγεῖτο ἡ δύναμις (παθητικὴ)· ἀνευ τῆς παθητικῆς ду-
νάμεως ἡ ὕλη εἶναι ὡς τὸ παθητικὸν ὑποκείμενον πάσης γενέ-
σεως τῆς ἐνεργητικῆς αἰτίας· ὡς πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὕλη διὰ τὰ
τεχνικὰ ἔργα, οὕτως καὶ διὰ τὰ τῆς φύσεως. Ἐπειδὴ τὰ τῆς φύ-
σεως εἶναι κύκλος, πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὕλη πρώτη, ἐξ ἧς πάντα
ἄρα πάσης γενέσεως ὑποτίθεται ὕλη καὶ μάλιστα ἀγέννητος,

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσι περὶ αἰτίου, ἀρχῆς καὶ
τοῦ ἐνός ἐν Λονδ. 1584, ὃ ὁ Ἰακώβης μετέφρασεν. Περὶ Βροῦνου ἐκτός τοῦ
Ἰακώβη πραγματεύεται ὁ Σχελλίγγιος καὶ ἄλλοι. Ueberweg σ. 27 καὶ ἑφ.

αἰτίος· ἡ ὕλη ἐστὶ μία ἐν τε τοῖς σωματικοῖς καὶ τοῖς πνευ-
ματικοῖς.

Ἡ δευτέρα θεμελιώδης ἀρχὴ παντός ὄντος εἶναι τὸ εἶδος· τὸ
εἶδος εἶναι ἡ οὐσιώδης ἐνέργεια, δι' ἧς ἡ ὕλη ὑφούται εἰς ἐνέρ-
γειαν· ὕλη καὶ εἶδος εἰσιν αἱ ἔμμονοι ἀρχαὶ τῆς τῶν ὄντων ἀτο-
μικότητος.

Ὡς ἡ ὕλη ἐστὶ μία, ἐστὶ καὶ ἡ μορφή μία, ἐξ ἧς ὅλαι· αὐτὴ
ἐστὶν ἡ οὐσία, ἧς αἱ ἄλλαι μορφαὶ εἰσι συμβεβηκότα. Ἡ μία
μορφή εἶναι καὶ τὸ ποιητικὸν αἰτίον πάντων· τὸ ποιητικὸν ὁμῶς
αἰτίον δύναται νὰ σχηματίσῃ μορφὰς ἐν τινὶ ὕλῃ ὑπὸ τὸν ὄρον
τὸ νὰ ἦναι λογικόν, διότι ἐνέργεια μορφήν ποιούσα ἐστὶ τεχνικὴ,
ὡς τοιαύτη δύναται νὰ ἦναι μόνον ἐν λογικῷ ὑποκειμένῳ· ἐν-
τεῦθεν ἔπεται, ὅτι τὴν πρώτην μορφήν πρέπει νὰ νοήσωμεν ὡς
λογικῶς ἐνεργοῦσαν δύναμιν· οὕτω δ' ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἐννοιαν
ἐνός καθόλου νοῦ ἐν ἑαυτῷ περιέχοντος ἰδανικῶς ὅλας τὰς ἰδίαις
μορφὰς· ὡς ἡ πρώτη μορφή εἶναι συγχρόνως ποιητικὸν αἰτίον
πάντων, οὕτως εἶναι ποιητικὸν αἰτίον ὁ καθόλου τοῦ κόσμου
νοῦς· αὐτὸς εἶναι ἐξωτερικὸν αἰτίον ὡς ὢν ἐκτός τῶν ἰδίων προϊόν-
των αὐτοῦ· εἶναι ὁμῶς καὶ ἐσωτερικὸν αἰτίον ὡς ἐνεργῶν εἰς τὴν
ὕλην ἔσωθεν.

Οὕτω δέδοται συγχρόνως καὶ τὸ τελικὸν αἰτίον πάντων· ὡς
ἡ τέχνη, οὕτως ἐνεργεῖ καὶ ἡ φύσις οὐχὶ ἀνευ σκοποῦ.

Ὁ δὲ σκοπὸς τῆς τέχνης καὶ τῆς φύσεως ἀποβλέπει εἰς τὸ
εἶδος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ παραχθῇ.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι τὸ κέντρον τῆς τοῦ Βρούνου φι-
λοσοφίας εἶναι ἡ ἐννοια τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς, ἥτις εἶναι τὸ
κέντρον τοῦ σύμπαντος καὶ ἧς ἡ κυρία δύναμις εἶναι ὁ νοῦς· διὸ
ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἐνεργεῖ κατὰ λογικοὺς νόμους καὶ σκοπούς·
αὐτὴ ἐστὶν ἡ καθόλου μορφή φέρουσα ἐν τῷ αὐτῆς νῷ ὅλας τὰς
ἰδίαις μορφὰς καὶ παριστώσα ἐν τῷ κόσμῳ· αὐτὴ ἐστὶν ἡ γόνι-
μος φύσις κατ' ἀντίθεσιν τοῦ κόσμου ὡς γεγονυίας φύσεως καὶ
ἀρχὴ ἔμμονος· αὐτὴ ἐστὶν ὡς ἡ πρώτη τοῦ παντός ἀρχὴ, ἡ δ'
ὕλη ἡ πρώτη αὐτοῦ δύναμις· ἡ μορφή ὁμῶς καὶ ἡ ὕλη δὲν δια-
φέρουσιν οὐσιωδῶς, διότι ἡ μορφή εἶναι τὸ ἐνεργεῖα αἰτίον τῆς

δυνάμεως, ἡ δὲ ὕλη ἐστὶ τὸ παθητικὸν αἴτιον αὐτῆς· ἐπομένως καὶ τὸ ἐνεργητικὸν καὶ τὸ παθητικὸν αἴτιον ἐστὶ ταῦτόν· ὥστε ἡ τοῦ παντὸς ψυχὴ εἶναι συγχρόνως ἡ ἐνεργητικὴ καὶ ἡ παθητικὴ ἀρχή, τὸ αἴτιον τὸ ποιοῦν πάντα καὶ τὸ αἴτιον τὸ γινόμενον πάντα· ἡ τοῦ σύμπαντος ἀνάπτυξις εἶναι ἀνάπτυξις τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς· αὕτη ἀναπτύσσει ἑαυτὴν εἰς τὸ σύμπαν. Ἡ ὕλη εἶναι ζῶσα, ἡ μήτηρ τῶν μορφῶν γεννωμένων ἐξ αὐτῆς διὰ τῆς ἐμμένου αὐτῆς δυνάμεως.

Ἐντεῦθεν τεκμαίρεται, ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι οὐσιώδης ἐνότης. Ἡ ὕλη εἶναι μία ἐν ἅπασιν τοῖς οὖσιν, ἐπίσης καὶ ἡ μορφή· εἶναι μία, καὶ ἀμφότεραι αἱ ἐνότητες ἐνοῦνται ἐν μιᾷ, διότι ὕλη καὶ μορφή ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ κόσμου εἰσὶν ἐν· διὸ τὸ ἐν πᾶν καὶ τὸ πᾶν ἐν· ὅλα τὰ ὄντα εἰσὶ μία μόνη οὐσία προϊούσα εἰς πολλὰς μορφάς. Ἐὰν ὄντα δὲν εἶναι κυρίως οὐσίαι, ἀλλ' εἶδη ἐμφανίσεως τῆς μιᾶς, τρόποι ἐμφανίσεως αὐτῆς· πᾶσα γένεσις καὶ φθορὰ εἶναι μεταβολὴ μόνον τοῦ τρόπου τῆς ἐμφανίσεως, διότι ἡ οὐσία μένει ἀεὶ ἡ αὐτὴ· μόναι αἱ ἐκτὸς μορφῶν γίνονται, μεταβάλλονται καὶ φθίρονται· ἡ οὐσία μένει ἀμετάβλητος. Ὁ κόσμος εἶναι ἐμψυχος, καὶ, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ μεταδίδεται πᾶσιν, εἰσὶ πάντα ἐμψυχα· ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ἐν τοῖς οὖσιν οὐδὲ ἐστὶν ὑπὲρ τὰ ὄντα· διὸ δὲν ἀπόλλυται ἐν αὐτοῖς.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου, ἐν τῷ κόσμῳ· ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος εἶναι κατ' οὐσίαν ἐν· ὁ Θεὸς ἐστὶ τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον (γινόμενον), ἡ μορφή καὶ ἡ ὕλη, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις· ὁ Θεὸς εἶναι ἡ καθόλου οὐσία, ἡ μορφή τῶν μορφῶν, ἡ αἰτία τῶν αἰτιῶν, ἐν αὐτῇ εἰσὶ πάντα ἐν· αὕτη ἡ ταυτότης τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὄντων εἶναι ἡ τοῦ συστήματος τοῦ Βρούνου θεμελιώδης ἰδέα· ἡ δημιουργία εἶναι ἐκθεσις τῶν ἐν τῷ Θεῷ, τῶν ἐν τῇ ταυτότητι· ὁ Θεὸς ὡς ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ ἀναπτύσσει ἐνεργεῖα ὅσα ἐν αὐτῇ εἰσὶ δυνάμεις. Ἡ δημιουργία ὅμως δὲν εἶναι παραγωγὴ ἐλευθέρη, ἐλευθέρη πράξις, ἀλλ' ἀναγκασία. Ὁ Βρούνος λέγει ὅτι τὰ ἐν τῷ Θεῷ εἰσὶν ἀναγκασία· ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότης ἐν τῷ Θεῷ εἰσὶν ἐν· ὁ Θεὸς δὲν δύναται ἀνευ τοῦ κόσμου νὰ νοηθῇ.

Ὁ κόσμος κατὰ τὸν Βρούνον ὡς ἀπειρος εἶναι καὶ ἀκίνητος, ἡ κίνησις ὑπάρχει μόνον τοῖς οὐρανίοις σώμασιν· τὴν κίνησιν αὐτῶν λαμβάνουσιν ἔσωθεν, ἐκ τῆς ψυχῆς· διὸ τὰ μέρη κινούμενά εἰσι, τὸ δ' ὅλον ἀκίνητον. Τὸ δὲ καθόλου στοιχεῖον τῆς τοῦ παντὸς ζωῆς εἶναι ὁ αἰθήρ· ἕκαστον ἄστρον κινεῖται περὶ τὸ κέντρον αὐτοῦ καὶ τὸν ἴδιον ἥλιον αὐτοῦ· ἡ γῆ δὲν εἶναι κέντρον τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἄστρον περὶ τὸν ἥλιον κινούμενον· ὁ Βρούνος δὲν παρέλαβε τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ τὸ τοῦ Κοπερνίκου ἐκ τῶν Πυθαγορείων ληφθέν.

Ἡ δ' ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἔχει πρὸς τὸ σῶμα τὸν αὐτὸν λόγον, ὅν ἔχει ἡ τοῦ κόσμου ψυχὴ πρὸς τὸ σύμπαν.

Ὁ σκοπὸς τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ μέγιστον διὰ τὸν νοῦν καὶ τὸ μέγιστον ἀγαθὸν διὰ τὴν βούλησιν· τοῦτο δὲ γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ὁρμῆς τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως· ἡ ὁρμὴ δὲν ἐπαναπαύεται ἐφ' ὅσον δὲν κτᾶται τὸ τέλειον. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν κτῆσιν τῆς θείας γνώσεως, καὶ ἡ βούλησις εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ, ἧς μέγιστος βαθμὸς ἐστὶν ἡ ἠρωϊκὴ ἀγάπη, ἥτις ἐστὶν ἡ μέγιστη ἀρετὴ.

Ἐὰν ἡ γένεσις ᾖναι ἡ διαστολὴ τῆς οὐσίας ἀπὸ τοῦ κέντρου, εἶναι ὁ θάνατος συστολὴ τῆς οὐσίας ἐν τῷ κέντρῳ· ἡ οὐσία δὲν θνήσκει· οὕτως ἔχει καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς· αὕτη ὅμως θέλει ὑπάρξει ἐν ἄλλῃ μορφῇ, ἐν ἄλλῳ σώματι· ὡς ἐν τῷ κόσμῳ οὐδὲν ἀπόλλυται, ἀλλὰ μεταβάλλεται, οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δὲν ἀπόλλυται, ἀλλὰ μεταβάλλεται.

Ὁ Βρούνος ἐκ μὲν τοῦ Κουσάνου ἠντήλησε τὰς θεωρίας αὐτοῦ, ἐκ δὲ τοῦ Κοπερνίκου τὰς περὶ τοῦ οὐρανοῦ· θέλει νὰ τηρήσῃ τὴν ὑποκειμενικὴν ἐλευθερίαν, ἥτις ὑποθέτει ἀτομικὴν ἀνεξαρτησίαν· τὸν δ' ἀτομικὸν ἄνθρωπον ἐκλαμβάνει φαινόμενον ἐφήμερον ἐν τῇ αἰδίῳ ῥοῇ τῆς γενέσεως· ὁ ἀγὼν εἰς ἠρωϊκὴν ἀγάπην εἶναι μάταιος, ἡ ἠθικὴ του οὐδὲν ἔχει μεγαλοπρεπές, μάλιστα δὲ ὁ Βρούνος ὑποθέσας μίαν οὐσίαν κοινὴν ἀνήρρεσεν αὐτήν.

Τὸ σύστημα τοῦ Βρούνου εἶναι πανθειστικόν· διότι ὁ Θεὸς παρίσταται φύσις γόνιμος καὶ γενομένη. Καίτοι ὅμως τὸ σύστημα τοῦ Βρούνου δὲν κατέδειξε τὴν σχέσιν τῶν πολλῶν πρὸς

τὸ ἐν, κατέστη ἕμως ἡ βᾶσις τῆς μοναδολογίας τοῦ λείβνι-
πίου καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως τοῦ Σχελλιγγίου. Εἰς δὲ
μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας ἄλλα τε πολλὰ συνετέλεσαν καὶ
ἡ πολιτικὴ.

Ὁ Νικόλαος Μακκιαβέλλης τῷ 1469 γεννηθεὶς κατεκρίθη ἰδίως
διὰ τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, καὶ δικαίως, διότι ὁ δόλος καὶ ἡ βία,
ἂ συνιστᾷ τῷ ἡγεμόνι, εἰσι μέσα ἀνήθικα. Καίτοι περὶ πολι-
τικῶν συνέγραψε, συνέδραμεν ὁμως ἐμμέσως τὴν ἐπιστήμην.

Ὁ Βερναρδίνος Τελέσιος γεννηθεὶς τῷ 1508 καὶ ἀποθανὼν τῷ
1580 συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς ἐξασθένησιν τῆς σχολαστικῆς
φιλοσοφίας, διότι σπουδάσας τὴν φυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους
καὶ τὰς ἐλλείψεις αὐτῆς καταδείξας ἰδρύσατο νέον αὐτῆς σύ-
στημα· ὥστε ἡ τοῦ Τελεσίου μεταρρύθμισις ἀφορᾷ ἐν μόνον μέ-
ρῳ τῆς φιλοσοφίας, τουτέστι τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην (1).

Ὁ Τελέσιος πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὄντων παρα-
δέχεται δύο ἀρχὰς ἐναντίας, τὴν θερμότητα καὶ τὴν ψυχρότητα·
ἡ θερμότης ἐνεργεῖ ἀπὸ τοῦ κέντρου, ἡ δὲ ψυχρότης ἐπὶ τὸ κέν-
τρον· ἐπειδὴ ὁμως αἱ δύο αὗται δυνάμεις δὲν ἐξαρκοῦσιν εἰς
ἐξήγησιν τοῦ παντός, ὑπετέθη καὶ τι ὑποκείμενον, ἡ ὕλη, ἥτις
εἶναι δεκτικὴ διαστολῆς καὶ συστολῆς διὰ τῆς θερμότητος καὶ
ψυχρότητος· ὥστε αὗται εἰσιν αἱ ἀρχαὶ τῆς τοῦ Τελεσίου φυ-
σικῆς. Πῶς ὁμως ἐκ τούτων τῶν τριῶν ἀρχῶν τὸ σύμπαν σχη-
ματίζεται; τοῦτο τὸ ζήτημα, ἵνα λύσῃ, χωρίζει τὸ σύμπαν εἰς
δύο μέρη, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ὁ οὐρανὸς ἐκ τῆς θερμότη-
τος παραγόμενος· εἶναι ἡ ἔδρα αὐτῆς, ἡ δὲ γῆ ἡ ἐκ τῆς ψυχρό-
τητος εἶναι ἡ ἔδρα αὐτῆς· μεταξὺ ὁμως τῆς θερμότητος καὶ ψυ-
χρότητος εἶναι ἡ ὕλη· ἀνευ ὕλης κοσμοποιεῖα νὰ παραχθῇ δὲν
ἠδύνατο.

Ἡ θερμότης καὶ ψυχρότης εἰσὶν ἐναντία· ἡ μία ἀνθίσταται
τῇ ἑτέρᾳ· τοῦτο δ' εἶναι δυνατὸν, ὅτι ἐκάστη ἔχει αἰσθησὶν τῆς
ἐπιρροῆς τῆς ἑτέρας· ἀμφότεραι ὁρμῶσιν εἰς τήρησιν ἑαυτῶν καὶ

(1) Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ εἶναι: *de natura rerum juxta propria prin-
cipia*, Rom. 1565. Neapel 1586.

ἐπέκτασιν τῆς ἐνεργείας των· ἡ ὁρμὴ αὐτῆ οὐκ ἔστι ἀδύνατος,
εἰάν δὲν εἶχον αὗται αἰσθησὶν τοῦ ἐναντίου.

Ἐάν δ' αἱ φυσικαὶ ἀρχαὶ θεωρηθῶσι δυνάμεις αἰσθητικαί, πρέ-
πει νὰ ἦναι καὶ ὅλα τὰ ὄντα τὰ ἐξ αὐτῶν πηγάζοντα αἰσθη-
τικὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν δυνάμεων.

ὑπὸ τοιούτων ἀρχῶν ὁρμώμενος ἐξηγεῖ τὴν ζωὴν καὶ τὰ φαι-
νόμενα τῶν ὄντων.

Τὰ ζῶον συνίσταται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ ψυχὴ αὐτοῦ
δὲν εἶναι ἀπλῆ μορφή, ἀλλ' ἀρχὴ κινητικὴ καὶ ζωτικὴ (σωμα-
τικὸν πνεῦμα).

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει οὐ μόνον ψυχὴν ζωϊκὴν, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέ-
ραν, ἀσώματον, θείαν· αὕτη ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἀθάνατον ἐν τῷ
ἀνθρώπῳ δημιουργηθεῖσα ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐν δὲ τῷ ἄν-
θρώπῳ εἰσὶ δύο δυνάμεις, γνωστικὴ καὶ ὁρεκτικὴ· ἡ μὲν γνω-
στικὴ ὀνομάζεται νοῦς, ἡ δ' ὁρεκτικὴ βούλησις.

Καίτοι δ' ὁ Τελέσιος διεφέρετο πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη, ἐν ταῖς
πλείστοις ὁμως συμφώνει αὐτῷ·

Ἐκ τῶν εἰρημένων φανερὰν εἶναι, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ Τελε-
σίου εἶναι σύμμικτον ἐκ μυστικισμοῦ καὶ ὕλισμοῦ.

Τὰς ἀρχὰς τοῦ Τελεσίου ἠσπάσατο ἕτερος ἀνὴρ, ὁ Θωμᾶς Καμ-
πανέλλας· οὗτος ἐγεννήθη τῷ 1568 ἐν Καλαυρίᾳ, ἐσπούδασε
τὴν θεολογίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰδίως τὰ συγγράμματα
τοῦ Τελεσίου (1)· εἰσῆλθεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Δομινικάνων· πε-
ριῆλθε πολλὰ μέρη καὶ τῷ 1598 ἐν Νεαπόλει κατεδικάσθη διὰ
πολιτικᾶς δοξασίας εἰς ἰσθμια δεσμὰ (26 ἔτη)· ἐν φυλακῇ συνέ-
γραψε τὸ πλεῖστον τῶν συγγραμμάτων του· ἔπειτα διαφυγὼν
τὴν ἱεράν τῆς Νεαπόλεως ἐξέτασιν ἦλθεν εἰς Παρίσιον, ὅπου
τῷ 1639 ἐτελεύτησεν.

Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του οὐσιωδέστερον εἶναι ἡ καθόλου
φιλοσοφία αὐτοῦ, ἐφ' ἧς τὸ σύστημά του στηρίζεται (2).

Ὁ Καμπανέλλας τὸν Τελέσιον σπουδάσας κατέστη τῷ Ἀρι-
στοτέλει ἐναντίος· ἐν τῇ πορείᾳ ὑπὲρ τὴν φυσικὴν εἰς τὴν με-

(1) Συνέγραψε *de sensu et de investigatione rerum* καὶ ἄλλα.

(2) Τὰ ἅπαντα ἐξεδόθησαν ἐν Τόρινῳ 1854.

ταφυσικὴν βούλεται νὰ κατασταθῇ μεταρρυθμιστὴς τῆς φιλοσοφίας, δὲν θέλει ὅμως νὰ ἀντιφάσκη τῇ θείᾳ ἀποκαλύψει καὶ τῇ θεωρίᾳ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἦναι σύμφωνος μετ' αὐτῶν. Τὴν μεταφυσικὴν διαιρεῖ εἰς τρία, εἰς τὴν περὶ γνώσεως θεωρίαν, εἰς τὴν περὶ τοῦ ὄντος καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς πράξεως· ἐπειδὴ ἐν ἡμῖν εἰσὶν ἡ ὑπαρξίς, ἡ γνῶσις καὶ βούλησις, ἀνάγει τὴν μὲν μαθηματικὴν καὶ τὴν μαγίαν εἰς τὴν ὑπαρξίν, τὴν δὲ θεολογίαν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν λογικὴν εἰς τὴν γνῶσιν, τὰς δὲ πρακτικὰς ἐπιστῆμας εἰς τὴν βούλησιν.

Ὁ Καμπανέλλας λέγει, ὅτι οἱ σκεπτικοὶ δὲν δύνανται νὰ εἰπωσιν ὅτι οὐδὲν γινώσκουσι, διότι λέγοντες, ὅτι οὐδὲν γινώσκουσι, παραδέχονται αὐτοὺς γινῶσιν, καὶ παραδεχόμενοι ἀναρῶσιν αὐτοὶ ἑαυτούς· ἄρα ἔστι γνῶσις, ἔστι βεβαιότης κατὰ τὸν Καμπανέλλαν, καὶ ἐπειδὴ ἔστι γνῶσις, βεβαιότης, ὑπάρχουσιν ἀρχαὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀμφιβολίαν· πῶς ὅμως εἰς τὴν γνῶσιν, τὴν βεβαιότητα ἐρχόμεθα; Ἴνῃ ἡμῖν ἔχομεν διττὴν γνῶσιν, τοιαύτην, ἣτις εἰς τὸ αἰσθητὸν ἀναφέρεται, εἰς τὸ ἐμπειρικόν, καὶ τοιαύτην, ἣτις ἀντικείμενον ἔχει τὸ ὑπεραισθητόν· ἡ δ' ἐμπειρικὴ γνῶσις κατὰ τὸν Καμπανέλλαν πηγάζει ἐκ τῆς αἰσθήσεως· ἡ αἰσθησις ὅμως ἐκ τοῦ ὑποκειμένου εἶναι πάθησις, διότι οὐδὲν αἰσθητὸν γίνεται, ὃ δὲν δύναται νὰ μὴ ἐνεργῇ εἰς ἡμᾶς.

Τὸ ἀντικείμενον παράγει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ μεταβολὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸ αἰσθητὸν ἀντικείμενον, τουτέστι περιέχει ὁμοιότητα μετὰ τοῦ ὑποκειμένου· ἄρα τὸ αἰσθητὸν παράγει ἐν τῷ ὑποκειμένῳ τί ὅμοιον αὐτῷ, ἢ τὸ ὑποκείμενον ποιεῖ διὰ τῆς μεταβολῆς, ἣν αὐτὸ ἐν αὐτῷ παράγει, ὅμοιον ἑαυτῷ· τὸ ἀντικείμενον γινώσκομεν, διότι γινόμεθα ὅμοιοι αὐτῷ. Ἴνῃ ἡ αἰσθησις ὀρίζεται διὰ οὐχί τοῦ αἰσθητοῦ μετὰ τοῦ αἰσθητικοῦ ὑποκειμένου καὶ διὰ τῆς ἐξ αὐτοῦ μεταβολῆς καὶ ὁμοιότητος τοῦ ὑποκειμένου μετὰ τοῦ ἀντικειμένου, ἔπεται, ὅτι ἡ αἰσθητικὴ ψυχὴ εἶναι σωματικὴ, διότι ὑπὸ σωματικοῦ μόνον σωματικόν δύναται νὰ θυχθῇ καὶ μεταβληθῇ. Ὁ Καμπανέλλας ἐκλαμβάνει τὸ νοεῖν ἀσθενέστερον τοῦ αἰσθάνεσθαι· τὸ καθόλου προέρχεται ἐκ τῆς ἀσθενείας τῆς αἰσθητικῆς γνώσεως, ἐν ἧ ἡ ἴδια

τύπωσις ἀφαιρεῖται καὶ μένει μόνον τὸ ὅμοιον ἐν πολλοῖς οὖσιν.

Ἴνῃ τούτῳ εἶναι καὶ ὁ Καμπανέλλας, ὡς ὁ Τελέσιος, ὕλιστής· Ἴνῃ ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων προβαίνει εἰς τὸν νοῦν, ἡ δ' αἰσθησις καὶ ὁ νοῦς τὸ καθ' ἕκαστον θεωρεῖ, τὸ καθόλου σχηματίζει, ἔπεται, ὅτι τὸ καθόλου πηγάζει ἐκ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἡ γνῶσις εἶναι αἰσθησις.

Παρὰ δὲ τὴν αἰσθητὴν ἀναγνωρίζει ὁ Καμπανέλλας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἀνωτέρω γνῶσιν εἰς τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναφερομένην, τουτέστι τὴν νοητικὴν ψυχὴν, τὸ πνεῦμα, ὃ διττῶς ἐνεργεῖ πρὸς τὴν αἰσθητικὴν ψυχὴν στρεφόμενον καὶ πρὸς τὸ ὑπεραισθητόν· ἐν λόγῳ ὁ Καμπανέλλας ἐπαναλαμβάνει τὰς περὶ γνώσεως τοῦ Τελεσίου θεωρίας. Ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, διὰ δὲ τῶν αἰσθήσεων οὐδὲν ἀληθὲς γινώσκομεν, φανερόν εἶναι, ὅτι σοφία δὲν ὑπάρχει· ἐπομένως μόνον τὰ φαινόμενα γνωρίζομεν, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα τὰ καθόλου, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα εἶναι ἀντικείμενον τῆς αἰσθήσεως, πρέπει νὰ ἦναι αὐτῆς καὶ τὰ καθόλου. Τοῦτο εἶναι κυρίως τὸ ἀσθενὲς τῆς θεωρίας του, ὅτι τὸ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι παραδέχεται ταῦτ' ἀνευ ἀποδείξεως.

Πάντα τὰ ὄντα κατὰ τὸν Καμπανέλλαν συνίστανται ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος· ἡ σύνθεσις αὕτη παράγει τρίτον τι ὁρισμένον. Τὸ δὲ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν θεωρεῖ ὡς τὰς ἀρχὰς πάντων τῶν πεπερασμένων ὄντων.

Ὁ Καμπανέλλας ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἕκαστον ὄν ἔχει δύναμιν, αἰσθησίν καὶ ἀγάπην καὶ ἐξ αὐτῶν συνίσταται, αἵτινες εἰσὶν αἱ ἀρχαὶ, τὰ αἴτια τῶν ὄντων· ἀναλόγου δ' ἀρχὰς διακρίνει ἐν τῷ μὴ ὄντι, τὴν ἀδυναμίαν, τὴν ἀγνοίαν καὶ τὸ μῖσος.

Περὶ δὲ θεοῦ πραγματευόμενος ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δηλ. ἡ ὑπαρξίς ὄντων ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος συνισταμένων ὑποθέτει ὑπάρχον ὄν τὸ μὴ ὄν ἀποκλείον, εἶναι καὶ καλεῖται τοῦτο τὸ ὄν θεός. Ἄρα ὁ θεός ἀποκλείων τὸ μὴ ὄν εἶναι ἀμετάβλητος, ἀπλοῦς καὶ τὰ τούτοις ὅμοιος· ὁ θεός δὲν εἶναι οὐσία, ἀλλ' ὑπερούσιος, δὲν εἶναι ὄν, ἀλλ' ὑπερόν· ἐνὶ λόγῳ ὁ θεός εἶναι πάντα ἐν ταύτῳ δ' οὐδὲν, ἀκατάληπτος, ἀφ-

ρητος. Ὁ Θεός ὑπὲρ τὸν κόσμον, ὑπερβατικός, εἶναι ἐν τῷ Θεῷ σκοπέει ἐν ταύτῃ τὸ φῶς, ἡ γνωστικὴ ἀγνοία οὕσα αὐτὴ ἡ σοφία. Καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰσὶ δυνάμεις, σοφία καὶ ἀγάπη, εἰσὶν ὁμοίως ἐν· διὰ τῆς δυνάμεως ὁ Θεός παράγει πάντα, διὰ τῆς σοφίας γινώσκει καὶ διὰ τῆς ἀγάπης βούλεται τὴν παραγωγὴν τῶν ὄντων ἐκ τοῦ μηδενός· ἡ δημιουργία ὑποθέτει τὰς ἰδέας τῶν ὄντων ἐν τῷ Θεῷ καὶ προέρχεται ἐλευθέρως ἐκ τῆς ἀγάπης.

Ἐν τῇ φυσιολογίᾳ τῷ Πελεσίῳ ἐπόμενος παραδέχεται δύο ἀρχάς, τὴν θερμότητα καὶ τὴν ψυχρότητα· αὗται ἐνεργοῦσιν εἰς τὴν ἀμορφὸν ὕλην, καὶ ἐκ τῆς ἐναντιότητος αὐτῶν παράγονται τὰ διάφορα ὄντα.

Ἡ ὕλη ὑποθέτει τὸν τόπον, ἐν ᾧ παραλαμβάνεται· ἀρα ὁ Θεός τὸν τόπον ἐδημιούργησεν ὡς ἔδραν τοῦ σωματικοῦ, ὡς ὑποκείμενον τῆς ὕλης, ἐξ ἧς διὰ τῆς ἐναντιότητος τῆς θερμότητος καὶ ψυχρότητος τὰ ὄντα παράγονται· κατὰ πρῶτον ἐχωρίσθη ὁ οὐρανός καὶ ἡ γῆ, καὶ ἐν μὲν τῷ οὐρανῷ ἐπικρατεῖ ἡ θερμότης, ἐν δὲ τῇ γῆ ἡ ψυχρότης. Τὸ δὲ σύμπαν εἶναι ἔμφυχον· ὅλα τὰ ὄντα συμπάσχουσι καὶ ἀντιπάσχουσιν πρὸς ἀλλήλα· ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώματος, αἰσθητικῆς ψυχῆς καὶ νοητικῆς· ἡ νοητικὴ ψυχὴ οὕσα ὑπὲρ τὴν αἰσθητικὴν εἶναι ἀπλή καὶ διὰ τοῦτο ἀθάνατος.

Ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ θεωρίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἐν τοῖς ἔργοις ἐλευθέρων ἐκλαμβάνει τὸ κακὸν στέρῃσιν τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ ὄν, μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ εἰς τὸν Θεῖον ἀντιστοιχοῦντα.

Τὸν Θεὸν ὡς τὸ μέγιστον ἀγαθὸν ἀγαπῶσιν πάντα τὰ ὄντα· αὐτὸν μόνος ὁ ἄνθρωπος γινώσκει.

Ἡ θρησκεία συνδέει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατὰ τὰς τρεῖς ἀρχάς, τὴν δυνάμιν, τὴν γνώσιν καὶ τὴν ἀγάπην, μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεός ἤλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ ἀνθρώπου φέρων τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαν, ἐν ᾗ ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται εἰς τὸν ὑπερραίσθητόν βίον.

Τὸ σύστημα τοῦ Καμπανέλλα περιλαμβάνει ἰδέας Ἀριστοτελικὰς, Πλατωνικὰς, νέας Πλατωνικὰς καὶ ἰδίως τὰς τοῦ Τελεσίου περὶ γνώσεως καὶ φύσεως. Μόνον δὲ περὶ ἀρχῶν ἔχει τι

ἴδιον· οὐδὲν ὁμοίως βέλτιον εἰς τόπον τῆς σχολαστικῆς ἔταξεν, ἢν κατεπολέμησεν.

Καὶ ἐν τῇ Καββάλα, ἢν Πίκος ὁ Μιράνδουλας εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν εἰσήγαγεν, ἐνομιζέτο, ὅτι τὸ μέσον εὐρέθη πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς σχολαστικῆς.

Ὁ ὁδηγὸς τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐν Γερμανίᾳ ἦτο ὁ Ἰωάννης Ρεϋχλίνος, ὃς τὰς τοῦ Ν. Κουσάνου ἰδέας παραλαβὼν ἰσχυρίζετο τὴν ταυτότητα τῶν ἀντιθέσεων ἐν τῷ Θεῷ.

Ἰωάννης Ρεϋχλίνος ἦτοι Καπνίων (ὡς ὁ αὐτὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἐξελλήνισεν) ἐγενήθη τῷ 1455, ἐσπούδασεν τὴν ἑβραϊκὴν, τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν· εἰς Φλωρεντίαν δ' ἐλθὼν εἰσήχθη ὑπὸ Μαρσιλίου Φικίνου καὶ Πίκου τοῦ Μιράνδουλα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Καββάλας· ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1522. (1).

Ἡ Καββάλα κατὰ τὸν Ρεϋχλίνον στηρίζεται ἐπὶ ἀμέσου θείας ἀποκαλύψεως. Αὕτη διδάσκει ὅλας τὰς ἀληθείας περὶ Θεοῦ, περὶ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου κόσμου, περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ βῆσις τῆς καββαλιστικῆς θεωρίας εἶναι ἡ διὰ τοῦ μεσίτου ἀντικατάστασις τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἀποκάλυψις ἡ γενομένη τῷ ἀνθρώπῳ μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ διὰ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν οὐράνιον παράδεισον, ἢν ἀπώλεσεν.

Ἡ καββαλιστικὴ τέχνη ἐξ ἀποκαλύψεως πηγάζουσα εἶναι τὸ μέσον, ἵν' ἔλθῃ τις εἰς τὴν καββαλιστικὴν θεωρίαν. Τὴν τέχνην ταύτην ἔλαβε πρῶτος ὁ Μωϋσῆς καὶ μετέδωκε τῷ Ἰώσουα καὶ τοῖς ἐβδομήκοντα· ἐξ αὐτῶν δὲ αὕτη μετεδόθη προφορικῶς. Καὶ ἡ καββαλιστικὴ θεωρία μετεδόθη ἐξ ἀμέσου ἀποκαλύψεως· ἡ δὲ Καββάλα ὡς θεία ἀποκάλυψις εἶναι δῶρον Θεῖον ὀλίγοις διδόμενον. Ὁ καββαλιστὴς ζητεῖ νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου· ὁ Ταλμουδιστὴς περιορίζεται ἐν τῷ αἰσθητῷ· διὸ ὁ καββαλιστὴς τὸν μεσίτην θεωρεῖ ὡς τὸν λυτρωτὴν ἀπὸ

(1) Συνέγραψε de arte cabbalistica et de verbo mirifico· ἡ ἀρίστη ἐκδοσίς ἐστίν ἡ ὑπὸ Böcking, Leip. 1858—59.

τῆς ἁμαρτίας καὶ ὡς τὸν ὁδηγὸν εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον, ὁ δὲ ταλμουδιστῆς ὡς τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα τὸν μέλλοντα νὰ φέρῃ τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος εἰς κοσμοκρατορίαν. Πῶς ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται εἰς γνῶσιν; Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἵσταται μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τρέπεται πρὸς ἀμφότερα, καὶ ἐπομένως καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ· ὁ νοῦς γινώσκει ἀμφότερα· τὰ δὲ μέσα, δι' ὧν ὁ νοῦς ἔρχεται εἰς γνῶσιν τοῦ αἰσθητοῦ, εἰσὶν ἡ αἰσθησις, ἡ φαντασία, τὸ κριτικὸν καὶ ὁ λόγος· ἡ αἰσθησις εἶναι ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ· τῇ ἐσωτερικῇ ἔπεται ἡ φαντασία, μετ' αὐτὴν ἡ κριτικὴ δύναμις καὶ τέλος ὁ λόγος· πρὸ πάντων δὲ ζητεῖται πρὸς γνῶσιν τὸ αἰσθητὸν ἀντικείμενον. Τὸ δὲ μέσον, δι' οὗ ἀποκτᾶται τὸ ὑπεραισθητὸν ἀντικείμενον, εἶναι τὸ πνεῦμα· δι' αὐτοῦ γινώσκει ὁ νοῦς τὸ θεῖον· τὸ πνεῦμα ἐπιέρχεται ἐξωθεν εἰς τὸν ἄνθρωπον· καὶ εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς βλέπων τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον, τὸν θεῖον, διὰ τοῦ θεοῦ φωτὸς ἀμέσως εἰς αὐτὸ ἀκτινοβολοῦντος· ὥστε ἡ γνῶσις τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου κτᾶται ἐξ ἀμέσου ἀποκαλύψεως· ὁ νοῦς φωτιζόμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἔρχεται εἰς γνῶσιν τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα φωτιζόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ παρέχει τῇ νῦ τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ.

Ἡ ἀμεσὸς αὕτη ἐποπτεία τοῦ θεοῦ ἐν τῷ πνεύματι καλεῖται πίστις· ἐπομένως ἡ πίστις εἶναι ἀμεσὸς γνῶσις τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ ἐν τῷ πνεύματι· ἔθεν ἡ γνῶσις τῆς πίστεως εἶναι ἀνωτέρα τῆς λογικῆς γνώσεως· ἡ γνῶσις τῆς πίστεως εἶναι βεβαιότερα ἢ ἡ γνῶσις τοῦ λόγου, διότι δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἐπισηφαιῶν συλλογισμῶν, ἀλλ' ἐπὶ θείας ἀποκαλύψεως καὶ ἀμέσου ἐποπτείας. Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀνευ τῆς πίστεως εἰς οὐδεμίαν ἔρχεται γνῶσιν τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ· ὁ δὲ λόγος περιορίζεται εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον.

Ὁ θεὸς αὐτὸς καὶ ἑαυτὸν ἐστὶν ὑπὲρ πᾶν ὄν καὶ μὴ ὄν, διότι ἐστὶ τὸ αἴτιον τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος, ἐστὶν ὑπὲρ τὴν ἐνότητα, διότι εἶναι αἴτιος αὐτῆς· ὁ θεὸς ἐστὶν ὑπὲρ τὰς ἀντιθέσεις, ὑπὲρ τὸν λόγον, ἀκατάληπτος καὶ ἀρρήτος, Ἐνσόφ (οὐχί

τι), ἡ ἀπόλυτος ταυτότης δυνάμειος καὶ ἐνεργείας, ἡ καθαρὰ θεότης ἀνευ προσόντων.

Μετὰ τὸ Ἐνσόφ ἐπονται οἱ δέκα Σεφίροτ τῆς καθέλας, τὰ δέκα προσόντα ἢτοι πρόσωπα τοῦ θεοῦ, δι' ὧν ἀποκαλύπτεται.

Οἱ δέκα Σεφίροτ εἰσὶν ὁ στέφανος, ἡ σοφία, ὁ νοῦς, ἡ χάρις, ἡ δικαιοσύνη, τὸ κάλλος, ὁ θρίαμβος, ἡ δόξα, ἡ ἔδρα καὶ τὸ βασίλειον· ὑπὲρ αὐτὰ ἐστὶ τὸ Ἐνσόφ ὡς ὁ ἀπειρος βυθὸς τοῦ θεοῦ· αὐτὰ δ' εἰσὶ τὰ προσόντα, τὰ ὀνόματα, ἀ ὁ θεὸς δίδει ἑαυτῷ, ὅπως γνωρισθῆ καὶ ὀνομασθῆ.

Οἱ δὲ Σεφίροτ εἰσὶ συγχρόνως αἱ δημιουργικαὶ δυνάμεις τῆς θεότητος, δι' ὧν αὐτὴ παράγει τὸν κόσμον. Μετὰ δὲ τῶν καθέλας διακρίνει ὁ Ῥεϋχλίνος τρεῖς κόσμους, τὸν αἰσθητὸν, τὸν νοητὸν καὶ τὸν θεῖον.

Ἡ Κάθελα φέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν μεγίστην μακαριότητα ὑφισταμένην ἐν τῇ ἀμέσῳ ἐποπτεία τοῦ μεγίστου ἀγαθοῦ· ἐν τῇ ἐποπτεία ἀποθεοῦται ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἐξωτερικὴ αἰσθησις εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν, αὕτη εἰς τὸ φανταστικόν, τοῦτο εἰς τὸ κριτικόν, αὐτὸ εἰς τὸν λόγον, οὗτος εἰς τὸν νοῦν, αὐτὸς εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τοῦτο εἰς τὸν θεόν· ἡ δ' ἀποθέωσις εἶναι τὸ μέγιστον τέλος τῆς καθέλας.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ῥεϋχλίνος παραλαβὼν τὸ σύστημα τῶν νέων Πλατωνικῶν καὶ τὴν κάθελαν ἀντέφασκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν.

Τὴν δ' αὐτὴν ὁδὸν ἐβάδισε καὶ ὁ σύγχρονος τοῦ Ῥεϋχλίνου Ἑρρίκος Κορνήλιος Ἀγρίππας ὁ Νεπτεσχέϊμος, δὲ ἄνω μᾶλλον εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς καθέλας, τουτέστι τὴν μαγίαν, ἀπέβλεψεν.

Ὁ Ἀγρίππας ἐγεννήθη τῷ 1487 ἐν Κολωνίᾳ, ἐσπούδασε τὴν νομικὴν καὶ τὴν ἰατρικὴν καὶ ἀπέθανεν τῷ 1535.

Ἐδίδαξε τὸ περὶ Θαυμασίου ῥήματος τοῦ Ῥεϋχλίνου, καὶ συνέγραψε τὴν μυστικὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν, περὶ ματαιότητος καὶ ἀβεβαιότητος τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἄλλα (1).

Ὁ θεὸς ἐστὶ κατὰ τὸν Ἀγρίππαν ἡ ἀπόλυτος ἐνότης· συγ-

(1) De occulta philosophia, de incertitudine et vanitate scientiarum· ἐξεδόθησαν Lyon 1550 καὶ 1600.

χρόνως δὲ εἶναι εἰς ἓν τρισὶ προσώποις· εἰς ὃν καὶ τρισυπόστα-
τός ἐστιν ὑπὲρ πάντα. Τοῦτο τὸ ἓν περιέχει πολλά, ἃ εἰσιν,
ὅσα καὶ ὁ Ῥεϋχλίνος παραδέχεται· δι' αὐτῶν (τῶν προσόντων)
καταβαίνει ὁ Θεὸς εἰς τὰ ὄντα δίδων αὐτοῖς ὕπαρξιν, μορφήν
καὶ δύναμιν.

Ὁ Θεὸς τὸ σύμπαν ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός. Ἐν δὲ τῷ
παντὶ εἰσὶ τρεῖς κόσμοι, ὁ τῶν στοιχείων, ὁ οὐράνιος καὶ ὁ νοη-
τός· ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ἐν τῷ σύμπαντι, ἐστὶ τοῦτο
ἔμφυχον.

Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ποιοῦσι τὸ δι' οὗ τὸ ἀνώ-
τερον καταβαίνει εἰς τὸ κατώτερον καὶ τὸ κατώτερον ἀναβαί-
νει εἰς τὸ ἀνώτερον.

Αἱ ἰδέαι τῶν ὄντων εἰσὶν ἐν τῷ θεῷ νῶν ῥέουσαι ἀπὸ τῆς τοῦ
κόσμου ψυχῆς εἰς τὰς ἰδίας ψυχάς.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς μικρόκοσμος συνίσταται ἐκ τοῦ σώματος,
τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ σώματος· τὸ πνεῦμα τοῦ σώ-
ματος ὀνομάζεται καὶ πνεῦμα φυσικὸν κατ' ἀντίθεσιν τοῦ λο-
γικοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ ψυχὴ.

Ἡ ψυχὴ δημιουργηθεῖσα κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐστὶν ἀτομικὴ θεῖα
οὐσία· ἐν αὐτῇ διακρίνεται τριττόν τι, τὸ πνεῦμα, ἡ αἰσθητικὴ
ψυχὴ καὶ ἡ λογικὴ. Τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ τὸ θεῖον
ἀμέσως γινώσκεται, καὶ ὁ τρόπος οὗτος τῆς γνώσεως ἐπονομά-
ζεται πίστις. Τῷ δὲ λόγῳ ὑπάρχει ἡ ἔρμηνος γνώσις, καὶ ἡ
αἰσθητὴ παράστασις τῆ αἰσθητικῆς ψυχῆ. Τὸ πνεῦμα εἶναι φύ-
σει ἀθάνατον· ἡ δ' αἰσθητικὴ ψυχὴ ἀπόλλυται μετὰ τοῦ σώμα-
τος· ἡ δὲ λογικὴ ψυχὴ δὲν εἶναι μὲν φύσει ἀθάνατος, γίνεται
ὅμως γενομένη ἐν μετὰ τοῦ πνεύματος.

Κατὰ τὸν Ἀγρίππαν ἡ λογικὴ καὶ διαλεκτικὴ εἶναι τοῦ δια-
βόλου ἐφεύρες, πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι ἀπατηλὴ καὶ ματαία καὶ
τῇ ὀρησκείᾳ ἐναντία· μόνη δ' ἡ πίστις φέρει εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Ἡ δὲ μεγίστη καὶ τελειοτάτη ἐπιστήμη εἶναι ἡ μαγία, διότι
αὕτη δείκνυσι πῶς τὰ ὄντα εἰσὶν ὅμοια καὶ ἀνόμοια καὶ πῶς
ἀλλήλοις συνδέονται.

Ἡ μαγία περιλαμβάνει τὴν φυσικὴν, τὴν μαθηματικὴν καὶ

τὴν θεολογίαν καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ὑπάρξεως
τριῶν κόσμων.

Τὰ δὲ περὶ τῶν στοιχείων καὶ τῆς συγγενείας αὐτῶν ἀναφε-
ρόμενά εἰσι φανταστικά.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὸ περὶ ματαιότητος καὶ
ἀβεβαιότητος τῶν ἐπιστημῶν, ὃ ἐθαυμάσθη, συνετέλεσεν εἰς
ἀποστροφὴν πρὸς τὸ δουρικὸν τῆς ἐποχῆς φρόνημα καὶ εἰς ἔγερ-
σιν τοῦ πνεύματος εἰς ἐλευθέρως συζητήσεις.

Ὁ Ἀγρίππας συνέδεσεν, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων δείκνυται, τὸν
μυστικισμόν καὶ τὴν σκέψιν μετ' ἀλλήλων.

Καὶ Φραγκίσκος Γεώργιος Βένετος γεννηθεὶς τῷ 1460 καὶ
ἀποθανὼν τῷ 1540 περιῆλθε πλεῖστα τῆς Ἰταλίας μέρη, καὶ
ἀναγνοὺς Νεοπλατωνικά, Νεοπυθαγόρεια, Ῥαββινικά καὶ καβ-
βαλιστικά συγγράμματα ἠσπάσατο τὰς θεωρίας τοῦ Ῥεϋχλίνου
καὶ Ἀγρίππα.

Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ ἁρμονίας κόσμου λέγει, ὅτι
πάντα διετάχθησαν κατ' ἀριθμούς· ὅτι τὸ ἓν ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ
καταβαίνει διὰ τριῶν· τὰ δὲ τρία εἰσὶν ἐννέα τάξεις νόων, ἐν-
νέα οὐρανῶν καὶ ἐννέα εἰδῶν τῶν φαρτῶν.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Γεωργίου δὲν εἶναι νέαι, ἀλλὰ καββαλιστικαί,
νέαι Πυθαγόρειοι καὶ νέαι Πλατωνικαί.

Μετὰ δὲ τῆς θεοσοφίας συνεδέθη καὶ ἡ ἰατρικὴ ὑπὸ Φιλίπ-
που Λύρεόλου Θεοφράστου Παρακέλσου Βομβάστου Ὁχενείμου.
Οὗτος γεννηθεὶς τῷ 1493 περιῆλθε πολλοὺς τόπους τῆς Εὐρώ-
πης, ἐκ δὲ τῶν περιουσιῶν πολλὰ μαθῶν ἐσχημάτισεν ἴδιον σύ-
στημα ἰατρικῆς· ἐφονεύθη τῷ 1541.

Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοῦ 1616—1618 εἰς
τρεις τόμους, ἐν Στρασβούργῳ.

Ὁ Παράκελσος σπουδάσας συγγράμματα καββαλιστικά ἰσχυ-
ρίζετο, ὅτι πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι δῶρον θεῖον·
ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δίδει πάντα καὶ ἀποκαλύπτει πάντα διὰ τῆς φύ-
σεως, ἐπινοεῖ ὁ ἄνθρωπος οὐδέν· ἐπειδὴ ἡ καββαλιστικὴ τέχνη
πάντα δείκνυσι, πρέπει νὰ σπουδάζεται παρὰ παντός μὴ βου-
λομένου γὰρ πλανᾶται διηνεκῶς.

Ἡ ἰατρικὴ πηγάζει ἐκ τῆς Θεολογίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς ἀλχημίας. Τὸ ἴδιον τοῦτου τοῦ συστήματος εἶναι ἡ μεγάλη ἀξία, ἣν ἔδιδεν ὁ Παράκελσος τῇ πείρᾳ διὰ τὴν ἐπιστήμην.

Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ Παράκελσος διέκρινε τριττόν, τὸ σῶμα τὸ πηγάζον ἐκ τῶν στοιχείων, τὸ πνεῦμα τὸ πηγάζον ἐκ τῶν ἀστρῶν, καὶ τὴν ἀθάνατον ψυχὴν τὴν πηγάζουσαν ἐκ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο διακρίνει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τριπλοῦν φῶς, τὸ φυσικόν, τὸ τοῦ λόγου καὶ τὸ Θεῖον· ταῦτα δὲ ὄντα τρεῖς τῆς γνώσεως πηγαὶ ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰ τρία συστατικὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας.

Ἡ πίστις οὕσα ἢ ἄμεσος τοῦ Θεοῦ ἐποπτεία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀθάνατον ψυχὴν, ὁ δὲ λόγος εἰς τὸ ἀστέριον πνεῦμα· ὥστε ἡ πίστις ἐστὶν ἀναγκαία πηγὴ τῆς Θείας γνώσεως· ὁ λόγος δὲν γινώσκει τὸ Θεῖον, ἀλλὰ τὸ ἐγκόσμιον μόνον· πίστις καὶ λόγος πρέπει νὰ χωρισθῶσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἀντιφάσκωσι, διότι ἀμφότερά εἰσιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· Θεωρία καὶ πράξις πρέπει νὰ συμβαδίζωσι· τὸ δ' ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ φύσις.

Ὁ Θεὸς εἶναι πηγὴ οὐ μόνον τῆς γνώσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄντος. Πάντα τὰ ὄντα ἦσαν ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ ἐν τῷ Θεῷ βυθῷ ἀόρατα· διὰ δὲ τοῦ δημιουργικοῦ λόγου ἦτο διὰ τῆς δυνάμεως τῆς Θείας βουλήσεως ἡ ὕλη ἐγένετο πρὸς τὰ ἔξω πραγματικὴ, καὶ οὕτω προήλθεν ἡ πρώτη ὕλη (limbus) τοῦ ἐκτὸς κόσμου, ἐκ δὲ τῆς πρώτης ὕλης ὁ ἀνθρώπος· τῶν δὲ φαρτῶν ὄντων ἀρχὴ εἶναι ἡ πρώτη ὕλη, τὸ πρῶτον ὕδωρ, ἐν ᾧ ἐστὶ τὸ σπέρμα πάντων τῶν ὄντων· ἡ ἀρχὴ αὕτη ἦτο ἀποιος, ἀμορφος, τὸ μέγα μυστήριον· ἐκ τῆς ὕλης ταύτης προήλθε τὸ σῶμα.

Ἡ ἐκ τῆς πρώτης ὕλης πρώτη δημιουργία ἦτο τὰ τέσσαρα στοιχεῖα· ἡ δὲ δευτέρα δημιουργία ἦτο τὰ ἀστρα παραχθέντα ἐκ τοῦ πυρός, τοῦ αἰθέρος, ἐκ δὲ τοῦ αἰθέρος παρήχθησαν τὰ αἶρια πνεύματα, ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος τὰ ἐνυδρα καὶ ἐκ τῆς γῆς τὰ ἐπίγεια.

Τέλος δ' ἐδημιουργήθη ὁ ἀνθρώπος κατ' εἰκόνα Θεοῦ θελὼν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μακροκόσμου ὡς τέλος τῆς δημιουργίας.

Αἱ ὑλικάι ἀρχαὶ τῶν δημιουργημάτων εἰσὶ κατὰ τὸν Παράκελσον τὸ Θεῖον, τὸ ἄλας καὶ ὁ ὑδραργύρος· ταῦτα εἰσὶ τὰ πρωτογενῆ εἶδη τῆς πρώτης ὕλης· Ἐκ τούτων τῶν τριῶν πηγάζει ἕκαστον στοιχεῖον καὶ ἕκαστον ὄν, διότι ἄνευ μὲν Θεοῦ ἀύξεισι δὲν γίνεται, ἄνευ δ' ὑδραργύρου οὐδὲ ρευστότης ὑπάρχει, καὶ ἄνευ ἄλατος οὐδὲ στερεόν· ταῦτα δὲ τὰ τρία εἰσὶν ἐν ἑκάστῳ· Ἐκ τῶν εἰδῶν τούτων τῆς πρώτης ὕλης προήλθον διὰ τοῦ Θεοῦ πνεύματος τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἃ διαφόρως μιχθέντα ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῶν ἄλλων ὄντων· τὰ ὄντα ὅμως, ἵνα ἐκ τῶν στοιχείων σχηματισθῶσι, δέονται ἀρχῶν ἐνεργητικῶν, διότι τὸ στοιχεῖον παρέχει μόνην τὴν ὕλην· αὕτη δ' ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Παρακέλσου ὁ ἀρχεὺς ἦτοι τὸ πνεῦμα τὸ ζωογονοῦν τὸ στοιχεῖον· ὁ ἀρχεὺς οὗτος δὲν εἶναι πνεῦμα προσωπικόν, ἀλλὰ δύναμις μόνον ἐνεργητικὴ ἐνεργοῦσα ἀλόγως. Αἱ δὲ δυνάμεις δὲν εἶναι ἐκ τῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐκ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀρχέως· οὗτος παρασκευάζει τὴν ὕλην ἀρχομένην νὰ σχηματίζεται ἐσωτερικῶς· ἐπομένως ἐν ἅπασιν ἐστὶ τις ἀρχὴ πνευματικὴ ἐνεργοῦσα ἐσωθεν· οὐδὲν ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ νεκρὸν, ἀλλὰ πάντα πανταχοῦ ζῶντα, καὶ ἐν τῷ ἄδῃ καὶ τῷ ὕδατι καὶ τῷ ἀέρι καὶ τῇ γῆ καὶ τῷ πυρὶ· ἐνὶ λόγῳ εἰσὶν ἄπειρα πνεύματα· τὸ δὲ πνεῦμα τῆς ζωῆς τὸ καλούμενον ἀρχεὺς εἶναι τὸ αἷτιον τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς τῶν νόσων θεραπείας· ὁ ὑποτασσόμενος τῇ Θεῷ βουλήσει κατὰ τὸν φιλοσοφικὸν λίθον καὶ ὑποτάσσει αὐτῷ πάντα καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον.

Ὁ Παράκελσος ὑποθέτει τέσσαρας τῶν ὄντων ἀρχάς, τὸ ἄστρον, τὴν ῥίζαν, τὸ στοιχεῖον καὶ τὸ σπέρμα· αὗται αἱ ἀρχαὶ ἦσαν ἐν τῷ χάει (μεγάλῳ μυστηρίῳ καλουμένῳ)· τὸ ἄστρον ἐστὶν ἡ ἐνεργὸς δύναμις ἡ μορφοῦσα τὴν ὕλην καὶ τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς τελειοποιούσα. Τὰ ἀστρα ὁ Παράκελσος ἐκλαμβάνει λογικὰ ὄντα συνουσιαζόμενα καὶ ταῦτα, ὡς τὰ ἄλλα δημιουργήματα.

Τὸ δὲ σῶμα, ὡς εἴρηται, συναπαρτίζεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἄλατος καὶ τοῦ ὑδραργύρου.

Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὡς κεφαλῇ τῆς ὁρατῆς δημιουργίας ἐπανα-

λαμβάνονται πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ· οὗτός ἐστιν ἡ ἐνότις τοῦ ὀρατοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀθάνατου ψυχῆς, ἥτις ἐκ Θεοῦ καταγομένη ὑψοῖ τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ τὸν κόσμον εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ· ἡ ἀθάνατος ψυχὴ εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τὸ οὐράνιον πνεῦμα εἶναι ἡ πρώτη περιφέρεια περὶ τὸ κέντρον, καὶ περὶ αὐτὴν τὸ σῶμα τῶν στοιχείων ὡς δευτέρα περιφέρεια.

Καὶ ἐν τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ διακρίνεται ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν· τὸ ἐσωτερικὸν εἶναι τὸ πνεῦμα, ἡ ψυχὴ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὀνομάζει ὁ Παράκελσος τὴν θεϊαν εἰκόνα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ κυρίως θεῖον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν· ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἴσταται ἡ ψυχὴ ἐν ἀμέσῳ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Θεοῦ· διὸ τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ἕδρα τῆς θείας σοφίας, εἶναι τὸ κυρίως ὄργανον τῆς ἀμέσου τοῦ Θεοῦ ἐποπτείας οὐσῆς ὑποθέσεως πάσης ἀνωτέρας γνώσεως.

Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐγένετο ἐκ τῶν στοιχείων, ἐκ τῶν οὐρανίων σωμάτων, δηλαδὴ τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐνεφύσησεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα, τὴν ἀθάνατον ψυχὴν.

Ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ ἐξαπατηθέντες ἡμάρτησαν καὶ τὴν θεϊαν εἰκόνα ἀπώλεσαν, ἔπαυσαν τοῦ νὰ ᾔναι ἡλιακοὶ καὶ ἔγειναν ἐπίγειοι· ὥστε ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔμεινεν ὀλόκληρος. Ἡ δ' ἀναγέννησις ἐστὶν ἀντικατάστασις τῆς θείας εἰκόνης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Καὶ ἂν ταῦτα φαίνονται φανταστικὰ ἐν τῷ συστήματι τοῦ Παρακέλσου, ἡ σχολὴ ὅμως αὐτοῦ καὶ τὴν χημείαν πράξηγαγε καὶ τὴν φυσικὴν σχεδὸν ἐπιστήμην κατέστησεν.

Ὁ δὲ Ἰερώνυμος Καρδάνος γεννηθεὶς τῷ 1501 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1576, συνέμιξε τὸν μυστικισμόν μετὰ τῆς φυσικῆς, τῆς ψυχολογίας καὶ γνωστικῆς· ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι φαινόμενον παράδοξον, πλήρης ἀντιφάσεων καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι καὶ τῷ βίῳ αὐτοῦ.

Τὰ συγγράμματά του ἐξεδόθησαν τῷ 1663 ἐν 10 τόμοις ἐν Λουγδούνῳ.

Ἐν τῇ φυσικῇ παρεδέχετο ἕρα, ὕδωρ καὶ γῆν, διότι τὸ πῦρ

δὲν ἐθεώρει στοιχεῖον· ἀρχὰς τῆς γενέσεως ὑπέθετε τὴν οὐράνιον θερμότητα καὶ τὴν ἐπίγειον ὑγρασίαν, καὶ τὴν μὲν ποιητικὴν, τὴν δὲ παθητικὴν καὶ τὴν ποιητικὴν ψυχὴν ὑπέθετε ζωογονοῦσαν τὰ πᾶν.

Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὃν ἀνώτερον τῶν ζώων ὑπέθετε, διέκρινε πνεῦμα καὶ λόγον, ὅτι ὁ λόγος μετὰ τοῦ σώματος γεννώμενος συναπόλλυται μετ' αὐτοῦ, τὸ δὲ πνεῦμα ἦται ὁ νοῦς ὢν τῆς ὕλης χωριστός ἐστὶ καὶ ἀθάνατος.

Ἡ δὲ τῶν Σταυροφόρων ἐταιρία ἰδρύθη ὑπὸ Ἀνδρέου Οὐάλεντινου ἐμπαιζαντος τὰς μωρίας τῶν θεοσόφων καὶ ἀλχημικῶν. Ἡ ἐταιρία αὕτη παράγει πᾶσαν γνῶσιν ἐκ τοῦ Θεοῦ φωτός.

Εἰς δὲ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνάγονται καὶ οἱ δύο Ἑλμόντοι, Ἰωάννης Βαπτιστῆς καὶ Φραγκίσκος.

Ὁ Ἰωάννης Ἑλμόντος ἐγεννήθη τῷ 1577, ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν, ἰδίως τὴν Στωϊκὴν, τὸν Ταύλερον καὶ Κέρπιδα καὶ τέλος τὸν Παράκελσον, οὗ τὰ συγγράμματα ἐθαύμαζεν· ἀπέθανε τῷ 1644. Καὶ οὗτος συνέδεσε τὴν φυσικὴν μετὰ τῆς καθολιστικῆς θεωρίας καὶ εἰς μεταρρύθμισιν τῆς ἱατρικῆς ἀπέβλεπεν.

Τὰ συγγράμματά του ἐξέδωκεν ὁ υἱὸς του Φραγκίσκος Μερκούριος Ἑλμόντος τῷ 1648 καὶ 1690 ἐν Ἀρστελοδάμῳ. Τοῖς μυστικισταῖς σύμφωνος κατεπολέμει τὴν λογικὴν γνῶσιν, διότι τὴν ἕδραν τοῦ λόγου δὲν παρεδέχετο ἐν τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ, ἀλλ' ἐν τῇ αἰσθητικῇ· διὰ τοῦτο ὁ λόγος κατ' αὐτὸν δὲν δύναται νὰ ᾔναι πηγὴ ἀληθοῦς γνώσεως, διότι οὗτος δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν γεννᾷ ἐπιστήμην, ἀλλὰ δόξαν· διὰ τοῦτο ἡ λογικὴ κατ' αὐτὸν εἶναι ἀνωφελὴς τῇ ἐπιστήμῃ ὡς ἀπάγουσα ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς.

Ἡ ἀληθὴς γνῶσις κτᾶται μόνον διὰ τοῦ νοῦ ὡς ἀνήκοντος τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ· ἡ γνῶσις τοῦ νοῦ εἶναι ἄμεσος καὶ δὲν δεῖται τοῦ συλλογισμοῦ. Ἐν τῷ νῷ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια ἄμεσος· ὁ νοῦς γινώσκει τὰ ὄντα ὡς ταῦτά εἰσιν· ἡ ἀλήθεια τῆς τοῦ νοῦ γνώσεως στηρίζεται ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τῆς γνώσεως μετὰ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, καὶ αὐτὴ ἡ ὁμοιότης στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὅτι

ὁ νοῦς τὴν ἀλήθειαν παραλαμβάνει ἀμέσως εἰς ἑαυτὸν τοιαύτην, οἷα ἐστίν· ἡ ἀμεσος αὕτη γνῶσις πρέπει κατ' ἀντίθεσιν τῆς τοῦ λόγου γνώσεως νὰ θεωρηθῇ ὡς πίστις οὔσα ἢ βάσις τῆς ὅλης γνώσεως ἡμῶν· ἡ ὅλη γνῶσις κατὰ τὸν Ἐλμόντον πηγάζει ἐκ Θεοῦ, ὡς καὶ πᾶν ἀγαθόν.

Τῷ Παρακέλσῳ ἐπόμενος ἔθεσε βάσιν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ τῆν χριστιανικὴν θεωρίαν περὶ δημιουργίας· φυσικὰ δὲ στοιχεῖα ὑπέθετε τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα, διότι κατ' αὐτὸν τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ δὲν ἦσαν στοιχεῖα· ὡς συστατικὰ δὲ τοῦ ὕδατος ὑπέθετε τὸ ἄλας, τὸ θεῖον καὶ τὸν ὑδράργυρον· τὸν δ' ἀέρα ὑπέθετε στοιχεῖον τοῦ οὐρανοῦ, ὕλην αὐτοῦ.

Τὴν ἀρχὴν τὴν σχηματίζουσαν τὰ ὄντα ἐσωτερικῶς ὀνομάζει καὶ ὁ Ἐλμόντος ἀρχέα τοῦ ὄντος· ἕκαστον φυσικὸν σῶμα ὀρίζεται ἐσωτερικῶς ὑπὸ δύο ἀρχῶν, τῆς ὕλης καὶ τοῦ σχηματίζοντος αὐτὴν ἐσωτερικῶς ἀρχέως· ὁ ἀρχεὺς εἶναι αὔρα ζωτικῆ, πνεῦμα ζωτικὸν μετὰ τοῦ σπέρματος συνδεόμενον· ἐν τῷ ἀρχεῖ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, ἡ ἰδέα, καθ' ἣν οὗτος σχηματίζει τὸ σπέρμα.

Πρὸς δ' ἐξήγησιν τῶν ὄντων ἀναγκαῖα εἶναι αὐτῷ καὶ ἡ ἀπόλυτος αἰτία· ἐξ αὐτῆς ῥέει ἡ οὐσιώδης τοῦ ὄντος μορφή· ὁ ἀρχεὺς παρασκευάζει ὡς σπερματικὸν πνεῦμα τὰ σπέρμα πρὸς ὑπόδοχὴν τῆς οὐσιώδους μορφῆς.

Ὁ ἀρχεὺς εἶναι ἢ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι πλαστικὴ ἀρχή· εἰσὶ δὲ ὁ ἀρχεὺς καὶ οἱ ἀρχεῖς, διότι ἐν ἑκάστῳ μέρει τοῦ ὀργανισμοῦ ὑπάρχει ζωτικὴ δύναμις ἐνεργὸς, ἰδίως τὶς ἀρχεῖς, σχηματίζων τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὕλην· ὅλαι ὅμως αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις συγκρατοῦνται ὑπὸ μιᾶς ἐπικρατούσης· καὶ αὕτη ἡ κοινὴ δύναμις εἶναι ὁ ἐπικρατῶν ἀρχεὺς.

Ἡ σωματικὴ ὕλη καθίσταται ὑπὸ τοῦ ἀρχέως δεκτικὴ τῆς οὐσιώδους μορφῆς, τοῦτέστι τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς· καὶ ὅταν ἡ δεκτικότης τελεσθῇ, δημιουργεῖται ἡ ψυχὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ σώματος. Τῇ δ' αἰσθητικῇ ψυχῇ ὑπάρχει ἡ μνήμη, ὁ λόγος καὶ ἡ βούλησις.

Ἡ δ' ἀθάνατος ψυχὴ, τὸ πνεῦμα, ἐστὶν ὑπὲρ τὴν αἰσθητικὴν· ἡ ἀθάνατος ψυχὴ εἶναι ἡ ἀληθὴς οὐσία, ἀπλή καὶ ἀμερῆς· μετὰ

δὲ τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς δημιουργεῖται συγχρόνως καὶ ἡ ἀθάνατος καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ σώματος· ἐν τῇ ἀθάνατῳ ψυχῇ ἐστὶν ἡ θεία εἰκὼν ἀχώριστος τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς· τὸ ἀθάνατον πνεῦμα εἶναι ἡ θεία εἰκὼν, νοῦς καθαρὸς γινώσκων ἀμέσως τὴν ἀλήθειαν· ὁ δὲ νοῦς, ἡ βούλησις καὶ ἀγάπη εἰσὶ συγχρόνως ἐν τῷ πνεύματι.

Πρὸ τῆς πτώσεως κατ' αὐτὸν δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ αἰσθητικὴ ψυχὴ· τὸ ἀθάνατον πνεῦμα ἦρχεν ἀμέσως διὰ τοῦ ἀρχέως τοῦ σώματος· ἡ ζωὴ, ἣν τὸ σῶμα ἐκ τοῦ ἀθανάτου πνεύματος ἔλαβεν, ἦτο ἀθάνατος· ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐγένισκεν ἀμέσως πᾶσαν ἀλήθειαν· ἡ φθορὰ εἰσῆλθεν εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ παρεμόρφωσεν αὐτόν.

Ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἀνθρώπου ἐπομένως ἐνεργηθήσεται διὰ τῆς θείας χάριτος.

Ἐντεῦθεν φανερόν εἶναι, ὅτι ὁ Ἐλμόντος δὲν εἶχεν ἰδέας νέας, ἀλλ' ὅτι τὴν θεῖαν γνῶσιν ἀνήγαγεν εἰς τὴν ἐποπτεῖαν.

Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Φραγκίσκος Ἐλμόντος ἔχει σύστημα σύμμικτον ἐκ καθολιστικῶν, νέων Πλατωνικῶν καὶ χριστιανικῶν ἰδεῶν· καὶ ἐκ μὲν τῆς χριστιανικῆς θεωρίας παρέλαβε τὴν χριστιανικὴν περὶ δημιουργίας θεωρίαν, ἐκ δὲ τῆς νέας Πλατωνικῆς καὶ τῆς καθολιστικῆς τὴν ταυτότητα τῶν ὄντων, τὴν ταυτότητα τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος.

Τὸ σύστημα τοῦ Ἐλμόντου, ὃ καὶ ὁ Λεϊβνίτιος ὑπελήπτειτο, ἦτο λεπτὸς ὕλισμός· καὶ ἂν δὲν ἔχει τι ἰδίον, ἀπεκάλυψεν ὅμως πολλὰ σφάλματα τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας.

Εἰς δὲ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν δύναται νὰ ταχθῇ καὶ ὁ Ἄγγλος Ροβέρτος Φλούδδιος (de fluctibus) γεννηθεὶς τῷ 1574 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1637· οὗτος σπουδάσας τοὺς νέους Πλατωνικοὺς, τοὺς καθολιστὰς, τὸν Παράκελσον καὶ ἄλλους παρέλαβεν ἐν τῇ κοσμολογίᾳ τὸν δυαδισμόν.

Ἐν τῷ συστήματι αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνονται αἱ ἀρχαὶ τῶν πρότερον· τὸ νέον αὐτοῦ περιορίζεται μόνον ἐν τῇ μορφῇ, καθ' ἣν τὸ σύστημά του ἐξέθηκεν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία τοῦ Λουθήρου ὑποθέτει τὴν νέαν Πλατωνικὴν θεωρίαν καὶ τὴν καββαλιστικὴν.

Μαρτίνος ὁ Λούθηρος ἐγεννήθη τῷ 1483 καὶ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1563 περίπου.

Τὰ οὐσιωδέστερα τῶν συγγραμμάτων του εἰσὶν ἡ ἔρμηνεια αὐτοῦ εἰς τὴν τοῦ Παύλου ἐπιστολὴν (de seruo arbitrio) καὶ ἄλλα. (1)

Κατὰ τὸν Λούθηρον ἡ ἐλευθερία εἶναι ὄνομα κενὸν καὶ πρὸς τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἀσυμβίβαστος.

Ἡ θεωρία τοῦ Λουθήρου ἐπιστηρίζουσα τὴν ἀνθρωπίνην ἀνελευθερίαν καὶ τὴν ἀπόλυτον προδιάταξιν εἶναι πανθειστικὴ καὶ δυαδική, διότι ἐν αὐτῇ καὶ ὁ πανθεϊσμός ἐπιχρατεῖ καὶ ὁ δυαδισμός. Τὰς ἰδέας τοῦ Λουθήρου παρέλαβε καὶ ὁ Καλβίνος καὶ ὁ Μελάγχθων καὶ ἄλλοι.

Φίλιππος Μελάγχθων τῷ 1497 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1560 ἀποθανὼν ἦτο ἐκλεκτικός, διότι παρέλαβε στοιχεῖα Ἀριστοτελικὰ καὶ Πλατωνικά. Ἐν τῇ περὶ γνώσεως θεωρίᾳ ἠσπάσατο τὸν ὀνοματισμὸν, ἐν δὲ τῇ περὶ φύσεως ζητεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τῆς θείας προνοίας.

Ἐκ δὲ τῶν συγγραμμάτων του (2) ἀποδείκνυται, ὅτι ὁ Μελάγχθων περὶ λογικῆς, φυσικῆς, ψυχολογίας καὶ ἠθικῆς ἠκολούθει τῷ Ἀριστοτέλει παραλαβὼν καὶ ἐξ ἄλλων συστημάτων τοῦ δ' ὀρθοῦ ὀδηγὸν εἶχε τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν.

Καίτοι δὲ ὁ Μελάγχθων ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς δὲν συνεφώνει τῷ Ἀριστοτέλει, διότι τὴν ἠθικὴν διήρρεσε κατὰ τὸν δεκάλογον, εἰσήγαγεν ὅμως τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν εἰς τοὺς τόπους τῶν διαμαρτυρουμένων καὶ ἐν ἡ φιλοσοφία οὐσιωδῶς δὲν προώδευσεν, ἐξήσκησεν ὅμως τὸν νοῦν καὶ παρήγαγεν ἐλευθερίαν ἐν ταῖς συζητήσεσι καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους.

(1) Luthers Werke von Walch ἐξεδόθησαν ἐν 24 τόμοις, Halle 1740—51· περὶ αὐτοῦ συνεγράφησαν πλείστα (Überweg III, σ. 17).

(2) Melanchthons Werke von Ponceur. Wittenberg 1562—64 ἐξεδόθησαν· πραγματεύονται πολλοὶ περὶ αὐτοῦ (Überweg, ἐν τῷ αὐτῷ).

Ὁ δὲ Νικόλαος Ταυρέλλος γεννηθεὶς τῷ 1547 καὶ τῷ 1606 ἀποθανὼν ἐξ ἑνὸς μὲν ζητεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ἐξ ἑτέρου δὲ νὰ θεμελιώσῃ νέαν τῇ θρησκείᾳ σύμφωνον· ἡ φιλοσοφία αὐτῷ ἐστὶν ἡ βάση τῆς θεολογίας. (1)

Κατὰ τὸν Ταυρέλλον ἡ φιλοσοφία παρέχει σοφίαν ἀνθρωπίνην, ἡ δὲ θεολογία θείαν· δεικνύων ὅμως, ὅτι τῆς μὲν θεολογίας βάση εἶναι ἡ φιλοσοφία, ἡ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν συνεφώνει τῇ θεολογίᾳ, ἐζήτει νὰ ἀναιρέσῃ αὐτήν.

Ἐνόμιζε δ' ὅτι ἡ ὑποκειμενικὴ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ νοητικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις ὑπάρχουσα φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ.

Εἰς δὲ γνῶσιν τῶν φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν ἐρχόμεθα διὰ ταύτης τῆς δυνάμεως, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνεργητικὴ· ἐτι δ' ἐδόξαζεν, ὅτι αἱ νοητικαὶ ἐννοιαὶ δὲν εἰσέρχονται εἰς τὸ πνεῦμα ἔξωθεν, καὶ κατεπολέμει τὴν διαφορὰν τοῦ ποιητικοῦ καὶ παθητικοῦ νοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς μηδαμινὴν, διότι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλή, ἀμερῆς, καὶ ἐπομένως κατὰ μὲν τὸ ἐν μέρος εἶναι ἐνεργητικὴ κατὰ δὲ τὸ ἄλλο παθητικὴ. Τὸ πνεῦμα ἡμῶν δεσμεύεται ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων εἰς αἰσθητὰς εἰκόνας καὶ παραστάσεις· δι' ἀσκήσεως τοῦ νοῦ τὰ κωλύματα τῆς νοητικῆς δυνάμεως αἴρονται.

Διὰ τῆς ἁμαρτίας, λέγει, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐσκοτίσθη καὶ ἐξησθένησεν, ὥστε οὔτε τὰγαθὸν νὰ ἐπιθυμήσῃ δύναται οὔτε τὸ ἀληθὲς νὰ γνωρίσῃ.

Οἱ θεολόγοι ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ διὰ τῆς ἁμαρτίας διεφθάρη· τὸ κακὸν ὅμως, λέγει, δὲν εἶναι οὐσία, διότι ὁ Θεὸς ὑποτίθεται αἷτιος τοῦ κακοῦ· τὸ κακὸν εἶναι συμβεβηκὸς καὶ αὐτοῦ αἷτιον εἶναι τὰγαθόν· ἐὰν τοῦτο ὑποτεθῇ, δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ ψυχὴ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἔγεινεν οὐσιωδῶς κακὴ, διότι, εἰ τοιαύτη ἐγένετο, δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ

(1) Τὰ οὐσιωδέστερα συγγράμματά του εἰσὶν: Albes caesne, sive Andrae Caesalbini monstrosa dogmata, de mundo, de rerum aeternitate, philosophiae triumphus καὶ ἄλλα. Περὶ τούτων καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ πραγμάτων ἐγγύτων Überweg, III, 25 καὶ 26.

πλέον και αγαθόν· ἄρα ἡ κληρονομικὴ ἀμαρτία δὲν δύναται νὰ ὑποταθῇ οὐσιωδῶς τῆς ψυχῆς διαφθορᾷ· ἡ ψυχὴ καὶ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ἔμεινεν οὐσιωδῶς πλήρης· ἡ κληρονομικὴ ἀμαρτία, καὶ τὸ κακόν, πρέπει νὰ νοηθῇ συμβεβηκός· ἡ βούλησις τοῦ Ἀδάμ πρὸ τῆς ἀμαρτίας ἦτο ἐλευθέρα εἰς τὸ ἀγαθόν καὶ κακόν, νῦν δὲ εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ κακοῦ πεσοῦσα οὐδὲν ἀγαθόν δύναται νὰ πράξῃ πλέον· ἡ ἀναγκαιότης ὅμως αὕτη τοῦ κακοῦ οὐδὲν ἐστὶν οὐσιωδὴς, διότι τὸ βούλεσθαι αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἐστὶν αἰεὶ ἀγαθόν.

Τὴν κληρονομικὴν ἀμαρτίαν ὁ Ταυρέλλος ἔρριζει ὡς ὑποταγὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὴν φύσιν· διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἤρχεν ὁ ἄνθρωπος τῆς φύσεως· τοῦ Θεοῦ δ' ἀπαλλοτριωθείς ἀπώλεσε τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἄρχῃ τῆς φύσεως καὶ ὑπεδουλώθη αὐτῇ· ἡ δὲ συνέπεια ἦτο, ὅτι ἡ αἴσθησις, ὁ νοῦς καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ ἐβυθίσθη εἰς τὰ ὑλικόν· καὶ αὕτη εἶναι ἡ αἰτία, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν ἀσθενὴς πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀπὸ τῆς κληρονομικῆς ἀμαρτίας ἐλευθεροῦται ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς λυτρώσεως καὶ δικαιολογήσεως· ἡ δικαιολόγησις γίνεται διὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως, ἐν ᾗ ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Ὁ Ταυρέλλος ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ εἶδη τῶν ὄντων δὲν εἶναι ἀναρχα, διότι ταῦτά εἰσιν ἐν τοῖς ἀτόμοις καὶ δὲν εἶναι εἰρη ἐννοιαὶ ἀπὸ τῶν ἀτόμων ἀφαιρούμεναι· ἐὰν τὰ ἄτομα δὲν εἶναι ἀίδια, δὲν εἶναι καὶ τὰ εἶδη. Ἐὰν πάντα ἔχουσιν ἀρχὴν, προῆλθον ἐκ τινος αἰτίας οὐσης πρὸ τῶν ὄντων· ἡ δ' αἰτία αὕτη ἢ ἐξ ἄλλης προῆλθεν ἢ εἶναι αὐταίτιον· ὡς αὐταίτιον δ' εἶναι πρώτη· καὶ αὕτη ἢ πρώτη αἰτία εἶναι ὁ Θεός.

Ὁ δὲ κόσμος δὲν προῆλθεν ἐκ Θεοῦ ἀπ' αἰῶνος· εἶναι ἀδύνατον νὰ ᾔηται ὁ κόσμος ἀίδιος· ἀναγκαιῶς ἔλαβεν ἀρχὴν· καὶ ἐπειδὴ ἔχει ἀρχὴν, εἶναι εὐμετάβλητος.

Ἐὰν δὲ τὴν πρώτην αἰτίαν ὑποθέσωμεν γνῶσει τε καὶ βουλήσει ἐνεργητικῆν, τὸν δὲ κόσμον πράξιν ἐλευθέραν, εἶναι ἀδύνατον ὁ κόσμος νὰ νοηθῇ ἀναρχός. Ἐπειδὴ ὁ Θεός εἶναι αὐταίτιος, ἐνεργεῖ ἐμμόνως εἰς τὸ ὅτι μόνος παράγει ἑαυτὸν· ἡ ἐνέρ-

γεια αὕτη ἐν τῷ Θεῷ ἐστὶν ἀναγκαιῶς, συγχρόνως ἐμῶς ἐνέργεια τῆς θείας βουλήσεως, διότι ὁ Θεός ὑπάρχει διὰ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ· λέγων δ' ὁ Ταυρέλλος, ὅτι ὁ Θεός παράγει ἑαυτὸν ἐννοεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ γεννᾷ τὸν υἱόν· τὸ παράγον ἐστὶν ὁ πατὴρ, τὸ παραγόμενον ὁ υἱός καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἐνέργεια τῆς παραγωγῆς τὸ ἅγιον πνεῦμα.

Ἐπειδὴ οὔτε ὁ κόσμος οὔτε ἡ ὕλη εἶναι ἀίδιος, ἐδημιουργήθη ὁ κόσμος ἐκ τοῦ μηδενός.

Τὸ σύστημα τοῦ Ταυρέλλου μάτην ἐζήτησε νὰ συνδυάσῃ τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς θεολογίας, διότι ἔπεσεν εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν θεολογίαν.

Ὁ δὲ Οὐάλεντίνος Βεγγελος τῷ 1535 γεννηθεὶς καὶ τῷ 1588 ἀποθανὼν ἐσπούδασε τὴν θεολογίαν καὶ τὴν ἀλχημίαν συγγραψας πολλὰ ἐν τῇ Γερμανικῇ γλώσσῃ.

Τὰ συγγράμματά του ὅμως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἠσπάσατο τὰς φυσικὰς ιδέας τοῦ Παρακέλσου· παρέλαβε δὲ καὶ τὸν μυστικισμὸν παρὰ τῶν Γερμανῶν μυστικιστῶν (1).

Ὁ Βεγγελος λέγει, ὅτι ὁ Θεός τὸν κόσμον ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός· πρῶτον ἐδημιούργησε τοὺς ἀγγέλους, μετὰ δὲ τὴν πτώσιν καὶ τὸν ὄρατὸν κόσμον, ὅπως θέσῃ τὸν ἄνθρωπον.

Ἐκ τοῦ κόσμου δηλαδὴ τῶν ἀγγέλων παράγεται ὁ κόσμος τῶν ἀστρῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ ὁ ὄρατός κόσμος. Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ τοῦ σώματος, τοῦ ἀστερίου πνεύματος καὶ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς φερούσης ἐν αὐτῇ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἐν τῇ γνωστικῇ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει διακρίνεται ἡ αἴσθησις, ὁ λόγος καὶ ὁ νοῦς· καὶ ἡ μὲν αἴσθησις ἀνήκει τῷ σώματι, ὁ δὲ λόγος τῷ οὐρανίῳ πνεύματι καὶ ὁ νοῦς τῇ ἀθανάτῳ ψυχῇ· ἡ αἴσθησις ἀναφέρεται εἰς τὸ αἰσθητὸν, ὁ λόγος εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ ὁ νοῦς εἰς τὸ θεῖον· διὰ τοῦτό ἐστι καὶ σοφία φυσικὴ καὶ θεία· ἡ μὲν φυσικὴ σοφία ἐστὶν ἡ φιλοσοφία, ἡ δὲ θεία ἡ θεολογία.

Ἡ φυσικὴ γνῶσις πηγάζει ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ἡ δὲ ὑπερ-

(1) Περὶ αὐτοῦ πραγματεύεται Julius Otto Opel, Leip 1864.

φυσική ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἔσωθεν, διότι τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν· ὁ Θεὸς ἐνοικεῖ ἐν ἡμῖν, εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν.

Αἱ κοσμολογικαὶ τοῦ Βεῖγελου θεωρίαι οὐδὲν περιέχουσιν ἴδιον, ἀλλ' ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Παρακέλσου.

Ὁ Βεῖγελος λέγει, ὅτι ὁ Ἀδάμ δι' ἁμαρτίαν ἀπώλεσε τὴν θείαν εἰκόνα, ἐν ἣ ὁ Θεὸς ἐνοικεῖ, ἐξῆλθε τοῦ πνεύματος εἰς τὴν σάρκα καὶ διὰ τοῦτο ὑπετάγη τῷ ἄστρῳ καὶ τῇ φύσει καὶ ἐξέκλεινεν εἰς τὸ κακόν, διότι ἐξέκλινεν ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπεραισθητῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἀναγέννησις οὕσα ἔργον τοῦ Θεοῦ ἀποβλέπει εἰς ἀντικατάστασιν τῆς θείας εἰκόνας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ τοῦτο γίνεται δι' εἰσόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ ἀνθρώπου· ὁ ἀνθρώπος εἰσάγεται εἰς τὴν ὑπεραισθητὴν γνῶσιν καὶ καθίσταται ἱκανὸς εἰς ἐξάσκησιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἀλλὰ διὰ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Βεῖγελου ἐξαφανίζεται ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις ἐν τῇ θείᾳ, διότι ἐν ἡμῖν γινώσκει ὁ Θεὸς καὶ ἐποπτεύει ἑαυτὸν.

Κατὰ δὲ τοῦ μυστικισμοῦ ἐξανέστη ἡ ἐμπειρία καὶ μάλιστα ὁ ἐμπειρικὸς ἰδανισμὸς ἢ τοι ὁ ὀρθολογισμὸς, ὅστις ἢ τὰ μυστήρια τοῦ χριστιανισμοῦ ἤρνεῖτο ἢ ἀπ' αὐτῶν τὸ ὑπερφυσικὸν ἀφῆρεσεν καὶ αὐτοῖς φυσικὴν σημασίαν ἀπέδωκεν.

Ἰδρυταὶ τοῦ συστήματος τούτου φέρονται ὁ Λαίλιος Σάκινος, γεννηθεὶς τῷ 1525 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1562, καὶ ὁ Φαῦστος Σάκινος ἀνεψιὸς αὐτοῦ γεννηθεὶς τῷ 1539 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1604.

Οἱ Σάκινοι ἰσχυρίζοντο, ὅτι ὁ ἀνθρώπος τὸν Θεὸν νὰ γνωρίσῃ δὲν δύναται, ἀλλὰ γινώσκει αὐτὸν ἐξ ἀποκαλύψεως.

Κατὰ τὸ σύστημα αὐτῶν τὰ θεῖα πρόσωπα εἰσι δυνάμεις, ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι Θεός, ἀλλ' ἀνθρώπος, τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ θνήσκουσι· μόνον δὲ διὰ τῆς θείας χάριτος ἠδύνατο ὁ ἀνθρώπος νὰ μείνῃ ἀθάνατος· κληρονομικὴ ἁμαρτία δὲν ὑπάρχει, ἐπομένως καὶ ἡ περὶ λυτρώσεως θεωρία ἀνήρηται.

Ἡ πίστις δικαιολογεῖ τὸν ἀνθρώπον, ἡ δὲ δικαιολόγησις ἀφαιρεῖ τὰς ἁμαρτίας, ἡ δὲ ἀφαιρέσις αὐτῶν ἀπαλλάσσει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τοῦ θανάτου.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐκλαμβάνει τὸν Χριστὸν τὸν δικαιολογούντα τὸν ἀνθρώπον μεσίτην, χάριν δὲ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἀρνεῖται τὴν θείαν πρόγνωσιν.

Τὸ νεωτεριστικὸν καὶ ἀντεκκλησιαστικὸν τοῦτο πνεῦμα τῆς ἐποχῆς προσεπάθησε νὰ ἀναιρέσῃ τὴν σχολαστικὴν, ἣτις ὅμως ἤρξατο τότε νὰ ἀκμάζῃ παραλαβοῦσα τὴν τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτου θεωρίαν. Τότε ἀνεφάνησαν καὶ ἄνδρες πολλοὶ καὶ συγγράμματα πολλὰ συνεγράψαν.

Ἡ τότε σχολαστικὴ ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Θεμελιωθεῖσα, ἡ χριστιανικὴ ἐπιστήμη ἐβάδισε τὴν ὁδὸν αὐτῆς συζητήσασα τὴν ἀλήθειαν ἐν τῇ πίστει.

Ἡ σύνοδος τοῦ Τριέντου ἐστερέωσε τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας· ἡ ἐπιστήμη ἐπὶ τῶν δογμάτων τούτων στηριζομένη ἐζήτησε νὰ ἀναπτύξῃ θεωρητικῶς τὴν σχέσιν τῆς χάριτος καὶ ἐλευθερίας. Ἐντεῦθεν προῆλθον τὰ συστήματα τῶν Θωμιστῶν καὶ Λυγουστινιανῶν· προῆλθον ὅμως καὶ συστήματα ἐναντία τοῖς δόγμασι τῆς ἐκκλησίας· ἰδρυταὶ τῶν συστημάτων τούτων ἦσαν ὁ Βάϊος καὶ ὁ Ἰανσένιος ὁ θεωρήσας τὴν σχολαστικὴν μητέρα τῶν αἱρέσεων, διότι αὕτη διαιρέσασα τὸν ἀνθρώπον εἰς δύο, εἰς φιλόσοφον καὶ χριστιανόν, εἰς φυσικὸν καὶ ὑπερφυσικόν, ἐπήνεγκε ζημίαν τῇ θεολογίᾳ ἀνυπολόγιστον.

Ἀλλ' ὁ Ἰανσένιος ἀναιρέσας τὴν περὶ λυτρώσεως καὶ χάριτος θεωρίαν ἐβάδισεν εἰς ὁδὸν αἰρετικὴν, ἣν ἡ ἐκκλησία κατεπολέμησεν.

Ἡ δὲ πολιτικὴ ἔλαβεν ἀρχὴν νέαν οὐ μόνον ὑπὸ Ν. Μακιαβέλλη, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Ἰωάννου Βοδινοῦ, προηγηθέντος τοῦ Οὐγωνος Γροτίου· καὶ ἂν ἡ νέα αὕτη πολιτικὴ δὲν ἐπενήργησεν ἀμέσως εἰς τὴν ἐπιστήμην, ἐπενήργησεν ὅμως ἐμμέσως εἰς προαγωγὴν αὐτῆς.

Ἐκ δὲ τῆς ὅλης περιόδου τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας ἀποδείκνυται ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ κύρους εἰς τὴν νοητικὴν ἐλευθερίαν ἐγένετο βαθμηδόν, ὅτι ἡ λογικὴ ἔλαβε μεταρρυθμίσεις τινὰς ὑπὸ Ἰάμου, Γοκλινίου καὶ ἄλλων, ἡ δὲ μεταφυσικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ λάθῃ τοιαύτας ὡς μείναςα θεραπευτὴς τῆς θεο-

λογίας· και αν μη τὸ ὅλον τῆς μεταφυσικῆς, παλλαί ὅμως αὐ-
τῆς ιδέαι μετεδόθησαν σχοῦσαι ἐπιρροήν οὐ σμικράν εἰς τὰ ἐ-
πειτα συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶνος οὕσα ἐξηρητημένη ἐκ τῆς θρη-
σκευίας καὶ τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἠδύνατο ὡς ἡ ἐλληνι-
κή, ν' ἀναπτυχθῆ ἐπιστημονικῶς καὶ μεθοδικῶς.

Ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἤρξκτο ἀπὸ τῆς ταυτότητος τῆς φύ-
σεως καὶ τοῦ νοῦ· ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος τὴν φύσιν ἀπεφάνετο
ἀλλότριον τοῦ πνεύματος· ἡ δὲ τῶν νεωτέρων χρόνων ἀνεπτύχ-
θη, διότι ἀπεχωρίσθη τῆς θρησκευίας καὶ κατέστη αὐτῆς ἀνεξάρ-
τητος. Τὴν ἀντίθεσιν ὅμως ὑποθέτουσα, εἰς ἣν ἡ ἐλληνικὴ φι-
λοσοφία κατέληξεν, ἐζήτει τὴν ἔνωσιν αὐτῶν· οὕτω δὲ συνε-
χίζεται ἡ τῶν νεωτέρων χρόνων μετὰ τῆς τῶν ἀρχαίων.

Ἡ φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπολαβοῦσα τὸν ἀνθρω-
πον ἀρχὴν καὶ διττὸν διηρέθη μετὰ τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν ἐμπει-
ρικὴν καὶ τὴν ἰδανικὴν· καὶ ἡ μὲν ἐμπειρικὴ ἐβλάστησε καὶ ἐ-
καρποφόρησεν ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, Ἰταλίᾳ, Ἰσπανίᾳ κτλ. ἡ δὲ
ἰδανικὴ ἐν Γερμανίᾳ. Ἰὼς ὅμως ὁ ἄνθρωπος κατέστη ἀρχὴ τῆς
φιλοσοφίας καὶ πῶς αὕτη ἀνεπτύχθη, τοῦτο μέλλει νὰ κατα-
δειχθῆ ἐν τοῖς συστήμασι τῶν νεωτέρων χρόνων.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Γ. Ἐκλεκτικὴ φιλοσοφία	5
A. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ Ῥωμαίους ἤτοι ἡ Ἑλληνορωμαϊκὴ	9
α) Φιλοσοφία Κικέρωνος	10
α) Λογικόν	14
β) Φυσικόν	15
γ) Ἠθικόν	17
β) Σχολὴ Ἐπικαύρειος	20
γ) Σχολὴ Στωϊκὴ	21
1) Σενέκας	21
2) Μουσώνιος Ροῦφος	25
3) Ἐπίκτητος	26
4) Μάρκος Αὐρήλιος	32
δ) Σχολὴ Κυνικὴ	34
ε) Σχολὴ Περιπατητικὴ	35
ς) Σχολὴ Πλατωνικὴ	37
B. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἀνατο- λικοῖς ἤτοι ἡ Ἑλληνοανατολικὴ	41
I. Ἑλληνικὴ	
α) Ἡ νέα Πυθαγόρειος φιλοσοφία	44
β) Ἡ Πυθαγορίζουσα Πλατωνικὴ φιλοσοφία	56
II. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἤτοι ἡ Ἑλληνοϊουδαϊκὴ	67
Φίλων ὁ Ἰουδαῖος	74
III. Νέα Πλατωνικὴ φιλοσοφία	
Εἰσαγωγή	96
A. Ἀρχὴ τῆς σχολῆς ταύτης ἤτοι πρώτη πε- ρίοδος	103

	Σελ.
1) Ἀρμώνιος Σακκάς	103
2) Πλωτῖνος	104
Α) Ὑπεραισθητὸς κόσμος.	
1) Τὸ πρῶτον ὄν, τὸ ἓν	107
2) Τὸ δεύτερον ὄν, ὁ νοῦς	125
3) Τὸ τρίτον ὄν, ἡ ψυχὴ	135
Β. Φυσικὴ (ὁ αἰσθητὸς κόσμος)	
Γ. Ἠθικὴ	
3) Ἀμέλιος	173
4) Πυρφύριος	174
Β. Δευτέρη περίοδος.	
5) Ἰάμβλιχος	185
6) Οἱ μετὰ τὸν Ἰάμβλιχον	195
Τρίτη περίοδος	
7) Πρόκλος	204
8) Οἱ μετὰ τὸν Πρόκλον	220
ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας	
Β) Φιλοσοφία τοῦ μέσου αἰῶνος.	
Εἰσαγωγή	
229	
ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος.	
Α. Φιλοσοφία τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας	
Γνωστικοί	
240	
1) Ἰουστῖνος Μάρτυς	244
2) Βίρηναῖος	245
3) Ἰππόλυτος	246
4) Τερτυλλιανός	248
5) Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς	251
6) Ὀριγένης	254
7) Ἀθανάσιος	262

	Σελ.
8) Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός	265
9) Γρηγόριος Νύσσης	268
10) Μινούκιος Φῆλιξ	273
11) Ἀρνόβιος	273
12) Ἰερώνυμος	274
13) Λακτάντιος	274
14) Ἰλάριος	276
15) Ἀρβρόσιος	277
16) Λύγουστῖνος	277
17) Συνέσιος	288
18) Νεμέσιος	288
19) Ἰωάννης Φιλόπονος	289
20) Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης	289
21) Μάξιμος	290
22) Ἰωάννης Δαμασκηνός	291
ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος.	
Β. Σχολαστικὴ φιλοσοφία.	
Εἰσαγωγή	
293	
I Πρώτη περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας	
296	
1) Ἀλκουῖνος	297
2) Ἰωάννης Ἐριγένης	297
3) Ἰωάννης Ἐρσκελλῖνος	309
4) Ἀνσέλμος	312
5) Ἀδελάρδος καὶ ἄλλοι	319
6) Ἀβαιλάρδος	320
7) Γίλβερτος Πορρετάνος	322
8) Βερνάρδος	324
9) Οὔγων ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος	325
10) Ριχάρδος ἐκ τοῦ ἁγίου Βίκτωρος	333
11) Πέτρος Λομβάρδος	338
12) Ἀλᾶνος Ἐρυσσελος	340

	Σελ.
13) Ἰωάννης Σαλισβουρῆς	341
II. Δευτέρα περίοδος τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας	342
I) Ἀραβικὴ φιλοσοφία	345
α) Ἀραβες Ἀριστοτελικοί	345
1) Ἀλκένδης	346
2) Ἀλφαράβης	346
3) Ἀβικέννας	346
4) Ἀβερβάνης καὶ Ἀβικεβριών	349
β) Ἀβηρρόνης	349
2) Δογματικοί	353
3) Μυστικισταί	356
II. Ἰουδαϊκὴ φιλοσοφία	
1) Κάββαλα	368
2) Πλατωνικὴ καὶ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις	364
III. Σχολαστικοί	
1) Ἀλέξανδρος Ἀλῆς	367
2) Βιλέλμος Λυέργνης	368
3) Βικέντιος Βελουάκος	369
4) Ἀλβέρτος ὁ Μέγας	370
5) Θωμᾶς Ἀκυνάτης	377
6) Σύγχρονοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Θωμᾶ Ἀκυνάτου	392
7) Ἰωάννης Δούγσιος Σκώτος	394
8) Οἱ μετὰ τὸν Ἰωάννην Σκῶτον	405
9) Μαυρόνης	405
10) Ἰωάννης Φιδάνσας ἢ Βαναβεντούρας	405
11) Ρογήρος Βάκιον	409
12) Ραῦμοῦνδος Λούλλος	411
13) Οἱ περὶ τὸν Θωμᾶν καὶ Σκῶτον	414
14) Σχολὴ τῶν ὀνοματικῶν	419
15) Ὀκκαμος	420
16) Οἱ περὶ τὸν Ὀκκαμον καὶ οἱ ἐναντίοι αὐτοῦ	425

	Σελ.
17) Ραῦμοῦνδος Σαβοῦνδος	429
18) Ἰωάννης Γέρσων	431
19) Μυστικισμός	
20) Ἐκκαρτος	434
21) Ταύλερος	437
22) Σοῦσος	439
23) Γερμανικὴ θεολογία	443
ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	
τῆς φιλοσοφίας τοῦ μέσου αἰῶνος	443
α) Αἷτια τῆς ἐλαττώσεως τῆς ὑπολήψεως τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας δι' ἀναγεννήσεως ἀρχαίων συστημάτων	444
β) Δοκίμια εἰς ἀνακαινισμὸν τῆς ἀνατολικῆς καὶ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας	447
2) Δοκίμια εἰς ἀντικατάστασιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας	452
3) Δοκίμια εἰς μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας	459
Νικόλαος Κουσάνος	459
Ἰορδάνος Βροῦνος	463
Βεναρδίνος Τελέσιος	468
Θωμᾶς Καμπανέλλας	469
Ἰωάννης Ρεϋχλῖνος	473
Ἐρρίκος Κορνήλιος καὶ Ἀγρέππας	475
Θεόφραστος Παράκελσος	477
Ἰερώνυμος Καρδάνος	480
Ἰωάννης καὶ Φραγκίσκος Ἐλμόντος	481
Λούθηρος καὶ Μελάγχθιον	484
Νικόλαος Ταυρέλλος	485
Οὐαλεντῖνος Βεγγελος	487
Δαίλιος Σόκινος καὶ Φαῦστος	488
Βάϊος καὶ Ἰανσένιος	489

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Παρακαλείται ὁ ἀναγνώστης ν' ἀναγινώσκη ἐν

σελίδα	7,	στιχ.	6	Κοφνίτιος
"	7,	"	26	ν' ἀφαιρέση τὸ «δὲν ἰ
"	31,	"	13	ἀντὶ «Θοῦ» τοῦ «θεοῦ».
"	44,	"	22	«καὶ σχολή συνεστήθη ἐπιστημονικῆ»
"	84,	"	28	«ἀποκαλύψεις»
"	"	"	29	«ἐλευθερία»
"	"	"	7	«ζητήματος»
"	"	"	"	«ιστολογικὰ»
"	450,	"	"	"
"	451,	"	"	"

ΕΥΡΙΣΚΕΤΑΙ

Ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ «Μέλλοντος» καὶ τιμᾶται ἀντὶ

Δραχ. 8.